

Ս. ՊԱՊԱԴՈՒՊՈԼՈՒՄ
ՄԻ ՄԵԾԻ ԿՅԱՆՔԸ
(Ս. ԲԱՐՍԵՂ ԿԵՍԱՐԱՅՈՒ ՄԱՍԻՆ)

Թարգմանությունը հիմնարկեցից
Միմոն Կրկյաշարյանի

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Ծագումը, մանկական տարիները, դաստիարակությունը

Ք. ա. 329/330-ին, Կապադովկիայի Կեսարիա քաղաքում ծնվեց շնորհաշատ մի իշխանագուն: Ծնողները նրան անվանեցին Բարսեղ և այն մեծացնելու համար հանձնեցին Պոնտոսի Նեոկեսարիա քաղաքի մոտ բնակվող իրենց ծանոթ չքավոր մի ընտանիքի:

Թե ի՞նչ պատճառով ծնողները մանկանն իրենց մոտ չպահեցին, մենք հաստատ չգիտենք: Գուցե այդպես էր ընդունված դիրք և անուն վաստակած հարուստ ընտանիքներում: Գուցեև այն պատճառով, որ ծննդկան մայրը հիվանդացել էր և չէր կարողացել իր կաթով կերակրել նորածնին:

Ինչ էլ որ լինեք պատճառը, մանուկ Բարսեղը կյանքում իր առաջին ճամփորդությունը կատարեց Կապադովկիայից Պոնտոս: Մարդաշատ և բազմազգ մայրաքաղաք Կեսարիայից արդեն հայտնի դարձած Նեոկեսարիա, որտեղ նրա հայրը ուներ կալվածներ և աշխատում էր որպես դատապաշտպան:

Բարսեղին խնամելն ու մեծացնելը հանձն առած զույգին նրա ծնողները առատաձեռն եղան: Նրանց կալվածներ շնորհեցին և ստրուկներ տրամադրեցին, որոնք աշխատում էին նրանց համար անգամ Բարսեղի ծնողների մահից հետո:

Ծագումը

Բարսեղի ընտանիքի և նրա միջավայրի մասին գիտենք քիչ բան, սակայն արժանահավատ:

Նրա ծնողները պատկանում էին երկու՝ մեկը Պոնտոսի, մյուսը՝ Կապադովկիայի, շատ անվանի ընտանիքների: Առաջինը հոր ընտանիքն էր, երկրորդը՝ մոր ընտանիքը: Հոր անունը նույնպես Բարսեղ էր, իսկ մոր անունը՝ Եմմելիա:

Հոր՝ Բարսեղի ծնողները ընչեղ հողատերեր էին և ընդարձակ ագարակների սեփականատերեր: Նրանք վաղ ընդունեցին քրիստոնեությունը, լավ ճանաչեցին Նեոկեսարիայի հռչակավոր առաջին եպիսկոպոս Գրիգոր Սքանչելագործին, որն անհաս համբերությամբ դիմացավ Հռոմի Մաքսիմինոս կայսեր ահռելի հալածանքների 311 թվին:

Իրենց առաքինությամբ արտակարգ հայտնի, ընչեղ այս քրիստոնյաները կարող եղան ընդունել նաև մարտիրոսության լուսապսակը:

Նրանք ավելի քան յոթ տարի հալածական ապրեցին Պոնտական լեռների ստվերախիտ անտառներում: Այնտեղ նրանց չէին հասնում հալածողների զայրույթն ու ատելությունը: Նրանց հետ էին նաև մի քանի ընկերներ և ծառաներից ոմանք:

Գրիգոր Աստվածաբանը (+390), լավ ճանաչելով իր բարեկամ Բարսեղի ընտանիքին, հուզիչ տողեր է նվիրել իր ընկերոջ՝ Բարսեղի պապի և տատի արկածներին ու արիությանը:

Նրանք, ուրեմն, թեև իրենց իշխանական տանը շատ էին սովոր լավ ու հանգիստ կյանքի, հալածանքների շրջանում հեռացան դեպի լեռները և գերադասեցին տառապալիզ կյանքը: Եթե կամենային պահել իրենց նյութական բարիքները, պետք է զոհեր մատուցեին կուռքերին, հրապարակավ զոջում հայտնեին և ուրանային Քրիստոսին, ով իրենց իսկ կյանքն էր:

Բայց նրանց ոգին այնքան էր շիկացած Եկեղեցիով, որ Քրիստոս կամ Հարություն երկընտրանքը նրանց ամենևին չոչնչացրեց: Նրանք նախընտրեցին Քրիստոսին և պաշտեցին նրան խորին ձորերում, անձրևի ու փոթորկի տակ, բնության գեղեցկության մեջ, մոլեգին ձմռան սառնամանիքին և գարնան շքեղ զարթոնքին, վայրի գազանների սպառնալիքով, բայց և եղնիկների համեղ մտով:

Հալածանքների շրջանում այդ ընտանիքի առաքինությունը, նրա նվիրվածությունը ճշմարիտ հոգևոր կենցաղին և Եկեղեցուն սերունդների բերանում դարձան պատմություն և ասք:

Նշանակալից էր այն, որ ընտանիքում կենտրոնական դիրքը պատկանում էր կնոջը՝ Մակրինային: Մակրինան ուժեղ կին էր, կամային, համապատասխան կրթությամբ, օժտված եկեղեցական ավանդության կրող: Եվ այդ էլ այն պատճառով, որ ծնվել էր 250-ի և 255-ի միջև և աշակերտ էլ սուրբ Գրիգոր Աստվածաբանին (+270/75) և դաստիարակվել նրա վարդապետությամբ ու ավանդությամբ:

Եմեղիայի ծնողները, մայրական գծով Բարսեղի նախնիները, կապադովկացի էին, ոստանիկ քաղաքաբնակիչներ, ազարակատերերի ընտանիք, որի շատ անդամներ արժանացել են բարձր պատիվների, փառքի հարստության և հասել են ռազմաքաղաքացիական բարձր պաշտոնների: Եվ, առավել կարևորը, Եմեղիայի հայրը դարձել է Եկեղեցու մարտիրոս, վկայող: Ցավոք, նրա անունը մեզ անհայտ է: Այս ընտանիքի անունը հիացք և հարգանք էր հարուցում ամբողջ Կապադովկիայի և առավել հեռուներում, որովհետև նրա անդամները պաշտոնատարներ են եղել անգամ կայսերական արքունիքում:

Ուստի, Եմեղիայի կապադովկիական ընտանիքն առավել հայտնի էր, քան նրա ամուսնու՝ Բարսեղ-հոր գերդաստանը: Այն կարողության և ընդհանուր հեղինակության յուրատեսակ մի խորհրդանիշ էր:

Գրիգոր Աստվածաբանը հստակորեն հիշատակում է զինվորական և քաղաքացիական պաշտոններ: Երբ մի ընտանիք իր երկրին տալիս է քաղաքական և ռազմական գործիչներ,

այդ նշանակում է, որ այդ ընտանիքը դառնում է տվյալ երկրի գլխավոր ընտանիքներից: Նրա անունը ստանում է առանձին փայլ և աստիճանաբար պատվում է առասպելի շղարշով:

Նշանակալից է նաև այն, որ Եմելիայի հայրական տնից սերել են դպրությանը նվիրված անհատներ, քանի որ Գրիգորը խոսում է «խոսքի փայլուն մարդկանց» մասին: Եվ եթե նկատենք, որ երկրորդ սովետությունը և հռետորականությունը Գ և Դ դարերում խոսքի ամենամշակված ձևերն էին, ապա հեշտությամբ կարող ենք եզրակացնել, որ Բարսեղ Մեծի նախնիների շարքում եղել են հռետորներ և ճարտասանության ուսուցիչներ:

Այսպես, երկու փայլուն ընտանիքների մեծ ընձյուղը իր հռետորական քանքարը ժառանգել էր զույգ արմատից, քանի որ նրա հայրը դատապաշտպան էր և ճարտասանության ուսուցիչ: Բայց ամենից կարևորն այն էր, որ նա երկու ընտանիքներից ժառանգեց սերը ոգու, հոգեկանի հանդեպ, նվիրումը Եկեղեցու նկատմամբ և մարտիրոսների հերոսական տրամադրվածությունը:

Հայրենիքը

Թե ինչպե՞ս երկու ընտանիքները միավորեցին իրենց այս երկու դալար ընձյուղներին, մենք չգիտենք: Շատ հավանական է, որ Բարսեղը Պոնտոսի Նեոկեսարիայից եկել է Կապադովկիայի Կեսարիա, ճարտասանական ուսումնառության համար: Նեոկեսարիան գավառական քաղաք էր, և, անշուշտ, սահմանափակ: Կեսարիան՝ աշխարհաքաղաքացիական բնույթով մի քաղաք, իր իշխանապետական միջավայրով և ծառայողական բարձրագույն դասով, առավել մեծաթիվ հասարակական շենքերով և ավելի մեծ հարստությամբ, ավելի մշակված արվեստներով ու դպրությամբ:

Կապադովկիական մայրաքաղաքի կառավարչական, դպրության և արվեստի ամբողջ աշխարհը շարժվում էր հելենական կլիմայի շնչով: Բնակչության մեծամասնությունը խոսում էր հունարեն: Դեռևս հելլենիստական ժամանակաշրջանում արդեն սկսվել էր Կապադովկիայի հելլենականացումը: Հռոմեական տարիներին, ըստ էության, ամբողջանում է Մեծն Ալեքսանդրի մեծ երազը՝ ամբողջ իր նվաճած աշխարհի հելլենականացումը:

Հելլենական մշակույթը ավելի ու ավելի խորն էր ներթափանցում փոքրասիական ամբողջ տարածքում, երևույթ, որը հետևանք էր նաև տեղաբնիկների և իբրև գաղութարարներ Փոքր Ասիայում հաստատվածների՝ արդեն Ք. Ա. Ջ և Ե դարերում սկսված միաձուլման գործընթացի: Պոնտոսը, անշուշտ, Տրապիզոնի, Ամիսոնի, Սինոպի, Պոնտոհերակլիայի հունական գաղութներով, ուներ նաև առավել շեշտված, ցեղային ծագման առումով, հելլենական բնույթ:

Դրան որպես ապացույց նշենք, որ Ք. հ. 1204-ից մինչև 1461-ը այդ տարածքում կազմավորվեց հունա-բյուզանդական առանձին պետություն, որը մշակեց հելլեն դպրությունը և ժողովրդին կազմակերպեց որպես հելլենական հասարակություն:

Պոնտոսի հելլենականությունը, ի հեճուկս բոլոր արշավանքների(ն), ցեղասպանություններին, ահավոր ճնշումներին և իսլամական կրոնական հալածանքներին, որ տեղի ունենում էին մինչև առաջին համաշխարհային պատերազմի նախօրյակը, պահպանեց իր գոյությունը: Այդ ժամանակ նրա երկու միլիոն բնակչությունից 700 հազարը հույն ուղղափառներ էին:

Կապադովկիայում, միջնաշխարհային այդ երկրում, կային առավել նվազ թվով հելլեն գաղութայիններ, քան Պոնտոսում: Նրա բնակիչները, կապադովկացիները, հիմնականում առաջացան նախ խեթերի և ասորեստանցիների, ապա և մեդերի, պարսիկների, փոյուզների և փոքրասիական այլ ցեղերի խաչաձևումիզ (խաչասերում):

Հելլեն գաղութարարները բացառիկ գործունյա էին, և քանի որ հաստատվել էին հաղորդակցության հանգույցներում, նրանք ցեղայնորեն ազդեցին կապադովկացիների վրա և, հատկապես իրենց մշակույթով դարձան դպրության և արվեստների, գիտության, առևտրի և ընդհանրապես պետական կառավարման և կենցաղավարության չափանիշ:

Այսպես, առանց ծրագրավորելու, հելլենները ստեղծում են մի ընդհանուր հիմք, որն ինքը մենակ միացնում է փոքրասիական շատ ժողովուրդներին: Հելլենական ոգին դառնում է փոքրասիական շատ ժողովուրդների: Հելլենական ոգին դառնում է փոքրասիական ժողովուրդներին կապող օղակ: Այս ձևով էլ Կապադովկիան աստիճանաբար հելլենականանում է: Նրա լեզուն չորրորդ դարում դարում հունարեն էր, թեև օգտագործվում էր նաև կապադովկերեն:

Առանձին նշանակություն ունի այն փաստը, որ Պետրոս առաքյալը 63/64-ին գրում է իր առաջին թուղթը «Պոնտոսի, Գաղատիայի, Կապադովկիայի, Ասիայի ու Բյուֆանիայի» քրիստոնյաներին: Եվ դա այն պատճառով, որ թուղթն ուղղված է այդ շրջանների առաջին քրիստոնյաներին, որոնք համարվում էին հունախոս. ուստիև այն գրվել է հունարեն:

Եթե, մանավանդ, մտածենք, որ առաջին քրիստոնյաները, ընդհանրապես չէին պատկանում հասարակության առավել զարգացած խավին և պետական ծառայության բարձրագույն աստիճանավորներին թվին, ապա այն փաստը, որ Պետրոսը, նաև Պողոսը փոքրասիացիներին գրում են հունարեն, նշանակում, է թե ամբողջ Փոքր Ասիայում հաղորդակցման լեզուն Ա դարում արդեն հունարենն էր: Փոքր Ասիայի և հատկապես Կապադովկիայի, որտեղ ծնվել ու գործել է Բարսեղ Մեծը, Հելլենականացման արդյունքն էր տեղաբնիկ դպրության ու արվեստների մշակումը:

Դ դարի կեսերին Կապադովկիայի մայրաքաղաքը շատ կարևոր հոգևոր կենտրոն էր, հասարակական դպրոցներով և անվանի ուսուցիչներով: Բայց առավել հնում ևս, նախքան քրիստոնեությունը կրորբորքեր այդ երկրի հոգևոր շարժումը, այնտեղ գործել են անվանի շատ այրեր, ինչը հաստատում է ավանդությունը: Ցավոք, նրանց անունները մնացել են անհայտ կամ պահպանվել են պարզապես հիշատակվելով որպես փոքրասիացիները, ասիացիներ, արևելք-ցիներ կամ Արևելքի հելլեններ:

Այսպիսով, շատ դժվար գործ է դառնում Կապադովկիայի հոգևոր կյանքին հետևելը: Բացառություն են կազմում հետևյալ դեպքերը: Հայտնի են միայն կրոնական իմաստասեր Ապոլլոնիոս Տիանացին և բժիշկ Արետետոսը, որոնք կապադովկացիներ էին: Առաջինը գործել է Ա դարում, իսկ երկրորդը՝ Բ դարում:

Նրանցից մեկը իր բժշկական հմտությամբ փաստում է այդ երկրում գիտության զարգացման բարձր մակարդակը: Մյուսը՝ ցույց է տալիս կապադովկացիների հոգևոր մշակույթի զարգացումը և հելլենական մտքի արևելյան կրոնական պաթոսով բեղմնավորվելու և հարստանալու հակումը, տրամադրվածությունը:

Հելլենական մշակույթի տիրապետումն ընդհանրապես դյուրացրեց քրիստոնեության տարածումը նաև Կապադովկիայում: Պետրոս առաքյալի Առաջին թուղթը, կապադովկացի քրիստոնյա նահատակների մասին եղած հաստատ տեղեկությունները և տարածաշրջանի Գ դարի մի քանի եպիսկոպոսներ (Ալեքսանդր Երուսաղեմացի, Փիրմիլիանոս Կեսարացի) վկայում են Կապադովկիայի բազմանդամ և խիստ կենսունակ Եկեղեցու մասին, հաստատված առաջին իսկ դարում, քրիստոնեության արշալույսին:

Բնականաբար, ընդհանրապես Փոքր Ասիայում և հատկապես Կապադովկիայում քրիստոնեության զարմանալիորեն արագ տարածումը չի նշանակում, թե մինչ Գ-Դ դարերը կռպաշտական կենտրոնները անհետացել էին: Դրանց հետքերը չանհետացան անգամ քրիստոնեության բացարձակ տիրապետության ժամանակներում:

Այսուհանդերձ, այդ մասին տեղեկությունները խիստ նվազ են: Հարց է ծագում, թե ինչն^օ: Քանզի մանավանդ Փռյուզիան և Կապադովկիան այն տարածաշրջաններն էին, որոնք արտակարգ նպաստեցին կրոնապաշտամունքային կենցաղին, էքստազին և միստիկությանը:

Եվ դարձյալ հարց է ծագում, թե ինչպե՞ս Կապադովկիայում մշակվեց էքստազը, քանի որ այնտեղ պաշտվում էր գլխավորապես Մա դիցուհին Ատտիսի կամ Մենի հետ, որոնց, համեմայնդեպս, որոշ չափով համարում էին իրենց նախնիներ: Կրոնական սինկրետիզմը ինչ-որ չափով համարում էին իրենց նախնիներ: Կրոնական սինկրետիզմը ինչ-որ չափով հարցի պատասխանն է: Արդեն ոչ մի պաշտամունք չէր մնացել անխառն, մաքուր և անեղծ: Սկսվել էր կրոնների, պաշտամունքների, ավանդությունների և ձևապաշտությունների անսահման և անվերջ մի այլափոխում:

Կապադովկիան ևս այդ շուրջպարից դուրս չմնաց: Սինկրետիզմի կլիման այնքան հզոր դուրս եկավ այս երկրում, որ կապադովկացիների մատուցած մեծ հարգանքը քրիստոնյա նահատակ Մամասին (Գ դար) վերագրվում է այն փաստին, որ Մայի և Մենի որոշ հատկություններ անզգալաբար պատվաստվեցին Եկեղեցու այդ սրբի անձնավորությանը:

Ահա հոգևոր այն աշխարհը, որի ծոցում ծնվեց, կրթվեց ու գործեց Բարսեղը: Եկեղեցասեր և ընչեղ մի ընտանիք: Հելլենական քաղաքակրթությամբ, միաժամանակ և հեթանոսական կրոնների խռովքներով աճած:

Ծնողները

Բարսեղի ծնողներին, Բարսեղին ու Եմելիային հաջողվեց դառնալ օրինակելի մի զույգ: Նրանց պարագան ակնառու մի հրաշք էր:

Գրիգոր Աստվածաբանը, ով շատ լավ ճանաչում էր այդ ընտանիքը, հաղորդում է այդ սուրբ զույգին բնութագրող մի քանի գծեր: Նրանք հոգով ու մարմնով կազմում էին մի բացարձակ միասնություն: Իրենց ներքին կատարելագործումով նրանք հետաքրքրվում էին այնքան, ինչքան և իրար հանդեպ սեր ջամբելով: Նրանք ձգտում էին հոգու մաքրագործման, այլոց հյուրընկալում, զբաղվում էին աղքատներին հոգալով, Եկեղեցու գործերին օժանդակելով:

Նրանց այսպիսի գործունեությունը և բարիքների առատ բաշխումը բառացիորեն զարմացնում էր Պոնտոսի և Կապադովկիայի բնակիչներին: Սակայն, անշուշտ, նրանց մեծագույն նպաստը նրանց ինը թե տասը զավակներն էին:

Եվ եթե հաջողությունն ուղեկցեր նրանց զավակներից միայն մեկին կամ երկուսին, ապա կարելի կլիներ ասել, թե այդ եղել է պատահաբար: Սակայն սրբազան զույգն իր բոլոր զավակներին տեսավ առաքինությամբ և հոգեկան շնորհներով զարդարված: Եվ այդ կարող է պատահել միայն այն դեպքում, եթե ծնողները անչափ եռանդ դնեն երեխաների լավ դաստիարակության համար, եթե ամեն օր նրանց համար խնդրում են Հոգու լուսավորությունը: Այսպիսով, ծնողները, լինելով իրենք մեծ, առավել մեծ դարձան իրենց որդիների մեծությամբ:

Ծնող Բարսեղն իր արժանիքներով ու գիտելիքներով արժանի դարձավ իր նախնիներին: Նա Նեոկեսարիայում զբաղվում էր դատապաշտպանի արհեստով և հռետորական արվեստով: Նա թեև չգրեց հռետորական արվեստի պատմություն, բայց նրա անունը բարձր էր հնչում:

Մայրը՝ Եմելիան, դարձավ խորհրդանիշ: Գրիգոր Աստվածաբանը, երբ հասնում է Եմելիայի, այդ սրբազան գեղեցկության մասին խոսելու պահը, գրեթե զինաթափվում է, պարտված նրա հիասքանչ նրբազգացությունից: Սակայն նշում է մի բան, որն ամեն ինչ ասում է:

Եմելիան այն էր, ինչ պարտադրում էր նրա անունը, որը նշանակում է բարի մեղեդի: Նա մեյլոս էր, մեղեդի, ներդաշնակություն: Նա աշխարհի և Եկեղեցու գեղեցկությունն էր, Աստծո գեղեցկությունը:

Առաջին տարիները

Մեզ համար անհայտ պատճառներով, Եմելիան, այդ ընտիր կապադովկուհին, իր առաջին որդուն լույս աշխարհ բերեց իր ամուսնու աղոթքով:

Ուստի, Բարսեղի լույս աշխարհ գալը կապված է հրաշքի հետ, ինչպես այդ հաստատում է նրա կրտսեր եղբայրը՝ Գրիգոր Նյուսացին: Արդյո՞ք ծննդաբերության դժվարությունները Եմելիային Նեոկեսարիայից բերեցին Կեսարիա, որտեղ, բնական էր, կգտնվեին առավել հայտնի բժիշկներ և որտեղ ծնվեց Բարսեղը: Շատ հավանական է:

Ինչպես ասացինք, Բարսեղն իր ծնվելուց անմիջապես հետո հանձնվեց ստնտուին: Ստնտուի՝ նյութապես չքավոր ընտանիքը ապրում էր Նեոկեսարիայում: Փոքրիկ Բարսեղի ծնողները բնակվում էին մերթ Նեոկեսարիայում, որտեղ աշխատում էր նրա հայրը, մերթ էլ Աննեսայում: Մայրը՝ Եմելիան, ժամանակի մեծ մասը մնում էր Նեոկեսարիայում, իր ամուսնու մոտ: Բարսեղի տատ Մակրինան գրեթե ամբողջ ժամանակ իր թոռներին խնամելու համար մնում էր Աննեսայում: Աննեսա գյուղը պետք է գտնվեր Նեոկեսարիայից մի քանի կիլոմետր դուրս, Իրիս գետի մոտ, Մամսուն քաղաքի ուղղությամբ: Իր 210-րդ նամակում, ուղղված Նեոկեսարացիներին, Բարսեղն ինքը գրում է, որ իր մանկությունը անցել է այդ գյուղում:

Հայրն այստեղ ուներ կալվածներ և ագարակներ: Հետևաբար, այս կալվածների և ագարակների մոտ էլ պետք է ապրեր ստնտուն իր ընտանիքով, քանի որ Բարսեղի ծնողները այդ կալվածներով և աշխատող ծառաներ տրամադրելով, օգնել էին ստնտուին:

Բարսեղն իր հոգում հիանալի հիշողություններ է պահել իրեն սնած ստնտուից: Նա երբեք չի մոռանա ստնտուի մոտ վայելած գորովանքը: Նրա կապը ստնտուի ընտանիքի հետ եղավ շատ խորը և տևական: Քանզի Բարսեղը հավաստում է, որ այդ ընտանիքում էր սնվում և խնամք ստանում անգամ իր ծնողների մահից հետո էլ, երբ արդեն ինքը եկամուտներ չուներ, որովհետև, ինչպես կտեսնենք, նա իր ամբողջ ունեցվածքը բաշխել էր:

Աննեսա գյուղում Բարսեղը ճաշակեց առաջին ուրախությունները և առաջին տխրությունները: Բարեբեր հողի կենտրոնում կանգնած իշխանական տանը, որ պատկանում էր իր հոր ընտանիքին, նվիրյալ դեմքեր խնամում էին նրա նրբակազմ մարմինը և առավել նրբազգաց հոգին: Բոլոր նախադրյալները կային, որպեսզի նա ճիշտ մեծանա և դառնա բարեկիրթ, բայցև բարեկերտ կազմվածքով մի տղա:

Ավանդությունը, սակայն, ուզում է Բարսեղին ներկայացնել թուլակազմ մարմնով դեռևս տղայական ժամանակից: Ճշմարտությունն այն է, ինչ մենք կարդում ենք նրա կենսագիր Գրիգոր Աստվածաբանի մոտ: Գրիգորը երիտասարդ Բարսեղին հիշում է որպես արտակարգ գեղեցիկ և անձնյա ? : Նրա գեղեցկությունը և բարեկերտ արտաքինը կարող էին դառնալ հռետորական ներբողի նյութ, ինչպես գրել է Գրիգոր Աստվածաբանը:

Հետևաբար, Բարսեղը իր պատանեկան տարիներին արտակարգ գեղաշնորհ էր?: Նրա գեղեցկությունը մրցում էր նրա մարմնագեղ էության հետ: Ե՛վ մեկը, և՛ մյուսը շտապում էին իրենց ճանապարհին: Ուզում էին շուտ հասնել բարձունքներին: Ասես՝ կանխազգում էին, թե

նրանց ինչ էր սպասում: Ասես ստանում էին Բարսեղի ոգու թաքուն պատգամները: Ոգու, որ իրենց մեջ էր: Ոգու, որի հետ միացել էին:

Գեղեցկությանը և բարեկեցությանը սպասում էր թռչնանքը, անկումը և անհետացումը, չքացումը: Այդ պատահեց շատ ավելի ուշ. այն ժամանակ, երբ Բարսեղն սկսեց իր ասկետական, ճգնավորական կյանքը և դաժան աշխատանքը:

Առաջին հիվանդությունը: Կատարված հրաշքը

Քանի որ այդ ժամանակ հակաբիոտիկներ չկային, հիվանդությունները հնձում էին նաև ամրապինդ տղաներին:

Մի անգամ փոքրիկ Բարսեղը ծանր հիվանդացավ: Ամեն ինչ ցույց էր տալիս, որ մահը մոտենում է: Տղան վերջին կռիվն էր տալիս մահվան դեմ: Ընչեղ ծնողների հրավիրած բժիշկները պայքարում էին նրան կյանքի համար: Ծնողներն, իհարկե և ստնտուն, աղոթում էին ընտրյալ ընձյուղի փրկության համար: Տազնապը երևի օրերը տևեց:

Բարսեղի հայրը ծանր պահեր էր ապրում: Բժիշկներին վճարում էր և ժամերով աղոթում: Իր հուսահատ տազնապի մեջ հիշեց, որ նա իր որդուն ստացավ աղոթքի օգնությամբ: Այդ հիշեցրեց Աստծուն և բազմիցս խնդրեց նրա ողորմությունը: Հոգնած էր և մի պահ նրա քունը տարավ: Եվ ահա մեծ և հրաշալի մի նշան: Երազում նա տեսնում է Տիրոջը, որն իրեն ասում է. «Գնա, քո որդին կենդանի է» (Հովհ. Գ 50): Սա այն խոսքն է, որ Տերն ասել էր Ավետարանի պալատական մարդուն:

Նույն ժամին հիվանդ տղան ձերբազատվում է մահվան օղապարանից:

Այս ամենը պատմում է Գրիգոր Նյուսացին:

Բարսեղը օիտի ապրեր: Եվ դա այն պատճառով, որ ինքն ընտրյալ այն անոթն էր, որը կարևոր դեր պիտի խաղար մարդու փրկության աստվածային ծրագրի կատարման համար:

Ուրեմն նրա ծնունդից ու մանկական տարիներից սկսած Բարսեղին հսկում է անքուն մի աչք: Աստվածային նախախնամությունը նրան պահպանում է անսովոր եղանակով: Չի ուզում նրան ազատել սատանայական ուժերի և բնական չարիքի ներգործությունից: Ուզում է նրան նշանակետ ունենալ: Նրան ուզում է կնքել իր կնիքով: Ուզում է նրան կանխավ օծել այն մեծ դերով, որ հետո պիտի խաղար ճշմարտության բացահայտման դրամայում: Այդ դրաման մեծագույնն է Եկեղեցու ունեցած ընթացքում: Նրա գլխավոր դերակատարները սպառվելու աստիճան տառապում են ճշմարտությունը հայտնաբերելու համար: Նրանց շուրջ հակառակորդները անեղծ ճշմարտությունը նենգափոխում են իբրև թե ճշմարտությամբ, երևակայական կարծիքներով:

Աստծու ընտրյալները պարզ տեսնում են այդ դատարկությունը և զարմանում են, թե ինչո՞ւ մարդիկ ընկնում են այդ դատարկության մեջ և կորչում, հեռանում են փրկարար հույսից: Քանզի իրականում հույս ունի նա, ով հիմնվում է ճշմարտության վրա, ով միշտ մնում է ճշմարտության հետ: Իսկ նա, ով կանգնած է երևական, սարքված ճշմարտության վրա, երբեք հույս չի ունենա:

Մակրինայի շնչի ներքո

Մակրինան՝ Բարսեղի տատը, այն մեծ կերպարն էր, որն իր ազդեցությամբ բառացիորեն ձևավորեց այդ ընտանիքում երեք սերունդ:

Նախ, նա ազդեց իր ամուսնուն, ում հետ վերցրեց հալածանքների և ընտանիքի ցավերի խաչը: Այա ազդեց իր որդի Բարսեղին, Բարսեղ Մեծի հորը, ով հոգեպես ապրում էր իր մոր ստվերի տակ, թեև դարձել էր ճարտասանության հայտնի ուսուցիչ: Վերջապես, նա ազդեց նաև իր թոռներին, հատկապես Մակրինային և Բարսեղին, Բարսեղ և Եմելիա սրբազան զույգի լույս աշխարհ բերած առաջին զավակներին:

Դեռ իրենց մանկական տարիներից Մակրինան և Բարսեղը, այդ շատ ուշիմ երեխաները, միշտ կծկվում են իրենց Մակրինա տատի մոտ:

Նրա մոտ ջերմացնում են իրենց սիրտը և հարստացնում իրենց հոգին: Եվ իրականություն է, որ տանջված այդ պառավ կինը ոչ հայտնի աստվածաբան էր, որ էլ այդ երկու մանուկ հոգյակները իվիճակի էին շատ բան հասկանալու:

Բայց մեծ նշանակություն ուներ այն, որ տատը լի էր հիշողություններով, խելամիտ փորձառությամբ: Նա նույն ինքը այն բարոյական էր, որ ուղիղ կանգնում է Աստծո առաջ:

Կնճիռներով պատած այդ ծեր կինը նույն ինքը կյանքի գեղեցկությունն էր: Երեխաներն այդ զգում էին նրա մաքուր ճակատից, թեև ժամանակն ու տառապանքը ակոսել էին այն: Այդ տեսնում էին նաև նրա աչքերի լույսի մեջ, թեև տառապում էր պառավական հեռատեսությամբ: Երեխաների ուշադրությունից ոչինչ չի վրիպում, թեև մենք կարծում ենք, թե խափում ենք նրանց:

Դրան զուգահեռ, մանկական հոգիները մաքուր էին, լայնահուն և ունեին ընդունելու մեծ փափագ: Տատը ծանրացած ամպն էր, երեխաները՝ ծարավ հող: Եվ հրաշքը կատարվում էր ամեն օր, ամեն առավոտ, ամեն իրիկուն:

Տատը տալիս էր, երեխաները վերցնում էին: Անձրևը տեղում էր մերթ հանդարտ, երբեմն զայրացած: Հողն ընդունում էր ջուրը, սկզբում ամբարում այն. հետո պիտի սկսվեր դրա մշակումը, պիտի դառնարար տարերք, ըմբռնում, իմացություն:

Ծերացած Մակրինայի ուսմունքը և աստվածաբանությունը, ինչպես ասել ենք, իր հիշողություններն էին: Պոռնոսի առաջին Եկեղեցու մասին պատմություններ, մաքառում, հա-

վատքի համար հալածանքներ, Նեոկեսարիայի առաջին եպիսկոպոս Գրիգորի բոցաշունչ քարոզներն ու հրաշքները:

Նրան քաջ հայտնի էր նաև գործնական կյանքը: Նա ծանոթ էր առաքինության ծածուկ և դաժան արահետներին: Այդ արահետները նա անցել էր մենակ և հիացել էր նահատակների, վկաների և հավատքի մարտիկների կորովի ոգու վրա:

Ամեն իրիկուն կրակարանի ցուլի տակ այս ամենը դառնում էր պատում, հեքիաթ և իսկական ներկայացում: Այսինքն, այս պատվարժան ծերունագարդ կինը, ուզեր թե չուզեր, գործի էր դնում ամենահաստատ միջոցները, որպեսզի ոգի ներարկի փոքրիկ Բարսեղի և փոքրիկ Մակրիմայի անմեղ հոգիներում:

Պատկերավոր այն բոլոր արտահայտությունները և պատմությունները, որ երեխաները լսում էին սրբակյաց տատիկի շրթունքներից և տեսնում նրա աչքերում, մշտապես ցեմենտվում էին նրանց հոգիներում և դառնում նոր դաստիարակության, նոր ուսմունքի, մի նոր մեկնության և աստվածաբանության հիմքը:

Եթե մի անգամ նրանց ամենածանր հոգեկան փոթորկի պահին նրանք կարողանում էին տատանվել, ծեր տատիկի ուսմունքը կմնար անասան, կողմնացույցի նման, ճշմարտության ցուցիչի նման, հավասարակշռության պատճառի նման մի բան: Այսպիսի բնավորության տեր էր ավագ Մակրիման և այսպիսի սուրբ դաստիարակիչ ներգործություն ունեցավ իր միջավայրի վրա, հատկապես իր թոռնիկների վրա:

Սակայն, ամեն ինչից առավել Մակրիման, մենք համոզված ենք, երեխաներին պատմում էր իր փորձառությունից: Անշուշտ, ոչ հաճախ, ոչ ամեն օր: Երբեմն-երբեմն, երբ մանուկ հոգիների ուշադրությունը հասնում էր գագաթնակետին, երբ նրանց աչիկները փայլում էին տարբեր մի լույսով, երբ նրանց ներսում ծնվում էր ճշմարտությունը: Այնժամ նա թույլ կտար իրեն պատկերելու ճշմարտությունը ինչպես այն տեսել էր, ինչպես այն ապրել էր հազվադեպ պահերին: Եվ, պետք է ընդունենք, որ Մակրիմայի նման կինը, որը ճշմարիտ ոգի ուներ և սնել էր բազում սրբերի, անկասկած պիտի ունենար աստվածատուր բարձր փորձառություն: Նա օժտված էր հազվագյուտ կենսավորձով: Որպեսզի դառնար հավատքի և վարդապետության չափանիշ, նա պիտի ունենար ճշմարտության անձնական փորձառություններ: Նա ճշմարտությունը պիտի ապրած լիներ առավել լայն և առավել խորը: Գճմարտության ճանաչումը, որ Սուրբ Հոգին շնորհել էր նրան, ինչ-որ հատուկ մի բան, ինչ-որ առավել մի բան:

Գճմարտությունը ճանաչելու իր յուրահատուկ և հրաշալի փորձը նա ժառանգեց իր թոռներին բացարձակ զգուշությամբ: Քանզի այն այրող մի բան է: Կործանելով այրող: Բայց և այրում է լույս արտադրելով:

Երեխաներն առժամանակ իրենց մեջ պահելով փորձառությունը, հետագայում պիտի դառնային լույս: Եվ իրոք դարձան լույս: Դարձան ճշմարտության կրողներ և արտահայտողներ: Առանձնապես Բարսեղը: Մարդ կհիանա Սուրբ Հոգու ճանապարհներով: Նա հետևում է ա-

րահետներով և ստեղծում է անակնկալ առաջացնող կերպեր, որոնք իրենց բանականությունն ունեն, իրենց ռիթմը:

Այս դեպքում ծերացած Մակրինան պիտի համարվեր աստվածաբան, քանի որ և՛ ճիշտ ուսուցանեց, և՛ ուներ ճշմարտությունը ճանաչելու Աստծու փորձառությունը: Այսուհանդերձ, նա մնաց «աբբա», մնաց սոսկ «ծերունի» և առաջնորդող երեխաների կյանքի փուլերից մեկում: Իր ուսմունքը և բարձր կենսափորձը նա չգարդարեց թոթին դրոշմված խոսքով: Նա իր էության մեջ ունեցած աստվածային ոգին չդարձրեց խոսք, բան, որպեսզի դառնար աստվածաբան: Չգրեց, իր միտքը բանականորեն չվերլուծեց գրավոր խոսքով: Նա գործում էր իր թոռների, հատկապես իր որդու ավագ տղայի՝ Բարսեղի համար: Սրբազան տատի ուսմունքը և կենսափորձը Բարսեղը պիտի դարձներ խոսք, բան և այդ պատճառով պիտի դառնար աստվածաբան: Եվ քանի որ Բարսեղը շատ ընդարձակեց և հարազատ կերպով մշակեց և զարգացրեց իր ստացած ուսմունքը, դարձավ աստվածաբան Մեծ, Հայր և Ուսուցիչ Եկեղեցու:

Ծերունագարդ Մակրինային (ու՜մ սովորաբար անվանում են «ավագ», նրան տարբերելու համար իր թոռնուհի Մակրինայից, Բարսեղի քրոջից) մինչև այստեղ մենք ներկայացրինք միայն Մակրինա և Բարսեղ թոռների առնչությամբ:

Սակայն նրա որդի Բարսեղը և հարս Եմելիան օրհնվեցին բազմազավակությամբ: Նրանք ինը թե տաստ երեխա ունեցան: Մենք գիտենք նրանցից հինգի անունները միայն՝ Մակրինա, Բարսեղ, Նավկրատիոս, Գրիգոր և Պետրոս: Մակրինան ծնվեց 328-ին, ննջեց հանգստաբանում և արժանացավ սրբի պատվին: Նավկրատիոսը ծնվեց 332-ին, դարձավ դատական պաշտոնյա և վախճանվեց որպես վանական 358/9-ին: Գրիգորը ծնվեց 334-ին, ամուսնացավ, դարձավ եպիսկոպոս և մեծ աստվածաբան, ննջեց 394-ին և արժանացավ սրբի պատվին: Վերջինը՝ Պետրոսը, ծնվեց 345-ին, դարձավ Սեբաստիայի եպիսկոպոս և վախճանվեց 392-ին:

Եմելիայի մյուս երեխաները բոլորն աղջիկ էին և լույս աշխարհ եկան 335-ից հետո: Ուրեմն, այդ սուրբ ընտանիքի տունը փոքր երեխաներով լցված էր 328-ից գրեթե մինչև 350-ը: Բայց 335-ից հետո ծնված երեխաները ճանաչեցին Մակրինա տատին, լսեցին նրան, համբուրեցին նրա հարգարժան ձեռքը, իրենց գլխին զգացին նրա փաղաքշանքը, սակայն իվիճակի չէին նրան հետևելու: Չաշակերտեցին նրան: Անշուշտ նրան շրջապատում և լսում էին, բայց ոչինչ չէին հասկանում:

Եվ դա, որովհետև Մակրինա տատը պիտի մահացած լիներ մինչև 345-ը, քանի որ լավ էր ճանաչել 270-ի և 275-ի միջև ննջած Գրիգոր Հրաշագործին: Այսպիսով, տատի անմիջական աշակերտները եղել են միայն Մակրինան ու Բարսեղը: Մյուսները եղել են նրա ոչ անմիջական աշակերտները, քանի որ դրսևորում էին անափ հարգանք և հնազանդություն անմիջական աշակերտներին՝ իրենց ավագներին, որոնց համարում էին իրենց ուսուցիչներ և պատ-

վում էին որպես սրբերի: Մակրինան և Բարսեղը դարձել էին ընտանիքի երեխաների համար չափ և կանոն: Ինչքան գիտենք, առանց բացառության:

Նրա ուսումնառությունը: - Հայրական դպրոցը

Փոքրիկ Բարսեղը բոլոր առումներով բարձր միջավայրում ապրելու բացառիկ բախտն ունեցավ:

Նրա ծնողների և տատի կենցաղավարությունը օրինակելի էր: Նրա հոր և ազգականների՝ կրթության և դպրության հանդեպ ունեցած նվիրումը արժանի էր գովեստի: Տունը ընչեղ էր և կալվածների տեր: Ընդհանրապես, յուրայինների ազդեցությունը և հեղինակությունը անվիճարկելի էին: Քանի դեռ փոքր էր, Բարսեղի ուսումնառության ճանապարհի և ուղղության մասին առաջին խոսքը պատկանում էր ծնողներին: Այս մասին որոշակի տեղեկություններ չկան:

Բայց երբ Գրիգոր Աստվածաբանը խոսում է Բարսեղի ուսումնառության մասին, հաստատում է հետևյալը. փոքրիկ Բարսեղի ծրագրում չէր ընդգրկված որսորդությունը Ձինավարժություն չէր նախատեսված: Չկային ձիավարժության ժամեր: Այլ խոսքով ասած, Բարսեղը չսովորեց այն, ինչ հատկապես սովորում էին այդ ժամանակի իշխանագունները:

Բարսեղ-հայրը ուներ բարձր կրթություն: Անվանի հռետոր էր: Ուներ սուր զգացողություն և կարող էր մինչև մի որոշ աստիճան նկատել իր որդուն վայել ճանապարհը:

Պետք չէ, սակայն, մոռանալ մի շատ կարևոր բան ևս: Փոքրիկ Բարսեղն աշխարհ եկավ իր հոր ջերմ աղոթքով: Իր մանկական հիվանդությունից փրկվեց հրաշագործ եղանակով և քիչ անց դարձավ Աստծու ընտրյալ անոթը, դարձավ Մեծ Հայր և Ուսուցիչ: Այս բոլորը ցույց են տալիս, որ Բարսեղ-հայրը չէր կարող իր որդու կրթության և ուսման մասին որոշում կայացնել սոսկ մարդկային չափանիշներով:

Նախապատրաստվելը և ուսումնառությունը վճռական դեր են խաղում հետագայում ամեն մարդու կատարած գործում: Բարսեղ-հայրը ևս իր որդուն պիտի առաջնորդած լինի կրթության և առաքիչության, ունենալով Աստծուց ստացած ինչ-որ նշան, քանի որ տղան պիտի օգտագործվեր մարդու փրկության և ճշմարտության բացահայտման Աստծու ծրագրում:

Առաջին գիտելիքները Բարսեղը ստացավ իր հոր մոտ: Այդ նպատակով նա վերջնականապես լքեց իր Աննես գյուղը և հաստատվեց Նեոկեսարիայում, որտեղ աշխատում էր իր հայրը: Միայն չէր լինի ասել, որ այդ քաղքում նա հաստատվեց շուրջ 337-ին:

Նրա մտավոր մեծ կարողություններն ի հայտ եկան ուսումնառության առաջին իսկ փուլում: Նրա մանկական միտքը միշտ հեշտ էր հաղորդակից դառնում իմացության գաղտնիքներին: Մանավանդ, որ այս գրադմունքը մեծ հաճույք էր պատճառում իրեն, դառնում էր գրավիչ խաղ:

Ասվեց, որ հայրն օժտված էր մեծ բարեմասնություններով: Այդ էլ Բարսեղի համար եղավ Աստծու մեծագույն հովանավորությունը:

Երբ ուսումնառության բնագավառում նա պիտի կատարեր իր առաջին քայլերը, նա պետք է ունենար ճիշտ մի նախատիպ, Սուրբ Հոգու ճշմարիտ մի հայելի, որպեսզի անսխալ տեսներ մարդուն, աշխարհը, Աստծուն: Հայելի, որ հավատարիմ արտացոլում էր աշխարհ. մի տախտակ, որի վրա Բարսեղը կարդաց աստվածային կամքը: Եվ այդպիսին դարձավ նրա հայրը:

Պատանհի աշակերտի համար բարոյականության և առաքինության դպրոց էր նրա հայրը, ում նա արագ սկսեց օրինակել: Կարելի է ասել, որ Բարսեղի ողջամտության և առաքինության առաջին դրսևորումը մենք տեսնում ենք հորը նմանվելու ձգտումի մեջ:

Առաջին գիտելիքներին զուգահեռ Բարսեղը ձեռք բերեց նաև իր առաջին ծանոթությունները: Նա հաստատեց իր առաջին բարեկամությունները, որոնք պիտի պահպանվեին մինչև իր կյանքի վերջը:

Ինքը խոսում է ոմն Հերասի մասին, ում ճանաչել և ընկեր է դարձել իր մանկական առաջին տարիներից: Բարսեղն այդ տարիներից սերտորեն կապված է եղել Դորոթեոսի հետ, որը, թվում է, բառացիորեն եղել է իր առաջին ընկերը, քանի որ նրան ճանաչում էր դեռևս Աննեսա գյուղից, եթե նա, ինչպես ենթադրում ենք, իր ստնտուի որդին էր: Դորոթեոսի հետ խաղացել են Աննեսա գյուղի իշխանատանը և Նեոկեսարիայում ստացել են իրենց առաջին գիտելիքները:

Բարսեղի հետագա ամբողջ կյանքի ընթացքում Դորոթեոսը պիտի մնար հավատարիմ և նվիրյալ ընկեր: Եվ հատկապես նրան էլ Բարսեղը դժվար և առանձնապես վստահելի առաքելությունների դեպքում:

Նեոկեսարիայում, իր հոր դպրոցում, ծանոթացավ նաև ուրիշ տղաների հետ: Նրանցից ոմանք, ինչպես Նեկտարիոսը և Տիմոթեոսը դարձան նրա մտերիմ ընկերները:

Կեսարիայում

Բարսեղի ուսումնառությունն սկսվեց և շարունակվեց գերազանց նախանշաններով: Նրա ծնողները տնտեսական դժվարություններ չունեին: Նրանք իվիճակի էին մեծ գումարներ վճարել իրենց ավագ որդու համար: Իբրև լուսավորյալ մարդիկ, նրանք անպայման նկատում էին այդ փոքրիկ գլխում վառվող կրակը: Նրա հայրը և սքանչելի գեղեցկության Եմելիան բազմիցս պիտի աննկատ կանգնած լինեին հիանալու իրենց որդու վրա, նրա կարդալու պահերին, անգամ նրա քնած լինելու ժամանակ:

Ասենք, որ նման զգացումով լցված առաջին երջանիկ հայրը չէր նա: Ավանդությունն ուզում է մեկ ուրիշ մեծ այրի հորը ևս տեսած լինել կանգնած, ժամերով հիացած նայելիս իր որդուն: Խոսքը նահատակը Լեոնիդեսի մասին է, անընկճելի Օրիգենեսի (+254) հոր մասին: Ճշմարիտ, ինչպիսի տարօրինակ համընկնում: Բարսեղը խորապես սիրեց Օրիգենեսին և հիանում էր նրա գործով:

Բայց հայր-Լեոնիդեսը երկնքից իր որդու մեջ ավանդության անեղծ կրողին տեսնելու երջանկությունը չունեցավ: Բարսեղ-հայրը հպարտացավ ճշմարտության անեղծ արտահայտիչ դարձած իր որդով: Նրան տեսավ դարձած Եկեղեցու Հայր և Ուսուցիչ, որպիսի անվանումով Եկեղեցին իր որդիներից քչերին է մեծարել:

Նրա ուսումնառության երկրորդ փուլը, «ընդհանուր կրթություն» կասեինք մեր ժամանակների չափումով, իրագործվեց Կեսարիայում: Կարծում ենք, որ կրտսեր Բարսեղը Կեսարիա մեկնեց 342-ին:

Մեկ ուրիշ աշխարհ էր բացվում նրա առաջ: Այս ուղևորությունը մեկ ուրիշ փայլ ուներ 12-13-ամյա տղայի համար:

Բարսեղի ազնվական մայրը՝ Եմելիան, սերում էր հռչակավոր Կեսարիայից: Բարսեղի համար մայրն այդ քաղաքը զարդարել էր հազար ու մեկ գեղեցկությամբ: Հուզմունքով և քնքշությամբ նրան պատմել էր իր տոհմի մասին, իր ծնողների հռչակավոր տունուտեղի մասին: Նա անձամբ անափ գորովանքով վերցրեց 12-ամյա տղային, նրա տանելու իր հայրենիք: Շտապում էր իր հարազատներին ևս ցույց տալու թանկագին աստղը: Ինչքան հպարտություն, ինչքան զսպված պարծանք, ինչպես մայրական հուզմունք զգաց Եմելիան, երբ իր Բարսեղի հետ դարձյալ իրեն գտավ իր հայրական տան օջախում: Իր համար շատ բան էր փոխվել: Բայց բոլորը պիտի նրան սիրեին: Բոլոր գուրգուրանք և հիացմունք պիտի դրսևորեին իր աստղի հանդեպ:

Արդյոք ո՞վ կկարողանար անտարբեր մնալ Եմելիայի առաջ, որ ներդաշնակության պատկեր էր, հոգեկան և բնական գեղեցկության արտահայտություն: Ո՞վ կկարողանար չհամակրել այսքան քանքարավոր, միաժամանակ և գեղեցիկ տղային: Ո՞վ կկարողանար չհամակրել

այսքան քանքարավոր, միաժամանակ և գեղեցիկ տղային: Ո՞վ կկարողանար չհիանալ նրանով: Անշուշտ, Կեսարիայում բնակվելու զոնե առաջին տարիները Բարսեղն անցկացրեց իր մոր ազգականների իշխանական տանը, իր տատի և, հավանաբար, իր քեռիների խնամքի ներքո: Պատանին առանձնապես կապվեց քեռի Գրիգորին, որը Եմելիայի եղբայրն էր կամ հորեղբորորդին:

Գրիգորը նվիրված էր դպրությանն ու Եկեղեցուն և դարձավ եպիսկոպոս: Այժմ նա պիտի հոգատար Բարսեղի մասին և հայրական սիրով պիտի առաջնորդեր Բարսեղի մայրաքաղաքային առաջին քայլերը:

Բարսեղն այստեղ ևս դարձյալ գտավ հարուստների, ուսումնականների, քրիստոնյաների և աստիճանավորների միջավայր: Ամեն ինչ նպաստում էր նրա նպատակի հաջողության:

Նկատենք, թե ինչքան որ անամպ եղավ նրա մանկական տարիների երկինքը, այն այդքան ամպամած էր հաջորդ տարիներին: Սա ևս պատկանում է մեծ անճանավորությանն առնչվող աստվածային տնտեսությանը:

Նախապատրաստության տարիներն անամպ էին, որպեսզի հիմքերն ամրանային: Որպեսզի ամրանար սուրբ այրը և իր հասուն տարիքին ցրեր այն բազում ամպերը, որ ծանրանում էին Եկեղեցու հորիզոնում: Եթե Բարսեղի գլխի վրա ամպերը - դժվարությունները շատ են նկատվում, դա նրանից է, որ այդ սուրբ գլուխը բարձրացել էր մյուսներից առավել բարձր էր, ուստի և ինքն առաջինն էր ընդունում հակառակորդների արձակած կայծակները:

Եվ այսպես, Բարսեղը Կեսարիայում: Շուրջ 342-ին: Մայրաքաղաքում, որով կապադովկացիները պարծենում էին: Եվ պարծենալու պատճառներ ունեին: Այդ քաղաքի ազդեցությունը տարածել էր գրեթե համայն Փոքր Ասիայում:

Կեսարիայում ամեն ինչ հարուստ էր, խոշոր և տպավորիչ: Գոնե այդպես էր թվում փոքրիկ աշակերտի աչքին: Դպրոցները հռչակավոր էին և դրանց ուսուցիչները աշակերտներ էին կենտրոնացնում հռոմեական պետության արևելյանքոլոր գավառներից:

Թվում է նաև, որ Գրիգոր Աստվածաբանի հաղորդումը, որով ուզում է Կեսարիան համարել «բանի մայրաքաղաք», բովանդակում է մեծ ճշմարտություն, թեկուզև արտահայտի նաև կապադովկացու պարծենկոտությունը: Հռետորականությունը այդ ժամանակ այստեղ ևս գերիշխում էր, ինչպես ամենուր: Այն կազմում էր ուսումնառության բարձրագույն իդեալը: «Բանքը» քաղաքի հայտանիշն էր: Ուսուցիչների մեծ մասը հեթանոս էր: Բայց հասարակության բոլոր խավերում քրիստոնեության մեծ տարածումը նրանց ստիպել էր դառնալ զգույշ: Այսպիսով, այդ տարիներին հազվադեպ են քրիստոնյաների գանգատները դպրոցներում իրենց արհամարհելու առիթով:

Դրությունը հետագայում փոխվեց կրթության մասին Հուլիանոսի հռչակավոր օրենքով (362 թ.), որով արգելվեց քրիստոնյա երեխաներին պետական հեթանոսական դպրոցներում սովորելը:

Դպրոցը, որ Կեսարիայում հաճախեց Բարսեղը, գրեթե հավասարագոր էր մեր այսօրվա հասկացողությամբ գիմնասիոնին: Բայց երևում է, որ առնվազն վերջին դասարաններում ուսուցանում էին առավել բարդ առարկաներ, մանավանդ իմաստասիրություն, մինչդեռ հռետորական վարժանքները դառնում էին ընդհանուր: Իմաստասիրություն ասելով մենք պետք է հասկանանք դրա հանրագիտարանային պատրաստականությունը այդ ժամանակ հրատարակվող բազում անթոլոգիաների միջոցով:

Պատանի Բարսեղը Կեսարիայի դպրոցում բացառիկ բախտն ունեցավ ծանոթանալու իրեն հասակակից և համադասարանցի Գրիգորին, որը սերում էր Կապադովկիայի Արիանզո քաղաքից: Հետագայում նա դարձավ մեծ Աստվածաբան, բայց նաև Բարսեղի կենսագիրը:

Երկու երիտասարդները, այժմ ուսումնակից, հետագայում պիտի դառնան սրտակից ընկերներ և զինակիցներ ուղղափառության մարտասպարեզում: Այսպես ուսումնակից Գրիգորը թվում է, թե գուցե չափազանցում է, երբ խոսում է իր ընկերոջ ցույց տված արդյունքների մասին միևնույն դպրոցում և միևնույն ուսուցիչների մոտ: Բարսեղն աչքի էր ընկնում ամեն ինչում: Նրա ուսուցիչները երկար տարիներ պատկերում էին իրենց նախկին աշակերտի բարձր նվաճումները: Նրանք բառացիորեն խոստովանում էին, թե իմացությամբ նա հասնում էր իրենց, մինչդեռ գերազանցում էր իր բոլոր ուսումնակիցներին:

Համբավը Բարսեղին պատկերում էր մեծահանճար: Ինչո՞վ բացատրել երիտասարդի վաղաժամ հասնունությունը: Դպրոցում և դպրոցից դուրս տարածված այն համոզմունքը, որ աշակերտն արդեն հռետոր էր, արդեն իմաստասեր: Կամ՝ ինչո՞վ բացատրել երիտասարդի այսքան լրջությունը, խելամտությունը, հարգանքի արժանի կենցաղը, եթե նա, չձեռնադրված, ապրում է երեցի քահանայական վարքով:

Բարսեղի պատանեկությունն անցավ Կեսարիայում: Այդ նրա կյանքի մի շրջանն է, որի մասին որոշակի բան չգիտենք: Հավանաբար պատանեկության խնդիրները նա հաղթահարեց ներքին պայքարով, մինչև կհասներ հավասարակշռության:

Այդ շրջանում Գրիգորից բացի, մի քանի ընկերներ ևս շատ օգնեցին Բարսեղին: Նրանք ևս քրիստոնեական ոգով դաստիարակված տղաներ էին: Հիշենք նրանցից Եվսեբիոսին և Իլարիոնին: Եվսեբիոսի հետ, անշուշտ, նա ավելի սերտ կապեր ուներ: Եթե ոչ Կեսարիայում, ապա Կոստանդնուպոլսում նրանք ապրում էին նույն սենյակում, իրար հետ բաժանելով հացը, ուրախությունները և տխրությունները: Կեսարիայում, որպես պատանի, Բարսեղն զգաց ուսման գրավչությունը: Նա ճանաչեց հելլենական խոսքի հուզականությունը: Քանի որ նա զգայուն էր, նրբազգաց, ողբերգակների խոսքը ցնցեց նրան:

Նրա շփումը իմաստասիրության և բանաստեղծության հետ նրան տարավ վերացման և ոգևորության: Նա պիտի օգտվե՞ր արդյոք աշխարհի գրավիչ իմաստությունից: Երկրնտրանքը նրան շատ չհոգնեցրեց: Մակրիմայից և իր հորից ստացած քրիստոնեական դաստիարակությունը վճռականորեն ծանր էր կշռում: Նրա առաջին ուսումնառությունը այդ բազմափորձ տա-

րեց կնոջ մոտ սուկ մի ամուր հիմք չէր, որ դրեց: Այն ինչ-որ առավել մի բան արեց: Վերջնականապես կերտեց մի անեղծ քրիստոնյա անճնավորություն, ստեղծեց մի կատարյալ եկեղեցական այր: Եվ ինչքան որ աստվածային շնորհը նրան երբեք չէր լքելու, այնքան այդ կերտվածքը երբեք պիտի չհանգստանար, թեև կհայտնվեին հազար ու մի սիրեններ, գայթակորություններ:

Բնականաբար, կարճ ժամանակով նրա հոգում մուտք գործեց աշխարհիկ իմաստության հանդեպ նրա դիրքորոշվելու հիմնախնդիրը, բայց այդ երկար չտևեց: Երկինքը հեշտ պայծառացավ և նա ճիշտ նկատեց, որ «Բանք», այսինքն՝ կրթությունը, իմաստասիրությունը և ուսումնառությունը ունեին արժեք այնքանով, ինչքանով որ աջակցում էին Եկեղեցու քարոզին և աստվածաբանությանը: Դրանք չէին կազմում Բարսեղի նշանակետը: Նա չէր ձգտում դրանց: Անշուշտ, նա սովորեց, ուսումնասիրեց դրանք, բայց այն գիտակցությամբ, որ այդ բոլորը կողմնակի աշխատանքներ են:

Այսպես, նա իր առաջին իսկ լուրջ սովորածներից առանձնացրեց երիտասարդ քրիստոնյայի կյանքի մեծագույն հիմնախնդիրը: Ապագայում այս թեմային պիտի անդրադառնա բազմիցս: Բայց երբեք պիտի չսայթաքի, երբեք պիտի չտատանվի:

Նրա ուղին մաքրված է: Անշուշտ, քանի տարիներն անցնում են, այն նեղ է ու զարիվեր, բայցև հայտնի, որոշյալ: Նա այն չի փնտրում. մշտապես ապրում է այն: Առավել ևս այն որպես կանոն ուժի մեջ է Եկեղեցու մեծ Հայրերի և Ուսուցիչների համար: Նրանք բոլորը՝ գոնե նրանց մեծագույն մասը՝ եղել են Եկեղեցու ծնածն ու սնածը: Նրանք մեծացան /աճեցին/ եկեղեցական միջավայրում և անասան մնացին հավատքի և ուղղափառության մեջ: Օրինակ՝ Իգնատիոսը, Իրինեոսը, Աթանասը Կապադովկիայի մյուս հայրերը (Գրիգոր Աստվածաբան, Գրիգոր Նյուսացի), Ոսկեբերանը և այլոք:

Այս դեմքերը մեծ մի բան ստեղծեցին Եկեղեցու ծոցում: Պարզեցին աստվածաբանություն, որն ընդունվեց /որդեգրվեց/ որպես անեղծ ճշմարտության արտահայտություն և դրա շնորհիվ էլ նրանց աստվածաբանությունը դարձավ քրիստոնյաների ուսմունք, հավատք, մտածելակերպ և կենսաձև:

Վերջապես, այստեղ, Կեսարիայում Բարսեղը ծանոթացավ և բարեկամացավ կապադովկացի Սոփոռնիոսի հետ, որն արագորեն բարձրացավ պետական ծառայության աստիճաններով և հանգրվանեց Կոստանդնուպոլսի եպարքոսի շատ բարձր պաշտոնում: 372-ին գրած իր նամակում Բարսեղը զանգատվելով հիշեցնում է նրան իրենց բարեկամությունը, որ սկսվել էր առաջին տարիներից և շարունակվել է մինչև ծերություն: Նույն նամակում նա ակնարկում է նաև, որ Սոփոռնիոսը իր լավագույն բարեկամն էր:

Եթե Բարսեղի նամակներից չհետևեր, թե Սոփոռնիոսը կապադովկացի էր, ապա մենք կատեինք, որ երկու երիտասարդների միջև բարեկամությունն սկսվել էր Նեոկեսարիայում, որտեղ իրոք նրանք անցկացրել են իրենց մանկական տարիները:

Կոստանդնուպոլսում

Երիտասարդ Բարսեղը Կեսարիայում ավարտեց իր ուսումնառության երկրորդ փուլը: Այսինքն ստացել էր հիմնական /բազային/ կրթություն և պիտի կարողանար խնդրել որևէ պետական պաշտոն կամ նվիրվեր իրենց ընտանիքի կալվածների շահագործման:

Առևտրի դռները ևս լայն բաց էին այդքան ուշիմ մի երիտասարդի առաջ: Բայց, երևի, այս ամենը մի րուպե անգամ չգրադեցրին նրան: Ուսուցիչները, որոնք հիացնում էին և երբեմն էլ անխոստովանելի նախանձով հետևում էին պատանի աշակերտի հաջողություններին, արդեն սերմանել էին նրա մտքում բարձրագույն ուսումնառության, ինչպես կասեինք այսօր, գաղափարը:

Բացի այդ, ինքն արդեն գիտակցում էր մարմնավոր և մտավոր կարողությունները: Իր բնավորությամբ /կեցվածքով/ նա հակվում էր դեպի հոգևոր և մտավոր զբաղմունքները և մեծ պատասխանատվություններ ստանձնելու հրճվանքը: Իր ներսում ամեն ինչ ցույց էր տալիս, որ պետք է շարունակեր ուսմունքը: Իր ներսում ամեն ինչ ցույց էր տալիս, որ պետք է շարունակեր ուսումնառությունը: Բայց ինչպե՞ս:

Այդ ժամանակներում ուսումնառության համար պահանջվում էր շատ փող: Ուրեմն, ծնողներն այդ դրամը պիտի հատկացնեի՞ն արդյոք:

Երբ որ նրանք ևս ներկա գտնվեցին իրենց որդու ուսումնառության ավարական հանդիսություններին, մեծ բավականությամբ պարծենում էին նրա բարձր նիշերի համար: Նրանց աչքերը լցվեցին ուսուցիչների գովեստները լսելիս և, որպես ծնողներ, հպարտությամբ լցվեցին ամեն անգամ, երբ ուսուցիչների, համադասարանցիների և ընտանիքի բարեկամների հայացքները ուղղվում էին դեպի իրենց պայծառ աստղը: Նրանց հուզմունքը շատ մեծ էր: Պետք է ամեն ինչ արվեր Բարսեղի համար: Պետք է կատարվեր առանց տատանվելու: Երջանիկ ծնողներն այդ մասին չէին վիճում: Ամեն ինչ մեծ նպատակի համար: Կատարյալ նախապատրաստություն, որպեսզի որդին դառնա Մեծ:

Կեսարիայում դասերն ավարտեցին 346-ի զարմանը: Մի քանի ամիս անց, գուցե սեպտեմբերին, Եմելիան մեծ քնքշությամբ և գորովանքով, արցունքով և անվերջանալի աղոթքներով պատրաստեց իր մեծ որդու պարագաները: Նա հոգաց ամեն ինչ, ասես Բարսեղը երեխա էր, նախատեսեց ամեն ինչ, ասես նա չափահաս էր:

Մեկնումը եղավ Նեոկեսարիայից: Բարսեղը մեկնեց փոստատար քարավանով, որն ուղևորվում էր դեպի Կոստանդնուպոլիս: Կտրեց-անցավ ամբողջ Փոքր Ասիան: Լեռներ, ձորեր, լեռնադաշտեր, դաշտավայրեր, բազմամարդ քաղաքներ, գլուղական վայրեր, վրանաբնակ հովիվներ, վայրենի և քաղաքակիրթ մարդիկ կազմում էին ընդարձակ և տպավորիչ մի համայնապատկեր: Նա ամեն ինչ նկատում էր, ամեն ինչ նրան հետաքրքրում էր, բայց այս զանա-

զան տպավորությունները դժվար էին դասակարգվում և յուրացվում իր հոգում, որովհետև իր մեջ գերիշխում էր Կոստանդնուպոլիսը:

Նա ուղևորվում էր դեպի ամբողջ Արևելքի մայրաքաղաքը, որի պատկերը շարունակ վերստեղծվում էր իր մեջ: Ճիշտ է, որ հռոմեական պետության նոր մայրաքաղաքը ձգտում էր իր ծոցում հավաքել կարևոր այն ամենը, ինչ ստեղծել էր հունա-հռոմեական քաղաքակրթությունը: Չգտում էր տպավորիչ կերպով ներկայացնել այն ամեն նորը, որ ստեղծում էր հոգևոր նոր տարածությունը՝ քրիստոնեությունը: Այդ քաղաքը յուրացնելով ընդունում էր այն ամեն հուզականը, որ գտնվում էր Արևելքում: Այս էր Պոլսո ղիմագիծը: Հաղթողի հովեր առած, ինչն՞ է չէ նաև նորադարձի ստեղծագործ սլացքով:

Այս ամենի մասին Բարսեղը լսում էր ուսուցիչներից և իր ընտանեկան միջավայրի մեծահասակներից: Նա ազահորեն լսում էր ամենաչափավորից մինչև ամենաչափազանցված պատմությունները:

Բայց ամեն ինչից առավել նրան հրապուրում էր ամենուրեք պտտվող այն համբավը, թե այդ ժամանակ Պոլիսը հռչակված էր իր հռետորներով ու իմաստասերներով: Ահա թե ինչն էր նրան հետաքրքրում: Իմաստուն այրերը և այն, ինչ ինքը կկարողանար ստանալ նրանցից:

Նրա միտքն ու հոգին ծարաված հող: Ուզում էր խմել իմացության ծովը: Նրա բնավորության մեջ կար ինչ-որ բան Հուստինոսից, Եկեղեցու այն նահատակից և ուսուցչից, որը դեռ երիտասարդ, փորձեց իմաստասիրական բոլոր համակարգերը, ունկնդրեց պյութագորյան, ճեմարանական, ստոյիկյան, պլատոնական ուսուցիչների, բայց չկարողացավ հանգցնել ներքին անհանգստությունը, իրեն այրող ծարավը: Այսպես Բարսեղը ևս գնում էր իմաստության առաջին համակարգը ճաշակելու համար: Ինքնին այդ գաղափարն արդեն փոթորկում էր նրա հոգին:

Պոլիս հասնելով, նա իջևանեց իր ընտանեկան բարեկամների նախապատրաստած տանը և շտապեց Լիբանիոսի մոտ, որն այդ ժամանակի ամենամեծ ուսուցիչն էր, ամենակարող հռետորը: Այնքան կարող և հրապուրիչ, որ փոթորիկ էր առաջացնում արհեստակիցների մեջ:

Վերջիններս, հռետոր Նիկոկլեսի գլխավորությամբ, հազար ու մեկ մեքենայություններով ստիպեցին Լիբանիոսին լքել Պոլիսը և հիմնել նոր դպրոց Նիկոմեդիայում, Բոսպորի այդ առափնյա հարուստ քաղաքում: Լիբանիոսը Պոլիսը թողել է, երևի, 347-ին: Հետևաբար Բարսեղը նրան լսել է միայն կարճ ժամանակ: Բացի այն դեպքում, եթե ընդունենք այն վարկածը, թե Բարսեղը ժամանակ առ ժամանակ մի փոքր ուղևորություն էր կատարում ժամանակ առ ժամանակ մի փոքր ուղևորություն էր կատարում Պոլսից Նիկոմեդիա և լսում էր Լիբանիոսին:

Ամեն դեպքում, այդ երկու այրերի երկարատև առնչություններով կարելի է բացատրել նրանց միջև եղած հարուստ թղթակցությունը, թեև առավել բարյացակամ ուսումնասիրողներն անգամ պահպանված 25 նամակներից վավերական համարում են միայն 13-ը:

Բարսեղի Պոլսում բնակության մասին տեղեկություններ չունենք: Գրիգոր Աստվածաբանը միայն նշում է, որ կարճ ժամանակի ընթացքում քանքարավոր ուսանողը վերցրեց այն ամենալավը, ինչ կար: Նա, անկասկած, քիչ ժամանակ մնաց Բյուզանդիոնում: Եթե նա շատ արագ վերցրել էր այն ամեն լավը, ինչ կար այնտեղ, ապա էլ ի՞նչը կարող էր նրան պահել օտար վայրում: Գուցե մի կարճ ժամանակ էլ մնաց Նիկոմեդիայում: Սկզբնաղբյուրները լքում են 347-350 տարիների մասին:

Բայց վերև շարադրվածը ցույց է տալիս, որ Բարսեղն ավելի շատ հիասթափվեց Կոստանդնուպոլսի հոգևոր աշխարհին ծանոթանալով: Նրա հույսերն ու երևակայությունը չարդարացան երկու պատճառով: Սովետությունը և ճարտասանությունը հանրագիտարանային իմաստության հետ երբեք պիտի չկարողանային գոհացնել անեղծի և ճշմարտության այդպիսի զգայության տեր մի երիտասարդի:

Նրա երևակայությունը Կոստանդնուպոլսի վրա բարձել էր շատ ավելի հոգեկան արժեքներ, քան իրականում այն ուներ: Նրա վրա բարձել էր այն, ինչ ինքը կուզենար իրականում գտնել: Հետևաբար, հաստատապես հետևում էր հուսախաբությունը: Ինչքան ավելի պահանջկոտ է մարդ, այնքան ավելի դժբար է գոհանում: Ճշմարտության ինչքան հաստատ չափանիշ ունենա, այնքան հազվադեպ է իրեն տրվածի մեջ մխիթարություն գտնում:

Այսպես, Բարսեղը բռնեց հայրենիք վերադառնալու ճանապարհը: Եկավ Նեոկեսարիա և հետո, հավանաբար, Կեսարիա, որտեղ, դժբախտաբար, չգտավ համադասարանական Գրիգորին, որն արդեն մեկնել էր նախ Պաղեստինի Կեսարիա, ապա և Ալեքսանդրիա: Մեր ուղևորի աչքերն այժմ թվում էին ավելի ժիր, արտահայտում ավելի շեշտված ձգտումներ: Նրա հոգում ծարավը դարձել էր ավելի տազնապալից, հրամայական: Նրա սիրտը ծանրանում էր հիասթափությունից, բայցև թևածում էր մի համառ գաղափարով, որը արտահայտվում էր մեկ բառով՝ Աթենք:

Աթենքում

Ժամանակի մի մեծ հատվածի համար Բարսեղի էությունը լցնում էր մի նոր տեսիլք: Նրա հույսը Աթենքն էր: Այո, այնտեղ պիտի գտներ ճշմարտություն և իմաստություն: Այնտեղ, վերջապես, պիտի հանգստանար իր ոգին: Եվ եթե ճշմարիտ է, թե սպասումի և հույսի ժամանակամիջոցը ավելի քաղցր է քան հետևանքը, ապա Բարսեղը, հաստատապես գեղեցիկ երեկոներ և առավել արդյունավետ գիշերներ անցկացրեց, սպասելով մեծ հանդիպմանը, իմացության դրախտ մտնելուն:

Ծնողները դարձյալ հոժարակամ են: Նրանք չէին խնայում Բարսեղի ուսումնառության ծախսերը: Որովհետև նրանց հետաքրքրում էր միայն իրենց որդու առաջընթացը: Գորովալի Եմելիան իր շոյոդ նայվածքով հոգաց տվյալ պարագայի համար անհրաժեշտ ամեն ինչի մասին: Եվ Բարսեղը ճամփա ընկավ: Նրա սիրտը լցվեց բաժանման տխրությամբ, մայր Եմելիայի արցունքների պատճառով, առավել ևս նրա հույսերի և ակնկալիքների պատճառով:

Յուրայինները մեծ համբերանքով տարան այս փորձությունը ևս, որովհետև կանխագույն էին թե իրենց հպարտության առարկան պետք է նախապատրաստվի մեծ սխրանքի համար: Բարսեղն ընդունում էր յուրայինների գոհողությունները, քանզի նրան խելոդում էր իմացության քառսը: Նա չէր կարող իր քսանամյա հասակում զիտակցումը աստվածային տնտեսության, որին ինքը պիտի մասնակցեր և լրացներ: Այս ուղևորությունը պատկանում էր նախապատրաստական գործընթացին:

Թափով սլանում էր նա այն ճանապարհով, որ Աստված տնօրինել էր իր համար, առանց ըմբռնելու ճանապարհի աստվածայնությունը: Նշանակություն ունի այն, որ նա վազում էր այդ անհրաժեշտ ճանապարհով, այսինքն՝ ճիշտ ճանապարհով:

Արդեն 350 կամ 351 թվականն է: Պիրեայի նավահանգստին մոտենում է մի նավ, իր հետ բերելով ապրանքներ, առևտրականների, նաև մի քանի փոքրասիացի երիտասարդների ուրոնք պետք է սովորեն Աթենքում: Սրանցից մեկն է և Բարսեղը:

Վերջապես ժամանում է «ուսկյա Աթենք», իր երիտասարդական գեղեցիկ երագների աշխարհը: Քաղաք, որը «Բանքի երկիր» էր, այսինքն, զիտության տուն, օրրան: Նա այստեղ ուղարկվում է Աստծու կամքով և ազահ իմացության շնորհիվ, ասում է Գրիգոր Աստվածաբանը, որն էլ շատ տեղեկություններ է հաղորդում Աթենքում ուսանողների կյանքի մասին, Բարսեղի հետ իր ունեցած առնչությունների և աստվածատուր բարեկամության մասին, Բարսեղի Աթենք գալու և այնտեղ բնակվելու հանգամանքների, այնտեղ իրենց ուսումնառության էության մասին:

Բայց Գրիգորը պատմիչ չէր: Այն ամբողջ օգտակարը, որ նա գրել է Բարսեղի ուսումնառության շրջանի մասին, նպատակ է ունեցել բացատրելու 382-ին իրեն լսող կեսարացիներին, թե ինչպես ստեղծվեց իր սուրբ բարեկամությունը իրենց երանելի Բարսեղ եպիսկոպոսի հետ:

«Ատտիկյան օրենքը»: Բարսեղի Աթենք գալը, բնականաբար, ոչ գաղտնի էր, ոչ էլ ծածուկ: Ծնողները և անձամբ կանխավ մտածել էին այդ մասին հաղորդելու Աթենքի իրենց հայրենակիցներին և բարեկամներին, նրա այնտեղ տեղավորվելը հեշտացնելու համար:

Առանց այդ էլ, համբավը կանխել էր Բարսեղին: Նրա անունը տվողները շատ էին: Ոմանք այն պատճառով, որ եղել էին նրա դասընկերները Նեոկեսարիայում կամ Կապադովկիայում: Ուրիշներ՝ որովհետև լսում էին նրա ապշեցող հաջողությունները ուսումնառության ասպարեզում:

Գրիգոր Աստվածաբանը, որ Բարսեղին ծանոթացրել էր Կեսարիայում և որ հետագայում սովորեց Պաղեստինի Կեսարիայում և Ալեքսանդրիայում, Աթենք էր ժամանել Բարսեղից առաջ, բնական է, նույն նպատակով: Ուրեմն, նա, ուրիշ շատերի նման, գիտեր Բարսեղի գալու մասին և անհրաժեշտ նախապատրաստություններ կատարեց: Ծանոթ լինելով Բարսեղի դաստիարակությանը և բարոյական կերպարին, և մանավանդ իմանալով նրա ինքնիշխան բնավորությունը, խոսեց մյուս ուսանողների հետ և խնդրեց, որպեսզի Բարսեղի նկատմամբ չկիրառեն «Աստիկյան օրենքը»:

Այդ օրենքի, ուսանողական այդ սովորույթի էությունը հետևյալն էր: Առավել հին ուսանողները զբոսնում էին նոր եկածի հետ և նրան ենթարկում հազար ու մի ավելի կամ պակաս գռեհիկ փորձությունների: Շուկայի միջոցով նրան խմբով տանում էին բաղնիք, որտեղ նրան վախեցնում էին աղմուկ-աղաղակով, որպեսզի հետո բաց թողնեն: Այդ անում էին նոր ուսանողի վրա վախ ազդելու և նրան դարձնելու հին ուսանողների կամակատարը:

Գրիգորը, սակայն համոզել էլ Բարսեղի դեպքում բացառություն անել և իրենց օրենքը չկիրառել: Թվում է, թե այդ հարցում նա շատ չղժվարացավ, քանզի ուսանողներից շատերն արդեն լսել էին նոր ուսանողի արտակարգ լրջության ու ողջախոհության մասին և հարգում էին նրան:

Այսպես, Գրիգորն ինքը մենակ Բարսեղին տարավ Պիրեա մինչև այն տունը, ուր վերջինս պիտի ապրեր: Այս հանգամանքը եղավ այդ երկու ուսանողների մեծ բարեկամության «նախաբանը», ինչը Գրիգորը նկարագրել է անափ քնքշությամբ:

Քսանամյա երիտասարդների հոգում ծնվում է հոգեկան այն կապը, որը դառնալու էր բարեկամության խորհրդանիշ և չափանիշ: Հոգևոր մարդիկ, խոսքի և մտքի սպասավորները, իրենց բարեկամությունն արդեն պիտի չափեն 350/51-ին երկու կապադովկացիների միջև Աթենքում սկսված բարեկամությամբ: Երիտասարդներ, որոնք կրողներն էին այդ ժամանակի հոգեկան նոր աշխարհի, այսինքն՝ Եկեղեցու:

Նրա սուր մտքի առաջին բազահայտումը և առաջին հիասթափությունը

Աթենքը Հռոմեական կայսրության մեջ դպրության և արվեստի ամենաձաղկուն կենտրոնն էր: Հռետորների և իմաստասերների հանդիպման վայրը: Այսպես ասած, բարձրագույն ուսումնառության պսակը: Ով ցանկանում էր, այդ ժամանակի չափանիշով, ստանալ կատարյալ կրթություն, պետք է գար Աթենք և աշակերտեր այդ քաղաքի հռչակավոր ուսուցիչներին:

Ուրեմն, ինքնին հասկանալի է, որ Ակրոպոլիսի շուրջ հավաքվում էին ուսանողների հռոմեական կայսրության տարածքի բոլոր ցեղերից: Հատկապես շատ էին պետության արևելյան գավառներից, Փոքր Ասիայից, Հայաստանից և Ասորիքից եկածները: Այս փաստը վկայում է այն մասին, թե այդ գավառներում ինչպիսի ծարավ էին զգում հելլենական մշակույթի

հանդեպ: Դա վկայությունն էր այն իրականության, որ այդ գավառներում խորապես թափանցել էր հունարեն լեզուն և հունական ոգին:

Արևելյան նահանգներում, հատկապես Փոքր Ասիայում հունարենի տիրապետության ցուցանիշ է այն, որ այդ ժամանակ Աթենքում հռչակավոր երկու ուսուցիչներից մեկը՝ Իմերիոսը, Բյուբանիայի Պրուսայից էր, իսկ մյուսը՝ Պրոերեսիոսը, Կապադովկիայի հայ:

Տարօրինակ չէ, որ Բարսեղն Աթենքում պատահեց մեծ թվով արևելքցիների, հատկապես պոնտացիների, կապադովկացիների, ընդհանրապես փոքրասիացիների և հայերի: Այս բոլորը սովորաբար կազմում էին առանձին խմբակներ և ընկերակցություններ, ըստ ցեղերի և ազգությունների: Հաճախ այս խմբակները կազմվում էին որևէ ուսուցչի առաջադրման համար:

Այսպիսի ազգային մի խումբ մոտեցավ Բարսեղին նրա Աթենք ժամանելուց մի քանի օր անց: Նրանք բոլորը հայեր էին և մի քանիսը ծանոթներ Նեոկեսարիայի և Կեսարիայի դպրոցներից: Նրանք Աթենք եկել էին Բարսեղից շատ առաջ: Ծանոթ էին նրա կարողություններին, սուր մտքին, լայն գիտելիքներին և պատրաստվածությանը:

Նրանք չէին մոռանում, թե Կեսարիայում բոլոր դասերում նա էր իր ձեռքում պահում առաջնությունը. մի բան, որ դիպչում էր նրանց ազգային պատվասիրությանը: Ուստի առիթը հարմար համարեցին մի իսկական ռևանշի համմար: Նրանք, ճարտասանության մեջ ավելի երկար ժամանակ մարզված լինելով, պիտի կարողանային նրան հաղթել բաց վիճաբանության դեպքում: Պիտի կարողանային նրան նվաստացնել ուսանողների աչքին, որոնք արդեն ազդվել էին նրան հետևող համբավից:

Սկսվեց վեճ-գրույցը: Այն զարգանում էր ճարտասանական կանոնների համաձայն: Փաստարկման բանականությունը հասավ գագաթնակետին: Հայերը միաբան էին: Բարսեղի կողքին կանգնած էր Գրիգորը, որը, քանի որ հասարակական առումով անգործունյա էր, չէր հասկացել ճարտասանական մրցության նպատակը:

Հայերը վրա տվեցին միավորված: Բարսեղն սկզբում անակնկալի եկավ: Բայց պաշտպանվեց, մինչև որ ժամանակ կգտներ կազմակերպելու իր փաստարկները: Քիչ անց նա սկսեց գերազանցել և հայերը նահանջեցին, օգնելու փոխարեն, օժանդակեց նրա հակառակորդներին, քանզի կարծեց, որ նրանց պարտությունը պիտի նշանակեր բուն իսկ Աթենքի պարտություն, որը իրենց սովորեցրել է ճարտասանական արվեստը: Այնժամ հայերը անպասելի օգնության շնորհիվ հող շահեցին: Բարսեղը ձգտում էր պահել իր դիրքերը, բայց դա դժվար էր: Եվ նա սկսեց տեղի տալ և ամբողջ վեճ-գրույցը թվում էր, որ հավասարակշռվեց:

Ախտյանները քայլում էին իրար հավասար և հոգնած: Բայց մի պահ բարենիտ Գրիգորը կասկածեց հայերի վրա: Հասկացավ նրանց նպատակը, անցավ Բարսեղի կողմը և միասին սկսեցին ներդաշնակ հարձակում: Քիչ հետո հայերը նահանջեցին: Նրանք բացահայտվեցին և թողեցին մրցությունը, թշնամանք հայտարարեցին Գրիգորի դեմ, նրան մեղադրելով, թե իբր

դավաճանել է Աթենքին, թույլ տալով, որ Աթենքում դաստիարակվածները պարտվեն նոր բերված մի ուսանողից:

Այս դեպքը եռակի նշանակություն ուներ: Այն ցուցադրեց Բարսեղի սուր միտքը և արդարացրեց նրա համբավը: Ամրապնդեց և խորացրեց երկու երիտասարդների բարեկամությունը: Բարսեղի հոգին լցրեց հիասթափությամբ և դառնությամբ:

Այս վերջինը առանձնապես ծանր էր:

Բարսեղի հաղթանակը տպավորիչ էր: Բոլորն ընդունեցին, որ նախքան Աթենքում հռետորական արվեստի ուսումնառությունն ավարտելը, նա արդեն կատարյալ հռետոր էր: Նրա անունը խորհրդանիշ դարձավ ոչ միայն ուսանողների, այլև ուսուցիչների համար:

Ուրեմն, կարելի էր հուսալ, որ այդ միջադեպը և հաղթանակը Բարսեղին պիտի համակերպեին ուրախությամբ և այն էլ արդարացված: Բայց տեղի ունեցավ հակառակը: Թեև կարճ մի ժամանակի համար նա բավականություն զգաց, բայց նրա մեջ գլուխ բարձրացրեց հիասթափության ցեցը: Նրա մեծ հաղթանակը ստիպեց նրան տեսնելու ուսումնառության սահմանափակությունը:

Երեկո էր: Նա սենյակից դուրս եկավ օդ շնչելու համար: Գուցե նրա գլուխը պտտվել էր ուսանողների ճարտասանական աղմուկից: Իմիտոս սարից փչող զով քամին նրան դիմավորեց Ակրոպոլիսի ստորոտին, ջարդված սյուներից ներքև, այժմյան Պլակայում: Նա դեմքը շրջեց դեպի մեղվափեթակներով լի մութ լեռը: Նրա լայն և ուղիղ ճակատը հանգստությամբ ընդունեց զովությունը: Նստեց գետնին, որ չտարվի երազանքներով: Չույզ ձեռքով բռնեց գլուխը, ասես վախենում էր, որ միտքը կսանձազերծվեր: Նա ամփոփվեց իր մեջ: Բացարձակապես խաղաղվեց:

Այնժամ հստակ տեսավ: Աթենքի մաքուր տեսլականը փուլ էր գալիս, մինչև որ հիմնահատակ փլվեց: Տեսլականը, որը ստիպել էր նրան անտեսելու յուրայիններից բաժանումը, հոր մեծ ծախսերը, Եմելիայի ինքնիրեն զսպող արցունքները:

Հեռավոր Կապադովկիայում նա իր էությունը լիացնում էր ամեն մի մեծ բանով, որ երազում էր գտնել Աթենքում: Իսկ Աթենքում նա գտավ միայն փշրանքներ:

Հայ ուսանողները կարճամիտ չէին: Նրան վերցրին այն, ինչ կարող էր իրենց տալ Աթենքը: Բայց այդ քիչ էր թվում: Եվ այդ նշանակություն ունի: Բարսեղը մեծ մարդու դառնությունները ճաշակեց առաջին անգամ: Կամա թե ականա մեծ մարդն իրականությունը և իրերը տեսնում է իր աչքերով: Եվ իր մեծության առաջ ամեն ինչ ավելի փոքր է: Ինչքան բարձր եղավ մարդու չափանիշը, այնքան ավելի սխալներ է նա նկատում իր շուրջը: Այդպես էլ կատարվեց Բարսեղի հետ:

Բանը միայն այն չէր, որ ինքը Աթենքից ակնկալում էր ավելին, քան այն կարող էր տալ իրեն: Բանը հատկապես այն էր, որ ինքն օժտված էր շատ սուր նրբազգացությամբ: Ինքը միջին մակարդակից շատ ավելի բարձր չափանիշ էր: Իսկ իր տեսածը պարզապես միջին մի

սահման էր: Անցանելի, հաղթահարելի մի վիճակ, պրոգնոզիկ: Չկար էպիկական արշավանքների հեծելագորը:

Ինքը ևս ուներ իրավունք ակնկալելու ավելին, քան ինքն ուներ, քան ինքն էր: Անշուշտ, ինքը այդ գործընթացի գիտակցությունը չուներ: Նա իր հոգում չէր հետևում այդ ահավոր օրենքին: Եվ այդ պատճառով էլ նա իրեն ցնցող հարց տվեց, թե ինչն՞ է եկավ Աթենք: «Ի՞նչ իմաստ ուներ իմ այս բազմաչարչար և բազմաձախս ուղևորությունը Աթենք: Աթենք, որն ինձ համար դարձավ սին երանելիություն»: Այս հարցերը չէին բխում իր սրտից, իր մտքից: Դրանք պատկանում էին իր ամբողջ էությանը: Դրա համար նա խռովք ապրեց, ցնցվեց: Նա դարձավ անտրամադիր, մեղամաղձոտ, ամեն ինչին անտարբեր:

Գրիգորը նրան գտավ այնտեղ, գլխահակ և հիասթափված վիճակում: Նա հասկացավ Բարսեղի նրբագաց, բայցև բարձրաթիիր հոգում խաղացված ողբերգությունը: Սիրալիր կանգնեց նրա մոտ: Մեծ խոսակցություն սկսելու ժամանակը չէր: Նրան պարզ խոսքեր ասաց. «Աթենքը դեռ բավական բաներ ունի քեզ տալու: Շատ ավելին այն ամենից, ինչ ցուցադրեցին հայ ուսանողները: Նրանք ևս իրենց մեջ ունեն ինչ-որ ավելի լավը, քան ցուցադրեցին: Ուսումն այնքան էլ արագ և հեշտ տրվող բան չէ: Մարդ եթե շատ է նվիրվում, միշտ էլ ինչ-որ բան ստանում է»: Իր բանաստեղծ ընկերոջ խոսքերը և հատկապես նրա տաքացնող ներկայությունը աստիճանաբար ցրեցին Բարսեղի հոգում նստած ընկճված տրամադրության մշունը: Երիտասարդ այրն սկսեց ուշքի գալ, և կյանքը Աթենքում մտավ իր հունի մեջ: Այդ պահից երկու երիտասարդները հասկացան շատ հիմնական մի բան, թե նրանցից յուրաքանչյուրը կարող էր մյուսին ինչ-որ բան տալ: Մեկն ուներ մյուսի կարիքը. դա մի հարաբերություն է, որը խորանում է առանց սահմանների և պիտի ավարտվի նրանց մահով:

Անձի բազահայտումը: (Ճշմարիտ բարեկամությունը):

Հաջորդ օրը Բարսեղը դարձյալ հանդիպեց Գրիգորին, նորից շնորհակալություն հայտնեց նրան նախորդ երեկոյան իրեն սատարելու համար: Նստեցին սովորական բազմոցին և զրույցն ստացավ խոստովանանքի բնույթ:

Աշնան արևն ընկած էր փոքր լուսամուտներից ներս և ամեն ինչ սենյակում լուսավորված էր: Մթնոլորտը ջինջ ու մաքուր էր և չէր ենթարկվել ծանծաղ զգայականությունների: Երիտասարդ երկու այրերը արտահայտեցին այն, ինչն արդեն ապրում էին: Այն բարեկամությունը, որն նրանցից մեկն զգում էր մյուսի հանդեպ: Այն սերը, որ տաժում էր մեկը մյուսի հանդեպ:

Նրանց փոխադարձ խոստովանությունը պարզեց նրանց ստեղծագործման կամ, առնվազն, անճանակերտման խիղճը: Այն, ինչ կար նրանց հոգետրամադիր խոսքում (ինչպես ուղիղ երկու դար առաջ պիտի ասեր նահատակ Յուստինոսը), այժմ մարմին ու կերպարանք էր

ստանում: Միրո և բարեկամության խոստովանությամբ, կարծես դաշնագիր էին ստորագրում, կապվում էին սրբազան կապանքներով:

Նրանք գրույցը շարունակեցին միշտ միևնույն շեշտով և իրենց համար պարզեցին, ինչպես այսօր կասեինք «կյանքի նպատակը»: Նրանք համաձայնեցին, որ իրենց նպատակը «փիլիսոփայությունն» է, իմաստասիրությունը: Այս բառին նրանք տալիս էին ուրույն բովանդակություն: Այս երկու սուրբ այրերի մոտ այդ եզրի բովանդակությունը դառնում է որոշակի: «Փիլիսոփայություն» այսուհետև պիտի նշանակի՝ ապրել Քրիստոսի կյանքով, պայքարել հանուն քրիստոնեական առաքիչությունների: Ավելի մասնավորելով, «փիլիսոփայություն» և «փիլիսոփայական կենցաղ» պիտի նշանակի աստվածաբանություն կամ ասկետություն և ասկետական կամ մենակյացի կենցաղ:

Բայց նման կենցաղավարության պահանջները շատ էին: Ամեն ինչից առաջ պահանջում էր հիմնովին տարբերել այն կյանքից, որ վարում էին իրենց հեթանոս ուսումնակիցները: Աթենքը գրեթե ամբողջապես հեթանոս էր: Երկու երիտասարդների հրապուրիչ միջավայրը հիմնականում կռապաշտական էր: Ուրեմն, երկու երիտասարդ ուսանողները պետք է հրաժարվեին իրենց միջավայրից, բայցև ստեղծեին նորը: Այլ խոսքով, Աթենքի համար պետք է դառնային նոր կենսակերպի կրողները: Եվ նման գործում հաջողություն ունենալու համար պետք է պայքարեին իրար կողքի: Մեկը պետք է քաջալերեր մյուսին: Մեկը պետք է ներշնչեր մյուսին: Եվ այսպիսով, որոշեցին բնակվել համատեղ:

Ուրեմն, Բարսեղը տնակից էր Գրիգորին: Վերջինս հաստատում է, որ ապրում էին միևնույն հարկի ներքո, սնվում էին միասին, ունեին նույն ոգին, նույն նպատակը: Նրանք շարունակ մեծացնում, ջերմացնում և ամրապնդում էին իրենց միջև եղած սերը: Սեր, որ գերազանցում էր նրա որևէ առասպելական պատկերացումը:

Այս ամենը, անշուշտ չէր նշանակում, որ երկու երիտասարդների մոտ նվազում էր նվիրումը գիտության հանդեպ: Նրանք ջանադիր աշխատում էին և միշտ իրենց ձեռքում պահում էին առաջնությունը: Յուրաքանչյուրը ցանկանում էր, որ մյուսը դառնա առաջինը: Ուսուցիչները և դասընկերները հաստատ որոշել էին՝ առաջին կդառնար այդ երկուսից մեկը: Եվ երկուսից յուրաքանչյուրը անկեղծորեն ուրախանում էր, երբ ընտրությունը տրվում էր մյուսին:

Նրանց բարեկամությունը դարձավ այնքան իրական և խորը, որ նրանք երկուսով թվում էին երկու մարմին մեկ անձի մեջ, թեև օտար մարդը իրավացիորեն դժվարանում է հասկանալ այդ նույնությունը, որը, այսուհանդերձ, իրական էր:

Երկու բարեկամների աչքից մի ակնթարթ անգամ չէր չքանում մեծ նպատակը, առաքիչությունը, երկնային երանության առաջնորդող կյանքը: Նրանց այս մաքառման մեջ, որն ընդհանուր լինելով հանդերձ, չէր դադարում նաև անձնական լինելուց, անհրաժեշտ էր նախատիպ, կանոն, առաջնորդ:

Աթենքում այդ նախատիպ - առաջնորդը պակասում էր նրանց: Մեր պահանջկոտ երիտասարդները թեկուզև իրենց փնտրածին նվազագույն չափով համապատասխանող նախատիպ, օրինակ չէին գտնում: Այդ պատճառով էլ նրանք դիմում էին իրար: Նրանց սրված զգայական օրգանը չէր խաբելու նրանց: Ուստի նրանցից յուրաքանչյուրը մյուսի համար եղավ կանոն և չափանիշ: Նրանց մեկը կարիք ուներ մի արբայի, մի ուսուցչի, մի նախակերպարի, առաջ գնալու համար: Եվ նրանց երկուսն էլ եղան աբբաներ, ուսուցիչներ, նախակերպարներ: Բարեկամության և սիրո այն վիճակը, որ ստեղծեցին երկու երիտասարդները, չի բացատրվում սովորական չափանիշներով: Մինչ այդ ժամանակ մարդիկ ճանաչել էին սերը, բայց այս մեկը այլ տեսակ էր, զգացմունքային, մարմնական, գաղափարախոսական: Բարսեղի և Գրիգորի դեպքում ունենք խորություն, տարածություն, տևողություն և որակ: Մի բարեկամություն, որը զարմացնում է: Բարեկամությունն այստեղ հասավ անեղծության և ճշմարտության սահմանները:

Գրիգորը բացահայտում էր Բարսեղի անեղծ դեմքը և Բարսեղը Գրիգորի մեջ տեսնում էր նրա անեղծ դեմքը: Իրար պատահեցին երկու մարդ, որոնք ջանում էին մաքրել, ազատել իրենց դեմքը դիմակներից: Այդ ջանքը նրանք հավաստեցին երկուստեք, փոխադարձաբար: Շատ բան պետք չէր: Քանզի նրանք դեմքի փրկիչ մեծագործության գիտակցումն ունեին: Հետևաբար, նրանք պիտի շրջվեին մեկը մյուսի կողմը:

Եվ այսպիսով միաժամանակ տեղի էր ունենում պայքար դեմքի մաքրության համար: Մարդ արարածի դեմքի բացահայտումը: Այս բարեկամության վեհությունը և երանելիությունը գտնվում էր այն բանում, որ Բարսեղը Գրիգորի դեմքին տեսնում էր նույն իրեն՝ Աստծուն, քանի որ դեմքը Աստծու պատկերն է:

Նույնը կատարվում էր նաև Գրիգորի հետ: Ճշմարիտ բարեկամության մեծ գաղտնիքն այն է, որ երկու անձ իրենց համար բացահայտում են իրենց իսկական, ճշմարիտ դեմքը լիովին ձերբազատված դիմակներից:

Բարեկամությունը և սերը ծնում են ուրախություն և հոգեկան վայելք, որովհետև ճիշտ է, որ մարդ նույն ինքն Աստծուն տեսնում է իր սիրած մարդու դեմքին: Այլապես մենք չենք կարող հասկանալ Գրիգորի անպատմելի հուզումները և նրա ողբալը իր ընկերոջ, Բարսեղին կորցնելիս, ինչի առիթով նա խոսում է իրենց բարեկամության մասին:

Ամենօրյա կենցաղը

Բարսեղը, Գրիգորի օգնությամբ, հաղթահարեց իր հիասթափությունը և հոգեպես հավասարակշռվեց, որպեսզի կարողանա արդյունավետ շարունակել ուսումնառությունը: Հայ ուսանողների հետ եղած միջադեպը ստիպեց նրան լինել առավել զգուշավոր, քան եղել էր մինչ այդ:

Նրա հաճախած ընկերակցությունները և հավաքույթները խիստ հաշվված էին: Միայն պատասխանատվություն զգացող դասընկերների հետ, որոնք լրջախոհ էին և ողջամիտ: Խուսափում էր աղմկարար, բացբերան դասընկերներից, որոնք թեմաներ էին ստեղծում, արդարացնելու համար իրենց բնավորության սրությունը և ծռությունը:

Դժվարահաճ էր անգամ դասերի նկատմամբ: Դասերի որակի մասին նա դատում էր դրանցից բխող բարիքի հիման վրա և ոչ թե հիմք ընդունելով դրանց հաճելի, գուցե և հմայիչ թվալը:

Բարսեղի համար բավական չէր այն, որ ուսուցիչը լիներ հաջողակ հոետոր: Ուսուցիչը պետք է տար նաև կարևոր ինչ-որ բան, որպեսզի լսեր նրան. ինչ-որ բան, որը պիտի մշակեր իր հոգին:

Աթենքում նրանց ամբողջ կյանքը կազմակերպված էր կենտրոն ունենալով Եկեղեցին ու դասերը: Բարսեղի ընկերը՝ Գրիգորը, մեզ հաղորդում է, գուցե մի փոքր չափազանցնելով, որ իրենք միայն երկու փողոց գիտեին՝ մեկը, և առավել կարևորը, այն էր, որ տանում էր Եկեղեցի և նրա հովիվների մոտ, մյուսը այն, որ տանում էր «արտաքին ուսուցիչներին»:

Այսպես, Բարսեղն ամեն առավոտ հեթանոս դպրոցներում ունկնդրում էր տարբեր ուսուցիչների և ընկերակցում իր նախընտրած ուսանողներին: Քաղաքի մնացած կյանքը, որ շատ աշխույժ էր, հրապուրիչ, աղմկալից և գայթակղիչ, նրան չկարողացավ գերել:

Նա չէր հաճախում միտքը զվարճացնող, այն իրապես ցրող միջոցառումների: Տոնախմբությունները, խնջույքները, թատրոնները նրան չէին ճանաչում: Ամեն ինչ որոշվում էր մեկ հիմնական չափանիշով, թե՛ ի՞նչ կարող էին այդ ամենը տալ իրեն, համուն առաքինության նրա մղած պայքարին:

Երկու ընկերները, անշուշտ, բազում փորձությունների ենթարկվեցին: Երբեմն նրանց հուզեց հրապուրիչ միջավայրը, որ բավարարում էր իրենց զգացումներին և երիտասարդական անգուսպ մղումներին: Նրանք մի պահ նվաղեցին զգացմունքների հորձանքի առջև, հաճույք և զվարճանք խոստացող մի աշխարհի առջև: Բայց հաղթահարում էին այդ թուլությունը և փոթորիկը իրենց հետապնդած նպատակի՝ քրիստոնյա մնալու օգնությամբ:

Այդ էլ նրանց արիություն էր ներշնչում, դառնում նեցուկ՝ իրենց ձեռքին գավազան առօրյա կյանքում: Այն ներգործում էր հաղթանակի ճիչի նման: Հավատքը նրանց հաղորդում էր հպարտություն: Տալիս էր նրանց մյուս մարդկանց նկատմամբ, ամբողջ աշխարհի նկատմամբ գերազանցության վստահություն:

Եվ մի՞թե նրանք, որպես քրիստոնյաներ, չէին տիրապետում ճշմարտության: Նրանք, ուրեմն, ճշմարտապես ճանաչում էին մարդուն և նրա երջանկությունը: Նրանք բացառիկ մարդիկ էին և նրանց երջանկությունը իրական երջանկություն էր: Միայն մնան զգացողությամբ և այսպես ապրելով մարդ կարող է հաղթահարել աշխարհի ամենագորեղ հմայքները: Այսինքն, եթե նա մտել է մի ստեղծագործության մեջ, մտել է մի ճշմարիտ աշխարհ, ինքը ևս դարձել է իր անձի ստեղծագործողը:

Ամեն կիրակի, երբեմն նաև լի օրերի երեկոները, նրանք բռնում էին տաճարի ճանապարհը: Դա գուցե Օլիմպիական Ջևսի սյուների ետևում գտնվող մի փոքրիկ բազիլիկ էր: Այդ ժամանակ Կորնթոսից այնտեղ էին փոխադրել քրիստոնեության նահատակ եպիսկոպոս Լեոնիդեսի մասունքները: Հաջորդ տարում նույն վայրում կառուցեցին մի շքեղ բազիլիկ, որի ավերակ մնացորդները պահպանվել են մինչև օրս:

Շաբաթվա լի օրերին այնտեղ պատահում էին երեցների և զրուցում նրանց հետ, լսում նրանց, ծանոթանում աթենացի քրիստոնյաների հետ, որոնք մեծաթիվ չէին: Քահանաներից խորհուրդներ էին հարցնում և զրույցներ լսում դավանանքի, վարդապետության մասին:

Կիրակի օրերին միշտ գնում էին պատարագի: Նրանց կարգապահությունը և ուշադրությունը օրինակ էր դառնում: Բայց վճռական, երբ սկսվում էր փրկության ահագու խորհուրդը, այսինքն՝ «Գոհությունը», երկու երիտասարդները պետք է դուրս գային: Երկուսն էլ կանգնում էին ընկճված, երբ սրբազան բեմից լսում էին քահանայի ձայնը. «Ոչ մի կատիխիզիս չունեցող: Մոտեցեք կատիխիզիս ստագածներ»:

Անբավարարվածության զգացումով նրանք շրջվում էին դեպի ելքը: Նրանք այնպես էին զգում, կարծես իրենց հանում էին դրախտից դուրս: Ժամանակի վատ սովորություն էր՝ արդեն քրիստոնեական հավատքն ընդունածների մկրտությունը հետաձգել:

Աթենացի քրիստոնյաները ճանաչում էին երկու երիտասարդներին: Բայց, ըստ երևույթին, նրանց հետ առանձնապես չէին առնչվել: Երկու երիտասարդները նրանց համար մնում էին հեռավոր Կապադովկիայից եկած օտարականներ: Իսկ Կապադովկիան միջին աթենացու ուղեղում առասպել էր և բարբարոսություն: Այդուհանդերձ, նրանք հիանում էին այդ երկու երիտասարդների վրա, որոնք տաճարում նմանվում էին լավ պատրաստած անդրիների, գեղեցիկ արձանների, որոնք, սակայն, մնում էին կիսավարտ: Երկուսն էլ մնում էին տակավին չմկրտված: Նրանց մեջ չէր կատարվել արմատական տարրափոխություն, չէր կատարվել մեծ վերածնունդ: Արտաքին փայլը արտակարգ էր և լուսավոր, բայց ներքին մյուսը դեռևս սպասում էր իր վերանորոգվելուն: Եվ այդ պիտի տևեր նույնիսկ մի քանի տարի: Նրանք երկուսն էլ մկրտվեցին միայն հայրենիք վերադառնալուց հետո:

Երկու բարեկամների առավել սիրած պահերը երեկոյան ժամերն էին: Փակելով իրենց դուռը, նրանք դրսում էին թողնում այն ամենը, ինչ խոչընդոտում էր նրանց անձնական հարաբերությանը: Նրանց հոգին ձերբազատվում էր աշխարհիկ անհոգություններից և նվիրվում անմնացորդ, առանց վերապահումների: Դա ներանձնյա առնչություն է, որի մասին խոսում է նաև ժամանակակից հոգեբանությունը: Միայն թե հոգեբանական գիտությունը չի կարողանում այդ եզրին տալ այն խորությունը և ամբողջությունը, որ եզրն ստանում է Եկեղեցում:

Այսպիսով, ամեն երեկո մի ընկերոջ դեմքը մյուսի համար դառնում էր բաց գիրք: Դառնում մաքրամաքուր այն հայելին, որի մեջ մյուսը կարդում էր ճշմարտությունը: Երկու մեծ այրերը երբեք չեն մոռանալու այդ պահերը: Ոչ այն պատճառով, որ նման պահերը չեն վերադառնա-

լու: (Նման պահերը, անգամ առավել կատարյալ, պիտի վերադառնան Պոնտոսում, որտեղ պիտի ճզնեն միասին), այլ որովհետև այդ պահերն առաջիններն էին:

Քրիստոնյա ուսանողների առաջին խմբակը:

հռեֆոֆֆոնֆոնֆեֆկան պատահար չէր: Հզոր, կայծեր արձակող մի ոգի ստիպում էր ուսանողներին և ուսուցիչներին նրա վրա սևեռել իրենց հայացքները:

Երբ նա կատարում էր հռետորական զարմանալի վարժությունները- այդ ժամանակ դրանք կոչվում էին հռետորական խաղեր-, ապա ոչ ոք չէր կարողանում նրան անուշադրության մատնել:

Նրա հետ մշտապես նաև Գրիգորը: Մա էլ մեկ այլ տպավորիչ ներկայություն, բայց տարբեր պատճառներով: Խիստ նրբազգաց և բանաստեղծական բնություն: Հզոր և իմաստասիրական միտք: Հավաքություններից և մարդկանցից խուսափելու տրամադրություն: Ենթարկում միայն ներքին մղումներին:

Երկու երիտասարդները ներկայացնում էին մեկ միասնական ներկայություն, որը մագնիսացնում և վանում: Մագնիսացնում էր նրանց, որոնք արժևորում էին ոգին: Վանում նրանց, որոնք պաշտպանում էին իրենց սեփական միջակությունը:

Առաջին մագնիսացողների թվում էին մի քանի քրիստոնյա ուսանողներ: Միջուկ ունենալով Բարսեղին և Գրիգորին, նրանք կազմեցին, այսպես ասած, քրիստոնյա ուսանողների առաջին խմբակը: Այս խմբակը (Գրիգորը այն բնութագրում էր որպես «եղբայրություն») մեծ տպավորություն գործեց կռապաշտ պրոֆեսորներով լցված և ամեն ինչի հանդեպ անտարբեր եղող հեթանոս ուսանողների հասարակության վրա:

Ո՞վ էր այդ խմբակի գլխավորը: Այս հարցում կարիք չկա վիճելու: Բարսեղը, առանց որևէ առարկության, դարձավ այդ խմբակի առաջնորդը: Նա նրանց ուսուցիչն էր նաև, նա ուներ զուսպ ինքնակալի խառնվածքը: Նրա արտաքինի և հայացքի մեջ կար, դրական իմաստով, խմբակավարին բնորոշ ինչ-որ բան: Նա, առանց դժվարության, կարողանում էր ազդել և իրեն պարտադրել: Միաժամանակ նա ուներ նաև ուսուցչի շնորհք:

Տպավորիչը ոչ այնքան նրա գիտելիքներն էին, որքան ուսուցչի նրա տաղանդը: Նա իր գրուցակցին և ունկնդրին հմայում էր իր մտքերի գեղեցկությամբ և հաստատուն կարգավորվածությամբ: Երբ խոսում էր, նրա խոսքը միաժամանակ ուներ գեղեցկություն և երկաթյա տրամաբանություն: Նա հմայում էր իր ունկնդրին և միաժամանակ նրան վստահություններշնչում: Ի՞նչ ավելին կարող էր ունենալ քաղաքական առաջնորդը, դատարանների փաստաբանը, համալսարանական անբիոնի ուսուցիչը:

Ձգալի թվով երիտասարդներ միացան Բարսեղի շուրջ և, անպայման, ամեն առիթով հայտնվում էին նրա կողքին: Ամեն անգամ, երբ լսարաններում և միջանցքներում շոշափվում էին առավել ընդհանուր հարցեր, խմբակի անդամները մասնակցում էին:

Օրըստօրե նրանց ներկայությունը դառնում էր առավել աշխույժ: Մանավանդ, որ նախապես Բարսեղի զեկույցների շնորհիվ նրանք տեղեկացվում այդ մասին: Գրանով պիտի բացատրել այն, որ խմբակը շատ արագ հայտնի դարձավ նախ Աթենքի, ապա և ամբողջ Հելլադայի դպրոցների հասարակության մեջ:

Չկար մի ուսուցիչ կամ ուսանող, որ անգիտանար այդ խմբակի գոյության մասին: Այն անգամ շատ վեճեր առաջացրեց և հեթանոսական շրջանակներում դիմադրության հանդիպեց որպես մտավորական շարժման մի տարատեսակ: Հունաստանում հետզհետե չմնաց ճանաչված և հայտնի որևէ մտավորական, որը չճանաչեր կամ լսած չլիներ այդ խմբակի, այդ շարժման մասին: Քանի որ ուսուցիչները և ուսանողները խորապես տպավորվել էին այդ խմբակից, չափազանցություն չի լինի Գրիգորի պատմածը, թե՛ խմբակի հռչակը անցել էր անգամ Հելլադայի սահմանները, քանի որ այդ մասին պատմում էին մարդիկ, որոնք խմբակի մասին լսել էին Հելլադայից դուրս տարածված խոսակցություններ:

Ինչպես որ ուսուցիչներին ճանաչում էին բոլոր նրանք, որոնք գիտեին Աթենքը, այդպես էլ այդ խմբակը ճանաչում էին բոլոր նրանք, որոնք գիտեին Աթենքը, այդպես էլ այդ խմբակը ճանաչում էին բոլոր նրանք, որոնք լսում էին ուսուցիչների մասին. այսինքն՝ ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհը: Այս վերջինն, անշուշտ, չափազանցություն է, բայց բացահայտում է այն զգացումը, որն ընդհանրապես առաջացրեց այդ խմբակը տվյալ ժամանակի մտավորական աշխարհում:

Ընդհանուր խմբակի մեջ ամբողջ աշխարհը նկատում էր միայն երկուսին՝ Բարսեղին և Գրիգորին: Նրանք կազմում էին «լծկան զույգ», և նրանց այդպես էլ կոչում էին: Հայտնի էին հատկապես նրանց անունները և որոշ առումով ճիշտ կլինի, եթե խոսենք Բարսեղի և Գրիգորի խմբակի, և ոչ թե միայն Բարսեղի խմբակի մասին:

Խմբակի ստեղծումը և ոչ թե միայն Բարսեղի խմբակի մասին: Խմբակի ստեղծումը և նրա շուրջ տարածված համբավը շատ նպաստեցին, որպեսզի Բարսեղը հայտնի դառնա քրիստոնեական համայն աշխարհում, որին քսան տարի անց պիտի տասնյակ թղթեր ուղարկեր եկեղեցական հարցերի և սխալ ըմբռումների պատճառով: Նրա համբավը նախորդել էր: Հողը նախապատրաստվել էր լսելու համար: 370-ից հետո արդեն Կեսարիայի եպիսկոպոս դարձած Բարսեղի խոսքը:

Ի՞նչ ուսուցանեց Աթենքում:

Աթենքում Բարսեղը եռանդով նվիրվեց ավելի լայն ուսումնասիրությունների: Ծրագիրը, որին այդ ժամանակ ընդհանրապես հետևում էին ուսանողները, գայթակղիչ էր նեղ մասնագիտացած մեր ժամանակների համար: Այսօր մենք սովորում ենք միայն մեկ առարկա, սարսափելի մանրամասնությամբ, որը տանում է դեպի հոգեկան առանձնացում:

Այդ ժամանակ ուսումնասիրում էին շատ առարկաներ ընդհանուր ձևով և որևէ առարկայի մասին գիտելիքները սովորաբար քիչ էին և ընդհանուր: Այդ կերպ երիտասարդներն ստանում էին գիտություններին և կյանքին վերաբերող ընդհանուր տեսություններ, հասնում էին, ինչպես լատիներենն էին ասում, ունիվերսալիզմի: Բայց այդ ընդհանուր տեսությունը եթե չի արմատավորվել նաև որևէ մասնագիտության սպառիչ իմացությամբ, հանգում է հանրագիտարայնության: Եվ փաստ է, որ բարձրագույն ուսումնառությունը բոլոր մտավոր խոշոր կենտրոններում, 2-րդ դարից սկսած, հանրագիտարանային էր: Աթենքը բացառություն չէր կազմում:

Սովետա Հիմերիոսի պարագան հատկանշական է: Նրա մասին մեր իմացածի համաձայն, նա սուկ էկլեկտիկ փիլիսոփա էր, առանց ստեղծագործելու: Նա մեկնաբանում էր հին փիլիսոփաներին, հատկապես Պլատոնին, առանց առաջնորդելու դեպի նոր հորիզոններ: Ապացուցելու արվեստը կազմում էր նրա ուսմունքի ողջ էությունը:

Բարսեղի ժամանակ Աթենքում ուսուցման բովանդակությունն էր trivium-ը quatrivium-ը: Առաջինը ընդգրկում էր դիալեկտիկան (փիլիսոփայություն), քերականությունը և ճարտասանությունը: Երկրորդը՝ թվաբանությունը, երկրաչափությունը, աստղաբաշխությունը և երաժշտությունը: Խոսքը քերականության ցիկլի և գիտությունների ցիկլի մասին է, որոնք առավել անհրաժեշտ և մշակված գիտելիքներ էին համարվում: Գրիգորի նկարագրություններից հետևում է, որ Բարսեղը յուրացրել էր այդ երկու ցիկլերն էլ, դրանց գումարած նաև բժշկական գիտելիքները:

Աթենքում բնակվելու առաջին իսկ օրերից Բարսեղն ուզեց հետևել հռետորական արվեստի դասերին: Հռետորական արվեստը իբրև խոսքի ճշգրտություն և կազմակերպվածություն, հարիր էր նրա բնավորությանը: Առավել ևս, որ այդ մասնագիտությունը այդ ժամանակ բարձր գին ուներ: Նրա ժամանակ ոչնչով այնքան չէին հիանում, ինչքան ճարտասանությամբ: Մտավորական ամեն մի մարդ անհրաժեշտ էր համարում այն ուսումնասիրել: Հռետորականությունը, այսպես ասած, այդ ժամանակի չափանիշն էր: Եվ Բարսեղը սովորեց այն, դարձավ ականավոր, գերազանցելով իր արհեստակիցներին: Բայց այդ նրան չէր հուզում: Նրա բնավորությունը չէր կարող հաշտվել մի արվեստի հետ, որն իր նպատակին հասնում էր առանց հաշվի առնելու բարոյականության սկզբունքները:

Հռետորականությունն ուսումնասիրելու անհրաժեշտ նախապայմանը բանասիրական կրթությունն էր: Այսպես Բարսեղն ուսումնասիրեց քերականություն(բանասիրական նշանակությամբ), դասական ժամանակաշրջանի պատմիչների և բանաստեղծների գործերի հիման

վրա: Առանձին ուշադրություն նվիրեց իմաստության: Նրան գրավում էին ճշմարտության ուրույնը և մեծ մտքերը:

Ուրեմն, նա հետևեց «գործնական» փիլիսոփայություն ավանդող ուսուցիչների դասերին և «տեսական», այսինքն՝ բարձրագույն փիլիսոփայություն ավանդող ուսուցիչների դասերին: Մակայն նրա ծարավի և չբավարարվող միտքը նկատում էր, որ փիլիսոփայությունը հիմնականում դիալեկտիկան էր: Մինչև որոշ կետ այն փաստարկաբանություն էր, փաստարկները հաջող ներկայացնելու մեթոդ:

Նրա ժամանակ, ընդհանրապես, այդ էր կատարվում: Փիլիսոփայությունը ազդվեց հռետորականությունից և փոխակերպվեց փիլիսոփայության բանասիրության: Նման վիճակը, բնականաբար անհանգստացնում էր Բարսեղին, քանզի նա զգում էր դրա մակերեսայնությունը:

Գոյաբանական տեսակետից այս իրավիճակը նրա առաջ խնդիր չէր հարուցում, քանի որ մարդու և աշխարհի, կյանքի և մահվան, էի և Աստծու, այդ մեծ խնդիրների պատասխանը նա փնտրում էր գլխավորապես Եկեղեցում, և միայն մերթընդմերթ փիլիսոփայության մեջ: Որովհետև, ճիշտ է, թեև նա քաղաքում էր աշխարհի իմաստությունը, բայց չդադարեց սնվել Եկեղեցու սրբազան կրթից: Նա ուսումնասիրում էր փիլիսոփայությունը, բայց փոքր տարիքից կառչած էր Եկեղեցուն: Մեկի մեջ նա գտնում էր պիտանի կենսամիջոց, մյուսում՝ ճշմարիտ կյանք:

Չուզահեռաբար Բարսեղը հետևեց նաև բնագիտական և գործնական գիտությունների ցիկլին՝ աստղագիտություն, երկրաչափություն, թվաբանություն: Այստեղ, սակայն, նրա ուսումնառությունը սպառիչ չէր: Այդ գիտությունները նա սովորեց այնքան, ինչքան իրեն պետք էր, որպեսզի ինքը չլիներ և իրեն ստորադաս չզգար նրանցից, ովքեր այդ գիտություններն ուսումնասիրել էին սպառիչ կերպով: Այնքան, որ ինքը կարողանար զրուցել մասնագետների հետ:

Ինչ վերաբերում է quatrivium-ի վերջին առարկային երաժշտությանը, չի երևում, թե Բարսեղն այն սովորել է: Նա գեղաձայն չէր և հայրենիքում համապատասխան պատրաստություն չէր ստացել: Գուցեն մտածել է՝ «Ի՞նչ եմ անում երաժշտությունը, քանի որ ճգնավոր եմ դառնալու: Ո՞վ է ինձ լսելու անապատում»:

Բայց երաժշտությունը փոխարինեց մեկ այլ գիտությամբ, որը նվազ գեղարվեստական էր և շատ գործնական ու օգտակար: Բժշկագիտությամբ: Նրա ընկեր Գրիգորը մեզ հաղորդում է, որ Բարսեղը սովորել է բժշկություն, որը նրան անհրաժեշտ էր իր թուլակազմ լինելու պատճառով:

Ընթերցողն, անշուշտ, հիշում է այն, ինչ ինքը Գրիգորն ասել էր պատանի Բարսեղի մասին, թե նա գեղեցիկ և բարեկազմ էր մինչև այն ժամանակ, քանի դեռ չէր սկսել ապրել ճգնավորի կյանքով: Նշանակում է, թե Աթենքում ուսանելու ժամանակ և դրանից էլ առաջ նա ճգնավոր-

րությամբ ու ծոմապահությամբ տկարացրել էր իր մարմինը, ուստիև մշտապես կարիք ուներ բժշկական խնամքի և դեղերի:

Առավել հավանական է, որ խիստ ճգնափորությունն սկսեց ավելի ուշ, 358-ից հետո, երբ վերջնականապես խախտվեց նրա առողջությունը: Ուսումնառության շրջանում, երբ 22-25 տարեկան էր, նա հիվանդություն անցկացրեց, որն ինչ-որ չափով քայքայեց նրա առողջությունը և անհրաժեշտ դարձրեց բժշկի հաճախակի ներկայությունը:

Այլապես, անհմաստ կլիներ այն, որ նա մի կողմից ճգնելով սպառում էր իր օրգանիզմը, իսկ մյուս կողմից մանրամասն ուսումնասիրում էր բժշկության արվեստը, բուժելու համար իր այն մարմինը, որը թուլացրել էր ինքը: Համենայնդեպս, հաստատ է, որ նա բժշկությունն ուսումնասիրեց խորությամբ ու լայնությամբ, ինչպես ժամանակի սակավ բժիշկներ:

Ինչո՞ւ դաստիարակվեց հունական կրթությամբ:

Աթենքում Բարսեղի և անձամբ իր ուսումնառության մասին Գրիգոր Աստվածաբանի հաղորդածներից հետո մենք կարող էինք ակնկալել, որ նա կտա նաև իրենց ուսուցիչների անունները: Բայց ոչ մեկի անունը նա չի տալիս:

Առավել հավանական բացատրությունը այսպիսին է: Երկու կապադովկացիները անհագորեն ունկնդրեցին ուսուցիչներին, բայց վերջիններից և ոչ մեկը չդարձավ իրենց ուսուցիչը, չդարձավ առաջնորդն ու ներշնչողը այն ճամփում, որին նրանք հետևեցին իրենց հետագա կյանքում:

Անկասկած, որոշ ուսուցիչներ նրանց վրա տպավորություն գործել էին, բայց խորապես չէին հուզել որպես անձնական ուսուցիչներ: Նրանց պետք էին ուսուցիչների գիտելիքները և հմտությունը, բայց նրանք չվերցրին ուսուցիչների շունչը, չդարձան նրանց մտածողության կրողները, որպեսզի հետագայում պարծանքով ասեին, թե՛ «մենք այս և այս ուսուցիչների աշակերտներն ենք», կամ թե՛ «այսինչը և այնինչը մեր ուսուցիչն էր»:

Եկեղեցու հետագա պատմիչներ Սոկրատեսը և Սոզոմենոսը հիշատակում են, որ Աթենքում Բարսեղի ուսուցիչները եղել են հռչակավոր փիլիսոփաներ և հռետորներ Հիմերիոսը և Պրոտերեսիոսը: Այս ուսուցիչները, իրար նկատմամբ արհեստավարժ հակառակորդներ, մեր կապադովկացի երիտասարդների Աթենքում եղած ժամանակ իրենց արհեստակիցների մեջ ամենաականավորն էին: Առավել ևս, երկրորդը անգամ քրիստոնյա էր և հետագայում նրա կիսանդրին կանգնեցվել է Հռոմում:

Ուսման և կրթության հանդեպ Բարսեղի վերաբերմունքը պարզ հետաքրքրություն չէր, այլ կիրք էր բառիս բուն իմաստով: Այս էլ ահա առավել սուր էր դարձնում նրա

սաների մեծ մասը արհամարհում էր մարդկային իմաստությունը: Դեռ ավելին: Նրանք խորշում էին դրանից: Շատ քրիստոնյաներ զգվում էին այն իմաստությունից, ինչ ինքը շատ էր սիրում:

Առաջին անգամ այս հիմնահարցին դեմ առավ Կեսարիայում և Կոստանդնուպոլսում, բայց ավելի մեղմ ձևով: Այդ ժամանակ գոնե կատարում էր խիստ անհրաժեշտ հիմնական ուսումնասիրություններ: Աթենքում այլ բան էր: Այստեղ, կասեինք եկել էր «վերապատրաստվելու» բարձրագույն դասընթացներում: Ուրեմն, ո՞րն էր այս ուսումնասիրությունների դերը: Ի՞նչ մատուցում էին դրանք Բարսեղին: Նրա քրիստոնյա հոգին ի՞նչ էր փնտրում կռապաշտական կրթության մեջ: Եթե, ուրեմն, մարդ մտածի, որ Բարսեղը շատ չափավոր, շատ կազմակերպված մտավորական էր, ապա կհասկանա, թե երիտասարդ կապաղովկիացին հստակ դիրքորոշում ուներ այդ վճռական հարցում: Իսկ ո՞րն էր այդ դիրքորոշումը: Այդ տարիների նամակները մենք չունենք, որպեսզի իմանանք, թե նա այդ ժամանակ ի՞նչ էր մտածում: Նրա ընկերը, Գրիգորը, անդրադառնում է այդ հարցին, բայց ընդհանուր առումով և համառոտ: Նա ընդունում է, որ Աթենքն իր դաստիարակությամբ, կռապաշտական չաստվածների արձանների առատությամբ վտանգավոր էր երիտասարդների հոգու համար:

Բայց ինքը և Բարսեղը բոլորովին չվտանգվեցին: Նրանք անվնաս անցան այդ խութերից, քանզի իմաստնացած էին, իրենց միտքը զինել էին այնպես, ոչ չընկրկեին աշխարհի իմաստության հարձակումների առաջ:

Նա պնդում է անգամ, թե իրենք Աթենքում ոչ միայն վնաս չկրեցին, այլ զարմանալիորեն օգտվեցին: Օգտվեցին, որովհետև ավելի ևս ամրապնդվեցին իրենց հավատքի մեջ: Ինչքան ճանաչում և ուսումնասիրում էին մարդկային իմաստությունը իր աթենական բարձրակետում, այնքան ավելի հեշտ այն համեմատում էին իրենց սկզբունքների հետ և համոզվում, թե այն խաբուսիկ է, առասպել, անհիմն կառույց:

Գրիգորի այս խոսքերը արտահայտում են իրականությունը, բայց չեն պատասխանում ինչո՞ւ Աթենքում Բարսեղի «վերադաստիարակվելու» հարցին: Անշուշտ, նա չուսումնասիրեց մարդկային իմաստությունը, աստվածային իմաստության մեջ ամրանալու համար: Եվ չուսումնասիրեց միայն ու միայն այն պատճառով, որ միջոցներ և հմտություն ձեռք բերեց, ինչը իրեն անհրաժեշտ էր իր հավատի ձևակերպման և պաշտպանության համար:

Բարսեղը եռանդով ու կրքով նվիրվեց հելլենական կրթության: Ուրեմն, դրանում եղած ինչ-որ բան խորապես հուզում էր նրան: Դրա մեջ տեսնում էր գեղեցկություն և ուժ:

Ինչպես կտեսնենք, ավելի ուշ, 373-ին, հայտարարեց իր հուսախաբությունը հելլենական իմաստությունից: Բայց այժմ, որ երիտասարդ էր, այդ նրան հուզում էր, ցնցում: Եվ չէր կարող այլ կերպ լինել: Հելլենական ոգին մեծ ձեռքբերումներ էր ստեղծել: Բարսեղը հզոր միտք էր և շատ նրբազգաց: Ուստի բնական էր, որ ընթրներ հելլենական ոգու մեծագործությունը և հուզ-

վեր դրանով: Հետագայում ինքը բացահայտող մեկնություն կտա հելլենական դաստիարակության մասին, որը տպավորիչ կլինի մեզ համար:

Մեկնում Աթենքից: Պատգամ Կապարովկիային:

Աթենքի հետ Բարսեղի սիրավեպը մոտենում է իր ավարտին: Հմայիչ պահերն ուներ այն տխուր իրավասությունը, որ շուտ են վերջանում:

Հինգ տարիները (350-355) բավական չէին սպառելու համար մարդկային գերագույն իմաստությունը, բայց բավական էին առաջացնելու հեռավոր հայերնի երկիր վերադառնալու անհրաժեշտությունը, որտեղ սիրատենչ սպասում էին իրենց մեծանուն որդուն: 25 ամյա հասունացած երիտասարդին կախարդում էր Աթենքը: Բայցև նրա մեջ վառվում էր մեծ նպատակը. այն է՝ ընծայվել հայրենիքին, ստեղծագործել այնտեղ: Ո՞ր կողմը պետք է թեքվեր նժարը: Անշուշտ նպատակի կողմը:

Բարսեղն, անշուշտ, ունեցավ տատանումներ ու կասկածանքներ: Արդյունքում, սակայն, միշտ մնում էր ինքը: Նա, ով միշտ կատարում է պետք եղածը: Նա, ով կատարում է իր ընդունած ծրագիրը: Նրա նրբագագությունը թուլություն չէր, այլ մտքի մեծ արարումը և ժամանակների իմաստն ընկալելու կարողություն:

Նրան դեպի հայրենիք ձգում էր մի բան ևս: Այդ տպավորիչ մի անձնավորություն էր՝ Եվստաթիոս Մեքաստացին:

Բարսեղի նպատակները և ծրագիրը վերջին ժամանակներս Աթենքում ազդվում էին Եվստաթիոս Մեքաստացու հռչակից: Այս եպիսկոպոսը տպավորիչ մի անձնավորություն էր, ճգնավորական ձգտումներով և առաջնորդի ձիրքով: Նրան ճանաչում էր իր տղայական տարիներից: Նա իրենց ընտանեկան բարեկամն էր: Այժմ, արդեն հասունացած, ուզում էր հանդիպել այն անձնավորությանը, որը, համաձայն իր համբավի, մարմնավորում էր ճգնությունը և միայնակեցությունը, որոնք Բարսեղին հուզում էին դեռևս նրա տղայական տարիներին:

Մանավանդ, որ այդ շրջանում ճգնավորությունը և միայնակեցությունը Եկեղեցում ընդունում էին շոշափելի, որոշակի կերպարանք: Նրանք կազմակերպում էին և ձերբազատվում իրենց օտարամուտ տարրերից, գնոստիցիզմից և նոր պլատոնականությունից:

Եվ ահա իր հայրենակիցը դարձավ ճգնավորական ոգու կրողը: Պետք է գնար մոտ: Հավատում էր, թե այդ այրի մոտ գտնելու էր ինչ-որ բան, որով նա կդառնար իր ավագը և առաջնորդը, վստահելի ընկերը և եղբայրը, հանգելու համար Բարսեղի հանդեպ չարամտության և զրպարտության:

Ուրեմն, որոշեց: Վերադարձ:

Բայց ինքը մենակ չէր: Իր հետ էր նաև Գրիգորը: Չէ՞ որ իրար հետ էին անցկացրել լավ ու վատ օրերը: Ուրեմն, միասին էլ կմեկնեին փոքրասիական երկիր:

Ամեն ինչ մտածել էին վաղուց: Դիշտն ասենք, Բարսեղն էր մտածում և որոշում: Գրիգորը մտածում էր և համաձայնվում: Մի խոսքով, ամեն ինչում համաձայն էին: Պիտի մեկնեին հայրենիք և իրենց առաջին հոգսը պիտի լիներ ճգնել, բնականաբար միասին:

Մեկնելուց առաջ Բարսեղն սկսեց իրեն հաշիվ տալ: Այդ անհրաժեշտ էր: Այդպես է անում լավ կազմակերպված մարդը: Որևէ գործի, աշխատանքի վերջնափուլին ամփոփվում է ինքն իր մեջ և ստուգում է իրեն: Ի՞նչ կատարվեց իր հետ, ի՞նչը ավելացավ, ի՞նչը նվազեց, ի՞նչը փոքրացավ, ի՞նչը գեղեցկացավ, ի՞նչը մնաց տգեղ:

Իր էության յուրաքանչյուր ծալքը պետք է չափվեր, ստուգվեր, արժևորվեր: Որպեսզի արարման, պետք է ոչ միայն ուժեր ունենար, այլև գիտակցեր իր ուժերը և կարելիությունները: Այնուհետև կատարեց իր գաղտնի զբոսանքը: Շրջապատը գեղեցկացնող երեկոյան ժամեր: Անցավ բոլոր վայրերով, փոքրիկ, խաղաղ փողոցներով ու նրբանցքներով:

Անցավ հեռավոր բանջարանոցներով, որտեղ մի ժամանակ մարտնչեց ինքն իր հետ և Աստծու հետ: Օլիմպոսյան Ջևսի տաճարով ու Թեսևսի տաճարով, Սոկրատեսի քարայր-բանտով, Ակրոպոլիսի բոլոր անկյուններով: Անցավ հռչակավոր և պակաս հռչակ վայելող դպրոցներով, որտեղ անհագ ծարավով լսում էր անգամ այն, ինչ մերժում էր իր քրիստոնյա հոգին: Այդ ինչպե՞ս էր նա դիմանում այդքան խոր հակասություններին: Անցավ քրիստոնեական տաճարով, ուր իր հոգին խաղաղվում էր և հիշում երանելի Մակրինային, որն իրեն սովորեցրել էր հավատքի այբուբենը:

Վերջապես հասավ մեկնելու օրը: Բարսեղը և Գրիգորը ավարտել էին նախապատրաստությունները: Նույնը և նրանց ընկերները և գործակիցները՝ մի քանի ուսուցիչների օգնությամբ: Այսինքն, պատրաստել էին ավանդաբար ընդունված տոնախմբությամբ:

Ուսումնառությունն ավարտող ամեն ոք մի տոնական միջոցառումով հրաժեշտ էր տալիս ուսուցիչներին, ընկերներին, գործակիցներին: Միայն թե այս անգամ միջոցառումը առավել խնամքով էր կազմակերպված: Այն արժանի էր բոլոր ժամանակների համար Աթենքում սովորած առավել հայտնի ուսանողներին: Դրանում կար վճռականություն և ինչ-որ տխրության երանգ:

Բարսեղը և Գրիգորը որոշել էին մեկնել: Ուսուցիչները և ընկերները չէին թաքցնում իրենց տխրությունը, ուստիև ամեն տեղ թմբկահարում էին, թե մինչև վերջին պահը իրենք կանեն ամեն ինչ երկու կապադովկիացիներին մտափոխ անելու համար: Անհրաժեշտության դեպքում պատրաստ էին անգամ բռնության դիմելու:

Այսպես բոլորը հավաքվեցին որոշված վայրում: Ամեն ինչ լավ սկսվեց: Բարսեղը հրաժեշտ սովեց Աթենքին և իր ընկերներին: Նրա խոսքը հուզիչ էր, բայց չափված: Շնորհակալություն հայտնեց, հավաստիացրեց, թե իրենց բոլորին սիրում է և խոստացավ երբեք չմոռանալ: Ներկաների կրծքում տխրության ալիքները շարժվեցին ավելի ուժգին: Ուսուցիչները ուզում էին, որ իրենց պարծանքը մնա նույն ֆակուլտետում: Ուսանող ընկերներն ուզում էին, որ իրենց

միջև առաջինը եղողը մնար իրենց մոտ: Քրիստոնյա ուսանողների խմբակի անդամները աղերսում էին մեծ գլխավորի, անսխալական առաջնորդի ներկայությունը:

Բայց հոգիները տակավին զուսպ էին: Մինչև այն պահը երբ խոսք վերցրեց Գրիգորը: Նրա հոգին չզիտեր չափ ու զսպվածություն: Բացեց իր առատահոս ծորակները և խոսեց Աթենքի մասին, հազար անգամ սիրելի ուսանողական ընկերների մասին, գեղեցիկ օրերի մասին, մեկնումի ծանրության, իրենց միացնող մշտական սիրո մասին:

Նրա կողքին Բարսեղը չէր մնում առանց հուզվելու: Բայց Գրիգորը փչացնում էր կարգադրությունը, խառնում նրա ծրագիրը: Քանզի տխրության այն ալիքը, որ ինքն առաջացրեց ընկերների կրծքում, այժմ Գրիգորի հրճիգությամբ դարձան որոշում և սպառնալիք: Ընկերները փոխադարձաբար պատասխանեցին նրանց խոսքերին, բայց խնդրելով, աղաչելով երկու կապադովկացիներին փոխել իրենց որոշումը և մնալ: Պատվի արժանացածները այդ պահին հրաժեշտ էին տալիս գրկելով ընկերներին, որոնք նույնպես գրկում էին կապադովկացիներին, նրանց հրաժարվել համոզելու համար: Մաղթանքներ, արցունք, ճիչեր, թախանձանք: Այս ամենը տևեց երկար ժամանակ:

Բարսեղը մնաց անհողողող: Նա պիտի կատարեր իր ծրագիրը և այս ամենը նրան նեղացնում էր, քանզի ինքը չէր արհամարհում որևէ մեկին: Իսկ Գրիգորը: Այս զգայուն հոգին ի՞նչ պիտի աներ: Նրան պիտի կոտրեի՞ն աղաչանքներն ու արցունքները: Նրան պիտի գորացնե՞ր կայուն և անսասան Բարսեղը: Նա տատանվում էր խնդրող ընկերների բազմության և ընդդիմացող Մեծ բարեկամի միջև: Ինքը պիտի չուզենար այդքան շատ նեղացնել Աթենքի ընկերներին: Բայց ինչպե՞ս մերժի իր մեծ ընկերոջը: Դեռ ավելին: Ինչպե՞ս պիտի ապրի առանց նրա ներկայության:

Այսպիսի մի պահին Բարսեղը դարձյալ խոսք առավ: Պետք է վերջ տալ շփոթության և անորոշության: Նա խոսեց կտրուկ և հստակ: Նրան հայրենիք վերադառնալ ստիպող պատճառները գրեթե համոզեցին լսարանին: Ահա թե որտեղ իրեն պետք եկավ հռետորական արվեստում սովորած փաստարկաբանությունը: Բոլորին ստիպեց վերահաստատել իր հռետորական ձիրքը և հանդարտվել: Բայց մի բան ևս արեց: Անսպասելի: Վիրավորեց իր ընկեր Գրիգորին:

Առանց նրան հարցնելու, ասես թե ինքը նրա տերն էր, նայեց նրան և ասաց հավաքված ընկերներին. «Քանի որ շատ եք ուզում, որ մնանք, թող մնա Գրիգորը: Պահեք նրան»:

Խեղճ Գրիգորը մնաց պապանձված: Ուրեմն այդպե՞ս: Բարսեղը չէ՞ր իրենց բաժանման համար: Կարո՞ղ էր ապրել առանց Գրիգորի ներկայության: Ամպերից ցած ընկավ և զարկվում էր իրեն լքող ընկերոջ և Աթենքի ընկերների միջև, որոնց հետ ընկերությունն ի՞նչ արժեր առանց Բարսեղի ներկայության:

Եվ զգաց ավելի լքված, երբ իր աչքերով համոզվեց, որ հարցը որոշված էր: Պիտի մնար Աթենքում: Այնքան դառնացած էր ու շփոթված, որ այլևս եղածից ոչինչ չէր հասկանում:

Տվեցին վերջին հրաժեշտը և մեկնեցին Պիրեյ: Այնտեղ Բարսեղը մի քանի մխիթարիչ խոսք շնչաց Գրիգորին շուտափույթ հանդիպման մասին: Ամուր գրկեց նրան և տխրադեմ նավ բարձրացավ, որը ազդարարում էր Կապադովկիայում կատարվելիք մեծ արարչության մասին:

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Մենամարտ ինքն իր հետ հայրական տանը

Նավը երկար ճանապարհորդեց և ահավոր դժվարություններով: Նրա թիակները անխնա զարկվեցին Եգեյան և Սև ծովերի ջրերին: Ուռչում էին նրա առագաստները, բայց ոչ այն հպարտությամբ, որ մեծ այրին բերում էին իր կարոտած ծննդավայրը:

Երկարատև ճանապարհի միջոցին նա հնարավորություն գտավ վերադասավորելու ինքն իրեն: Մտածելու իր ապագայի մասին: Ի՞նչ ուղի պետք է ընտրեր: Որոշեր այն ձևն ու միջոցը, որով պիտի արժևորեր իր հարուստ կրթությունը և առավել հարուստ տաղանդը: Բայց, հակառակ իր ջանքերին, ելք չգտավ: Որոշակի լուծում չգտավ այն մեծ հարցին, թե՛ «Ի՞նչ է անելու ծննդավայրում»: Թողեց, որ այդ մասին մտածի ավելի ուշ: Ժամանակը ցույց կտար:

Ապա նրա ամբողջ միտքը դարձավ յուրայինների վրա: Որոշվեց զգացմունքներով: Բայց դրանք հակասական էին: Ուրախության զգացում, որ տեսնելու էր իր ընտանիքը: Մեկ առ մեկ նրանց դեմքերը լցնում էին նրան խորը գոհունակությամբ և երբեմն փակում էր աչքերը, նրանց դեմքերը պատկերացնելու համար:

Միաժամանակ, սակայն, մի դեմք նրան վիշտ էր պատճառում: Դնչում էր սիրտը: Հայրը վերջերս էր մահացել: Չէր տեսնելու ընտանիքի գլխավորին: Բայց տեսնելու էր ներդաշնակության պատկերը, իր մորը՝ Եմելիային: Նա պիտի մեղմեր իր վիշտը հոր նկատմամբ: Մայրը իրեն պիտի քաջություն, համարձակություն ներշնչեր արարման մեծ ճանապարհ դուրս գալու համար: Եվ անմիջապես պիտի մեկներ հանդիպելու քրոջը՝ Մակրինային, որն արդեն միանձնուհի էր Աննեսա գյուղում 348 թվականից: Բայց Բարսեղի ժամանումը ազդարարում է ընտանեկան հավաք: Բոլորը հավաքվեցին բարի գալուստ մաղթելու նրան: Իսկ որտե՞ղ հավաքվեցին բարի գալուստի: Նեոկեսարիայո՞ւմ, Աննեսայո՞ւմ: Հաստատ չգիտենք: Հավանաբար Աննեսայում, քանի որ իր հայրն էլ մահացել էր այնտեղ, ուր աշխատում էր: Եկավ նաև Մակրինան: Սա իրեն շատ էր նման: Տարիքով նաև իրենից ավագն էր: Այդ պատճառով, անցել էին առաջին հուզմունքները և սիրալիրությունները, խստաբարո և չափի մեջ եղող միանձնուհին մի քանի նկատողություններ արեց իր նոր ժամանած եղբորը: Ոչ ավելի, ոչ պակաս, ասաց նրան, թե «կատարելապես մեծամտացել է», թե շատ է պարծենում իր կրթությամբ ու եսասեր է: Ասաց, թե իր հռետորության հետ համեմատելով արհամարհում էր որևէ արժանիք, թե ուրիշներին տեսնում էր իբրև փրկություն: Ո՞վ: Սա, որ աշակերտել էր պառավ Մակրինային: Սա, որ այնքան խելամիտ էր և մշտապես հոգ էր տանում իր հոգեկանի հանդեպ:

Ճգնավորուհու սրատես աչքը չէր սխալվելու: Այո, 25-26-ամյա Բարսեղը գուցե շատ էր տարվել, հիանալով իր կարողությունների վրա: Ամեն ինչում նա իրեն համարում էր վստահ, ապահով: Իր տաղանդի վրա նա ուներ ավելի մեծ վստահություն, քան պետք էր:

Մենամարտն սկսվում է

Մակրինայի քույրական ծանր խոսքերը վերջ դրեցին նրա անդորրին: Իր մտքում ինքնաբերաբար արթնացան հիշողություններ և խոստումներ, երանելի պառավ Մակրինայի խրատները, իր սուրբ մոր հորդորները: Այն խոստումները, որ Բարսեղն ու Գրիգորը տվեցին Աթենքում ճգնավորական կենցաղով ապրելու մասին: Անգամ Եվստաթիոս Սեբաստացու ջանքերը նրան մենակեցության հրապուրելու համար:

Այս ամենը հանկարծ ծառացան նրա առաջ և կովում էին իր երիտասարդ կրծքի տակ: Չգտում էին վերացնել բնական հակումները: Գեղեցիկ խոսքի, հռետորության, դպրության հանդեպ ունեցած հակումները:

Հակառակ այդ սկսված փոթորկի, իր հակումները դիմադրում էին: Այդ իր բնությունն էր, Բարսեղն ինքը: Մինչդեռ մյուս մղումները նորություն էին, նոր կադապար, որն սկսել էր տարափոխվող Բարսեղի՝ Քրիստոնեական մարդու վերափոխվելու առաջին նշանները տալ: Առաջին, բայց ոչ իր հոգում հոգևոր խռովություն ծնող Սուրբ Հոգու վճռական թևածումները:

Նրան տանջողը իր ներքին դրաման չէր միայն: Իր շուրջը եղող աշխարհը, Փոքր Ասիայի հոգևոր այրերը, հասկապես Պոնտոսի և Կապադովկիայի քրիստոնյաները տոգորվել էին սպասումներով: Իրենց աչքերը հարել էին Բարսեղին: Չէ՞ որ իրենց հույսերը կապել էին նրան հետ: Մի՞թե նա չէր իրենց մեծ պարծանքը անգամ այն ժամանակ, երբ սովորում էր Կեսարիայում: Ի՞նչ պիտի աներ հիմա: Պիտի ծառայեր ճշմարտության՞ը, թե՞ հռետորականությանը: Այդ երկուսն էլ կային իր մեջ, թեև ավելի թեքված էր դեպի առաջինը:

Անգամ ինքը՝ Լիբանիոսը, ժամանակի մեծագույն հռետորը, ամբողջովին դարձել էր աչք և ականջ: Ի՞նչ էր որոշել Բարսեղը, խոսքի այդ փառքը: Պիտի դառնար փաստաբան՞, թե՞ ճարտասանության ուսուցչապետ:

Եվ ավեհեր ուսուցիչ Լիբանիոսը չուշացավ հավաստել, թե Բարսեղը այդպիսին չէր դառնալու: Նրան շահեց փիլիսոփայությունը: Բայց ոչ հինը, այլ նորը, ճգնավորությունը, ասկետականությունը: Այդ տարիներին այդպես էր կոչվում ասկետականությունը: Եվ ճգնավորը, ասկետը բնորոշվում էր որպես «փիլիսոփա»: Փիլիսոփային կոչում էին հին և այժմյան իմաստով՝ սոփեստ:

Բոլոր դեպքերում, այդ պահին նա չէր կարող վճռել: Մայր և եղբայր, մանկական և ընտանեկան բարեկամներ չէին կարող նրան օգնել: Նա պայքարում էր այն ամենի հետ, ինչը ճնշում էր իր սրտի վրա:

Կեսարիայում

Օրերն անցնում էին և նրա հոգին դեռևս որևէ ուղղությամբ չէր բացվում: Հանկարծակի գտավ մի ելք: Կզնար Կեսարիա, հանդիպելու Եվստաթիոսին՝ իրենց ընտանեկան բարեկամին:

Մի խաղաղ առավոտ նա լքում է իր Աննեսա գյուղը և ուղևորվում դեպի Կեսարիա, դեպի այն հռչակված և գրավիչ մայրաքաղաքը: Թողնում է անդորրը և յուրայինների քնքշությունը: Առանց այն էլ չէր զգում այն: Այնքան նա տարված էր իր ներսում ծագած փոթորիկով: Թողնում է գեղատեսիլ բնակավայրը և Իրիս գետի ծանոթ աղմուկը: Բայց արդյո՞ք վերջին ժամանակներս զգում էր այդ: Նա տեսնում և լսում էր միայն այն, ինչ այրվում էր իր ներսում: Ուստիև հեռանալիս չտխրեց: Այդ ճամփորդության մեջ կար այն լուծումը, ինչ ինքն սպասում էր, և այդ իրեն հանգստացնում էր:

Անցավ լեռներ ու ձորեր: Փոքր ինչ հոգեց փոխադրական միջոցներից: Հասավ իր մոր քաղաքը: Ուշքի եկավ թմրությունից և վազեց Եվստաթիոսին փնտրելու: Ամենուր փնտրեց, բայց Եվստաթիոսը ոչ մի տեղ չէր երևում: Այս մարդն իր մեջ ուներ ինչ-որ բան, որն իրեն մշտապես ուղարկում էր ճամփորդելու և շրջելու: Եվ պատահական չէր, որ իր ճգնելը չհաջողվեց, Եկեղեցում չդարձավ իրական:

Ուրեմն, նոր հուսախաբություն Բարսեղի համար: Նա ակնկալում էր օժանդակություն գտնել, բայց դարձյալ մենակ մնաց: Մենակ այսքան շատ սիրված բարեկամների և ազգականների մեջ, որոնք վաղուց սպասում էին իրեն:

Հոգում շփոթ առաջացավ: Նա չէր կարողանում լիովին տիրապետել իրեն: Մի բանում նա համոզված էր: Թե ինքը հոգնել էր հոգով և էությանը անասող վիճակում քայլելուց:

Եվ բանն այն չէր, որ չգիտեր հաշվել օգուտը և վնասը: Իր խավարը առանձնահատուկ էր: Գիտեր ճանապարհը, բայց այն սկսել չէր կարողանում: Նրա ըմբռնումը և էության բանականությունը աշխատում էին ժամացույցի նման: Նրա վարքը և զգացողությունը պարզ ցույց էին տալիս ճանապարհը: Նրան կողմնորոշում էին ճգնավորության: Բայց նրա էության ոտքերը տկար էին թվում: Չէին դիմանում խորխորատում նրան առաջնորդելու համար:

Աստծու ճանապարհը, ճշմարիտը, որը չի վերահսկվում մարդու փոքրիկ ուղեղով, իրոք որ անդունդ է:

Մարդը, որ երբեմն կանգնում է մեծ խաչմերուկում՝ «Հետևել Աստծու ճանապարհի՞ն, թե՞ զնալ ընդհանուր ճանապարհով», կանգնած է լինում անդունդի առաջ: Այն չի տեսնում իր աչքերով: Բայց իր էության ուղն ու ծուծով զգում է այն: Ապրում այն լիովին:

Ուրեմն, ի՞նչ է անելու Բարսեղը: Արդյոք պիտի ցատկի անդունդ: Արդյո՞ք պիտի վերադառնա մարդու ոտնկոխած հաստատ ճանապարհով, թե՞ պիտի հետաձգի մեծ թռիչքը: Նա կգերադասի վերջինը՝ երրորդը:

Դեռևս տկար էր: Դեռևս բավականաչափ հիասթափված չէր աշխարհից: Դեռևս բավականաչափ պատրաստ չէր անդունդի փորձության համար: Այդ չէր նշանակում, թե մերժում էր իր

Աստծուն: Դիցուք թե մկրտված չէր: Ապրում էր Եկեղեցու միջավայրում: Ընդունում էր նրա վարդապետությունը: Միայն թե այդ պահին անկարելի էր շարունակել: Մի փոքր հետաձգեց թռիչքը:

Սա էլ մեկ ուրիշ գաղտնիք: Հետաձգում, թե՞ իրեն կարողություն չէր տրված: Ինչպե՞ս կարողանա հետևել աստվածային հոգու հետքերին մարդու հոգու մեջ: Ինչպե՞ս ճշգրտել Սուրբ Հոգու արահետները:

Հաստատ է, որ Բարսեղը մտել էր Աստծու հովանու տակ: Որպեսզի մարդ կարողանա հարազատորեն ընթանալ նրա ներքո, կարիք ունի իր իսկ Աստծու առաջնորդության: Մեծ մարդու նախապատրաստական շրջանը դեռևս ուժի մեջ էր: Նրա նախապատրաստությունը մեծ էր՝ թե՛ երկարությամբ, թե՛ լայնությամբ: Որովհետև այն գործը որ նա կատարելու էր, ցնցելու չափ մեծ էր:

Մի քիչ հռետորություն

Այս կետում Բարսեղի ընթացքը մութ է: Նրա եղբայրը՝ Գրիգոր Նյուսացին, հիշատակում է Մակրինայի խիստ դիտողությունները Բարսեղին, որին ասում էր, թե իր կրթության պատճառով նա դարձել է շատ եսասեր և հպարտ: Բայց լրացնում է նաև մեկ ուրիշ բան: Նա Բարսեղին ևս շուտով ներքաշեց ճգնավորության: Ուստի, հրաժարվելով աշխարհիկ հպարտությունից և արհամարհելով ճառերի առաջացրած գովեստները, հարեց վանական կյանքին:

Այսինքն, Գրիգոր Նյուսացու ճառերն այն տպավորությունն են թողնում, թե Բարսեղն Աթենքից հայրենիք վերադառնալուց հետո իսկույննեթ նվիրվեց վանական կյանքի: Նույն տպավորությունը թողնում է Լիբանիոսի նամակը և Բարսեղի թղթերից առաջինը:

Ավանդությունը և ժամանակակից ուսումնասիրությունները զուգահեռաբար մի քանի տարի ուզում են Բարսեղին տեսնել դատապաշտպան և ճարտասանության ուսուցիչ Կեսարիայում: Վերջերս ֆրանսիացի ուսումնասիրող Գրիբոմոնը, հիմնվելով Բարսեղի առաջին թղթի վրա, պնդում է, թե հայրենիք վերադառնալով նա բոլորովին չզբաղվեց ճարտասանությամբ: Ճշմարտությունը միջին դրությունն է: Բարսեղն իրոք չդարձավ արհեստավարժ փաստաբան, ոչ էլ հռետորական դպրոց հիմնեց: Այդ բացառում են աղբյուրները:

Ուրեմն, ի՞նչ արեց Կեսարիայում 356-ի ամռանն ու ձմռանը, մինչև 357-ի գարնանը, երբ դուրս եկավ այցելելու Արևելքի վանական կենտրոնները:

Մի քիչ զբաղվեց ճարտասանական արվեստով, բայց ոչ խստորեն որպես արհեստավարժ: Մի քանի անգամ հայտնվեց դատարանում: Նրա բարեկամ ուսուցիչները նրան հրավիրել էին մի քանի դասախոսություն կարդալու ճարտասանության մասին:

Ի՞նչի վրա է հիմնված մեր այս տեսակետը: Նոր կեսարիացիներին իր իսկ Բարսեղի ուղղած թղթերի տվյալների հիման վրա: Միաժամանակ նաև Բարսեղի առաջին թղթերի կլիմայի վրա:

Այսպես, Բարսեղը հետագայում, 375-ին, նեոկեսարացիներին հիշեցնում էր, որ երբ ինքը նոր էր հաստատվել Կեսարիայում, իր մոտ ուղարկել էին իրենց ներկայացուցիչներին՝ խնդրելով, որ հաստատվի Նեոկեսարիայում և ստանձնի իրենց երեխաների դաստիարակության գործը, փոխարենը խոստանալով պատիվներ և առատ վարձատրություն: Չուր ջանքեր: Բարսեղը մերժեց նրանց առաջարկները:

Եթե Բարսեղն անմիջապես նվիրված լիներ ճգնափորության, ապա իմաստ չէր ունենա իր համաքաղաքացիների այդ հրավերը: Նրանք, անշուշտ, շարժվեցին, հենց որ լավեցին Բարսեղի տպավորիչ քարոզները: Նրա առաջին դասերը: Այսինքն, նրանք մտածեցին այսպես. «Ինչո՞ւ մեր համաքաղաքացին իր ծառայությունները, իր միտքը մատուցի ուրիշ տեղ, և ոչ թե մեր քաղաքում»:

Բացի այդ Գրիգոր Նազիանզացին շատ պարզ գրել է. «Երբ արդեն Աթենքից վերադարձանք հայրենիք, շատերի փափագը կատարելու, մենք նվիրվեցինք աշխարհին և նրա գործերին: Մենք արագ տիրապետեցինք ինքներս մեզ և մեր երիտասարդ տարիքից հանդես եկանք որպես այրեր և արիությամբ նվիրվեցինք փիլիսոփայության», (այսինքն՝ ճգնափորության):

Ուրեմն, և՛ Գրիգորը, և՛ Բարսեղը իրենց հայրենիքում զբաղվել են հռետորի աշխարհիկ արվեստով: Սակայն դա միայն կարճ ժամանակով, որպեսզի բավարարեին բոլոր նրանց, ովքեր խնդրում էին նրանց ցույց տալ իրենց տաղանդը, իրենց բազմամյա ուսումնառության արդյունքը: Այս տեսնելով է, որ Նեոկեսարիացիները ձեռնարկեցին նման քայլը Բարսեղի համար, ինչը և միանգամայն արդարացված էր:

Վերադառնում ենք Բարսեղի ներքին գուպարին: Այն հետաձգելու որոշման համար որոշ չափով պատասխանատու են Կեսարիայի նրա բարեկամները և ազգականները: Անտանելի կերպով ճնշում էին նրան ճարտասանությամբ զբաղվելու համար, որպեսզի դրսևորեր իր տաղանդը: Մի ժամանակ նրանով հիացողները և նրա տաղանդը գովերգողները այժմ իրավունքներ ունեին: Իրենց կուռքը պարտավոր էր արդարացնել իրենց: Բոլորը նրան պետք է կարողանային ասել. «Ահա, ուրեմն, սրա մասին էինք ասում ձեզ: Այսօր հեթանոսները նրա նման ունե՞ն արդյոք»:

Բարսեղ, կամա թե ակամա, ինչ-որ չափով պետք է փաստարկ լիներ, մի դրոշ բազում ընկերների և բոլոր քրիստոնյաների ձեռքին:

Եվ որոշ ժամանակով նա եղավ այդպիսին, ինչպես կարծում էին և ինչի անհրաժեշտությունը զգում էին կապաղովկիացիները:

Նա ճառեց դատարաններում: Առիթներ ունեցավ դասավանդելու հռետորական արվեստ: Խոսեց ուսյալ քրիստոնյաների հավաքույթներում: Խոսք վերցրեց Կեսարիայի արքեպիսկոպոսի նստավայրում գումարվող եկեղեցական այրերի հավաքներում:

Քաղաքի արքեպիսկոպոս Դիանիոսը խնդրեց նրան օգնել քրիստոնյա երեխաներին: Միով Բանիվ, նա բազում գործեր կատարեց, որոնք խորը տպավորություն գործեցին: Այսպիսով, նա վերջնականապես իր անձը պարտադրեց:

Իր այս արարքով նա ձեռք բերեց աշխարհը ճանաչելու մի նոր, շատ օգտակար փորձ: Աշխարհը տեսավ նաև որպես ուսուցիչ: Նա ճաշակեց գիտելիք և խոսքի արվեստ հաղորդելու փորձը, հմտությունը: Այդ ևս իր հմայքն ուներ: Բացի այդ, նա պետք է փորձեր ինքն իրեն: Պետք է համոզվեր կիրառելու այն գործը, ինչի համար ուսանել էր:

Նա, անշուշտ, զբաղվեց հռետորական արվեստով, որովհետև այն իրեն պարտադրում էին: Դա ճիշտ է: Բայց արդյո՞ք ինքը ևս դրա կարիքը չուներ: Նրան պետք էր իր համար ունենալ հարցաթերթիկ: Նա ուզում էր չափել, թե մինչև որտե՞ղ էին բավարարում իր հնարավորությունները, իր ուժերը, իր տաղանդը: Նա կունենա՞ր արդյոք այն հաջողությունը, որին բոլորը սպասում էին: Շուտով պարզվեց, որ այդ նա ուներ: Անգամ ավելի մեծ, ավելի պայծառ:

Այսպիսով, լրացավ նախապատրաստության մեկ պայման ևս: Ուրեմ, նախապատրաստական փուլը կրճատվում էր: Ինքը նմանվում էր մի ամպի, որը շարունակ խոշորանում էր ու ծանրանում: Մեծ որոշման ժամանակ ավելի ու ավելի մոտենում էր:

Մինչ այդ նա ամբողջ ժամանակն ուներ հին բարեկամությունները վերականգնելու և նորերը հաստատելու համար: Անշուշտ, նա ծանր բնավորություն ուներ: «Անմատչելի» էր, ինչպես ասել էր Գրիգոր Նազիանցին: Իր բարեկամների թվում էր նաև Ապոլինարին՝ նույնպես հզոր մի անձնավորություն: Ծնվել էր Ասորիքի Լաոդիկիայում, 310-ին: Ստացել էր փայլուն կրթություն: Պայքարել էր հանուն եկեղեցական հավատի, ինչպես որ այն հաստատվել էր 325-ի Տիեզերական Առաջին ժողովում: 316-ին դարձել էր իր ծննդավայրի եպիսկոպոսը: Հետագայում, ինչպես կտեսնենք, նա դարձավ հերետիկոս և մերժվեց Եկեղեցուց:

Բարսեղը նրա հետ հեռակա կապ հաստատեց, քանի որ անձամբ երբեք չձանոթացավ: Այդ 356/7-ին էր: Երկուսը դեռևս ժողովրդականություն էին վայելում: Բոլոր դեպքերում նրանք նամակներ փոխանակեցին ոչ աստվածաբանական և եկեղեցական հարցերի շուրջ: Դիշտն ասած, Բարսեղը նրան գրել է միայն մեկ նամակ: Այսուհանդերձ, հետագայում, քսան տարի անց, չարամիտ մարդիկ պիտի տարածեն, թե Բարսեղը բաժանում էր Ապոլինարի վատաբանությունները, հիմք ունենալով այդ նամակները և կեղծելով դրանք:

Սուրբ Հոգու ժայթքումը

Ուրեմն, 356-ի գարունից մինչև 357-ի ձմռան վերջը հռետորության պայծառ աստղը՝ Բարսեղը, մնաց Կեսարիայում: Այստեղ եկավ Եվստաթիոսին հանդիպելու պատրվակով: Ուզում էր լսել նրա խորհուրդը: Բայց իրականում, ինչպես ասացինք, գերազանցապես եկել էր բավարարելու իր բարեկամների պահանջը, և միաժամանակ ստուգելու իր կարողությունները հռետորական ազատ արվեստում: Ուզում էր չափվել կյանքի չափանիշով:

357-ի տարեմուտին հիվանդացավ: Տանջվեց բավական երկար: Ծանր կռիվ մղեց իր տկարության հետ և զարնանամուտից առաջ ապաքինվեց: Այս հիվանդությունը դարձավ մեծ մարդու կյանքի առավել նշանակալի հանգրվաններից մեկը:

Առաջին հերթին նա իր մեջ զգաց ցավը: Ինչպես մեծերը և իմաստունները, այնպես և Բարսեղը: Նա ցավը առիթ համարեց ինքն իր մեջ ավելի խորասուզվելու համար: Ուստի վերահավաքեց իրեն: Ցավը դարձրեց ակոհու, որը լույս դարձավ ինքզինքը ճիշտ տեսնելու համար: Ի՞նչ պետք է աներ կյանքում: Ի՞նչ ճանապարհով պետք է ընթանար:

Հիմնահարցն ընդունեց դրամատիկ չափեր հետևյալ պատճառով: Բարսեղը սովորել էր բժշկության արվեստը: Եվ այս սովորել էր խորքով ու լայնքով: Նա բժիշկ էր: Այժմ պարզ տեսնում էր: Իր առողջությունը խախտվել էր 28-ամյա հասակում: Լյարդը լրջորեն վնասված էր: Ուրեմն, իր մարմնական ուժերը նվազ էին, կյանքը՝ կարճ:

Տխրեց, ինչպես ամեն մարդ, երբ տեսնում է, թե իր կյանքը անհաստատ է և կարճ: Նա զգում էր, որ իր մարմնական ցավը վրա է հասնում իբրև մշտական ուղեկից իրեն: Նրան, սակայն, պատեց տագնապը, որպիսին քիչ մարդիկ են ունենում: Ի՞նչ է անելու իր կարճատև կյանքում: Պիտի քայլի սովորական ճանապարհով, թե՞ պիտի գնա դեռ լավ չնշմարվող կաժանով, որը գրեթե չի երևում:

Մի շղարշ է թափահարվում իր ներսում: Բարձրանում է երբեմն քիչ, երբեմն շատ: Ինքը ևս զարմանում է: Առաջին անգամ է, որ նա իրեն կարդում է այսքան պարզ: Այժմ արդեն վստահ է դառնում իր ինքնությանը: Աստծու Հոգին իր էության վրայից բարձրացնում է նախահոր անհաջողության ծանր ծածկոցը: Եվ այսպիսով Բարսեղը տեսնում է ճշմարտությունը, իր անձը առավել ճիշտ, Աստծու կամքը՝ առավել մաքուր և հստակ:

Իր հոգու պարզվելը, ամպերից ազատվելը իրականություն է: Այլևս դժվարություններ չկան: Կգնա դժվարին ճանապարհով, որի համար Աստված ստեղծել է իրեն: Ամեն ինչ չի կարողանում բանականությամբ պարզել: Բայց իրեն ավելի մոտիկ, ավելի վայել տեսնում է այն ճանապարհը, որտեղ կան աստվածային փորձություններ, ճշմարտության փորձություններ: Գոնե այս հարցում կասկածներ չունի:

Ճշմարտությունն Աստված է, Աստված՝ ճշմարտությունն է: Ինքը պետք է լինի հնարավորին չափ նրանց ավելի մոտ: Ավելի լավ է նրանց ունենա իր մեջ: Բայց ինչպե՞ս: Ծերուկ Եվստաթիոսը ցույց էր տվել, թե ինչպես: Ճգնավորությամբ, վանական կյանքով: Իրեն հուզել էր փոքր հասակից: Իր ընտանիքում արդեն օրինակներ կային: Քույրը՝ Մակրինան, մայրը՝ Եմելիան, իր Նավկրատիոս եղբայրը: Նրանք բոլորը ճգնավորություն էին անում Իրիս գետի մոտ, Սև ծովի ափին, իրենց ընտանեկան կալվածքում:

Հիվանդությունից դեռևս վերջնականապես չէր ապաքինվել, բայց մեծ որոշման ցնցումն արդեն անցել էր: Սա ևս ծանր հիվանդություն էր: Այնպիսին, որը պարզևս էր եռամեծ

հանգստություն: Ուրեմն, աշխարհիկ գործերը լքելու որոշումը վերջնական էր: Իրեն հետաքրքրում էր միայն այն, ինչ Աստված է և ճշմարտություն:

Այժմ արդեն իր մեջ զգում էր բարերար ազատություն: Ազատ իրեն շրջապատողներից: Ազատ ինքն իրենից: Քանզի բնական է, որ իր անձը ևս համայն աշխարհն էր, որին շատ սիրեց և որին բուռն կրքով նվիրվեց մինչև այսօր: Աշխարհի ոգին, դաստիարակությունը, մտածողությունը, զարմանալի ճարտասանությունը, որն իրեն այնքան հուզել էր:

Բառացիորեն հափշտակության վիճակում էր: Եվ այժմ համայն աշխարհը ճգնավորություն էր, ճգնավորության ասպարեզ: Իր սիրտը ևս միաժամանակ նվիրվեց այդ որոշմանը: Այդ էլ նրան պարզեցրեց նրա նորախոսություն, քաղցրություն, ջերմություն: Մեծացնում էր ակնկալիքը և հույսը առավել մեծ և ցնցող հոգեկան նորախոսությունների համար: Նախաճաշակում էր գալիքը: Հոգու խորքում այսքան գեղեցիկ պահեր երբեք չէր ապրել: Բայց ահա այս նոր գեղեցկությունը նրան ցավ էլ բերեց: Ինչո՞ւ այդ գեղեցկությունը ավելի շուտ չէր ճանաչել: Ինչո՞ւ այսքան շատ ուշացավ: Ի՞նչ էր անում այսքան երկար ժամանակ: Բայց չէ՞ որ ինքը սովորում էր: Փնտրում էր մարդու մեջ եղած ամեն տեսակ բարին ու մեծը: Մի՞թե այդ իրեն նորախոսություն չէր պատճառում: Նախ Կեսարիայում, ապա Կոստանդնուպոլսում: Մանավանդ Աթենքում: Ոչինչ, ոչինչ: Ամենը հիմա թվում էր մղել:

Եվ ոչ միայն այդ: Բարսեղն իրոք բարկացավ: Չայրացավ ինքն իր վրա: Մինչ այժմ արածները համարում էր անընդունելի: Արդեն հասկանում էր, թե շատ տարիներ նվիրել էր աշխարհի ունայնությանը: Իր ունայնամտությամբ գրեթե ոչնչացրեց իր երիտասարդությունը: Ունայնամտությամբ, իմաստությունն ուսումնասիրելու ունայնամտությամբ: Այն իմաստությունը, որն Աստված հիմարացրել էր և արհամարհել:

Այնքան էր տարվել իր նոր որոշմամբ, որ իրեն թվում էր, թե զարթնել էր խորը թմբիրից: Չարթնեց ու տեսավ իրական լույսը: Անշուշտ, այն իրեն անձանոթ չէր: Բայց ինքն այդքան խորը չէր տեսել այդ: Այնպես չէր ապրել: Երբ իր շփումը լույսի հետ եղավ ավելի խորը, հավաստեց մի բան, որը նրան ստիպեց շատ լացել: Համոզվեց, որ իր սովորած իմաստությունը անպետք էր, իրեն չէր տանում իրական լույսին: Ժամերով լացեց: Մեղադրեց ինքն իրեն իր չարածների համար: Նա ցույց տվեց իր հուսախաբությունը, բայց չկորավ իր վշտի մեջ: Չխեղդվեց արցունքներում: Ինքը հզոր բնավորություն էր և Աստծուց շնորհ ստացավ:

Նայեց առաջ: Ի՞նչ պետք էր անել իսկույն: Մեծերը երբեք կորցնելու ժամանակ չունեն: Հիվանդներն իրենց կարճատև կյանքում շտապում են անել այն, ինչ չէին անելու իրենց մաթուսաղայական տարիներին:

Ուրեմն, նա ամբողջապես շրջվեց Ավետարանն ուսումնասիրելու գործին: Նա անտեղյակ չէր Սուրբ Գրքին: Բայց հիմա Գրքի ուսումնասիրությունը դառնում էր նրա գլխավոր հոգսը: Իր մանկական տարիներին Մակրինա տատը կարդում էր Դավթի սաղմոսները և դրանցով օրորում նրան: Այժմ ուսումնասիրում է դրանք բոլոր առումներով. փիլիսոփայական, պատմա-

կան և, վերջապես, աստվածաբանական: Նույնն սկսեց անել նաև Աստվածաշնչի բոլոր գրքերի հետ:

Անձր նախորդում է ընթերցվածին

Նա, տեսնում էր, թե Սուրբ Գրքի ուսումնասիրումը իր համար բավական չէր: Նախքան կսկսեր Սուրբ Գրքի լավ և սպառիչ ուսումնասիրությունը: Հենց որ նա որոշում ընդունեց այդ կատարել, մեկ ուրիշ բան ևս փնտրեց: Մի լավ առաջնորդ, մենտոր:

Նախքան կդառնար նշանավոր աստվածաբան, Սուրբ Հոգուց շնորհ ստացած նրա ներաշխարհը ասաց նրան. «Այո, պիտի քայլես Եկեղեցուն նվիրված ճանապարհով: Ամբողջապես պիտի տրվես Գրքերն ուսումնասիրելու գործին, բայց ոչ միայնակ: Այդ շատ վտանգավոր է: Գրեթե անկարելի»:

Առաջնորդ փնտրելը Բարսեղի համար դարձավ նրա առաջին աստվածաբանական արտահայտությունը: Եվ ահա թե ինչու: Ճշմարտությունը, Եկեղեցին, ինքը Քրիստոսը անձի մեջ է: Անձն ընթերցվածից ավելի առաջ է: Ընթերցվածը դառնում է անձնավորության ապրածի թույլ արձագանքը: Որպեսզի մարդ հասկանա ընթերցվածը, պետք է ճանաչի անձին, պետք է ապրի այդ անձով: Չափանիշը անձն է, դեմքը, ոչ թե ընթերցվածը: Եթե մարդ հակաշրջի այս ճիշտ կարգը, կդառնա օդազնաց: Նա չի քայլում ճշմարտության հաստատուն հողի վրա: Որովհետև նա չի հիմնվում որևէ կենդանի անձնավորության վրա: Քանի որ կյանքը, այսինքն՝ ճշմարտությունը նա չի տեսնում անձի մեջ: Գրքի ընթերցվածի մեջ նա դնում է այն կյանքը, որն ինքն է ուզում, և ոչ թե այն կյանքը, որ Աստված է ուզում: Այնժամ, ուրիշ խոսքով ասած, յուրաքանչյուրը Գիրքը մեկնաբանում է ինչպես ինքն է կամենում: Բարսեղն այդ սխալի մեջ չընկավ: Այստեղ ևս նա դրսևորեց ողջամտություն:

Գուցե չէր կարող աստվածաբանական փաստարկներով բացատրել իր զգացածը, իր բռնած դիրքը: Բայց լավ գիտեր, որ եթե, օրինակի համար, իր Մակրինա տատը հիանալի ուսուցիչ էր, պատճառն այն էր, որ նա աշակերտել էր Գրիգոր Հրաշագործին: Այսինքն, որովհետև հետևեց որոշակի անձի: Մի՞թե 200 տարի առաջ այդպես չեղավ նաև սուրբ Իրինեոսի հետ: Եկեղեցու այդ մեծ «Հայրը» տղա ժամանակ աշակերտեց Չմյունաայի ծերունի եպիսկոպոս Պոլիկարպոսին: Նրանից ստացավ ավանդությունը: Բայցև Պոլիկարպոսն իր ժամանակ եղավ ավանդության ճշմարիտ կրողը, որովհետև աշակերտեց ծերունագարդ Իգնատիոս Թեոփորոսին: Երբ մարդ կարդա Իգնատիոսի նամակները, այնժամ կհասկան, որ Թեոփորոսը ուսուցանում էր ոչ թե չոր ու ցամաք ուսմունք, այլ ավանդություն, կյանք, ճշմարտություն, առնչություն, կապ Քրիստոսի հետ:

Եթե ուզում ենք ավելի լավ հասկանալ Բարսեղի ներաշխարհի ընթացքը, պետք է ասենք, թե օր նրա լուսավոր գիտակցությունը ողողվեց լույսով: Ողողվեց, ինչպես ինքն է ասում, Ավե-

տարանի լույսով: Նա վերջնականապես համոզվեց, որ այնտեղ, միայն Ավետարանում կա ճշմարիտ լույսը:

Բայց այս բարձր և բացառիկ դրությունը զգաց միայն որպես սկիզբ: Այդ լույսը չէր նշանակում ընտելացում, չէր նշանակում յուրացում: Այդ միայն նշան էր համոզվածության, թե հասել էր լույսին, թե իրեն հայտնվեց ճշմարիտ լույսը: Այս լույսով Եկեղեցին ապրում էր արդեն 300 տարի:

Բայց հարց է ծագում. «Ապա ինչո՞ւ Բարսեղը իբրև առաջնորդ փնտրում է մի անձնավորություն և ոչ թե գրվածները, Եկեղեցու պատմությունը»: Որովհետև հաստատ գիտեր, որ պարզապես Եկեղեցին այն է, ինչքան մարդիկ, որ առնչվում են Աստծու հետ, ինչքան մարդիկ, որ իրապես միացել են Քրիստոսի հետ: Այս հարաբերությունից դուրս Եկեղեցի գոյություն չունի:

Տազնապով փնտրում էր գտնելու մի անձնավորություն, մի ուսուցիչ, նրա մեջ կարողալու համար այն ճշմարտությունը, որն Աստված տվեց մարդուն: Որպեսզի իր աչքերով տեսնի Եկեղեցու նոր կյանքի բարքը: «Ադոթում էի, որ ինձ առաջնորդեին Եկեղեցու հավատամքին, խորամուխ լինեի բարեպաշտության դոգմաներին»: Եկեղեցու սկզբունքները և նրա հավատը հավատացյալների կյանքի արտացոլումն է, երգեհոնի ձայնը: Բարսեղը փնտրում էր նույն այդ հավատացյալին, նույն այդ հարազատ երգեհոնը: Ուստի նա իր միջավայրում փնտրեց առաջնորդող ձեռք, բայց ցավոք չգտավ: Ճիշտ է, որ նա ապրեց Եկեղեցու առավել դառը շրջանում: Այն ժամանակ, երբ Արիոսի հերձվածը սպառնում էր խարդախել Եկեղեցու անաղարտությունը: Այսինքն, այն ժամանակ, երբ հավատացյալներից շատերը չունեին Քրիստոսի հետ հարազատ հարաբերություններ: Քանզի նրան առավելապես տեսնում էին որպես Աստծու ստեղծածը: Քրիստոսի հետ միավորման իրական հարաբերությունը տեղի է ունենում այն ժամանակ, երբ Սուրբ Հաղորդությամբ մենք հաղորդվում ենք Քրիստոսի մարմնին և արյան, քանզի Քրիստոս միաժամանակ մարդ է և անստեղծ Աստված: Այլ կերպ մենք կունենանք մի լավ գաղափար Քրիստոսի մասին: Հավատում ենք նրա մեծափառության: Չենք մասնակցում նրա աստվածությանը, որպեսզի դառնանք Եկեղեցի, որպեսզի փրկվենք: Նա ապրում էր Կեսարիայում, որը կարող էր բնորոշվել որպես ուղղափառության կղզյակ: Արիոսականությունը տակավին շատ չէր քայքայել քաղաքը: Բայց այստեղ ևս ձեռքից բռնող առաջնորդ չկար, որը իր համար լիներ իր փնտրած չափն ու կանոնը Կեսարիայի Եկեղեցու գլուխ Դիանիոս եպիսկոպոսը աստվածաբան այն անձնավորությունը չէր, որը կարող լիներ առաջնորդ:

Բարսեղը հաճախ նկատեց ալևոր Դիանիոսին տատանվելիս: Այդ պարզվեց 360-ին, երբ Դիանիոսը ստորագրեց մի «Հանգանակ», որը կրում էր, ինչպես կտեսնենք, արիոսական ըմբռումներ: Կարելի էր նույնն ասել նաև Գրիգոր Աստվածաբանի հոր մասին, որը Նազիանզի եպիսկոպոսն էր և անունը նույնպես նույնպես Գրիգոր:

Այս ամենը, ընդհանրապես, կատարվում էր Կեսարիայում և Կոստանդնուպոլսում: Առավել այն կողմ, մնացած քրիստոնյա տարածքում, հատկապես Արևելքում, դրությունը հուսահատական էր: Արիոսականները ամենուր գերիշխել էին, պետական իշխանությունների օժանդակությամբ:

Արևելքում կանգուն էր մնում միայն ուղղափառության սյունը, Մեծն Աթանասը: 30 տարի է, ինչ նա պայքարում էր հանուն ուղղափառության, չարափառների և կայսրերի դեմ: Ինքը դարձել էր ուղղափառության սրբազան հայտնությունը: Լեզենդ, որը ջերմացնում և կյանք էր տալիս վախեցած ուղղափառներին և հաստատում երկրնտրանքի մեջ տատանվողներին:

Այդ ժամանակ նա էր Աստծու մեծ և սրբազան անոթը, որով բացահայտում էր ուղղափառությունը: Նա պետք է տոկար բոլոր հալածանքներին: Արևելքի և Արևմուտքի Եկեղեցիները իրենց հայացքը ուղղել էին Աթանասի վրա: Սյունը պետք է կանգուն կանգնած լիներ, որպեսզի բոլորը այն տեսնեին, քաջություն ստանային, հենվեին, մնային ուղղափառ: Իբրև նշան այն բանի որ Աստված ապրում էր:

Բնական է, որ ինչ-որ ժամանակ այս սրբազան սյունը պիտի հեռանար աշխարհից: Բայց այդ կկատարվեր այն ժամանակ, երբ պատրաստված կլիներ ուղղափառության հաստատուն վեմը: Երբ Բարսեղը պատրաստ կլիներ իր դիրքը գրավելու համայն Եկեղեցում: Լիներ սրբազան գլխավորը ամբողջ եկեղեցու համար: Սակայն այժմ Բարսեղը տակավին այդպիսին չէր: Այժմ փնտրում էր մի անձնավորություն, որպեսզի հետևի նրան և հաստատ համոզվի այն Ավանդությանը, որին ինքը հետևում էր:

Այս վճռական փուլում Բարսեղը շատ է մտահոգված իր բարոյական սկզբունքների մասին, իր նկարագրի մասին: Անշուշտ, այն ինչ նկարագրում է իր թղթերից մեկում, չափազանցություն է: Որովհետև, ոչ ավելի ոչ պակաս, իրեն ներկայացնում է ազդված և տարված փիլիսոփաների, հռետորների և Եկեղեցու հանդեպ անտարբեր եղող խմբակցություններից:

Այդ ամենի հետ նա շատ էր առնչվում և հաճախ մոտիկ ընկերություն ուներ: Այդ երևում է հետագայում գրած իր թղթերից: Դրանցում մենք հավաստում ենք, որ այդ ընկերների մեջ կային ոչ միայն պատահական արհեստակիցներ, այլև այնպիսիք, որոնք արդեն էին կամ հետագայում պիտի դառնային պետական բարձր կամ բարձրագույն պաշտոնյաներ:

Այսպես, նա զգում է, որ այդ առնչությունների խաթարվեց իր «նկարագիրը» և պարտավոր էր այժմ այն ուղղել: 28 տարեկան հասակում ներաշխարհի տագնապի պատճառով կատարում է դառն, բայց փրկարար հավաստիացումներ: Այն բարոյական սկզբունքները, որ մանուկ հասակում նրան հաղորդեցին Մակրինա տատը և ներդաշնակության տիպար Եմելիա մայրը, որոշ չափով փոխվել էին:

Ո՞վ է մեղավոր: Պետք չէ երկար մտածել: Այդ «անպետքների» հետ վատնած բազում տարիները: Ուսումնառության տարիները: Մարդիկ, որոնց ճանաչեց և առնչվեց 342-ից, երբ սովորում էր Կեսարիայում, մինչև 357-ը, տարբեր ծառերի պտուղներ էին: Ներկայացնում էին

բազմազան սկզբունքներ և ամեն մեկն ուներ իր բարոյական սկզբունքները: Բարսեղի դաստիարակությունը չունեցողները անպետք էին: Այսինքն, Բարսեղը նրանց չափում էր Մակրինա տատի ավանդությանը և ողջախոհությանը, և համարում էր անպետք: Եկեղեցու մեծափառ բարոյականության առաջ Կեսարիայում, Կոստանդնուպոլսում և Աթենքում իր ճանաչած մարդկանց բարոյականությունը փոքր էր, աղավաղված:

Քանի որ աշխարհի մտածելակերպը հմայիչ ուժ ունի, ինչ-որ չափով ազդեց Բարսեղի վրա: Այսինքն, ուսումնասիրելով ինքն իրեն, տեսավ, թե բարոյական այն սկզբունքը, որն ինքն ուներ փոքր տարիքում Մակրինա տատի մոտ, ավելի հարազատ և մաքուր էր այն սկզբունքներից, որ ինքն ունեցավ ուսումնառության տարիներին:

Այժմ իր ապրած տազնապը հավաստումն էր թերության և միաժամանակ վերադարձ առավել բարձր վիճակի: Բայց վերադարձը տակավին բավական չէր: Մեծ մարդկանց պարագային այդ միայն սկիզբն է առավելագույնի համար: Ավելի բարձր և խորունկ բանի համար: Երբ ասում ենք հոգևոր կյանք, հասկանում ենք շարունակական վերընթաց ուղի:

Այդպես և Բարսեղը կարոտում է Մակրինայի անադարտ բարոյականությունը, բայց փնտրում է նախատիպեր, ավելի բարձր հասնելու համար: Պատրաստ է վերելքի դեպի հոգևոր բարձր գագաթներ: Ինչպիսին էլ թեկուզ լինի դրա փոխարժեքը: Ինչպիսի ջանքեր էլ անհրաժեշտ լինեն:

Դեպի Արևելք – նոր ուսումնառություն

Արևելք: Այնտեղ է ուղղում իր ծարավի աչքերը: Հույս ունի այնտեղ գտնել այն, ինչ փնտրում է: Եվ որոշում է մեծ ուղևորությունը Ասորիքում և Եգիպտոսում: Երկրներ, որտեղ մեծ վանականներ արդեն հրաշքներ էին գործում և դարձել էին լեգենդ: Անհամբեր էր նրանց տեսնել, լսել: Լուռ նստել նրանց ստվերում: Սովորել նրան լսելուց:

Գիտեր, թե մարդ ինչքան բան սովորում է լսելով: Գիտեր այն ժամանակից, երբ ինքը նստեց պառավ Մակրինայի և Եմելիայի կողքին: Ուրեմն դարձյալ ուսումնառություն սկզբից: Նոր ուսումնառություն: Այստեղ մի փոքր ընդմիջենք և տանք հետևյալ հարցը: Ինչո՞ւ Բարսեղը չբավարարվեց Պոնտոսում և Հայաստանում Եվստաթիոսի հետևորդների, իր քրոջ, իր մոր, իր եղբոր ճգնավորությամբ:

Սակայն թվում է, որ նրա ընտանիքի վանակությունը ամենաշատը ինքնաստեղծ էր: Այլ խոսքով, փորձարկված չէր: Այն ուղիղ էր, դրախտ, բավարարում էր իր տան անդամներին, բայց այն չափանիշը չէր: Աստված չէր կնքել այն: Մեծ շնորհներ չէր պարգևել վանականության նվիրվածներին:

Վանականության նվիրվելու համար Բարսեղը նախ ուզում էր այն տեսնել մեծ հարացույցների օրինակով: Այնպիսի անձերի մեջ, որոնք Աստծու կողմից նախասահմանված են իբրև նախատիպեր: Այնպիսի անձերի մեջ, որոնք Աստծու կողմից նախասահմանված են իբրև նա-

խատիպեր: Այնպիսի անձերի մեջ, որոնց Աստված նշել է իբրև նախատիպեր: Կյանքում երբեք չէր բավականացել միջին չափանիշով: Միշտ նայում էր դեպի գազաթը:

Թեև Եվստաթիոսի վանականությունը նրան անտարբեր չէր թողնում, բայցև չէր բավարարում նրան լիովին: Գուցե նրա վրա ազդում էր նաև Եվստաթիոսի վանականության մասին տարածված չափազանցված համբավը: Նրան տակավին լավ չէր ճանաչել: Բայց դա տեղի կունենա արևելյան ուղևորությունից վերադառնալուց հետո:

Համենայն դեպս, այն, որ նա չհարեց Եվստաթիոսին և չբավականացավ Եվստաթիոսի այդ ժամանակ շատ տպավորիչ վանականությամբ, ցույց է տալիս սրբազան այրի բարձր չափանիշը և զարգացած զգացողությունը: Ավելի ուշ պիտի լիովին համոզվի, թե այդ վանականությունը ինչ-որ կետում կաղում է: Եվ կաղում է անգամ այդ ծերուկ Եվստաթիոսի մոտ, որը հետագայում բացահայտվեց որպես անկայուն և վատափառ:

Այս պատճառները Բարսեղի համար բավական էին մտածելու: «Վանականությունը ճանաչելու համար պետք է Արևելքում գտնեն այն մարմնավորողներին: Այն ապրելու համար պետք է հայրեր գտնեն»:

Արևելքով հետաքրքրվում էր ոչ միայն Բարսեղը: Հետաքրքրվում էր նաև Եվստաթիոսը, ում ընթերցողն արդեն հիշում է- ուզում էր Կեսարիայում հանդիպել Բարսեղը: Այդ տեղի չունեցավ:

Եվստաթիոսը ճամփա էր ընկել դեպի Արևելք: Դա այն ժամանակն էր, երբ ինքը ևս տակավին կազմակերպում էր իր վանական եղբայրությունները և Արևելքի լույսի կարծիքն ուներ: Նա վերցրեց Ասորիքի ճամփան: Ուղևորվեց նաև Բարսեղը: Դեպի Ասորիք, անշուշտ նաև դեպի նրա մայրաքաղաք Անտիոք:

Մեծ ուղևորությունն սկսվեց 357-ի ամռանը: Կապադովկյան լեռնահովիտների ձևերը հավում էին: Ճանապարհները բացվում էին, քարավանները շարժվում էին, գնում էին նվաճելու Արևելքը առանց կռվի:

375-ի մարտյան անամպ մի օր ճանապարհի է ընկնում նաև Բարսեղը: Դժվարություններ, տանջանք, հոգնություն, հոգնեցուցիչ իջևանատներ: Նրան նախ տեսնում ենք Անտիոքում: Իմացել էր, թե այստեղ էր գալու Եվստաթիոսը, ում հետ ինքն ուզում էր զրուցել: Բայց նա միայն Եվստաթիոսի համար չէր, որ եկավ այստեղ: Անտիոքը շատ հնուց մշակութային շարժման խոշոր կենտրոն էր: Բարսեղի նման մարդը պարտավոր էր իմանալ այդպիսի կենտրոնը, թեկուզև որոշա՞ծ էր դառնալ վանական:

Տեղ հասնելով, ժամանակավորապես իջևանեց մի տեղ և դուրս եկավ հարցնելու Եվստաթիոսի մասին: Վերջինս, ինչպես ասացին, մեկնել էր Եգիպտոս: Փոքր հիասթափություն, մեծ հույս: Չգտավ այդ մեծ մարդուն: Մեկ ժամ շուտ ճամփա կրնկներ դեպի Ալեքսանդրիա, դեպի այդ մեծ կենտրոնը: Նախքան ճամփա կրնկներ դեպի Ալեքսանդրիա, դեպի այդ մեծ կենտրո-

նր: Նախքան ճամփա կելներ, շրջեց քաղաքում: Գտավ Պողոս առաքյալի հետքերը և ավանդությունը:

Նա ևս ինչքան ուղևորություններ էր կատարել: Քրիստոնյաներն իրեն պատմեցին սուրբ Իգնատիոսի մասին: Երիտասարդը չէր հազնում Կովիզեյի այդ հին մարտիկի մասին լսելուց: Գուցե փորձեց կարդալ Իգնատիոսի նամակները: Եթե այդ կատարվեց, ապա անպայման նրա ներսում Քրիստոսի հանդեպ եղած բոցը ավելի բորբոքվեց: Նա ամբողջապես այրվում էր: Աճապարեց: Պետք էր շուտ հասնել մեծ արքաներին, որպեսզի իրեն բացատրեին այդ կրակի գաղտնիքները:

Ուստի, անհապաղ բռնեց Եգիպտոսի, ավելի ճիշտ, Ալեքսանդրիայի ճանապարհը, իր ետև թողնելով հռչակավոր Անտիոքը, որը այսօրվա թուրքերը վերածեցին աննշան գյուղի, քանդեցին այն ամենը, ինչ հիշեցնում էր նրա հարուստ ավանդությունները: Իր մի թղթում Բարսեղը մեզ հաղորդում է, որ այցելել է Կելե-Սիրիա (Ներքին Ասորիք), Պաղեստին և Միջագետք, որտեղ հանդիպել է ճգնավորների: Բայց որոշակի չգիտենք, թե դա ե՞րբ է ունեցել. նախքան Եգիպտոս գնալը, թե՞ այնտեղից վերադառնալուց հետո: Քանի որ նման շրջագայությունների մասին իր առաջին թղթում հիշատակություններ չկան, կարծում ենք, թե այդ փնտրտուքները կատարվել են Եգիպտոսից հայրենիք վերադարձի ճանապարհին:

Այժմ նա պիտի մեկնած լիներ Ալեքսանդրիա: Գուցե նավով: Այստեղ կարող էր գտնել իր փնտրածը: Բայց չգտավ առաջից ընթացող Եվստաթիոսին: Մշտաշարժ այս մարդը արագ տեսավ, արագ մեկնեց: Ոչ մի բանում չէր կարողանում խորանալ: Տեսնում էր միայն այն, ինչ արտաքնապես երևում էր: Միջակ մարդու բնական անկարողություն: Մակերեսային հովվի մահաբեր հանցանքը:

Ուրեմն ի՞նչ պիտի աներ Բարսեղը: Պիտի հետապնդե՞ր Եվստաթիոսին, թե՞ պիտի մնար ուսումնասիրելու հնագույն վանականության կենտրոնը: Երկրնտրանքը դաժան էր, որովհետև Եվստաթիոսը դեռևս Բարսեղի վրա հմայք էր գործում: Բայց երբ Բարսեղն իմացավ, թե նա բռնել է Պարսկաստանի ճամփան, այնժամ համոզվեց մնալ Եգիպտոսում: Ինքը նոր էր ապաքինվել հիվանդությունից, որը թույլ չէր տա այդքան ծանր հոգնություն: Բացի այդ, մշտաշարժ Եվստաթիոսի շարունակական վազքը հավանաբար Բարսեղի մոտ առաջացրեց առաջին կասկածները այդ մարդու անկեղծության նկատմամբ:

Ամեն դեպքում Ալեքսանդրիան շահեց Բարսեղին: Նա հանգստացավ և պատրաստ էր մեծ այցելության: Անշուշտ, որ այս այցելությունը պիտի դառնար «նոր ուսումնառություն»:

Այժմ արդեն չէր ճամփորդում ճանաչելու համար, իր իմացությունները հարստացնելու համար: Ծամփորդում էր տեսնելու համար, թե ինչպե՞ս են պայքարում ճգնավորներն ու վանականները: Նա իր օգտի համար ուզում էր իմանալ, թե ինչպե՞ս էին պայքարում մյուսները: Ուստի խորը և մանրազնին ուսումնասիրեց, թե ի՞նչ կերպ սատանայի դեմ կռվում էին եգիպտական անապատների ճգնավորները:

ճգնությունը նրան նվաճել էր ամբողջապես: Այն տեղը, որը իր հոգում նախկինում գրավել էր հռետորը, այժմ նվաճեց ճգնավորը: Նրա մեջ փիլիսոփան փուլ եկավ վերջնականապես: Մեթոդաբար ստեղծվում էր ճգնավորը: Ինչքան որ ոտքերը դիմանում էին և մարմինը տոկում էր, նա այցելում էր անապատներ, ուղեցույց ունենալով ճգնավորի համբավը: Բացի այդ, նա Ալեքսանդրիա քաղաքում կարևոր գործեր չունեի անելու, քանի որ ինքը չէր եկել տեղի ազգային-հեթանոս դպրոցների համար, և այնտեղ չէր գտնվում Աթանասը: Ընդհակառակը, այնտեղ կարող էր միայն դառնություն և հուսախաբություն ճաշակել: Հելլենիստական մշակույթի այդ ահռելի քաղաքը, քաղաքակրթությունների և կրոնների այդ անափ քուրան անձնատուր էր եղել արիոսականության:

Աթանասը, ուղղափառության սյունը, հալածանքի տակ էր: Ինչքան նա պայքարում էր հանուն ճշմարտության, ինչքան ուղղափառները ի դեմս նրա տեսնում էին ճշմարտության մեծ կրողին, այնքան ճշմարտության թշնամիները հալածում էին նրան:

Այն ժամանակ, երբ Բարսեղը գնաց Ալեքսանդրիա, Աթանասին ճանաչելու բախտը չունեցավ: Այդ ժամանակ ճգնավորների օգնությամբ Աթանասը թաքնվում էր Թեբայիս երկրամասի հեռավոր և դժվարամատույց վայրերում, որտեղ Բարսեղը չէր կարող հասնել: Եթե արծվի ձագը ճանաչեր արծվին, Աթանասին, այդ ճանաչումը պիտի հայտնանշեր Բարսեղի ուղերթը: Բարսեղը իր ոչ մի նամակում ակնարկություն անգամ չունի նման ծանոթության մասին: Եթե հանդիպած լինեի, ապա այդ մասին անպայման կնշեր: Աստծու Հոգին ինչպիսի՞ զարմանալի դիպվածներ է ստեղծում: Եկեղեցին գլխավորելու գործը ժառանգողը անմիջական անձնական ծանոթություն չի ունեցել իր նախորդի հետ:

Ուստի, թողեց Ալեքսանդրիա քաղաքը, որտեղ կայսեր ինքնական տրամադրությամբ եպիսկոպոսություն էր անում արիոսական Գևորգը: Ալեքսանդրիայի շուրջ հանդիպեց առաջին վանականներին:

Անկապ տվյալներից գիտենք, որ այնտեղ են երևացել առաջին անապատականները և ճգնավորները: Անգամ մեզ հայտնի առաջին մեծ անապատական Անտոնիոս Մեծը իր ճգնավորությունն սկսել է իր ծննդավայր քաղաքից դուրս՝ Մեմֆիսում: Ապա փնտրեց ավելի հեռավոր մի անապատ՝ Կարմիր ծովի կողմերը՝ Պիսպիր վայրում, որպեսզի ինքը մենակ մնար Աստծու հետ սատանայի դեմ իր մղած պայքարում:

Հաստատ գիտենք, որ Անտոնիոսը հանգիստ չմնաց: 4-րդ դարի առաջին իսկ տասնամյակներից նրան այցելում էին շատերը, որոնք նրանից խնդրում էին խորհուրդներ, ուզում էին նմանվել նրան: Այսպիսով, մինչև նույն դարի կեսերը Եգիպտոսի անապատական ճգնավորների թիվը հասել էր հազարների: 4-րդ դարում վանականների թիվը հասել էր հազարների: 4-րդ դարում վանականների թվի աճը նման էր գետի, որը արագ վարարեց և ողողեց ժամանակի քրիստոնյա աշխարհը: Այդ գետը ուժեղ էր հատկապես Եգիպտոսում: Կային երկու կենսունակ մեծ կենտրոններ, որոնք իրենց էին ձգում ճգնավորական և վանական հակումներ ունե-

ցողներին: Անտոնիոսի անձը և Պախոմիոսի անձը: Նրանք երկուսն էլ այնքան պայծառ էին, որ նրանց մեն մի ճառագայթը դառնում էր մի ճանապարհը, որը իրեն էր ձգում նոր հետևորդների:

Բայց Բարսեղը Անտոնիոսին հանդիպելու բախտը չունեցավ, քանի որ վերջինս մահացել էր 356-ի հունվարի 17-ին, 105-ամյա հասակում: Գեռևս չգիտենք, նա ճանաչե՞ց արդյոք Պախոմիոսի (+346) ժառանգորդներին: Վերջինս վանական կազմակերպության առաջին հիմնադիրն էր: Իսկ Անտոնիոսը անապատականների առաջին մեծ ուսուցիչը:

Ամեն դեպքում, երբ Բարսեղը այցելեց Եգիպտոս, Վերին Եգիպտոսում կային բազմաթիվ պախոմյանական վանքեր: Առաջինները հիմնադրվել էին իր իսկ Պախոմիոսի ձեռքով, 323-ից մինչև 346-ը:

Վանական կյանքի կազմակերպության մասին հետազայում Բարսեղի գրածներից չի երևում, որ նա ազդված է եղել պախոմյանական վանքերի սովորություններից: Արդյո՞ք այդ նշանակում է, որ Բարսեղը չի այցելել դրանք: Գուցե, որովհետև դրանք ևս շատ հեռավորության վրա էին հոգնած հոգնած Բարսեղի համար: Գտնվում էին Վերին Եգիպտոսում, Տաբենիսում:

Բայց Պախոմիոսի մասին ավանդությունը և նրա համբավը տարածված էր ամբողջ Եգիպտոսում և ավելի այն կողմ: Հետևաբար, Բարսեղը, եթե անգամ չի եղել պախոմյանական որևէ վանքում, ճանաչեց պախոմյանական վանականությունը ի դեմս տարբեր վանական անձնավորությունների:

Բարսեղի աչքին ամբողջ Եգիպտոսը ներկայանում էր որպես անապատ, բազում օազիսներով, որտեղ մարտնչում էին հոգևոր կատարելության հասնելու համար: Լինում էին պահեր, երբ բառիս բուն իմաստով չգիտեր, ո՞ր ուղիով ընթանար: Ընկնում էր խոր մտքերի մեջ, աչքերը լցվում էին արցունքով. «Շնորհակալ եմ Աստված իմ, որ ինձ այստեղ բերեցիր: Շնորհակալ եմ, որ ինձ առաջնորդում ես այնպիսի անձանց մոտ, որոնք ապրում են քեզնով, արտահայտում են քեզ»:

Ինքը գրում է, թե Ալեքսանդրիայի շրջակայքում և «մնացյալ Եգիպտոսում» հանդիպել է հանուն Աստծու պայքարող մարտիկների: Երևում է, թե իր մարմինը չդիմացավ այցելելու ճգնավորական բոլոր օազիսները: Ամեն դեպքում, շատերին այցելեց: Այդ այցելությունները ձևական չէին: Ճգնավորների և անապատականների մոտ նա ամբողջ ամիսներ մնաց: Ամբողջ զարնանը: Ամռան և 357-ի աշնան մի մասը: Այլ խոսքով, նա չէր նայում պարզապես, թե ինչ էր կատարվում: Բառիս բուն իմաստով նա տեսածը ուսումնասիրում էր համբերությամբ և անդադրում աղոթքում:

Հաճախ նրան տեսնում ենք ուղտին հեծած, անապատի սոսկալի արևի տակ խորովվելուց: Նա ժամերով այրվում էր ծարավից: Նրա թույլ մարմինը նվաղում էր ցերեկվա տապի և գիշերվա ցրտի պատճառով: Շատ անգամ նա զգում էր ինչ-որ վեհացում, որը նոր լուսավորվա-

ծին տալիս է նրա փնտրած լույսը: Գուցեև տանջվում էր: Բայց ամեն անգամ այն մոռանում էր, երբ Սուրբ Հոգին իր համար ինչ-որ բան էր բացահայտում: Հաճախ գտնվում էր այլ անձանց մոտ, ուրիշ ճգնավորների առաջ, որոնք իրենց սեփական եղանակով էին բարձրանում առաքինության դաժան աստիճաններով և միշտ առանձին ձևով իրենց մեջ ապրում էին նույն ինքն Աստծուն:

Սովորող Բարսեղին առավելապես ցնցում էր ճգնավորների մղած դաժան կռիվը: Նրան առիմքնում էր հոգևոր պայքարի անմիջականությունը: Այդ նրան լցնում էր հիացմունքով: Արդեն նա սկսել էր կիրառել այն, ինչ տեսնում էր: Ճգնավորներն այստեղ մարմնական կռիվ էին մղում սատանայի հետ, որը բոլորովին չէր կատակում: Նրանք մարտնչում էին իրենց Աստծու համար և լավ գիտեին, որ եթե նա չօգներ իրենց, իրենք պիտի ենթարկվեին սատանային: Հաղթողը կլիներ միայն մեկը:

Գուպարի մեծությունը և դաժանությունը այնքան ուժգին էր, որ սարսափեցնում էր Բարսեղին: Այդ դեպքում նա հանձնվում էր աղոթքին, և Սուրբ Հոգին նրան առաջնորդում էր ճգնավորի մոտ, որ ապրում էր հաղթության պահեր: Վայելում էր խաղաղությունը, որ շնորհել էր ինքը Սուրբ Հոգին: Որ հորդորել էր սրբազան լույսով և արդեն ինքը ևս դարձել էր լույս, վայելք, զվարթություն, Աստծու դեմք:

Ինչքան անկրկնելի պահեր, խոր և սրբազան քանի՞ փորձություններ շնորհվեցին մարդուն, որ ամեն ինչ տալիս էր Աստծու համար: Երբեմն ուշքի էր գալիս հիացումից և վերացումից, որ իրեն պատճառում էին ճգնավորների մաքառումներն ու աստվածային շնորհները: Եվ այդ ժամանակ դառնում էր դիտորդ: Ամեն ինչ քննում էր ուշադիր: Կատարում էր նաև որոշ գրառումներ: Նրան հետաքրքրում էին բոլոր մանրամասները, որովհետև դրանք էին արդյունքի հասցնում: Իր մտքում և թղթերի վրա արձանագրում էր ճգնավորի զուսպ վերաբերմունքը սննդին:

Նշում էր նրանց համբերատարությունը դժվարությունների հանդեպ: Մեկ այլ տեղ զարմանում էր երկար աղոթքին նրանց այդքան դիմանալու վրա: Նկատում էր, որ շատերը չեն կոտրվում քնելու կարիքի առջև, կարծես թե հաղթահարած լինեին բնության կարիքները: Կային ճգնավորներ, որոնք պահպանում էին իրենց հոգեկան երանությունը: Իրենց չեն կորցնում սովի, քաղցի, ծարավի, ցրտի և մերկության պարագային: Նա մի քիչ նեոպլատոնական աչքերով տեսնում էր ճգնավորների, որոնք ոչ մի խնամք չէին տանում իրենց մարմնի նկատմամբ: Ասես թե մարմինը օտար մի բան էր իրենց համար:

Նա թափառում էր քարայրներում և հեռավոր հյուղակներում, ուր որ կային անապատականներ և վանականներ: Միաժամանակ, վերանայում էր իր որոշումները և ընդունում նոր որոշումներ: Ինքը ևս կնամավի այդ երանելի մարտիկներին: Այլ կերպ լինել չէր կարող: Անապատի ցնցող ուսումնառությունը նման չէր մյուսներին: Կեսարիայում, Կոստանդնուպոլսում և Աթենքում կրքոտ սերտում էր այն, ինչ ընկալում էր մարդկային հոգին: Անապատում կրքոտ

սերտում էր նոր կյանքը, որը ճգնաժամի մարտիկի համար ծնվեց Սուրբ Հոգու շնորհիվ: Այնտեղ սովորում էր իմաստությունը: Այստեղ սովորում էր աստվածայինը: Այստեղ էր ստանում իմաստությունը, որպեսզի այն օգտագործի իր աշխատանքում: Այստեղ էր ընդունում ճգնաժամի կենցաղի ավանդությունը: Անապատում նա իմաստություն չէր փնտրում, այլ կյանք: Ահա թե ինչու նա ծնկի էր գալիս, խնդրում Աստծուց, որ ինքը ևս դառնա Եգիպտոս ճգնաժամների նման: Այսպես, շրջագայելով անապատում և ուշադիր հետևելով ճգնաժամության թափին, մարմնապես հյուծվեց: Որոշեց վերադառնալ Ալեքսանդրիա: Քաղաքը, ինչպես ասվեց, գտնվում էր արիստամետների ձեռքին: Այնտեղ անելու շատ գործ չուներ: Քաղաքի եպիսկոպոսը հերձվածող էր և տարածաշրջանի եպիսկոպոսների մեծ մասը՝ նույնպես: Ոմանք, անշուշտ, ձևացնում էին, թե արիստամետ են և կամ չէին խոստովանում իրենց ուղղափառությունը, որպեսզի չաքտրվեն և հալածանքների չենթարկվեն: Բարսեղն, անշուշտ, ծանոթացավ տարբեր հոսանքների պատկանող եկեղեցական այրերի հետ: Բայց այդ մասին տեղեկություններ չունենք:

Նախքան Նեղոսի երկիրը թողնելը, որպեսզի շարունակենք Բարսեղի շրջագայությունը, պետք է խոսենք նաև նրա մեկ այլ փորձության մասին: Դա հալածանքի փորձությունն էր, որ ճանաչեց Եգիպտոսում: Նա պիտի չկարողանար այն մոռանալ երբեք: Բոլորս գիտենք բնական է, որ Բարսեղը ևս այդ լավ գիտեր՝ որ հալածանքները դադարեցին 313-ին: Հռոմեական իշխանությունները, ի դեմս Կոստանդին Մեծի, գրկեցին քրիստոնյաներին և ջանացին նրանց դարձնել ոչ միայն կռապաշտների հետ հավասար իրավունքներ ունեցող քաղաքացիներ, այլև նրանց դիտել որպես հովանավորյալների:

Բայց 325-ին Նիկիայում գումարված Տիեզերական առաջին ժողովից մի քանի տարի անց, նույն Կոստանդին կայսրը խարդախեց Եկեղեցու հանդեպ ունեցած իր դիրքը: Թեև ժողովում նա օգնեց ուղղափառներին, այժմ պաշտպանում էր հերետիկոսներին, որոնք դարձան նրա անհրաժեշտ խորհրդականներն ու շողոքորթները: Ուղղափառները շնորհագրկվեցին: Ուղղափառության մեծը՝ Աթանասը, աներևակայելի հալածանքների ենթարկվեց: Նույնը նաև նրա բոլոր հետևորդները:

Դեպքերը ամենավատ ընթացքը ստացան Կոստանդինի (+337) որդի և հաջորդ Կոստանդի (337-361) ժամանակ: Սա արդեն ամբողջապես դարձավ հերետիկոս արիստականների գործիք և նախանձախնդրությամբ կատարում էր նրանց ցուցումները: Իրենց բարձրակետին հասան ուղղափառների հալածանքները: Հուր և կացին բոլոր նրանց, ովքեր խոստովանում էին իրենց հավատը Նիկիայի ժողովին, ովքեր բարեկամություն էին հայտարարում Աթանասի հանդեպ:

Այդ հալածանքների մեջ Ալեքսանդրիան ուներ իր առյուծի բաժինը: Քանզի այնտեղ գերիշխում էր Աթանասի անձը: Այնտեղ էր գտնվում նաև դիմադրության կենտրոնը: Ուրեմն,

պետք էր հարվածել այնտեղ: Իշխանությունը, մոլեգնած հերետիկոս ամբոխի օժանդակությամբ, չհապաղեց, չերկնչեց:

Ձերբակալեցին ուղղափառ կղերականների: Նրանց չարչրկեցին, խայտառակեցին, մերկանդամ ու մահամերձ նետեցին փողոցները: Ոմանք չդիմացան: Մահացան ու դարձան հավատի վկաներ: Ուրիշներին հաջողվեց փախչել: Ուրիշները աքսորվեցին պաշտոնապես: Մեծ քաղաքներում մնացին այն կղերականները, որոնք ընդունեցին հերձվածը, ու վեր գերադասեցին դառնալ թաքնված ուղղափառներ:

Թալանվեցին անգամ ուղղափառ տաճարներ: Սրբապղծվեցին սուրբ Սեղաններ և սրբազան անոթներ: Խայտառակվեցին ասկետներ և ասկետուհիներ: Եղավ այն, ինչ չէր եղել անցյալ դարերում կռապաշտների կողմից կատարված սարսափելի հալածանքների ժամանակ: Եզիպտոսի անապատները պատսպարում էին ուղղափառ աքսորյալների, փախստականների, ինքնաքսորյալների մի բազմություն: Բարսեղը ճանաչեց նրանց: Նրանց դառնացած շրթներից իմացավ այս ամենը: Ինքը ևս լցվեց դառնությամբ: Նրա հոգին երբեմն նվաղում էր այս ահավոր ողբերգության առաջ: Բայց չհուսալքվեց: Նրա ուժեղ հոգին, Սուրբ Հոգու օժանդակությամբ, այս փորձությունը վերածեց դասի: Մովորում էր ամեն ինչից: Ուրեմն, անապատը նրան տալիս էր մեկ ուրիշ դաս ևս: Ճգնավորությունը, վարժանքը: Այն չէ միայն, որ դիմանաս ծոմապահության և պայքարես մտքի փորձությունների դեմ: Այլև այն, որ տուկաս հալածանքներին:

Վերադարձի ուղևորություն

Մոտենում էր վերադարձի ժամը: Ալեքսանդրիան չէր պահում նրան: Պանդոկում նրա ցերեկներն ու գիշերներն չէին անցնում: Կատարեց մի քանի վերջին այցելություններ: Գրադարան, տաճարներ, ուղղափառ եպիսկոպոսներ և քահանաներ: Շտապելու համար կար նաև մեկ այլ լուրջ պատճառ: Չէր դիմանում այն ամենին, ինչ ուսումնասիրեց: Միտք այդքան չէր տեղավորում: Պետք է թեթևանար: Այդ ամենը պետք է դարձներ կյանք: Կիրառեր իր իսկ անձի նկատմամբ: Այսպես, հոկտեմբերյան մի առավոտ նա բռնեց վերադարձի ուղին: Երբ բավական հեռացան և քարավանը գտնվում էր մի բլրի վրա, շրջվեց մի վերջին անգամ տեսնելու Ալեքսանդր Մեծի քաղաքը: Հզոր հիշատակներ զարթնեցին նրա մտքում: Մովսեսը և հին դարերում ընտրյալ ժողովուրդը: Տիրոջ ընտրյալ ժողովուրդը: Բազմանուն իմաստասիրական և կրոնական շարժումներ, մինչև սարսափելի գնոստիցիզմը: Կարծեց, թե մի նեղ փողոցում տեսավ Մարկոս ավետարանիչին շրջելիս: Նոր պատմաշրջանը: Հետո եկան բոլորը, մեկը մյուսի հետևից շատ շտապ: Այդ տարօրինակ ուսուցիչ Պանտենոսը: Նրա աշակերտ Կղեմեսը, որն առանց հասկանալու, շփոթվեց գնոստիցիզմի հարցերում: Նրա միտքը առավելապես կանգ առավ Օրիգենեսի վրա: Մեծ ուսուցչի մասին լսել էր իր տատ Մակրինայից, ում նրա մասին Նեոկեսարիայում պատմել էր Գրիգոր Հրաշագործը: Բայց նրա մասին շատ բան չէր իմանում: Ընդհանրապես գիտեր միայն, որ խառնել, երկատել և միաժամանակ հարստացրել էր Եկեղեցին: Օրիգենեսի հարցում կար ինչ-որ զարմանալի մեծ բան: Արդյոք ի՞նչ: Միտքը չարչարեց մի քիչ: Բայց ոչինչ չէր գտնում, և նրա հարցը հանեց մտքից: Հետո..., ավելի ուշ...: Հետո եկավ Դիոնիսիոս Ալեքսանդրացին: Միտքը նրա վրա կանգ չառավ, քանի որ նրա մասին շատ բան չգիտեր: Բայց Աթանասի վրա՞: Այո, նրա վրա միտքը երկար կանգ առավ: Շատ բան էր լսել Ամբողջ Եկեղեցին խոսում էր նրա մասին: Եկեղեցու դեմքն էր, նրա արտահայտիչը: Ջգում էր, թե ինչ-որ բան խեղդում է իրեն: Դառնացած էր, որ նրան չհանդիպեց: Ինչքան կուզենար կռանալ և համբուրել նրա ձեռքը: Իր աչքերով փայփայեր այդ սուրբ գլուխը: Հոգ չէ, թե իր հետ չխոսեր Աթանասը, իրեն չարժանացներ զրույցի: Բավական էր, որ միայն տեսներ նրան: Պիտի թեքվեր դեպի նա- այդ մասին վստահ էր- պիտի լսեր, թե ինչպե՞ս սիրտը խփում է ուղղափառորեն, պիտի լսեր, թե ինչքան էր միտքը աշխատում ուղղափառորեն, ինչքան ամբողջապես ուղղափառություն էր:

Լսել էր, որ ալևոր Աթանասը- այդ ժամանակ 62 տարեկան, բայց նրա ողջամտությունը և լուսավորվածությունը ստիպում էին հավատացյալներին նրան համարել 162 տարեկան- ավելի սուր նայվածք ունեւր քան թե արծիվը: Մազնիսացնում էր քեզ: Քարացնում: Անգամ պատմում էին, թե մեկ անգամ կայսրը նրա չէր ընդունել ունկնդրության: Այնժամ անսպասելի հայտնվել է հեծյալ կայսրի առաջ, բռնել է ձիու սանձը, և երբ Աթանասը ստիպել է նրան ուղիղ նայել իր աչքերին, կայսրը, շվարած, ստիպված ուշադիր լսել է կրոնապետին: Նման և ուրիշ

շատ բաներ խառնվում էին Բարսեղի երիտասարդական ուղեղում: Այդ ժամանակ միայն մեկ բան չկարողացավ մտածել: Այն, որ 16 տարի հետո Բարսեղը պիտի դառնար այն, ինչ այժմ էր Աթանասը: Պիտի դառնար ուղղափառության գլուխը:

Հոգնածությունը և քարավանի աղմուկը նրան դուրս բերեցին դառնանուշ հուշերից: Առանց այդ էլ պետք է ծրագրավորեր հետագա ուղևորությունը: Նա չէր գնալու ուղիղ Կեսարիա: Բնավորությամբ անհագ էր աշակերտելու մեջ: Տարածվում էին լուրեր, որ ընդհանրապես Պաղեստինում և Ասորիքում ապրում էին անվանի ասկետներ: Կարիք զգաց նրանց ևս ճանաչելու: Ոչինչ նրան չէր հուզում առավել, քան բարենասնություններով օժտված մարդկանց հանդիպելը: Ցնծություն էր զգում, երբ ճանաչում էր անձանց, որոնք առանց խոսելու բացահայտում էին Աստծուն: Եվ իր տեղեկությունները լուրջ էին: Պաղեստինում գերիշխում էր երանելի Իլարիոնի համբավը: Նա այդ ժամանակ ճգնում էր Պելուսիոն լեռան վրա, որն արդեն Բարսեղը թողել էր իր ետին:

Գրաստից իջավ առափնյա հայտնի Գազա քաղաքում և թողեց, որ մեծ քարավանը շարունակի իր ճամփան: Իր փոքրաքանակ իրերը տեղավորեց պանդոկում, ուղեցույց և գրաստ խնդրեց ու դուրս եկավ քաղաքից: Այստեղ էր մի քանի տարի ճգնավորություն արել Իլարիոնը (+371): Նրա շուրջ մեծ հոժարությամբ հավաքվեցին մեծաթիվ հետևորդներ: Նրանցից ոմանց Բարսեղն այժմ ճանաչեց անձամբ: Այնքան շատ բան ունեին պատմելու իրենց խստակյաց ալևորի ճգնավորության մասին, և այն շնորհների մասին, որ նա ստացավ Աստծուց:

Բարսեղին պատմեցին նաև Իլարիոնի կատարած այլ շրջագայությունների մասին: Նա այցելում էր կռապաշտ բնակչություն ունեցող շրջաններ, բուժում հիվանդների և իր քարոզով նրանց բերում Եկեղեցի: Մի ասկետ միսիոներ: Երբեմն այդպիսին էր Իլարիոնը վանականության և միսիոներության միասնությունը: Ասկետիզմ և արտաքին գործունեություն: Իլարիոնի ունեցած նման գործունեության մասին եղած պատումները շատ հետաքրքրեցին Բարսեղին: Ուրեմն, այդպիսի կապակցված մի գործունեություն հնարավոր էր: Առանց այդ լավ հասկանալու, հետզհետե ավելի ու ավելի մտածում էր՝ ասկետիզմ և գործունեություն համատեղ: Իր հոգին հանգստանում էր նման լուծման համար, բայց այդ դեռևս այժմ չէր ըմբռնում: Այժմ մտածում էր, որ հնարավոր է միայն ասկետիզմը և վանականությունը:

Վերադարձավ Գազա և պատրաստվեց դարձյալ ճամփորդելու: Իր ուղևորությունը լի էր կայաններով: Պաղեստինի Կեսարիայում դարձյալ հիշեց Օրիգենեսին, որն այստեղ հիմնեց իր դպրոցը, երբ նրան ստիպեցի լքել Ալեքսանդրիան: Այստեղ ուսուցանեց Գրիգոր Նեոկեսարացուն, ում աշակերտեց իր Մակրինա տատը: Ահա աշակերտության մի նշանակալի հաջորդականություն. Օրիգենես-Գրիգոր-Մակրինա-Բարսեղ: Շարունակեց առափնյա ճանապարհը, որը ամբողջապես գտնվում էր Ասորիքի տարածքում: Ինքն ասում է, թե Ներքին Ասորիքում, այսինքն, այսօրվա թուրքական Ալեքսանդրետից մինչև Մեռյալ ծով, այցելել է ճգնավորների: Անցավ Տյուրոսից և Սիդոնից և Հին Փյունիկիայի այլ քաղաքներից: Քայլելով միշտ դե-

պի հյուսիս, հասավ Ասորիքի Եմեսա, Լառդիկիս և Անտիոք քաղաքները: Համաձայն ավանդության, վերջինիս տարածքում կային մեծ թվով ճգնավորներ: Անտիոքում գնաց տարբեր ճանապարհով: Այն չի տանում դեպի իր հայրենիք: Իր երթուղին դարձյալ որոշեցին վանականների և ճգնավորների մասին տարածված համբավները, որոնք նրան բերում են դեպի Պարսկաստան: Այսինքն, քայլում է դեպի Արևելք:

Ինքն ասում է, թե Միջագետքում ծանոթացավ վանականների, առանց տալու որևէ քաղաքի կամ վայրի անուն: Անշուշտ, եթե հասավ Եփրատի և Տիգրիսի միջագետքին, նշանակում է, որ կատարեց ահավոր հոգնեցուցիչ ուղևորություն: Այս տարածքը շատ կիլոմետրերով հեռու է Անտիոքից: Այն իրոք վանական ավանդություն ուներ: Այնտեղ մի քանի ամիս առաջ այցելել էր նաև Եվստաթիոսը:

Հեռավոր այդ վայրերից նրա ստացած տպավորությունները չեն արձանագրված: Հաստատ է լոկ այն, որ այստեղ ևս հիացավ ճգնավորների նախանձնախնդրությամբ: Այստեղ նա ունեցավ նոր փորձառություններ: Միջագետքը (ժամանակակից Սիրիայի հատվածը) Բարսեղին թվաց գեղեցիկ, անգամ հյուրընկալ, բայց չկարողացավ նրան պահել: Արդեն ծրագրավորել էր վանականության և ասկետիզմի մասին իր երազների իրագործումը: Նա ծրագրի և նրա հետևանքի մարդն էր: Ուրեմն, անհապաղ պետք է բռներ վերադարձի ճանապարհը: Առանց այդ էլ ձմեռն արդեն վերահաս էր: Եվ միայն իր թուլակազմ մարմինը չէր, որ պիտի փորձության ենթարկվեր: Այդ հին ժամանակներում ճանապարհները ձմեռ ատեն փակվում էին:

Ինչքան մարդ հռոմեական տերության ուղեծիրներից հեռանում էր, այնքան դժվար, գրեթե անկարելի էր դառնում ձմռանը մի երկրից մյուս երկիր անցնելը: Հավանաբար, Բարսեղը վերադարձավ Անտիոք և այնտեղից շարունակեց դեպի Կեսարիա: Այսպես ավարտվեց Բարսեղի ուսումնառության ամիսներ տևած ճամփորդությունը: «Դեպի Արևելք» նրա շրջվելը նրան դարձրել էր առավել հարուստ, առավել ողջամիտ ու խելահաս և, մանավանդ, առավել վճռական ճգնավորության տրվելու որոշման մեջ: Բայցև դարձյալ իրեն պատրաստ չէր զգում:

Կեսարիայում: Առաջին նամակը:

Աշնան վերջին Բարսեղը հասավ Կեսարիա: Ընկերներն ու ծանոթները բարի գալուստ մաղթեցին: Բայց ոչ ոք ինքնախաբեություն չուներ: Այնքան վստահ էին, որ անգամ չէր լսելու իրենց, որ ոչ միայն չփորձեցին ցուցումներ թելադրել, թե ինչ էր պարտավոր անել, այլ անգամ չհամարձակվեցին խնդրել նրան մնալ իրենց մոտ: Իրենք, անշուշտ ուզում էին, որ մնար Կեսարիայում: Բայց նրա աչքերում տեսնում էին աշխարհից հեռանալու նրա անհամբերությունը: Բայց արի տես, որ այդ չէր կարող անմիջապես կատարվել: Երկար ամիսներ տևած ուղևորությունների դժվարությունները, ծոմապահությունը և երկար աշխատելը նրան ոչ կարճատև հիվանդություն պատճառեցին: Հիվանդությունը նրան խանգարեց նաև հանդիպելու իր համար շատ հարգելի Եվստաթիոսին: Վերջինս իմացել էր, որ Բարսեղը կրնկակոխ հետևում

եր իրեն: Եվստաթիոսը Արևելք կատարած իր ուղևորությունից Պարսկաստանի և Հայաստանի միջով վերադառնալիս, անցավ նաև Կեսարիայից և մի նամակ թողեց Բարսեղի համար: Բարսեղը պատասխանեց իր նամակով, որն առաջինն է իր նամակների ժողովածուի մեջ: Եվստաթիոսի հետ հաղորդակցվելը մեծ հաճույք է պատճառում իրեն: Բայց շատ է տխրում, որ վերահաս ձմեռը նրան թույլ չի տալու գնալ նրա մոտ՝ Սեբաստիա: Բարսեղի կարճ կյանքի ընթացքում հիվանդությունը և ձմեռը պիտի լինեն նրա շարժումների դաժան թշնամիները: Հարկադրված մնում է իր տանը՝ Կեսարիայում: Ժամանակավորապես չի կարող մտածել դեպի Սեբաստիա և Աննեսա ուղևորվելու մասին:

Բայց եթե անձամբ չի կարող գտնել Եվստաթիոսին, կարող է նրան նամակ ուղարկել: Կատարում է անմիջապես: Այժմ, երբ ամեն ինչ նրա մտքում թարմ է: Եվստաթիոսին հանդիպելու կարիքը, Արևելք փորձությունները...: Այսպես, գրում է մեզ հայտնի իր նամակներից առաջինը: Գրված է հարթ, բայց ցույց է տալիս նաև երիտասարդական թափը: Զգացմունքները արտահայտվելու համար խճողվում են և նրա մտածողությունը արագ է:

Գուցեն ակամա, նամակը այն տպավորությունն է թողնում, թե Եվստաթիոսը Բարսեղի համար, գոնե Փոքր Ասիայում, խորհրդանշում էր ճգնաժամային և վանականության հոգին: Ուստիև շտապում էր նրան հանդիպելու: Այդ պատճառով էր ուղարկում այս նամակը, որում պատմում է, թե ուղևորություն կատարեց դեպի Արևելք:

357-ի աշնան վերջն է: Այն ժամանակ, երբ ճգնելու նրա փափագը ստացել էր որոշման կերպարանք: Բայց ահա մարդու ներաշխարհը հեշտ չի փոխվում: Գրելու ընթացքում իր լեզվում գալիս ու կրկին գալիս է այն եզրաբանությունը, որ այսքան տարիներ արդեն սովորում էր և դրանով մտածում էր: Այնքան էլ անմեղ չեն «Բախտի ազդեցությունը», «ճակատագիր», «անհրաժեշտություն» բառերը, ինչպես այստեղ դրանք օգտագործում է նա, ով իր այդ նամակում հայտարարում է, թե ի սեր ճգնաժամային թողեց Աթենքը. այսինքն, այն աշխարհը որ արտահայտված է այս բառերով: Անշուշտ, նամակի վերջում ինչ-որ չափով իրերը դնում է իրենց տեղը: Պետք է շնորհակալ լինենք Աստծուն նրա պարզևածի համար և չզանգատվենք տհաճությունների համար:

Բայց մնում է հեթանոսական մտածելակերպի մի զգացում: Եվ շատ բնական է: Չմոռանանք, որ Բարսեղը դեռևս մկրտված չէր: Ամբողջովին չէր նվիրված Սուրբ Գրքի ուսումնասիրությանը: Դա կդառնա այսուհետև էական: Եվ եթե մինչև հիմա Բարսեղի համար օգտագործում ենք «սրբազան այր» արտահայտությունը, այդ արել ենք օրենքը խախտելով, մեծ այրի հանդեպ ունեցած մեր հիացմունքի պատճառով: Այրն, որն ուներ քրիստոնեական դաստիարակություն, Սուրբ Հոգու առաջնորդություն և ճգնելու եռանդ, բայց դեռևս մկրտությամբ չէր միացել Քրիստոսին ու տակավին վանական չէր:

Չմեռը ավելի ու ավելի էր ցույց տալիս իր ատամները, և Բարսեղը մտածելու միջոց է գտնում: Դարձյալ ու դարձյալ միևնույն թեման: Ասկետիզմը: Իսկ ինչպե՞ս այն իրագործել: Արդյո՞ք կխորհրդակցի այլ ասկետների հետ: Առանձի՞ն, թե այլոց հետ: Ի՞նչ կլինի իր Գրիգոր ընկերոջ հարցը: Ինչքան է իր միտքը, իր ամբողջ էությունը հանգում այդ անվան: Երբ իր միտքը հասնում է իր սիրելի Գրիգորին, խաղաղվում է: Այդ գեղեցիկ հոգին իր վրա բարեգործ ազդեցություն է ունենում: Հաճախ է Բարսեղը վիճում Գրիգորի հետ, որովհետև ունենում է անակնկալ պոռթկումներ, որոնք իր համար խնդիրներ են ստեղծում: Բայց արի ու տես, որ նրա ներկայության մեջ գտնում է մխիթարություն:

Արևելքից վերադառնալուց հետո իր կատարած առաջին գործերից մեկն էր Գրիգորին նամակ գրելը, գոնե իր վերադարձը հայտնելու համար: Ցավոք, այդպիսի նամակ չի պահպանվել: Գրիգորը զբաղված էր իր հայրենիքում: Նրա ծնողները ծերացել էին և կարոտ էին նրա խնամքին: Ընտանեկան այլ հարցեր ևս նրան պահում էին այնտեղ: Շատ անգամ այնպես էր լինում, որ մտածում էր թողնել ամեն ինչ, վազել իր ընկերոջ Բարսեղի մոտ և ասել նրան. «Գնանք, եղբայր, ճգնարան գտնենք: Աշխարհում բավական տանջվեցինք: Աշխարհում չեմ դիմանում: Կյանքում չեմ դիմանում առանց ճգնության և առանց քեզ»:

Բայց այդ չարեց: Շատ նրբազգաց էր իր ծնողներին և նազիանզի քրիստոնյաներին լքելու համար: Շատ ավելի ուշ՝ 382-ին, պարզ պիտի ասեր, թե իր տառապանքներն ու կյանքի տանջանքները հետևանք են այն բանի, որ այդ ժամանակ չկարողացավ ամեն ինչ թողնել և Բարսեղի հետ դառնալ ասկետ:

Վերադառնանք Բարսեղին:

Հանդիպեց մի շարք բարեկամների, նրանց հետ զրուցեց իր ծրագրերի, հատկապես իր հիմնահարցի, ճգնավորության մասին: Ոմանք նրան հասկացան, ուրիշները՝ ոչ: Շատերը անգամ հիասթափություն զգացին: Այդ նրանք էին, որոնք ուզում էին նրան տեսնել դատարաններում հաղթական ճառեր արտասանելիս և բարձրագույն դպրոցներում ուսուցանելիս և իր խոսքի հմայքը տարածելիս: Մինչդեռ հիմա ասում էր, թե ուզում է փակվել մի խրճիթում մեռակ: Որպեսզի մեռակ ճգնի և հաղորդակցվի միայն Աստծու հետ:

357/8-ի ձմռանը Բարսեղի տեղաշարժումները հաճախակի չէին: Նա քիչ էր դուրս գալիս: Բացառություն լինում էր Դիանիոս եպիսկոպոսի հանդեպ: Նրան այցելում էր հնարավորին չափ հաճախ: Երիտասարդ տարիներից այս ծերուկի հանդեպ ունեցել էր մեծ հարգանք: Իսկ այժմ նրա նկատմամբ զգում էր անսահման հոգածություն: Դիանիոսը արժանի էր այդ ամենին: Ո՞վ էր Դիանիոսը: Պատմության համար փոքր: Բարսեղի համար մեծ մարդ: Նրան ճանաչել էր իր տղայական տարիներից: Հիշում էր, թե ինչպե՞ս այդ եպիսկոպոսը տպավորվել էր իր փափկասուն հոգում: Նրան միշտ հիշում է հարգարժան և միաժամանակ մեծափառ: Իր վերաբերմունքի մեջ կար կրոնավայելչություն, որը դառնում էր առավել ընդգծված, երբ կրում

էր իր եպիսկոպոսական զգեստը և պատարագում: Նրա դեմքին մարդ նկատում էր բարութ-
յուն և բոլորը ցնծում էին նրա կողքին նստելուց: Հակառակ իր պաշտոնին և մեծափառությա-
նը, ուներ առինքնող մի պարզություն: Նրա վարվեցողության մեջ կեղծիք չկար: Արտահայտ-
վում էր ազատ և անկեղծ: Իր պարզունակ սենյակում այցելուն չէր նկատում հոգնեցուցիչ
պաշտոնականություն, այլ՝ ազնիվ սրտից բխող ջերմություն և սեր: Ամենադժվար պահերին
էլ նրա դեմքը մնում էր մեղմ և հանգիստ: Երբ մարդիկ նեղացնում էին նրան, նա իրեն պահում
էր արժանավայել, առանց զայրանալու: Նա զուգակցում էր ժպիտը և պարզությունը, շեշտ-
ված ուրախությունը և ողջամտությունը: Նա գեղեցիկ եպիսկոպոս էր, երանելի այր:

Բայց այս շնորհալի անձնավորությունը չխուսափեց փորձությունից: Խառնակ ժամանակ-
ներում չկարողացավ անխոցելի մնալ:

Մոլորվեց և 360-ին ստորագրեց հավատի հանգանակ, որը ուղղափառ չէր: Ինչու՞: Գուցե
որպեսզի փայլի իր հոգու մեծափառությունը: Բարսեղը պատմում է, թե ծերունին մահվանից
քիչ առաջ բացատրեց իր այդ դիրքորոշումը և զոջում արտահայտեց:

Այսպես, Բարսեղը 357/8-ի ձմռանը շատ անգամ այցելեց ծերունուն: Նստում էր նրա
պարզ բազմոցի մոտ և իր մտքերը հայտնում էր առանց վախենալու, առանց երկմտելու,
պարզ ձևերով, առանց կրքերի:

Դիանիոսը մեծ աստվածաբան չէր: Բոլորովին: Բայց նրա փորձությունը և ողջամ-
տությունը նրան դարձնում էին ականավոր հովիվ: Աստված շնորհում է հովվական հարուստ
հմտություն և միտք նրանց, որոնք իրեն սիրում են և տառապում այլոց համար: Այդ դժվար ա-
միսներին Բարսեղը հենարան գտավ ի դեմս այդ երանելի անձնավորության:

Մկրտվելը: Կայվածքների բաժանումը:

Դիանիոսի մոտ Բարսեղը որոշեց մկրտվել: Սա ևս ծերունու բարերար ազդեցության
դրսևորումն էր իր հոգևոր որդու վրա:

357/8-ի ողջ ձմեռը Բարսեղն անցկացրեց Կեսարիայում. մեծ մասամբ անկողնում գամ-
ված հիվանդության, առավելապես ցրտի պատճառով: Հնարավոր դեպքերում նա օգնում էր
բարի եպիսկոպոսին: Բացառված չէ, որ նա կարողացավ այցելել յուրայիններին, որոնք
ճգնավորություն էին անում Աննեսայում:

Եմելիան և Մակրիման ցույց տվեցին, թե ինչքան ուրախացել են Արևելքում նրա ձեռք
բերած փորձառության համար: Բայց նրանք այստեղ կանգ չառան: Ոչ ավել, ոչ պակաս, ա-
սացին նրան, թե հապաղում է աններելի կերպով: Խոսում էր ճգնության մասին, բայց տակա-
վին չէր մկրտվել: Պետք էր այդ հարցը արագ կարգադրել: Այդպես ասացին այդ երկու կա-
նայք: Եմելիան պաղատագին գտնող նայվածքով, Մակրիման խիստ խոսքերով, ինչպես արել
էր այն ժամանակ, երբ Բարսեղը վերադարձել էր Աթենքից:

357-ի Աստվածահայտնության տոնին կան 358-ի Չատկին Բարսեղը միացավ Քրիստոսին: Նորոգվում է և այժմ արդեն դառնում է սրբազան, սուրբ: Դա մի մեծ կայան էր Բարսեղի կյանքում, որը դարձել էր 29 տարեկան: Կարողության, թափի և մեծ ստեղծարար գործունեության տարիք:

Բայց ահա, նա չէր շտապում ստեղծագործել: Տակավին աշխատում է նախապատրաստական փուլի վրա, ասես նրան առաջնորդում էր մի ձեռք, որուն վստահում էր բացարձակապես: Ուրեմն, թող այն առաջնորդեր իրեն, որտեղ կամենում էր:

Սուրբ Մկրտությունը կատարեց Դիանիոսը, որը նրան ձեռնադրեց նաև «ընթերցող»: Որպես ընթերցող (անագնոստ) ծառայեց, ինչպես ինքն է ասում, շատ տարիներ եկեղեցուն, ամեն անգամ, երբ իրեն առիթ էր տրվում: Այսինքն, ծառայել դիպվածաբար, և ոչ թե մշտապես, կանոնավորված կարգով: Շատերը կարծում են, թե Բարսեղը միաժամանակ ձեռնադրվել է նաև սարկավազ: Բայց աղբյուրներում նման բան չէ նշված: Մենք կասեինք, թե ինչքան որ չենք կարող այն հաստատել, նույնքան չենք կարող նաև բացառել: 358-ի փետրվար և մարտ ամիսներին կարող էր տեղաշարժվել առավել հանգիստ: Հիվանդությունը նրան լքեց, ցուրտը պակասում էր:

Նրա հոգևոր հասունացումը առաջ էր ընթանում: Աստիճաններով բարձրանում էր հաստատ և անասան: Աչքի առաջ միշտ ուներ ճգնությունը: Դառնալ ճգնավոր, նվիրվել տեսականորեն ժուժկալ կենցաղի: Բայց ի՞նչ կլիներ աշխարհի հետ իր ունեցած կապերին:

Բաժանիք աղքատներին...

Իր ուսերին կրում էր հսկայական մի բեռ աշխարհից: Այն ստիպում էր իրեն կռանալ, մնալ գլխահակ: Տեսնել գետինը դժվարությամբ նայել երկնքին:

Ազնիվ մի պահին այդ հսկա բեռան մի մասը դեն նետեց: Դա այն ժամանակն էր, երբ վերադարձավ Աթենքից և պառկեց հիվանդ: Կռաչափեց իր հոգևոր ընթացքը և սկսեց ողբալ իր ջանքերը և անցած երիտասարդությունը, որ նվիրել էր աշխարհի իմաստությունը: Որոշեց նվիրվել միայն Ավետարանի ճշմարտությանը և ասկետիզմին:

Դժբախտաբար, միայն արտաքին իմացությունը չէր, որ Բարսեղին կապում էր աշխարհին: Բարսեղը շատ հարուստ էր: Իրական իշխանագուն: Ուստի կամա թե ակամա հաստատապես կապված էր աշխարհին: Հարստությունը ծանր կապանք է, մեծ խոչնդոտ հոգևոր առաջընթացի համար: Եվ եթե մեկն ուզում դառնալ ասկետ, վանական, ապա պետք է ընտրություն կատարի կամ հարստություն կամ ասկետիզմ:

Հարստություն և վանականություն: Յուրաքանչյուրն առանձին - առանձին դաժան ու բացարձակ տիրակալներ են: Ուզում են ամեն ինչ իրենցը: Ամեն մեկը մարդուն ուզում է ամբողջկան իր հաշվին, բացարձակ: Շահելու համար ահավոր ճակատամարտեր են մղում: Շատ անգամ չեն հոգնում, եթե ոչ միայն մարդու մահվամբ:

Ինչքան ավելի նշանակալից է խաչմերուկում կանգնած անձնավորությունը, երբ մտածում է, թե երկու տերերից ո՞ր մեկին ընտրի, այնքան անզիջում է դառնում զոյեմարտը: Տերերից յուրաքանչյուրը բույն է դրել նույն մարդու հոգում: Նա հայտվում է, երբ նպատակահարմար է գտնում և իր պարզևներով ուրախություն պատճառում մարդուն: Տերերից մեկը, հարստությունը, Սատանայի ուժն է: Մյուս տերը, ասկետիզմը, Աստծո շնորհն է:

Ի՞նչ կատարվեց Բարսեղի դեպքում:

Հոմերոսյան մարտեր չսպասենք: Ամեն ինչ կատարվեց Բարսեղի հոգում կամաց – կամաց, տասը տարիների ընթացքում: Մարտերը տեղի ունեցան նրա ներաշխարհում փուլ առ փուլ, առանց հոչակելու, առանց հաղթանակ հայտարարելու և աշխարհով մեկ տարփողելու: Ամեն ինչ Բարսեղի մոտ նման է կայուն ընթացքի: Նրա ամբողջ կյանքը այնքան կատարյալ ծրագիր է, որ անպայման կազմված է եղել Աստծու կողմից:

Այդ միջոցին ի՞նչ կատարվեց Բարսեղի հետ: Հաղթանակի արարողություն: Այո, առանց թմբկահարումների այցելեց Դիանիոս եպիսկոպոսին: Նրան հաղորդեց, թե որոշել է կատարել այն, ինչ մտածել է: Խնդրեց ծերունու օրհնությունը և մի նամակ հղեց իր ընկեր Գրիգորին, որում, հավանաբար, գրել էր. «Գնում եմ, եղբայրս, Աննեսա: Բայց մի շտապիր: Դեռ չի հասել մեր մեծ երագի ժամը: Բացի այդ, ինչպե՞ս կարող էի գնալ ու դառնալ մենակյաց, առանց մանրամասնությունները քեզ հետ քննարկելու: Այժմ մեկնում եմ մորս և քրոջս մոտ: Նրանք, անշուշտ, արդեն ինձ պարզ ասել են, որ ես մեր մեծ հարստությունը կարգադրեմ ինչպես ինքս համարում եմ ճիշտ: Բայց ես պետք է ստանամ մորս օրհնությունը: Ուստի որոշ ժամանակ պետք է բացակայեմ Կեսարիայից: Աստված մեր ընտանիքին տվել է ընդարձակ կալվածքներ: Ոչ ավել, ոչ պակաս կալվածքներ ունենք երեք նահանգներում: Դրանց մի մասից արդեն ձերբազատվել ենք: Բայց շատը դեռ մնում է: Եվ պարզ տեսնում եմ, որ եթե դրանք ևս չբաժանեմ աղքատ եղբայրների, չեմ կարողանալու առաջանալ կատարելության ճանապարհով: Ուրեմն, այժմ հասկանում ես, թե ինչքան անհրաժեշտ է իմ այս ուղևորությունը: Դիշտ է, որ այս գործը ինձ կհոգնեցնի: Բայց այդ ասում եմ քեզ, քանի որ գիտես, թե ինչպես մենք երկուսով մեկ ենք: Մեջս ցնծություն կա: Չեմ կարող այդ բացատրել քեզ, բայց հավատում եմ, որ այս ուրախությունը Աստծուց է, որպեսզի չվախենամ, չընկրկեմ: Ես վստահ եմ իմ ասածի վրա, թեկուզ ձեռքս դողում է այդ գրելիս: Դա այն շնորհն է, որ ինձ տալիս է ամենագորը, որպեսզի չերկնչեմ: Որպեսզի կալվածքները բաժանեմ աղքատներին առանց հոգեկան կորուստի կորցնելու: Այժմ, երբ գրում եմ քեզ իմ ուղևորության նպատակի մասին, շարունակ մտածում եմ աստվածային իրական բարիքների մասին, որ պիտի վայելենք երբ սկսենք մեր վանական կյանքը: Քանի անգամ այն որոշեցինք միասին: Մինչև հիմա շարունակ հետաձգում ենք: Բայց վերջապես մոտենում է բաղձալի ժամը: Այն տեսնում եմ, գալիս է: Ուրեմն, վայելիր Տիրոջ ուրախությունը և մաղթիր, որ շուտով հասնի մեր ճգնավորության ժամանակը: Մենք

կգտնենք գեղեցիկ և հանգիստ մի անկյուն, որտեղ կհաստատենք մեր ճգնարանը: Եվ այն ժամ...»:

Այս ձևով նա կարգավորեց իր ընտանեկան կալվածքները: Բոլոր դեպքերում, սակայն, ինչ-որ բան թողեց իրենց: Թողեց այն արտը, որտեղ ճգնարան ունեին իր մայրը և քույրը, Աննե-սայի իրենց տունը և այն արտը, որտեղ ճգնարան ուներ իր եղբայր Նավակրատիոսը:

Բարսեղի այս առաքելությունը կարելի է անվանել «ձերբազատում», քանի որ ձերբազատվեց մի շատ ծանր աշխարհիկ բեռից: Եվ այդ շատ դժվար գործ էր, թեև սկզբում թվում էր հեշտ: Պետք էր ստացողներին մանրամասն ցույց տալ, թե ի՞նչ էր նրանց տալիս: Պետք էր շարադրվելին գրություններ գրասենյակային բոլոր կանոններին համաձայն, պետք էր վավերացվելին պայմանագրերը նահանգապետերի գրասենյակներում: Պետք էր հարկային դիվաններում մանրամասն հայտարարվելին, որպեսզի հետագայում Բարսեղին չհալածեին և նրանից հարկեր չպահանջեին իր չունեցած կալվածների համար:

Եվստաթիոսական վանականների մոտ:

Այսպես, ինչ-որ ժամանակ վերջացրեց իր ունեցվածքի գործը: Թե ինչքան ժամանակ զբաղվեց այդ հարցով, չգիտենք: Ամեն դեպքում մեկից երեք ամիս: Կարևորն այն էր, որ իրեն զգում էր ազատ, թռչուն: Քայլում էր և իրեն զգում թեթևացած: Խոչընդոտները մեկ առ մեկ վերանում էին և ամեն անգամ նա մեկ քայլ ևս կատարում էր դեպի ավարտը:

Այժմ կարող էր շարժվել ավելի ազատ: Գարունը հեշտացնում էր իր շարժումները: Գրիգորի հետ տակավին չէին համաձայնվել, թե երբ պիտի սկսեին իրենց նոր կյանքը, վանական կենցաղը:

Կարճ ժամանակով վերադարձավ Կեսարիա: Այստեղ ևս կարգավորեց մի շարք առկախ հարցեր: Դարձյալ հրաժեշտ բարեկամներին և... ճամփա ելավ հանդիպելու Եվստաթիոս Սեբաստացու վանականներին: Նրանք խմբերով ցրված էին Փոքր Հայքի, Կապադոկիայի, Սեբաստիայի և Իրիս գետի միջև ընկած տարածքում:

Այս վանականները ջանում էին ընդօրինակել Եզրիպտոսի ասկետներին: Բարսեղի համար ի՞նչը ավելի բնական էր մտածել քան այն, թե «ինչ-որ բանով կարող եմ օգտվել: Գնամ նրանց ճանաչեմ մոտիկից»:

Եվստաթիոսական վանականները ամբողջ մի պատմություն են: Բայց առավել մեծ պատմություն ունի նրանց ալևորը: Նա, ում շուրջը հավաքվեցին և ում հայտարարեցին իրենց գլխավոր, հոգևոր առաջնորդ:

Խոսքը Եվստաթիոսի մասին է, որը Սեբաստիայի եպիսկոպոս դարձավ հավանաբար այդ տարիներին, այն է՝ 357/8-ին: Նրա նախապատմությունը ունի նաև շատ մութ կետեր: Ծնվել է շուրջ 300-ին, աշակերտել հերձվածապետ Արիոսին Ալեքսանդրիայում: Նա արտակարգ գոր-

ծունյա էր, ժրագան: Ծանոթացավ Եգիպտոսի վանականությանը, շատ համակրեց և առաջինն ինքը բերեց և տարածեց ասկետականությունը Պոնտոսում և Փոքր Ասիայի մեծագույն մասում:

330-ից հետո սկսեց հավաքել վանականների: Բայց, ցավոք չունեի մաքուր ավանդություն և տարվեց ծայրահեղություններով: Համեստ և ողջախոհ վանականներ աճեցնելու փոխարեն, նա պատրաստում էր համեստատես եասերների, որոնք արհամարհում էին Եկեղեցու ամուսնացած անդամներին, ամուսնության խորհուրդը, մարտիրոսներին և նրանց մասունքները, ամուսնացած քահանաներին և Եկեղեցու սահմանած ծոմապահությունները:

Միաժամանակ միանձնուհի կանայք հազնում էին տղամարդկանց զգեստ, խուզում էին իրենց մազերը և բոլորը միասին՝ տղամարդիկ և կանայք, միս չէին ուտում և իրենց համար ծոմեր սահմանում:

Այս վիճակը տակնուվրա արեց Եկեղեցին, որը ստիպված եղավ եպիսկոպոսական ժողով գումարել՝ դրությունը կարգավորելու համար: Այն տեղի ունեցավ Գանգրայում շուրջ 340-ին կամ ավելի ուշ: Դատապարտվեցին շեղումները և վատաբարոները: Այդ վանականների գլխավորը, Եվստաթիոսը, խոստացավ վերափոխվել Եկեղեցու Ավանդության համեմատ:

Հետագայում Եվստաթիոսը հրաժարվեց մի շարք ծայրահեղություններից, բայց չլքեց իր արիսամետ ըմբռումները: Նա խորամանկ էր և վտանգի դեպքում ձևանում էր ուղղափառ, Տիեզերական Առաջին Ժողովի Հանգանակին հավատարիմ: Ներքնապես նա մնում էր կիսաարիսամետ, այսինքն պատկանում էր «համաէակիցականների» խմբակցությանը:

Որպես Համաէակիցականի դեր է խաղացել Եկեղեցական շատ ժողովներում և երկու անգամ դատապարտվել է ծայրահեղ արիսականների կողմից 358-ին և 360-ին: Միաժամանակ դարձավ հոգեմարտ, այսինքն, մերժում էր, թե Սուրբ Հոգին Էակից էր Հոր և Որդուն: Կարճ ասած, սրանք էին Եվստաթոսական վանականները և նա էլ նրանց նահապետը:

Բարսեղը իր ետև թողեց Կեսարիան, և արդեն գարնանը հայտնվեց Սեբաստիա տանող ճանապարհին: Այնտեղ հանդիպեց փոքրասիայի առաջին վանականներին:

Ասացինք, որ տարիներ առաջ լսել էր նրանց մասին: Իր երևակայության մեջ նրանց դարձրել էր նշանավոր: Եվ այժմ անգիտակցաբար ուզում էր հաստատել այն, ինչ ստեղծել էր իր երևակայությունը: Բնական է, որ այդ անկարելի էր:

Նրան արդեն զգուշացրել էին. «Բարսեղ, այս մարդկանցից շատ բան մի սպասիր»: Երբ նրանց տեսավ անշնորհ և կոպիտ փարաջա հագած և ոտքերին անմշակ կաշի փաթաթած, նա կարծեց, թե հանդիպել է աշխարհի ամենահամեստ մարդկանց: Բարեկամներից ոմանք միջամտեցին. «Թող նրանց, Բարսեղ: Դու նրանց հետ կկորցնես, չես շահիր»: Նա դեռևս պարզ չէր տեսնում: Կարծում էր, թե չարախոսում էին Եվստաթիոսական վանականներին:

Նրա համար բավական էր այն, որ այդ վանականները ասկետներ էին և ասկետիզմը նախընտրում էին վայելքներից: Այդ նրան բավական էր, որպեսզի փափագեր մնալ նրանց մոտ

և շփվել նրանց հետ: Եվ երբ ընկերները դարձյալ նրան պատմեցին վանականների վատափառության մասին, չհամաձայնվեց: Ընկերները պնդում էին, թե ինչպես Եվստաթիոսի, այնպես և նրա վանականների հավատը ճիշտ չէ, թե նրանք ուղղափառներ չեն:

Բարսեղը անդրդվելի էր: Մանավանդ, որ վանականների հետ շփվելիս չէր լսել, որ նրանք խոսեին ուղղափառ հավատի դեմ: Ուստի վանականներին մեղադրողներին համարում էր զրպարտիչներ: Հետագայում, երբ Բարսեղը դառնա եպիսկոպոս, նրա թշնամիները նրան բացահայտ կմեղադրեն Եվստաթիոսի և նրա վանականների հանդեպ ունեցած այդ դիրքորոշման համար: Նույն ինքը՝ Եվստաթիոսը ևս խորամանկությամբ լուրեր պիտի տարածի, թե Բարսեղը ուրիշ անգամ համաձայն էր իր հետ և թե 371-ից հետո փոխեց իր տեսակետները: Այդ մեկ տխուր հարց է, որի մասին կխոսենք, երբ գա ժամանակը:

Սակայն այժմ հավաստենք մի փաստ, որը կթվա, թե փոքրացնում է Բարսեղին: Այն է՝ Բարսեղը հապաղեց և շատ դժվարացավ ստուգելու Եվստաթիոսի վատափառությունները: Եվ ոչ միայն այն պատճառով, որ Եվստաթիոսը միշտ չէր, որ արտահայտվում էր և փոփոխում իր կարծիքները, իսկ Բարսեղը համակրում էր նրան: Այլ որովհետև Բարսեղը տակավին պատրաստ չէր որպես աստվածաբան: Ընդամենը մեկ տարի առաջ էր, որ վերջնականապես և բացառապես շրջվեց դեպի Սուրբ Գիրքը: Ոչինչ չի ցույց տալիս, որ մինչև այդ նա հետևում էր աստվածաբանական վեճերին: Նա ոչ մի տեղ աստվածաբանական ուսումնասիրություններ չէր կատարել: Հետևաբար, նա չունեի անհրաժեշտ նախադրյալները Եվստաթիոսի վատափառ ըմբռումների մասին դատելու համար: Մանավանդ, որ հարցը չէր վերաբերում ծայրահեղ արիոսականի, այլ այնպիսի անձնավորության, որ մշտապես գտնվում էր ուղղափառության և արիոսականության միջև, անկայուն և հարափոխ կարծիքներով:

Այս խմբակը ուղղափառությանը շատ մոտ էր կանգնած: Այդ պատճառով էլ Մեծն Աթանասը 362-ին ջանաց այդ խմբակին բերել Եկեղեցի, որպես կամուրջ տրամադրելով հավատի մի հանգանակ, որը նրանց չէր խանգարելու: Ընդունեց օգտագործելու «Բնությանը որդի» եզրը, քանի որ էակից եզրը նրան անհանգստացնում էր:

Երկու եզրերն էլ նույնն են ասում: Եվ Աթանասի գործունեությունը ցույց է տալիս նրա մեծությունը: Այսինքն, ամբողջովին տարանջատում է լեզուն և ճշմարտությունը: Այն, ինչ պետք է պահպանել, դա ճշմարտությունն է: Այն երբեք չի փոխվում: Փոխվել կարող է լեզուն, եզրը, որ օգտագործում ենք ճշմարտությունը արտահայտելու համար:

Եթե Աթանասի այս մարտավարությունը, որն այնքան պարզ է և ճշմարիտ, մշտապես ընկալվեր աստվածաբանության մեջ, մենք խուսափած կլինեինք անպտուղ և բացասական բազում վեճերից:

Վիճակն այսպիսին էր: Ոչ մի հիմք չկա մեղադրելու Բարսեղին, թե նա աստվածաբանական տեսակետից համակրում էր համաէակիցականներին: Հաջորդ տարիներին պիտի խորը ուսումնասիրի Սուրբ Գիրքը, պիտի խորանա Եկեղեցու Ավանդության մեջ և պիտի մտնի ժա-

մանակի աստվածաբանական հիմնահարցերի մեջ: Այնժամ, երբ արդեն կազմած լինի իր սեփական կարծիքը, կընդունի ճիշտ դիրքորոշում, կդատապարտի ում որ պետք է և կդառնա բացարձակապես ճշտագրիտ հավատի ձևակերպումներում: Առ այժմ մի քանի ամիս մնում է Եվստաթիոսական տարբեր խմբերի մոտ, որոնք ցրված էին Սեբաստիայի, Կեսարիայի, Իրիս գետի շրջանակներում, ինչպես նաև Պափլագոնիայում: Թվում է թե այդ ամիսներին իրեն հարգելի ծերուկ Եվստաթիոսի ընկերությունը չէր վայելում: Եվստաթիոսը խիստ զբաղված էր եկեղեցական վեճերով: 358-ի Չատկին դեկավար դեր խաղաց Անկարայի ժողովում: Նույն տարում նրան դատապարտեցին գտարյուն արիոսականները: Իրականության մեջ նրան քիչ ժամանակ էր մնում իր վանականներով զբաղվելու համար:

Ուշադրության է արժանի վերջին հանգամանքը: Այն առիթ եղավ, որ Բարսեղը որոշ դեր խաղա Եվստաթիոսականների մոտ: Եվստաթիոսը տեսնելով, որ ժամանակ չունի զբաղվելու իր վանականներով, խնդրեց Բարսեղին զբաղվելու նրանց հետ, քանի որ ծանոթ էր նրա կարողություններին և սերտ կապեր ուներ նրա ընտանիքի հետ: Ուստի մենք ունենք Բարսեղի առաջին մղումը մտածելու վանական կանոններ և երկեր կազմելու մասին, որոնք պիտի նպաստեն վանականների հոգևոր առաջընթացին:

Նման գործեր սկսեց շարադրել 358/9-ին: Ո՞ւմ համար պիտի գրեր, եթե ոչ Եվստաթիոսականներին, որոնց հետ մշտական շփման մեջ էր, անգամ երբ քաշվել էր Աննեսա: Վանականների իր խմբակի համար: Այդպիսի խմբակ նա ունեցավ ավելի ուշ, և դարձավ եպիսկոպոս, 370-ից հետո, կամ քիչ առաջ, 365-ից հետո: Ժամանակն անցնում էր Եվստաթիոսականների մոտ: Ինքը դժգոհ չէր: Բայցև ոգևորված չէր: Այսքան զարգացած և կրթված մարդ չէր կարող իրեն հանգիստ զգալ անկիրթ վանականների միջավայրում:

Նա, ով այսքան սպասումներ ուներ ասկետներից, չէր կարող երկար հիացած մնալ այն ասկետներով, որոնք երբեք չհռչակվեցին իրենց առաքիլություններով: Դրա ապացույցն այն է, որ նրանց գտավ այնպիսի վիճակում, որ անհրաժեշտ համարեց կանոններ գրել, նրանց օգնելու համար իրենց թուլությունները վերացնելու գործում: Կանոններն այդ իմաստն ունեն: Եվ դրանք գրվում են շեղումների և հոգևոր անհաջողությունների դեպքում:

Գլուխ երրորդ

Մեկնումը: Նվիրման սկիզբը Աննեսայում

Ուզում էր ճանաչել Եվստաթիոսականներին՝ նրանցից օգտվելու համար: Ճանաչեց նրանց, և պայմանները հակադարձվեցին: Օգնեց նրանց: Բայց որպեսզի կարողանար նրանց առավել օգնել, կարծում էր, թե պետք է լքեր նրանց, պետք է առանձնանար:

Այսպես, 358-ի ձմռանը մեկնեց Աննեսա, իրեն մնացած հայրական փոքր կալվածքը: Նրան ընդունեցին մայրը՝ Եմելիան և քույրը՝ Մակրինան, որոնք տարիներով ճգնափորություն էին անում այնտեղ: Այդ երկու կանայք ուրախացան, որ այժմ նա երկար չէր մնալու իրենց հետ: Բարսեղի համար ժամը հասել էր: Վերջապես, նրա համար ևս սկսում էր վանական կյանքը:

Քաշվեց շրջանի փոքր մի տնակ, որը պատկանում էր իր տոհմական ընտանիքին: Եվ սկսեց: Ինչպե՞ս սկսեց: Չգիտեմք: Բայց հաստատ է, որ սկսեց ընծայման շրջանը: Այսուհետև նա պիտի տա, պիտի ընծայի:

Ամեն ինչից առաջ նրան տեսնում ենք կռացած մագաղաթի վրա, որն այդ ժամանակի թուղթն էր: Նա պայքարում էր իր հիշողության, իր փոքր փորձառության, իր գիտելիքների և Սուրբ Հոգու հետ, որին նա խնդրում էր: Նա խոստացել էր Եվստաթիոսին կազմել կանոններ նրա վանականների համար: Ուրեմն, պետք մտաբերել Արևելքի ասկետների պայքարը և առաքինությունները: Օգտագործեց Արևելքի կատարած ուղևորության ընթացքում արած նշումները: Նկատի առավ Եվստաթիոսականների կենցաղը: Այս ամենը մշակում էր իր մտքում, որն արդեն ոռոգված էր Սուրբ Գրքով: Այն պահից, երբ հաստատ համոզվեց, թե իր ուսումնառությունը ունայն էր, անընդհատ սերտում էր Հին և Նոր Կտակարանները, անգամ եթեթ միշտ չէ, որ հասկանում էր, գոնե այն լավ էր ճանաչում: Ուստի, աշխատում էր, կազմակերպելու համար վանականների առօրյա կյանքը: Նա, ով դեռևս լավ չէր առնչվել վանականության, պետք է կանոններ մշակեր մի կյանքի համար, որը մինչ այժմ տեսել էր իբրև այցելու: Ճամփորդում և հիացած նայում էր վանականներին: Այս հարցերից հասկացողը հիրավի կմտածեր, որ պետք է երկար տարիներ վանական լիներ. ապա մի քանի տարի էլ դառնար անապատական և հետո փորձեր վանականների համար կանոններ գրել: Սրանք շատ լավ բաներ են: Բայց Աստված այլ կերպ գործեց: Նրա մարգարեները չեն հայտնվում մեծաթիվ հավատացյալների քայլած փողոցի վրա: Նույնը և այստեղ: Բարսեղի դեպքում, դեռևս 30-ը չբուրած մի երիտասարդ, որը տակավին չէր ճաշակել ասկետիզմի դառնությունը և քաղցրությունը, դառնում է ընտրված անոթը: Աստված ընտրեց այս երիտասարդին, որպեսզի նրան դարձնի վանական կենցաղի օրենսդիր:

Այն, ինչ սկսեց գրել այդ ժամանակ և լրացրեց հետագայում, իրականում դարձավ վանականության կանոնադրությունը: Հանրակացարաններում և վանքերում ալևոր վանականները մինչև օրս էլ ապրում են մի երիտասարդի ցուցումների համաձայն: Անապատականներ և աշխարհիկ քրիստոնյաներ: Իրենց հոգևոր պայքարում մինչև աշխարհի վերջը պիտի օժանդակություն գտնեն Բարսեղի գրածների մեջ:

Բնագիրը, որի մասին խոսում ենք, ընդհանրապես կոչվում է «պայմաններ ըստ լայնքի», բայց նախնական տեսքով, ինչպես ասել ենք, գրվածը ենթադրում է հսկայական փորձառություն, որը ձեռք է բերվում երկար տարիների ընթացքում: Բնականաբար, չափանիշը տարիները չեն: Փորձառությունը հոգևոր կյանքի խորը իմացությունն է: Եթե մարդ այն ունի, ապա կարող է այն արտահայտել, առանց ալևոր վանական լինելու: Այդպիսին է Բարսեղի պարագան:

Աննեսայում Բարսեղը ոչ մի բույս չմոռացավ Գրիգորին՝ իր ընկերոջը: Իր առաջին գործը եղավ նրան նամակ գրելը:

«Ես թողեցի Եվստաթիոսականներին և գտնվում եմ Աննեսայում: Այստեղ մի տնակ ճարեցի և սկսեցի իմ վանական կյանքը: Անշուշտ նաև իմ ուրիշ գործերի հետ համատեղ՝ գրել և մի քիչ էլ ֆիզիկական աշխատանք: Տեսարանը շատ գեղեցիկ է»: Ուրիշ բաներ ևս գրեց Գրիգորին՝ հրավիրելով նրան իր հետ ճգնափորության:

Գրիգորը չէր որոշում: Բարսեղը դարձյալ գրեց: Այժմ արդեն խիստ անզիջում: Գրիգորին իսկական ցավ էր պատճառում: Որովհետև նրան հիշեցրեց հին երդումներ ու որոշումներ: Աթենքի օրերից նրանք իրար խոստացել էին համատեղ ճգնափորություն անել: Առաջին երիտասարդության փորձությունները և զգացումները երբեք չեն մոռացվում: Դրանք սրբություններ են: Ինչպե՞ս այդ կարող էր մոռանալ նրբազգաց Գրիգորը: Բարսեղը գիտեր, թե որտեղ էր խփում ցավեցնելու համար: Գրիգորը ճկվեց: Նահանջեց Բարսեղի խայթոցների առաջ: Վերցրեց փետուրը և գրեց իր ընկերոջը: Այդ պահպանված նամակներից առաջինն է. «խոստովանում եմ, որ կեղծեցի: Աթենքում համաձայնվեցի, որ միշտ միասին պիտի լինենք և միասին ճգնենք: Բայց ես իմ կամքով չկեղծեցի: Եթե այդ ընդունես, ընդմիշտ չեմ կեղծի: Կգա ժամանակ, երբ մենք կլինենք միասին, եթե այդ կամենաս, և ամեն ինչը մեզ համար կլինի ընդհանուր...»: Գրիգորի ծնողները հիվանդ ծերունիներ էին: Նրանք էին Գրիգորին պահում իրենց մոտ:

Բարսեղը դարձյալ պնդում էր և հրավիրում, գովերգելով բնական գեղեցկությունը այն տեղանքի, որ ընտրել էր իրենց ասկետության համար: Գուցե առձեռն պատճառաբանություն գտնելու համար Գրիգորը նրան պատասխանեց, թե այդ տեղանքը իրեն չէր գոհացնում: Այդ վայրը չէր հավանում: Այն չէր ներշնչում բնութենապաշտ արվեստասեր Գրիգորին: Այնժամ անկոտրում Բարսեղը գրեց իր նամակներից երկրորդը: Այլևս չէր խոսում տեղանքի բնական գեղեցկությունների մասին: Իրոք որ այդ այնքան արժանի չէր:

Գրիգորը մարտահրավեր էր ուղղել: «Թող բնական գեղեցկությունները, սիրելի Բարսեղ: Խոսիր քո կյանքից, քո հոգևոր պայքարից»:

Բարսեղը վիրավորվեց: Բայց կառչեց հնարավորությունից: Այս անգամ պատասխանեց մի ընդարձակ նամակով: Դա վանական կյանքին վերաբերող նրա առաջին գրածներից է: Երբեմն թվում է, թե այն սեղմագիրն է այն ամենի, ինչ ասում է «պայմաններ ըստ լայնքի» երկուն: Բացի այդ, երկու գործերն էլ գրվել են նույն օրերին:

Ճգնավորություն

Նամակում Բարսեղն ասում է կարևոր բաներ: Սկսնակ վանականի համար անսպասելի: Որտեղի՞ց նրան այսքան խորը հմտություն: Այդ գիտեն ինքը և Սուրբ Հոգին:

Երբ կարդում ենք այս նամակը, ակամայից հարց է ծագում: Արդյոք նամակի հեղինակը նկարագրում է իր ապրած կյանքը, թե՞ այն, ինչ պետք է ապրեն վանականները: Այսինքն, պատմում է այն, ինչ կա՞, թե՞ այն ինչ պետք է լինի: Կարծում ենք, որ թե՛ մեկը և թե՛ մյուսը, բայց առավելապես առաջինը:

Ուրեմն նրա կյանքը ճգնարանում, ինչ-որ տեղ Աննեսայում: Չարթնում է լուսաբացին: Շատ անգամ ճրագ է վառում տեսնելու համար: Երկար ժամանակ սաղմոս է կարդում և եկեղեցական շարականներ երգում: Գոնե մինչև արևի ծագելը: Այնժամ սկսվում են տարբեր աշխատանքներ, որոնք նույնպես կատարում է աղոթելով: Աղոթքը անհրաժեշտ ուղեկիցն է: Այն գեղեցկացնում է աշխատանքը և, որ առավել կարևորն է, հոգին պահում է անվիշտ և զվարթ:

Սուրբ Գրքի ընթերցումը ամենամեծ և ամենահաճելի զբաղմունքն է: Բարսեղի իր գործն այդ է: Այդպիսով, կարճ ժամանակի ընթացքում նա ձեռք բերեց աստվածաշնչային խորը գիտելիք: Այս ամենով ընթերցողը ևս դառնում է հոգևոր կյանքի միջոց: Այն էապես հեշտացնում է աղոթքը, որը շատ ավելի դժվար մի բան է:

Ինչպես հոգևոր ամեն մի մեծ հեղինակ, Բարսեղը ևս շատ չի խոսում բուն աղոթքի մասին: Երկյուղում է: Կարծես այն իր հոգու խորագույն գաղտնարանից կատարված խոստովանության պահեր են:

Բայց այդ կասի Գրիգորին: «Լավ աղոթքն այն է, որ հոգում զգալի կդարձնի Աստծու ներկայությունը»: Այնժամ մարդ Աստծուն ապրում է իր մեջ և վստահ է այդ մասին: Սակայն այդպիսի իրավիճակները լեռնագագաթներ են, որտեղ մարդը դժվար է հասնում և հազվադեպ: Նախորդում են ասկետական հազար ու մեկ դառնություններ, մանր և ամենօրյա: Այդ ամենի մասին Բարսեղը կարող է անվերջ խոսել: Նա իր սիրտը բացում է Գրիգորին:

«Թողեցի քաղաքի իմ զբաղմունքները: Դրանք անթիվ չարիքների պատճառ էին դառնում: Սակայն իմ անձը չկարողացա լքել: Հենց որ սկսեցի ասկետիզմը, նկատեցի խութը»: Այդ իր անձն էր: Վանականը համեմատաբար հեշտ է թողնում այն ամենը, ինչ շրջապատում է իրեն:

Իսկ ի՞նչ կկատարվի իր անձի հետ: Ինչպե՞ս արմատահան անի իր միջից մարդուն, որը Աստծու հետ առնչություն չունի: Անշուշտ, փորձում է այդ անել: Նորից ու նորից: Բարսեղը և՛ կամքի ուժ ուներ և՛ շատ աղոթում էր: Այսուհանդերձ, հաճախ ունենում էր հոգեկան սրտխառնուք: Սկսնակ վանականի նման պայքարում էր իր կրքերից անապատում ազատվելու համար: Կրքերը դիմադրում էին: Բայց եթե անգամ աստիճանաբար նահանջում էին, իր էության մեջ առաջացնում էին այնպիսի խառնակություն, որ զգում էր սիրտ խառնուք, ինչպես նավով ճամփորդող անվարժ ուղևոր:

Ուրեմն, կրքերը նրա ամենօրյա բացասական թիրախն էին: Պետք է դրանք անհետ անել, մեկ ուրիշ տեղ հասնելու համար: Եվ ճիշտ էր գնահատում: Նրան անապատն էր պետք այդ ամենը նշանավորելու համար: Այդ նույնպես արվեստ էր: Վայ այն որսորդին, ով չգիտի, թե որտե՞ղ գտնի նապաստակին և եթե անվարժ նշանառու է: Անապատը մտքին հանգստություն է ապահովում: Երբ միտքը անհանգիստ է, երբ անդադար հոգին դես ու դեն է շրջվու, չի կարող կենտրոնանալ ճշմարտության վրա: Չի հասնում Աստծու զգացողության:

«Միրելի Գրիգոր: Եթե ինձ հարցնում ես թե ինչպիսի՞ հաջողության հասա իմ անապատում, ամաչում եմ քեզ ասել: Լքեցի քաղաքը: Բայց ինչպե՞ս լքեմ ինքս ինձ: Արդեն շատ լավ հասկացա, դու ևս այդ իմացիր: Աշխարհից հեռանալը միայն այն չէ, որ նրանից հրաժարվես մարմնովդ, այլ վերջ տաս մարմնիդ համակրելուց: Անապատականը չպետք է ունենա քաղաք, ազգականներ, սեփական իրեր, բարեկամներ, կալվածներ, ընկերներ, մարդկային իմաստություն: Երբ դատարկվի այս ամենից, նրա սրտում կդրոշմվի աստվածային վարդապետությունը: Քանզի մինչև այս ժամը նրա սրտում գրված էին վերը նշվածները:

Անապատում գործող տարօրինակ այս էակը, որ կոչվում է ասկետ և վանական, պետք է համբերատար սովորի նրա արվեստը: Այդ անհասանելի չէ, բայցև հեշտ չէ: Այն սկսվում է արտաքին տեսքից և հագուստից: Վանականը պետք է ցած նայի, անտարբեր լինի իր արտաքինի հանդեպ, մնա անվա, հագուստը աղքատ սզակիր: Քայլվածքը ոչ թուլացած, ոչ էլ թափով: Կոշիկները աղքատ, բայց պահպանող: Գալով սնունդին, պետք է լինել առավել ուշադիր: Վանականը, բնական է պիտի ուտի: Բայց միայն անհրաժեշտ չափով: Ուտում է քանի քաղցած է, խմում է, քանի ծարավ է: Այսինքն, այնքան, ինչքան անհրաժեշտ է մարմինը կայտառ պահելու համար: Պետք է խուսափի որկրամոլությունից: Եթե քաղցած չէ, չպետք է ուտի հաճույք ստանալու համար: Այս կետում Բարսեղը բացատրում է: Երբ ասում է, թե վանականը չպետք է դրսևորի «կատաղի որկրամոլություն», և որ պետք է պահպանի իր մարմինը, նշանակում է, որ տարբերում է մարմինը և որկրամոլությունը: Մարմինն ինքը կիրք չէ:

Մարդը Աստծունն է:

Այս կետից դատելով, կարող ենք պարզ ասել, թե Բարսեղը մարմնին չի նայում արհամար-
հանքով, ինչպես պլատոնը, թեև իր առաջին նամակում եղած արտահայտությունները այդ-
պիսի տպավորություն թողնել կարող են: Բարսեղի արհամարհածը մարմնում բույն դրած
կիրքն է: Բայց կիրքը նույն ինքը մարմինը չէ: Այն մարմինն է, քանի դեռ գործում է որպես Սա-
տանայի գերի: Քանի դեռ արտահայտվում է որպես Սատանայի գործիք, մարդուն Աստծուց
հեռու առաջնորդելու համար: Այն է, ինչ Բարսեղը բնութագրում է որպես մարդու «օտարումը»
Աստծուց:

Բարսեղի մոտ մենք ունենք մարդու ուղղափառ և ոչ թե պլատոնական վավերացումը: Մար-
դը միասնական գոյություն է. հոգի և մարմին: Երկուսն էլ արժեքավոր և սուրբ: Պլատոնական
մտածողությունը դրանք բաժանում էր մարմինը արհամարհելու համար: Աստվածաբանութ-
յան մեջ մարդը իր ամբողջությամբ է Աստծու տաճար և ոչ թե միայն հոգով: Այդ պատճառով
էլ մարդը պիտի հարություն առնի հոգով և մարմնով:

Եկեղեցում բառիս բուն իմաստով ողբերգական կլիներ, եթե մարմինն ինքնին չար լիներ:
Այդ դեպքում այն կնշանակեր, թե Աստված, որ մարդուն ստեղծեց շատ բարի, ըստ էության
կորցրեց նրան: Կասենք, որ Սատանան պայքարեց Աստծու դեմ մարդուն շահելու համար, և
հաղթեց առաջինը: Եվ մարդը, «գոնե նրա մարմինը», դարձավ գոյաբանորեն չար, դադարեց
որպես գոյություն մնալ Աստծու նայվածքի տակ: Աստված չի կարող նրա համար ինչ-որ բան
անել, քանի որ նրան կորցրեց սկզբից, այն ժամանակ երբ հաղթեց Սատանան:

Երբ Բարսեղը և համայն Եկեղեցին խոսում են մարդու կրքերի մասին, և Սատանայի հան-
դեպ ունեցած նրա գերության մասին, տալիս են այդ հիմնահարցի լուծումը: Քանզի չենք կա-
րող ժխտել, որ մարդը իր հոգով ու մարմնով հակված է դեպի չարը, քայլում է ճշմարտության
հակառակ:

Լուծումը իրականում նաև գայթակհություն է: Սատանան իրոք պայքարեց մարդուն Աստ-
ծուց շահելու համար: Այդպես պիտի գործի ամբողջ պատմության ընթացքում: Նրան հաջող-
վեց միայն գերեվարել և ստրկացնել մարդուն: Բայց նրան գոյաբանորեն չփոխեց, չայլափո-
խեց: Մարդուն վերջնականապես չօտարեց Աստծուց: Այսպիսով, մարդն ըստ էության մնաց
Աստծու զավակ, որը, սակայն, գործում է Սատանայի համար: Աստծու հետ կապող կամուրջ-
ները չքանդվեցին: Ու քանի որ չքանդվեցին կամուրջները, այդ պատճառով էլ շարունակվեց
աստվածային տնտեսության գործունեությունը մարդուն փրկելու համար: Մարդու, որը չէր
դադարել պատկանել Աստծուն: Մարդու փրկության գործը վերացումն է գերության, որն իր
բնույթով ժամանակավոր է, որպեսզի հասնենք աստվածայնության: Այդ գերությունը երևան է
գալիս մարդու հպատակությամբ Սատանային: Քանի շարունակվում է դիվային իշխանութ-
յունը մարդու վրա, նա անում է ամեն ինչ, որ հակասում է աստվածային կամքին: Այդ իշխա-
նությունը, որն անշուշտ դիվային է, իրագործում է կրքերի միջոցով: Այսպիսին է սատանայի
գորությունը և նրա ազդեցությունը մարդու վրա:

Ուստի, երբ ասկետական ամենապարզամիտ գրություններն անգամ խոսում են այդ ամենապարզամիտ գրություններն անգամ խոսում են այդ կրքերի մասին, որոնք պետք է նա հաղթահարի, նշանակում է, որ այդ գրքերը մարդուն չեն թողնում սատանային: Տեսնում և գնահատում են նրա գերությունը կրքերին և պայքարում են այդ կրքերի դեմ, որպեսզի ազատեն մարդուն սատանայի գերությունից:

Եկեղեցին իր խորը իրապաշտությամբ ընդունում է, որ յուրաքանչյուր քրիստոնյայի ասկետական կռիվը իր մարմնի դեմ չէ, այլ դիվային այն ուժերի դեմ, որոնք իր մարմինը դարձնում են գործիք: Ուրեմն, պայքարը դիվային ուժերի դեմ Եկեղեցու մեծափառ ջանքն է մարդու Աստծու հայացքի տակ պահելու համար: Նա չի հանդուրժի մարդուն վերջնականապես հանձնել սատանայի իշխանության, որին հաջողվել է ընդամենը ազդել մարդու վրա և ոչ թե այլափոխել նրա էությունը:

Եթե մարդ չհասկանա Եկեղեցու այս մեծափառ ջանքը, չի կարող իր աստվածաբանական գիտելիքներով համեմատվել անգամ ամենաանգրագետ ասկետների հետ, որոնք շատ լավ գիտեն, որ պայքարում են որկրամոլության դևի դեմ, պոռնկության դևի դեմ, քնելու դևի դեմ, եսասիրության դևի դեմ, արծաթասիրության դևի դեմ և ոչ թե որկրամոլի, քնողի, եսասերի, արծաթասերի դեմ:

Մարդու մեջ եղած դիվային կրքերը պետք է փոխարինվեն առաքինություններով: Ինչքան ավելի հասունացած է վանականը, այնքան ավելի լավ գիտի, թե պայքարում է հանուն առաքինության: Եվ ինչքան նա պայքարում է, այնքան կրքերը նահանջում են: Այլ խոսքով, պայքար հանուն առաքինությունների, որը դառնում է պայքար կրքերի դեմ: Բայց դրա սահմանները դժվար նկատելի են: Վանականների իրապաշտ մնալու անհրաժեշտությունը, տեսադաշտից թշնամուն չկորցնելու անհրաժեշտությունը ստիպում է նրան շեշտելու պայքարը կրքերի դեմ: Այլ կերպ նա ամբողջապես կդառնա սատանային գոհ դառնալու վտանգի տակ, կարծելով, թե փորձություններ չկան: Դրանով էլ նա կորցնում է իրականությունը զգալու որևէ հնարավորություն: Բարսեղը խոսում է վանականի առաքինությունների մասին և ցույց է տալիս, որ իր վրա ազդում էր իր ժամանակի հելլենական հոգևոր միջավայրը:

Վանականը պետք է ձեռք բերի հետևյալ հիմնական առաքինությունները: Բարեմտություն, արիություն, արդարություն, ողջախոհություն: Մրանք են նաև Պլատոնի, ինչպես նաև հետագա հելլենական ժողովրդական փիլիսոփայության առաջադրած առաքինությունները: Ուրեմն ի՞նչ է պատահել: Բարսեղը պլատոնական¹ է: Ինչո՞ւ չի խոսում միայն սիրո, հավատի և հույսի մասին, ինչպես Պողոս Առաքյալը:

Պատասխանելը դառնում է դժվար, քանի որ միաժամանակ շատ է խոսում նաև Եկեղեցում ստեղծված առաքինությունների մասին: Նույն այդ շրջանում իր գրած «Պայմաններ ըստ լայնքի» երկում ուղղակի սկսում է «առաջ» հանձնարարությունից, որը սերն է: Եվ Գրիգորին ուղղված նամակում մանրամասն նկարագրում է վանականի համեստությունը: Պետք չէ մո-

ռանալ: Բարսեղի ուսումնառությունը շատ թարմ էր: Նա շնչում էր Հելլեն մտածողության կլիման, որը այնքան լավ ճանաչում էր և հակված էր դեպի բարոյականությունը: Հինկտակարանային գրքերում (Ա Մակաբեացիներ, 1) ներգրավված էին հունական առաքինություններ: Ինչքանով որ Եկեղեցու ավանդությունը խեղաթյուրելու վտանգի առաջ չէր կանգնած, Բարսեղն օգտվում էր բարոյափիլիսոփայական տարրերից: Բայց այն, որ չի վերլուծում պլատոնական այս առաքինությունները և չի տալիս նրանց քրիստոնեական հատուկ բնութագիրը, ցույց է տալիս, որ նրան չեն խանգարում պլատոնական տարրերը, և որ գիտակցաբար թե անգիտակցաբար նա ազդվում է դրանցից: Ուրեմն, համեստություն չէր, երբ իր նամակի սկզբում ասում էր, թե՝ «Թողեցի քաղաքը, բայց դժվար է ինքս ինձ լքելը»: Նրա «ինքը» շաղախված էր հելլեն իրականության հետ: Նա դաժանորեն պայքարեց և իրոք լքեց դրսից եկած իր եսը: Բայց բոլոր դեպքերում ինչ-որ բան պիտի մնա, որը առիթ պիտի փնտրի հայտնվելու: Պայքարը և առաքինությունը չեն նշանակում շեղումներից լիովին ձերբազատվել: Անխարդախ ուղղափառ դառնում են շարունակ, ոչ թե միանգամից: Ինչպես որ սուրբ-ասենք թե սուրբ չէ քիմիական ճշգրտությամբ: Նա սուրբ է, որովհետև պայքարում է, հաղթահարել է որոշ սահմաններ: Ոչ այն պատճառով, որ ամենևին չի ազդվում սատանայից:

Բարսեղը թեև աշխարհիկ գործերը լքելու իր վճռական որոշման պահին ողբում է, որ իր երիտասարդությունը վատնեց օտարամուտ ուսումնառությամբ, երբեք չդադարեց այն օգտագործել իր գրածներում: Մի դեպքում իր միտքը բացատրելու համար, մեկ այլ դեպքում պարզապես իր խոսքը զարդարելու համար:

Քավություն և լուսավորություն:

Մեզ շարունակ զբաղեցնող նամակը ունի գործնական նշանակություն, քանի որ գրված է սկսնակ անապատականի կողմից: Բայցև ունի ապշեցուցիչ տեսական պահեր, քանզի գրված է Աստծու ընտրյալ անոթի կողմից:

Մեզ խոսեց նրա արժանիքի և անդորրի մասին: Այժմ կատարում է ևս մի քայլ: Անդորրը անհրաժեշտ է, քանի որ հոգուն բերում է քավություն: Վճռականապես օգնում է հոգուն մաքրվելու այն ամենից ինչ ճշմարիտը չէ, այսինքն Աստված չէ: Եվ, իրոք, մարդ ինչքան մաքրվում է, այնքան նրա լեզուն պակաս է խոսում մարդկայինի մասին: Նրա աչքերը նվազ են զբաղվում մարմնի գեղեցկությամբ: Նրա ականջը ավելի քիչ է լսում հեշտալի երգեր: Եվ բոլորից առաջ մարդու միտքը ամփոփվում է իր մեջ, այդ ամենը թողնելով դրսում: Այդ է քավությունը, որ կատարվում է շարունակ և անվերջ: Այն մի բան է, որը սահմանվում և նկարագրվում է առանց մեծ դժվարության, որը, սակայն մարդու համար դաժան գործ է: Քավությունը նպատակ չէ, որ մարդ կանգ առնի այնտեղ: Բարսեղն ասարում է այդ իրավիճակները քիչ կամ շատ, բայց դժվարանում է դրանք նկարագրել: Դրանք հիմնականում դժվար նկարագրել են, անասելի:

Բայց պետք է ավարտի իր վերաբերմունքը այդ նյութի շուրջ: Պետք է ինչ-որ բան ասի Գրիգորին: Վախենում է՝ չլինի թե մատնի մեծափառ իրականությունը: Ամաչում է՝ չլինի թե մատնի մեծափառ իրականությունը: Ամաչում է՝ չլինի թե իր ընկերը իրեն պարծենկոտ համարի: Բայց ճշմարտությունը ինչքան էլ անասելի լինի, այրում է մարդուն, և նա ամբողջովին կրակ է դառնում, ուստիև կամա թե ակամա ուրիշները նրան տեսնում են լուսավոր, իրական:

Միտքը, երբ մաքրվի, մտնի Աստծու մոտ, հեղեղվում է աստվածային գեղեցկությամբ, պայծառանում ամբողջովին և հայտնապես, ինչը ոչ ոք չի կարողացել ճշտորեն նկարագրել:

Բարսեղի փորձառությունը անձնական է: Այն չի տեսել, չի լսել: Այն կրել է ինքը, ինչպես հաստատում է Գրիգոր Նյուսացին: Իր մեկնելու առաջին շրջանից Բարսեղն աշխատեց դաժանորեն, ուստիև արգասաբեր: Սուրբ Գիրքն ընթերցելը, Ավանդության ուսումնասիրելը և ասկետելը ամբողջապես կլանում էին իրեն: Քնելու ժամերը մնում էին չափազանց քիչ: Ճզմելը նրան ազատեց կրքերից: Միտքը սովորեց կենտրոնանալ աստվածային ճշմարտությունների վրա: Նա շարունակ մաքրվում էր արտաքին ազդեցություններից: Այսպիսով նա հետզհետե դառնում էր ավելի կարող ներթափանցելու ճշմարտության մեջ առավել խորը: Գերազանցապես մաքուր և բարձրաձայն աղոթքը կատարում էր երկար ժամերով երեկոյան և գիշերները, Սուրբ Գրքի ընթերցումից հետո: Նման գործով սկսել էր զբաղվել ընդամենը մեկ տարի առաջ: Այսուհանդերձ, խիստ վարժանքները և երկար ժամերով տևող աղոթքները շուտով բերեցին աստվածային շնորհը: Սկսնակ վանականը գիշերները փաթաթվում է լույսով: Նրա հոգին, ինքն ամբողջապես, ողողվում է առատ և հաճելի լույսով: Այդպես անսպասելի, հանկարծակի:

Նախ վախեցավ, ընկրկեց, կասկածեց: Աստծու պարզևն է արդյոք: Աստվածային ներգործություն՞, թե՞ դիվային ազդեցություն: Աստծու հոգին հանգստացրեց նրան: Լքվեց ապրելու անասելի ցնծության մեջ: Ապրում էր Աստուծո՞մով և Աստված իր հոգում էր: Քաղցրագույն պահեր: Խստապահ մարտիկ Բարսեղի հոգին այժմ երանելի էր: Ջգում էր միայն Աստծու փորձությունը: Շրջապատում իրեն ոչինչ չէր խանգարում: Քաղց չէր զգում, ծարավ չէր զգում: Աստվածային պայծառության այս հրաշալի վիճակը անպայման հազվադեպ էր: Բայց այն պատահեց մի քանի անգամ: Այդ նկատեցին նաև Բարսեղի խրճիթի մոտով անցնողները: Մի գիշեր, երբ սուրբը հանձնվել էր մտովի աղոթքին, նորից նրան շնորհվեց աստվածային լույսը: Դարձյալ նրա մտքում այն փայլատակեց: Դարձյալ տարվեց երանությամբ: Բայց այս անգամ փայլատակած լույսը ուրիշ տեսակ էր: Այն միայն նրա հոգին չէր լուսավորում, այլ այն դարձավ փայլ և ուժեղ լույս, որը լուսավորում էր ամբողջ տունը: Այդ պետք է տեսնեին նաև ուրիշներ:

Եթե մարդ չիմանար, թե այնտեղ ներսում աղոթքի մեջ հավում է մի մենակյաց վանական, պիտի կարծեր, թե տունը հրդեհվել էր: Այն փայլում էր ամբողջովին, առանց այրվելու: Այր-

վում էր առանց ոչնչանալու: Ինչքան հրաշալիք ես, Տեր: Ինչքան մեծ շնորհ ես պարգևում մարդուն: Ինչքան մեծ է դառնում մարդը քեզ մոտ: Փառք քեզ, Տեր:

Ճգնավորը և աշխարհի խնդիրները:

Մեր հիշատակած աստվածատուր շնորհները Բարսեղն ուներ այն ժամանակ, երբ դեռևս անապատական չէր, բացարձակ առումով: Այդպիսի բան թվում է թե չի եղել երբեք: Միայն կարճատև ժամանակներով նա իրոք ապրել է իբրև խաղաղական (*****):

Ամենատարօրինակն այն է, որ ճգնավոր Բարսեղը զբաղվում էր նաև աշխարհիկ մարդկանց հարցերով, ձգտում էր հաղորդակցվել արտաքին աշխարհի հետ: Մի մարդ, որ խիստ ասկետիզմը դարձնում էր կենսաձև: Մի անապատական, անախորետ, որն անսահման չափով գնահատում է անապատականի կենսակերպը: Մի խաղաղական (անդորրական - *****), որն այնքան շուտ եղավ աստվածատես, կարիք է զգում լինել մարդկանց մոտ: Հետաքրքրվում նրանց բոլոր հարցերով և մասնակցում նրանց դժվարություններին:

Մենք հավատում ենք, որ երիտասարդ վանականի կրծքի տակ կար երկու ուժ: Մեկը նրան մղում էր դեպի անապատական կյանքը, մյուսը՝ դեպի հասարակական: Նրա հոգու նախաբեմում հայտնվում էր այդ ուժերից մերթ մեկը, մերթ մյուսը: Բայց այդ ուժերը, որ մեկը, որ հայտնվեր, տալիս էր փայլուն արդյունք: Եվ ի՞նչ էր կատարվում Բարսեղի հետ: Ո՞ր մեկ ասպարեզի համար է Աստված նախասահմանել նրան: Վանակա՞ն, թե՞ հասարակական: Ինքն անձամբ արդեն վաղուց փափագում էր անդորրը, հանգստությունը: Բայց ահա նա հոգում էր մարդկանց համար, կարծես ծնված էր միայն հովիվ դառնալու համար:

Հարցին հեշտ չէ պատասխան գտնել: Քանզի մարդկանց համար դժվար է Աստծու ծրագիրը գաղտնագերծել: Առանձնապես երբ հարցը վերաբերում է սրբերին, որոնք ստեղծում են Եկեղեցում, ինչպես մարգարեները Հին Կտակարանում, այսինքն՝ սովորական չափումներից դուրս: Այդպես էլ Բարսեղի դեպքում: Մի սկսնակ վանական կազմակերպում է Եկեղեցու վանական կենցաղը: Մինչդեռ նա կոչված է դառնալ հասարակության մեջ հովիվ և ոչ թե անապատական կամ վանական: Ահա մեր համայնական անապատականի կյանքից դրվագներ:

Նրան մեծ ուրախություն էին պատճառում բարեկամների իրեն ուղարկած նամակները: Բայց առավել մեծ ուրախություն էր նրանց իր մոտ տեսնելը: Նրա բարեկամները, հաճախ բարձրագույն աստիճանավորներ, գիտեին և հիանում էին Բարսեղի շնորհներով: Խնդրում էին, որ իր մոտ կարճ թե երկար ժամանակով ուղարկեն իրենց զավակներին: Անապատականը ընդունում էր երեխաներին մեծ հաճույքով: Հենց որ տեսնում էր նրանց, իր մեջ երևան էր գալիս հովիվի և մանկավարժի հայրական գորովը: Այնժամ Բարսեղը դառնում էր երիտասարդների իդեալական խորհրդատուն, բարեկամը, որին երբեք չէին մոռանալու: Այդ սովորա-

բար կատարվում էր տոներին: Ընդունում էր երեխաներին: Օրերն անցնում էին պատարագով ու կրոնական գրույցներով: Նա ջանում էր երեխաներին հետ ուղարկել իրենց ծնողների մոտ:

Հեռավոր Աննեսայից սիրով հետևում էր իր բարեկամների հաջողություններին և անհաջողություններին: Երբ հայտնվում էր փոստատարը, նա հուզմունքով էր ականջը սրում ինչ-որ բան իմանալու համար: Բնականաբար, միշտ չէր, որ նա լավ լուրեր էր ստանում: Այսպես, մեկ օր անախորժ լուր տարածվեց, որը շուտով հաստատվեց: Իշխանավոր Նեկտարիոսը կորցրեց իր միամորիկ որդուն: Բարսեղն այս մարդու հետ բարեկամություն ունեյր դեռևս տղայական տարիներից: Այժմ նա դարձել էր բարձրաստիճան պետական իշխանավոր, և որդին պիտի շարունակեր ընտանիքի երկար ավանդությունը: Տղան դուրս եկավ եռաշնորի: Նեկտարիոսը և նրա կինը տղային շատ էին սիրում: Եվ այժմ տղան մահացել էր:

Բարսեղը նրանց գրում է մխիթարելու: Բայց ինքը ևս խիստ վշտացած է: Նա լաց է լինում ու ողբում տղայի կորուստի համար: Նրա ցավը այնքան խորն է և իրական, որ խոստովանում է, թե պետք է ունենալ քարե սիրտ կատարվածը անտեսելու համար: Գրում է նաև տղայի մորը: Այստեղ գրեթե շվարում է ցավից: Շրջվում է հողին և ցավում է, որ ընդունեց այդպիսի արարածի: Նայում է արևին և ասում նրան. «Եթե հասկանալի, թե ինչքան վշտալի տեսարան տեսար, կսարսափեիր»: Ինչքան նրա ողբը իրական է, այնքան նրա մխիթարելը ճշմարիտ: Մորը հայտարարում է, որ նրան մխիթարելու բառեր չկան: Կա միայն աղոթք: Միայն այդ կարող է վերացնել իր փորձությունը: Եվ եթե այդ հաջողվի, ապա Աստված նրան կդասի մարտիրոսների կարգին: Նա, ով համբերությամբ կկարողանա տանել փորձությունը միշտ հենված Աստծուն, մարտիրոս է:

Բարսեղը գրում է Նեկտարիոսին կանգուն մնալ: Այդպես է պետք, քանզի Տերը հարյավ: «Մի ճկվիր, Նեկտարիոս, պայքարիր: Մեր որդին վերադարձավ նրա գիրկը, ով գայն մեզ տվեց և պիտի հարություն առնի: Քիչ համբերություն և շուտով նրան կհանդիպեք: Ինչքա՞ն կարող է մեր կյանքը տևել...»: Բարսեղը միշտ այն զգացողությունն ունեյր, որ իր կյանքը շատ կարճ է լինելու: Եվ միայն սիրելիների դժբախտությունները չեն, որ զբաղեցնում են անապատական Բարսեղին: Կան նաև պարագաներ, որոնք երբեմն ստանում են ողբերգակոմիկական կերպարանք: Մի երեկո՝ կես գիշերից փոքր ինչ առաջ, իր տան վրա հարձակվում է տեղի մի կատաղած գյուղացի: Անսպասելի նա հայտնվում է տան դռանը: Դուրս են գալիս կանայք հարցնելու, թե ի՞նչ է ուզում: Բայց նա այնպես կատաղած էր, որ հրեց կանանց, մտավ ներս և գտավ այն տեղը, ուր մի ժամանակ քնել էր սպասավորը: Վայրենի շարժումներով ջարդում էր բոլոր իրերը և բարձրաձայն բացատրում էր. «Ծառան, որ պառկում էր այստեղ, ինձ պարտական էր այս և այն: Դրանք չվերադարձրեց ինձ: Ես էլ ահա...»: Այս անտաշը տունը տակնուվրա արեց: Առանձնացած խրճիթից կանչեցին Բարսեղին: Վերջինս դժվարությամբ դուրս եկավ իր հոգու խորքից, որտեղ նա գտնվում էր: Հասավ աղմուկի վայրը և տեսարանի առաջ մնաց համբացած: Չկարողացավ ոչ մի խոսք արտաբերել: Կանգնեց ու նայում էր հարևան

գյուղացուն, որը տնից վերցնում էր այն ամենը, ինչ կամենում էր: Անկարող նրան արգելելու, Բարսեղը անվիշտ դիտում էր ավարառությունը:

Միայն հաջորդ օրը վերցրեց փետուրը և նամակ գրեց իր ընկեր Կանդիդիանոսին, Կապա-դովկիայի քաղաքական կառավարչին: Ի՞նչ էր գրում: Ի՞նչ էր խնդրում: Պարզ և հստակ. «Պատահեց այսպես և այնպես...: Խնդրում եմ ինձ պահպանես: Գոնե չկարծեն, թե կարող եմ մեզ վրա հարձակվել երբ կամենան: Գյուղացուն պատժելո՞ւ մասին: Ոչ պետք չէ: Բայց եթե գյուղապետը մի փոքր ժամանակ նրան բանտարկի, իրեն բարիք արած կլինի»:

Այսպես էր ապրում Բարսեղը Աննեսայում՝ անապատական շատ մարդկանց կողքին: Ասկետ և խաղաղական, որը իր միտքն ու սիրտը տալիս էր քավության, այլև մարդկանց հանդեպ հոգատարության:

Աստվածաբանության հրավերը:

Ուղևորվում է Կեսարիա, ապա Կոստանդնուպոլիս:

Արդեն ասել ենք: Այդ տարիներին եկեղեցու վիճակը խիստ տագնապալի էր: Ուղղափառ եպիսկոպոսների մեծ մասը Արևմուտքում էր: Մակայն անգամ ամենաուղղափառ եպիսկոպոսները (Կորդուայի երանելին և Լիբերիոս Հռոմայեցին) ընկրկեցին և ստորագրեցին Միրմիոնի հռչակավոր կիսաարիոսական հանգանակը 357-359-ին: Արևելքում տիրում էին արիոսականները, որոնք բաժանվեցին ոչ-համանվանականների (ծայրահեղականներ կամ մաքուր արիոսականներ), (*****), «համաեութենականների» (*****), որոնք շատ էին մերձեցնում ուղղափառներին: Առաջինները պնդում էին, որ Աստծու որդին էությանը նույնը չէ Հոր հետ, այլ ուներ ուրիշ բնություն: Մյուսները, ընդհակառակը, հավատում էին, թե Որդին «ըստ ամենայնի» նույնական է Հորը: «Նույն» (*****) բառի իմաստային տարբերակումը մեծ նշանակություն ունի: Պետք է ուշադիր լինել: «Նույն» բառը բացարձակ նշանակությամբ բացահայտում է Հոր և Որդու կատարյալ նմանությունը (հետևաբար նաև նույն էությունը): «Նույն» բառը հարաբերական իմաստով բացահայտում է, որ Որդին հարաբերականորեն ոչ նույնական է Հորը (ուստի, Որդին նույն բնությունը չուներ Հոր հետ):

Համաեութենականները հասատ անգամ այնտեղ, որ օգտագործեն «նույն ըստ էության» եզրը, որը բացառապես մոտ էր ուղղափառ «եակից» եզրին: Բայց այս դեպքում ևս համաեութենականները մի դուռ էին բաց թողնում այն ըմբռնման համար, թե Որդին այնուհանդերձ ստորադրյալ է Հոր նկատմամբ, ինչը Առաջին Տիեզերական ժողովը մերժեց «եակից» եզրով:

Նրանցից շատերը չէին կարող հավատալ, թե Որդին ունի նույն բնությունը, ինչը և Հայրը, նույն Աստվածն է, ինչը և Հայրը, միայն թե Որդին է (ուրիշ անձ), մինչդեռ Հայր Աստվածը «Հայր» է (ուրիշ անձ): Ամեն դեպքում ոչ-համանունական արիոսականների և հա-

մատուցողականների միջև կար մեծ վեհ, որը էականները փորձեցին կամրջել: Մրանք ավելի մոտ էին ծայրահեղ արհուսականների և օգտագործում էին «ըստ Գրքի Որդին Հոր նման է» անորոշ արտահայտությունը: Այսպիսով, «նման» բառի տակ մարդ դնում էր իր ցանկացած հավատը: Բնական է, որ միակ բանը, որ նրանք չէին ուզում հասկանալ այդ բառի տակ, ճշմարտությունն էր: Այն, թե Որդին ունի նույն բնությունը, ինչ որ Հայրը:

357-ից համատեղականները և ոչ-համանունականները գերիշխում էին Արևելքում: Պոնտոսը և Կապադովկիան այդ ժամանակ նման էին ուղղափառության կղզակի, բայց տակավին չունեին մեծ աստվածաբաններ և գործունյա եպիսկոպոսներ: Համատեղականները 357-359-ին հաղթանակած դուրս եկան: Բայց քիչ անց, 359-ի վերջին, կայսր Կոստանտինոսը անցավ նույնակիցների կողմը, որոնք առավել հեռու էին ուղղափառությունից: Այսուհանդերձ, եկեղեցին վտանգված էր հենց համատեղականներից, քանի որ վերջիններս, համեմատած էութենակից արհուսականների հետ, Եկեղեցուն ավելի մոտ էին կանգնած: Վերջիններին, որոնք գտնվում էին Եկեղեցուց հեռու, շատ հավատացյալներ ճանաչեցին և գիտակցեցին նրան հերձվածը:

Հենց համատեղականներին, քանի որ շատ չէին տարբերվում, հավատացյալները չէին կարողանում ճիշտ գնահատել: Չէին կարողանում հասկանալ նրանց չարամտության մեծ նշանակությունը: Այդ պատճառով էլ իրենց անաղարտությունը, իրենց հայեցակարգը և Եկեղեցու Ավանդությունը վտանգվում էին: Դրա ապացույցը եղավ այն, որ քիչ անց համատեղականները դարձան նաև հոգեմարտեր, որոնք հավատում էին, թե Սուրբ Հոգին արարված է, ծառայության ոգի: Այնժամ հարցումը դառնում էր լուծարային: Ապա ինչպե՞ս արարածը կարող է մարդուն փրկել: Մանավանդ Գրիգոր Աստվածաբանն ասում էր. Եթե արարած է, «թող նախ ինքը աստվածանա և հետո թող աստվածացնի ինձ, որ արարած եմ»:

Հաճախակի սինոդներ էին հրավիրվում: Նախաձեռնողները լինում էին մերթ ոչ-համանունականները և էութենակիցները, մերթ էլ համատեղականները: Վեճերը բորբոքվում էին ավելի ու ավելի:

Կեսարիան իր շրջանով թեև ուղղափառ էր, բայց հանգիստ չէր մնում: Բարսեղն այլևս ուսանող չէր, ոչ էլ փաստաբան դատարաններում: Նա նվիրվել էր ասկետիզմին, Սուրբ Գիրքը և Ավանդությունը ուսումնասիրելուն: Ուրեմն, մտնում էր աստվածաբանության ոլորտը: Քանի որ նա գիտակցում էր, որ պարզապես նոր էր սկսում աստվածաբանությունը ուսումնասիրել, ամեն կերպ ցույց էր տալիս, որ առայժմ գերադասում է դուրս մնալ աստվածաբանական պայքարից: Բայց իր դիրքորոշման համար չէր հարցրել Գրիգորին, իր ընկերոջը, որը ևս, կամա թե ակամա, նազիանզում, որտեղ եպիսկոպոս էր նրա հայրը, գտնվեց վեճերի կենտրոնում: Այդ վեճերի ընթացքում Գրիգորը հանդիպեց դժվարությունների: Այնժամ մտածեց Բարսեղի մասին: Ուստի նրան գրում է նամակ, խնդրելով լուծել մի հարց: Ի՞նչ պետք է պաշտպանի: Ի՞նչ փաստարկներ պետք է օգտագործի: Բարսեղը պատասխանեց, բայց պատասխանը

չբավարարեց Գրիգորին, որը և պատասխանեց թե նրա խոսքերից չլուսավորվեց: Այնժամ Բարսեղը խիստ սրտնեղած, մի բան գրեց արդարանալու համար, բայց գլխավորապես հետևյալը ասելու Գրիգորին:

- Եղբայր, ինձնից ավելին մի պահանջիր: Գրեցի այն, ինչ կարող էի: Այսքան մեծ թեմայի համար ես ավելի փոքր եմ, քան դու կարծում ես: Քեզ խնդրում եմ, որ քո անձը ամբողջապես նվիրես ճշմարտությունը պաշտպանելուն: Բավարարվիր նրանով, ինչ Աստված կներշնչի քեզ:

Բարսեղը չկարողացավ վճռականորեն օգնել Եկեղեցուն այս աստվածաբանական մարտահրավերին: Բայց, ըստ էության, ընդունել էր մարտահրավերը: Այն մի բան էր, ինչպես քիչ անց պիտի պարզվեր, որ նրա մեջ արթնացրեց մեծ աստվածաբանին:

Այս դեպքը շրջեց Բարսեղի կյանքի ուղին: Անապատականըցույց էր տալիս, որ պիտի դառնա աստվածաբան, մնալով ասկետ: Ջգում է, որ աստվածաբանությունը հեղեղում է իրեն, տիրում: Այդ պահին՝ 359-ի վերջ, աստվածաբանությանը զարգացման կենտրոնը թվում է, թե դառնում է Կեսարիան: Գիտե, անշուշտ, որ տակավին շատ անպատրաստ է: Ռազմի պատրաստ զինվոր չէ: Պարզապես նորակոչիկ: Թեկուզ: Իր տեղը ռազմադաշտն է: Անպայման պիտի մոտիկից հետևի պայքարին:

Որոշեց: Մեկնեց Կեսարիա: Ջգում է անհարմար և թևերը փակ: Գոնե շատ լավ հասկացել էր, որ աստվածաբանությունը վերձիգ ժայռ է: Նրա վրա մարդ կարող է հեշտ ջարդվել: Բայց Բարսեղը ուշադիր էր և խելամիտ: Կարծում ենք, որ այս ուղևորությունն ուներ մեկ ուրիշ նպատակ ևս, որ գուցեև առաջնայինն էր. այն է աշակերտել, սովորել: Ցարդ կատարել էր այսքան և այսքան ուղևորություններ, որպեսզի ուսումնասիրի հեթանոս իմաստությունը Կեսարիայում, Կոստանդնուպոլսում, Աթենքում: Որպեսզի անձամբ ճանաչի վանականությունը Եգիպտոսում, Պաղեստինում, Ասորիքում և Միջագետքում:

Եվ այժմ քանի որ, ինչպես պարզվեց, չմասնակցեց վեճերին, էլ ի՞նչ նպատակով պիտի ուղևորվեր, եթե ոչ ճանաչելու, հարստացվելու, սովորելու համար, թե ինչպես են տեղի ունենում աստվածաբանական վեճերը, որպեսզի բռնի վեճերի զարկերակը:

Հասավ Կեսարիա: Առաջին գործը եղավ տեսնել եպիսկոպոսին: Ծերունի Դիանիոսը բացեց իր հոգնած թևերը և գրկեց նրան: Մի քանի խոսք փոխանակեցին: Երիտասարդը հայտնեց իր հարգանքը և սերը: Ծերունին՝ իր գուրգուրանքը և սերը, հավանաբար և հույսը: Մեծ սպասելիքներ ուներ այս երիտասարդից, որը այժմ ոչինչ չէր ասում: Երկուսի սիրտն էլ ադոտ էր: Մթնոլորտը անբացատրելի կերպով վտանգավոր էր: Եկեղեցական շրջանակներում ինչ-որ վախի զգացում էր տիրում: Ում սրտի պատուհանը որ բացեիր, այնտեղ կհայտնաբերեիր վատ մի նախազգացում: Այդ կլիմայի տակ մտավ նաև Բարսեղը: Չէր կարող խուսափել:

Օր-ավուր մանրամասնություններ էր իմանում եկեղեցական հարցերի ընթացքի շուրջ, որոնք հայտնի չէին Աննեսայում: Բոլոր նորությունները ավարտվում էին նույն հիմքով: Համաժողովները Սիրմիոնի երրորդ հանգանակով տարածություն էին շահում: Նույն տարին՝ 359-ին, եպիսկոպոսական ժողով գումարեցին Սելևկիայում և ուզեցին ազդել Կոստանտինոս կայսրի վրա: Բայց պարզ դարձավ, որ նա բացահայտ պաշտպանում էր էակիցականներին, մինչդեռ մինչ այդ նա օգնում էր ոչ-էակիցականներին:

Բարսեղի հոգեկանի և ընթացքի համար առավել կարևոր էր այն, որ Պոնտոսի և Կապադովկիայի ամենահայտնի և գործունյա եպիսկոպոս Եվստաթիոս Սեբաստացին միացել էր համաժողովներին և կարևոր դեր էր խաղում նրանց մեջ: Չմոռանանք նաև, որ Եվստաթիոսն իր մենակեցությամբ և գործունեությամբ ազդում էր ամբողջ տարածաշրջանի վրա: Նա մեծապես ազդում էր ԲԱրսեղի ընտանիքի վրա, որի հարգելին էր: Դրան գուգահեռ, Դիանիոսը, չլինելով կարող աստվածաբան, չէր կարողանում դիրք գրավել: Նա լռում էր և սպասում: Այդ պատճառով էլ Բարսեղի հոգում մշուշ էր: Ինչքան ջանում էր, չէր պայծառանում: Նման պայմաններում Կոստանդնուպոլսում պատրաստվեցին 360-ի հունվարի 1-ին Սինոդ գումարել:

Դիանիոսը մի քիչ անկամ, ավելի շուտ՝ առանց պատրաստակամության, իր մոտ կանչեց Բարսեղին: «Բարսեղ որդիս: Գնանք Կոստանդնուպոլիս... Տեսնենք ինչ ենք անելու այնտեղ: Չգիտեն: Աստված մեզ չի լքի: Ուզում եմ, որ ինձ մոտ լինես»:

Այժմ ի՞նչ անի: Ամեն դեպքում չէր կարող մերժել հարգարժան ծերունուն: Եվ ձմեռ օրով մեկնեց Կոստանդնուպոլիս: Ուղևորությունը հոգնեցուցիչ, իսկ մայրաքաղաքում մնալը՝ տհաճ: Անհնար է նկարագրել այն, ինչ տեսավ, լռեց և հասկացավ Բարսեղը: Դրանք անսահման հուսախաբություն և սիրտխառնուր պատճառեցին: Չզվանք զգաց մարդկանց ու երևույթների նկատմամբ: Դրան գուգահեռ, սակայն, նա համոզվեց, թե ինչքան դժվար գործ է աստվածաբանությունը: Ինչքան տառապանք, իմացություն և աստվածային լուսավորվածություն է անհրաժեշտ: Այստեղ էլ հաստատ որոշեց նվիրվել աստվածաբանության: Այդ զգաց որպես գերագույն ծառայություն Եկեղեցում:

Ի՞նչ էր կատարվում Կոստանդնուպոլսում: Հունվարի 1-ին սկսեց Սինոդը: Բոլոր ծմբակցությունները պատրաստ էին, բացի ուղղափառներից, որոնք անգամ չէին լսվում: Փոքրաթիվ էին:

Կայսրը լարեց ճնշումների մեխանիզմը: Էակիցականները պալատում ելումուտ էին անում ազատորեն և հաճախ: Այդ ստիպում էր համաժողովներին հասկանալ, թե ինչ խաղեր են խաղում, ինչ ճաշեր են եփում: Նախքան նիստերն սկսելը, շատ եպիսկոպոսներ փոխեցին իրենց ճամբարը: Արքան իր մարդկանցով լավ գիտեր, թե ինչպես «խելոքանում» և ինչպես «զոջում» են թույլերը և կրթություն չունեցողները, եպիսկոպոսների պարսը, որոնք ե-

պիսկոպոս դարձան իրենց արիոսասիրությամբ և կամ անգամ հարազատ մարդկանց խաբելու իրենց ճարպկությամբ:

Բարսեղը տեսնում էր: Խղճի վաճառքի գինարբուք: Սրտխառնուք էր ունենում: Այդպես ճանաչեց մարդկանց և նրանց գործերը: Աստծու ներկայացուցիչները վերջին վերլուծությամբ հրավիրվեցին այստեղ ստորագրելու հավատքի խոստովանությունը, որ կամենում էր կայսրը, Էակիցների հանգանակը: Եվ մեծ մեծ մասը ընդունեց իր այդ դերը: Բարսեղը շնչահեղձ էր լինում: Լավ էր հասկանում, որ ոչինչ լավ չէր ընթանում: Երկնտում էր ու երևի տակավին ի վիճակի չէր ինքը աստվածաբանական գրույց ու վեճ անելու: Բայց տեսնում էր այն ահավոր աղավաղումը, որ տեղի էր ունենում: Նիկիայի հանգանակի մեջ «Էակից» բառով: Եթե հիմա վախենում էր կամ չէր կարողանում աստվածաբանության մեջ ավելի խորը առաջանալ, գոնե արդեն վստահ էր մեկ հարցում, թե Նիկիայի Տիեզերական Առաջին Ժողովի Հանգանակը պետք է մնար անաղարտ: Այդ չէր կատարվում: Ընդհակառակը, այդ մասին խոսք անգամ չէին անում: Վեճը սահմանափակվեց Էակիցականների և համաէակիցականների միջև: Ուղղափառ զեկուցողների համար լուսանցք չկար: Էակիցականները տակավին դիմակայում էին: Նույնը նաև ոչ-էակիցականներից ոմանք, որոնք արդեն հաղթահարված էին: Բայց նրանք քաջարի մի հռետոր զեկուցող ունեին, Եվնոմիոսին, որը դարձել էր Կիզիկի մետրոպոլիտը: Սա, անշուշտ, խստորեն և համառությամբ պայքարեց ծայրահեղ արիոսականների տեսակետների համար (***) դեմ), բայց առանց արդյունքի, քանզի մեքենայություններով մեծամասնությունը գնաց Էակիցականների ետևից:

Իրադարձությունների և քառսի առաջ Բարսեղը աստիճանաբար նահանջում էր ինքն իր մեջ: Նա սովոր չէր այսպես խառնակ ժողովների: Երբեք չէր պատկերացնում, որ եպիսկոպոսների մի նման հավաք կարող էր այսպիսի պատկեր ունենալ: Նրան հրեշալի բան էր թվում, որ Մինոդի հանգանակը կախում ունի կայսրից: Միջանցքներում կամ մասնակիցների զբաղեցրած կացարաններում Բարսեղը գուցե հանդիպեց Եվնոմիոսին: Վերջինս արդեն ճանաչում էր առաջնի եղբորը՝ Գրիգորին, (հետագայում Նիսսայի եպիսկոպոս): Գուցե փոխանակեցին մի քանի խոսք: Բայց նրանց քառս էր բաժանում:

Եվնոմիոսը ոչնչացնում էր Նիկիան: Բարսեղը հիմնվում էր Նիկիայի վրա: Բացառված չէ, որ Եվնոմիոսը զարմացած լինի Բարսեղի լռության վրա և նրան հրահրած լինի. «Դու, հռչակված հռետոր, լսելի պիտի չդառնա՞ս: Ի՞նչ է կատարվում, չեմ հասկանում»: Եվնոմիոսը չէր կարող հասկանալ, թե ի՞նչ էր կատարվում Բարսեղի հոգում: Ավելի ուշ Եվնոմիոսը Բարսեղի դիրքորոշումը Կոստանդնուպոլսում պիտ որակի երկչոտություն: Եթե բարձր ինքնագիտակցությունը համարում էր երկչոտություն, և դեպի ներքին ժայթքումը տանող խորը հուսախաբությունը տկարություն, ապա Բարսեղը և՛ երկչոտ էր, և՛ տկար: Քանզի իրոք Բարսեղը և՛ ինքնագիտակցություն ուներ, և՛ շուտով նրա աստվածաբանական խոսքը ցայտեց որպես արտեզյան ջուր, որպես ցայտաղբյուր, որը կանգ առավ միայն նրա սրտի կանգնելու հետ:

Նիստերի ընթացքում Եվստաթիոսին տեսնում ենք գործարար շարժման մեջ: Նա նույնացել էր համաեությունականների հետ, բայց Բարսեղը չէր կամենում նրան լքել, թեև նրա համար խիստ նեղվում էր: Այսինքն, իրականում Բարսեղի միջավայրը իրեն չէր օգնում ուղղափառ ուղիով ընթանալու: Մեկ կողմից ծերունի Դիանիոսը ծերուկ Գրիգոր Նազիանզացու (Գրիգոր Աստվածաբանի հոր) հետ չունեին աստվածաբանական այն կարողությունը, որպեսզի ճշտորեն որոշեին: Մյուս կողմից Եվստաթիոսը գիտակցորեն աշխատում էր համաեությունականների օգտին:

Նիստերը տակավին չէին ավարտվել, երբ Բարսեղը մթագնած սրտով վերցրեց Դիանիոսին և վերադարձան հայրենիք: Էությունակիցները հաղթանակեցին: Ընդդիմադիրներին վախեցնելու համար նրանցից ոմանց արտրեցին: Փետրվար ամսին Եվստաթիոսին այլոց հետ արտրեցին Դարդանիա, այժմյան Հարավսլավիա:

Վերադարձի ուղևորությունը շատ արգասավոր եղավ: Բարսեղը նախնական հաշվումներ կատարեց: Նույնը կատարել էր անցյալում՝ երեք տարի առաջ, երբ վերադարձավ Աթենքից: Այդ ժամանակ ուզում էր իր ուժերը փորձել հռետորական ասպարեզում: Եվ այդ իրեն հաջողվեց: Նա իրենից դժգոհ չէր:

Այժմ, սակայն, հարցն ուրիշ էր: Աստվածաբանական պայքարում հանդես էին գալիս արիստակրոսության ճյուղավորումները: Բայց նրանք չէին: Փոքր մի աստվածաբան կարող էր խաբվել և հակառակորդներ համարել ինչ-որ վատամիտների:

Բայց շնորհաշատ հոգին, որը պիտի մեծ աստվածաբան դառնար, չէր խաբվում: Կանխազգում էր մի բան, որը շնչահեղձ էր անում նրան: Քանի նա այդ գիտակցում էր, մտածում էր թաքնվել, փախչել, պարտավորություններ չունենալ: Խորը, վստահ մի ձայն նրա մեջ ասում էր. «Աստվածաբանության մեջ, Բարսեղ, հակառակորդը Աստվածն է, ճշմարտությունը: Ուստի, եղիր պողպատ, դիմանալու համար, դարձիր արեհավաք գայն բռնելու համար, դիպչիր նրան որպեսզի միանաս նրա հետ»: Խեղճը չէր դիմանում: Ամեն անգամ, երբ լսում էր այդ ձայնը դեմքը քրտինքն էր պատում: Դալկանում էր: Չեռքն ու ոտքը թուլանում էին, մատները փայտանում: Թույլ էր տալիս, որ ծանրացած գլուխը թեքվի առաջ: Մինչև որ սուրբ գլուխը հարվածի իր առաջ եղած անուք սեղանին: Նրան սարսափն էր պատում և հափշտակվելու տրամադրությունը: Փախչել: Դա ամենալավն էր: Բայց ո՞ր: Փախչել, բայց որտեղի՞ց: Ինքն իրենի՞ց: Իր մարմնի՞ց: Այդ դեպքում որտե՞ղ էր գալու բազմելու ճշմարտությունը: Փախչի հիմնահարցի՞ց: Այդ էլ չէր լինի: Մարում էր, մեռնում: Չասես նրան նապաստակի պես փախչել: Ոչ, այդ չէր անի: Ասեիր՝ պատրաստվիր, մարզվիր: Այդ մեկը այո, կլիներ: Այդ կընդուներ: Երբեմն ուշքի էր գալիս: Սպառված, անշուշտ, ասես թղթից լիներ: Ապակի, որը փոքր մի բանից պիտի ջարդվեր: Բայց ահա չի ջարդվում: Միայն թե ավելի թեթևացած էր: Նրա հոգին ավելի նուրբ, թափանցիկ: Ավելի լավ էր տեսնում ճշմարտության դաշտում: Մշուշը, որ ծածկում է հոգին և թաքցնում ճշմարտությունը, շարժվեց: Անշուշտ մի փոքր, բայց շարժվեց: Մի փոքր

նոսրացավ, ծագեց մի գաղափար: Դարձյալ լավ է այսօրվա համար: Վաղը ավելի շատ կլինի: Արդեն պարզ էր: Կռիվը չէր լինի արիտակամների դեմ: Իր թիրախը ոմն Եվնոմիոս չէր: Ոչ, դիպեկտիկ և հզոր հռետորը պարզապես խաբվել էր: Կարծում էր, թե ճշմարիտ է մի բան, որ ճշմարիտ չէ, նշան էր բռնում դատարկության վրա, և ասում էր, թե սա է ճշմարտությունը: Կռվում էր դատարկության դեմ, չեղածի դեմ: Մեծերը չեն կռվի ստվերների դեմ: Անգամ եթե նոր են ճամփա ելնում: Այդ անում են փոքրերը և անթիվ աստվածաբանները: Նրանք, որոնք «փրկում են» ուղղափառությունը, որոնք աշխատում են ծափեր լսելու համար: Եկ, տանջված Բարսեղ, դիմացիր: Քո ճանապարհն ուրիշ է: Իրականությունը: Դրա համար պիտի աներևակայելի ցավես: Պիտի հավես: Բայց Աստված քեզ պիտի բացահայտի ճշմարտությունը: Պիտի լուսավորի քեզ և դու քիչ-քիչ պիտի սկսես բացահայտել այն և պաշտել: Այն չիմացողները միայն այսպես պիտի տեսնեն այն: Նրանք, որոնք խաբվեցին և նշան էին վերցրել դատարկությունը, պիտի կարողանան ասել. «Այժմ այն, ինչ տալիս ես մեզ քո խոսքով, գոյություն ունի: Այժմ ընդունում ենք, որ այն, ինչ ասում էինք, գոյություն չունի: Այնքան հեշտ կլինեք, Բարսեղ, որ կռվեիր Եվնոմիոսի դեմ: Բայց դու ոչինչ չես շահում: Գիտես նրա զենքերը: Դրանք օգտագործում ես և ստորացնում նրան: Բայց ճակատամարտը կշահես միայն այն դեպքում, երբ մտնես այնտեղ, որտեղ չմտավ Եվնոմիոսը: Հենց որ տեսնես ճշմարտությունը, կբացահայտես այն: Այդ է քո հաղթանակը: Այդպես են կռվում չարամիտների դեմ:

Սուրբ Հոգին թևածում էր հոգնած սրտում: Ազատագրում այն, ցույց էր տալիս նրան ճիշտ ուղին: Մեծ աստվածաբանության ուղին:

Կեսարիայում: Օգնեց Դիանիոսին ուշքի գալու ուղևորության դժվարություններից: Նա ևս ցավում էր Եկեղեցում կատարվածների համար: Բայց նա ոչ հզոր ավեհավաք ուներ, ոչ էլ երիտասարդական կորով դրանց դիմակայելու համար: Նրա ուղին վայրընթաց էր: Երեք տարի անց պիտի ավանդեր հոգին:

Որոշ չափով Կոստանդնուպոլսի խառնաշփոթը փոխադրվել էր նաև Կեսարիա: Դա առաջացնում էր Բարսեղի զզվանքը: Մի երեկո խնդրեց Դիանիսիոսի օրհնությունը - «Տուր ինձ քո օրհնությունը: Պիտի գնամ»: Եպիսկոպոսը ոչ խելապակաս էր, ոչ էլ քար: Թմրեց սիրտը: Հոգնած աչքերում արցունք երևաց:

«Այո, որդիս, գնաս բարով: Իմ օրհնությամբ: Տեսնում եմ: Ոչ ես, ոչ էլ մեկ ուրիշը քեզ չի պահում այստեղ: Հիասթափվեցիր ինձ հետ: Դու նույնիսկ տառապում ես: Երևում է: Ես ի՞նչ անեմ: Ծերացել եմ: Չեմ կարող կռվել: Ուժ չունեմ Տեսնում ես ահա... —ձայնը կտրվեց հեկեկալուց: Քեզ սիրում եմ, որդի: Դու մխիթարանք էիր: Իմ կողքին լույս էի տեսնում և տաքանում էի: Բայց դու գնա, գնա: Գիտեմ ուզում ես գտնել Գրիգորին: Դիշտ ես անում: Այստեղ արդեն վերջն է: Դու պիտի սկիզբն անես»:

Երկար մի գիշեր անցկացրեց: Լքում էր հարգարժան ծերունուն: Այո, վատ էր զգում: Բայց ծերունին մարգարեացավ. «Դու պետք է սկիզբն անես»:

Նագիանգո-Տիբեթիներում

Փետրվարյան ձմեռային առավոտ: Ամեն ինչ պատրաստ էր ուղևորության համար: Ոչ թե դեպի Աննեսա: Դիանիոսը այդ հասկացել էր: Բարսեղն ուզում էր զրուցել Նագիանգոյում բնակվող Գրիգորի հետ: Նա կարիք ուներ իր հոգին հենելու Գրիգորի հոգուն: Իրեն պետք էր մեկը, որպեսզի նրան տար իր սրտի ծանրությունը: Ուրիշ ո՞վ կընդուներ այդքան ծանրություն: Ուրիշ ո՞վ կկարողանար այդքան ծանրություն վերցնել:

Հոգու բեռը նման չէ մարմնի բեռին: Մեկ ուրիշին հոգեպես թեթևացնել նշանակում է նախ այն, որ հասկացել ես այն, ինչ ծանրացնում է քո քույր հոգին, և որ քոնն ես դարձրել այն հիմնահարցը, որ կռացնում է քո եղբոր հոգին: Ահա թե ինչու այդ պայմաններում անհրաժեշտ էր Գրիգորը:

Ուրեմն, շարժվեց դեպի Նագիանգո: Ճիշտն ասած դեպի Գրիգորը: Անպայման նրան զգուշացրել էր: Գրիգորին արդեն հայտնի էր Բարսեղի իրավիճակը: Գիտեր, թե ինչքան փորձությունների ենթարկվեց Կոստանդնուպոլսում: Ուստի արեց այն ամենը, ինչ կարող էր նրան այդ վիճակից հանելու համար: Անել այնպես, որ նա հնարավոր չափով պակաս մտածի Եկեղեցու և աստվածաբանական հարցերի մասին: Եվ ճիշտ է, որ առաջին օրերը անցան խաղաղ և հանգիստ: Երկու բարեկամները ապրեցին գեղեցիկ անհոգ պահեր: Նրանք այնքան հաճելի բաներ ունեին պատմելու, այնքան շատ բաներ վերհիշելու: Ժամանակի մեծ մասը անցկացնում էին միասին: Բայց ոչ երկուսով մենակ: Անբուն մի աչք գիշեր ու զօր հետևում էր այդ սուրբ գլուխներին: Նրա նայվածքը մեխված էր նրանց վրա և չէր մտածում նրանց ազատ թողնելու մասին:

Բայց ահա ընկերները դրանից չէին նեղանում: Այդ հայացքի տակ ապահով էին զգում: Ավելի շատ անշուշտ նա փաղաքշում էր նրանց, քան թե պահպանում: Ավելի շատ նրանց սիրում էր, քան թե առաջնորդում: Ի՞նչ աչք էր այդ: Մի ծերունի եպիսկոպոսի: Մի նախկին հերետիկոսի: Մի հոր: Մի մարդու, որը տարվեց չարամտությամբ: Մի մարդու, որը մահից առաջ հրաժարվեց չարամտությունից:

Մարդը կարող է պատկերացնել խորը փորձառությունը և անսահման սերը ծերունի Գրիգորի, որը եպիսկոպոս էր Նագիանգո քաղաքում և Բարսեղի ընկեր Գրիգորի հայրը: Այս հարգելի անձնավորության մոտ մեր երիտասարդները զգում էին Աստծու ներկայությունը: Երկու երիտասարդներն էլ գիտեին ծերունի Գրիգորի արկածները, կապ հերետիկոսության հետ: Այս հանգամանքը նրանց ստիպում էր ավելի հարգել նրան, քանի որ այդ նշանակում էր, թե ծերունական սիրտը շատ է փորձվել, կորցրել է ճշմարտությունը, ցավ է զգացել, վերագտել ճշմարտությունը: Էլ ի՞նչ էր հարկավոր, որ նրանք խոնարհվեին և համբուրեին ծերունու ձեռքը:

Ծերունի Գրիգորի մասին լավ գիտենք, որ նախկինում պատկանել էր Գերագույնականների հերձվածին: Նրանց, որոնք հավատում էին միայն գերագույն Աստծուն: Հետո վերադարձավ Եկեղեցի, որպեսզի մոլորվի և ստորագրի համաեութենական հավատի հանգանակը, ինչպես արել էր նաև Դիանիոսը:

Հենց որ Բարսեղը վերագտավ իր տրամադրությունը, գրույցը փոխվեց հին թեմայի վրա: Գրիգորը պատրաստված էր: Քանզի սպասում էր դրան: «Այո, Բարսեղ: Դարձյալ վատահեցնում եմ քեզ: Ուզում եմ, որ մենք միասին ճգնավոր դառնանք: Ինչպե՞ս այդ մտածում ես: Մի՞թե կարելի էր այդ մոռանալ: Աննեսայի վերաբերյալ գուցե իրավացի ես: Բայց ինձ լսիր: Մի առաջարկ ունեմ: Քաղաքից դուրս Տիբերիներն վայրում իմ հոր կալվածքն է: Գնանք այն տեսնենք: Մի քիչ կցրվենք: Գրիգորի նպատակը բացահայտ էր: Առաջարկում էր Բարսեղին ճգնավորություն անել Տիբերիներում՝ հայրական կալվածքում: Հայր Գրիգորը չէր առարկում: Չոհում էր ամեն բան, միասին տեսնելու համար երկու երիտասարդներին, որոնք դառնալու էին մեծ:

Ճանապարհը երկար էչր, բայց երկար ժամանակ պետք եղավ տեղ հասնելու համար: Այստեղ Պոնտոսի լեռները և չոր ձորերը չեն: Այստեղ հողը բարեբեր է: Այդ պատճառով փափուկ, փուխը: Կոխելուց փոսանում է, դառնում ցեխ: Ճանապարհները անտանելիորեն ցեխոտ են դառնում: Կապաղովկիայի գյուղացիները չեն սրտնեղում: Անցնում են անասուններին հեծած: Անգամ հիանում են ցեխի շատության վրա: Քայլում են և նրանց ոտքերը խրվում են ցեխի մինջև կոճերը: Բայց սիրում են այդ հողը: Քանի որ այն իրենց շնորհում է հազար ու մի բարիք: Նրա ընդերքը արգասաբեր է: Սիրում են արարել: Մեկն է ցանում, տասն է ծնում: Ինչքան որ այս ամենը ճիշտ են Տիբերիների հողի մասին, այնքան ճշմարիտ է այն, որ Բարսեղը հիասթափվեց: Ցեխը տեսնել անգամ չէր կարողանում: Ինչպե՞ս ամբողջ կյանքը ապրել այս ցեխի մեջ: Վերջապես հասան կալվածք: Չիերից իջան մի քիչ քայլելու համար: Չիերը ևս հանգստացան: Քայլում էին և նրանց կոշիկները խրվում էին ցեխում: Ոտքերը դարձել էին ծանր կապար: Ցեխը անտանելի ծանրացրել էր դրանք: Գրիգորը անխոս հետևում էր ընկերոջը: Անտարբեր էր ձևանում, բայց ձգված լարի պես մոտ էր կտրվելուն: Ունայն հույսեր չէր փայփայում: Բայց... գուցե բացառված չէ... Գուցե կարծիքը փոխի...:

Ոչ մի բան: Բարսեղը սկզբից մերժողական էր: Այժմ միայն մտածում էր, թե ինչպես ազատվի այս ցեխավայրից: Նա չվիրավորեց Գրիգորին: Չարտահայտեց իր զգվանքը: Պարզապես ինչ-որ բան մոթմոթաց. «Դժվար է, Գրիգոր, բավական դժվար, տեսնում ես...»:

Դարձյալ ձի հեծան: Մեկը հանդարտվելով, մյուսը՝ հիասթափված: Ծերունի եպիսկոպոսի տանը ուշքի եկան: Վերագտան ծերունական սրտի փորձված գուրգուրանքը: Անգամ Բարսեղը հպատակվում էր դրան: Ձրույցները վերսկսվեցին: Անպայման անդրադարձան նաև եկեղեցական և աստվածաբանական մեծ թեմաներին: Երեքի համար էլ ինքնին հասկանալի էր, մնալ Նիկիայի հանգանակին հավատարիմ: Ոչ ոք չէր վիճարկում: Բարսեղը բավական

հանգստացավ: Չգուժ էր գրեթե վերանորոգված, թեև իր հոգին ծանրացնող ամպը չէր ցրվել: Վերադարձավ Կեսարիա: Որոշ ժամանակ մնաց այստեղ, անցկացրեց մնացած ձմեռը: Իր առաջին հոգսը եղավ կարդալը: Նա հավաքեց եկեղեցական հեղինակներից ինչքան հնարավոր էր ավելի մեծ թվով գործեր: Առաջին տեղում էր Օրիգենեսը: Ոչ մեկ ուրիշը այսքան շատ գործեր չէր գրել, ինչքան այս անխոնջ ալեքսանդրիացին: Բնականաբար չմոռացավ Գրիգորին: Եվ ինչքանով որ նրա տրամադրությունը վատն էր, իր սրտից հանեց Տիբերիների ցեխի և նրա անտանելի ձմեռվա հանդեպ զգացած զզվանքը: Պարզ հայտարարեց, թե անկարելի էր վանականություն անել այդ սարսափելի վայրում: Ասացինք, որ Գրիգորը ինքնախաբեություն չուներ: Բայց չէր կարող որոշ բաներ արսել: Ինչո՞ւ Բարսեղը արտահայտում էր այսքան զզվանք: Չայրացած, վերցնում է փետուրը և գրում իր նամակներից երկրորդը:

«Չեմ կարող տանել, եղբայր, որ մեղադրում ես Տիբերիներն ցեխի և ձմռան համար»: Այդքան «Ինձ մի՛ դիպչիր» եղա՞վ: Թե՞ քեզ համար ավելի հաճելի են Պոնտոսի մութ և անարև լեռները: Ուրեմն, վերջ տուր ցեխերը ծաղրելուն, որովհետև ես ևս իմ հերթին կպատասխանեմ երկրի ցեխերից կգերադասես քաղաքի գինետները և դրանում կատարվող ահավոր գործերը: Թե՞ քո մտքով, թե ձմեռն ու ցեխը ես եմ ստեղծել»:

Տիբերիների վիճակը սովորական էր Գրիգորի համար, բայց ոչ Բարսեղի համար, որ ավելի ծանոթ էր լեռնային Պոնտոսին, որտեղ, երկրի լեռնոտ ու քարքարոտ լիճներու պատճառով ցեխի մեջ չէր խրվել:

Վերադաձ Պոնտոս-Ճգնարան Վերագտները

Վերաբերյալ նամակը կասկածներ չի թողնում: Գրիգորը, զոնե առայժմ, չէր որոշում հետևել Բարսեղին: Վերջինս էլ, հենց որ ստացավ նամակը, համոզվեց, որ զուր էր Գրիգորի վրա հույս դնելը, քանի որ մոռացվել էին հին երազները, պատրաստվեց մեկնել Պոնտոս:

Բարսեղի սիրտը դարձյալ ծանր է: Անշուշտ, նա խիստ կամային նկարագիր էր: Միաժամանակ նաև շատ նրբազգաց: Իր զգացական աշխարհը բացառիկ նրբություն ուներ: Այդ պատճառով էլ հաճախ խոսում է իր հիասթափությունների մասին, երազների, հույսերի մասին: Չի կարող դիմադրել ինքն իրեն և հաճախ բացահայտում է իր դառնությունը, իր տխրությունը սեփական դժբախտությունների, երբեմն նաև ընկերների ողբերգությունների պատճառով: Հատկապես այս պահին մեծապես դառնացած է: Այս ուղևորությանը սպասել էր տարիներ: Բայց իր սիրելի Գրիգորի ընկերությամբ: Եվ հիմա ստիպված է այն կատարել առանձին: Թող լինի և այդպես:

Ուղևորությունը պետք է կատարվեր և կատարվեց: Բարսեղը բարձրացավ Պոնտոս: Նրա նշանակետը Աննեսան չէր: Այժմ ուրիշ բան էր փնտրում: Ուզում էր լավ փնտրել: Իրեն պետք էր մի տեղ Պոնտոսում, հարմար և խաղաղ մի վայր, որտեղ հաստատեր իր ճգնարանը: Այդ

այնքան էլ հեշտ գործ չէր: Անապատի շատ սիրահարներ ամբողջ տարիներ են կորցնում, շրջելով սար ու ձոր և անապատներ, մինչև գտնում են այն վայրը, որտեղ պիտի հանգստանան:

Բարսեղը, սակայն, ժամանակ չունեց: Շուտով պիտ համոզվի, որ հակառակ իր երիտասարդական երազների, Աստված նրան պատրաստում էր աշխարհի համար: Այնտեղ պետք է գործի: Անապատը այժմ նրան անհրաժեշտ է միայն նախապատրաստության համար: Այսպես, Աստված շուտով իրեն ցույց տվեց մի վայր, որը նրան ոգևորեց: Բարսեղն այժմ բավարարված էր: Բայց առանց մոռանալու. «Եթե իմանաս, Գրիգոր, ինչ վայր են գտել: Այն վայրի նման, որ երևակայում էինք, երազում էինք Ատտիկայի լուսնի տակ: Վայրը, իրոք, հաճույք էր աչքերի համար և իր անդորրով եզակի: Եթե Բարսեղը հոգով բանաստեղծ չլիներ, այդ նրան չէր հուզելու: Այժմ նրան ցնցել էր: Գրիգորը նրան հուսախաբ էր արել: Բայց արժեք նրան գրել: Նկարագրել իրեն կախարդած գեղեցկությունը և ասել, թե նման բաների վրա ուշադրություն չէր դարձնում: Միայն քարերը չեն հուզվում գեղեցկությունից, ինչ տեսակ գեղեցկություն էլ ուզում է լինի: Այստեղ կար նաև մի տմակ: Երբ կանգնած էիր լիմում դրանից քիչ վերև՝ ժայռի գլխին, աչքդ գրկում էր տեղանքի ամբողջ մեծափառությունը, իր գեղեցկությամբ ավելին, քան Հոմերոսյան Կալիպսոյի կղզին: Կանաչի մեջ կորած սարալանջից դիտեց շուրջ բոլորը: Դիմացը դարձյալ փափուկ մի սար, ստվերախիտ ծառերով: Ներքևում խորունկ մի ձոր, որի միջով քչփչում էր արագահոս գետը, որի ջրերում խայտում էին մեծաքանակ ձկներ: Այդ Իրիս գետն էր: Նրա ոտքերի և ձորի միջև մի նեղ, զարդարուն օրհնություն: Հողի մի շերտ, զարունից հարբած, ուզում էր փոխանցել իր գեղեցիկ գլխապտույտը: Ժայռերին անխնա զարկող ջրի ահավոր աղմուկը կարող էր արբեցումից հանել հանդիսականին: Միայն եղնիկների հանկարծակի շփոթը կարող էր ընդմիջել լսողության հակումը թռչունների կախարդիչ համերգին:

Բայց Բարսեղը երկար չի մնում մոռացության մեջ: Նա ասկետ է, վանական: Կամ, առնվազն ուզում է դառնալ կատարյալ վանական: «Այո, Գրիգոր: Այս ամենն այնպես է, ինչպես ասում են: Բայց ինձ հետաքրքրում է այն, որ այստեղ բացարձակ անդորր է և ես կարող եմ ադորթել: Մարդիկ հազվադեպ են անցնում: Միայն ինչ-որ որսորդներ: Եվ չկարծես, որ արջեր ու գայլեր են որսում, ինչպես Կապադովկիայում: Միայն եղնիկներ, նապաստակներ, վայրի այծեր: Հասկանո՞ւմ ես, թե ինչ կկատարվեր ինձ հետ, եթե ընդունեի քո առաջարկը՝ Տիբերիներում մնալու, որը այս վայրի համեմատությամբ նման է երբևէ եղած ամենասարսափելի անդունդի»: Մոտավորապես այսպես էր քիչ հետո գրելու Գրիգորին:

Ուրեմն, այստեղ պիտի լինեի իր ճգնարանը: Քամին, լեռը, փոքրիկ դաշտը, թռչունները, եղնիկները պիտի լսեին նրա աղոթքի հառաչանքները: Բայց հիմա պետք է վերադառնա: Դեռ ամեն ինչ պատրաստ չէր: Պետք էր ինչ-որ բաներ բերեր իր հետ: Ինչ-որ գործեր մնում էին անելու: Նույն նամակում նա ասում է, թե իրեն գործից կտրում էին շատ զբաղմունքներ: Բայց

որտե՞ղ: Աննեսայո՞ւմ թե Կեսարիայո՞ւմ: Բնական է, որ զբաղմունքները և անջատումները առավելապես կապվում էին քաղաքի հետ, քան թե գյուղի: Գոհ սրտով վերադառնում է Կեսարիա: Կարծում է, թե մոտեցել է աշխարհը վերջնականապես լքելու ժամանակը: Նրա շարժումներին հետևում էին իր բարեկամ Գրիգորը և իր եղբայր Գրիգորը (հետագայում Նիսսայի եպիսկոպոս): Վերջինս տեղեկացրել էր, որ ուզում են հանդիպել իր հետ Կեսարիայում: Բայց արդեն ուշ էր: Բարսեղը ձանձրացել էր նախ իր բարեկամ Գրիգորին և ապա իր եղբայր Գրիգորին սպասելուց: Քանի անգամ խաբվել էր սպասելով: Սկզբից չէր սկսելու: Եվ հետո, քաղաքը և նրա ստեղծած զբաղմունքները նրան խեղդում էին: Իրիսի շրջանը համեմատում էր քաղաքի հետ և նրան դժողք էր թվում: Ուրեմն գնալ է պետք: Գնալ ճգնարան, Իրիս: Տակավին գարուն էր: Գուցե ամառնամուտ: Շոգ, փոշի, թշվառ փոխանակումներ, ոչ էական աշխարհ փոքր հոգսեր: Մի՞թե Գրիգորը գուր էր իրեն մեղադրում: Արդեն համոզված էր, որ պիտի վերջանային իր թափառումները: Քիչ հետո կհաստատվի այնտեղ և էլ չի հեռանա: Խեղճ Մեծն Բարսեղ: Եթե իմանաս, թե քանիցս պիտի լքես քո ճգնարանը: Եթ իմանաս, թե ինչքան քիչ ես վայելելու քո փոքրիկ դրախտը: Ուրեմն, մեկնում է: Բայց լավ չէ: Պետք է երկու բառ գրի իր բարեկամ Գրիգորին, թեկուզև նրան հիասթափեցրել է: Չի կարելի նրան այդպես թողնել: Վերջապես, նա ևս պետք է իմանա թե ինչպիսի տեղավայր է ընտրել իր ճգնարանի համար: Ոչ, նրան չէր խնդրելու դարձյալ- գոնե ուղղակիորեն- գալ իր հետ: Բնականաբար Գրիգորը կհասկանա այդ: Դա բավական է Բարսեղին: Փետուրը թաթախում է թանաքին և գրում է Գրիգորին ուղղված հայտնի նամակը (14-րդը), որի մասին արդեն խոսեցինք: Գրիգոր Նյուսացուն չպատասխանեց: Նրան միշտ համարել էր կրտսեր: Անգամ անկարող մեծ հարցեր լուծելու, ինչպես կտեսնենք ստորև: Նրա հոգին ճիշտ էր կարդացել: Նա անփորձ տեսական միտք էր:

Առաջին մեծ աստվածաբանությունը:

360-ի ամռանը դարձյալ Պոնտոսում էր: Անշուշտ փոքր ինչ եղավ Աննեսայում: Նրա գրքերի մեծ մասը և առօրյա իրերը գտնվում էին այնտեղ: Դասավորեց ինչքան ավելի շատ գիրք կարող էր: Վերցրեց ամենից անհրաժեշտ իրերը: Հայրական տան մարդիկ դրանք բեռնեցին մի ուժեղ ջորու վրա: Մյուսին նստեց Բարսեղը: Հրաժեշտ վերցրեց առանց հուզականության և փոքր քարավանը մեկնեց դեպի փոքր դրախտ՝ դեպի փոքր ճգնարան: Բնական է, որ այնտեղ տանող ճանապարհը դրախտային չէր: Մեծ մասամբ դժվարանցանելի: Այստեղով չէր անցնում պետական փոստատարը: Այդ պատճառով էլ ճանապարհը, որտեղով անցնում էին պետական փոստատար կառքերը: Եվ այդ ժամանակ շքեղություն էր կառքով ճամփորդելը: Այդ սովորաբար հատուկ էր պետական բարձրաստիճան անձնավորություններին, հաճախ նաև եպիսկոպոսներին, երբ նրանք հրավիրվում էին որևէ սինոդի մասնակցելու համար:

Բարսեղն այժմ եպիսկոպոս չէր և ջորիները վաղուց ծառայում էին նրան: Անսովոր չէր: Միայն թե ճգնությունը և գրքերը տկարացրել էին նրան: Պակաս էր դիմանում, քան առաջ: Ամեն դեպքում դիմանում էր և հաջող հասավ ճգնարան: Իրեն ուղեկցող մարդու օգնությամբ տնակի ներսուղուրսը մի կերպ կարգի բերեց: Տնակից դուրս եղած հողամասից մի կտոր ցանկապատեցին, վայրի խոտերը քաղեցին, հողը փորեցին: Բանջարեղենի սերմեր ցանեցին: Առվակ բացեցին և մի քիչ ջուր բերեցին: Մոտերքում սարի աղբյուրներից ջուր էր հոսում: Մի քանի օր անց մնաց մեմակ: Վերջապես մեմակ էր Աստծու հետ, նրան իր մեղքերը խոստովանելու համար: Մեմակ գրքերի հետ, որպեսզի մոռանա մեմակության հոգնությունը: Մեմակ, որպեսզի խնդրի Սուրբ Հոգուց, որ լուսավորի իր խավար միտքը, շնորհի իրեն ճշմարտությունը:

Աղոթք, ընթերցում, ֆիզիկական աշխատանք: Առօրյա շրջանակը: Բայց թվում է, թե շատ ժամանակ չանցավ, և իր ընկերների սերը նրան գտավ դարձյալ: Եվ, մեր սպասածին հակառակ, իրեն չխանգարեց: Հոգ էր տանում, միջնորդում ընկերների համար հզոր ընկերների մոտ: Առավելագույնը այդ չէր: Անապատային ճգնարանում ընդունում էր նաև այցելուների: Հեռավոր բարեկամներ Կեսարիայից, այլև Նեոկեսարիայից նրան խնդրում էին. «Շնորհ արա, Բարսեղ մի քիչ խոսիր իմ երեխաների հետ: Հասկանում եմ, պիտի խռովեն քո հանգիստը, խնդիրներ հարուցեն: Բայց այնքան շատ եմ ուզում, որ քեզ տեսնեն, քեզ լսեն: Մի բան ասա նրանց, երկար չեն մնալու»:

Եվ Բարսեղը երեխաներին ընդունում էր ճգնարանում: Արդեն շատ խնդրել պետք չէր: Ռոպիետև, ինչքան էլ որ ճգնավոր էր, իր հոգու խորքում ուսուցիչ էր: Երեխաները տեսնում էին նրան, լսում, հիանում: Բայց հազվադեպ էին բան հասկանում: Առավել մեծ նշանակություն ուներ այն, որ այդ քնքուշ սրտերի համար այցելությունը դառնում էր խորը փորձառություն, որը պատի պտղաբերեր հետագայում: Ամեն ինչ՝ իմացություն, հարստություն, փառք կորչում է: Փորձառությունը՝ երբեք:

Ուզենք թե չուզենք, վերադառնում ենք Գրիգորին: Նրան թողել ենք Նազիանգո քաղաքում և, ամենայն հավանականությամբ, այժմ ճգնում էր Տիբերիներում, իր հոր կալվածքում: Հավանաբար այնտեղ հասավ նրան Բարսեղի վերջին (14-րդ) նամակը, որը հիացմունքով նկարագրում էր վերջինիս ճգնարանի շրջապատը: Այս նամակում, ինչպես և այլ բնագրերում, Բարսեղը չխնայեց ծաղրանքը Տիբերիների նկատմամբ: Դա միջոց էր խթանելու համար Գրիգորին, բայց ապարդյուն: Գրիգորը դեռ պատրաստ չէր հետևելու իր բարեկամին: Չէ՞ր հասունացել: Ժամանակի լրումը չէ՞ր հասել: Չէ՞ր հրավիրվել մեմակյաց կյանքի համար: Ո՞ր մեկը այդ ամենից: Դժվար է պատասխանելը: Բայց վերջին հանգամանքը առավել ծանրանում էր: Եթե մեկը խորը ուշադրություն դարձնի Գրիգորի կյանքի վրա, կհասկանա, թե բնավորությամբ և աստվածային սահմանումով նա ստեղծված էր մեմակ ապրելու համար: Չէր կարող ուրիշների հետ ճգնավորություն անել: Ստեղծում էր մեծ աստվածաբանություն, բայց չէր կարող միայնակ ապրել և ստեղծագործում էր իբրև ուղղափառության գլուխ:

Տարբեր բնավորության երկու մեծություններ: Սուրբ Հոգին այդպիսիք էր ուզում նրանց և օր-օրի գավաճացնում նրանց: Ամեն դեպքում նրանցից յուրաքանչյուրը անհրաժեշտ բերքն էր տալու Եկեղեցու կյանքի համար:

Փոշոտ Տիբերիներում Գրիգորը դարձյալ կարդում է նամակը: Չի կշտանում, թեկուզև ծաղրում էր իրեն: Քանի որ ամեն բառի մեջ, ամեն արտահայտության տակ փնտրում և գտնում էր Բարսեղի շատ սիրելի դեմքը: Մի մարդու մշակված հոգին, ում հետ ապրել է ուրախություններ, դառնություններ և հույսեր:

Ձեռքը շարժվում է անզգայաբար: Վերցնում է փետուրը, իր առաջ լավ փռում է թուղթը, որը, անշուշտ, շատ թանկ արժեր և այն ունեին միայն հարուստները:

Մարդ նրա կողմից կսպասեր կրակի դիմաց կրակ, ծաղրանքի դիմաց ծաղրանք: Այդ մի փոքր կա: Բայց գրական արվեստի այս բնագիրը տարօրինակ ձևով է սկսում:

«Ձեռք առա, ծաղրիր, ծիծաղիր ինձ վրա: Քեզանից եկածը ես բարով կընդունեմ: Ծիծաղիր, ուրեմն, իմ բարեկամությունը երբեք քեզ չի լքելու: Եվ մի՛ կարծիր, թե քեզ չեմ հասկանում: Ձեռքդ երբ շարժում ես, ես գիտեմ, թե ինչ ես ուզում ասել: Հիմա դու խթանում ես ոչ թե դառնացնելու համար, այլ որպեսզի ինձ մշտապես առնես քեզ հետ: Սկսեցիր դարձյալ գովել քո սիրեցյալ Պոնտոսը: Ես էլ եմ հիանում: Քո նկարագրությունները ինձ հուզում են: Բայց դրանք գրված են պոետի կողմից, որովհետև ամեն ինչ շատ դրախտայինի է նման: Ուզո՞ւմ ես, որ ես էլ սկսեմ գովերգել քեզ շրջապատող գեղեցկությունները: Պատրաստ եմ: Բայց դրանից ի՞նչ օգուտ: Արժեքը անապատայինի մեջ է»: Ինչպես նախկինում, մի փոքր հանդիմանում է Բարսեղին: Նրան դարձյալ կարգ է բերում. «Իմ պոետ Բարսեղս: Դու քեզ նայիր և թող քո շրջապատում եղածը: Չլինի՞ թե դարձել ես խիստ բնութենապաշտ և մոռացել ես ինքդ քեզ»: «Քեզ փորձում եմ, Բարսեղ: Համոզված եմ, որ հասկացար»:

Այս նամակի թանաքը չչորացած, գրեց երկրորդ նամակը Հոմերոսից վերցրած պատկերներով, որոնք առնչվում էին Բարսեղի նամակում գրվածներին:

Այդ ամիսներին՝ 361-ի մուտքից առաջ, Բարսեղը շատ դառը բաժակ խմեց: Հիմա, որ սկսում էր ուշքի գալ Կոստանդնուպոլսի հիասթափություններից և սինոդականների վեճերից, ստացավ ևս մեկ հարված, որը զգացական առումով ևս ծանր նստեց նրա վրա:

Դիանիոսը: Կեսարիայի եպիսկոպոսը՝ Բարսեղին մկրտողը, որը շատ էր սիրում նրան և հարգում: Դիանիոսը, ում հարգում և պատվում էր ճշմարտապես, ծուղակն ընկավ խճողվեց հավատի հարցերում:

Կոստանդնուպոլսից եկավ մի զարգացած և գործունյա համաեութենական, Լաոդիկեայի եպիսկոպոս Գևորգի գործակալ: Այս կղերականը իր համառությամբ կարողացավ համոզել ծերունի Դիանիոսին ստորագրելու համաեութենականների Հավատի Հանգանակը: Մենք բացատրել ենք, որ այս քրիստոնյաները մոտ էին ուղղափառներին, բայց ուղղափառներ չէին:

Ծերունին սկզբում ընդդիմացավ.

- Եղբայր, կասես Գևորգին, որ չեմ կարող անտեսել Նիկիայի Հանգանակը: Դա է մեր հավատի հիմքը:

- Ոչ, տեր իմ, -ասում է ուղարկվածը: Աստված վկա, մենք չենք ստորադասում Նիկիան: Այն հանգանակը, որ ստորագրվեց Արիմինում (360 թ.), և որը ես առաջարկում եմ քեզ, գրեթե նույնն է, ինչ Նիկիայում ընդունվածը: Ունի նույն հավատքը: Հանուն Եկեղեցու միության, փոխում ենք միայն մեկ բառ՝ «էակից» բառը, որպեսզի բաժանված չմնանք մենք՝ ուղղափառներս և չկալսեն արիոսականները (նույնականներ և ոչ-նույնականներ):

Ուղարկվածը ուրիշ բաներ ևս ասաց, որոնք հանգստացնում, ավելի ճիշտ՝ քնեցնում էին թուլական ծերունուն, մինչև որ վերջինիս համոզեց ստորագրելու: Այդ բավական չէր, վազեց նաև Նազիանգո, համոզեց նաև եպիսկոպոս Գրիգորին՝ Գրիգոր Նազիազանցու հորը, որը նույնպես ստորագրեց:

Երբ Բարսեղն այդ իմացավ, դառն հուսախաբություն ապրեց: Մոլորեցրին իր ծերունուն: Բարի և ուղղափառագույն Դիանիոսին, իր կողմից շատ հարգված մի անձնավորության: Չգուց էր այնպես, ասես չարիքը պատահել էր իր հետ: Այդքան իրեն կապված էր զգում Դիանիոսին: Գուցե ինքը ևս մեղավոր էր: Ինքը՝ Բարսեղը, որ որ թողեց Դիանիոսին մենակ պայքարելու այս ծերունական հասակում: Այս մտքերը փոթորկում էին նրա հոգին և խայթ առաջացնում: Ի՞նչ անի, Ինչպե՞ս հակազդի: Չարիքը կատարվել էր: Ընկավ մտքերի մեջ: Հավելեց աղոթքներում: Ահա մեծ ելքը: Ակամայից, առանց ատելության, կրճատեց, գուցեև բոլորովին խղեց իր հարաբերությունները Դիանիոսի հետ: Ոմանք այդ նկատել էին: Հետագայում լուրեր տարածեցին, թե Բարսեղը նզովե Դիանիոսին: Նման բան երբեք չէր կարող լինել, քանի որ Բարսեղը թեև անսահման նեղացել էր, շարունակում էր հարգել ծերունի Դիանիոսին: Ապա Բարսեղը գտնվում էր աստվածաբանական վճռորոշ շրջադարձի վրա: Ոչ այն պատճառով, որ կորցրեց ուղղափառ ուղին: Նիկիան միշտ իր հավատքի հիմքն էր, որը չէր կարելի տեղաշարժել: Այդ սովորել էր իր Մակրինա տատից և ծնողներից: Այն ինչ սովորեց իր այդ ուսուցիչներից, երբեք չլքեց, այլ մշտապես զարգացրեց: Ուրեմն, նա չէր փնտրում ճիշտ ուղին: Նա արդեն քայլում էր այդ ուղիով: Նա միայն ջանում էր հետաքննել համաեկեղեցականների օգտագործած եզրաբանության սկզբնավորումը, իմաստը և զարգացումները:

Այսպիսով Դիանիոսի պարագան դարձավ առիթ, որպեսզի նա ավելի լայն և խորը ուսումնասիրի թեման, որը չարչրկում էր Եկեղեցին: Քանզի համաեկեղեցականները պնդում էին և ասում, թե Որդին «էությանը նման է Հորը» և ոչ թե նրան «էակից»: Ինչո՞ւ նրանք համառում էին պնդել, որ իրենք վերջապես հավատում էին այն բանին, ինչ որ էակիցները, ուղղափառները:

Բարսեղը լավ հասկացավ, թե համաեկեղեցականները կարծում են, թե երբ ուղղափառները, Որդուն ասում են էակից, նրան դարձնում են մեկ անձ Հոր հետ, մեկ գոյություն, ճիշտ այնպես, ինչպես պնդում էր Սաբելլիոսը Գ դարում: Այդպիսով Որդին դադարում էր առանձին գոյություն լինելուց: Դա այն պատճառով, որ նախորդ տարիներին շատ հաճախ էությունը (բնութ-

յունը) նույնացվում էր գոյության հետ: Նման վախը հիմնավոր չէր, բայց այսպես թե այնպես, այդ կար: Համաեութենականները չէին ուզում էակից եզրը, որն ասում էր, թե Որդին ունի նույն բնույթը Հոր հետ, նա ևս Աստված է, ինչպես Հայրը: Հետևաբար, նա կարող է մեզ փրկել, իբրև առանձին գոյություն և անձ (հետևաբար, ժխտում սաբելյականությունը):

Միաժամանակ, բարեկամներն ու ծանոթները Կեսարիայից և այլ վայրերից հարցնում էին, ինչպես Մաքսիմոս փիլիսոփան. «Ի՞նչ դիրք պահենք համաեութենականների հանդեպ, որոնք, ինչպես պնդում են, ունեն նույն հավատքը, ինչ և մենք»:

Բարսեղը հարկադրված մտնում էր աստվածաբանության մրցասպարեզ: Չէր բավարարվում Նիկիան ընդունելով: Պարտավոր էր խորը ներթափանցել նրա ճշմարտության մեջ, բացատրել այն, ստուգելու համար, թե արդյո՞ք մյուս խոստովանությունները ճշմարիտ են, թե՞ սուտ:

Աստվածաբանության գործը ստանձնեց բացարձակապես ճիշտ: 9-րդ նամակում (և այլ նամակներում) պարզ երևում է, թե մեկնարկում է Ավանդությունից: Փորձում է սկզբից գտնել Եկեղեցու կյանքը, ապրում է այն, որդեգրում և գնում առաջ: Նա չի վախենում անգամ խիստ քննադատել Եկեղեցու Հայրերի, որոնք ձևակերպեցին ըմբռնումներ, որոնք Եկեղեցին մերժեց և իրենք էլ ժխտեցին: Օրինակ՝ այն ամենը, ինչ գրում է Դիոնիսիոս Ալեքսանդրիացում մասին: Առաջանալով իր սերտողության մեջ, նա ավելի հստակ տեսնում էր, թե հարցը ինչպես էր դրված: Ինչքան որ էակիցները համառորեն երես էին դարձնում համաեութենականներից, հարցը ճշմարտության հարց էր: Եվ ճշմարտություն չկար, քանզի նրանք իրենց «նույնը էությանմբ» եզրով թողնում էին բաց Հոր նկատմամբ Որդու ստորադասության հարցը: Ինչքան որ համաեութենականները հավաստում էին, թե հավատում են այն, ինչ և էակիցականները, հարցը դառնում էր եզրաբանության հարց: Երբ աստվածաբանության մեջ ասում ենք եզրաբանություն, ենթադրում ենք առավել կարևոր մի բան: Այն է՝ ճշմարտությունը տարանջատել դրա արտահայտությունից: Եվ Բարսեղին հաջողվեց այդ: Ավելի ճիշտ ասած, տրվեց նրան: Տրվեց Սուրբ Հոգու միջոցով: Որովհետև, ընթերցում և աղոթք Բարսեղի մոտ նույնացվում էին: Նա խորապես զգում էր, որ Հոգին իրեն առաջնորդում է դեպի այն լույսը, որը գոյություն ունի Սուրբ Գրքի խոսքերում:

Բարսեղը 361-ին կամ 362-ին հանգավ աստվածաբանական որոշման: Դժմարտության եզրաբանությունը (արտահայտությունը) կարող է փոխվել: Բավական է, որ մնա ճշմարտությունը: Անգամ եթե եզրաբանությունը վավերացրել է Տիեզերական Ժողովը: «Էակից» եզրը հաստատեց Տիեզերական Առաջին Ժողովը, ուղղափառության մեծ հիմքը: Սակայն Բարսեղը չերկնչեց այն շրջանցել բոլոր նրանց համար, ովքեր այն չէին ուզում: Բնական է, նա առաջարկեց այլ արտահայտություն, որը հաստատապես տալիս էր նույն ճշմարտությունը: Նրա առաջարկած արտահայտությունը, որն ընդունելի էր համաեութենականներին, հետևյալն էր. «էությանմբ անփոփոխ»: Այսինքն, «անփոփոխ» բառով հավատացյալին ապահովում էր

վտանգավոր այն ընկալումից, թե Որդին Հորից ավելի ստորադաս է: Ուրեմն սույն արտահայտությամբ, այս նոր եզրով տրվում է էակիցի ճշմարտությունը, որը հաստատել էր Նիկիան:

Բարսեղի նվաճումը դարձավ նաև Եկեղեցու նվաճումը, որն ընդունեց նրա տեսակետը: Մարդ պետք է հիանա Ս. Հոգու գործունեությամբ, երբ հաստատում է, որ նույն այդ ժամանակ նույն լուծման առաջնորդեց մեկ ուրիշ այրի ևս՝ Աթանասին, որն այդ ժամանակ ի գործ էր որպես համայն Եկեղեցու և ուղղափառության գլուխ: Բարսեղը նրան անձամբ չճանաչեց, բայց նրան ընդունում էր որպես ուղղափառության հայրապետ: Այսպես Աթանասը՝ ուղղափառության այս առյուծը, ճիշտ նկատեց և պաշտպանեց, որ կարող ենք ունենալ նույն ճշմարտությունը տարբեր եզրաբանությամբ: Եվ անգամ կարողացավ 362-ին Սինոդ հրավիրել Ալեքսանդրիայում, որպեսզի կամուրջ նետի համաէութենականներին, որի միջոցով վերջիններս կգային Եկեղեցի:

Քանի որ շատ համաէութենականներ պնդում էին, թե ունեն ուղղափառների հետ նույն հավատքը, բայց չէին ընդունում վերջիններիս եզրը, Աթանասը առաջ գնաց ստեղծելու նոր եզր, որը այլ ձևով տալիս էր «էակից» եզրի ճշմարտությունը: Նոր եզրը առավել պարզ էր Բարսեղի եզրից: Առաջարկում էր Որդուն ասել «բնությամբ Որդի»: Քանզի բնական Որդին ունի նույն բնությունը, ինչ որ ունի Հայրը: Նույն էությունը:

Եվ մարդ մտածի, թե Նիկիայի «էակից» եզրի դեմ այսպիսի դիրք բռնեց նա, ով այն մեկնաբանեց ու պաշտպանեց ամբողջ կյանքում, Աթանասը: Նա ունեցավ կորով և լուսավորություն առաջարկելու Սինոդի եզրաբանությունից տարբեր եզրաբանություն: Անտարակույս, իր այս գործի համար շատերը նրան մեղադրեցին որպես ուղղափառության դավաճան: Սակայն եկեղեցին այդ մեղադրողներին մոռացավ և իր ծոցում պահեց նրան, ով իրոք արտահայտում էր ուղղափառությունը, ճշմարտությունը: Պահեց Աթանասին և նա ապրում է: Նույնը նաև Բարսեղի դեպքում: Նրա քայլը հանդուգն էր: Բայց չմոռանանք: Ճշմարտությունը հանդգնություն է ուզում: Եվ հանդգնությունը ճշմարիտ է, եթե գալիս է Մուրբ Հոգուց: Այլ կերպ, այն, որ աստվածաբանության մեջ ասում են հանդգնություն, միայն խելոքություն է, տպավորություն գործելու նպատակով:

Բարսեղն առաջին անգամ էր, որ պատասխանատու դիրքորոշում գրավեց ժամանակի աստվածաբանական ճգնաժամի մեջ: Այսուհետև նա կանգ չի առնելու, քանի կանգ չի առել նրա սիրտը և այն տրոփում է: Եվ եթե անգամ ուզենար կանգ առնել, նա չէր կարող: Քանի դեռ Մուրբ Հոգին արգասավորում էր նրա ուսումնասիրությունը, նա պարտավոր էր տալ, հայտնել ճշմարիտը առավել ընդարձակ և ավելի խորը:

Իր 17-րդ և 18-րդ նամակները, օրինակ, ճշտորեն ցույց են տալիս, թե քաղաքների շատ հավատացյալներ շատ բան էին ակնկալում Իրիս գետի ճգնավորից: Ցույց են տալիս հատկապես այն խառնարկությունը, որ բերեց Դիանիոսի դժբախտ որոշումը ստորագրել համաէութե-

նականների Հավատամքը: Եվ ցույց են տալիս, թե ինչքան անհրաժեշտ էր աստվածաբանական այն լուծումը, որ տվեց Բարսեղը, և որը տեսանք վերևում:

Վերջապես Գրիգորը և Իրիսի ճգնարանում:

Գեղեցիկ պահ Բարսեղի համար: Գրիգորի մի կարճ նամակ հաղորդեց նրա գալու բարի լուրը: Մի քանի օր անց իրականություն էր այն, ինչ երկու այրերը երազեցին իրենց երիտասարդական տարիներին Կեսարիայում և Աթենքում:

Նրանք շնչում էին իրարմով: Չէին հավատում: Այդ 360-ի վերջն էր կամ 361-ի սկիզբը:

–Վերջապես, Գրիգոր, որոշեցիր:

– Հավատա,- ասաց Բարսեղը:

– Ոչինչ ավելի քաղցր չէիր կարող ինձ շնորհել:

Հուզված Գրիգորն իր գլուխը կախում էր, ասես վախենում էր, չլինի թե փշող հովը խլեր իրենից այն, ինչ մտածում էր իր գալու մասին, և այն սուրբ գազանին՝ Բարսեղին, որ կանգնած էր իր առաջ:

Մի՞թե քեզ չէի գրել, Բարսեղ, որ մի օր իմ խոստումը կկատարեի: Ահա, ուրեմն... Եկ, սիրելիս, ինչպե՞ս պատահեց: Դուրս մոլորվողը չես...: Բայց լաց ես լինում: Եկ, գնանք, ցույց տուր քո թագավորության արտաքին մասը և հետո կտեսնենք ներքինը:

Դուրս եկան: Դանդաղ բարձրանում են բլրակը, հասնում ժայռի գլուխը, որը ահագուր պահակի պես կանգնած էր ճգնարանի տնակից վերև: Գրիգորը դիտում էր շրջապատը: Հիանալի էր:

Մի՞թե ես սուտ եմ գրել իր նամակներում, Գրիգոր: Չարմացած Գրիգորը գլուխը շարժեց բացասական: Այդ գեղեցկության հաստատումը տրվում էր միայն խորը լռության միջոցով: Եվ իր այդ լռության մեջ հասկացավ, թե բնությունը հռետորին կստիպի դառնալ պոետ: Որովհետև այն, ինչ Բարսեղը գրում էր Իրիսի իր համեստ ճգնարանի մասին, իրոք բանաստեղծական էր:

Բոլոր ուղղություններով երկար դիտեց շուրջբոլորը: Բարսեղը ամեն ինչ բացատրում էր:

–Իրավացի էիր, Բարսեղ: Պետք է գալի...: Տեսնում եմ...:

–Ոչ, ոչ: Տեսնում ես: Բայց լոկ այն ինչ երևում է: Հիմա կբացատրեմ: Չեզ մի բան բացատրեմ, որը գուցե չգիտես: Ես այստեղ չեմ եկել միայն ու միայն բնության համար, որ քեզ հափշտակեց և որը, անշուշտ, հուզում է ինձ: Ես առավելապես եկել եմ ակամա: Այլ խոսքով, ինձ այստեղ բերեց իմ պառավ տատիկի՝ Մակրիմայի հիշատակը: Նրա մասին շատ եմ պատմել քեզ... Այժմ իմացիր, որ այս լեռների առավել հեռավոր խորքերում յոթը տարի ապրել են տատս ու պապս Դիոկլետիանոսի (284-305) ահավոր հալածանքների ժամանակ: Այս վայ-

րերում իմ խոստովանող նախնիները տանջվել են, ծիծաղել, փառաբանել Աստծուն, աղոթել են ..., ինձ համար սրբացրել են այս հողերը: Այդ տեսնում ես, ինչն է ինձ այստեղ ձգել: Ավանդույթը, այն մարդկանց շունչը, որոնք ինձ Քրիստոնյա դարձրին: Եվ ապա, այստեղ ես մենակ եմ և մենակ չեմ: Քեզ թվում է տարօրինակ, չէ՞: Ուղիղ նայիր գետից այն կողմ: Տեսնո՞ւմ ես սարից իջնող այդ երկու ձորերը: Գրեթե նրանց միացման կետում է գտնվում իմ մոր և իմ քրոջ ճգնարանը: Մի փոքր ավելի ձախ, որտեղից գետն ուղղվում է դեպի ծով, ճգնել է իմ ուղորմածիկ Նավկրիատիոս եղբայրը: Հիշո՞ւմ ես նրան: Հավանաբար ոչ, քանի որ երբ մենք վերադարձանք Աթենքից, նա 22-ամյա հասակում, քաշվել էր այս կողմերը: Ոչ թե ինձ նման, որ 30 տարին անցել են և դեռ չգիտեմ մենակյացության այբուբենը: Կոկորդում առաջացած կապը ծանրացրեց Բարսեղի խոսքը: Բայց գիտես, լսել ես, թե այդ սուրբ ասկետին մենք վաղաժամ կորցրինք: Սպանվեց վայրի գազաններ որսալիս: Հաճախ էր որսի ելնում մեր մոր և քրոջ սնունդը ապահովելու համար: Այս անապատ վայրերում նա նրանց միակ հենարանն էր, Աստծուց հետո: Նայիր դեպի ետ: Ինձ չասացիր, թե ո՞ր մեկ ճանապարհով եկար: Եթե եկար Մեքաստիայից և անցար Նեոկեսարիայից, ինչ-որ տեղ հանդիպակ կլինես Եվստաթիոսի վանականներին: Նրանց կճանաչեիր իրենց միատեսակ հագուստով: Նրանք հաճախ գալիս են ինձ տեսության: Ծերուկ Եվստաթիոսը անգամ ինձ խնդրեց նրանց համար անեմ ինչ հնարավոր է: Գիտես, իմ հանդեպ թուլություն ունի: Ինձ շատ է վստահում: Չեմ թաքցում, տարօրինակ մարդ է, անկայուն: Բայց ուներ և ունի սերտ կապեր իմ ընտանիքի հետ: Այս բոլորը քեզ ասացի, Գրիգոր, որպեսզի ինձ չմեղադրես ռոմանտիզմի մեջ: Ինձ բնությունը չէ, որ մղեց այստեղ: Ինձ բերեցին այն անձնավորությունները, որոնց մասին ասացի: Եվ, վերջապես վայրն էլ ամայի է: Մարդն իրեն զգում է առանձնացած, որպեսզի աղոթի:

Գրիգորը ամաչեց, որ այդպես հեզնել էր իր ընկերոջ բնութենապաշտությունը: Բայց չհասցրեց ներեղություն խնդրել, քանի որ Բարսեղը զգուշությամբ վերցրեց նրա ձեռքը, ներքև՝ ճգնարան իջնելու համար:

Արևն իջնում էր: Նաև վտանգավոր էր ավելի մնալը: Մի վերջին հայացքով փաղաքշեց հորիզոնը: Բացեց սիրտը որպեսզի այն լցվի դալկացած գեղեցիկ արևի լույսով: Բռնեցին վայրեջքի ուղին:

Տնակը փոքր, ասկետական: Նստեցին ճաշի: Այն պետք է տոնական լիներ: Անգիջում Բարսեղը նահանջեց: Կերան սովորականից փոքր ինչ ավելի: Մի քիչ էլ զրուցեցին:

- Գրիգոր, պետք է քնես: Ամբողջ օրը անասունի թամբին: Շատ ես հոգնել: Ես ավելի շատ սաղմոսներ կկարդամ: Նաև քեզ համար: Վաղը կխոսենք ծրագրի մասին:

Այդպես եղավ, քանի որ Գրիգորը շատ հոգնած էր: Օրերով ճամփորդել էր անասունի հետ: Ոսկորները ցավում էին: Գիշերը խաղաղ անցավ: Գրիգորը վերանորոգվեց: Նախքան օրը բացվելը, մի փոքր աղմուկ եղավ: Բարսեղը վեր էր կենում: Նրան հետևեց Գրիգորը:

Օրվա ծրագիրն սկսվում էր լուսաբացից առաջ: Բնականաբար, Գրիգորը չէր հավատացել, որ հաջորդ օրը պիտի խոսեին ծրագրի մասին, ինչպես երեկոյա այդ խոստացել էր Բարսեղը:

Հետո Գրիգորը երբեք չիմացավ, թե կյանքում ի՞նչ է նշանակում ծրագիր: Իսկ հիմա նա՞ պիտի կարգավորեր նաև Բարսեղի կյանքի ծրագիրը: Անհասկանալի: Այնքան բնական էր առանց բողոքելու հետևել Բարսեղին: Սկսեցին սաղմոսների ընթերցումը: Երկուսն էլ երեսները դեպի Արևելք, փոխնիփոխ կարդում էին: Երբեմն նույն հաջորդականությամբ երգում էին: Այսպիսով, ոգին աստիճանաբար ելնում էր իր խավարից, դառնում արթուն, անքուն: Եվ երբ սիրտ ու միտք ջերմանում էին երկնային շնորհքով և երկու ասկետների ջանքերով, թողնում էին Սաղմոսարանը: Սկսում էին մաղթանքները, աղոթքները և օրհնաբանությունները: Սկզբում ընդհանուր, ապա յուրաքանչյուրի համար առանձին: Մինչև արևի լավ բարձրանալը: Այնժամ պատկերը փոխվում էր: Աշխատանքը դառնում էր ֆիզիկական: Բարսեղը Գրիգորին տարավ ելքի դռան մոտ:

Այսօր, Գրիգոր մեր աշխատանքները կկատարենք միասին: Վաղվանից կարգ և հերթ կսահմանենք: Ամեն մեկս մեր հերթին կանենք բոլոր աշխատանքները:

Ուրեմն, միասին ճամփա ելան միայն այսօրվա համար: Յուրաքանչյուրը վերցրեց մի կացին, մի ցաքատ: Բարձրացան կածանով, որով քայլել էին հետմիջօրեին: Պետք է փայտ ջարդեին: Փայտ օջախի և ճաշ եփելու համար:

Լծվեցին աշխատանքի: Փայտ էին կտրում և մտածում էին կամ աղոթում: Բարեբախտաբար այդպես էր կատարվում: Քանզի եթե չաղոթեին, պիտի հուսահատվեին տեսնելով, թե ինչքան քիչ վառելավայտ ջարդեցին այդքան երկար ժամանակի ընթացքում: Կացինը պետք էր ուժեղ ձեռքով պահել: Այն փետուր չէր, որ ճարտասանություն աներ թղթի վրա: Կացինը ամաչում էր նրանց համար, իսկ իրենք հարգում էին այն: Այդ նրբագագ այրերը հարվածում էին փայտին, ինչպես հարվածում էին այն ամենին, ինչը նրանց խանգարում էր Աստծու մոտ լինել: Քրտնում էին, հանգստանում մի քիչ և հետո նորից սկսում:

- Այսօրվա համար հերթք է, Գրիգոր: Գնանք: Կեսն էլ դու շալակիր: Այդպես... Կարողանում ես... Հրաշալի է... Վաղը ավելի հեշտ կլինի: Արդեն վարժված կլինես... Հուսանք... Ասում է մի բան, որպեսզի Գրիգորը ծիծաղի: - Գնանք: Լավ է, որ վայրէջք է:

Եվ հոգու, մարդկային ու աստվածային այդ մեծերը իջնում են բեռները շալակած և քրտնած: Իրենց բեռը դրեցին որոշված տեղը և մտան լվացվելու և մի փոքր հանգստանալու: Համարյա կեսօր էր:

Քանի որ առավոտից երկուսն էլ բացակայել էին, այդ պահին շտապ պատրաստեցին ինչ-որ բան: Ընդեղեն թրջեցին ջրում, քիչ հաց և աղ: Իրենց ամենաստվորական ուտելիքը: Պարզ ուտելիքից հետո մի փոքր հանգիստ և նրանց ոգին դարձյալ կայտառ էր սերտելու համար: Մահվան հարց, եկեղեցական ժամանակակից խնդիրներ, Աստծուն վերաբերող հարցեր:

Նստեցին մի փոքր սեղանի մոտ: Բացեցին մի կանոնադրություն, որը բովանդակում էր սուրբ Գրային հատվածներ և սկսեցին հերթով կարդալ: Ամեն հատվածից հետո դադար էին տալիս: Մեկնաբանում էին, վերլուծում փնտրում առավել խորունկ իմաստը: Իրենց մոտ ունեին նաև Օրիգենեսի կանոնները: Նրանք ձեռք էին գցել նրա շատ գործերը: Իրենց պարագային մեկնաբանական գործերը անհրաժեշտ էին: Այս սերտողությունը և աղոթքը միասին կազմում էին նրանց գլխավոր զբաղմունքը: Դա տառապանքի քրտինքի, ցնծության և սիրո մրցույթ էր: Մարդ կամավոր տառապում է միայն այն բանի համար, ինչ սիրում է, և այդ սիրո ապացույցը տառապելն է միայն: Անվերջանալի ժամերով խորհրդակցում էին Աստծու խոսքի շուրջ, Գրքի աստվածաշունչ հեղինակների խոսքերի շուրջ: Գիրը և նրա ձևը նրանց համար մեկնարկային հիմք էր: Այդ մի շրջագիծ էր, որ նրանց պահպանում էր հեշտ սխալանքներից: Նրանք ընդունում էին զիրը և առաջ գնում: Բայց հիմա այդ ընթացքը դառնում էր խիստ դժվար, որովհետև այն կազմում էր մուտքը դեպի Գրի արտահայտած ճշմարտություն:

Նրանք խորապես գիտակցում էին իրենց փնտրածի վեհությունը և համառում էին: Կարողում էին, մտածում և աղոթում: Նրանք համառում էին Սուրբ Հոգու վրա (շտապեցնում էին Սուրբ Հոգուն), որը դառնում էր օգնական և առաջնորդ, ասես թե այլ կերպ լինել չէր կարող:

Գրիգորը հավաստում է, որ իրենք երկուսն էլ զգում էին, թե իրենց առաջնորդում էր Սուրբ Հոգին: Այն իրենց առաջնորդում էր դեպի նշված լույսը, դեպի Գրքի հայտնած ճշմարտությունը: Գիրը ճշմարտության արտահայտությունն ու ձևն է միայն: Մարդ դրան հասնում է այն դեպքում, երբ այդ կամենում է Սուրբ Հոգին:

Ինչպես միշտ, Բարսեղն անում էր առաջին քայլը: Խոսում էր ավելի շատ: Ձևակերպում էր հարցերը և ապա ջանում էր հասնել պատասխանի: Գրիգորը լսում էր ընկերոջը և ամենայն անկեղծությամբ հիանում նրանով: Նա չէր ձևացնում, ոչ էլ նեղանում նրա առաջ անցնելով: Այդ Գրիգորի երկնային շնորհքն էր: Մանավանդ, երբ մտածում էս, որ նա իբրև աստվածաբան ավելի մեծ դարձավ անգամ Բարսեղից:

Բարսեղը երբեմն բողոքում էր.

- Խոսիր, Գրիգոր: Ինչո՞ւ միայն ես: Խնդրում եմ քեզ: Ի՞նչ է նշանակում տիրոջ խոսքը. «Դեռ շատ բաներ ունեն ձեզ ասելու, բայց այժմ չենք կարող տանել: Երբ որ գա ճշմարտության հոգին, նա կառաջնորդի ձեզ ամենայն ճշմարտությամբ» (Հովհ., 16, 12-13): Գրիգորը ևս սկսում էր մի բան ասել, բայց խոսքը նորից անցնում էր Բարսեղին: Նրա մեջ կար մի թափ, որը երբեք մեջ ընկնել չէր: Գրիգորը նրան ընդունում էր որպես մտածող մեծ ուժ և արտահայտվելու առավել մեծ կարողություն: Միաժամանակ նրան չէր պակասում նաև սովորեցնելու, հարողվելու, ներշնչելու բնական հակումը: Այսպես կարելի է հասկանալ, թե ինչու և ինչպես Բարսեղը դարձավ մեծ ուսուցիչ: Սուրբ Գրքի ուսումնասիրումը չէր կատարվում երկու այրերի ժամանակ Եկեղեցին ցնցող խնդիրներից անկախ:

Հոր նկատմամբ Որդու առնչության թեմաները, աստվածային դեմքերի տարանջատումը և նրանց բնության միասնությունը, Սուրբ Հոգու տեղը Սուրբ Երրորդության մեջ, Քրիստոսի բնությունը (աստվածային և մարդկային) դառնում էին առիթ և պատճառ, որ ստիպում էին երկու այրերին անընդհատ հետազոտել և աստվածաբանել: Այդ պատճառով էլ նրանց կարևոր գործերը նպաստում են ժամանակակից խնդիրներ լուծելուն: Ոչ մեկ առնչություն չունեն բանասիրա-աստվածաբանական փորձերի կամ հետազոտման հետ:

Այս աշխատանքը, որ կապված էր Եկեղեցու կյանքի հետ, նրանց հոգնեցնում էր աներևակայելի աստիճան:

Հայտնի է, որ մտավոր աշխատանքը մարդուն հոգնեցնում է նաև ֆիզիկապես: Այստեղ կատարվում է ինչ-որ ավելին: Մտավոր աշխատանքին մասնակցում էր նաև սիրտը: Երկու այրերի ոգին տքնում էր և սպառվում հանուն ճշմարտության: Այդ պատճառով էլ ամեն անգամ, երբ դադար էին տալիս, իրենց զգում էին սպառված: Բայց սուրբ սպառվածություն, քանզի իրենց սպառված էությունը հետզհետե ավելի ու ավելի էր ճշմարտությամբ լուսավորվում:

Բարսեղը գտել էր այդ սարսափելի հոգնածությունը դիմագրավելու հարցի լուծումը: Երկու ասկետները ապրելու համար բանջարեղենի պետք ունեին: Բայց ով այդ պետք է մշակեր: Իրենք անշուշտ: Այդ էլ վերակենդանացնում էր իրենց մարմինը: Շարժումը, մաքուր օդը, շրջապատի փոփոխությունը վերացնում էր նրանց հոգնածությունը: Երկուսով ճաշից հետո դուրս էին գալիս արևամուտից շատ առաջ:

Տնակից դուրս Բարսեղը ցանկապատել էր մի քանի մետր հողատարածություն և այն դարձրել բանջարանոց: Տեղի մեծ մասն արդեն լավ փորված էր: Հիմա միասին: Իրար կողքի: Երբեմն հողուրագով, երբեմն փորիչով: Սկզբում գործը գեղեցիկ էր առաջ գնում: Հետո, սակայն, նրանց տկարացած անդամները հոգնում էին: Այնժամ մեկ ուրիշ բան էին անում: Ցանկապատն էին նորոգում բանջարեղենի մարգերը քաղհանում, դրսից հոսող ջուրը բերում և ոռոգում բանջարանոցը, առավել հանգիստ ուրիշ գործեր:

Գլխահակ, իրենց նոր աշխատանքին նվիրված, երկու հոգևոր այրերը խոսում էին կանաչեղենի, մարտի, սպանաղի, սոխի, բակլայի մասին, բարենիտ գյուղացու բնականությամբ ու սիրով: Ուշադիր խնամում էին նոր ծիլերը, եղեգներով ամրացնում բեռնավորված ցողունները: Ամեն բույս, ամեն օր հիանում էին արարման հրաշքով: Այդ գյուղացու մեծ առավելությունն է: Նա է արարման հարազատ ականատեսը: Նա ծանոթ է անընդհատ արարման, դրա համար էլ երկյուղում է Աստծուց ավելի, քան որևէ ուրիշ մարդ:

Արևն արդեն շտապում է: Հետզհետե վազում է ավելի արագ, հասնելու համար հորիզոնի ծայրը: Կորչում է, մայր մտնում, ուղարկելով իր վերջին շողերը գանգատվող մարդուն:

- Հավաքենք մեր ուտելիքը, Գրիգոր, - ասում է Բարսեղը, որ չհասկացավ, թե ինչպես գիշերն իջավ: Շտապ քաղեցին մի քիչ բանջարեղեն, մի անկյունում թողեցին իրենց գործիքները:

րը: Կտրեցին պարտեզը ոռոգող առվակի ջուրը, որպեսզի այն շարունակի իր ճանապարհը դեպի գետը, և վերադառնում են իրենց համեստ տնակը:

Արեցին իրենց աղոթքը և հաճույքով ուտում են թարմ կանաչի: Փառաբանում են Աստծուն իրենց արտակարգ ընթրիքի համար: Արդյո՞ք Օլիմպոսյան աստվածները իրենց լուկուլյոսյան խնջույքների ընթացքում այսքան հաճույք զգում էին: Անկասկած՝ ոչ: Որովհետև չէին սիրում ուտելիքը և Աստծուն, այլ սիրում էին միայն իրենց եսը: Որոշված ժամին ավարտվում էր «հարուստ» ընթրիքը, որը շարունակվում էր աշխարհը կերակրողին ուղղված փառաբանությամբ և շնորհակալությամբ: Ամեն ինչ կատարվում էր ժամանակին: Այդ նպաստում էր մարմնի կարգապահության: Մարմինը ևս պետք է համընթաց գնար հոգուն: Վազեր դեպի իր Աստվածը: Հետևում էր զբոսանքը: Զբոսանք՝ բառիս հին հունական իմաստով: Մի քիչ դուրս էին գալիս: Աստղագարդ երկնքի տակ: Այլ դեպքում՝ ձյունածածկ տեղանք: Չէին գանգատվում: Ամեն ինչ Աստծուց էր: Թույլ էին տալիս, որ միտքը թուլանա: Աչքերը անցնում էին աստղից աստղ: Նրանց լսելիքը որսում էր մերթ անտառի ձայները, մերթ բվեճի ողբերիչ և մշտապես զայրացկոտ ջրի ճողվյունը, որն ընկնում էր և կորչում ժայռերի մեջ: Գեղեցկության պահեր գեղեցիկ հոգիների համար: Այո, երկու այրերը ապրում էին անմեղ, գեղեցիկ: Գիտեին, ու այդ միայն նախապատրաստություն էր մեծ բանի համար: Մեծը կգար հետո, և շատ աշխատանք էր պետք: Ուստի այժմ հանգստանում էին, վայելում մաքուր բնությունը իբրև ակրատ: Թեթև մի շարժումով Բարսեղն ընդմիջում էր. «Գնանք, Գրիգոր, աղոթքի ժամն է»:

Գրիգորն այնժամ ուզում էր ասել. «Չմնա՞նք բնության մեջ աղոթելու: Գեղեցիկ է»: Բայց չէր ասում: Լավ գիտեր: Աղոթքը իր տեղն էր ուզում: Այնտեղ աչք շլացնող ոչինչ: Կռիվ է լինելու, ճակատամարտ: Մարտիկը պետք չէ տարվի իր շուրջը կատարվածով: Միայն պետք է մարտնչի, երես առ երես: Քայլ առ քայլ շահի տարածությունը: Եթե վճռական պահին մեկ այլ բանի ուշադրություն դարձնի, ամեն ինչ կորած կլինի: Իր կռիվը կորչում է: Պետք է դարձյալ սկզբից: Աղոթքին հմտություն է պետք, արվեստ: Այն կռվի ռազմավարություն է: Բավական չէ կամենալը միայն, Աստծուն սիրելը միայն:

Աղոթքի փոքր սենյակը գրեթե զուրկ է կահույքից: Մեջտեղում կանգնած է գրակալը, վրան մի քանի ձեռագրեր Հին և Նոր Կտակարանի գրքերով: Բոլորից առաջ Սաղմոսները, որոնցով սկսում են: Երգում են պարզ, ցածրաձայն, գեղեցիկ, հաճելի: Այնպես, որ զգայարանները չզարկվեն իրար, այլ դառնան մուտք, որտեղով անցնում են աստվածային խոսքերը դեպի միտքը և սիրտը:

Ժամանակը անցնում է արագ: Սաղմոսերգությունը նախերգանքն է, որպեսզի ջերմանա սիրտը, որպեսզի միտքը դառնա առ Աստված: Ապա օրհներգ և մաղթանք: Դրանք Եկեղեցու հակիրճ շարականներն են: Պոետական չափածո խոսքը: Երբեք չի մոռանում, որ իր խոքը պետք է լինի շատ գեղեցիկ:

Ինչքան ժամանակը անցնում է, երկու այրերը այնքան ավելի են զգում իրենց եղբայրությունը: Ինչքան ավելի է խորանում նրանց միությունը Աստծու հետ, այնքան առավել եղբայրություն են զգում: Բայց այդ մասին չեն գոռում: Ոչ մեկը չի ճշում, ոչ մեկն իր ձայնը չի բարձրացնում, ձեռքի կտրուկ շարժումներ չի անում: Նրանք բավարարվում են, որ «համաբույս» են և «հոգեկից»:

Օրհներգերով, որոնք ավելի մոտ են իրենց ակնկալություններին, նրանք ավելի ու ավելի են մաքրվում աշխարհից, որ գործում է սատանայի օգտին: Հոգու և մարմնի քավությունը անհրաժեշտ և դաժան ընթացք է: Լույսը, ճշմարտությունը հայտնվում էր մաքուրներին: Այդ սովորեցրել, մարմնավորել էր հռչակավոր ալեքսանդրիացի ուսուցիչ Օրիգենեսը: Բայց հելլենական ժողովրդական փիլիսոփայության մեջ ևս քավությունը դոգմա, ուսմունք էր դարձել:

Մեծ փիլիսոփա Պլատոնը և համբավավոր Պլոտինոսը (-270) քավությունը դարձրել էին փիլիսոփայական մեթոդ: Փիլիսոփաները քավության հասնում են պայքարելով նրա համար: Եկեղեցու ասկետները մաքրվում են՝ ձգտելով միանալ Աստծուն: Այս հարցում Բարսեղը և Գրիգորը չսխալվեցին: Ոչինչ, որ նրանք երիտասարդ էին և ներթոժված հելլենական փիլիսոփայությամբ:

Դիվական ուժերը, որոնք մթագնում են մարդկային հոգին և թույլ չեն տալիս զգալու ճշմարտությունը, չեն նահանջում, եթե ոչ միայն երբ տեսնում են բորբոքված սերն առ Աստված: Ինչքան մարդ մոտենա Աստծուն, այնքան սատանան հեռու է կանգնում նրանից: Այս էր երկու այրերի պայքարի էությունը:

Երբ վերջանում էին մաղթանքներն ու օրհներգները, ամբողջ ժամերով նրանք մնում էին լուռ, միայն Աստծու հետ: Ամեն պահ ավելի ու ավելի մոտիկ բարձրանում էին առ Աստված: Առաջ գնացած ամեն մի քայլի ետևում մնում է արյուն և քրտինք: Բայց կար հաղթանակը, որը սատանայի հեռանալով վերացնում է ամբողջ տառապանքը: Նրանք ջանում էին մնալ Աստծու մոտ՝ շարունակ Աստծուն հիշատակելով: Դա մեծ քայլն էր: Այդ պատճառով էլ նրանք անվերջ լռում էին, իրենց ամբողջ էությամբ հենվում Աստծուն: Բռնելով Աստծուց, նրանք ազատագրվում էին սատանայից:

Միշտ չէր, որ նրանք հաջողակ էին: Գիշերվա կեսին, երբ ավարտվում էր աղոթքը, նրանց դեմքը մերթ ուրախ էր լինում, ցնծությամբ լցված, հանգիստ, մերթ էլ նրանց երեսին ավելի շատ թափառում էր պայքարի դառնությունը: Դա նշանակում է, որ մրցման արդյունքը նշանակալի չէր, որ նա չէր բավարարել աստվածային շնորհի բաժումից: Բայց հաջորդում էին նաև օրհնյալ ժամեր, թեկուզև դրանք լինեին սուկ պահեր: Աստվածային փորձառու իմացությունը չի չափվում ժամանակով, այլ իր մեջ եղած աստվածային շնորհով:

Գրիգորը խոսում է առ Աստված «մեկնելու», աննյութ և անմարմին կյանքի մասին: Բայց նա վերլուծող չէ: Եվ դա այն պատճառով, որ խոսքը աստվածային երկյուղալի վիճակի մասին է:

Ինչպե՞ս խոսի այդ մասին, իր մասին, այսքան մեծ լսարանի առաջ: Ինչպե՞ս բացատրի այսքան ունկնդիրների, թե օրինյալ ժամերին տեսնում էր Բարսեղին լույսով ողողված: Ինչպե՞ս քաջություն գտնի ասելու, թե մի ժամանակ Բարսեղին իր առաջ կանգնեց ժամերով իրեն շլացած նայելով, երբ նրա դեմքը դարձել էր Սուրբ Հոգու Հայտնությունը, որն էլ Աստծու դեմքն էր:

Բայց նա չի երկնչի գրելու, թե Բարսեղը խորհրդակցեց Սուրբ Հոգու հետ և խոսեց Սուրբ Հոգու մասին: «Ո՞վ լուսավորվեց ճանաչության լույսով և նայեց Հոգու խորքերը և Աստծու հետ զրուցեց Աստծու մասին»:

Երբ մի անգամ Նազիանգում վիճում էին վարդապետության շուրջ և ոմանք կասկածներ էին հայտնում, թե արդյո՞ք Բարսեղը ճիշտ էր աստվածաբանում, Գրիգորը կարող էր բացարձակ հայտարարել. «Բայց մարդկանցից ո՞վ ավելի, քան Բարսեղը, լուսավորվեց իմացության լույսով: Ո՞վ նրանից առավել թափանցեց Հոգու խորքերը և զրուցեց, խորհրդակցեց Աստծու հետ, Աստծուն վերաբերվող հարցերի շուրջ»:

Այս հավաստիացումները որպես խոսքեր տակավին երկյուղ և սարսափ են ներշնչում: Այսպես էր զգում Գրիգորը, բայց չէր համարձակվում հավաստել, այլ պարզապես արտահայտում, նկարագրու էր այն, ինչ ապրեց ու տեսավ: Այդ պարզապես իր կարծիքն էր: Իր վստահությունը մեկնարկում էր իրական դեպքից, որն ինքն ապրել էր ու հայտարարում:

Այս կետում Գրիգորը դուրս եկավ ամենահամարձակը մեծ Հայրերից: Երբեք չվախեցավ, չհամբերեց արտահայտել իր իմացածները: Այդ առավելապես պատահում էր, երբ նա պետք է խոսեր այլոց փորձառության մասին, ինչը, սակայն, մի ժամանակ ապրել էր նաև ինքը: Իրավիճակները, որոնց մասին մենք խոսեցինք, շնորհվում են Աստծու կողմից, բայց ենթադրում են մարդկանց համար դաժան վարժանքներ: Մեր երկու ասկետները այս ասպարեզում ևս եղան առաջամարտիկներ: Նրանց միջև ծագեց մրցություն: Ո՞վ ավելի կտոկա ժուժկալության, ծոմապահության, անքնության, անդադար աղոթքի կրակվելուն: Մեկը քաջալերվում էր մյուսի միջոցով: Եվ ոչ ոք չկարծի, թե Բարսեղի և Գրիգորի վարժանքը դարձավ խելահեղ մրցություն կամ սրված ոգևորություն: Քավ լիցի: Գրիգորը հավաստում է, որ ամեն ինչ շարժվում էր «պայմաններով» և «կանոններով», որ մշակում էին իրենք: Այդ իրենց ապահովում էր չափազանցումներից և տհաս ոգևորություններից: Այժմ նրանք երկուսով ավարտում էին մի այլ գործ ևս: Մշակում էին ասկետական կանոնները, գոր, ինչպես ընթերցողը հիշում է, մենակ սկսել էր կազմել Բարսեղը այն ժամանակից, երբ մնում էր Անեսայում: Բայց այս պատճառ էջ, որ մենք պնդենք, թե Բարսեղի ասկետական բնագրերի հեղինակակից է նաև Գրիգորը: Ոչ: Պարզապես քննարկում էին միասին, որի ժամանակ լսվում էր նաև Գրիգորի կարծիքը: Վերջինս այն բնավորություններից չէր, որոնք ստեղծում են կանոնական գործեր, ինչքան էլ որ գնահատում են դրանք:

Օրիգենեսի Գեղասիրությունը

Երկուսի գործակցությունը առավել էական էր մեկ այլ բնագավառում, հռչակավոր «Գեղասիրությունը» կազմելու գործու: Մուրբ Գրքերի և Ավանդության ուսումնասիրությունը երկու ասկետները կատարում էին նաև ամեն տեսակ աստվածաբանական և մեկնաբանական երկերի օգնությամբ:

Օժանդակ գրքերի թվում առաջին տեղը պատկանում էր Օրիգենեսին: Իրական գանձ: Բարսեղը անգամ կարող էր համարվել նրա հեռավոր աշակերտը: Կամ գոնե խիստ բարեհաճ տրամադրված Օրիգենեսի հանդեպ: Այդ մասին մենք խոսել ենք: Օրիգենեսը ուսուցանել է Գրիգոր Հրաշագործին, սա էլ՝ պառավ Մակրիմային, սա էլ Բարսեղին: Այդ շրջան սկսվում էր վտանգավոր մեծ մեկնիչ Օրիգենեսով և հանգում էր Եկեղեցու մեծ Հայր ուղղափառ Բարսեղին:

Գրիգորը ևս պակաս չէր գնահատում Օրիգենեսին: Բայց ինչ-որ բան նրանց զգուշացնում էր, անհանգստացնում: Վեճերը որոնք ծագել էին Օրիգենեսի ուսմունքի շուրջ: Ոմանք նրան բարձրացնում էին երկինք, ուրիշները իջեցնում էին դժոխք՝ նրան մեղադրելով իբրև հերետիկոս:

Մեր երկու ասկետները մանրուք և մակերեսային համարում էին և՛ օրիգենեսականների, և՛ հակաօրիգենեսականների արարքները: Եվ դա այն պատճառով, որ նրանց հոգում անբուն պահակ էր ողջամտությունը, բարոյականությունը, Եկեղեցու կյանքը: Այլ խոսքով՝ սերը մարդու հանդեպ, անգամ եթե նա սխալվում է:

Այո, Օրիգենեսի մոտ հաճախ նրա երկերում գտնում էին այստեղ և այնտեղ Եկեղեցու Ավանդության համար անընդունելի կամ վտանգավոր տեսակետներ այն հավատացյալների համար, որոնք չունեին աստվածաբանական խորը կրթություն: Այդ հաստատ էր և նրանց շատ էր տխրեցնում, քանի որ իրենք մտածում էին մեծաթիվ հավատացյալների մասին և սիրում էին Օրիգենեսին:

Սակայն նրա գործերում, ով Քրիստոսին սիրեց ինչպես քիչ մարդիկ, ով դեռ պատանի ձգտեց մարտիրոսանալու և արդեն որպես հասունացած այր համբերությամբ դարձավ խոստովանող, կային նաև լավ տարրեր: Եվ դրանք գերակշռում էին: Դրանք ոչ թե պարզապես հավատքի ճշմարիտ տարրեր էին, այլ մեծ կարևորության խորը վերլուծություններ:

Երկու մեծ կապաղովկիացիները իրենց ամեն մի քայլում հաստատեցին Օրիգենեսի գործերի աստվածաբանական մեծ արժեքը: Բավական է, որ մարդ մի կողմ դնի այն, ինչ Եկեղեցու Ավանդություն չէ: Այսպես տեսնում, այսպես մտածում էին մեր լուսավորված նոր աստվածաբանները: Բայց նրանց շուրջ ուրիշներ մտածում էին տարբեր կերպ: Կամ աստվածացնում, կամ անիծում էին ալեքսանդրիացի ուսուցչին: Բայց ինչն^օ, եթե գրել է այդքան պիտանի

պիտանի գործեր: Եվ ինչո՞ւ աստվածացնել նրան, քանի որ այդքան սխալներ է կատարել: Հարցադրման այս պարզ ձևը նրանց առաջնորդեց Օրիգենեսի հանդեպ ճիշտ դիրքորոշման:

Պետք է պահպանվի իր բազում դրական տարրերի պատճառով: Պետք է մոռացվի իր սխալների պատճառով: Դա լավագույնն էր, որ կարող էին անել: Ի՞նչ պիտի շահեին պարզամիտ հավատացյալները Օրիգենեսի դատապարտությամբ: Եթե իմանային, որ անվանի մի ուսուցիչ, որը մահացավ որպես խոստովանող, հերետիկոս էր: Օգտվելու փոխարեն պիտի գայթակղվեին:

Երկու այրերը Եկեղեցու ընթացքը տարբեր էին հասկանում: Եկեղեցու գործը դատապարտվելը չէր, այլ ներելը և փրկելը: Բարսեղը և Գրիգորը իրատես էին: Ամենահեշտ բանը մարդու համար մեղանշելն է և աստվածաբանի համար՝ սխալվելը: Եթե Եկեղեցին դատապարտեր իր յուրաքանչյուր սխալած հեղինակին, ապա ուրիշ ոչ մի գործ չէր անելու, բացի դատապարտելուց: Նրա զբաղմունքը կլիներ բանադրելը, և ոչ թե ներելը և հովվություն անելը:

Երբ սխալները քիչ թե շատ մոռացվում են, և վտանգ չկա, որ այդ սխալի պատճառով խախտվի հավատացյալների մտայնությունը, եկեղեցին լռում է, չի դատապարտում սխալած հեղինակին: Պաշտոնապես չի նշում սխալը, չի վավերացնում այն փաստը, որ այսինչ հեղինակը սխալ հասկացավ ճշմարտությունը, դուրս եկավ ճշմարտությունից և Եկեղեցուց: Շատ թեթև դեպքերում մատնացույց չի անում, թե այսինչ հեղինակը ունի այս և այս սխալ ըմբռնումը:

Ի՞նչ արեցին մեր երկու այրերը, որպեսզի միս և արյուն տան Օրիգենեսի մասին իրենց ճիշտ տեսակետին: Ստեղծեցին «Գեղասիրություն»: Որոշ ժամանակ ամեն օր ուշադիր կարդում էին Օրիգենեսի գործերը: Մեկնաբանում դրանք և դարձնում զրույցի նյութ: Նշում էին նրա «Ընդդեմ Կելսի», «Սկզբունքների մասին» և այլ գործերից կարևոր կտորները: Վերջում այդ կտորները շարադրեցին այնպես, որ ցույց տան ինչ-որ նեքին միասնություն և այդպիսով ներկայացրին Օրիգենեսի «Գեղասիրությունը»: Բայց իր 6-րդ նամակում Գրիգորը մի մութ և դժվար բացատրելի մի արտահայտություն ունի, որը գուցե նշանակում է, թե «Գեղասիրությունը» հիմնականում շարադրել է ինքը: Այստեղ Իրիս գետի մոտ կատարվել է դրա մշակումը: Բարսեղն էլ արտահայտել էր իր կարծիքը:

Հուլիանոս կայսրը: Եվստաթիոսը Իրիսի ճգարանում

Այդ ընթացքում Եկեղեցուն այդքան չարիք պատճառած Կոստանդինոս կայսրը մահացավ:

361-ի ամռանը նրա տեղը գրավեց Հուլիանոսը: Գեղեցիկ և պարզամիտ անձնավորություն: Հելլենական ամեն ինչի ռոմանտիկական երկրպագու: Քրիստոնեական ամեն ինչի կործանաբար արհամարհող: Իր գահակալության առաջին շրջանում, կլանված հին կրոնը վերարծար-

ծելու և պետության թշնամիներին հրահրելու մոլուցքով, չհասցրեց իրագործել եկեղեցին վարպետորեն լուծարելու իր ծրագիրը:

Հեթանոսության այս վերջին իշխանը մի առանձնահատուկ առնչություն ուներ Բարսեղի հետ: Նրանք գրեթե տարեկից էին: Կատարում էին փիլիսոփայական հիանալի ուսումնասիրություններ:

Երբ Բարսեղը մեկնում էր Աթենքից, Հուլիանոսը ժամանում էր Աթենք: Այս երկու երիտասարդները արդյո՞ք իրար ծանոթացան այդ հռչակավոր քաղաքում: Ոչ մի սկզբնաղբյուր ոչինչ այդ մասին չի հաստատում: Բայց ամեն ինչ ասում է, թե պիտի որ ծանոթացած լինեին: Աթենքն այդ ժամանակ փոքր էր: Գպրոցները ուսուցչները և ուսանողները Ակրոպոլիսի շուրջ: Համբավը վազեց: Կայսեր հորեղբորորդին, իշխան Հուլիանոսը գալիս էր Աթենք:

Բոլորը նրան տեսնելու հետաքրքրությունը պիտի ունենային: Անգամ ակամայից մարդկապատահեր նրան հռետորական հռչակավոր դպրոցներում, որտեղ սովորում էր նաև Բարսեղը: Եվ ապա, նորեկ Հուլիանոսը չէր կարող չլինել Բարսեղի, ճարտասանության այդ փայլուն իշխանի համբավը: Աթենքում և դրանից էլ անդին խոսում էին նրա մասին: Գուցե անգամ լսել է նրան հռետորական ավարտական ճառի ժամանակ: Այդ ամենատպավորիչ ճառն է եղել ուսուցիչների, ուսանողների և կրթյալ աթենացիների առաջ:

Այսպես պիտի եղած լիներ: Սակայն կա մի ուժեղ «բայց»: Երբ Հուլիանոսը հասավ Աթենք, Բարսեղը գուցե արդեն մեկնել էր: Այդ դեպքում երկու երիտասարդները, որոնցից յուրաքանչյուրը ներկայացնում էր մյուսից տարբեր մի աշխարհ, չեն հանդիպել իրար: Այդ մեզ թվում է ավելի հավանական: Այլապես, այդ ժամանակից մեզ հասած որևէ վկայություն կունենայինք: Ընդհակառակը, հաստատ է համարվում, որ Հուլիանոսին քիչ թե շատ հանդիպեց Գրիգորը «քանի որ վերջինս ավելի երկար ժամանակ մնաց Աթենքում, քան Բարսեղը: Հուլիանոսի և Եկեղեցու հանդեպ նրա վերաբերմունքին մենք կվերադառնանք: Այժմ մեզ հետաքրքրում է այն համաներումը, որ շնորհեց նա արքայալ եպիսկոպոսների, ուղղափառ, թե համաեութենական: Այսպես, այլոց հետ իրենց հոտին վերադարձան Մեծն Աթանասը (ժամանակավոր) և Եվստաթիոս Սեբաստացին: Վերջինս եկավ Սեբաստացին: Վերջինս եկավ Սեբաստիա և այցելեց Բարսեղին Իրիսի ճգնարանում:

Այցելությունները հաճախ էին: Համընկավ, որ այստեղ ներկա էր նաև Գրիգորը, որին Եվստաթիոսը կարող էր հանդիպել միայն 361-ի աշնանը, Աստվածահայտնությունից մինչև 362-ի Չատիկը:

Ինչ էին ասում երկու աստվածաբանները: Բարսեղը թույլ է տալիս այդ ենթադրել: Ի՞նչ էր ասում Եվստաթիոսը և ինպե՞ս էր վերաբերվում նա, դժվար է հասկանալ: Բայց վերցնենք սկզբից, քանի որ ունեն շատ մեծ նշանակություն: Եթե Բարսեղը 360-ի սկզբներին վախվորած էր, այժմ տվել էր իր աստվածաբանական կարողության և ուղղափառության մեծ ապա-

ցույցներ: Փիլիպոս Մաքսիմոսին ուղղված իր նամակում նա լիովին պարզում է իր դիրքորոշումը:

Համաեութենականները եթե չէին խոստովանում Որդուն ոչ թե պարզապես «նույնը ըստ էության», այլ «նույնը ըստ էության անփոփոխ», ապա հերետիկոսներ էին: Հետևաբար Բարսեղը էակիցական էր, Նիկիայի Հանգանակի կրող: Այդ իսկ պատճառով աներևակայելի աստիճան նեղացավ, երբ 360-ին Գիանիոսին ներքաշեցին ստորագրելու համաեութենականների հանգանակը: Այդ ապացուցված պատմությունն է: Բայց ինչպե՞ս նա համաձայնվում էր Եվստաթիոսին: Ինչպե՞ս էր Եվստաթիոսը արտահայտվում գլխավոր հարցի մասին Բարսեղին և Գրիգորին: Դժվար է պատասխանելը: Բայց ոչ անկարելի:

Եվստաթիոսը թեպետ ծերունի, վախենում, բայցև հարգում էր երկու երիտասարդ ասկետներին: Նրանց աստվածաբանական կարողությունների համար: Հավանաբար ինքը ևս իր մեջ չէր պարզել որոշ հարցեր: Այս էլ բացատրում է այն, որ, ինչպես երևում է, Բարսեղին ուղարկում էր այցելելու և հավատին վերաբերվող թեմաներով զրուցելու վանական եղբայրությունների մոտ, որ հիմնել էր ինքը՝ Եվստաթիոսը:

Հետևաբար մենք ճշմարտություններից հեռու չենք լինի, եթե ասենք, որ Եվստաթիոսը մի քիչ շրջանցում էր հավատին վճռական կետը (ինչը նրան բաժանում էր Բարսեղից), մի քիչ էլ էր չէր հասկանում նյութի կարևորությունը:

Իսկ Բարսեղը: Այդ ամենը չէ՞ր հասկանում: Հավանաբար երբեմն: Բայց քանի որ ծերուկը չէր հակաճառում, թույլ էր տալիս, ելնելով հարգանքից, այն ակնկալությամբ, որ կգա պահը, երբ նա բացահայտ կընդունի ուղղափառությունը: Բայց, ինչպես կտեսնենք, եղավ հակառակը: Բարսեղը խաբվեցավ. հուսալով մտայնության փոփոխություն, աստվածաբանական պատասխանատվության գիտակցում Եվստաթիոսի մոտ:

Գրիգորը մեկնում է և վերադառնալու է ավագերեց

Գրեթե մի ամբողջ տարի Գրիգորի հետ Բարսեղի ապրած երանելի օրերը չեն շարունակվելու: Այժմ, երբ երկու սուրբ այրերը ճաշակեցին ճշմարիտ Հոգու գեղեցկությունը, պետք է բաժանվեին:

Նազիանզոյից ամեն շաբաթ համառորեն և միանշանակ լուրեր էին հասնում: Նազիանզոյի ծերունի Գրիգոր եպիսկոպոսը իր որդի Գրիգորին խնդրում էր վերադառնալ իր մոտ: Նա զգում էր որդու օգնության կարիքը իր պարտականությունները կատարելու համար: Հերետիկոսները և չափահասները լրջորեն սպառնում էին հոտի միասնությունը:

Սկզբում Գրիգորը չէր ուզում անգամ մտածել այդ մասին: Բայց կամաց-կամաց նահանջում էր: Գոնե գնար տեսնելու, թե ի՞նչ են անում իր ավեհեր ծնողները: Ապա կտեսնենք: Բարսեղը իր անասան տրամաբանությամբ շուտ համաձայնվեց:

– Այո, Գրիգոր, ի՞նչ արած: Գոնե ծերուկը իրավացի է: Ես ևս վախենում եմ, որ հավատացյալները կմոլորվեն և կբաժանվեն: Հասկանո՞ւմ ես ինչ են այժմ անում չարախոսները մեր բարեկամ Հուլիանոսի համաներումից հետո: Այն ինչ նրանց չհաջողվեց երեկ, կարող է հաջողվել այժմ: Հետո դարձյալ կհանդիպենք: Ծերունուն օգնիր մի քիչ և վերադարձիր:

Ահա մի առավոտ Գրիգորը ճամփա ելավ գրաստով: Դեկտեմբերի սկիզբն է: Յուրտն սկսվել էր: Հասավ Նեոկեսարիա: Այնտեղից՝ Կոմանա և ապա՝ Սեբաստիա: Մինչև Կեսարիա ճանապարհը երկար էր և հոգնեցուցիչ: Այստեղ մայրաքաղաք էր: Այստեղ 2-3 օր մնաց, որպեսզի հանգստա և իրազեկվի եկեղեցական և պետական հարցերի զարգացման մասին:

Գրեթե ամեն ինչ հուսահատական էր: Մեղմեց իր դյուրագգաց սիրտը և ուղևորվեց Նազիանզո: Գոնե մխիթարվի իր ավտոր Սուրբ ծնողների մոտ: Թեև վերջիններս իրենք ուզում էին մխիթարվել իրենց որդուց:

Տեղ հասավ գերհոգնած, դալկացած, սպառված: Կարևո չէր: Ծերունիների համար ինքը կյանքն էր, ապագան, հույսը: Նրանց կյանք տվեց: Ստացավ ջերմություն և անդորր: Այս երկուսի անհրաժեշտությունն էլ ինքն ուներ: Քանզի մի մեծ բան էին պատրաստում: Եվ ծերունուն կորով էր պետք, ուժ էր պետք այն պարտադրելու համար, իսկ երիտասարդին անդորր էր պետք այն մարսելու համար:

Չմեռը օրեցօր ծանրանում էր: Տեղաշարժվելը ստիպողաբար սահմանափակվում էր: Իսկ այդ պետք է նախապատրաստվելու համար:

Հայր Գրիգորը մտածում էր, թե ինչպե՞ս հայտնի իր ծագիրը: Ծամծմում էր ու չէր կարողանում ասել: Բայց որդին ինչ-որ բան կանխագգաց և անհանգստացավ: Բայց ծերունիները իրենց անսպառ սիրով հանգստացում էին նրան: Ծերունին ուզում էր որդուն ձեռնադրել ավագերեց:

Նրա մեջ սկսեց մի դաժան գուպար, որից կանխագգում էր, թե հաղթողը ինքը չի լինելու: Այս մարդը կարող էր դիմակայել և հաղթել ցանկացած հակառակորդին: Բայց չէր կարող սիրո առաջն առնել: Եվ այժմ պայքարում էր ծնողական սիրո դեմ: Ուրեմն, պիտի պարտվեր: Քանզի իրենից բան խնդրողները իրեն սիրում էին անսահման:

Պարզ տեսնում էր, որ եթե երեց դառնար, կկորցներ անդորր կյանքի երանելի վայելքը: Հիշում է այն ամենը, ինչ ապրել էր Բարսեղի հետ, Իրիսի վանական անդորրում: Աչքերից արցունք է թափվում: Պիտի կորցնե՞ր փորձության այն գեղեցկությունը, որ գտնում էր անապատում:

Նման մի հոգեվիճակում նա գրեց իր 6-րդ նամակը Բարսեղին: Պարզ գրություն է թվում: Բարսեղի հետ ապաժ ասկետական կենցաղի պարզ շարադրանք: Ցավատանջ, միաժամա-

նակ նաև հախուռն թվարկումը ասկետական գեղեցկության և աստվածոտեսության հմայքի: Եվ դա կատարվում է որպես հրաժշտի շարքում այդ կյանքի նկատմամբ:

Հենց սկզբից ցավով հայտնում է Բարսեղին.

– Մոռացիր այն, ինչ նախկինում քեզ գրել եմ Իրիսի ճգնարանի մասին: Դրանք տղայական խոսքեր էին: Այժմ երբ այն ճանաչեցի, աներևակայելի աստիճան կարոտում եմ այն:

Այսպիսի խոսքեր ասում էր Բարսեղին: Ապա եզրակացնում.

– Սիրելի Բարսեղ: Հավատա ինձ, ավելի շատ քեզ եմ շնչում, քան օդ: Ես այն եմ ապրում, ինչ միասի ապրեցինք ճգնարանում:

Օրերն անցնում են արագ: Սարսափով նկատում է, որ մոտենում է Աստվածահայտնության տոնը, որ այդ ժամանակ տոնվում էր Քրիստոսի ծննդյան հետ: Չոհվելու տարվող վիզը ծռած գառնուկի նման որդի Գրիգորն ընդունում է ձեռնադրվելը: Ենթարկվում է պարտականությանը և աստվածային կոչին, արտահայտված եպիսկոպոս հոր կողմից:

362-ի սկիզբ: Կշռադատում է իր հետ կատարվածը: Փորձում է ըմբռնել հոգևորականի ծառայության խորությունը և շշմում է, ընկրկում, ուզում է վազել ու փախչել: Փորձում է ինքնապաշտությանը տեսնել իր նոր պարտականությունները և այն ատեն է, որ ահաբեկվում է:

– Ես անփորձ և անգիտակ, ե՞ս պիտի գլուխ հանեմ ամենից: Անհնար է: Չեմ կարող: Հայր իմ, պետք չէր ինձ երեց սարքել: Քեզ ասում եմ, անկարող եմ այս մեծ ծառայության համար:

Առաջին օրերին նրան զսպում էր սրբազան Հայրը: Հետագայում նա ևս կորցրեց իր համբերությունը: Նա արդեն տեսնում էր իր որդուն սոսկալի հուզված:

–Վերջապես գնա, որդիս, գնա գտիր Բարսեղին: Փորձիր այնտեղ խաղաղվել: Ես ու մայրդ էլ կադորենք: Մենակ չես լինի:

Այսպիսով, 362-ի փետրվարին Գրիգորը վերադառնում է Պոնտոսի ճգնարան:

Բարսեղը նրան տեսավ ու սարսափեց: Գրեթե զայրացավ նրա վրա:

– Այս ի՞նչ ես անում, եղբայր: Այս ի՞նչ խառնակություն է: Չեռնադրվեցիր Աստծու երեց: Չմեռար, չմեղանչեցիր, չոչնչացար: Ուրեմն, թող քո մտածմունքը և հոգսերը: Սկսում ենք մեր նախկին կյանքը: Ասկետություն և աղոթք: Մեր վառելափայտը, մեր պարտեզը, ճաշ պատրաստելը, ընթերցումը, սերտելը, սաղմոսերգությունը, ծեր անխոս աղոթելը: Այժմ այդ ամենի մասին մտածիր: Մի անհանգստացիր: Ամեն ինչ լավ կլինի:

Չէր սխալվում Բարսեղը: Մի քանի օրից Գրիգորը խաղաղվեց: Գտավ ինքզինքը: Տագնապն ու անհանգստությունը դանակով կտրվեցին: Դա արդյունք էր աղոթքի և սերտողության: Ինչքան որ մարդ դրանցով շոշափում է ճշմարտությունը, այդքան ազատագրվում է երկյուղից և անհանգստությունից: Ըշմարտությանն առնչվելը դրախտ է, իսկ վախին առնչվելը՝ դժոխք:

Օրերը դարձյալ սկսեցին անցնել խիստ ճգնությանը անշուշտ, բայց Աստծու լիաբուռն օրհնություններով: Չյունը կամաց-կամաց հալվում էր: Նախ տնակի շուրջը: Ապա շրջակա

լեռների վրա: Գարունը մոտենում էր՝ իր հետ բերելով եղելություններ, որոնք պիտի մեծացնեին մեր մեծ ճգնափորների, մանավանդ Բարսեղին:

Կարևոր չէր, որ այդ մեծանալը հունցված էր ցավով և հիասթափություններով: Ուր որ կա հոգևոր գեղեցկություն, դրա տակ կգտնես դառնություն և քրտինք:

Բաժանումները զարկում են փոքր ճգնարանի դուռը: Տարօրինակ բան: Մարդ չէր կարող երևակայել, որ այսքան համեստ ու չնչին մի ճգնարան այսպիսի վերք կառաջացներ իր բաժանումով: Գրիգորը պիտի մեկներ: Արդեն բարձրյալի երեցն էր: Հովիվը ոչխարների համար է, ոչ թե Պոնտոսի եղնիկների ու թռչունների համար:

Ծերունի հայրը նորից լուրեր էր ուղարկում: Բարսեղը արդեն հոգում համոզվել էր: Համոզում էր նաև Գրիգորին: Օգնեց նրան որոշում առնել: 362-ի Ջատկի նախօրյակ: Գրիգորը բռնեց վերադարձի ուղին: Մի վատ նախագագսում նրան շատ էր անհանգստացնում: Բարսեղի հետ պիտի չվերապրեր ճգնարանի կյանքը: Մեկնելուց ուզում էր ամբողջ շրջապատին ասել. «Բարի հանդիպում»: Ասել շատ բարձրաձայն, որպեսզի շատ լավ լսեր: Գուցեև հավատա դրան: Բայց ոչ, ինչն^օ խաբել: Պետք է բաժանվել: Ուրիշ ոչինչ: Վերադարձի ոչ մի հույս:

Հայրը սպասում էր իրեն: Ջատկին Նազիանգոյում խոսեց այն հռչակավոր ճառը, որով փորձեց արդարանալ, թե ինչու ձեռնադրվելուց անմիջապես հետո մեկնեց Պոնտոս: Խոսքը լի էր սիրով հանուն ճշմարտության և մարդու հանդեպ, խորին հարգանքով երեցի ծառայության նկատմամբ:

Բարսեղը Դիանիոսի վերջին պահերին

Իրիսի ճգնարանի տեսքը փոխվեց: Բարսեղը մնաց մենակ: Բայց ոչ երկար ժամանակով: Կեսարիայից գեշ լուր հասավ:

Ծերունի Դիանիոսը ծանր հիվանդացավ: Ընթերցողը հիշում է, որ Բարսեղը շատ էր հիասթափվել նրանից: Պատճառ^օը: Ծերունին ստորագրեց համաձայնեցանականների, այն է՝ չարափառների Հանգանակը: Սկզբում Բարսեղը կրճատեց իր այցելությունները և ապա՝ 360-ին, անպաշտոն կերպով վերջ տվեց իր այցելություններին: Այս ամբողջը Բարսեղի մտքում խառնվում էին այն վշտին, որը նա զգում էր այդ հարգարժան և բարի ծերունու հիվանդանալու պատճառով: Այժմ, իր կյանքի մայրամուտին ինչն^օ այդքան տանջվի: Հուզվեց: Նրա մեջ ծլարձակեց որդիական տազնապող սերը:

Հաջորդ օրը մի փոքր ճամփորդություն կատարեց: Անցավ գետի հակառակ ափը՝ Աննեսայի ուղղությամբ: Գտավ իր մորը և իր քրոջը՝ Եմմելիային և կրտսեր Մակրինային: Վերջինս միշտ վերաբերվում էր չափված և խիստ: Գուցե նաև հանձնարարություններ կտար:

Եմմելիան այդպիսի բաներ չգիտեր: Նա արարում էր իր սիրո միջոցով: Այդ սիրով էլ գրկեց, ծածկեց նրան: Եվ առանց հասկանալու խաղաղացրեց նրան: Մայրը իբրև գերագույն ներդաշնակություն և գեղեցկություն, նրա համար դարձավ սիրո հայտնություն: Այն իր մեջ

տարօրինակ մի արարում էր: Առանց իմանալու, թե ինչպես, սարսուռ զգաց: Իսկ ինքը ժամերով ուսումնասիրում էր, իմանալու համար, թե ի՞նչ է սերը, հավատը, հույսը...: Իսկ այժմ,... այդքան հանկարծակի...

Գուցե խաբվում է: Արդյո՞ք սատանան ոտնձգություններ է անում: Տեղեկությունը գալիս է իր սրտի խորքից, ուր Աստվածն է բնակվում:

- Բարսեղ, չհասկացար: Եկեղեցում ամեն ինչը անձն է: Եթե ուզում ես իմանալ սիրո մասին, հնազանդության, հավատքի մասին, բոլոր առաքիներությունների մասին, անշուշտ կարդա ինչքան կարող ես շատ գրքեր: Բայց այդ միայն նախակրթություն է: Լիարժեք առաքիներությունը բացահայտվում է անձնավորության միջոցով: Այդ ժամանակ կարող ես ասել, թե ապահովաբար գիտես, թե ինչ բան է առաքիներությունը և չես բավարարվի միայն առաքիներության մասին եղած տեսություններով:

Երկար չմնաց ճգնավորուհիների մոտ: Զգում էր, որ խախտում է նրանց ճգնավորական կյանքի ռիթմը: Այժմ վերադառնալով իր տնակը, այնտեղ գտավ հիվանդ Դիանիոսի նամակը: Իրեն հրավիրում էր Կեսարիա: Ուզում էր խոսել իր հետ: Տարօրինակ բան: Առանց երկար մտածելու, առանց տխրելու, որ թողնելու էր ճգնարանը, սկսեց պատրաստվել: Հաջորդ օրը ճամփա ելավ:

Շուրջն ամեն ինչ աստվածային հրաշք էր: Գարնան սիրտը: Չյունը հալվել էր: Առունները երգում էին: Ծառերը պարծենում էին իրենց նոր բողբոջներով: Արևը ջերմացնում էր հողը, օգնում էր նրան արարելու: Բարսեղը ճանապարհին կատարում էր կարճ շեղումներ, որպեսզի հանդիպի Եվստաթիոսի վանականներին և զրուցի նրանց հետ: Բայց ձգտում էր չհապաղել: Եվ իրոք, նա չուշացավ հասնել Կեսարիա: Մայրաքաղաքային օդը նրան նեղացրեց: Ժխոր, շտապողություն, անվերջանալի տուր և առ: Փակում է ականջները չլսելու համար: Երանի կարողանար փակել նաև աչքերը: Խեղճ հովիվներ,- մտածեց,- ինչքան դժվար է նրանց աշխատանքը:

Եպիսկոպոսարանի բակում գրաստից իջավ: Ուզում էր ուղիղ գնալ հիվանդ ծերունու մոտ: Սիրտը կծկվում էր: Եպիսկոպոսի շրջապատը զարմացավ: «Բարսե՞ղը... բայց չէ՞ որ նա խզել էր իր կապերը ծերունու հետ: Այդ ի՞նչ է..., փոխվե՞լ է»:

Բոլորը չէ, որ գիտեին, թե հիվանդը ինքն էր կանչել Բարսեղին: Ինչպես ծանոթ չէին Բարսեղի սրտի վեհությանը: Մի քիչ իրեն կարգի բերեց և գնաց դեպի հիվանդի սենյակը: Գնում էր հաստատ քայլերով, բայց հոգում դողում էր: Անբացատրելի: Կանգնեց դռան առաջ: Սարկավազը մտավ ներս՝ նախապատրաստելու հիվանդին, և Բարսեղի երեսին փակեցի դուռը: Ոչինչ: Ավելի լավ: Ինքը կկենտրոնանա, կտիրապետի իրեն: Չհասցրեց: Սարկավազը վերադարձավ, բացեց դուռը և ներս հրավիրեց: Դիանիոսը դժվարությամբ փորձում էր թիկնել բարձերին: Բարսեղը առաջ գնաց: Անզգուշաբար մի քանի քայլով մոտեցավ մահճակալին: Առանց զգալու ծնկաչոք հայտնվեց մահճակալի առաջ, գլուխը հարգարժան ծերունու կրծքին

և ձեռքերը նրա տանջված մարմնի վրա: Այդ դիրքում էլ նրանք լաց եղան: Երիտասարդը՝ լիարցունք, ալևորը՝ դեռևս հազիվ մնաց արցունքով:

Բարսեղը փորձեց վերցնել ծերունու աջը, այն համբուրելու համար: Բայց այդ ձեռքը ծերունուն պետք էր անսահման գորովանքով շոյելու համար սրբազան երիտասարդ այրի գլուխը: Դիանիոսը այդ մասին ոչ մի կասկած չուներ: Բարսեղը ականավոր էր և դառնալու էր մեծ:

Ինչ-որ ժամանակ անց երկու այրերը տիրապետեցին իրենց: Սկսեցին իրար նայել: Բարսեղը միշտ ծնկաչոք, բռնած ծերունու աջ ձեռքը: Դիանիոսը սպառնալից, բայց խոր գոհունակությամբ: Անդորր և ազատագրում միախառնվում էին ծերունու դեմքին և այն դարձնում քաղցր ու լուսավոր: Հասել էր թեթևանալու ժամը:

- Բարսեղ, տղաս: Դու, որ եղել ես... պիտի լինես (ուզում էր ասել «մեծ», բայց չասաց): Լսիր ինձ: Ուզում եմ խոսք ասել քեզ, թեթևացնել ինքս ինձ: Դու ևս ինձ ներիր: Միայն այդպես կթեթևացնես:

- Հանուն Աստծու, ծերուկ: Պետք չէ, որ հոգնես: Ժամանակ կունենանք:

- Չենք ունենա: Հիմա է պետք: Ուստի թող ինձ:

- Լավ, ալևոր: Թող օրհնյալ լինի: Բայց մի՛ հուզվիր:

- Ոչ, հիմա արդեն չեմ հուզվում: Հիմա ամեն ինչ մեջս մաքուր է: Ես չեմ ուզում աշխարհից գնալ և դու կարծես, որ թողել եմ մեր սուրբ հավատքը: Ուզում եմ, որ նորից լինենք առաջվա պես... Հիշո՞ւմ ես... գալիս էիր փոքրիկ... Առաջին անգամ քեզ բերեց Եմմելիան՝ բարի և գեղեցիկ մայրդ: Չեմ մոռանա Բարսեղ: Այդ օրվանից սիրում եմ քեզ: Սիրում եմ և չեմ հեռանա, մինչև քեզ չբացատրեն...:

Երկու հեղու գծեր երևացին ծերունու այտերին: Թուլացած, այն, ինչ մնացել էր դժվար, բայց բարի հովվի կյանքի արցունքներից:

- Հասկանո՞ւմ ես, որդիս, թե ինչ նկատի ունեմ: Իմ ստորագրությունը դրեցի այդ անիծյալ թղթին, որ բերեցին Կոստանդնուպոլսից, համաժողովների հանգանակին: Ինչ եղել է, եղել է: Խաբվեցի: Պետք չէր: Դու իրավացի էիր: Բայց հիմա խոստովանում եմ: Ուստի լսիր և հավատա ինձ:

Քիչ էլ նստեց անկողնում: Ավելի լավ թիկնեց բարձին: Ավելի սեղմեց Բարսեղի ձեռքը: Իր մեջ մնացած ամբողջ լարումով նայում էր Բարսեղի աչքերին:

- Ես նպատակ չունեի անտեսելու Նիկիայի Հավատամքը, երբ ստորագրեցի: Ոչ էլ իմ հոգում այլ հավատ կար բացի 318 սուրբ հայրերի հավատից: Եվ ոչ էլ ուզում էի անջատվել այդ սուրբ այրերից: Հավատա ինձ Բարսեղ: Հավատացել եմ ինչպես ստացել եմ: Չեմ փոխվել: Ոչնչով: Երբեք: Ոչ իսկ այն ժամանակ, երբ ստորագրեցի: Ես ունեմ իմ Հայրերի հավատքը:

Չհասցրեց ավարտել խոսքը: Արցունքը ողողեց աչքերը: Արցունք, որ վկայում էր ծերունու ուղղափառության մաքրությունը: Արցունք, որը նրան ազատագրում էր անտանելի ծանրությունից: Չլինի թե այս երիտասարդ մեծ այրը մնա այն տպավորությամբ, որ իր ծերուկը չարափառ էր և մեռավ մոլորված:

Բարսեղն իրեն այլ ձևով ազատ էր զգում: Աննկարագրելի թեթև: Օգնեց ծերունուն հուզմունքից ազատվելու: Այժմ բռնում է նրա ձեռքից, դիպչում գլխին, օգնում էր նրան պառկելու: Կատարյալ ուշադրությամբ, զուսպ: Նրբագույն շարժումներով: Ասես թե հոգ էր տանում Եկեղեցու սուրբ այրերից մեկի մասունքների: Այսպես մահացավ Դիանիոսը: Ազատված: Եվ Բարսեղն էլ ազատագրված: Իր ծերունին միշտ մնաց ուղղափառ:

Այստեղ ավարտվում է Բարսեղի գործունեության առաջին շրջանը: Վաղը թե մյուս օրը կմեռնի Դիանիոսը: Եվ մոկ ուրիշ կարևոր բան կսկսի սրբազան այրի համար:

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

Բարձրյալի Երեզր Չեռնադրվում է Ավագերեց:

Կեսարիո ժողովուրդը մեծ հուզմունքով հուղարկավորեց Դիանիոս եպիսկոպոսին: Ամբողջ շրջանոս երախտապարտ էր նրան, որովհետև այս հովիվը Կեսարիան պահեց ուղղափառ, թեև չուներ աստվածաբանական մեծ կրթություն: Նրա վերջին շեղումը շուտ հասկացվեց և ներվեց:

Մայրաքաղաքում արդեն շատ հայտնի Բարսեղը աշխատեց, որ ինքը լինի դեպքերի մասնակից, առանց նշանակետ դառնալու: Նա հայտնվում էր ինչքան հնարավոր էր ավելի քիչ:

Կեսարիան մնաց առանց հովվի, առանց եպիսկոպոսի: Տազնապալի ժամանակները պահանջում էին շտապ այդպիսին ընտրել: Բայց անհրաժեշտ էր գտնել կարող մի անձնավորություն: Կեսարացիները և ընդհանրապես կապապաղովկիացիների հայացքները ուղղվեցին ծերակուտական Եվսեբիոսին, որ իրոք շատ երկյուղած էր և եկեղեցասեր: Իր կրթության և պաշտոնի պատճառով ծանոթ էր քաղաքական հարցերին ու իշխանավորներին և հաջողակ կառավարման հարցերում: Նա ուշիմ էր, խելամիտ և իրեն հեշտ պարտադրող: Այս շնորհները պետքական էին, բայց բավարար չէին: Եվսեբիոսը եկեղեցական հարցերին այնքան լավ ծանոթ չէր, ինչքան քաղաքական հարցերին: Նրան պակասում էր աստվածաբանական կրթությունը: Նա անգամ պատարագի ծիսակարգին անծանոթ էր, քանի որ այդ ընթացքում նույնիսկ սարկավագ չէր: Չնախապատրաստած, նրան տարան եպիսկոպոսական պաշտոնի և նստեց Ալեքսանդրիայից հետո այդ ժամանակի ամենակարևոր միտրոպոլիտական գահին: Այսպիսով Կեսարիո եպիսկոպոս 362-ին դարձավ Եվսեբիոս:

Բարսեղը դեպքերի ընթացքին հետևում էր լուռ, բայց ոչ գոհունակ: Ինչքան որ շեշտված գործունեություն ծավալեց հովվական պարտականություններ ստանձնելուց հետո, նույնքան անվճռական և անկամ էր եկեղեցական գործունեություն ծավալելու մեջ: Իր եպիսկոպոսության առաջին իսկ օրերին Եվսեբիոսը փնտրեց Բարսեղին, որը տակավին գտնվում էր Կեսարիայում: Ուզեց նրան ձեռնադրել ավագերեց, պահել իր մոտ որպես օգնական և խորհրդատու: Շատ խելամիտ արարք, որի համար պիտի գովել Եվսեբիոսին և հավաստել նրա հեռատեսությունը: Չի երևում, որ Բարսեղը դիմադրեց: Միայն խնդրեց, որ մի քիչ ժամանակ տան մտածելու: Բայց չհասցրեց մտածել: Եկեղեցու մարդիկ ոգևորություն արտահայտեցին լսելով այդ: Գուցեև իրենք էին Եվսեբիոսին ներշնչել Բարսեղին ձեռնադրելու գաղափարը: Բոլորը այդ ձեռնադրման մեջ տեսնում էին բուժումը չարիքի, որը այլ բան չէր, քան Եվսեբիոսի ան-

փորձությունը աստվածաբանական ու եկեղեցական հարցերում: Բարսեղը ծածկելու էր եպիսկոպոսի այդ մեծ բացը:

Այդպես էլ եղավ: Բարսեղը, ոչ մի պահ չմոռանալով ճգնարանի հոգեկան բավարարումը, ընդունեց ձեռնադրվելը: Սուրբ Սեղանը և հոտը նրան գերեցին: Նրան շահեցին, գոնե ժամանակավորապես: Բարսեղ քահանան զոհարանում հայտնաբերեց մի նոր աշխարհ, որի գոյությունը ենթադրում էր, բայց չէր ճանաչում: Նրա մասին լսում էր, բայց այդ չէր ապրում: Առաջին իսկ օրերից ահով հավաստեց, թե պետք է շարունակ ապրել բազում մարդկանց մեջ: Ապրել այլոց համար ավելի շատ, քան թե սեփական անձի համար: Եվ ո՞վ: Նա՞, ով միշտ փնտրում էր անդորրը և խաղաղ կյանքը, ով չէր կարող ապրել, բայց միայն ճգնարանում: Գոնե ինքն այդպես էր կարծում: Նման հոգեվիճակում իր բարեկամ Գրիգորին նամակ գրեց, որը չի պահպանված: Գրիգորից ստացած պատասխանը մեզ թույլ է տալիս ենթադրելու դրա բովանդակությունը:

- Ինձ ճնշեցին, Գրիգոր, որ դառնամ ավագերեց: Այժմ քեզ հասկանում եմ: Այն ամենն ինչ ասում էիր ինձ, երբ քեզ ձեռնադրեցին, ես նույնպես անցա: Մարդ ի՞նչ ասի: Մենք որ ուզում էինք մենակյաց ապրել, հիմա երեց ենք: Փոխանակ անապատում ապրելու, ապրում ենք քաղաքում: Կարծում եմ, որ պետք է համբերատար լինենք: Դա Սուրբ Հոգու կամքն է և ծրագիրը: Եվ ապա պետք չէ մոռանանք, թե ինչ վճռական ժամանակ է ապրում Եկեղեցին, ինչքան կարիքներ ունի այն: Մարդիկ այնքան հույսեր են կապել մեզ հետ: Կարո՞ղ ենք միթե նրանց հուսախաբ անել:

Համանման է եղել նաև Գրիգորի պատասխանը: Հետևությունը պարզ է. ձեռնադրումը և հովվությունը գուցեև Աստծու կամքն է: Ուրեմն կմնա Կեսարիայում: Սուրբ Սեղանը և հովվական հոգածությունը դառնում են իր նոր գործունեության ասպարեզը:

Կռվում է Աստծու և մարդու հետ: Շահում է երկուսին էլ, որովհետև օգնում է մարդուն, որ նույն Աստծու շնորհիվ դառնա Աստված: Կեսարիո Եկեղեցու անձնակազմը նրան անմիջապես սիրեց: Առանց զլանալու նա տալի էր այն, ինչ ստացել էր Աստծուց սերտելու և ճգնելու ընթացքում: Ամբողջ շրջանում կրում էր ճշմարիտ հավատքի պաշտպանության ծանրությունը: Դարձավ եպիսկոպոսի մերձավոր օգնականը և խորհրդականը: Ամեն ինչ լավ էր ընթանում: Բարսեղի առաջին տպավորիչ հաջողությանը նպաստեցին Կեսարիայից ներս և դուրս գտնվող շատ վանականներ, որոնք հատուկ կապեր ունեին Բարսեղի համար էին յուրային: Բայց Բարսեղը, ինչքան գիտենք, դեռևս չէր ստեղծել վանական եղբայրություններ: Չունեն իր վանականները: Նրանցից ոմանք Եվստաթիոսի վանականներն էին և պարզապես լապված էին Բարսեղին, ոմանք էլ նվիրված էին ծառայության և ասկետության, առանց Եվստաթիոսից կախում ունենալու:

Բացի այդ վանականները Բարսեղին համարում էին իրենց մարդը, քանի որ նա ևս վանական էր: Հոգևորականները սիրում էին նրան, քանի որ նա իրենց նեղ տեղից հանում էր չարա-

փառներին հակադրվելիս: Շատ հավատացյալներ սիրում էին նրան, որովհետև հանձին նրա գտել էին ճշմարիտ հովվին: Այս ամենը լավ և հրաշալի է: Բայց նաև բավական էին, որ սատանան զայրանար: Երբ ուրախանում է հավատացյալը, տխրում է սատանան: Երբ ուրախանում է սատանան, հավատացյալը լաց է լինում:

Փախուստ հերձվածից

Նոր ավագերեցը դեռ չէր հասցրել լավ բացել իր թևերը Եկեղեցում, երբ տազնապն սկսվեց՝ վայրենի, դաժան: Սկսվեց ինչի՞ց: Իրենի՞ց, Եվսեբիոսի՞ց, նրա շրջապատի՞ց: Ինչն՞ ոչ երկուսից էլ:

Գրիգորն ասում է, թե Եվսեբիոսը ենթարկվեց ինչ-որ «մարդկայինի»: Խանդեց, նախանձեց իր մեծ կղերականին, որ փայլում էր և արտակարգ ճառագայթում: Հեշտ էր այդ զգացումին ենթարկվել, ինչքան էլ որ այն լիներ փոքր և նվաստ: Արդյո՞ք դրան նպաստեցին նաև Կեսարիո որոշ կղերականներ: Մենք թերագնահատած կլինենք սատանային, եթե ասեինք, թե այդ անկարելի էր: Երբ դու թերագնահատում ես թշնամուն, ստորագրած կլինես քո պարտությունը:

Կարևոր չէ, թե չարիքն ինչպես սկսվեց: Կարևոր է այն որ Եվսեբիոսը, իրոք մի բարեպաշտ և քաջարի եպիսկոպոս, ինչպես այդ բացահայտվեց Վաղես կայսեր հալածանքների ժամանակ, ատեց լուսավորյալ երեց Բարսեղին: Արհամարհեց նրան վիրավորեց և նվաստացրեց:

Այդ ամենը կատարվում էր այն պահին, երբ կռապաշտության ցեցը հնձում էր ամենուր, որպես հեծյալ ունենալով հռչակավոր Հուլիանոսին, որն այդ ժամանակ հավանաբար գտնվում էր Կեսարիայում: Այն պահին, երբ իբր թե կրոնական հանդուրժողականություն սահմանած Հուլիանոսը վճռականորեն կիրառում էր քրիստոնյաների ուսումն արգելելու մասին 362-ի հունիսյան օրենքը, որով ամեն կարգի ուսուցիչներին արգելվում էր դասավանդել պետական հռետորական դպրոցներում:

Այն ժամանակ, երբ Եկեղեցին բացարձակապես կարիք ուներ զարգացած հոգևորականների, Եվսեբիոսն իր շրջապատով պատերազմ հայտարարեց ժամանակի ամենակրթյալ հոգևորականի՝ Բարսեղի դեմ: Չարիքը մեծ չափեր ընդունեց: Շուտով մեծ թվով կղերականներ, շրջանիգրեթե բոլոր վանականները, հավատացյալների մի մեծ թիվ, պաշտպանական պարիսպ կազմեցին սրբազան այրի շուրջ, կամենալով նրան պաշտպանել Եվսեբիոսի ատելությունից: Վանականները, մանավանդ, Բարսեղին վիրավորելը համարեցին նաև իրենց համար վիրավորանք, քանի որ Բարսեղը գալիս էր վանականությունից: Այս հանգամանքը նրանց դարձնում էր հարձակողական և աննահանջ: Չէին հանդուրժում, որ խայտառակվեր նա, ով իրենց պարծանքն էր և ում համարում էին իրենց գլխավորը:

Եղան ձորփեր կրքերը հանդարտեցնելու համար: Բարսեղը գրեթե գժվում էր: Առաջին անգամ էր, որ գտնվում էր մեծ խայտառակության կենտրոնում, որոնց առիթը ստոր պատճառներ էին: Նա համբերում էր: Մնում էր անմասնակից: Բայց նրա այդպիսի դիրքը ոչ մեկ արդյունք չէր տալիս: Եվսերիոսը և նրա շրջապատը անզիջում էին: Բարսեղին պետք է խայտառակել:

Բարսեղին պաշտպանելու ելածները հանգիստ չէին նստում. գիշեր-ցերեկ կալսում էին Կեսարիան: Իրենց կողմնակից դարձրին կղերականների և ժամանակի հզոր այրերի: Յրվեցին ժողովրդի մեջ: Ժողովուրդը պարծենում էր Բարսեղով: Նրանք հաղթեցին առանց դժվարության:

Բոլորը գիտեին, թե Եվսերիոսը ինչ ձևով գահ բարձրացավ (աշխարհիկից անմիջապես եպիսկոպոս) առանց փորձված լինելու հոգևորական նախորդ աստիճաններում: Եվ բոլորը կասկածում էին, որ խառնակության պատճառը նա էր: Անգամ արևմտյան մի շարք եպիսկոպոսներ, որոնք այդ պահին ներկա էին Կեսարիայում, հարեցին Բարսեղի պաշտպանությամբ զբաղվողներին: Այսպիսով ստեղծվեց մի հզոր ճակատ: Սա ևս անզիջում, ինչպես Եվսերիոսը: Իրավունքը իրենց կողմն էր: Իրենց կողմն էր Եկեղեցվո բազմությունը և իրենց տեսակետը պարտադրելու կամքը: Շատ էին սիրում Բարսեղին: Նրանց չէր պակասում նաև համառությունը: Կանգնած էին ռազմիկների նման, պատրաստ նետվելու մարտի:

Բարսեղն իր շուրջ կատարվող դեպքերին ցավով էր հետևում: Դեպքերին նրա մասնակցությունը, եթե այն կար, նվազագույն էր: Հազիվ էր սկսել իր աշխատանքը հովվական ասպարեզում, արդեն կանգնեց ահավոր երկրնտրանքի առաջ. հերձվա՞ծ, թե՞ արդարություն:

Եվ իրոք, այժմ իր արժանապատվությունը և իրավունքը պաշտպանողները սպառնում էին հերձվածով: Նրանք որոշել էին կազմել իրենց եկեղեցին Բարսեղի գլխավորությամբ: Ահավոր է անգամ այդ մտածելը, բայց այդպես էր: Բոլորը սպասում էին իրենց ընտրյալի՝ Բարսեղի որոշմանը: Նրա ձեռքով արած մեկ նշանը բավական էր, որ Քրիստոսի անապական մարմինը կիսվեր, բաժանվեր երկուսի, ինչ մեծ ոճիր կլիներ եկեղեցու համար:

Բարսեղի համար պահը դրամատիկական էր: Ամեն ինչ կախված էր իրենից: Բառացիորեն գլխապտույտ փոթորկի մեջ էր: Բայց նրա անմատչելի ոգին վերջնականապես գերիշխեց: Ամբողջ ժամերով ծնկաչոք ընկնում էր խաչյալի առաջ, խնդրում էր բարձրանալ դեպքերից վեր, որպեսզի պարզ տեսնի ամեն ինչ: Իր մոտ կանչեց Գրիգորին: Երկար զրուցեցին: Ամեն ինչ լավ էր, արդար: Բայց նրա առաջ բարձրանում էր հերձվածի վտանգը: Պիտի համարձակվեի՞ն արդյոք իրենք, որ եկեղեցական բարքերի ամենահարազատ կրողներն էին, որ ինքնագոհությամբ պայքարեցին հանուն նրա միասնության: Վերլուծեցին եկեղեցու վիճակը և սարսափեցին: Ներքին դժվարությունները հսկայական էին, հերետիկոսների մղած պայքարը դաժան:

- Ոչ, Բարսեղ: Պետք չէ: Միակ բանը, որ պետք չէ կատարվի, հերձվածն է:

Շնորհակալ եմ, Գրիգոր: Լիովին իրավացի ես: Ես քեզանից այդ էի ուզում լսել: Գոնե մենք պետք չէ, որ դառնանք հերձված պատճառը:

Բարսեղի կողմնակիցներին չէր կարելի զսպել: Նրանցից առավել գործունյաները նրա տուն էին գալիս ու գնում պատասխան ստանալու համար: Եվսեփոսականների տազնապը հասել էր գագաթնակետին: Ինչպե՞ս զսպել ապստամբներին: Ամեն պահ չարիքը կարող էր դառնալ անուղղելի: Ամբողջ գիշեր սպասում էին անքուն: Բարեկամ ու թշնամի: Բարսեղի մեկ բառ, և նրա բարեկամները կնետվեին մարտի: Կհաղթեին վստահաբար: Բայց կտուժեր Եկեղեցին: Ուստի այդ բառը չասվեց:

Առավոտը թվաց խաղաղ: Գաղջ արևը շոյում էր մարտի պատրաստվածներին: Սպասելուց հոգնել էին: Ներվերը աստիճանաբար լարվում են:

Այդ ի՞նչ պատահեց: Սուրբ Հոգին: Այո, Սուրբ Հոգին: Այո, Սուրբ Հոգին, որ սիրում է Եկեղեցին և հոգում է նրա մասին ավելի, քան մենք, հեռացրեց Բարսեղին: Նրան անհետացրեց Եկեղեցու բարության համար: Այժմ հակադիր խմբերը կովելու պատճառ չունեին: Գոնե առժամանակ: Այսպես խաղաղվեցին և իրենց մեջ գտան Աստծուն, և Եկեղեցին դարձավ ավելի կենդանի բերքառատ:

Իսկ Բարսե՞ղը: Նա ևս կարիք ուներ հանգստի, աղոթքի, նախապատրաստվելու համար այն գործին, ինչը նրան սպասում էր: Այդ տազնապալի գիշերվա մեջ Գրիգորը վերցրեց նրան և հեռացան Կեսարիայից: Մեկը ուղղվեց դեպի Իրիսի ճգնարանը: Մյուսը, երևի, վերադարձավ Նազիանգո:

Դարձյալ անապատում: Կազմակերպում է համակեզուբյուններ:

Ձիու մեջքին անհարմար նստած, գնում է իրեն ծանոթ ճանապարհով: Նա արդեն ուրախ չէ և ճգնարանից սպասելիքներ չունի: Նա ստիպված էր այս ուղևորությունը կատարել: Բայց իր հոգում խոր հանգստություն է զգում: «Աստված իմ, ի՞նչ կկատարվեր այնտեղ, եթե ես մնայի: Շնորհակալ եմ, որ ինձ քաջություն տվեցիր հեռանալու»:

Չդժվարացավ ճգնարանին ընտելանալու: Ծգնանքը նրա հոգեկան կլիման էր: Անգամ քաղաքում ապրելիս նա ասկետ էր: Բայց այս անգամ ինչ-որ բան փոխվել էր: Ասկետ էր, այո, բայց արդեն ոչ անաքորետ և անապատական:

Վերջին ամիսներին իրենք խոսեցին նաև վանականության կազմակերպման հարցերի մասին: Նրան ստիպեցին առավել խորը գիտակցել Եկեղեցուն, նրա հոտի հիմնահարցերը: Նա արդեն ձեռնադրված էր երեց, հովիվ: Այս փաստերը որոշեցին նրա զբաղմունքի բնույթը ճգնարանում 362-ից 364-ի գարունը: Այն օժանդակությունը, որ նրան ցույց տվեցին Կեսարիայում վանականները իր վերջին փորձության ժամանակ, նրան ավելի կապեց վանականների հետ: Այժմ իր գործն է դառնում վանական եղբայրություններ կազմակերպելը Պոնտո-

սում, առավելապես իր ճգնարանի շուրջ գտնվող վայրերում: Հոգ է տանում, որ ճիշտ հիմքեր գործեն: Ուստի մշակու է որոշակի կանոններ դրա համար: Այդ կանոններով կարգավորում է վանականների առօրյա կյանքը և ապահովվում է նրանց հոգևոր զարգացումը: Բացահայտ է Բարսեղի նախընտրանքը համակեցության հանդեպ: Այն համարում է դժվար և վախենում է իսկական անապատականների շեղումներից, որոնք ճգնում են լիովին առանձնացած: Նա ուզում էր ճգնողին տեսնել հանրության մեջ: Այնտեղ մեկը օգնում է մյուսին: Մոլորվողը կարող է օգնություն ստանալ իր եղբայրակցից:

Գրեթե երկու տարի նա մնաց Պոնտոսում: Այդ ընթացքում նա մեծ թվով համայնքներ հիմնեց, որոնց կյանքին հետևում էր անքուն: Նրանք էլ այդ էին ուզում: Նրան համարում էին իրենց աբբան: Դիմում էին նրան: Նրանց համար նա հիանալի նախատիպ էր: Ինչպե՞ս կարող էր չլինել: Ասկետությամբ հասնում էր Հովհաննես Կարապետին: Հասնում էր այնտեղ, որ գիշերը հագնում էր մազե սքեմ: Այդպես էր պայքարում փափկակենցաղության դեմ: Ինչպես որ Հովհաննես Սկրտչի քարոզը իր շուրջն էր հավաքում բազմություններ, այդպես էլ Բարսեղի խոսքը և կյանքը նրա մոտ հեռավոր և մոտիկ վայրերից հավաքում էր մարդկանց: Այդ վանականներից ոմանք անգամ պիտի իրեն հետևեն Կեսարիա 365-ից, հատկապես 370-ից հետո, երբ արդեն դարձել էր եպիսկոպոս: Սրանք պիտի օգնեն իրեն իր պարտականությունները կատարելու և ընդհանրապես Եկեղեցու հովվական և բարեգործական աշխատանքները կազմակերպելու համար:

Ասացինք, որ Բարսեղը գերադասում էր համակեցության վանականությունը, որի համար նա լարված աշխատեց: Բայց դա բոլորովին էլ չի նշանակում, թե նա արհամարհում էր անապատական կենցաղը: Գիտեր դրա մեծ կարևորությունը: Այն տեսել էր Եգիպտոսում: Վանականներն այնտեղ գլխավորապես վանականության այդ ձևն էին մշակում: Մեծն Անտոնիոսի բոլոր հետևորդները անապատականներ էին, անաքորետներ: Բարսեղը չէր մոռացել այդ մեծ նախատիպերին: Այժմ նրան հնարավորություն ստեղծվեց նրանց նմանվել որպես պատասխանատու հիմնադիր և առաջնորդ: Այսպես հիմնեց նաև ճգնարաններ անաքորետների համար: Ճգնավորությամբ սրանք առավել առաջացած էին: Մեծ փորձ ունեին դիմակայելու համար մենակեցությանը, անապատականությանը, որը սատանայի ձեռքին դառնում է բազմադեմ զենք:

Նույն ատեն նրանք մշտապես ավելի ժամանակ ունեին աղոթքի համար: Նրանք շարունակ տրվում էին լուռ աղոթքի: Դրա համար էլ գերադասում էին անապատը, որպեսզի չխախտվի անընդմեջությունը: Ինչքան դժվար է լինում փորձությունը, այնքան աստվածատուր լինում են վարձատրությունները:

Սակայն իմանալով բազմաթիվ խախտումների և մոլորությունների մասին, որոնց մեջ ընկնում էին անապատականները, Բարսեղն ամեն ինչ անում էր նրանց պաշտպանելու համար, որպեսզի վճռական պահին օգնություն ստանան: Այսպես շահում էին և՛ համակեցությամբ

ապրողները, և՛ հանգստավայրում եղողները: Առաջինները քաջալերվում էին իրենց ճգնության մեջ, իմանալով, որ մոտիկ տեղում անապատականները ավելի խիստ վարժանք են անում, ավելի մաքուր աղոթք: Անապատականները թուլության դառն պահերին գիտեին, որ իրենց կողքին կային վանականներ, որոնց մոտ իրենք կարող էին հենարան գտնել:

Բարսեղը վանական կյանքը կարգավորում էր այնպես, որ ոչ հանգստացնող կենցաղը անհաղորդ չլինի, ոչ էլ համակեցությամբ ապրողը առանց հսկողության մնա:

Իսկ երբ արդեն դարձավ Կեսարիայի արքեպիսկոպոս, Բարսեղը հնարավորություն ուներ իր այդ ծրագիրը ավելի լավ կիրառելու նաև Կապպադովկիայի մայրաքաղաք Կեսարիայի շրջակա վայրերում:

«Երիտասարդներին, Հունական խոսքից օգտվելու մասին»:

Ուրիշ անգամ ևս նա ցույց էր տվել, թե իր ճգնարանում նա իրեն սոսկ վանական չէր զգում, այլ նաև հովիվ: Այժմ, երբ հովիվ էր ձեռնադրված նա շատ ավելի հոգատար է իր հոտի նկատմամբ: Առանձին քնքշությամբ է շարադրված երիտասարդներին, ժամանակի քրիստոնյա զավակներին ուղղված առաջին գործը:

Այստեղ ոչինչից տարօրինակ չկա:

Մենք շատ դեպքեր գիտենք, երբ Բարսեղը երկար թե կարճ ժամանակով հյուրընկալում էր բարեկամների զավակներին Անենեսիայում կամ Իրիսի ճգնարանում: Ինչ-որ առումով Բարսեղը երբեք չդադարեց մանկավարժ լինելուց: Լիբանիոսի մոտ սովորելու համար Բարսեղի ուղարկված քրիստոնյա երեխաների մեծ մասը արդեն նախապես աշակերտել էր իրեն: Ինքը, որպեսզի պահպաներ երեխաներին ուսման տակ թաքնված վտանգներից, բացատրում էր այն տարբերությունը, որ կար հեթանոս (ազգային) դաստիարակության և քրիստոնեական դաստիարակության միջև: Ինչն է հելլեն հեղինակների մոտ իմացության կարևորությունը, և ինչը՝ Եկեղեցում:

Վերջերս քրիստոնեական կրթությունը մեծ տազնապի մեջ էր: Այսինքն՝ 362-ի հունիսից, երբ Հուլիանոսը արգելեց քրիստոնյա ուսուցիչներին դասավանդել հռետորական դպրոցներում: Այդ ուսուցիչները շատ էին և արդյունավետ օգնում էին քրիստոնյաների զավակներին, որպեսզի էապես չազդվեին հեթանոսական ազգային իմաստասիրությունից: Բայց ահա նրանք ևս վերացան պետական տարբեր տիպի դպրոցներից:

Բարսեղը շուտ ըմբռնեց հիմնահարցի մեծությունը: Հասկացավ այն չարիքը, որ ուզում էր գործել Հուլիանոսը, որը հույս ուներ, թե քիչ անց Եկեղեցին պիտի դառնար անուսների մի ամբողջություն:

Եթե Հուլիանոսը խելոք էր և կարող էր հղանալ և իրագործել մի ծրագիր, որը կլուծարեր Եկեղեցին, ապա Բարսեղը տաղանդավոր և լուսավորյալ հովիվ էր: Նա պարզեց թևերը,

պաշտպանելու համար Եկեղեցու վաղվա օրը, երիտասարդներին: Նա գրեց. «Երիտասարդներին, թե ինչպես օգտվել հելլենական խոսքից» գիրքը:

Իրականում նա թղթի վրա շարադրեց այն, ինչ երիտասարդներին ասում էր նրանց կարճ այցելությունների ժամանակ: Թեմայի բնույթը անիրավում է մեծ հեղինակ Բարսեղին: Այդ պատճառով էլ նշված գործը մնացել է մակերեսայնության վրա: Այն ունի գործնական նպատակ, որը գուրկ է խորությունից:

Միաժամանակ նրա պիտանիությունը բացահայտ է: Երիտասարդներն իրենց ոտքը պիտի դնեն ամուր հողի վրա: Եվ այս է սրբազան իմաստության պարզ զանազանումը հեթանոսականից: Բնականաբար նրանց միջև չկա համեմատություն: Բայց հեթանոսական փիլիսոփայությունը ևս կարող է ինչ-որ բան տալ: Այն ևս ունի իր պիտանիությունը: Մարգում է, դառում նախավարժանք երիտասարդի համար, որպեսզի հետո նա ընդունի սրբազան իմաստությունը:

Հետևաբար, քրիստոնյաների զավակները պետք է կարդան հելլեն բանաստեղծներին, իմաստասերներին, արձակագիրներին՝ ջանալով մեղուների մման, նրանց մոտ ևս գտնել ինչ-որ լավ բան: Բարսեղը, Պլատոնի մման, Հոմերոսի պոեզիան ընկալում է որպես առաքինություն: Նույնը հավաստում է նաև այլ հեղինակների համար: Առաքինությունը գովելի է: Ահա, ուրեմն, որտեղ է այն մեզ պետքական, քանի որ մենք առավելապես պայքարում ենք հանուն առաքինության:

Հելլենական կրթությամբ այսպես լայն և խորը տոգորված Բարսեղը դիմակայում էր այն գաղափարին, թե քրիստոնյաները կարող էին բռնությամբ զրկվել կրթության բարիքներից:

Նույն թեմային անդրադառնում ու վերադառնում է նորից ու նորից, առանց որևէ նոր բան ավելացնելու: Միշտ միևնույն կրկներգը: Հեթանոս դպրությունը ևս ինչ-որ բան ունի մեզ տալու: Բայց ոչ մի տեղ Բարսեղը չի վերլուծում այդ որոշակի և էական պարզևր և նրա պիտանիությունը:

Ինչո՞ւ: Իրո՞ք այն չի գտնում: Չի՞ կարող: Վախենո՞ւմ է այն ձևակերպել, որովհետև կարծում է, թե իրեն չէ՞ն հասկանար: Ի՞նչ իմանաս, թե սրբազան այրի հոգին ինչպիսի՞ վիճակում էր, երբ նա ինքն իր մեջ քննում էր այդ հիմնահարցը և հետո գրում բայց վստահ կարող ենք ասել երկու բան.

Նա չէր ակնկալում, որ ճշմարտությունը կգտնի հույն իմաստունների մոտ: Միրում հեթանոս դպրությունը և չէր ուզում դրանից բաժանվել: Եթե մեկ քայլ ևս համարձակվենք անել, նույն ինքն Բարսեղի օգնությամբ կզգանք նրա միտքը: Կբացահայտվի ազգային դպրության որևէ որոշակի պիտանիությունը չընդօժելու նրա թուլությունը: Պիտի հասկանան, թե ինչքան մեծ է նաև այնտեղ, ուր փոքր երևալու վտանգ կա:

Երիտասարդներին ուղիղ թեզը բացատրելու անհրաժեշտությունը նրան ճնշում է անտանելի: Այսպես այդ գործի 3-րդ գլխում տալիս է երկու դպրությունների պատկերավոր համեմա-

տությունը: Ծառի վրա կա պտուղը, ճշմարտությունը: Բայց կան նաև տերևները, գեղեցկությունը:

Ահա Բարսեղի ճշմարտությունը, որ ոչ ոք այդքան մաքուր չի ձևակերպել: Որ Բարսեղի «գաղափարների մեծամուն ուսումնասիրողները չկարողացան հասկանալ: Չկարողացան երևակայել, թե այսքան պարզ ասույթ պիտի թաքցնեն այսքան մեծ աստվածաբանության: Եվ նրանց համար պիտի թաքցնեն այսքան մեծ աստվածաբանություն: Եվ նրանց համար առավել վատն այն է, որ չկարողացան զգալ գեղեցկության աստվածաբանությունը: Քանզի այստեղ կա գեղեցիկի աստվածաբանություն: Ոչինչից ավելի կամ ոչինչից պակաս:

Ուրեմն, Բարսեղը՝ այդ անմատույց և խստապահանջ հոգին, այն Հայրը, որ բոլոր Հայրերի մեջ նվազ բանաստեղծն էր, ուզում է ճշմարտությունը գեղեցկությամբ տրված: Առանց գեղեցկության ճշմարտություն չի ճանաչում:

Ովքեր ապրում էին իր մոտ և կարող էին կարդալ Քրիստոսով ոռոգված հոգին, զգում էին, թե ինչ է մտածում:

– Բարեկանս, ճշմարտությունն այնքան ճշմարիտ է, որ կլինի նաև գեղեցիկ: Գեղեցկությունը վայել է ճշմարտության: Դժմարտություն ունեցողը ինչպե՞ս կարող է չհոգալ նրա գեղեցկության ու սիրունության մասին: Եթե պատահի այդպես, ապա պիտի ենթադրել, որ կամ նա, ով անտարբեր է գեղեցկության հանդեպ իրական ճշմարտությունից զուրկ է, կամ անարժան է ճշմարտություն ունենալ:

Բարսեղ սրբազան, ինչքան խորը ապրեց իր ճշմարտությունը, թեև ընդամենը 33 տարեկան էիր: Հիմա էլ մագլցիր մի բարձր ծառի վրա, մեր տգեղություններից, երկնաքերներից առավել բարձր և բարձրաձայն գոռա, թող բոլորը լսեն:

«Դժմարտություն և գեղեցկություն գնում են միասին, իրա հետ: Դրանցից մեկը չունեցողներդ չունեք նաև մյուսը: Աշխատեք գտնել դրանք: Արժե, որ մեռնենք հանուն ճշմարտության ու գեղեցկության: Այդպես դուք կապրեք»: Ամեն:

Ոմանք, լսելով այս խոսքերը, պատկերացնում են ճշմարտության մարտիկի. «Ուրեմն, ճշմարտությունը նույնանում է գեղեցկության: Ունի նաև նույն արժեքը: Ոչ: Կամենում են խեղաթյուրել: Ոչ ոք նման բան չի ասել:

Ընդհակառակը: Բարսեղը տարանջատում է դրանք: Մի բան է ճշմարտությունը, մեկ այլ բան մյուսը՝ դեմքը: Բայց դրանք այնպես խորը միացած են, ինչպես Քրիստոսի երկու բնություն: Քանզի ինչպե՞ս մարդուն կհասնի Աստծու ճշմարտությունը, աստվածային իրականությունը, եթե այն չդառնա մարդկային:

Այս է այն ճանապարհը, որ հետևեց ինքը՝ Հայր Աստծու Որդին, և եղավ Քրիստոս, Փրկիչ, քանզի զգեցավ մարդուն, դարձավ մարդկային: Եվ ոչ ոք թող չասի, թե Քրիստոս Աստվածը նաև գեղեցիկ մարդ չէր:

Այսպես ճշմարտությունն էլ գեղեցիկ է: Պետք է այն արտահայտենք, դարձնենք ինչքան կարող ենք գեղեցիկ: Այս է մարդու նվերը գեղեցկության: Մարդու ստեղծած ամեն գեղեցիկը վայել է ճշմարտության: Ահա թե ինչու Բարսեղը չէր ուզում մերժել հելլենական դպրությունը: Որովհետև բովանդակում էր իր մեջ իրեն անհրաժեշտ գեղեցկությունը:

Քանի որ խոսքը հասավ այստեղ, սիրելի ընթերցող, դու հասկացար անշուշտ այն, ինչը ես էլ հազիվ հասկացա: Բարսեղն իր երկը գրեց, որպեսզի քրիստոնյա երեխաներին պահպանի հեթանոս ուսուցիչների էական ազդեցությունից: Որպեսզի ընդհանրապես քրիստոնյաներին պահպանի սարսափելի մի մոլորությունից: Դաստիարակությունն արհամարհելու մոլորությունից: Ինչը այդ ժամանակի մտայնությունն էր: Այն, ընդհանրապես, դիմադրություն է Հուլիանոսի կիրառած միջոցառումներին: Պարզամիտ քրիստոնյաները մտածում էին. «Ուզում ես, Հուլիանոս, մեզ ազատել դրությունից՞: Ուրեմն, իմացիր: Այն պետք չէ մեզ: Քեզ ենք պարզում այն, արհամարհում ենք»: Այդ մոլորությունը ամենասարսափելին էր: Բարսեղը հիանալի կերպով այն քողազերծեց: Հիմնականում Բարսեղի այս երկի առնչությամբ խոսվել ու խոսվում է նրա մտայնության վրա հելլենական աղբյուրների ազդեցության մասին:

Ճիշտ է, որ այս երկի որոշ խոսքեր ու պատկերներ հիշեցնում են Պլուտարքոսի «Ինչպես երիտասարդը բանաստեղծություններ լսի» գիրքը: Նմանությունները և, հետևաբար, ազդեցությունները, խիստ մակերեսային են: Երկու գրքերում բովանդակությունը և նպատակը տարբեր են: Այնքան, ինչքան Բարսեղը Պլուտարքոսից: Բարսեղի գրքում պլատոնականի և նոր պլատոնականի հետ ունեցած առնչությունը լոկ ձևն է՝ մարմինը (արհամարհելին) և հոգին (ուսանելին): Այստեղ իրոք կա պլատոնականի արձագանքը: Բայց գալիս է պահ, երբ Բարսեղը հաղթահարում է պլատոնական մտայնությունը, քանի որ չար է համարում ոչ թե մարմինը, այլ այն հակահոգևորը, որ կատարում է մարմինը:

Բարսեղի գիրքը անմիջապես մեծ տպավորություն գործեց: Քրիստոնյաները արդեն ունեցան վստահելի կողմնացույց: Կարող անվտանգ քայլել ազգային (հեթանոս) դպրության անսահման պարտեզում: Գիտեին, որ ոճրագործություն էր արհամարհել արտաքին իմաստությունը:

Քրիստոնյա դարերը պիտի խորապես գնահատեն այս գործը, պիտի դրանով ապրեն և երախտապարտ լինեն այն կազմողին, որովհետև լուծեց ծանր խնդիր, որը թվում էր թե հեշտ, դյուրին է:

Հուլիանոսի մահը: Ուղղափառասեր և վաղամեռիկ Հովհաննոսը

Հովիհանուսը մեռավ 363-ի հունիսին, պարսից դեմ պատերազմում: Նրա հանդուգն ծրագրերը, որոնք բնորոշվում էին որպես ռոմանտիկական, որոնք իրականում ահռելի էին և նպատակ ունեին լուծարել Եկեղեցին, ձախողվեցին:

Քրիստոնյաները, որոնք կարող էին մեկնաբանել դեպքերը և առասպելագերծել պատմությունը, հասկացան, թե ինչպիսի վտանգից փրկվեցին: Դուրս եկան մաքուր օդ, հովանալու: Մինչև երեկ նրանց խեղդում էր կռապաշտությունը, հեթանոսական պաշտամունքը, որոնք նորից սկսեցին գերիշխել տերության փողերով և բռնությամբ:

Աստված մի կարճատև հանգիստ պարգևեց քրիստոնյաներին: Կայսր պսակվեց Հովիհանուսը: Վերջապես մի արքա, որն անցավ ուղղափառների կողմը: Եկեղեցին այժմ պիտի կարողանար շարունակել իր ճամփան առանց պետության դեմ պատերազմելու: Նույնիսկ ընդհակառակը: Հանձին կայսրի գտավ իրեն սատարողը: Աքսորներից և հալածանքներից չարձակված եպիսկոպոսները, արդեն ազատված, նորից իրենց ձեռքը վերցրին հավատացյալներին հովվելու գործը:

Այդ եպիսկոպոսների թվում էր նաև Մեծն Աթանասը: Անշուշտ, նրան ևս Հովիհանուս սկզբում ներում չնորհեց, բայց շատ շուտով այս ուսյալ աղվեսը համոզվեց, որ ուղղափառության այդ առյուծի ազատության պայմաններում ինքն անկարող է հիմքից քանդել Եկեղեցին: Ուստի արքորեց Աթանասին, որը Հովիհանուսի կայսր դառնալուց հետո նորից ստացավ իր աթոռը:

Հովիհանուսի կարևոր միջոցառումներից էր նաև կրոնին և կրթության վերաբերող Հովիհանուսի օրենքների վերացումը: Հովիհանուսին խորապես հուզում է կրոնական հանդուրժողականությունը, որը և կիրառեց գրեթե լիովին:

Իսկ ի՞նչ էր կատարվում Կեսարիայում: Ինչպե՞ս էր աշխատում նրա մետրոպոլիտ Եվսեբիոսը, որն անասելի արհամարհեց և հալածեց Բարսեղին: Մանրամասներ չունենք: Միայն հաստատ է, որ ծանր օրեր էր ապրում: Հովիհանուսի օրոք նա տուժեց, որովհետև այդ իշխանավորը շատ թույն տարածեց Կապադովկիայի մայրաքաղաքում:

Ամեն ինչ արեց, որ քաղաքը պատժի ուղղափառության համար: Այս երկիրը պետք է թանկ վճարեր: Անգամ հարկերը կրկնապատկեց: Պատճառը պարզ էր: Այնտեղից էին Հովիհանուսի ամենից ականավոր թշնամիները՝ Գրիգորը և Բարսեղը:

Եվսեբիոսը միաժամանակ պետք է դիմագրավեր արիոսականների, ոչ-համանուականների, նույնականների համաէութենականների դառն ու նենգ ներկայությունը: Եթե նա օրենքների և պետական աստիճանավորների դեպքում կարողանում էր գլուխ հանել, այստեղ իրեն զգում էր անկարող: Այնտեղ ուր աստվածաբանություն էր անհրաժեշտ, իրեն զգում էր անպետք, ավելորդ:

Չզիտես, նա այդ հասկացա՞վ, թե՞ իրեն ճնշեցին, շտապեց խնդրել աստվածաբանական օգնություն:

Նրա անձի և Բարսեղի միջև բարձրանում էր այն պատը, որ մեզ ծանոթ է: Ուրեմն, մնում էր Գրիգորը, որին Եվսեբիոսը դիմեց հաճախ: ԱՆգամ թվում է, որ ծերունի Եվսեբիոսը ծրագրավորել էր իր կողմը գրավել Գրիգորին: Նրան հրավիրում էր մասնակցելու տեղական ժողովներին և հոգևորականների հավաքներին: Պայմաններից ելնելով, այս կերպ հոգում էր իր մետրոպոլիայի աստվածաբանական կարիքները:

Այսուհանդերձ, դա լուծում չէր: Անհրաժեշտ էր, որ մի աստվածաբան մշտական աշխատեր Կապադովկիայի մետրոպոլիտիայում: Ուստի Եվսեբիոսն սկսեց շողոմել Գրիգորին և միաժամանակ չարախոսել Բարսեղին: Նա գտավ Գրիգորին սիրաշահելու ամենավատ ձևը:

Բնական է, որ Գրիգորը զայրացավ: Նա գրեթե սրբապղծություն համարեց Բարսեղին չարախոսել: Նա Բարսեղին համոզված կերպով պաշտպանեց մետրոպոլիտի առաջ, թեև ինքն ընդամենը երեց էր.

– Չեմ կարող ընդունել, որ ինձ գովես և մեղադրես նրան, ում հետ մեկ հոգի ենք և մեկ տրամադրություն: Ինչպես որ վերաբերվում ես ինձ, այնպես էլ անգամ ավելի լավ, պետք է վերաբերվես Բարսեղին: Այլապես կզգամ, որ մեկ ձեռքով ինձ շոյում ես, մյուսով ծեծում:

Այս խոսքերը խայթում են, ցավացնում: Բայց Գրիգորը, հասկանալով, թե ուր է ձգտում հասնել Եվսեբիոսը, նույն շեշտով շարունակեց:

– Թող ինձ, Եվսեբիոս: Միայն ուշադիր լսիր ինձ: Պետք է համոզվես, քանզի իրավացի եմ: Եթե լավ վերաբերվես Բարսեղին, իմացիր, որ նա քեզ կօգնի ինչպես հարկն է: Կծառայի քեզ: Ինչպես ես, այնպես և նա պատրաստ է Քեզ հետ խաղաղության: Այս տրամադրությունը հետևում է մեզ, ինչպես սովերը մարմնին: Ուրեմն, կատարիր անհրաժեշտ սկիզբը: Այնժամ ինքդ կտեսնես, թե ինչքան շուտ քեզ հանդեպ նա սեր կդրսևորի, ինչը նրա և իմ առաջին հոգան է մեր կյանքում: Մի երկնչիր: Քանզի Բարսեղը երեցների պարծանքն է: Ինքը բացարձակապես անհրաժեշտ երեց է:

Եվսեբիոսը ստացավ նամակը և Գրիգորի բացխոսությունը համարեց վիրավորանք, հանդգնություն, ստորադաս քահանայի անհարգալից վերաբերմունք վերադասի՝ եպիսկոպոսների հանդեպ: Հանդիմանեց Գրիգորին, որն իրոք երկու նամակ ևս գրեց, պատճառաբանելով իր հանդուգն խոսքը, միաժամանակ ներողություն խնդրելով:

Այս ամենից կարելի է անել մեկ եզրակացություն: Կամա-ականա Եվսեբիոսը սկսեց մտածել Բարսեղի հարցը լուծելու մասին: Բնականաբար, նա Գրիգորից լավ միջնորդ չէր կարող գտնել, քան Գրիգորը, որին վստահում էր նաև ինքը՝ Եվսեբիոսը:

Կապադովկիայի հայրերի աստվածաբանության հիմքը:

Մինչև Գրիգորի և Եվսեբիոսի միջ շարունակվում էին բանակցությունները, ուղղափառամիտ Հովհաննոս կայսրը օգնում էր եկեղեցուն իր վերքերը կապելու, Բարսեղը անխոնջ աշխատում էր: Վանականները և ասկետական կանոնները նրան չէին կլանել լիովին: Նա անքուն հետևում էր Եկեղեցու կյանքին:

Հովհաննոսի իրական անհանդուրժողականությունը կրոնի հարցումն բացարձակ ազատություն ապահովեցին արիոսականներին և կիսա-արիոսականներին քարոզելու իրենց չարաբանությունները և խարդախել հավատը: Բարսեղը տեսնում էր անգամ հերետիկոս Եվնոմիոսի ջանքերը: Բարսեղը տեսնում էր անգամ հերետիկոս Եվնոմիոսի ջանքերը բոլոր չափումներով: Կապաղովկիայից Եվնոմիոսի աստվածաբանությունը շատ պարզ էր և առավել տպավորիչ: Այլ բան, որ այն սխալ էր: Այն ուներ մի հիմք, որ գերում և համոզում էր ոչ աստվածաբաններին, նրանց ովքեր ճիշտ չէին ճաշակել Եկեղեցու ոգին: Իսկ նրանք, որ այն ճաշակել էի՞ն:

Բարսեղը երբ այն կարդաց, փոթորկվեց: Ստիպված եղավ այն վերացնել, չեղյալ համարել 364-ին իր հռչակավոր «Ընդդեմ Եվնոմիոսի» գրքով:

Ընթերցողը հիշում է, որ երկու այրերը իրար հանդիպել էին 360-ին Կոստանդնուպոլսում, եկեղեցական ժողովի նախասրահներից մեկում: Այդ ժամանակ Բարսեղը գերադսեց լռել:

Արդեն մինչև 361-ը նա ընդհանրապես լռում էր: Աստվածաբանական վեճերին չէր մասնակցում: Դրա պատճառը աստվածաբանական պատրաստականության պակաս՞ն էր: Նա չէ՞ր, որ իր խոսելու ժամը հասել է: Սիրտխառնո՞ւք էր զգում իր շուրջը կատարվածից:

Եվնոմիոսը, որ ծնվել էր Կապաղովկիայում և ընդունել արիոսական սոփեստ Աետիոսի տեսակետները Ալեքսանդրիայում, հասցրեց 359-360-ին դառնալ Կիզիկոսի եպսկոպոս: Իր իսկ համայնքը նրան վտարեց, բայց նա շարունակեց տարածել իր գաղափարները բազմաթիվ գրքերով, որոնք կոչվում էին «Ոչ-համանունականներ» (**** = Որդին էությանը նման է Հորը), ինչպես նաև Եվնոմիոսականներ:

360-ից լինելով աքսորում, 361-ին գրեց իր հռչակավոր «Պաշտպանություն» (*****) գիրքը, որում պաշտպանում էր իր տեսակետները և դրանք հիմնավորում իմաստասիրությամբ և աստվածաբանությամբ: Նրա առաջարկած վարդապետությունը տարբեր չէ արիոսի վարդապետությունից: Նրանց միչև կա չնչին տարբերություն: Այդ գործը արագ տարածեցին նրա հետևորդները:

Գրքում կար նոր մի տարր, նոր փորձ պաշտպանելու այն տեսակետը, թե Որդին արարված է: Արիոսականությունը այժմ զգաց վերակենդանացած: Չգաց նոր ուժ իր թուլացած մարմնում: Նոր փաստարկը հետևյալն էր. Հայր Աստծու անծինությունը նրա բնությունն է, նրա էությունը:

Բանական միտք, պարզ և միաժամանակ խորամանկ: Բանական է, որովհետև եթե Հորը բնորոշում ենք անծին, ի՞նչ կա ավելի տրամաբանական, քան անծնությունը նույնացնել

Աստծու էության հետ: Պարզ է, քանի որ ամեն մեկն այդ հասկանում է տպավորվում է նրա ճշմարտանմանությամբ: Այն նաև խորամանկ է, քանզի թիրախն այլ էր և թաքցնում էր նրա փիլիսոփայական պատվանդանը: Ո՞րն էր Եվնոմիոսի թիրախը, պարզ է: Քանի որ անձնությունը նույնացվում է անսկիզբ Հոր էության հետ, ապա նրա որդին, որը բնորոշվում է որպես ճնշյալ, ունի տարբեր էություն, անհրաժեշտաբար ստեղծված: Ուրեմն անսկիզբ չէ: Բարսեղն իր սուր խելքով և Սուրբ Հոգիով առաջնորդված, հասկացավ ճշմարտությունը կեղծելու ամբողջ խորությունը: Բայց որպեսզի ճիշտ արժեքավորենք հարցը 16 դար անց, պետք է հարցը դիտենք աստվածաբանության ամբողջ ընթացքով, սկսած 4-րդ դարից:

Ոմանք անհանգստացած կհարցնեն. «Բայց կարիք կա՞ այդքան ետ գնալ և այդքան երկար ճանապարհ անցնել»: Այդ որ չանենք, մենք թեև կիմանանք Բարսեղի պատասխանը, բայց չենք հասկանա նրա նշանակությունը: Պետք է այն տեսնել աստվածաբանական մտքի զարգացման ամբողջ ընթացքում, գնահատելու համար Եվնոմիոսի մոլորության մեծությունը և Բարսեղի Աստվածաբանության վեհությունը:

Բայց մենք խիստ հակիրճ կլինենք: 2-րդ և 3-րդ դարերում շրջանառության մեջ էր մի շատ սխալ տեսակետ: Որդին քիչ թե շատ ստորադաս էր դիտվում Հորից: Բայց ոչ որ ծայրահեղության չէր դիմում:

Եկավ Արիստը 315-318-ին և ձգեց պարանը: Քարոզեց, թե Որդին, քանի որ ծնյալ է, ապա արարած է, Հոր ստեղծածը: Հետևեց ահավոր խառնաշփոթ: Եկեղեցին խիստ պայքարեց այդ տեսակետին համոզիչ պատասխան տալու համար: Չգում էր, թե ինչ-որ բան լավ չի ընթանում: Բայց ինչպե՞ս ապացուցի, որ այդ տեսակետը չարափառ է: Այդ դժվար էր: Սկսվեցին վեճերը Աստծու էության մասին: Ասացին անգամ, որ եթե Որդին էակից է Հորը: Բայց համոզող բացատրությունը չկար: Այնժամ հանդես եկավ Աթանասը և տվեց բացատրությունը:

– Չիմանաք, որ Աթանասը մեկնարկեց էակից իմաստից: Փնտրվածը այդ էր: Այսինքն, պիտի ապացուցեր այն, ժխտելով Արիստի տեսակետը, թե Որդին, քանի որ ծնյալ էր, արարվեց որոշակի ժամանակի ընթացքում և, հետևաբար, անսկիզբ Աստված չէր ինչպես Հայրը:

Սուրբ Հոգիով լուսավորված, համառ ջանքերի շնորհիվ նա խորապես առաջացավ հիմնահարցի մեջ: Այսինքն, առաջնորդվեց ճշմարտության, իր իսկ Աստծու խորքը, և խոսեց «բնության մեջ ծնվելու» և «Ժամանակի մեջ արարվելու» մասին:

Ի՞նչ է նշանակում այս:

Այո, Արիստ, ծնյալը, ինչպես ասում ես, ծնողին հաջորդել է: Բայց ուշադրություն չես դարձրել, որ այդ տրամաբանությունը վայել է մարդուն և աշխարհի էակներին: Ուշադրություն չես դարձրել, որ Որդու համար օգտագործված է «ծնվում է» արտահայտությունը և ոչ թե «արարվում է»:

Բայց դա ունի՞ առանձին նշանակություն:

– Անշուշտ: Միայն թե ուշադիր եղիր: Մինչդեռ պատասխանը պարզ է: Մարդ լավ թեզ պետք է ունենա այդ հասկանալու համար: Այստեղ, Սուրբ Երրորդության դեպքում ունենք Որդու ծնունդ: Բայց այն լինում է «բնությանը», բնական-այլ խոսքով- աստվածայի և ոչ թե մարդկային եղանակով: «Բնությանը» ծնունդը նախահավիտենական է և ոչ թե ժամանակի մեջ: Աստված միշտ գոյություն ունեցել է որպես Հայր, և Որդի Աստվածը միշտ գոյություն ունեցել է որպես Որդի: Այսպիսով, Որդին ունի Հոր էությունը, քանի որ ծնվում է բնությունից և ոչ թե Աստծու կամքով, ինչպես աշխարհը:

Ի՞նչ է կատարվում մարդկանց հետ, որոնց իբրև չափանիշ ընդունում են քո աստվածաբանության մեջ: Որդին ունի Հոր բնությունը, էակից է Հայրը ծնած օրից մշտապես հայր չէ, այլ որոշակի մի պահից հետո: Ընդհակառակը, Աստված Հայրը մշտապես Հայր է, ուստիև Որդին գոյություն է ունեցել մշտապես:

Այսպես, Որդին ծնվում է «բնությանը» և հավերժից էլ առաջ Աստված է էությանը: Մինչդեռ աշխարհը արարվում է կամքովն (ոչ թե բնությանը) Աստծու, նրա ներգործությանը և արարված է Աստծո էությունից բոլորովին տարբեր մի բան:

Իրականում այս էր այն մեծ աստվածաբանությունը, որը լուծեց Հոր և Որդու առնչության հիմնահարցը, և Աթանասին դարձրեց մեծ: Միայն այս աստվածաբանություն-մեկնությունից հետո ինքնին հասկանալի դարձավ այն ճշմարտությունը, թե Որդին էակից է Հորը:

Դրան համապատասխան պիտի աշխատի նաև Բարսեղը, Եվնոմիոսին դիմագրավելու համար: Քանզի աստվածաբանության և հատկապես երրորդության ընթացքի մեջ Աթանասը դարձավ հիմնարար կայան, բայց սոսկ մեկ կայան:

Աթանասը պատասխանեց սկզբնական հարցին. «Ո՞րն է Հոր և Որդու առնչությունը»: Լուսավորությանը ցույց տվեց թե Որդին էակից է Հորը, և ոչ թե արարված: Բայց հավատացյալները չդադարեցին ապրել ճշմարտությունը, սխալվել դրա արժեվորման մեջ և խնդիրներ հարուցել:

Երբ սկզբնական հարցը լուծվեց, առաջացավ հաջորդը: Եթե ընդունենք, թե Որդին էակից է, ապա ինչպե՞ս նրան կտարբերենք Հորից: Երկընտրանքը ահավոր է:

Եկեղեցին 3-րդ դարում իմացավ Հերետիկոս Սաբելլիոսին, որը ջարդվեց այդ հիմնահարցի վրա և որ ստիպեց քարոզել, որ Հայրը և Որդին դիմակ-երևույթներ են մեկ էության. այսինքն՝ մեկ Աստծու, որը հանդես է գալիս մերթ որպես Հայր, մերթ որպես Որդի և մերթ որպես Հոգի: Եկեղեցին մեծ ջանքերով պատասխանեց, թե Սուրբ Երրորդության դեմքերը առանձին գոյություն ունեն և դիմակներ (հաջորդական երևույթներ) չեն: Եկեղեցու պատասխանը ճիշտ էր: Եվ այդ ժամանակ բավարարեց: Բայց 4-րդ դարի կեսերին հարցն ավելի խորացավ:

Լավ, Աստված երեք անձ է, երեք դեմք: Հավատում ենք դրան: Բայց ինչպե՞ս մեկ Աստվածը կարող է լինել իրական անձնավորություն: Արիտը որպեսզի ընդունի, թե երեք դեմքերն էլ իրական են, ասաց, որ նրանք իրար միջև ունեն տարբեր էություններ-այսինքն, Որդին և Հո-

զին արարածներ: Աթանասը ցույց տվեց, թե ինչպես և ինչու Որդին, թեև ծնվում է Հայր Աստծուց, նա հավերժական է և Հորը էակից:

Հարցերը չեն դադարում: Նույն հավատացյալների մոտ հարց ծագեց. շատ լավ, երրորդության դեմքերը հավերժական են, ունեն գոյություն և էակից են: Բայց նրանք ի՞նչ ձևով գոյություն ունեն առանձին, քանի որ էակից են: Այժմ մարդ տեսնում է, որ ինչպես է շարժվել աստվածաբանական հայրաբանությունը: Իր մեջ ունեյր, կասեինք ֆիզիոլոգիական զարգացում: Ընդհանուրից գնում է դեպի մասնավորը:

Այսպես, հասանք Բարսեղի տարիներին, երբ Եկեղեցին պետք է ցույց տար այն ձևը, որով գոյություն ունեին Երրորդության դեմքերը: Ինչպե՞ս Որդին ունի Հոր հետ բնությունը և միաժամանակ առանձին, իրական դեմք է Հորը զուգահեռ: Այս հարցը լուսարձակում էր հավատացյալ աստվածաբանների հոգիներում: Ինչքան որ 325-ի Առաջին Տիեզերաժողովից հետո տարիներն անցնում էին, այնքան այդ հարցը ճնշում էր հավատացյալների կուրծքը: Նմանվում էր մեծացող վերքի, և դառնում ճգնաժամ Եկեղեցու համար:

Եվ, ինչպես միշտ պատահում է, տազնապը արտահայտեց մի քրիստոնյա՝ Եվնոմիոսը, որը հարցը լուծում է Արիոսի օգտին: Ասում էր, որ Հայր Աստծու բնությունը անձնությունն է: Նա կա իբրև և ունի անձինի բնությունը: Որդին, ունենալով ծնյալի բնություն, գոյություն ունի որպես ծնյալ, գոյություն ունի տարբեր կերպ, որպես էակ գոյություն ունի մեկ այլ բնությամբ: Բարսեղի ժամը հասավ:

Նա շարժվեց դեպի հարցի հիմքը, ինչպես Աթանասն էր արել: Եթե լուծեր այդ, կլուծվեր նաև Եկեղեցու ճգնաժամը, տազնապը: Ջանաց ցույց տալ, որ անձնությունը Աստծու բնությունը չէ այլ նրա գոյության կերպը, ձևը: Դա այն է, որ հայտանշում է իր առնչությունը ուրիշ բանի, այսինքն՝ Որդու և Հոգու հետ: Էությանը չենք կարող մերձենալ, ոչ էլ այն բնորոշել:

Դեռ ավելի ճշգրիտ: Անձին և ծնյալ բնորոշումները ցույց չեն տալիս թե «ինչ» գոյություն ունի (=էությունը), այլ թե «ինչպե՞ս» գոյություն ունի: Հայրը գոյություն ունի որպես անձին, Որդին՝ որպես ծնյալ: Այսպես կամաց-կամաց Բարսեղը առաջանում է իր հռչակավոր աստվածաբանության մեջ, որով բացատրվում է մեկ Աստծու երեք գոյաձևերի աստվածային գոյությունը, և հասնում է՝ մեկ էություն, երեք գոյաձև:

Անշուշտ, երեք գոյաձևերի կամ դեմքերի աստվածաբանությունը, այսինքն, թե անջատ գոյություն ունեն երեք դեմք մույն միասնական աստվածային բնությամբ, մշակել են կապաղովկական ուրիշ հայրեր ևս, Գրիգոր Նազիանզացին և Գրիգոր Նյուսացին: Բայց Բարսեղն այն հիմնավորեց և պարզորոշ ակզբնավորեց Եվնոմիոսի տեսության առթիվ:

Այսուհետև հավատացյալները չեն անհանգստանա երեք դեմքերի էակցության և առանձին գոյաձև լինելու վերաբերյալ:

Բնական է, որ կծագեն այլ հարցեր, որոնք իրենց հերթին կհուզեն Եկեղեցին: Կարևորն այն է, որ այսուհետև աստվածաբանները պիտի լիովին որդեգրեն Բարսեղի Աստվածաբանությու-

նը, պիտի հենվեն դրա վրա և պիտի շարունակեն Ավանդության և աստվածաբանության շենքի կառուցումը, պիտի կառուցեն իրենց ստացած հիմքի վրա:

Մենք մոռացանք նշելու, որ Բարսեղը կիրառեց իրական աստվածաբանություն, քանի որ աստվածաբանորեն բացարձակապես հիմնվեց Աթանասի մատուցածի վրա և, որովհետև, լուսավորեց Սուրբ Հոգիով: Եվնոմիոսը, ընդհակառակը, առանց որդեգրելու, առանց ընդունելու Եկեղեցու Ավանդությունը, ինքը մենակ առաջ գնաց ստեղծելու նոր կառույց: Այդ պատճառով էլ ձախողեց: Մեր դեպքում առաջին Տիեզերաժողովը և Աթանասը կազմում էին Եկեղեցու Ավանդությունը: Եվ այն պետք է վերցնեն ու շարունակեն նա, ով ուզում էր հաջողության հասնել Եկեղեցուն հուզող այդ հարցի իրական լուծման մեջ:

Եվ եթե հարցնես, ընթերցող Եվնոմիոսի ռազմավարության մասին, ապա ավելի լավ կհասկանաս նրա տարբերությունը Բարսեղից: Եվնոմիոսը խորապես ազդված էր իմաստասիրական ընկալումներից, որոնք էլ գերիշխում էին նրա հոգում: Նեոպլատոնականները, Պլոտինոսի գլխավորությամբ, էակների առաջանալը սկզբնապես բացատրում էին իբրև արտահոսք: Արտահոսք էր կատարում ամեն անգամ, երբ ծնվում էր հետագա մի էակ: Սակայն այսպես ըստ էության հեռանում էին նախասկզբից, որից առաջանում էին արարված էակները: Եվնոմիոսը կարծեց, թե Որդու դեպքում այդ պատահեց, թեև Եկեղեցին, լքելով տիեզերաբանական այդ բացատրությունը, հիմնահարցը լուծել էր: Որդին ծնվեց «բնությամբ» և, հետևաբար, հավերժական է և Հորը էակից:

Բարսեղն ընդհակառակը, թեև օգտագործեց արիստոտելյան փիլիսոփայությունը, բայց էապես չհենվեց դրա վրա: Նա հենվում էր աստվածաբանական տվյալներին և օգտվում էր փիլիսոփայությունից:

Այսպիսով, և՛ լուսավոր պատասխան տվեց հիմնահարցին, և՛ հասկանալի դարձավ իր ժամանակին, երբ մարդիկ հասկանում էին փիլիսոփայության լեզուն:

Իր «Ընդդեմ Եվնոմիոսի» գրքում ստիպված եղավ դիմակայել նաև մեկ ուրիշ հարցին, որը ստեղծել էր ինքը՝ Եվնոմիոսը: Այստեղ ևս Եվնոմիոսին պիտի դիտել որպես արտահայտիչը մի ընկալման, որ գոյություն ուներ, բայց այն համակարգեց և առաջադրեց ինքը: Հիմնական փաստարկը, որով ուզում էր ցույց տալ, թե Որդին ավելի ուշ է և ոչ թե Հորը էակից, տանում է մեկ ուրիշ եզրակացության ևս:

Քանի որ Հայր Աստծու մասին անձին բնորոշումը նշանակում է նրա էությունը և մենք մտովի հասնում ենք ծնյալ-անձին հասկացության, նշանակում է, որ մենք Աստծու էությունը ճանաչում ենք սպառիչ:

Եկեղեցու համա սարսափելի էր: Քանզիվում էր ամեն ինչ:

Հիշեցնում էր 3-րդ դարի մի ուսուցիչ՝ Կղեմես Ալեքսանդրիացուն, որ կարծում էր, թե գնոստիկ քրիստոնյան ճշմարտությունը նույնքան ճանաչում է, ինչքան և Քրիստոս: Բայց նա խորապես ազդված էր գնոստիկներից: Նույնը կաարվում էր և Եվնոմիոսի հետ, որով ապացուցվում

է, թե ներծծվում է կրոնական փիլիսոփայությամբ, գուցե գնոստիկականությամբ: Այստեղ ևս Բարսեղը շատ հստակ էր ճշգրիտ: Գիրք և Ավանդություն ապրում էին Աստծու անհասանելիությունը: Նույնը և Բարսեղը:

Այդ նշանակում էր արդյոք, անգիտանալ Աստծուն: Ոչ անշուշտ: Հնարավոր չէ, որ մարդ լքվի անողորմ, երբ նրա հիմնական փափագը Աստված է և մանավանդ միանալը նրա հետ: այրվի Աստծո համար և մնա առանց Աստծո՞ւ: անկարելի է: Ուրեմն, ի՞նչ է կատարվում:

Մարդը ճանաչում է աստվածային բնության ճառագայթումը, այսինքն՝ Աստծու ներկայությունները: Մասնակցում դրանց և բոլորովին անգիտանում է աստվածային բնությունը: Այսպիսով փրկվում և աստվածանում է «Ըստ շնորհի» (չի մասնակցում աստվածային բնության), քանզի այնժամ կլինեք բնությամբ Աստված, այն ինչ ճշտիվ Հայր Աստվածն է, Որդին և Սուրբ Հոգին:

Ուրեմն, 34-ամյա Բարսեղը դառնում է Աստծու ընտրյալ անոթը, դիմագրավելու համար այն ճգնաժամը, տազնապը, որ կար Եկեղեցում:

Ուղևորություններ հանուն ճշմարտության

Այդ ընթացքում սրագան այրը չսահմանափակվեց ճգնաժամով: Այն, ճիշտ է, սիրում էր, բայց այն իրեն անհրաժեշտ էր իր մեջ ամփոփվելու, ճգնելու, Աստծուն հաղորդակցվելու և գրելու համար:

Իր համար արդեն համոզմունք է դարձել, որ իր գլխավոր գործը հոգևոր ծառայությունն է, բառիս ընդհանուր և ճշմարիտ իմաստով: Հավատացյալների հովվելը: Այժմ հասկանում ենք, թե ինչու այսքան հաճախ թողնում էր իր ճգնարանը և ճամփորդում:

Իր ճամփորդությունների մեծ մասը նա կատարում էր իր կազմակերպած համայնքներում, բայց նաև Եվստաթիոսի վանական համայնքներում: Դեռ ցրված էին Հայաստանի, Պոնտոսի և Կապադոկիայի միջև: Այնտեղ սովորաբար գտնում էր նաև Եվնոմիոսին:

Երբ լսում էին, թե Բարսեղը պիտի այցելեր որևէ վանք, այնտեղ հավաքվում էին նաև այլ վանքերից: Այնժամ սկսում էին բուռն վեճերը մերթ հոգևոր կյանքի, ճգնավորության, մերթ ճշմարտության մասին: Հաճախ վեճերի առարկա էր արիոսականությունը իր ճյուղավորումներով: Բարսեղը անխոնջ նվիրվում էր ճշմարտությունն արտահայտելուն և այն պաշտպանելուն: Քանիցս նա բացատրել էր նույն և նույն բաները: Եվստաթիոսականները դարձան նրա առաջին բարեմիտ լսարանը: Երկուստեք փոխադարձ վերաբերմունք կար: Բարսեղը մշտապես ավանդության անխարդախ արտահայտիչն էր: Առանձնապես պնդում էր դրա վրա: Վեճերի ժամանակացույց չէր սահմանված: Հաճախ այն տևում էր մինչև ուշ գիշեր: Գիշերվա խավարի մեջ ճշմարտության ճառագայթ ճանապարհ էր գտնում դեպի վանականների հոգիները, առավելապես իր հիմնած վանական համայնքների, քան Եվստաթիոսականների:

Անշուշտ բացառված չէին նաև թյուրիմացությունները: Բայց ամեն ինչ ցրվում էր, երբ գոյությունը վերագրվում էր Աստծուն: Գիշերվա կեսից առաջ բոլորը միասին սկսում էին աղոթքը, որը հաճախ տևում էր ամբողջ գիշեր:

Առավոտյան, թեթևացած, Բարսեղը բռնում էր դեպի ճգնարան վերադարձի ճամփան: Բայց չի՞ կարող արդյոք հարց ծագել, թե ինչո՞ւ այսքան շփումներ Եվստաթիոսականների հետ: Արդյո՞ք նա շարունակ մոռանում էր, որ նրանց առաջնորդը միշտ եղել է չարափառ, համաձայնության:

Եթե նա ինքը վաղուց լիովին հստակեցված չլիներ իր դիրքը, կասեինք, թե շփում էր վանականների հետ, քանի որ հոգու խորքում ինչ-որ բան կար Եվստաթիոսի գաղափարներից:

Անգամ արևմտյան հետազոտողներից ոմանք այդպես են պնդում: Բայց նրանք մոռանում են շատ կարևոր մի բան: Արդեն 361-ից առավել ևս այժմ Բարսեղը ուներ իր դիրքորոշումը և ոչ մեկ տատանում չէր դրսևորում: Բացարձակապես ընդունում էր Նիկիո որոշումները: Այն արտահայտող Մեծն Աթանասին Բարսեղը համարում էր ուղղափառության մեծ փարոս, որին էլ հետևում էր:

Բայց ինչո՞ւ այսքան գնալ-գալ Եվստաթիոսականների հետ:

Այս հարցն ունի միայն մեկ պատասխան: Այս վանականները չէին ընդունել Եվստաթիոսի գաղափարները և կամ տատանվում էին: Այս հանգամանքը հուսադրում էր Բարսեղին: Այդ բավական էր, նա ջանար այդ ուղղությամբ:

Նա գնում էր միայն վանականների մոտ: Նա դարձել էր մի տեսակ «աստվածաբանական օգնության կայան»: Նրան հրավիրում էին աստվածաբանական գրույցներ ունենալու այնտեղ, ուր անհրաժեշտ էր և ուր կար հարմար ենթահող: Ու թեև ճգնությունը թուլացրել էր նրա մարմինը, նա չէր հրաժարվում: Մի անգամ հասավ մինչև Եվսիմոն: Այնտեղ գնացել էր Պոնտոսի ծովափից: Ճանապարհը հեշտ չէր, բայց նա գնաց:

364-ի աշնան սկիզբն էր: Դա այն ժամանակն էր, երբ համաձայնության վերակազմվելու մեծ փորձեր էին անում, որպեսզի հաշվեն իրենց ուժերը: Որոշել էին ժողով գումարել Լամպսակոսում, Հելլեսպոնտյան ծովափում: Բայց տեղ չհասած, համաձայնվեցին հանդիպել Եվսիմոնյուն: «Լավ է, որ կարծիքներ փոխանակենք սինոդ գնալուց առաջ»: Նրանց հետ էր նաև Եվստաթիոսը:

Ի՞նչ ավելի բնական, քան հանդիպումը Բարսեղին: Նրա համբավը վաղուց սուրում էր գլխապտույտ արագությամբ և տարբեր ուղղություններով: Համաձայնության եպիսկոպոսները գիտեին, թե Բարսեղը իրենց գաղափարակից չէր, բայց մոտ է Եվստաթիոսին և ծանոթ իրենցից ոմանց.

«Վատ չէր լինի նրան լսելնք և նրա հետ գրուցելնք», մտածեցին: Այսպես էլ եղավ: Եվ ոչ միայն մեկ նգամ: Նրան հրավիրեցին գովելու մեծ թեմայի՝ Հոր և որդու առնչության շուրջ: Այս հանդիպումը և այնտեղ Բարսեղի քառըր ուներ մեծ նշանակություն: Շատ ավելի մեծ,

քան մենք կարծում ենք: Ինքը մեզ հայտնում է, որ հանդիպման հրավիրել էին նաև «սղագրողների»: Եվ մեկից ավելի:

Ջրույցից ակնկալիքները շատ էին: Եպիսկոպոսները ուզում էին գրավոր ունենալ այն, ինչ պաշտպանելու էր Բարսեղը, որպեսզի կարողնային ավելի լավ սերտել և այն օգտագործել որպես փաստող նյութ: Այս ցույց է տալիս, որ եպիսկոպոսները շատ թե քիչ տատանվում էին և ուզում էին առավել իրազեկ դառնալ աստվածաբանական հարցերում: Բարսեղը նրանց չէր համարում կորած հերետիկոսներ: Հավատում էր, որ նրանք կարող են վերադառնալ ուղղափառության: Եվ չէր սխալվում: Կամաց-կամաց համաեւրոպեականներից շատերը դարձան անկեղծ ուղղափառներ: Նման դիպվածներ, ինչպես Եվսիմոյի հանդիպումը, բազմիցս տեղի ունեցան, թեկուզև քիչ անհատների մասնակցությամբ, ինչպես Սիլվանի այցելության դեպքում, երբ ներկա էր նաև Եվստաթիոսը:

Այժմ վերադառնանք Կեսարիա և կայսրության մեջ ու Եկեղեցում տիրող իրավիճակին:

Տեղատարափոր ճայթում է: Չորագրվելը

Քիչ առաջ ասացինք, թե Հովհաննոսի գահակալումը մեծ օրհնություն էր: Եկեղեցին ջանաց վերակառուցվել: Կապել իր վերքերը, խաղաղվել: Որպեսզի եպիսկոպոսները հավաքեն իրենց հոտը և հավատացյալները տեսնեն իրենց եպիսկոպոսին:

Սակայն դժբախտ քրիստոնյաները չհասցրին վայելել մաքուր օդը: Պետք է ենթարկվեին ավելի դաժան փորձության: Դիմանում էին տակավին: Մի՞թե կարելի է երանել ու չտխրել նրանց համար:

Հովհաննոսը գահակալեց միայն մեկ տարի: Այժմ գազանը գալիս էր Արևմուտքից: Արևելքի կայսր հռչակվեց: Հովհաննոսի մահից հետո, Հռոմեական Արևելքի կայսր դարձավ Վաղեսը, որն իբրև արիոսական, ուղղափառների նկատմամբ եղավ առավել դաժան, քան Հովհաննոսը: 364-ի մարտ ամիսն էր:

Կարկուտ, ահավոր տեղատարափ, բարբարոսների արշավանք: Վաղեսը Եկեղեցու համար այս բոլորն էր միասին վերցրած:

Սպառնալիքը կարծեցյալ չէր: Իր խորհրդականներով, որոնք արիոսականներ էին և թույլ ու գաղջ «ուղղափառ եպիսկոպոսների քաջալերությամբ», նա իրոք փորձեց խարդախել Եկեղեցու հավատքը, վտանգել բուն իսկ մարդկանց փրկությունը:

Վաղեսը Արևելքի տիրակալ: Բացարձակ տերը իր հպատակների կյանքի ու մահվան: Այդ ժամանակ մարդիկ պետության քաղաքացիներ չէին, այլ միայն մեկ մարդու, միայն կայսրին հպատակ: Բարենտության դեպքում նա ասում էր թե նման է աստվածներին: Չարացած

դեպքում ասում էր, թե պաշտպանում է աստվածներին: Աստվածները պատրաստվում էին կայսրին համապատասխան: Այսպիսով նրան պաշտպանում էին առավել արդյունավետ:

Արիոսականներին դարձան իրադրության տերը: Նրանք էին թագավորում Եկեղեցում: Մեկ բացառությամբ: Կապադովկիան և Պոնտոսի մեկ շրջանը: Այս բացառությունը նրանց համար եղավ գլխացավանք: Անվերջ մոտենում էին Վաղեսին, շողոքորթելով. «Կեսարիան, ով աստվածառաք ու երանելի փրկիչ մեր: Կեսարիան, ցավոք, հնազանդ հակումներ է դրսևորում քովեհոթյան հանդեպ: Դա, անշուշտ, չի կարող վնասել, - բայց չլինի՞ աղոտեղից որևէ խռովություն ծագի: Այդ է մեզ հետաքրքրում...»:

Նման հուզումներով Կեսարիան ռմբակոծվեց արքունի հզոր այրերի միջոցով, որոնք ճնշում էին և՛ արիոսականների կողմից, որոնք ուզում էին իրենց ստեղծած խառնակչության մեջ ձուկ որսալ: Առավել ևս այս վերջինները, բառիս բուն իմաստով ջանում էին իրենց ենթարկել Կապադովկիայի Եկեղեցին:

Այդ դժվար չէր: Կեսարիո աթոռին նստած էր Եվսեբիոսը: Բարի և ուղղափառ: Սակայն շատ փոքր այս մեծ ժամանակների համար: Մեծ պայքարի անկարող: Նրա շրջապատի մարդիկ ավելի փոքր էին: Կապադովկիայում անշուշտ կային կարող և հոժարակամ եկեղեցական այրեր: Առաջինը և լավագույնը Գրիգորն էր: Պատրաստ պայքարելու և զոհվելու հանուն իրենց ճշմարտության: Աշխատում էին, պայքարում, միավորվում, որպեսզի դառնային ավելի հզոր: Անում էին ինչ որ հնարավոր էր:

Ամեն օր, սակայն, դառնությամբ հավաստում էին, որ այս ահավոր պայքարում իրենց խմբակցությունը գլխավորող չունեն: Պակասում էր առաջնորդը: Անհրաժեշտ էր, որ մեկը ներշնչի ոգևորի: Վերցնի նիզակը ամենավճռական պահին: Այսինքն՝ կային մեծ թվով մարտիկներ, բայց պակասում էր գլխավոր դերակատարը՝ Բարսեղը: Ոչ ոք չվիճարկեց նրա գլխավոր դերակատարությունը: Այդ նրանից մերժելը կատարվեց մարդկային փոքրագույն պատճառով: Բոլորը և ամեն ինչ ճնշում էին Եվսեբիոսին, որ նա վերջապես հրավիրի Բարսեղին: Ծերունի այլ կերպ չէր կարող: Մենք չենք ժխտում նրա անհանգստությունը Եկեղեցու հանդեպ: ԱՆշուշտ, նա իր հոգում ուներ մեկ այլ բան ևս Բարսեղի համար: Իր մոտ կանչեց Գրիգորին և ասաց. - Բայց ինչո՞ւ, որդիս, չես շարժվում ավելի գործնական: Բոլորս քեզ սիրում ենք, Կեսարիայում մարդիկ գիտեն, որ դու պայքարում ես Եկեղեցու համար, ինչպես և Բարսեղը: Արի հաստատվիր այստեղ»:

Գրիգորը հակաճառեց գրեթե կտրուկ.

– Ով աստվածասեր: Մի՞թե չենք ասել, որ այդ գործի համար բոլորից հարմարը Բարսեղն է: Ոչ ես: Այդ բացառված է: Ես կօգնեմ, բայց պատասխանատու թող լինի նա: Նա կկարողանա ...»:

– Լավ, հասկացա: Ուրեմն Բարսեղը թող գա: Ես քեմ չեմ պահում, հավատա ինձ: Իմ հոգում ոչինչ չունեմ քո ընկերոջ դեմ. նաև իմ բարեկամն է: Թող գա: Ես եմ նրան ուզում: Գուցե գրե՞մ նրան ...:

Ճախբում էր ուրախության մեջ: Վազեց համախոհ ընկերների մոտ: Նորությունը լսողները արդեն ոգևորվեցին: Նորությունը ջերմացրեց նրանց, բացեց թևերը:

Գրիգորը իրեն չէր զսպում: Անհամբեր էր: Հանեց պահարանից մագաղաթը, փետուրը թաթախեց թանաքին և գրեց Բարսեղին:

– Բարսեղ եղբայր, մոռացիր այն, ինչ գիտենք աստվածասեր Եվսեփոսի մասին: Այո, այո: Նա արդեն չի մտածում առաջվա պես: Հերձվածների կրակը, որ մեզ այրում է, հալեց թյուրիմացությունը: Հավատա ինձ, նա մեզ հանդեպ բարեկամություն է զգում: Ինքը ևս կգրի քեզ այդ մասին: Վստահ եղիր: Մի զարմացիր: Եվսեփոսը փոխվել է: Միայն ես չեմ այդ ասում: Այդ ավելի լավ գիտեն իրեն շատ մոտ արող մարդիկ: Այս փոփոխությունը Բարսեղ, Աստծու նշանն է: Մեզ խղճաց և մխիթարում է մեզ: Ուրեմն, շտապիր, մի՛ ուշանար: Դու կստանաս իր իսկ Եվսեփոսի նամակը: Բայց ես կանխում եմ: Մի՞թե կարող եմ համբերել: Շտապիր, շտապիր ինչքան կարող ես: Հերետիկոսներն ամեն օր հոգիների մեջ ոչնչացնում, քանդում են ճշմարտությունը: Եկ, պաշտպանիր այդ հոգիներին: Բոլորս կլինենք քեզ մոտ, կկռվենք քո կողքին, քո հրամանով: Նամակը գնաց: Գրիգորը շունչ քաշեց: Լուծվում էր մի մեծ հարց: Այժմ հերետիկոսները կտեսնեին, թե ինչ է նշանակում ուղղափառ աստվածաբանությունը, ի՞նչ է նշանակում պայքարել հերետիկոսների դեմ: Քանզի հարցն այն է, որ կարողանայիր պայքարել հերետիկոսների դեմ: Գտնել անհրաժեշտ փաստարկներ, օգնել նրանց, որոնք թեքվում են դեպի ուղիղ հավատքը, հասարակական վեճերում տապալել հերետիկոսներին:

Այս գործում Գրիգորը գլուխ չէր հանում: Այդ իր բնավորության մեջ չկար: Ահա թե ինչու նա այդքան ծանրանում էր Բարսեղի վրա, որին համարում էր կարող ամեն ինչում:

Անցնում էին 364-ի ամառային օրերը: Արևը ջերմացնում էր մարմինները: Հերետիկոսները հրկիզում էին Եկեղեցու հավատքը: Իսկ Բարսեղը դեռևս չէր հայտնվում Կեսարիայում:

Ուղղափառներն անհանգստանում էին: Ի՞նչ էր կատարվում: Ոմանք գնացին Եվսեփոսի մոտ, որը հավաստեց իր մտադրության մասին: Ավելի շատ այցելեցին Գրիգորին համոզելու, թե ինքը գնա Բարսեղի մոտ տեսնելու, թե նա ինչ է անում, ի՞նչ է մտածում: Խնդրի նրան: Այդպես էլ եղավ: Հոգնածության և դժվարությունների մասին մտածելու ժամանակը չէր: Նա երբեք չէր մոռացել-ոչ Բարսեղին, այդ կլինեք մեծագույն ոճիրը, - այլ Պոնտոսի ճգնարանը: Հոգեկան այն վայելքը, որին Աստված արժանացրել էր իրեն, մշտապես ուղեկցում էր իրեն: Այսպես, հասավ ճգնարան: Ճգնավորը նրան ընդունեց աներևակայելի ցնծությամբ: Միայն արցունքները կարող էին այդ արտահայտել:

- Բարսեղ, հասկանում ես իմ գալու պատճառը:

- Այո, կռահում եմ: Բայց գիտե՞ս ինչքան անելու գործ ունեն այստեղ: Եվ հետո, ի՞նչ ասեմ քեզ... Ահա, վախենում եմ... Վախենում եմ, հանկարծ Եվսեբիոսը... հասկանո՞ւմ ես: Դժվար չէ մտավորիս վերջը: Չլինի թե նրանց դարձյալ մեր դեմ լարեն: Այդ դեպքում ի՞նչ կանենք:

- Ոչ, այդպիսի բան չի լինի: Եթե անգամ լինի, ի՞նչ կարևոր է: Մենք պետք է կատարենք մեր պարտքը: Ո՞րն է ճիշտը:

Բարսեղի հոգում իրար էին խառնվում անվճռականությունը և աստվածային շնորհը: Իրեն չէր զգում լիովին ազատ, մինչև այն պահը, երբ Գրիգորն ասաց.

- Լսիր, Բարսեղ: Ես չեմ միայն, որ խնդրում եմ քեզ: Եվսեբիոսը չէ, Եկեղեցին է քեզ կանչում: Հասկանո՞ւմ ես: Ես այստեղ եկա, քանի որ ինձ ուղարկեցին: Ես ինքնագլուխ չեմ եկել:

Այդ խոսքերը Սուրբ Հոգին էր դրել Գրիգորի բերանը: Բարսեղը չէր կարող «ոչ» ասել Եկեղեցու ձայնին: Լավ գիտեր, որ Եկեղեցու ձայնը Սուրբ Հոգու ձայնն էր, որով իրեն լուսավորում էր ճիշտ որոշումն ընդունելու համար:

Հաջորդ օրը մեկնեցին միասին Կեսարիա: Ուղևորություն դեպի մարտ: Իրարախառն զգացմունքներ: Ոչ ոք չէր կարող ասել, թե Բարսեղը չէր վախենում մարտից: Բայցև ոչ ոք չէր կարող ասել թե նա կարող էր ետ վերադառնալ:

Գրեթե աշուն էր: Երկու մեծ աստվածաբանները ճամփորդում են երկու ջորու վրա: Իրիս գետից և Հայաստանի լեռների փչող թեթև քամին աշնան արևը դարձնում էր ավելի տանելի: Անասունները քայլում էին իրար կողքին: Այնքան մոտիկ, որ Բարսեղը կարող էր զրուցել Գրիգորի հետ: Այսպես, կազմվեցին Կեսարիայում Բարսեղի ունենալիք պատասխանատու գործունեության առաջին ծրագրերը: Մարտիկը, անշուշտ, վախենում էր առաջամարտիկի դերից: Բոլորը, սակայն, այդ տիտղոսը վերագրում էին նրան: Ուրեմն, նա գոնե նրանց հուսախաբ պիտի չաներ նրանց:

Կեսարիա հասնելու առթիվ եղավ մի փոքր հանրահավաք: Բոլորը հանգստություն զգացին: Նախ նա զնաց եպիսկոպոսի մոտ: Ամեն ինչ եղավ այնպես, կարծես նրանց միջև ոչ մի տհաճ բան չէր եղել: Ամեն ինչ անցել էր: Պայքարը, մեծ պայքարը պահանջում է մաքրություն:

-Աստվածասեր,- ասում է Եվսեբիոսին, - քո սարկավազն եմ: Քանի որ կամեցար, քո վերջին զինվորն եմ քո վերահաս պայքարում:

Եվսեբիոսը իրոք հուզված էր:

Ուրեմն, կա՞ն այդպիսի նշանավոր անձնավորություններ: Բարսեղն այդքան հզո՞ր է: Սանձե՞ց վիրավորանքի դառնությունը: Անշուշտ: Մեծ պայքարի դեպքում ներքին խոչընդոտներ պարզ է, որ գոյություն ունենան: Բարսեղը մեկ առ մեկ դրանք արմատախիլ արեց:

Ստանձնում է պարտականություններ

Ոչ միայն Եվսեբիոսը, այլև շատ կեսարացիներ, որոնք գիտեին հնում երկու այրերի միջև եղած վեճի մասին, իրենց աչքերին չէին հավատում: Բարսեղը՝ արդեն 35-ամյա հասուն այրը, ծնրադրեց Եվսեբիոսի առաջ և նրան հանձնեց իր անձը և կարողությունները: Լիովին, անսահման, ինչպես այդ պահանջում է եկեղեցական հոգևոր բարեկարգությունը:

Գրիգոր Աստվածաբանը հպարտությամբ նշում է երկու այրերի հարաբերությունը:

Հոգու հսկան խոնարհվում է եպիսկոպոսի առաջ, որն ուներ Եկեղեցու գլուխ լինելու շնորհը: Մեծ այրի ինքնամատույց լինելը ցնցեց միջակ Եվսեբիոսին, որն իր հերթին դարձավ ինքնամատույց: Բարսեղի հանդեպ եղավ բարի, գրեթե քնքուշ: Նրան վստահում էր ամեն ինչում: Նրան ամեն օր իր մոտ էր ուզում: Ժամանակն էլ սարսափելի դժվար էր: Ասել ենք, որ Եվսեբիոսը բացառիկ մի անձնավորություն չէր, ոչ էլ հավատի հարցերում փորձված: Ինչպե՞ս նա ամեն քայլում Բարսեղի կարիքը չզգար: Ամեն գիշեր ժամերով քննարկում էին Եկեղեցու հարցերը: Հաճախ ներկա էին լինում նաև ուրիշ ավագերեցներ, անգամ քրոեպիսկոպոսներ (օգնական եպիսկոպոսներ): Հազվադեպ խոսում էին ուրիշներ: Բարսեղը դարձել էր չափանիշ, կանոն: Ասում էր մի բան, իսկույն ընդունվում էր: Որևէ բան ծրագրում էին, կատարման պատասխանատուն էր Բարսեղը: Նրա առաջին հոգսը եղավ բացատրել և համեմատել Եվսեբիոսին: Բոլոր հարցերում: Եվ շատ հոգնելու կարիք չկար: Եպիսկոպոսը միշտ հոժար էր, ընդունում էր Բարսեղի խորհուրդները: Հաստատում էր նրա բոլոր ծրագրերը, բացում էր իր ականջները նրա աստվածաբանական մեկնությունները լսելու: Մի իրավիճակ և առնչություն, որին կնախանձեին անգամ հրեշտակները:

Բարսեղի համար երկրորդ նշանակետ դարձավ ուսման հարցը: Պետք չեղավ Եվսեբիոսին խնդրել: Եպիսկոպոսին լավ հայտնի էր քրիստոնյաների աստվածաբանական անգիտությունը: Կանչեց Բարսեղին և ասաց.

- Եղբայր, վատափառները խոսում են իրենց չունեցած ճշմարտության մասին, իսկ մենք անգիտանում ենք մեր ունեցած ճշմարտությունը: Ի՞նչ ես կարծում:

- Իրավացի ես, ծերունի: Ուղարկիր սարկավագներին իմաց տալու առաջին հերթին կղերականներին և ապա առավել ուսյալ հավատացյալներին: Հաջորդ շաբաթ սկսենք Սուրբ Գրոց մեկնությունը: Ինչքան որ հնարավոր է կվերլուծեն ճշմարտությունը: Կբացահայտեն արիտականների զազրախոսությունները:

- Օրհնյալ լինես, Բարսեղ: Ճիշտ այդպես: Շատ բան, որդիս ես չգիտեմ: Ինձ թվում է, որ եթե հասկանանք ճիշտը, կտեսնենք նաև զազրախոսությունը: Նրա դեմ զենքեր կունենանք:

Այս գործում Բարսեղը հանճար էր: Բնավորությամբ և կրթությամբ ուսուցիչ: Ուսուցումը կատարվում էր տաճարում: Լսարանը խիտ էր և բազմազան: Կղերականներ, այրեր, կանայք հասարակության տարբեր խավերից, ուսյալ թե՛ անուս: Հաճախ նրան լսում էին նաև

զագրախոսներ, չարամիտներ, մոլորեցնող հարցեր տալու պատրաստ, որպեսզի դուրս գալուց հետո սկսեն նրան քննադատել չարամտությամբ:

Նրա կողմնացույցը և սրբազան հիմքը Սուրբ Գիրքն էր: Մշտապես այն բաց էր փայտե գրակալի վրա: Այն իր համար սոսկ Գիրք չէր, որի օգնությամբ նա պիտի պաշտպաներ իր հայացքները: Սուրբ Գիրքը այն բանի համար էր, որ նա ցույց տա, թե ինչքան անարատ է Եկեղեցու Ավանդությունը, նրա աստվածաբանությունը, բարոյականությունը: Սուրբ Գիրքը նա օգտագործում էր որպես հենարան և արդարացում այն ճշմարտության, որով ապրում էր Եկեղեցին: Նա չէր սիրում այլաբանություններ: Մաքուր իրապաշտ էր, ռեալիստ:

Արդյունքը չուշացավ: Կեսարիան, ուղղափառության ամրակետը Արևելքում, հանգստություն զգաց: Ինչո՞ւ: Քանզի Բարսեղի դասերով նրանք ավելի լավ իմացան, թե ինչո՞ւ են համառում իրենց ուղղափառության վրա, կարող էին ավելի համոզված պայքարել հերետիկոսների դեմ: Նրա դասերով ոմանք հենվում են հավատի վրա, վերագտնում են հավատքը, ուրիշները կարողանում են այն պաշտպանել:

Այսպես, դարձավ հավատացյալների հենարանը և հրատուն, իսկ հերետիկոսների համար սակր և կրակ: Նրանցից առավել պատրաստվածներին դիմագրավում էր առանձին: Նա ձգտում էր անգամ, որ վիճաբանությունը լիներ հրապարակային: Դրա օգուտը կրկնակի էր: Կեսարիա մայրաքաղաքում արդեն 364-ի վերջից մթնոլորտը արմատապես փոխվեց:

Մինչև այդ առաջին խոսքը պատկանում էր արիոսականներին: Խոսում էին, քարոզում, շահում հետևորդներ, վախեցնում առավել թուլական և անտեղյակ քրիստոնյաներին: Ստեղծել էին անվստահության կլիմա ուղղափառների համար, որոնք իրենց այնքան էլ վստահ չէին զգում: Նրանք հասել էին ճգնաժամային կեռման: Եվս մի ուժեղ ցնցում, և նրանք կտապալվեին:

Բայց Սուրբ Հոգին թույլ չտվեց: Եկեղեցուն անհրաժեշտ էր մի հզոր ամրակետ: Եվ տապալվելու փոխարեն եկավ Բարսեղը, որը ամրապնդեց ուղղափառներին: Այսպես, բարոյապես թևավորված, երբ համոզվեցին իրենց ճշմարտության մեջ, ստիպեցին արիոսականներին նահանջել: Սկզբում արիոսականները հակազդեցին: Խնդրեցին պետության օժանդակությունը: Բարձրագույն աստիճանավորները պաշտպանեցին նրանց: Բայց Բարսեղի բարձրացրած նոր ալիքը հետզհետե ավելի ուռչում էր: Իր հզորությամբ այն քշեց տարավ ամեն ինչ:

Կեսարիան ենթարկելու համար ուղարկված արիոսականները այժմ փախուստի մատնվեցին: Սկսեցին վախենալ անգամ իրենց անձի համար: Նրանց ամոթը և խայտառակությունը դառնում էր ատելություն և վրեժ լուծելու խոստում:

Եղածը փոքր բան չէր: Գրիգորն ասում է, թե առաջին անգամ այդ ժամանակ պարտվեցին արիոսականները: Այսպիսի խայտառակություն ուրիշ անգամ նրանք չէին տեսել: Այն-

Ժամ նրանք, ասում է նույն հեղինակը, լավ իմացան, թե կապապաղովկացիները ոչ մի հարց այնքան իրենցը չեն համարում, որքան իրենց ուղղափառությունը:

Ժողովուրդը, հավատացյալները, ովքեր հատուկ պատասխանատվություն չունեին Եկեղեցում, Բարսեղին վստահում էին անսահման: Եվ ինչպե՞ս չվստահեին, երբ նա օգնեց նրանց վստահություն զգալ իրենց անձի, իրենց հավատքի նկատմամբ: Պարզամիտ հավատացյալը այս կետում բացարձակ անկեղծ է և արտահայտում է իր երախտագիտությունը: Բոլորովին հակառակը այն բանի, ինչ կարող է պատահել մեկի հետ, ով ունի պատասխանատվություն և հատուկ դիրք Եկեղեցում: Նա դժվար է ընդունում հոգևոր օժանդակությունը: Երբեմն նաև վիրավորանք է զգում, որ ինչ-որ բան ստացել է մեկ ուրիշից: Այդ պատճառով դժվար է, որ երբ մարդ որոշ դիրք ունի, իբրև իրենից բարձր ճանաչի մեկ ուրիշին, որը նույնպես դիրք ունի, մանավանդ երբ առավել հոգի ունի: Հասարակ հավատացյալները այդպիսի թուլություններով չեն տառապում: Նրանք ճիշտ էին գնահատում: Բարսեղը Սուրբ Հոգուց լուսավորված էր, Աստծու ընտրյալը: Նրան լիովին վստահում էին:

Այս պատճառով, ընթերցող, տարօրինակ մի՛ համարիր որ այդ մարդիկ հաճախ ամեն հարցով դիմում էին իրենց սուրբ նախատիպին: Իրար մեջ վեճ ունեի՞ն, վազում էին Բարսեղի մոտ: Հալածվո՞ւմ էին, հետապնդվո՞ւմ, պաշտպանությա՞ն էին կարոտ, Բարսեղի դուռն էին թակում: Այս ամենը վկայում էին, որ նրա հեղինակությունը շատ մեծ էր Կապապաղովկայում: Եվ ոչ միայն Եկեղեցում: Նույնը նաև պետական շրջանակներում և քաղաքի իշխանավորների մոտ: Բոլորը ճանաչում էին Բարսեղին: Անգամ շուկայում: Որտեղից որ անցնում էր, ամենուր մթնոլորտ էր ստեղծում: Բառացիորեն իր երևալով տպավորում էր:

Մեծատան որդի, սակայն իր ունեցվածքը բաժանեց ուրիշներին: Նրան չէին հուզում աշխարհիկ բարիքները: Սովորեց ամենահայտնի ազգային դպրոցներում: Անգամ Աթենքում: Դարձավ մեծ հռետոր: Հետո ասկետ և վանական: Նրա գրած գրքերը իրենց հաջողությամբ գերազանցեցին բոլոր նախորդներին: Երբ խոսում է ճշմարտության մասին, ոչինչ հաշվի չի առնում: Ոչ հարուստներին, ոչ իշխանավորներին:

- Բայց ինչպե՞ս այդքան շատ բան հաջողացրեց: Քանզի ազատագրվեց մարդկային ծանրություններից: Նրա գլուխը խոնարհում իշխանավորների առաջ: Նրանց առաջ նա կանգնում է անվախ և պաշտպանում է իր իրավունքը: Փաստարկների հմտությամբ ոչ ոք չի կարող մրցել նրա հետ: Բայց նա չունի դրա կարիքը, քանզի նրա մեծագույն փաստարկը ճշմարտությունն է, արդարությունը, սերը: Նա դրանով է ընթանում: Բայց նա այնքան դալուկ է: Եթե նրան մոտիկից նայես, գուցե սարսափես: Ոչ, բարեկամս: Եթե դու նրան մոտիկից տեսնես, կջերմանաս նրա ճառագայթներից: Նա դալկադեմ է, բայց քեզ չի ստիպում իրեն խղճաս: Ընդհակառակը, հիանում ես նրանով: Կուրծքը նեղ է, բայց քայլելիս փողոցը, շուկան, ամբողջ Կեսարիան լցվում է նրանով: Ահավոր սակավապետ է: Սովորական սնունդը՝ հաց և աղ: Գինու փոխարեն միայն ջուր:

Նրա տեսքը: Թվում է, թե քեզ վրա ուշադրություն չի դարձնում: Բայց ոչ: Քայլելիս անգամ նա մտածում է: Խոսելուց զուսպ է: Երբ ինչ-որ բան ես խնդրում, խորհուրդ, օգնություն, զգում ես, որ քեզ լուսավորում է, տրվում է քեզ, գոյություն ունի քեզ համար:

Տարօրինակ բան: Մի ժամանակ, երբ նշանավոր համարվում է նա, ով լավ սնված է, լավ հագնված, բոլորը հիանում են կմաղքացած մի այրով, ով հագնում է էժանագին մաշված փարաջա, իսկ տակից էլ մազե շապիկ, անգամ գիշեր ժամանակ:

Հավատացյալները Բարսեղի մեջ տեսնում էին Աստծու դեմքը: Տեսնում էին, որ իրենց հետ քայլում է աստվածային կամքը, սուրբը:

Հեթանոսները նրան նայում էին իբրև սրբազան հրեշի: Այդ պատճառով էլ նրանից զգուշանում էին: Երբեմն անգամ նրան հարգում էին, ինչպես որ հավատացյալները:

Չարմանալի էր մեկ ուրիշ բան ևս: Եվսեբիոսը չէր նեղանում, որ իր օգնականը լիովին իրեն ստվերում էր: Հեշտ էր նկատել, որ բոլորի աչքը դարձած էր դեպի Բարսեղը: Բայց Եվսեբիոսը չէր նեղանում, քանզի սիրում էր նրան: Այո, Եվսեբիոսը շատ էր բարձրացել, սիրում էր իր օգնականին: Ուստիև չնախանձեց: Գրեթե հանձնվել էր նրան, ով հանձնվել էր իրեն: Հովվապետ եպիսկոպոսն էր և նրան պատկանում էր վերջին խոսքը: Բայց այս հարցում նրան առաջնորդում էր Բարսեղը: Նա ոչ մի կարևոր քայլ չէր անում առանց Բարսեղին հարցնելու:

Այս իրավիճակը բնորոշել է Գրիգորը, ասելով.

- Եվսեբիոսին էր պատկանում աթոռը, իսկ Բարսեղին՝ իշխանությունը: Եվսեբիոսը հավատացյալների գլուխն էր, իսկ Բարսեղը՝ գլխի գլուխը: Եվսեբիոսը ղեկավարն էր, բայց սիրում էր, երբ ղեկավարում էր Բարսեղը:

Մեկ ճանապարհ առ Աստված: Բնության գեղեզկությունը: Վեգորյան:

Սկսեց իրիկվան իր աղոթքը, ինչպես ամեն իրիկուն, բայց մեկ տարբերությամբ: Ավելի հոգնած էր: Ոչ աշխատելուց և տանջվելուց: Հիասթափությունը: Այդ էր իրեն ասպանդակում և զրկում եռանդից:

Աղոթքը շարունակվում էր: Նախ սաղմոսները: Թող մի փոքր ջերմացնեն սիրտը: Չարչարանքը մի քիչ ետ մղեն: Հաջորդեց լռությունը և Աստծու հիշատակումը: Այս գիշեր ևս պայքարեց ինչքան կարող էր: Չէր ասի, թե Աստված ինչ-որ կարևոր բան պարզեց իրեն: Բայց խաղաղվեց: Պառկեց քնելու, միշտ մազե շապիկով:

Հաջորդ օրը՝ արդեն լուսաբացին, ոտքի էր: Ավելի լավ էր ասել, ծնկել էր: Սկսեց աղոթքը: Ջղջումներ... Սաղմոսներ... Ջղջումներ... մաղթանքներ...: Վերջացնելուց ուրիշ մարդ էր: Հոգին թեթև էր, հոժար: Լուծումը գտել էր: Մեկնաբանել «Վեգորյա»-ն: Պիտի վերլուծել աշխարհի արարչությունը, ինչպես այն նկարագրել է Մովսեսը «ծննդոց» գրքի սկզբում: Այո, այդ պիտանի կլիներ: Այսինքն, Բարսեղը տեսնում էր, որ քրիստոնյաների մեջ տարածվում էր ան-

տարբերությունը Աստծու և հոգևոր զարգացման մասին: Անշուշտ, նրանք դիմակայեցին հերետիկոսներին, խափանեցին նրանց առաջընթացը: Ստիպեցին նրանց գլխավորին լքել Կեսարիան: Այս գուպարը գլխավորեց Բարսեղը: Ինքը մենակ կազմակերպեց այն և համբերությամբ ու մեթոդաբար պայքարեց: Չարչարվեց, շատ հոգնեց հաղթելու համար: Բայց ինչի՞ն էր պետք հաղթանակը, եթե մարդիկ, որոնց փրկության համար պայքարեց, այժմ անտարբեր են իրենց փրկության համար:

Ուրեմն, նոր պայքար, այլ ձևի: Հավածողները կհոգնեն մի օր: Հերետիկոսները կպարտվեն: Բայց Հոգու հանդեպ անտարբերությունը հազվադեպ է հոգնում և շատ դժվար է պարտվում:

Այս գործընթացի գաղտնիքները Բարսեղին հայտնի էին: Ուստի անտրամադիր էր, հիասթափված: Բայց այժմ ուներ նոր պայքարի ծրագրեր: Գնաց Եվսեբիոս եպիսկոպոսի մոտ: Նրա հետ խոսեց հոգում եղած վիճակի մասին:

- Ով աստվածահաճ: Պետք էր այս ամենը քեզ ասելի, թեև տհաճ են: Առանց այդ էլ դրանք քեզ հայտնի են:

- Ո՞րն է անելիքը, Բարսեղ: Իմ վարչական աշխատանքի այսքան տարիների ընթացքում կարևոր է եղել հետևյալը: Ի՞նչ միջոցներ պիտի ձեռք առնենք չարիքի դեմ: Ի՞նչ ես առաջարկում: Քանի որ այս ժամին եկել ես այստեղ, նշանակում է՝ հիմնահարցը քեզ շատ է անհանգստացնում: Դու ինչ-որ բան մտածել ես...: Խոսի՛ր, ուրեմն:

- Մի բան եմ մտածել: Եթե համաձայն ես... Մտածում եմ նրանց պատմել աշխարհաստեղծման մասին ծննդոց Գրքում գրվածի համաձայն:

- Բայց, որդիս, այդ կարո՞ղ է նրանց վերստին ջերմացնել: Այդ գրվածը շատ չոր է, լի հրեաբանություններով: Դու կկորչես բացատրական մեկնություններով և ունկնդիրները անտարբեր կմնան:

- Ճիշտ ես, ծերունիդ իմ: Լավ ես անում, որ այդ ընդգծում ես: Բայց ես մտածում եմ մեկնությունը այլ ձևով տալ: Ես չեմ ուզում նրանց վարվելակերպ սովորեցնել, ոչ էլ եբրայերեն:

- Ուրե՞մն:

- Ահա: Քանի որ բոլորը թեքվել են դեպի այս աշխարհը և այն բացատրում են առասպելներով և փիլիսոփայական տեսություններով, ես կանեմ այնպես, որ նրանք աշխարհը տեսնեն այլ կերպ:

- Բարի, բայց չե՞ս հասկանում, որ դրա համար պետք են այլ աչքեր: Դու նրանց աչքե՞րը պիտի փոխես:

- Դժվար է: Դողում եմ այդ մասին մտածելուց անգամ: Բայց այդպես պիտի անել: Այս բառն էի փնտրում: Հիմա ավելի լավ հասկացա, թե ինչ եմ կամենում: Ի՞նչ պետք է անել այդ մարդկանց հետ (Բարսեղը վերացավ, տարվեց: Մտածում էր բարձրաձայն և շարունակեց, ասես մենակ էր): Այլ աչքերով դիտեն աշխարհը: Անշուշտ, բոլորը գիտեն երկրի մասին, աշ-

խարհի բույսերի և կենդանիների մասին: Գուցե գտնվեն ոմանք, որ ինձանից ավելի կարդացած լինեն: Իսկ ես ուրիշ բան եմ ուզում: Կբացատրեմ հելլեն փիլիսոփաների օգնությամբ: Մարդ ինչպե՞ս զանց առնի Պլատոնին, Արիստոտելին... Եվ մի՞թե ստոիկյանները գեղեցիկ բաներ քիչ են ասել: Բարոյականության, հոգու առաջնության մասին: Մի կողմ թողած Պլոտինոսին: Տարօրինակ բան: Նա քրիստոնյա չէր, բայց երբեմն ուզում ես խոսել նրա նման: Անշուշտ, ունի այլ հոգի: Խորքում այլ բան է հասկանում կամ մեկ այլ նշանակետ ունի: Բայց նրա խոսքերը այն է, ինչ պետք է մեզ համար: Մենք պիտի խոսենք նաև Սուրբ Երրորդության մասին: Երեք դեմքերի և նրանց գործի մասին: Այդպիսով բոլորը պիտի հասկանան, որ մենք չենք փիլիսոփայում, այլ խոսում ենք իրական ճշմարտության մասին: Աշխարհի մասին որոշ տեսություններ ճիշտ են բացատրում այս կամ այն մանրամասներ, որ դարերի ընթացքում դիտարկում են իմաստունները: Բնական է, որ հավատացյալներին շփոթեցնող տեսությունները մենք կշրջանցենք: Դժվար է, բայց մենք ձևը կգտնենք: Որպես փաստարկներ մենք նույն բանի մասին կօգտագործենք նաև այլ տեսություններ, և այդպես ավելի հեշտ կդառնա: Մյուս կողմից, մենք չենք կարող այժմ դառնալ տիեզերագետներ, աստղագետներ բնության հետազոտողներ և հնէաբաններ: Մենք հիմնական ճշմարտությունն ունենք Սուրբ Գրքից: Ամեն ինչ կատարվեց Աստծու կողմից: Ամեն ինչ ունի սկիզբ և վերջ: Ոչինչ չի եղել ինքնաբերաբար: Այդ է Աստծու հայտնությունը: Այդ մեզ ասել է ինքն Աստված Մովսես մարգարեի բերանով: Եվսերիոսը ուշադիր լսում էր աննյութական դարձած, վերացած այրին: Լսում էր նրա մտահոգումները և ցնծում էր նրա սիրտը: Այնքան, որ չէր ուզում որ նա վերջացներ: Բայց հարցերն այնքան անզուսպ էին, անկասելի: Եվ ինքն էլ հովիվ էր: Այս գեղեցիկ մտքերից հավատացյալների համար վերջնականում ի՞նչ կստացվեր: Ուստի երկնչեց, բայց ընդհատեց Բարսեղին, որը մի պահ շվարեց, ասես երազից էր զարթնում:

- Կներես, որդիս: Չէի ուզում... Բայց վերադարձիր մեր նյութին...: Ասում էինք հավատացյալների անտարբերության մասին, թե ցամաքել է նրանց սիրտը ու չեն մտածում իրենց փրկության մասին... այն տարբեր աչքերի մասին, որոնցով պետք է նայեն աշխարհին;

- Մոռացության մեջ ընկա, հայր: Վերջերս տարվում եմ երազներով: Դարձյալ դրա շուրջ էի մտածում:

- Դրա շուրջ...

- Ծաղրո՞ւմ ես, հայրիկ: Բայց առանց այդ շուրջի չենք կարող ասել մեր գլխավոր ճշմարտությամբ: Եվ առանց դրա մարդիկ չեն հասնի էության: Տունի միայն հիմքը և պատերը չեն: Դեռ հազար և մի տարրեր կան, առանց որոնց տուն չի լինի: Այդպես էլ այստեղ: Մեզ անհրաժեշտ է շրջածիրը, փաստարկները, իմաստությունը, որին մանկացրեց Աստված, քերթությունը, որը չի կարող լինել առանց առասպելի, հռետորությունը, որն օգտվում է ստիգ: Տեր իմ, մարդն աշխարհ է: Եվ պիտի անցնենք աշխարհիկ արահետներով, որպեսզի վարժվենք ճշմարտությունը փնտրել: Մենք նրան չենք ապացուցելու արարման ճշմարտությունը փիլիսո-

փաների տեսություններով և հոգեբանների կամ աստղագետների և բնագետների փաստարկներով: Բայց դրանցով մենք կշռջենք այն տեսակետները, որ կռվում են այն տեսությունների դեմ, ինչ ասում է Սուրբ Գիրքը: Մենք գորացնում ենք մեր հավատացյալներին: Տույց ենք տալիս, որ բոլոր տեսությունները զարկվում են իրար և մեկը ոչնչացնում է մյուսին, ճիշտ այն պատճառով որ միայն Սուրբ Գրքում ունենք Աստծու ճշմարտությունը: Այս մի՞թե փոքր օգուտ է, ով աստվածասեր:

- Ի սեր Աստծու, ոչ: Այդպես մի՛ ընդունիր: Ուզում էի հարցնել միայն, թե դու ո՞րն ես ձգում: Մոռանո՞ւմ ես արդյոք, որ մենք պետք է ջերմացնենք մեր հավատացյալների սերը առ Աստված: Դա չէ՞ միթե մեր նպատակը: Մենք, օրհնյալ, չասացի՞նք, թե հավատացյալների զարգացման համար պետք է անես Ծննդոց Գրքի մեկնությունները:

- Լավ, լավ, ծերունի, վերջացնում եմ: Հասնում եմ քո սպասածին: Բայց ես ևս, որ այդ մտածեցի դժվարանում եմ: Անգամ չարչարվում եմ հայտնելու այն, ինչ երկար ժամանակ է, որ մտածում եմ: Բայց ինչ-որ տեղ հասել եմ և քեզ կասեմ: Արարումը, համայն աշխարհը, բնականաբար, գեղեցիկ է: Մեծ բանաստեղծներն այդ գիտեն, ինչպես այդ գիտեն նաև բեռներ փոխադրող ձիապանը և հողը մշակող մարդը: Բայց այդ իմանալը մեզ՝ քրիստոնյաներիս, ոչնչով չի օգնում: Ուստի իմ կարողությունը պիտի ներդնեմ ցույց տալու համար աշխարհի գեղեցկությունը որպես համաչափություն, որի համար պարտական ենք Աստծուն: Ինչքան որ ես աշխարհի գեղեցկությունը վերագրեմ Աստծուն, այնքան լսողների մոտ հիացմունք կառաջանա: Այդ հիացմունքը արդեն կդառնա ճանաչում և երախտագիտություն առ Աստված: Կլինի Աստծու հետ միության ապացույցը, որից էլ կբխի սերը Աստծու հանդեպ:

- Չեմ հակաճառում, Բարսեղ: Մանավանդ, ինձ թվում է, որ հիմա ավելի եմ հիանում: Բայց հիանում եմ եմ քեզնով, որ այսպես ես խոսում: Ապրես, որդիս, այսպես կխոսես նաև լսարանիդ առաջ: Բայց ասա ինձ, ինչպե՞ս և ինչքա՞ն մարդ պետք է հիանա բնությանը: Չլինի, որ բնություն և Աստված շփոթենք իրար հետ:

- Ոչ, այդպիսի վտանգ չկա, եթե բացատրենք, թե բնության գեղեցկությունը Աստծու խոսքերն են բնության յուրաքանչյուր տարրի համար: Այլ խոսքով, ամեն ինչ շատ լավն է, քանզի Աստծու խոսքի արտահայտությունը, այդ դեպքում ոչ միայն չենք շփոթում Աստծուն և բնությունը, այլ բորբոքում ենք մեր սերը Աստծու հանդեպ: Շատ բան չեմ ասում, հայր: Ուզում եմ ցույց տալ այն առնչությունը, որ կա գեղեցկության և Աստծու միջև: Ես կշեշտեմ գեղեցկությունը, որը հիացմունք է առաջացնում: Այս է բնության դասը, որը, սակայն, ոչ մի փիլիսոփայություն մեզ չի տալիս: Քանզի ոչ մի տեղ Աստված չի արարում իր անձնական պատասխանատվությամբ: Այս է Բիբլիայի հայտնությունը: Մեզ լուսավորում է ինքն Աստված: Այդ պատճառով էլ փիլիսոփայությունը երեխայություն է, ինչպես ասել է Պողոսը: Բայց փիլիսոփայությունը զիտե բնության և մարդու գեղեցիկ շատ գաղտնիքներ: Այդ պատճառով էլ երբեմն-երբեմն օգտվում են դրանից:

- Եվ վստահ ես, Բարսեղ, որ քեզ կհասկանան ցածր գրագիտություն ունեցող հավատացյալները:

- Չեմ ասում այո: Բայց չենք կարող նրանց բացատել: Նրանք գալու են: Ես կլինեմ հնարավոր չափով պարզ: Առանց այդ էլ, ինչպես ամեն ճշմարտություն, այդպես և այն, ինչ ասում ենք հիմա գեղեցկության և հիացմունքի մասին, պարզ բաներ են: Եվ հարց է նաև, թե կընդունեն՞ արդյոք: Այդ մեզանից կախված չէ: Աստծու գործն է: Հավատը և սերը ստեղծում է միայն Աստված:

- Ուրեմն, բարի հաջողություն գործին: Ուրիշ անգամների նման ես ևս ներկա կլինեմ քո քարոզներին: Գոնե առաջիններին: Օրինանքս քեզ հետ: Մի անհանգստացիր: Համոզված եմ, որ կհաջողվես: Կօգտագործես նաև քո սիրելի Օրիգենեսին: «Գեղասիրություն» գրքից մի քանի կտոր կարդացի: Ինձ դուր եկան: Ուրիշները թող ասեն ինչ կուզեն: Օրիգենեսը գրել է հիանալի բաներ: Թող մի քանի սխալ էլ արած լինի: Աստված նրան կդատի: Ինձ համար բավական են նրա լավերը:

- Իրոք, հայր, հիանում եմ Օրիգենեսով: Ամեն ինչով մեծ էր: Երանի չունենար այդ չարափառությունները: Բայց ունի: Այդ պատճառով էլ ընտրեցի մի քանի կարևոր կտորներ և պատրաստեցի «Գեղասիրությունը»: Այդ տեսավ նաև Գրիգորը: Անշուշտ, ես այն կօգտագործեմ իմ մեկնության մեջ: Բայց այստեղ կա մեկ ուրիշ հարց: Ես պետք է հետևեմ մեկ ուրիշ ձևի:

- Նրա այլաբանությունը: Պիտի չհետևես նրան այն վերևներում, ուր նա թևածում էր իր այլաբանությամբ, որով ևս հասկանում ու բացատրում էր Սուրբ Գիրքը:

- Ոչ, ոչ: Ես այդ չեմ անի: Ինչքան որ սկզբում այլաբանությունը մեկնության մեջ ինձ դուր էր գալիս, այնքան այժմ վախենում եմ դրանից: Եվ ինձ թվում է, թե Օրիգենեսի սխալները գալիս են դրանից: Այդ տարավ նրա չարափառության: Դու կասես, անշուշտ, որ այդ ինքն ստեղծեց: Թե փիլիսոփայի և աստվածաբանի դեպքում մեթոդը, աշխատանքի ոճը գրեթե ամեն ինչ է: Ուրեմն, մեղավոր չէ այլաբանությունը, այլ ինքը՝ Օրիգենեսը, որ գերադասեց այն և կիրառեց այդքան շատ: Համաձայն եմ: Պարզապես ուզում էի ասել, թե պետք չէ ծանրությունը զցել մի բանի վրա, որ սարքում է մարդը, որպեսզի մարդուն փրկենք իր ունեցած պատասխանատվությունից:

- Դիցուք: Բայց չհասկացա, թե որտե՞ղ է այլաբանության չարիքը: Մի՞թե մեզ չի տանում դեպի բարձր հասկացությունները, գեղեցիկ գաղափարները: Մի՞թե մեզ չի օգնում Բիբլիայի ձևի և տառի մեջ գտնելու ճշմարտությունը:

- Դարձյալ կասեմ՝ ոչ, ծերունի: Ես ևս այդես էի մտածում: Վատն էլ այն է, որ նա «բարձր» իմաստ է փնտրում մի պարզ բառի տակ: Օրինակ՝ Աստվածաշնչում կա «ջուր» բառը: Ինչո՞ւ փնտրում և հերյուրում է այլ հասկացություններ, բացի դրանից, որ ունի այդ «ջուր» բառը: Ի՞նչ է ուզում: Մի՞թե ջուրը Աստծու ստեղծածը չէ: Մի՞թե իր արարման համար պար-

տական չէ Աստծուն: Մի՞թե հույժ լավ չէ: Եթե մեզանից յուրաքանչյուրը իմաստ է տալիս պարզ բառերին, այդ իմաստը կլինի իր ստեղծածը և ոչ թե Աստծու կամքը: Մեզանից ամեն մեկը ինչ-որ կամենա, պիտի համարի որպես բարձր հասկացություն սովորական մի բառի: Այն ինչ մեզ հաճելի է փիլիսոփայական գաղափարներից, կոնենք Եկեղեցու Սուրբ Գրքի մեջ: Բայց դրանից ավելի հիմար և անհիմն բան չի լինի, քան այդ:

- Իսկ բարձր հասկացությունները, գեղեցիկ գաղափարները: Ինչպե՞ս դրան կհասնենք:

- Չկան իդեաներ և գեղեցիկ հասկացություններ: Աստված անձ է և նրա ճշմարտությունը իրականություն: Մենք դրանք ունենք, քանզի դրանք նա պարզել է մեզ: Ի՞նչ են ասում, միայն այդ: Մենք միացած ենք ճշմարտության հետ: Ուրեմն, չենք փնտրում այլ գաղափարներ: Ճշմարտությունը գոյություն ունի: Գաղափարները մարդն է ստեղծում իր մտքով: Ինչո՞ւ փնտրենք այն, ինչ գոյություն ունի: Թվում է թե ես չեմ սխալվում, եթե ասեմ, թե մարդ իր մտքում մի գաղափար է ընկալում, մի գաղափար է ստեղծում այնտեղ, ուր ճշմարտություն չունի: Պլատոնը կառուցեց իր հռչակավոր «իդեաները», քանզի չունեք այն ճշմարտությունը, որ զգում էր թե իրեն անհրաժեշտ էր: Մենք ճշմարտությունն ունենք Աստծուց: Այն, որ միայն ինքը տալիս է, քանզի միայն ինքն է ճշմարտությունը: Ուրեմն, ինչպե՞ս գաղափարներ կազմենք: Եվ ինչո՞ւ կազմենք: Եվ դրանք ի՞նչ անենք:

Առաջին անգամ, որդիս, լսում եմ այդպիսի բառեր: Իրերը դնում ես իրենց տեղը և սկսում եմ դրանք հասկանալ: Ինձ թվում է, թե միայն հիմա բացում եմ աչքերս բարեպաշտության, մեր սուրբ աստվածաբանության առաջ: Ափսոս, որ այսքան ծերացել եմ: Կուզենայի հիմա սկսած լինել: Աստված իմ, ինչքան խորը և ինչքան պարզ է քո ճշմարտությունը: Իմ ամբողջ կյանքում պաշտում եմ քեզ և միայն այժմ հասկացա այսքան կարևոր բաներ: Շնորհակալ եմ, որ ինձ ուղարկեցիր մեծ Օրհնությունը, իմ կյանքի և համայն եկեղեցու հրեշտակին՝ Բարսեղին: Աստված իմ, նրան նկատի ունեմ: Լավ պահիր նրան: Լուսավորիր նրան, քանզի նրա կարիքը բոլորս ունենք:

- Բայց որևէ կարևոր բան չեմ անում, չայր: Շարունակում եմ այն, ինչ սովորեցի Եկեղեցում: Ամեն ինչ գտա իմ ընտանիքում: Իմ Մակրիմա տատը, իմ հայրը, երանելի Դիանիոսը, Եկեղեցու երեցները, ԵԳիպտոսի, Պաղեստինի, Ասորիքի ճգնավորները: Ահա իմ ուսուցիչները: Նրանցից ստացել եմ այն, ինչ ունեմ:

- Այդ բոլորը ես գիտեմ: Դու ինձ պատմել ես: Դու այնպիսի բաներ ես ասում: Առաջա՞նում ես ավելի այն կողմ, ավելի խորը:

- Ճշմարիտ է, ով աստվածասեր, որ Գրքի «Խորությունը» վերջ չունի: Նրա խորությունը քողարկված է: Բայց մարդ կարող է մինչև որոշակի կետ մտնի այդ խորքի մեջ և ի հայտ բերի այդ քողարկվածները: Միայն թե այդ դժվար է: Բայց այստեղ թաքնված ճշմարտությունը

տեսնելը անմատչելի է, անհասկանալի բոլորի համար: Եվ երբ մարդ հասկանա իրերի խոսքը, այնժամ չի կարողանում այն թարգմանել, արտահայտել:

- Բարսեղ, Պլատոնը ևս այդպես է խոսում: Դու նրան ավելի լավ գիտես: Խոսում ենք Աստծու և ճշմարտության մասին, ինչպես փիլիսոփաները: Այդ ինչպե՞ս է պատահում:

- Իրավացի ես, Հայր: «Տիմայոս» գեղեցիկ երկխոսության մեջ Պլատոնը ասում է, թե մարդ հասնում է Աստծուն: Բայց եթե անգամ հասնում է, անկարող է նրան արտահայտել:

- Ուրեմն, մենք չե՞նք ճանաչում մեր Աստծուն:

- Թողնենք այս թեման: Բոլոր դեպքերում, քանի որ ունենք Աստված և ճշմարտություն, այդ արդեն ճանաչում է: Բայց ամեն ինչ չէ, որ ճանաչում ենք: Եվ այս պարագային, որի մասին խոսում ենք, քողարկված խորքը, ճշմարտությունը, արարյալների խոսքը անհասանելի են մեր մտքի համար: Մեր հոգու աչքերը առանձին չեն տեսնում դրանք: Բայց երբ համառորեն փնտրում ենք դրանք, Աստված մեզ չի թողնում քաղցած ու ծարավ: Վարձատրում է մեր սերը ճշմարտության հանդեպ:

- Եվ այդ ինչպե՞ս է լինում: Աստված ինչպե՞ս է վարձատրում է մեզ:

- Մեր անգործության դեպքում միջամտում է Աստծու ամենագործությունը: Եվ այդպիսով, Եկեղեցու շնորհիվ հավատացյալների քաջալերանքի համար, թաքնված խորքից ինչ-որ բան բացահայտենք: Բայց մեծ զգուշություն էպետք: Դարանակալ խոշոր վտանգներ կան: Ամենամեծ վտանգը այլաբանությունն է: Իրականում մեր նպատակին հասնում ենք հետևյալ պայմանները կատարելով:

ա) Երբ մեր գործում ունենք Սուրբ Հոգու օգնությունը: Միայն այն մեզ տանում է դեպի ճշմարտություն.

բ) Երբ մտածում ենք Գրքի համաձայն և երբ մեր արտահայտած ծածուկ խորքը համապատասխանում է Գրքի ոգուն և «կամքին»: Ուրեմն, մեկ բան է այլաբանությունը, մեկ ուրիշ բան մեր աստվածաբանությունը: Մեր պարագային աստվածաբանություն է Աստծու արարիչ խոսքերը փնտրելը, յուրաքանչյուր արարման նշանակությունը բացատրելը: Այլաբաններն, ընդհակառակը, Գրքի բառերի տակ դնում են իրենց գաղափարները և ստիպում են ասել այն , ինչ իրենք ցանկանում են:

Այդ իրիկուն երկու այրերը իրար հետ զրուցեցին այս թեմաների շուրջ: Մեծ բավականություն էր նրանց լսելը: Երիտասարդն ուներ աստվածային իմացության շնորհը:

Բարսեղն ստացավ Եվսեբիոսի օրհնությունը և մեկնեց: Հոգնությունը ծանրացրել էր նրա մարմինը: Հոգին՝ դժվարաշարժ, համարյա անշարժ: Դժվար տուն հասավ և պառկեց իր մազե ներքնաշապիկով: Ոչինչ չկերավ: Այդ մասին չմտածեց անգամ: Առավոտյան վաղ վեր կացավ: Քիչ էր քնել, բայց հանգստացել էր: Աղոթեց: Նրա հոգին, նրա էությունը հեշտ էր ողողվում աստվածային շնորհով: Այդ օրը իր առաջին քարոզը եղավ «Վեցօրյայի» մասին: Հավաքվել էր շատ բազմություն: Տաճարը լիքն էր: Բոլորը կախվում էին նրա շրթներից: Ոչ ոք չէր

կասկածում: Բարսեղը մեծ հռետոր էր, այժմ եկեղեցական հռետոր: Թող ինքն ասի, թե իբր իրեն այդ չի հաջողվում, թե անտարբեր է իր խոսքի ձևի համար: Ամենևին: Փիլիսոփայության մի հույն պատմիչ, որը սիրում է կապապաղովկացի հայրերին (ինքը ևս կապապղովկացի), և գիտե շատ գեղեցիկ գրել հունարեն: Հետևյալն է ասում նրա այդ քարոզների մասին.

«Բարսեղը և՛ «բառի խառատ» էր, և՛ բարեհնչություն: Լեզվական ուղղախոսությունը նրան անտարբեր չէր թողնում: Սակայն այդ չէր նրա միակ և կարևորագույն հոգսը: Նրա խոսքը խիտ է և հագեցած, որի մեջ կյանք կա, ուժ, ջիղ: Բառապաշարը հարուստ, գրավիչ, խոսքի նյութին համապատասխան: Գիտե պարզ լինել, հստակ, բայց և հմտալից, մտերմիկ, բայց և լուրջ, մեծափառ: Նրա ուսյալ ունկնդիրները շշմեցին, թե ինչքան լավ գիտե փիլիսոփաներին: Մինչև օրս հետազոտողները փնտրում են գտնելու բնագրեր, որոնք Բարսեղն իբր օգտագործել է, բայց իզուր:

Բարսեղը քաջ գիտեր հելլեն փիլիսոփայությունը և մեղվի նման քամում էր այն, ինչ իրեն անհրաժեշտ էր: Որոշակի բնագիր չունեիր: Յոթնօրյայում ինք քարոզների աստվածաբանությունը և կառուցվածքը իր հեղինակածն են: Բնականաբար, այդ ժամանկ օգտագործելով ամեն տեսակ գիտելիքներ փիլիսոփայությունից և բնագիտությունից մինչև աստղաբանություն և հոգեբանություն, նա օգնում էր իր ունկնդիրներին: Նրանց ցույց էր տալիս, որ հավատացյալների դիրքը աշխարհում օտար չէ աշխարհի կարգին և մարդու տրամաբանությանը: Այսինքն, նրանց տրամադրում էր փաստարկներ, որոնցով կարողանում էին դիմակայել հեթանոսների հարձակումներին: Հավատք չէր տալիս նրանց, այլ պարզ ասում էր. Բանական փաստարկումները շատ փոքր են պարզ հավատքի համեմատ: Դրանք տարբեր բաներ են: Գիտելիքները, որ գորագրեց Բարսեղը, որպեսզի հնարավոր չափով բացատրի աշխարհաստեղծումը, որը նրա գեղեցկությունն է, այժմ ի գորու չեն: Գիտությունն, ընդհանրապես, առաջ է ընթանում: Բայց ճշմարտությունը, որով Բարսեղը զարդարեց գիտությունը, մնում է նույնը: Մարդիկ, որոնց համար այդ ժամանակ նա խոսեց, օգտվեցին և հզորացան: Նրանց մեջ բորբոքվեց սերն առ Աստված: Սա է կարևորը: Այն, ինչ նպաստում է փրկության: Մնացածը հոսում ու կորչում է պատմության մեջ, առօրյայի և ժամանակայինի ծովում:

Ուրեմն, ընթերցողը թող չզարմանա, եթե Բարսեղի Վեցօրյայում գտնի հնացած փիլիսոփայական ընկալումներ: Այլ կերպ լինել չէր կարող: Այդ տեսակետները, որոնք 4-րդ դարի փիլիսոփաների համար կազմում են ճշմարտություն, Բարսեղն օգտագործում էր որպես ճշմարտության զգեստ, շրջագիծ: Իսկ լեզվի ու զգեստի բնույթն էլ մաշվելն է, հնանալը:

Բարսեղի Վեցօրյայի քարոզները տեղի ունեցան պահոց օրերին, օրական մեկ անգամ, իսկ մի դեպքում էլ առավոտյան ու երեկոյան: Ունկնդիրները տարբեր էին ու բազմաթիվ:

Կեսարիայում առաջին անգամն էր, որ Եկեղեցին ներխուժեց հոգևոր ազատ տարածություն և այն նվաճեց սրով: Կասեինք, թե այդ թափով կատարած ներխուժումն էր ուսյալ աշ-

խարհ, և այժմ արդեն չէին վիճարկելու նրա ազդեցիկ ներկայությունը, նրա օրինական տեղը հոգևոր աշխարհում:

Այսպիսով, Բարսեղի դեպքում զարմանալին այն է, որ ոչ միայն հաջողվեց այն, ինչը ծրագրել էր, այլև այն, ինչը անգամ չէր երևակայել: Եկեղեցու անմիջական ընդունվելը որպես հոգևոր ազդակ: Ոչ ավելի, ոչ պակաս, մայրաքաղաք Կեսարիայում ստեղծեց նոր կլիմա: Եվ այդ ուներ հսկայական նշանակություն Եկեղեցու ընթացքի համար:

Իսրայելի երգերը և Եկեղեցու բարոյականը:

Վեցօրյայի քարոզներից հետո Բարսեղն սկսեց նաև Սաղմոսների մեկնությունը, որոնք Իսրայելի երգն էին առ Աստված:

Քրիստոնեական հոտի գործնական նոր անհրաժեշտությունները նրան տանում էին նոր լուծումների: Ամեն օր շփվում էր հավատացյալների հետ: Բժիշկը նաև հետևում էր նրանց հոգևոր խնդիրներին: Նրանց անհրաժեշտ էր ներքին մշակում: Չէր բավարարում այն, որ Վեցօրյայի քարոզներից հետո քրիստոնյաները զգում էին իրենց հաղթանակած: Սա առաջին հաղթանակն էր, հիմնաքարը: Սրանից հետո պետք է ամեն օր ապրեին եկեղեցու բարքով, որը վերափոխեց նրանց: Բայց այդ վերափոխվելը պետք է լիներ շարունակական: Այն պահանջում էր հոգեկան պայքար ամենօրյա կռիվ:

Հոգևոր առաջընթացը կատարվում է շարունակական պայքարով և բազում փոքր հաղթանակներով, որոնք լի են նաև պարտություններով: Տեսնում էր, որ անհրաժեշտ էր օժանդակել հավատացյալներին, նրանց օգնել այս դժվար վերելքի ճանապարհին: Եթե օգտագործեր հույն ստոիկ փիլիսոփաների լեզուն, կասեր, թե նրանց պետք է օգնել բարոյական կատարելության հասնելու համար: Բայց այդպես չէր ասում: Եկեղեցու սկզբունքը և բարոյականությունը մի ուրիշ բան էր: Այն ճշմարտություն էր և ոչ թե փիլիսոփայական հորինվածք: Ուրեմն, ինչպե՞ս փոխանցի այդ բարոյականությունը: Ի՞նչ անի, որ հավատացյալները սիրեն այդ և պայքարեն հանուն նրա:

Անշուշտ, նա շատ լավ գիտեր փիլիսոփայական բարոյականությունը, շրջանառում էին նաև մի շարք ձեռնարկներ: Ուրեմն, ի՞նչ անի: Արդյո՞ք ինքը ևս կազմի բարոյականության մի ձեռնարկ փիլիսոփայության օգնությամբ: Ոչ, այդ ճիշտ չէր համարում: Այդ չէր լինի Եկեղեցու հարազատ արտահայտությունը: Դիմեց Եկեղեցու կյանքին: Ինչո՞վ էր սնվում, ինչպե՞ս էր առաջանում դեպի Աստված: Սաղմոսներով, որոնցով օրհներգում էր Աստծուն, դրանցով արտահայտում իր պայքարը Աստծուն նմանվելու համար:

Ահա նա գտավ այդ հիմնահարցի լուծումը: Պիտի մեկնաբաներ Սաղմոսները, որպեսզի հավատացյալների սրտերում ներշնչեր բարոյականությունը՝ Եկեղեցու պայքարի բարոյականությունը:

Եթե քրիստոնյան չի պայքարում հանուն այդ բարոյականության, հարազատ քրիստոնյա չէ: Իսկ եթե ուղիղ հավատք չունի, չի կարող ձեռք բերել այդ բարոյականությունը: Այսպիսով, Սաղմոսների օգնությամբ նպաստեց հավատացյալների հոգևոր զարգացման: Այստեղ չկար այն փիլիսոփայական կտրվածքը, ինչ Վեցօրյայի դեպքում: Չէր անում փիլիսոփայական այն ընդհանրացումները, որ մեզ հայտնի են նախորդ քարոզներից: Առաքիչություն, բարոյականություն: Միայն այդ էր նպատակը: Այդ պատճառով էլ իր այս նոր քարոզներում փոխեց իր դիրքորոշումը այլաբանությունների հարցում, որի մասին արդեն խոսեցինք:

Այլաբանության մասին Բարսեղը կասկածում էր: Դրա միջոցով մարդ կարող էր ստիպել Ս. Գրքին ասել ցանկացած դեպքում: Քարոզել տարբեր հավատք, քան այն, որ քարոզում է և որով ապրում է Եկեղեցին: Բայց այստեղ հարցերը տարբեր են: Եթե ուշադիր և ողջագոհությամբ մարդ այլաբանի Սաղմոսների որոշ բառեր, ոչ թե նոր գաղափարներ փնտրելով, այլ որպեսզի հավատացյալներին խթանի հոգևոր պայքարի, այդ չարիք չէ, ոչ էլ վտանգավոր: Ինչ-որ վերագրումներ, ինչ-որ նույնացումներ չեն վնասի, քանի որ չեն առաջադրում պարզ ճշմարտությանը փոխարինող նոր գաղափարներ: Ընդհակառակը, դրանք հարմար միջոց են դառնում, որպեսզի պարզ հավատացյալները հասկանան այն, ինչը նմանվելն է Աստծուն, Հոգու բարոյականության գեղեցկությունը, առաքիչության գեղեցկությունը:

Սաղմոսների մեկնություն Բարսեղին առիթ է տալիս զբաղվելու նաև հասարակական-բարոյական հարցերով: Այսպես, օրինակ, զբաղվում է հարուստ-աղքատ առնչությամբ, վաշխառուների, փոխատուների և այլ թեմաներով:

Նրա դիրքորոշումը միշտ բյուրեղյա է, լուսավորված Եկեղեցու կենսափորձով: Այնպիսի ժամանակ, երբ ընչեղ հողատերերը ամենագոր էին, նա ծառանում է նրանց առաջ ասելու համար, թե նրանք այդ հարստության գործակալներն են, ոչ թե տերերը:

Փոխատվությունը պետք է լինի բարեգործություն, և ոչ թե ապօրինի հարստացում աղքատների հաշվին:

Փոքրերի աշխատանքը՝ զրպարտություն:

Բարսեղի գործունեությունը ավելի լայն էր: Կեսարիան ունենալով իբրև կենտրոն, նա աշխատեց ուղղափառությունը վերահաստատել: Ոչ միայն Կապապադովկիայում և Պոնտոսում: Փոքր Ասիայի այլ շրջաններում ևս, ինչպես Գաղատիան Անկյուրա կենտրոն:

Իբրև Կեսարիայի հզոր Մետրոպոլիտի առաջին օգնական, խորհրդական և ներկայացուցիչ իր ունեցած հեղինակությամբ, նա հետևում և ազդում է Փոքր Ասիայի Եկեղեցական գործերի ընթացքի վրա: Բայց առավել արդյունավետ դառնում էր իր ազդեցությունը իր մեծ օժտվածության ու շնորհի պատճառով: Շրջանում բոլորը ճանաչում էին, թե ով է Բարսեղը: Նրան զրպարտելիս նպատակ ունեին նվազեցնել այն տպավորությունը, որ գործում էր նրա ողջա-

խոհությունը, պատրաստվածությունը և ուղղափառությունը: Նրա այս շնորհներով շատերը հիանում էին: Այդպես նա կարող էր ազդել եկեղեցականների կազմավորման վրա: Նրան ատում էին քչերը: Սրանք էլ հանձնվեցին գրպարտության խրախճանքի: Սա լավագույն միջոցն էր ոչնչացնելու Ուղղափառության ահավոր տարրին՝ Բարսեղին: Բայց նրանք հարվածում էին մի այրի, որն ինչքան հիվանդ մարմին ուներ, ներկայացնում էր այնքան պողպատյա հոգի:

Եվ մարդ մտածի, թե այս բոլորը սկսեցին Բարսեղի հաջողություններով: Այն ժամանակ, երբ իր մեկնողական քարոզներով հավատացյալներին պարզեցրել էր Եկեղեցու սուրբ կերակուրը: Այն ժամանակ, երբ գլխավորապես կարողանում էր նա առաջնորդել և պահպանել ուղղափառ հավատքի ուղին: Այն ժամանակ, երբ շրջանառության մեջ էր նրա «Ընդդեմ Եվնոմիոսի» երկը, որը հիմնավորում էր Սուրբ Երրորդության մեկ էությանը երեք անձերի աստվածաբանությունը:

Սատանան խառնվեց Բարսեղի ցնցող ներկայությունից: Ուստի կազմեց իր ծրագրերը: Ուսումնասիրեց դրանք և դարձրեց սուր խոցող, որպեսզի հնարավորին չափ ցավ պատճառեն: Այդ ծրագրերը կիրառելու համար կային շատ մարդիկ: Սատանան ընտրեց մեծ զգուշությամբ: Պետք է լինեին արդյունավետ: Ուղղափառներ և ընկերներ:

Սրանք էլ դարձան գործիք նրան չեզոքացնելու համար:

Եկեղեցական մեծ կենտրոններում տարածում էին, թե Բարսեղը ճիշտ հավատք ունի: Մեծ մասամբ, անշուշտ, խոսում էին խառնաշփոթ: Հաճախ բարձրացնում էին իրենց ձայնը և մեղադրում էին նրան անգամ սաբելականության մեջ: Նրան, ով հիմնավորում էր Եկեղեցու աստվածաբանությունը: Նրա դեմ խոսում էին տարբեր քաղաքներում, երբեմն նաև Կեսարիայում: Բայց նրանք հենվում էին միայն բամբասանքների վրա: Այդպես կլինի մինչև նրա կյանքի վերջը:2

367-ի մի օր, զայրացած, վերցնում է փետուրը, այն թաթախում է թանաքի մեջ և դառնությամբ ասում է Անկյուրայի Աթանաս եպիսկոպոսին, որը իրոք ուղղափառ էր:

- Օրհնյալ: Չե՞ս կարող ինձ հարցնել: Հայհոյում ես ինձ սպառնում, քո ձեռքում ինձանից մի բառ անգամ չունենալով: Մի՞թե այնքան դժվար էր երկու բառ ինձ գրել՝ «Բարսեղ, ի՞նչ ես մտածում այս ամենի մասին: Քեզ մեղադրում են այս և այս հարցերում: Ընդունո՞ւմ ես»: Այս ամենից ոչ մեկը չես արել: Միայն ինձ սպառնում ես: Ի՞նչ է: Մերջապես, հերետիկոսի տպավորություն են թողնում:

Անկյուրայից ժամանած ուղևորներ հաղորդում էին Աթանաս եպիսկոպոսի վարմունքի մասին: Անվերջ խոսում էր Բարսեղի դեմ:

- Աթանաս,- ասում է Բարսեղը,- քո խոսած ձևը ցույց է տալիս, թե ոչ միայն կասկածներ, այլև ապացույցներ ունես իմ դեմ: Դե, ուրեմն, որո՞նք են այդ ապացույցները:

Բարսեղի հոգին փոթորկվում է: Չայրույթը խեղդում է նրան:

- Արա ինչ որ կամենաս, Աթանաս: Բայց իմացիր, որ չեմ վախենում: Արհամարհում եմ քո սպառնալիքները:

Մեծ հոգին շուտ է ուշքի գալիս: Իրեն տիրապետում է Սուրբ Հոգու օգնությամբ և դառնում առավել ողջամիտ:

- Աթանաս: Ինձ հետաքրքրողը քո զրպարտությունները չեն, այլ հավատի հարցում քո ճշգրտությունը: Այդ է ինձ մխիթարում: Դու ուղղափառ ես և Եկեղեցու հզոր հենարան: Այդ բավական է, որպեսզի մոռանամ քո վրիպումները:

Ինչո՞վ մարդ չափի այս ողջամտությունը, այսքան սրբությունը: Աստված իմ, ինչքան մեծացնում ես մարդուն: Բարսեղը, թեև դեռևս քահանա, ուժեղ ազդեցություն ուներ եկեղեցական գործերի ընթացքի վրա: Կամային բնավորություն ուներ և չէր կարող ընթացքը որոշելուց դուրս մնալ: Միաժամանակ արտակարգ լուսավորված էր զգում հղոր խոսքով բեռնավորված: Նա, ով ունի ճշմարտության գիտակցումը, զգում է նաև այն արտահայտելու անհրաժեշտությունը: Սա Բարսեղի դեպքն էր: Ուրիշ եպիսկոպոսներ, որոնք իրապես գիտեին, թե ով է Բարսեղը, չէին վիճարկում տարբեր հարցերում ունենալու իր վճռական խոսքի իրավունքը: Անգամ թվում է, թե հաճախ ինքը շփումներ էր նախաձեռնում և շարունակում Փոքր Ասիայի եպիսկոպոսների և մետրոպոլիտների հետ: Նրա բոլոր համաձայնությունների և ծրագրերի նշանակետն էր Ուղղափառության և Եկեղեցու միասնականության պահպանումը: Իր այդ փորձերում նա երբեմն հաջողվում էր, երբեմն դառնանում: Այդ երևում է մի նամակից, ուղղված իր համաքաղաքացի Նեոկեսարացիներին, նրանց եպիսկոպոսի մահվան առիթով 367/8-ին:

Այդ եպիսկոպոսի հասցեին արված գովեստները շռայլ են: Բարսեղը խորը հորզված էր այդ սրբազան անձնավորությունից: Նրա մասին խոսում է այնպես, որ մարդ կարծում է, թե մեծացնում է այն շնորհները, որ ընդհանրապես պետք է ունենա ամեն մի ճշմարիտ եպիսկոպոս:

Քանի որ մենք գտնվում ենք Բարսեղի եպիսկոպոս ձեռնադրման նախօրեին, կարող ենք ասել, թե նա «նախընտրական» խոսքում ասում է, թե ինչպիսին պետք է լինի եպիսկոպոսը: Այսուհանդերձ, Նեոկեսարիայի եպիսկոպոսը, որն իբրև նախօրինակ ծառայեց, միշտ չէ, որ համամիտ էր Բարսեղին Եկեղեցական հարցերի կարգավորման և լուծման առթիվ:

Բայց դա չի ստիպում Բարսեղին, որ նա պակաս հարգի երանելի եպիսկոպոսին: Մխալները հոգևոր մարդուն չեն անի պակաս սրբազան և պակաս հարգարժան: Նրա սրբության չափանիշը այն շնորհներն են, որ Աստված վստահել է նրան: Եվ ոչ այն սխալները, որ կարող է ինչ-որ պահին կատարել: Մեղք չի գործում միայն Աստված:

Նեոկեսարիայի Եկեղեցու համար Բարսեղը շատ է հետաքրքրվում, քանի որ խոսքը իր հայրենիքին է վերաբերվում: Այնտեղ ապրող ընկերները, ազգականները անվերջ կենդանացնում էին նրա հետաքրքրությունը: Աստծու օգնությամբ այս եկեղեցին մնաց բացարձակապես ուղղափառ, արիոսականների ամբողջ տեղատարափի ընթացքում: Ուրեմն, այժմ հանձնվի՞

հերետիկոսների, երբ նրա մեկ որդին սկսել է այդքան մեծ դեր խաղալ եկեղեցական գործերում: Իր մտքում այդ չէր տեղավորում: Այդ ընդունում էր իբրև անձնական վիրավորանք:

Մերձավորի գավր և սրբի մեծությունը ահավոր սովի ժամանակ:

Հին հեղինակներից ովքեր որ թելուզև փոքր-ինչ զբաղվել են մեր սուրբ հերոս Բարսեղով, հիացած խոսում են 367-369-ի Կապադովկիան խարազանած մեծ սովի ժամանակ նրա ծավալած գործունեության մասին:

Բնակիչները զրկվեցին ամենաանհրաժեշտ բաներից: Սննդամթերքի պակաս սկսվեց կամաց-կամաց և հանգեց այն ահավոր սովին, որ տարածվեց Կապադովկիային սահմանակից գավառներում: Սովը կյանքեր էր հնձում: Հատկապես քաղաքներում: Մանավանդ Կեսարիայում աղետն ընդունեց սարսափելի չափեր:

Բացօթյայում և գյուղերում մարդիկ կարող էին ինչ-որ բան ճարել: Վայրի խոտ, որս և այն սակավը, որ կարող էին տալ արտերը առանց անձրևի: Իսկ Կեսարիայում: Այստեղ սովը անհաղթահարելի էր, անբուժելի: Ոչ այն պատճառով որ պահեստները դատարկ էին: Երբեմն ինչ-որ բան, այն էլ շատ, գտնվում էր:

Մեծ ճգնաժամը վրա հասավ ձմռանը: Ինչպե՞ս արտահանումներ կատարեին, երբ ճանապարհները ձմռանը փակվում են, դառնում են անպետք: Իրենց ապրանքների դիմաց վաճառականները կարող կլինեին պարենային ապրանք ներմուծել: Բայց ճանապարհները փակ էին և՛ ներմուծման, և՛ արտահանման համար: Այդ ողբերգությունը հաճախ է չարչարում միջերկրյա լեռնային այն վայրերը, որոնք հնարավորություն չունեն ծովից օգտվելու:

367/8-ի ձմեռը երևի ամենավատն էր: Բարսեղը դուրս էր գալիս քաղաք և հիվանդանում էր այդ չարիքը տեսնելով: Սովը... ամենուր սովը...: Տաճարները ևս դատարկվեցին: Հավատացյալները հիվանդ պառկած էին տանը և քայլելու ուժ անգամ չունեին: Իրավիճակը անգթորեն հարվածում էր դյուրագգաց Բարսեղին: Կար մեկ լուծում՝ աղոթել: Ժամերով ծնկի էր գալիս, աղաչում Աստծուն: Հավատացյալներին կոչում էր պաղատելու: Մահաբերը չէր նահանջում: Բարսեղին առավել խորը ցնցեց երեխաների տառապանքը: Տեսնում էր նրանց թառամելը, թոշները, կորչելը մատաղ հասակում: Սրան չդիմացավ: Կովեց ինքն իր հետ: Անհրաժեշտ էր մի բան անել երեխաների համար: Չէր դիմանում նրանց մահվան: Չէր կարող ինքը ապրել, իսկ նրանք կորչեն: Նրա սրտում երկրաշարժ եղավ: Նրա աղոթքը հաց չէր տալիս, կյանքեր չէր փրկում: Ուրեմն, մեկ ուրիշ բան, ուրիշ բան... Բայց ի՞նչ և ինչպե՞ս:

Մեծ գործի համար դժվար որոշում ընդունեց: Երեխաներին պիտի հաց տա: Եվ ոչ միայն այս երեխաներին: Նրանց պիտի փրկի մահից և խայտառակությունից: Բայց ինչպե՞ս անել: Ինքը կոտորվի հարուստների առաջ: Նրանք էլ պիտի կռանան Աստծու շնորհի առաջ: Նրանց առաջ մտրակի նման սպառնալից պիտի բարձրանա, պիտի խնդրի և պիտի խարազանի:

Կեսարիայի հարուստները և խոշոր առևտրականները այդ ժամանակ դարձել էին ահավոր խոց ժողովրդի համար: Որպես հեռատես ձեռնարկատերեր, նրանք տեսնում էին մոտեցող փոթորիկը: Եվ շարունակ կուտակում էին առաջին անհրաժեշտության ապրանքներ և դրանք շուկայում չէին վաճառում սովորական գներով: Նրանք դարանակալ գազանների պես սպասում էին խոշոր զոհին: Նրանք համբերատար սպասում էին, քանզի նրանց փորը կուշտ էր: Նրանք սրում էին իրենց մագիլները և նրանց անխիղճ հոգին ծրագրում էր արյունաքամ անել չքավորներին: Մարդ ինչքան կարող է փոքր լինել: Երբ պարենի պակասը սրվեց, զգույշ բացեցին պահեստները: Անշուշտ իրենց սևշուկայական գործը կատարելու համար: Չքավորները վաճառում էին իրենց տնական իրերը և իրենց անձը մի կտոր հացի համար: Եվ Կապադովկիայի հարսը՝ գեղեցիկ Կեսարիան, դարձավ իսկական ջունգլի: Շատերը վայրենացան մի կտոր հացի համար, քչերն էլ մի կտոր ոսկու համար:

Պետական իշխանությունները հաճախ հիշեցին, թե պետք է ինչ-որ բան անել սահմանափակելու համար անկուշտ վաճառականներին: Բայց մատնվում էին անհաջողության: Ջունգլիում օրենքը թելադրում է դաժան գազանը: Ուրիշ ոչ ոք:

Այս քառում, երբ ուժեղները դառնում են ավելի ուժեղ և տկարներն ավելի տկար, կատարվեց հրաշքը: Իրերի սարսափելի այս վիճակը շրջվեց: Մի փոքրամարմին, թուլակազմ այր բարձրացավ այդ քառսի միջին: Աստված նրան այնքան մեծացրեց, որ բոլորը տեսնում էին:

Բարսեղն իր ձեռքում խարազան չէր կարող պահել: Բայց նրա խոսքը դարձավ անգութ մտրակ: Նա բարձրացնում էր այդ և վայ նրան, ում նշան էր բռնել: Եվ մինչ նա խոսքի խարազանով պատառոտում էր հարուստների հոգիները, նույն ատեն մեղմացնում էր խնդրանքով և մխիթարիչ խոսքերով:

Կեսարիան հիմքից ցնցվեց: Բարսեղի խենթությունը սահման չունեց: Մինչ շատերը նրան համարեցին խելագար, Աստծու շնորհը մեղմացրեց հարուստներին և նրան՝ Բարսեղին, հացահատիկ վստահեցին:

Այժմ մարդ ի՞նչ մտածի նրա աղոթքի արդյունքների մասին: Բարսեղը ջերմորեն խնդրեց Աստծուն փրկելու կապադովկիացիներին սովից: Անապատի մանանան չէր տեղում: Ոչ էլ Բարսեղը Եղիայի մնան կարող էր ուտելիք հանել երբեք չդատարկվող պահեստից: Բայց սա արդյո՞ք նշանակում էր, որ Աստված այլևս աղոթքներ չէր լսում, որ աստվածային շնորհքը չթեքվեց դեպի Կապադովկիա: Անշուշտ ոչ: Ուղիւն էր միայն տարբեր:

Այդ ժամանակ աստվածային գործությամբ լցվում էին դատարկ պահեստները և անապատը: Այժմ շահագործող առևտրականները դառնում են առատաձեռն: Տալիս են սովյալների համար: Գազանները ընտելանում են: Մի՞թե սա նույնպես մեծ հրաշք չէ:

Բարսեղի համար եկավ ժամը, երբ անգամ չէր հասցնում աղոթել տանը: Աղոթում էր չքավորական թաղերում և շուկաներում քայլելիս: Երբ արդեն խոնարհվեցին հարուստները, սկսեց ուրիշ գործ: Երբեմն այդ դառնում է ավելի դժվար, թեև հեշտ է թվում: Հավաքել և դասավորել

վտանգված սովյալներին, որոնք ավելի կարիք ունեն, որոնք գտնվում էին մահվան շեմին: Ով շատ է քաղցած, վայրենանում է: Նշանակություն չունի, թե հացի սովյալ է, թե ոսկու: Բավական է, որ խիստ սոված է, ինչ-որ չափից այն կողմ: Այնժամ նա դառնում է գազան:

Դարձյալ տառապանք, տանջանք: Այն տարբերությանը որ այժմ մարմինների և հոգիների ճիրանները բթացել էին, հուսահատվել և հեշտ էին ջարդվում: Սովյալ դու չքավոր: Քանի՞սն են աշխատում քեզ կորստի մատնել: Ինչքա՞ն են աշխատում քեզ ստորացնել:

Եվ այս մարդը, ով լավ օրերին էլ ուտում էր աղով հաց ու խոտ, տես թե ինչքան տանջվում է քեզ համար: Տես, թե ինչպես է տառապում, որ կյանք տա քո նվաղած մարմնին:

Կազմակերպեց աշխատանքային խմբեր և ընդարձակ մի վայրում հավաքեց առավել սովյալներին: Առաջին հերթին երեխաներին: Ապա այրերին, կանանց, ծերերին, երիտասարդներին, որոնք հազիվ սողում էին, ու քիչ ևս նրանք պիտի փչեին իրենց վերջին շունչը: Այս ճամբարներում հազարավոր մարդիկ մի քիչ ճաշ գտնում էին ուշքի գալու համար: Առաջին շարքում միշտ երեխաները: Եվ չկարծեք, թե այս սուրբ մարդը անում է այն, ինչ սովորական մարդիկ: Այստեղ ևս նա մեծ էր, ձեռնբաց: Նա կերակրեց ոչ միայն քրիստոնյաների երեխաներին, այլև հեթանոսների և հերետիկոսների երեխաներին: Նա հայր էր նաև հրեա մանուկների համար: Սրանք ևս փրկվեցին նրա թևերի տակ: Նա հաշվի չառավ, որ նրանց ծնողները անում էին ամեն ինչ իր գործին խանգարելու համար:

Բարսեղի գլխավորությամբ աշխատանքային խմբեր անցնում էին իշխանավորների տները և պահեստները, հավաքում առաջին անհրաժեշտության ամեն ինչ: Դրանց մի մասը իրենց շալակով, մյուս մասը՝ ջորիներով բերում էին ճամբար: Այստեղ կաթսաների մեջ ճաշ էին պատրաստում, որով կյանքի էին վերադարձնում սովից մահամերձ հազարավոր կապապողված կացիների: Մարդասիրական այս ճամբարներում Բարսեղը չէր հանգստանում: Նրա գործը բազմակողմանի էր: Գլխավորում էր հանգանակությունները, ճաշի պատրաստումը, ընդհանուր բաշխման աշխատանքները: Նա դարձյալ ու դարձյալ այցելում էր ընչեղներին:

Մենք մոռացանք հիվանդությունները, որոնք հնձում են, երբ սովը թուլացնում է մարմինները: Ժամանակն է վերհիշելու Բարսեղի մյուս մասնագիտությունը: Ընթերցողը կհիշի, որ երիտասարդ Բարսեղը Աթենքում սովորեց նաև բժշկություն: Իր անձնական ֆիզիկական թուլության պատճառով և ի սեր իր ընկերների, նա չմոռացավ Հիպոկրատի մասնագիտությունը:

Անհավատալի է: Ճամբարում աշխատեց նաև իբրև բժիշկ: Արեց հնարավոր ամեն ինչ մարմիններ բուժելու համար: Մարդկանց մարմինների համար հետաքրքրվում էր այնպես, ինչպես նրանց հոգիների համար: Աշխարհում մեծ է հռչակվում նա, ով դառնում է Տիրոջ մեծ ընդօրինակողը: Եվ Բարսեղը հիանալու աստիճան օրինակեց Տիրոջը: Նա սոսկ չքարոզեց: Նա կապեց գոգնոցը և գիշեր-ցերեկ ծառայեց սովյալներին և հիվանդներին:

Սովի տարիների նրա քարոզներից պահպանվել են երեքը՝ ուժեղ և խարազանող բնագրեր: Դրանցում լուծում է ընչեղության հիմնահարցը և ցնցում է հարուստներին: Հարստություն-

նը պարզև է, միջոց՝ մարդու բարօրության համար: Ընչեղը հարստության կարգավորողն է: Պետք է այն ուղիղ այնտեղ ուր անհրաժեշտ է, և ոչ թե սեփականացնի: Այդ դրույթը օտար չէ հունական ժողովրդական իմաստասիրության:

Այդ երեք քարոզներն են՝ «Հարստացողներին», «Սովի ու երաշտի ժամանակ», և այն ճառը որ ասել է անմիտ հարուստի խոսքի առթիվ:

Հիվանդությունը: Ներդաշնակության կորուստը: Հոգսեր:

Կապպադովկիայի և Կեսարիայի վրա ընկած մահացությունը մեծ ցավ պատճառեց Բարսեղին: Բայց մահաբերին դիմագրավելու համար անհրաժեշտ եղան մեծ ջանքեր, ինչը և քայքայեց նրա հիվանդագին մարմինը: Նա սպառվելու աստիճան աշխատել էր 367-ի աշնանից մինչև 368-ի աշունը: Նրա թույլ կազմը չդիմացավ: Ջարդվեց ֆիզիկապես և հոգեպես: Եթե սիրտը լալիս է, եթե մարմինը տանջվում է, հիվանդությունը շուտ է գալիս: Գիմադրող երկու բերդ կա՝ մարմինը և հոգին: Գերիշխում է մերթ մեկը, մերթ մյուսը: Եթե այդ երկուսն էլ նվաճվեն, ապա շատ դժվար կլինի մարդու ազատագրվելը: Այդպես կատարվեց Բարսեղի դեպքում: Ծանր հիվանդացավ: Սովն սկսեց նահանջել: Հազարավոր կյանքեր փրկվեցին նրա ջանքերով: Այդ ոչ ոք չէր վիճարկում, գոնե բացահայտ: Անշուշտ կային ոմանք, որ չէին կամենում, որ Բարսեղն այսքան շատ հաջողություններ ունենար այսքան կարճ ժամանակում: Այդ բացահայտեցին երկու տարում, երբ վախճանվեց Եվսեբիոսը և մաքուր հոգիները ուզում էին որպես նրան հաջորդ տեսնել Բարսեղին: Այդ հարցին մենք դեռ կանդրադառնանք:

Այն ինչ պետք է այստեղ նշենք, ժողովրդի դիրքն է: Ժողովուրդը, որը հերոսն է ամեն մի հասարակության: Բոլոր ժամանակների հզորները շողոքորթում են նրան, երբ ուզում են շահագործել նրան, և թողնում են որ նա զկռտա, եթե նրա կարիքը չունեն:

Այս ժողովուրդը, որը սովորաբար լինում է անուս, սակայն նրա զգայարանները հազվադեպ են սխալվում, Բարսեղին դիտեց իբրև մեսիա: Ի դեմս նրա տեսավ ժողովրդի ընտրյալին, որ կարողացավ իրեն ազատագրել բնության տարերքից, սովից, հարուստների տմարդությունից և հոգևոր խավարից: Այս ամենը գերբավական էին, որպեսզի նրան տեսնեին իբրև Աստծու առաքյալ, իբրև ազատարար: Եվ բոլորովին չզլացավ նրան պաշտելու և հարգելու: Ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն պահ, ամեն առիթով ժողովուրդը նրա նկատմամբ տաժում էր բացարձակ նվիրվածություն, անսահման երախտագիտություն: Անցնում էր նրանց մոտով և նրանք այդ համարում էին բացառիկ պատիվ, օրհնություն: Բարևում էր նրանց, և հավատում էին, որ նրանց սրբություն է դիպչում: Նրա խոսքերը պահում էին իրենց հիշողության ցուցափեղկում, իրենց սրտի խորքում: Երբ խոսում էին նրա մասին, հարզանքից ցածրացնում էին իրենց ձայնը: Հաճախ էին մտածում նրա մասին, բայց անունը քիչ էին արտասանում: Այդպես է լինում սրբությունների դեպքում:

Մի կետից հետո Բարսեղի ներկայությունը արդեն անհրաժեշտ չէր: Կարող էր գործը շարունակել նաև իր սենյակից: Այդպես կամեցավ Սուրբ Հոգին:

Նրա հիվանդությունը անցողիկ չէր: Բարսեղը լավ գիտեր, որ նույն 11արդի բորբոքման հետևանք էր, որը իրեն պիտի տանջի ամբողջ կյանքում: Ընտելացավ հիվանդությանը: Բայց սիրտը նեղվում էր, քանզի չէր կարող իր ծրագրերը իրագործել:

Երբ սովի հարցերը կարգավորվեցին, ինքնաբերաբար շրջվեց դեպի Եկեղեցու ընթացիկ գործերը: Ինչպե՞ս պիտի ծառայի հիվանդ վիճակով: Երեց դառնալու օրից սկսեց պայքարել Եկեղեցիների միասնության համար: Գործ, որը պահանջում էր մեծ հեղինակություն և ճշմարտություն: Այդ ուներ: Պահանջվում էր դիմանալ ուղևորություններին: Այդ չունեիր: Ավելի ճիշտ, քիչ ուներ և հազվադեպ: Բայց չէր հանգստանում: Նրա նամակներում շատ է խոսվում ուղևորությունների մասին և ավելի շատ ուղևորությունների ծրագրերի մասին: Լ Նա կարող էր քիչ ուղևորություններ կատարել: Այդ իսկ պատճառով ուղարկում էր շատ նամակներ: Գոներ նրա խոսքը հասնում էր այնտեղ, ուր իր մարմինը չէր կարող գնալ:

Այդպես էլ 368-ի նոյեմբեր-դեկտեմբերին: Ծրագրում էր գնալ Ասորիքի Սամոսատ քաղաքը: Մի հին քաղաք, որտեղ եպիսկոպոս էր իր բարեկամ Եվսեբիոսը: Բացառիկ հոգևոր այր, ուղղափառ, մարտնչող, սուրբ: Նա ուներ ամեն ինչ, որպեսզի Բարսեղը հարգեր նրան, բացահայտեր իր հիասթափությունները, խորհուրդներ հարցներ նրանից և հատկապես խնդրեր նրա աղոթքները: Եվսեբիոսի հետ խոսում էր լիովին ազատ: Նրանց կապում էր խորը բարեկամություն, հիմնված նրանց ուղղափառության վրա: Իրար նկատմամբ ունեին բացարձակ վստահություն և սեր: Ահա թե ինչու փափագում էր նրան այցելել, նստել նրա կողքին, զրուցել, հանգստանալ մի քիչ իրար նայելով և իրար լսելով: Եվ հետո քննարկեն Եկեղեցու հարցերը, իրար կողքի աղոթեն: Բայց չէր կարող նրան այցելել: Պատճառը այնքան իր առողջությունը չէր: Նա մի քիչ կազդուրվել էր: Իր առողջանալը վերագրում էր Եվսեբիոսի աղոթքներին: Արդեն ձմեռը վերահաս էր: Ինչպե՞ս ուղևորվեր այսքան հեռու՝ Ասորիք, Եմեսիայ մոտ: Ճանապարհները ձմռանը ծածկվում էին ձյունով: Կեսարիայից մինչև Սամոսատ ուղևորը անցնում էր մեծ թվով լեռնաշղթաներ, հեղեղատներ, ձորեր ձյունածածկ բացատներ, որտեղ կորչում էին ճանապարհի հետքերը:

Բայց Կեսարիայում ևս 367/68-ի ձմեռը շատ խիստ էր: Բարսեղը ստիպված մնում էր տանը, թեև հիվանդության նույն անցել էր: Ուստի ցավով հետաձգեց ուղևորությունը: Բայց ոչ հանգստանալու համար: Անկյուրայի և Նեոկեսարիայի Եկեղեցիները տազնապի մեջ էին: 368-ի վերջում մահացան նրանց եպիսկոպոսները, որոնք ուղղափառ էին: Այդ երկուսի մասին մենք արդեն խոսել ենք: Նեոկեսարիայի եպիսկոպոսը մեծ դեմք էր, հովվապետի տիպար, ինչպես նրան ներկայացնում է Բարսեղը: Անկյուրայի եպիսկոպոսը փոքր դուրս եկավ: Բարսեղի հանդեպ փոքրոգի: Ընդունեց նրա դեմ եղած զրպարտությունները և անհիմն մեղադրեց: Դառնացրեց Բարսեղին և մեծապես հուսախաբ արեց:

Այդ ամենը քամին տարավ Բարսեղի սրտից: Հենց որ վախճանվեց Անկյուրայի Աթանաս եպիսկոպոսը, Բարսեղը մխիթարիչ նամակ հղեց հոտին: Բայց չէր մխիթարում միայն: Նա գովերգում էր լուսահոգի Աթանասին նրա ուղղափառության համար: Երանում է նրան, որ բարձրացավ դեպի երանելի կյանք: Հիշատակում է, թե ինչքան ծառայություն մատուցեց և բարկանում է, որ «կամեցավ» մեկնել Քրիստոսի մոտ և չգերադասեց մնալ իրենց մոտ:

Անգամ ոչ մի խոսք այն դառնությունների մասին, որ իրեն պատճառեց Աթանասը: Բավական է, որ նա ուղղափառ էր: Մխավվելը մարդկային է: Եվ եթե անգամ մեռնելուց առաջ հասկացավ իր սխալը և տվեց անհրաժեշտ բացատրություններ, դարձյալ չի նվազում Բարսեղի բարձր վերաբերմունքը: Որպեսզի դառնությունը մոռացվի, երկար ժամանակ է պետք և մեծ սիրտ: Առաջինը անծախս է, իսկ երկրորդը շնորհվում է Աստծուց նրանց ովքեր ձգտում են դրան: Բայց այդ դարձյալ հազվադեպ է:

369-ի վերջի գրեց իր հարգելի բարեկամին՝ Եվսեբիոսին: Սամոսատի Եվսեբիոսին և Գրիգորին միշտ հիշում էր իր մեծ նեղությունների ընթացքում: Եվ այս շրջանում էլ շատ ցավեր ունեցավ: Հիվանդությունը երկար ժամանակով նրան նետել էր անկողին: Չէր կարողանում աշխատել իր բոլոր ծրագրերը մնում էին որպես շավ ցանկություն: Դրանց մասին մտածում էր և գերադասում էր դրանք կազմած չլինել:

Իր վիճակն այս անգամ առավել վատ էր: Ցավն անտանելի էր: Կարելի չէր պատահածն ուտել: Չէր կարելի ծոմն արհամարհել: Նրա մարմինը քայքայվում էր: Այն աստիճան, որ չէր կարողանում վեր կենալ: Հազիվ կարողանում էր սողալ անկողնում: Սպասում էր մահվան ժամին: Ամեն օր, ամեն ժամ սպասում էր իր վախճանին: Իր կյանքը հիվանդության պատճառով դարձել էր մահվան սպասում: Մահվան ընտելացում: Այսուհետև Բարսեղի համար ոչինչ այնքան սովորական չէ ինչքան հիվանդությունը: Բայց դեռ տրամադիր էր կատակելու, նաև տհաճ գուգահեռներ անելու: Իր այդ վիճակում չի մոռանում եկեղեցական հարցերը: Ոչ ավելի ոչ պակաս տեղեկացնում է իր բարեկամ Եվսեբիոսին, թե իրենց վիճակը նման է իր մարմնի վիճակին:

Գալով իր թշնամիներին ու զրպարտիչներին, ինչ-որ չափով նրանց շնորհակալ էր, որ իր դեմ պակաս բաներ են անում, քան կուզենային անել: Ռեալիզմը նրան երբեք չէր լքում: Ատելությունը նրա դեմ անհատակ էր: Ամեն պահ կարող էր նրան ոչնչացնել: Բայց այդ չկատարվեց, ինչպես ինքն է ասում, որովհետև իր բարեկամ Եվսեբիոսը անվերջ աղոթում էր: «Խնդրում եմ քեզ, Եվսեբիոս մի՛ հոգնիր, շարունակիր: Քո աղոթքները ինձ փրկեցին»: Եվ ի՞նչ էր պակաս այդ մարդուն լացելու համար: Ասես թե բոլոր տառապանքները գումարվեցին նրա հիվանդ մարմնի վրա: Բայց ոչ: Այդ հիվանդ փոքր մարմինը չթ, որ դիմանում է այդ տառապանքին: Այդ նրա առյուծային ոգին է, աստվածային ոգին, որ կարող է տանել այդ տանջանքները: Եվ մարդկային ոգին դառնում է առյուծային, քանի այն կապված է Մուրք Հոգու հետ: Բարսեղը դեռ պահեստի ուժ ունեցավ: Այն ինչ նա դեռևս կարող էր անել քիչ մարդիկ կա-

րող էին անել: Մարդիկ նեղանում են իրենց հոգևոր հասակի համեմատ: Պետք է ունենաս մեծ սիրտ, շատ ցավելու համար: Պետք է մի քիչ Բարսեղ լինես:

Եվսեբիոսին հղված նամակը չէր գրել ողբերգելու համար իր մարմնի և Եկեղեցիների թշվառ վիճակը: Ուզում էր երկու բառ ասել մեկ ուրիշ ցավի համար, որ գոնե այդ պահին ավելի խորն էր, ավելի անտանելի: Բայց ինչպե՞ս խոսի նման ցավի համար: Երկնչում էր անգամ Եվսեբիոսի առաջ, որին խոստովանում էր ամեն ինչ:

- Եվսեբիոս, գիտեմ, որ այս տողերը կարդալուց պիտի ծիծաղես: Աղաչում եմ, այդպես չանես: Միայն դու ինձ կհասկանաս: Կտեսնես, որ ես իրավացի եմ: Ինձ համար ահավոր էր: Մայրս, Եվսեբիոս, գնաց իմ մոտից: Գնաց աշխարհից:

Դադարում է գրելուց: Արցունքը խեղդում է նրան: Ձեռքը դողում է: Անվերջ մտածում էր նրա մասին և դառնում ավելի անմխիթար: Ինչպե՞ս մոռանամ Եմմելիայի գեղեցիկ հոգին: Այսուհետ որտե՞ղ փնտրի այն խաղաղությունը, որ շնորհում էր նրան սուրբ ներկայությունը: Նրան կորցնելով, այժմ ավելի հասկանում է իր մոր գեղեցկությունը, որ սկսում էր նրա սուրբ մարմնից և հասնում անբիծ հոգուն: Բարսեղը զգում էր, որ կորցրեց գեղեցկության միակ ներդաշնակությունը: Եթե գրում էր Եվսեբիոսին, դա այն պատճառով էր, որ Եվսեբիոսը անպայման նրան ճանաչել էր Կեսարիայում: Մանավանդ, երբ Եմմելիան դեռևս երիտասարդ էր: Տարիների ընթացքում ինչքան որ անցնում էր նրա արտաքին գեղեցկությունը, այնքան փայլում էր նրա ներքին գեղեցկությունը: Աստծու խորը ճանաչումը նրան անչափ գեղեցկացնում էր, ողողում քաղցրագույն լույսով: Բոլորը մաղթում էին ապրել նրա լույսի տակ:

- Հավատա ինձ, սիրելի Եվսեբիոս: Նայում եմ շուրջս, փնտրում և չեմ գտնում որևէ դեմք այդ մեծ հոգուն համարժեք: Բարսեղն իր մոր հանդեպ ուներ մեծ սեր և առավել մեծ հարգանք: Տարբեր ակնարկություններից եզրակացնում ենք, թե նրա մոտ գտնում էր մխիթարություն, անդորր, իրական հանգստություն: Այնքան, որ ասում էր, թե իր միակ մխիթարությունը մնացել է մայրը: Այժմ կորցրեց նրան ևս:

Բարսեղի անձը հասկանալը շատ դժվար է, քանզի այն ունի բազմաթիվ անսպասելի, անակնկալ կողմեր: Մինչ ողբում էր մոր կորուստը, այսինքն, մինչ թվում է դյուրազգաց, քնքշահոգի, միաժամանակ հսկում ու վարում է Եկեղեցական տարբեր գործերը ամենայն սառնասրտությամբ և գործարարությամբ:

Մինչ նվաստանում է և արտասվելով խնդրում է Եվսեբիոսի մխիթարությունը և ընկերակցությունը, միաժամանակ դրսևորում է վճռականություն և սկզբունքայինություն, այնպես, որ հանդիմանի Եվսեբիոսի այն պատճառով, որ ուշացրեց Ասորիքի մյուս եպիսկոպոսների հետ արագ ընդունել որոշում, ինչի հետևանքը եղավ այն, որ արիոսականն ընտրվեց Տարսուսի եպիսկոպոս:

Մինչ թվում է խիստ և անողորմ իր անձի նկատմամբ, միաժամանակ, պետական աստիճանավորներին խնդրում է նպաստել ոմանց, որոնք օգնում են իրեն, խնամում և սատար կանգ-

նում: Այդպիսին, օրինակ, եղել է Դորոթեոսը, մանուկ Բարսեղին կուրծք տված ստնտուի որդին: Դորոթեոսը արդեն դարձել էր երեց և Բարսեղի հավատարիմ ընկերը և օգնականը տնտեսության հարցերում: Դորոթեոսը ընտանիքով հոգում էր Բարսեղին անհրաժեշտ պարզ սնունդը: Ընթերցողն անշուշտ հիշում է, որ այս սուրբ այրը երբ քաշվեց Իրիս գետի ճգնարանը, իր ամբողջ ունեցվածքը բաշխել էր աղքատներին: Իսկ եթե որևէ բան մնացել էր, այդ էլ նույն ձևով տրամադրեց սովի ժամանակ:

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Եպիսկոպոս րնտրվելը: Առաջին հոգսերը:

Ընտրությունը

Եվսեբիոս Կեսարացին մոտենում էր ճանապարհի վախճանին բազում հուզումներով և մեծ հաջողություններով երկար ճանապարհի: Ծնվել է հեթանոս ծնողներից: Ստացել է լավ կրթություն և վարել է բարձր պաշտոններ: Եղել է սենատական, մկրտվել է քրիստոնյա և բազմել է փոքրասիական ամենաբարձր մետրոպոլիական գահին, որպիսին էր Կեսարիան: Եկեղեցուն նրա մատուցած ամենակարևոր ծառայությունն այն էր, որ Բարսեղին վերցրեց իրեն օգնական և նրա վրա դրեց մետրոպոլիայի գրեթե բոլոր պարտավորությունները: Ծերունական հասակում ընկավ անկողին և մի քանի օր անց ավանդեց հոգին: 370-ի հունիս ամիսն էր:

Բարսեղը նրան ծառայեց նվիրումով: Բառացիորեն հանգիստ հանգավ Բարսեղի գրկում: Ծերունի Եվսեբիոսը հանգիստ վախճանվեց: Իր ետև թողնում էր Բարսեղին: Եկեղեցին, իր մոտ ունենալով Բարսեղին, ճիշտ ուղի կբռներ:

Սակայն դրությունը այնքան էլ վարդագույն չէր, ինչպես կարծում էր լուսահոգի Եվսեբիոսը: Քանզի հենց որ ծերունին փակեց աչքերը, շատեր իրենց աչքերը հարեցին Կեսարիայի վրա: Այդ ժամանակ Կեսարիան համարվում էր ավելի կարևոր անգամ Անտիոքից և Կոստանդնուպոլսից: Ոմանք այդ աթոռը գերադասում էին, որովհետև այն Ալեքսանդրիայից հետո ուղղափառության միակ կենտրոնն էր, որպեսզի քանդեն նրա ուղղափառությունը:

Սկսեց մի պատերազմ Կեսարիայի աթոռի շուրջ: Նենգ և չհայտարարված պատերազմ: Զրպարտությունը և չարախոսությունը անգթորեն սպանում էին խիղճը, ցեխոտում մաքուրներին, փայլեցնում անպիտաններին:

Չգիտենք, թե Բարսեղն ինչպե՞ս հանգեց այդ որոշման: Այդ մասին արդյո՞ք գրուցել էր լուսահոգի Եվսեբիոսի հետ: Գուցե:

Ամեն դեպքում, մի այդպիսի կամային բնավորություն, մի մարդ, որ այնքան ցավում էր Եկեղեցու համար, ով լավ գիտեր այդ ամենը և կարող էր բոլորից լավ արտահայտել, անբնական կլիներ չկամենար դառնալ Կեսարիայի եպիսկոպոս:

Այսինքն եկեղեցու հանդեպ ունեցած պատասխանատվության գիտակցումը միացավ իր կամայականության հետ: Այսպիսով մտավ նա թշվառ թեկնածուների բռնած շուրջպարի մեջ:

Ասացինք, որ Կեսարիայում ոմանք պաշտպանում էին նրան: Բայց շատերը, մանավանդ քաղաքական հզորություն և Եկեղեցում ազդեցիկ ձայն ունեցողները նրա հետ չէին: Վերջիններս Վաղես կայսրին հաճոյանալու համար, օժանդակում էին արիոսականներին: Այս դեպքում զարմանալին դա չէ, այլ մեկ ուրիշ բան: Այս հզորները կարողացան իրենց կողմը գրավել աղքատ ժողովրդին, ուր երկու տարի առաջ Բարսեղը փրկել էր սովից:

Մարդիկ, որոնք քիչ առաջ ծնկաչոք համուրուրում էին Բարսեղի ձեռքը, այժմ չէին ուզում (ավելի ճիշտ՝ ստիպում էին չուզել) նրան եպիսկոպոս ունենալ: Ի՞նչ եղան անցյալ տարվա երախտագիտությունները նրա անձի նկատմամբ: Ավաղ: Ամենահեշտ կատարվող մեղքը ապերախտությունն է: Մարդկանց համար ամենասովորական բանն է մեծերից երես դարձնելը և փոքրերին ծափահարելը:

Այս իրավիճակը զգայուն Բարսեղին պատճառում է հուսախաբության գլխապտույտ: Բայց հզոր կամքի այս այրը կարողանում էր հավասարակշռել իրավիճակը: Թանկարժեք հուսախաբությունների ժամանակը չէր: Կեսարիան վտանգված էր հանձնվելու անկարողների կամ հերետիկոսների ձեռքը: Այժմ այդ էր կարևորը: Դրա համար էլ պետք է պայքարել:

Որպես լավ մարդիկ և հիանալի ծրագրավորող, հաշվեց բարեկամներին և դրան համեմատ էլ կազմակերպեց իր պայքարը: Ընկերներից առաջինը և լավագույնը - էլ ո՞վ - Գրիգոր Նազիանզեցին: Նրանից, հատկապես նրանից, շատ սպասելիքներ ուներ:

Կեսարիայում բոլորը նրան ճանաչում էին և հարգում էին նրա խոսքը: Շատերը արդեն մտածում էին, թե նա մեծ է, շատ մեծ աստվածաբան: Բացի այդ, նա իր սրտագին ընկերն էր, որի հետ ունեցածը ընդհանուր էր:

Ուստի վերցրեց ու գրեց Գրիգորին: Նրան խնդրում էր գալ Կեսարիա: Ինքը գտնվում էր շատ դժվար հոգեվիճակի մեջ: Թեկնածուների դաժան մրցակցությունը, իր դեմ եղած զրպարտությունները իր լյարդի հիվանդությունը, կարճ ժամանակով իրեն զցել էին անկողին: Դիշտ այդ ժամանակ էլ գրեց Գրիգորին, նրան ասելով, որ շուտով գա Կեսարիա, քանզի հիվանդացել է և իր վերջը մոտեցել է:

- Մի՛ հապաղիր, Գրիգոր, արի, և եթե հասցնես կկարդաս դամբանականս:

Նեղ վիճակը նրան մղեց չափազանցության: Ոչ թե հիվանդ չէր: Մանավանդ, որ այդ էր իր հակառակորդների փաստարկը:

Մենք չենք ժխտում, ոչ: Բարսեղը լավն է և արժանի: Առաջինը մենք ենք այդ ընդունում: Բայց թույլատրելի՞ է արդյոք, որ մենք արքեպիսկոպոս դարձնենք այդքան հիվանդ մարդու: Մի՞թե չեք տեսնում: Նա չի կարողանում անգամ վեր կենալ մահճակալից: Ինչպե՞ս պիտի գլխավորի, ինչպե՞ս պիտի ճանապարհորդի հանուն Եկեղեցու խաղաղության և միասնության:

Գրիգոր Նազիանզացու հայրը՝ ծերունի Գրիգորը, այդ փաստարկին տալիս է գեղեցիկ պատասխան, իմանալով, որ Բարսեղի հիվանդությունը մահացու չէ, այլ նուրբ միայն:

- Միշտ պատճառաբանում եք Բարսեղի հիվանդությունը: Չեզ հարցնում եմ: Մենք մարզի՞կ ենք ընտրում, թե՞ Եկեղեցու ուսուցիչ:

Գրիգոր Նազիանզացին ստացավ Բարսեղի նամակը: Վերջինս գտնվում էր ընտրությունների շրջապտույտի կենտրոնում և անգամ հիվանդ: Գրիգորը հասկացավ, որ իր կեսարացի ընկերը մի բան էր ասում և ուրիշ բան հասկանում: Նեղացավ, շփոթվեց, զայրացավ:

- Բայց մի՞թե ես նման գործերի համար եմ: Ընտրությունը օգնեմ ...: Ո՞վ, ե՞ս: Խնդրեմ մեկին և մյուսին, գնամ հոգևորականների, մանավանդ եպիսկոպոսների ժողովներին, նրանց մղեմ գնահատելու Բարսեղին: Բայց մի՞թե դա լուրջ գործ է:

Արդեն ասել ենք, որ Գրիգորը հոգևորականի այլ կեցվածք ուներ: Պատրաստ ամեն լուրջ մեռնել Եկեղեցու համար, բայցև ոչ պատրաստ ամեն տեսակ գործունեության, ինչպես Բարսեղը:

Գրիգորի պատասխանը նրա նկարագրին համապատասխան էր: Նա գրեթե մեղադրում էր Բարսեղին:

- Մինչև հիմա, Բարսեղ, քեզ գիտեի որպես ուղղամիտ, ամուր և խելոք: Բայց քո վերջին գործողությունները ինձ լուրջ չեն թվում: Չկարծես, որ ես անտարբեր եմ քո առողջության նկատմամբ: Ընդհակառակը, այնքան լացի, որ չէի կարող արցունքս զսպել:

Մի՞թե հավատում ես, որ անտարբեր կմնայի քո դամբանականի հարցում: Մի՞թե այդ կարելի է: Մի պահ այդ որոշեցի անգամ: Պատրաստվեցի գալ: Բայց նույն ատեն ինձ հաղորդեցին, որ դեպի Կեսարիա եմ հոսում մեծ թվով եպիսկոպոսներ ու քորեպիսկոպոսներ, մինչև հիսուն անձ: Այս պարագան փակեց տրամադրությունս: Չեմ կարող, չեմ ուզում նման խորամանկումներ, այն էլ հիմա, երբ ուղիղ ոչ մի բանի մասին չեմ խոսում, բացի ընտրություններից: Եվ ապա, չե՞ս հասկանում, որ եթե գամ, բոլորը մեզ կմեղադրեն: Կասեն, թե ելնելով ընդհանուր շահերից— մենք հին ընկերներ ենք—կուսակցություն ենք հիմնել: Թե քեզ պաշտպանում եմ, որովհետև, երբ դառնաս արքեպիսկոպոս, ինձ կվարձատրես բարձր դիրք շնորհելով:

Իրականում Գրիգորը չէր սխալվում: Հակառակորդները կգրպարտեին: Բայց մի՞թե այդ պատճառ էր Բարսեղին չօժանդակելու համար: Մի՞թե չէր կարող իր հեղինակությամբ ազդել մի քանի տատանվողի վրա, մանավանդ որ չէր ատելու և եկեղեցին էլ ուներ Բարսեղի կարիքը: Գրիգորը երբեմն դրսևորում էր գերնրբագագություն: Դա ցույց էր տալիս, որ նա հաճախ ռեալիստ չէր:

— Ահա թե ինչու մտափոխվեցի, ետ նահանջեցի, հրաժարվեցի ուղևորությունից: Բարսեղ, եթե ուզում ես իմ վերջնական կարծիքը, թող ամեն ինչ: Ընտրական աղմուկը թող ուրիշներին: Այդ ամենը քեզ համար չէ:

Չպատճառաբանված անպատեհ խոսքեր մեծ մարդուց, ով չէր դիմանում բանասարկություններին: Խոսքեր, որ եթե կիրառվեին, այդ պահին մեծ վնաս կհասցնեին Եկեղեցուն: Բարեբախտաբար Բարսեղը պողպատյա ներվեր ուներ, աստվածային հոգով լի, այդ պատճառով էլ անկոտրում:

Գրիգորը իր տարօրինակ խոսքը փակում է հետևյալ կերպ.

— Կգամ քզ տեսնելու երբ ամեն ինչ կարգավորված կլինի: Բայց այնժամ ավելի խիստ կկռվեմ քեզ հետ:

Այսուհանդերձ, Բարսեղը կշարունակի: Անկողնում մնալով ավելի շատ ժամանակ ունեցավ աղոթելու: Դարձյալ ու դարձյալ հարցրեց Աստծուն: Պետք է, ճիշտ է... նրա կամքն է, որ շարժվի դեպի արքեպիսկոպոսական աթոռը: Այդ հաղորդումը գալիս էր և ներթափանցում սուրբ մարդու մեջ: Անպակաս էին նաև կասկածանքները: Բայց Աստծու համաձայնությունը նրան ամբողջովին հեղեղում էր: Եվ այդ նրա ձայնն էր, Աստծու ձայնը:

Բարսեղը անտեսեց Գրիգորի խորհուրդը, քանի որ հերետիկոսի ընտրվելու վտանգը մեծ էր: Թանկ էր ամեն բույն և պետքական էր ամեն օգնություն: Անհապաղ շրջվեց ծերունի Գրիգորին, Նազիանզոյի եպիսկոպոսին, որին հարգում էր հոր նման:

Նա նման չէր իր ավագ որդուն: Աննշան աստվածաբան էր, բայց ողջամիտ, եկեղեցական կյանքի բովում թրծված, իրատես: Նա ժամանակ չկորցրեց և իր մոտ կանչեց որդուն:

– Գրիգոր,- ասաց հայրը – պետք է անմիջապես անենք ամեն ինչ Բարսեղի համար: Էլ ի՞նչ ընկերներ ենք: Եթե համոզված ենք, որ նա պետք է դառնա արքեպիսկոպոս, մեր բոլոր ջանքերը արժանի են և օրհնաբեր:

Գրիգորը լռում էր: Այնքան սազում էր նրան: Իր անհատակ մտքում կշռադատում էր լսած խոսքերը:

Այդ ժամանակ Կեսարիայում պայքարը աթոռի շուրջ անվերջ սրվում էր: Պատասխանատու եկեղեցական այրերը անհանգստացան: Մտածեցին շտապ Կեսարիայում հրավիրել շրջանի եպիսկոպոսներին, որոնք պետք է ընտրեին արքեպիսկոպոսին:

Հրավիրվեց նաև Նազիանզոյի ծերունի Գրիգորը: Այս ծերունուն պետք չէին ավելի նշաններ: Բազմափորձ ծեր գալիի նման զգաց վերահաս վտանգը: Կեսարիան կընկներ հերետիկոսների ձեռքը: Դարձյալ իր մոտ կանչեց որդի Գրիգորին:

– Գտիր, - ասաց, - նամակ Կեսարիայի պատասխանատուներին: «Ես փոքր հոտի հովիվ եմ, բայց շնորհը սահմաններ չունի: Իմ տառապանքը և պայքարը հանուն ճշմարտության ինձ փորձություն տվեց: Այժմ լսեք այն: Չգույշ, ի սեր Աստծու: Ընտրությունը, որ պետք է անենք, ունի ահագին նշանակություն: Քանզի եպիսկոպոսը եկեղեցու ճրագն է: Խոսքը սովորական եկեղեցու մասին չէ: Կեսարիայում մեր մայր եկեղեցին է այն կենտրոնը, որին նայում ենք բոլորս: Ցավոք, եղբայրներ, ծանր հիվանդ եմ, չեմ կարող ձեզ մոտ գալ: Բայց ձեզ պարզապես կասեմ իմ կարծիքը:

Որդի Գրիգորը անխոս գրում էր, պարտված իր հոր փորձառությունից: Միայն թե երբեմն այս ու այն կետում ոճական ուղղումներ անում: Մեծերը գիտեն ենթարկվել երբ այն պետք է: Եվ չեն ուշանում հասկանալ անհրաժեշտ պահը:

– Ո՞րն է իմ կարծիքը: Բարսեղին: Ուրիշ լավեր էլ կան: Բայց նա բոլորից բարձր է: Ոչ ոք նրան հասնել չի կարող: Ուրիշ ոչ ոք այսօր չի կարող կանգնեցնել հերետիկոսությունը: Ոչ ոք չունի նրա մաքրությունը և խոսքի զորությունը: Ուրեմն, լավ կշռադատեք: Եթե համաձայն եք,

միշտ ձեզ հետ եմ: Սուրբ Հոգին իմ ձեռքն արդեն ուղղում է դեպի Բարսեղը: Եթե համաձայն չեք, թողեք ինձ, ցտեսություն խմբակցություններին և Աստված օգնական»:

Բայց ի՞նչ կարող են գրություններն անել մի ժամանակ, երբ մահու և կենաց պայքար էր: Ուղղափառության կյանքը հերձվածի մահն էր: Հերձվածի կյանքը՝ ուղղափառության մահը:

Բարսեղը գլուխ չէր հանելու: Մենակը այսքան շատ և նենգ բանասարկու հակառակորդների դեմ: Նրան անհրաժեշտ էր ունենալ մի հզոր աստվածաբան, կարևոր վեճերի ժամանակ և մի հեղինակավոր ու ազդեցիկ եպիսկոպոս վարագույրների ետև կատարվող խորամանկումների դեմ:

Հիվանդությունը թույլ չէր տալիս ծերունի Գրիգորին շարժվել: Բայց նրա միտքը աշխատում էր ժամացույցի պես: Կանչեց իր որդի Գրիգորին: «Նամակ, պիտի նամակ գրենք Սամոսացի Եվսեբիոսին: Նա Բարսեղի և քո հին ընկերն է: Ի՞նչ ես նստել: Չե՞՞ հասկանում, որ նա պետք է Ասորիքից գա օգնելու»:

– Բայց Եվսեբիոսը չի քվեարկում, առարկեց Գրիգորը: Նա ուրիշ մետրոպոլիայից է:

– Գիտեմ, - ասում է հայրը: Բայց նա կարող է օժանդակել, սատարել: նրա խոսքն անցնում է: Ուսյալ է: Կեսարիայում նրան ճանաչում են: Նա մեզ պետք է: Ուրեմն, գտիր:

– Եվսեբիոս, կուզենայի թևեր ունենալ: Որպեսզի թռչեմ քեզ մոտ և գրկեմ քեզ: Ինձ համար մեծ մխիթարություն կլիներ: Բայց որտեղի՞ց այդքան առողջություն այդքան հաճելի երազների համար: Գրում եմ քեզ, քանի որ Եվսեբիոս Կեսարացու մահից հետո ծանր ամպեր ծածկեցին մեր մետրոպոլիան: Եկեղեցու թշնամիները, որոնք ցարդ պահ էին մտել, այժմ փողոց են դուրս եկել ատամ են կրճտացնում: Ինձ գրել են, որ գնամ Կեսարիա: Հիվանդությունը և ծերությունը թույլ չեն տալիս ինձ: Միտքս կանգ առավ մի սուրբ անձի վրա: Խնդրում եմ քեզ ամենեկին մի նստիր: Ճանապարհվիր Կեսարիա:

Արա ինչ որ կարող ես, որպեսզի կատարվի Տիրոջ կամքը: Հասկանում ես, թե ինչ եմ ասում: Պետք է ընտրվի Բարսեղը: Եթե հաջողվեց, հաղթանակը մեծ կլինի, Աստված կվարձատրի մեր ջանքերը: Ուրեմն, ոչ մեկ բռպե մի նստիր: Չմեռը չի ուշանալու: Այդ պարագային արդեն շարժվել չենք կարող:

Այս նամակը պիտի գրված լինի 370-ի հուլիս-օգոստոսին: Մենք արդեն խոսեցինք հերետիկոսների բանակցությունների մասին: Օգոստոսին կամ սեպտեմբերի սկզբներին արիոսական եպիսկոպոսները լրաբեր միջոցով պայմանավորվեցին Կապադովկիայի գավառներից մեկնել և նույն ժամանակին հասնել Կեսարիա, Մետրոպոլիտի ընտրության համար:

Բայց որպեսզի նրանց գործունեությունը օրինական լինի, ընդհանուր նամակ հղեցին Կապադովկիայի այն եպիսկոպոսներին, որոնք արիոսական չէին, սական ունեին ընտրելու իրավունք: Այդ նամակով պարզապես տեղեկացնում էին, թե մեկնում են Կեսարիա: Ուրիշ ոչինչ: Ոչ այն մասին, թե սինոդը երբ պիտի գումարվի, ոչ էլ այն մասին, թե ինչ պատճառով են գալիս Կեսարիա:

Այդ կատարվեց որպեսզի ուղղափառ եպիսկոպոսները չիմանային հերետիկոսների մտադրությունները: Այսպես կհավաքվեին Կեսարիայում նախքան կժամանեին ուղղափառները, կընտրեին հերետիկոս մետրոպոլիտ, և ուղղափառների բողոքներին կպատասխանեին, թե «մենք ձեզ հաղորդեցինք, ինչո՞ւ այսքան ժամանակ չեկանք»:

Նամակը ստացավ նաև ծերունի Գրիգորը: Ամնիջապես հասկացավ, թե ինչն էր հերետիկոսների նպատակը: Ցավոք, հիվանդ էր կարող գործել ինչպես ուզում էր: Նրա Գրիգոր որդին չէր ուզում դուրս գալ իր անգործ վիճակից: Դեռևս վախենում էր, որ կմեղադրեն իբրև ընկերոջ թիկնապահ:

Անցավ մի քանի օր: Հերետիկոսները հասան Կեսարիա: Այստեղ շատ բան ասում էին Բարսեղի դեմ: Մեջտեղ բերեցին մի փաստարկ ևս, որի միջոցով համոզված էին, թե կոչնչացնեն Բարսեղին: Այդ էր սպասում ծերունի Գրիգորը, նրանց գլխավոր փաստարկը, նրանց տապալելու համար:

Վստահության շեշտերով ընտրելու իրավունք ունեցողներին, նաև ժողովրդին, ասում էին, թե «խեղճ Բարսեղը այնքան հիվանդ է, որ չի կարող շարժվել, աշխատել, գործել Եկեղեցու համար: Եթե անգամ մենք կամենայինք, պետք չէր նրան արքեպիսկոպոս դարձնել, քանի որ այդպիսի վիճակում է»:

Այս ծանրակշիռ փաստարկը ծերունի Գրիգորը ոչնչացրեց մի քանի տողով, որ հղեց Կեսարիայում հավաքված եպիսկոպոսներին:

– Դուք չեք եկել մարզիկ ընտրելու, այլ եկեղեցու ուսուցիչ:

Բարսեղը մարզիկի կազմվածք չունեի, բայց ուներ Աստծու իմաստությունը և ուսուցչի տաղանդը, որպեսզի Եկեղեցուն օգտակար լինի: Եվ այնքան էլ մշտական հիվանդ չէր, որ չկարողանար դառնալ Եկեղեցու հայր և ուսուցիչ: Այս էր հայտարարում իր նամակում ալևոր Գրիգորը: նրանց երդվեցնում էր ընտրել Բարսեղին, քանի որ նա լավագույնն էր բոլոր թեկնածուների մեջ: Այլ կերպ նրանց պատասխանատվությունը մեծ պիտի լինի Աստծու առաջ:

Ջուր են խոսքերդ, իմ պատկառելի ալևոր: Մոլեռանդը երեք չի հակվում ճշմարտության կողմը:

Կապաղովկիայի ժողովուրդը և ուղղափառ եպիսկոպոսները անշուշտ ուրախանում էին ծեր Գրիգորի ջանքերի համար: Սակայն հերետիկոսների ազդեցիկ ներկայությունը նրանց հուսալքում էր: Նրանք մեծաթիվ էին և շատ ավելի աղմկում էին: Բարսեղն ինքը, որ այժմ գտնվում էր ապաքինման վիճակում, շատ բան չէր կարողանում անել: Հերետիկոսները ճնշում էին, ժողովուրդը հուսալքում էր, ուղղափառ եպիսկոպոսները թմրած էին: Բարսեղի ընտրությունը կտապալվեր: Այս էր հեռանկարը: Բայց Աստված այլ ծրագրեր ուներ:

Սամոսատի Եվսեբիոսը լսեց ալևոր Գրիգորի հրավերը՝ գալ Կեսարիա: Այն ընդունեց որպես Աստծու պատվիրան, ինչպիսին էլ այն էր իրականում: Եկավ հարմար ժամին: Լինելով երիտասարդ՝ կրակոտ, ուսյալ և ուղղափառ, նետվեց պայքարի, որը կազմակերպեց Բարսեղի

հետ: Ամռան հողը ծարավի է ջրի: Այդ պահին Կեսարիան ծարավ էր քաջության, համարձակության: Այդ էլ հաղորդեց Եվսեբիոսը: Այդ ուղղափառ եպիսկոպոսի գործունյա ներկայությունն էր, որը մինչ այդ բացակայում էր:

Եվսեբիոսն, ուրեմն, ուղղափառ մտայնություն տեղաց: Հերետիկոսներից և նրանց վախից փոթորկված Կեսարիայի ծովը խաղավեց: Կիսով չափ նավաբեկյալները ապավինեցին ամուր ժայռին: Բարսեղի շրջապատի մարդիկ վերջապես ժպտացին:

Ուղղափառ եպիսկոպոսները անցան հակահարձակման: Կատարվեց իսկական հրաշք, որը օրեցօր մեծանում էր: Եվսեբիոսի եռանդը և չարչարանքը շուտով պտղավորեցին: Կեսարիայում ամեն ինչ փոխվեց: Բարսեղի ընտրվելու հույսը շատ մեծ էր, նման վատահուքյան:

Այս լուրերը հասան նաև Նազիանոս: Հայր և որդի Գրիգորները ցնծում էին: Դարձյալ գրում և հաղորդում էին Կապադովկիայի ուղղափառ եպիսկոպոսներին: Ովքեր սկզբում վախեցնում էին հերետիկոսների գործությունից, քաջալերվեցին և բռնեցին դեպի Կեսարիա տանող ճանապարհը:

Ծեր Գրիգորը ծանր հիվանդ էր: Բայց միտքը աշխատում էր ժամացույցի պես: Գրիգոր որդուն ունենալով որպես գրագիր և օգնական, ուղղորդում էր բոլոր ջանքերը: նկատելով, որ իր ջանքերը պտղաբերում են և հաղթանակում հրաշքի նման, արբեցավ հրաշքից: Նրա հիվանդ մարմինը վերակենդանացավ: Աչքերը լցվեցին լույսով ու շարժումով: Շնորհակալ էր Աստծուց: Ուժեղացավ և այժմ կարող էր ուրախությունից լաց լինել լիարցունք:

Աստված տեսավ ծեր մարտիկին, որ ուրախանում էր վերաստվածային փառքի համար, որ գալիս էր Բարսեղի ընտրությանը և նրան մեծ պարգև շնորհեց: Նրան կարժանացնի ներկա գտնվել ընտրության:

– Գրիգոր, - կանչում է որդուն: Շտապ, պատվիրիր կառք պատրաստել: Մեկնում են Կեսարիա: Ինքս ևս ուզում եմ իմ քվեյով օգնել Բարսեղին:

Գրիգորը շնամ ճայում էր լսելով ծերունու տարօրինակ խոսքերը: Նա հազիվ կարողանում էր մտածել, որ հայրը մոտենում էր իր վախճանին: Ուժերը սպառվել էին: Մահը մոտենում էր... իսկ հիմա՞ ...:

– Մի ուշանար, տղաս: Մի նայիր այդպես: Ես պիտի գնամ: Կկարողանամ: Ասա մորդ և Գորգոնիային մի փոքր մահճակալ սարքեն պատգարակի նման: Դրանով ինձ դրեք կառքի վրա: Կտեսնես, շատ լավ կգնամ:

– Բայց հայր իմ, - համարձակվեց կմկմալ Գրիգորը, հոր ալեհեր գլխին մոտիկ ծնկաչոք:

– Միայն թե շուտ, որիչ ոչինչ: Աստված է ինձ խոստացել: Ամուր եմ զգում, կկարողանամ:

Ամեն ինչ պատրաստեցին: Բարսեղի ընտրությունը պետք է կատարվեր նաև ծեր մարտիկի քվեով: Պետք է վավերացվեր ճշացող հրաշքով: Գրիգորը վազեց իր գրասենյակ և նամակ գրեց Սամոսատի Եվսեբիոսին, որն արդեն Կեսարիայում էր: Այդ նամակում առաջին անգամ

խոսվում է մահամերձ ծերունի Գրիգորի որոշման մասին, հանուն Եկեղեցու շահերի, Բարսեղի համար Կեսարիա գնալու մասին:

Գրիգորը միաժամանակ տեսնելով հոր հետ կատարված հրաշքը և կտրուկ փոփոխությունը, որ ժամանակի կլիմայում Սուրբ Հոգին կատարեց Կեսարիա քիչ ավելի ուշ, շնորհավորելու Բարսեղին և գործակցելու նրա հետ:

Խոսում էր նրա ընտրության մասին համոզված, քանզի նրա սրտի խորքում այդպես էր հունշում Սուրբ Հոգին: Այն մարդը, ով տեղեկացրել է Սուրբ Հոգու կողմից, այդ տեղեկության համար ավելի համոզված է, քան իր կյանքի համար: Այդ ավելի հզոր վստահություն է, քան բնագիտական և թվաբանական հավաստիությունը: Աստված այդ ամենից բարձր է:

Ծերունի Գրիգորը կամաց-կամաց հասավ Կեսարիա: Հավաքված ուղղափառ եպիսկոպոսները ժողովուրդի հետ իբրև ուղղափառության Աբրահամը, նրան դիմավորեցին: Նրա ժամանումը համարվեց աստվածային նշան, թե Բարսեղը պիտի ընտրվեր:

Հաջորդ օրը հոգևորականները նրան ձեռքերի վրա տարան Կապադովկիայի եպիսկոպոսների սինոդ: Ժողովուրդը հետրում էր: Տպավոյից թափոր, ամենասուր, վճռական: Ինչքան մոտենում էր այն վայրին, ուր պիտի կատարվեր ընտրությունը, այնքան հալչում էր արիոսականների սառցալեռը: Երբ արդեն հարգարժան ծերունուն բերեցին ժողովների տուն, ամբողջ Կեսարիան, համընդհանուր Կապադովկիան դարձել էր շքերթ և որոտում էր՝ ուղղափառություն, ուղղափառություն:

Ո՞վ կդիմադրեր: Հերետիկոսներ՞ը: Չէին կարող, որովհետև նրանց օգնականը սատանան էր: Եվ Աստված այդ ժամին նրանից վերցրել էր աշխարհի վրա նրա ունեցած իշխանությունը:

Բարսեղն ընտրվում է արքեպիսկոպոս Կապադովկիայի Կեսարիայում 370-ի սեպտեմբերին: Շուտով կատարվեց նաև նրա ձեռնադրությունը: Կային, անշուշտ ուրիշ եպիսկոպոսներ ևս, բայց ձեռնադրող շքախմբի շարքում ճանաչեցին ավեր Գրիգորին:

Առաջինը նա իր սուրբ ձեռքը դրեց Բարսեղի իմաստուն գլխին, նրա համար վկայակոչելով Սուրբ Հոգուն:

Բարսեղը եպիսկոպոս

Բարսեղը Կեսարիայի Մետրոպոլիտ:

Արևելք հռչակված ուղղափառ աթոռին նստած էր ամենատղափառ քահանայապետը: Եկեղեցու բարոյական սկզբունքները տոնեցին նրա ընտրությունը ցնծությամբ: Ջգում էին, որ այս հաղթանակը իրենց տվեց Սուրբ Հոգին: Սուրբ Հոգին հաղթեց:

Բայց տոնահանդեսների և հաղթահանդեսների ժամանակը չէր: Չարախոսները, անշուշտ, սակվեցին: Շատեր դարձյալ փախան Կեսարիայից, ինչպես մի քանի տարի առաջ՝ 365-366-ին, այն ժամանակ, երբ Բարսեղն ստանձնեց քաղաքում հովվական և ուսումնական գործը: Բայց նրանցից բավական թվով մնացել էին, Բարսեղի դեմ պայքարելու և նրան չարախոսելու համար:

Եվսերիոս Կեսարացու հիվանդանալով, նախընտրական թեժ պայքարի հետևանքով և ահափոր Վաղես կայսրի կողմից ցույց տրված օժանդակության հետևանքով, որոշ չափով կազմալուծվեց Եկեղեցին: Բարսեղը կանգնեց դժվար գործի առաջ: Այս ամբողջ իրադրության մեջ միակ հաճելին և դրականը ուղղափառների բարոյական բարձր ոգին էր: Ընտրությունը նրանց համարձակություն էր տվել: Նրանց դարձրել էր առավել կայուն, քան առաջ:

Կեսարիայի և ընդհանրապես Կապադովկիայի ու Պոնտոսի քաղաքական ու եկեղեցական գործիչները, ովքեր նախընտրական շրջանում պայքարեցին նրա դեմ, դարձան Բարսեղի համար առաջին խնդիրը:

Նրանց մեծ մասը շուտ հասկացան իրենց սխալը վերագտան իրենց ուղղափառ եսը, հենց որ ըմբռնեցին Բարսեղի ընտրության հարցում Սուրբ Հոգու կատարած դերը: Նրանք անցան նորընտիր մետրոպոլիտի կողմը:

Ուրիշներ, անշուշտ պատեհապաշտներ, տեսնելով, որ անհիմաստ է պայքարել աստվածընտիր և ժողովրդականություն վայելող այրի դեմ, անցան Բարսեղի կողմը, անախորժ հետևանքներից խուսափելու համար: Սրանց յուրաքանչյուրին անհրաժեշտ էր առանձին մոտեցում: Բարսեղն այդպես էլ արեց: Բայց ոչ ոքի հանդեպ վրեժխնդիր չեղավ: Եթե որևէ մեկի դեմ եղավ խիստ, ապա այն պատճառով, որ սա անգիշտում և անգղջում էր:

Շատերի նկատմամբ դրսևորեց սեր և մեղմություն, համբերություն: Բայցև խստություն: Չէր շողոքորթում նախկին թշնամիներին, նրանց բարեկամ դարձնելու համար: Նրանց նկատմամբ դրսևորեց մեծահոգություն և նշեց նրանց սխալի վատ հետևանքները: Իր վերաբերմունքը սահմանվում էր սիրո, կամեցողության և մարդուն փրկելու սկզբունքով: Եկեղեցու առաքելությունը չէ սխալվածներին դատապարտելը, արհամարհելը և ներելը:

Նրա նախկին հակառակորդներից շատերը այժմ կանգնեցին նրա կողքին: Ոմանք մնացին հակառակորդ, նրա մարտիրոսությունը մեծացնելու և մեծափառությունը շեշտելու համար:

Իր ընտրության առաջին իսկ օրից Բարսեղը իր սրտակից ընկեր Գրիգորի կարիքն զգաց: Այժմ նրա կարիքն զգում էր առավել, քան նախընտրական շրջանում: Անհրաժեշտ էր մի անձ, որին վստահեր ամեն ինչ, հանձնարարեր այն, ինչ ինքը չէր հասցնում և չէր կարող անել: Բայց Գրիգորը չէր ուզում ինքն իրենից դուրս գալ: Տարօրինակ մի քաշվածություն ուներ բացահայտ գործունեության հանդեպ, որը նման էր վեհերոտության: Նրա այս վարքը Բարսեղին տարօրինակ էր թվում, բայց չէր զարմանում, քանի որ դա վատ տրամադրվածությունից չէր: Համենայն դեպս, եթե սպասելի էր, որ Գրիգորը կլիներ Բարսեղին ընտրության առթիվ շնոր-

հավորողների առաջին շարքում: Նա չերևաց նաև վերջին շարքերում: Ընդհակառակը, նա գրեց նամակ Բարսեղին ասելով, որ կգա Կեսարիա երբ անցած կլինեն դժվարությունները և դադարեն մեղադրանքները: Այս անվորձ և միամիտ աստվածաբանը կարծում էր, որ չարափառները պիտի դադարեին:

Սկզբում Բարսեղը սպասում էր, համբերում: Մտքում տեղ չէր անում: Գրիգորը չեկավ իրեն այցելության: Եվ այդ չէր միայն: Հոկտեմբերին նամակ ստացավ Գրիգորից, որով ընտրության կարևորությունը շեշտում էր, բայց ասում էր, որ չի գալու Կեսարիա:

Բարկացած Բարեղը մի խիստ նամակ գրեց Գրիգորին, որը, ցավոք, կորել է: Այդ գիտենք Գրիգորի պատասխանից:

– Այսպես, ուրեմն, եղբայր Գրիգոր: Իմ մեծ խնդիրները ոչինչ են քեզ համար: Նախինում չեկար ինձ օգնելու: Այժմ էլ չե՞ս գալիս: Մոռացա՞ր ինչ են քեզ համար, ի՞նչ ես ինձ համար:

Բարսեղը բացահայտ մեղադրեց Գրիգորին անտարբերության համար: Դաժան վերաբերվեց, գուցե հուսալով, որ կկոտրի նրա վեհերոտությունը: Տարբեր պատճառներով երկուսն էլ մեծ տագնապի մեջ էին: Բարսեղին պետք էր իր հավատարիմ ընկերը, որպեսզի նրա վրա դնի իր պարտականությունների մի մասը: Իսկ Գրիգորը իր հոգու ամբողջ ուժով փափագում էր գրկել աշխարհում ամենաթանկին՝ Բարեղին, բայց այդ չէր անում, քանզի վախենում էր այն պարտականություններից, որ իր վրա կարող էր դնել Բարսեղը:

Բարսեղը Գրիգորի կարիքը ուներ որպես դիվանապետի, ու քանի որ վերջինս չէր ընդունում, նրան մեղադրում էր անտարբերության մեջ: Ո՞ւմ: Գրիգորին:

Բարսեղ, ինչպե՞ս համարձակվեցիր նման բաներ գրել: Ուրեմն ինձ չե՞ս ճանաչել, դու որ տիեզերքի աչքն ես: Չգիտե՞ս, որ աշխարհում ոչնիչի համար ավելի չեմ հիանում, քան քեզնով: Դու գարունն ես եղանակների մեջ, արևն աստղերի մեջ, երկինքը տիեզերքում, Աստծու ձայնը: Ինչո՞ւ այժմ գայրանում ես իմ վեհերոտության համար, այժմ, երբ մտածում եմ իրավիճակի մասին և հետաձգում եմ քեզ մոտ իմ գալը:

Բարսեղը կամա-ակամա հասկացավ, թե չի կարող Գրիգորի վրա հենվել աստվածաբանությանը և տեսական հարցերին չառնչվող թեմաների հարցերում: Այս թեմայի շուրջ նա այլևս չի խոսելու:

Սկսում է գործը:

Երբ Բարսեղը դարձավ արքեպիսկոպոս, Կեսարիին ապրում էր դժվար օրեր: Այն տարբեր էր 345-ի և 350-ի Կեսարիայից, որն առաջին անգամ ճանաչել էր Բարսեղը և հիացել քաղաքով:

Տնտեսական մի ճգնաժամ քաղաքը տարել էր անկման: Նախորդել էր ահավոր սովը, որի մասին խոսել ենք: Այն հնձեց մեծ թվով մարդկանց: Ավազակային հարկերը, որոնք ցամաքեցրին ընդհանրապես Կապադովկիան և հատկապես կեսարացիներին:

Տնտեսական անկումը բերեց նաև կրթության անկում: Դպրոցները փակվում էին, ուսուցիչները՝ հեռանում: Փիլիսոփաները և հռետորները անգործ էին, չէին վարձատրվում և նրանց հետաքրքրությունը արդարության և փիլիսոփայության նկատմամբ նվազում էր մինչև անհետացումը: Ուսյալ քաղաքացիների թիվը ամեն օր ավելի փոքրանում էր: Անուսները, ընդհակառակը բազմանում էին: Վերջիններիս վրա ավելանում էին անկիրթ սկյութները և մասսագեթ մոնղոլները:

Հռչակավոր Կեսարիան դարձավ մի վայր, որտեղ հազվադեպ էին աստվածաբանական լուրջ խոսակցությունները: Անուսները լսում էին ամբոխավարներին: Նրանք չէին կարող վիճել, անձամբ ըմբռնելու ճշմարտությունը, ուղիղը, արդարը: Այս նախադրյալների դեպքում Բարսեղի գործը դառնում էր բացառիկ դժվար: Մինչդեռ արիոսականների ներթափանցումը դառնում էր ավելի հեշտ:

Կարճ ասած Կեսարիայի և Կապադովկիայի եկեղեցու վիճակը խղճալի էր և հուսահատական: Բայց սրբազան այրի աչքը միայն այնտեղ չէ, որ հասնում էր: Ընդգրկում էր ամբողջ Արևելքը: Եվ Իլլիրիայից մինչև Եգիպտոս, Ասորիք, Պաղեստին և Միջագետք դրությունը առավել վատ էր, քանզի 370-ականներին ամենուր տիրապետում էր արիոսականությունը: Ուղղափառ եպիսկոպոսներից շատերը տարբեր պատճառաբանություններով արքայապետ էին:

Միայն Ալեքսանդրիան և Կեսարիան մնում էին ուղղափառության հզոր պատնեշներ: Ալեքսանդրիան միշտ կանգնած էր ճշմարտության սրբազան առյուծը, հմուտ մարտիկ Աթանասը, ում առաջ կռացան աշխարհիկ իշխանությունները և ումից վախեցան կայսրերը: Այդ ժամանակ, սակայն, նա շուրջ 75 տարեկան, ալևոր ծերունի: Բայց արծվային հայացքով:

Կեսարիայի աթոռին նստած էր Բարսեղը, հազիվ 40-ամյա, հզոր և լուսավոր, բայց առանց Աթանասի հմտության և հեղինակության: Բարսեղն ուներ իր ուժի և լուսավորության գիտակցությունը: Բայց նա իրեն շատ փոքր էր զգում դիմագրավելու համար համայն եկեղեցու ողբալի վիճակը: Գիշեր-ցերեկ եկեղեցական հայրերը մաշում էին նրա հոգին: Գիշերը զարթնում էր այդ մտքերով, որոնք իրեն հաճախ տանում էին հուսահատության շեմը: Բայց շեմը երբեք չէր անցնում: Երբեք չկորավ հուսալքության անդունդում: Աստված երբեք նրան չթողեց ճաշակելու ոչնչացման խաբուսիկ բավականությունը:

Վշտի տազնապալի պահերին նրա հոգին թևածում էր առ Աստված: Ծնկի էր գալիս: Կուրծքն էր ծեծում, որ այն աստվածաշափ բացվի և տեղավորի Աստծու կարողությունը: Բարձրագույն ճշում էր խնդրելով Աստծուն, մինչև որ լքվում էր Աստուծոյով և դառնում բացարձակ աստվածային:

Այնժամ արդեն հզոր էր: Ուստի պարտավոր էր արագ շարժվել: Սկսել իր գործը: Բավական չէր միայն աղոթքը: Առավել ևս, ոչինչ էր կատարվում ողբալով և արտասվելով: Ուրեմն, իր գործն սկսեց կամային սրբազան Բարսեղը և հաջողություններն սկսեցին գալ իրար ետևից: Դժվարահավատներն անգամ ստիպվեցին ընդունել Բարսեղի մեծությունը:

Ճշմարտություն, բան ու գործ:

Երբ Բարսեղը աթոռ բարձրացավ, անպատրաստ չէր: Գիր և գիտություն նա սովորեց ժամանակի լավագույն դպրոցներում: Տառապանքով ու նվիրումով ուսումնասիրեց Աստծու կամքը անապատում: Շատ աղոթեց և ձեռք բերեց անսահման գեղեցկության աստվածային գիտելիքներ: Այսուհանդերձ ինքն անձամբ իրեն պատրաստ չէր զգում: Ամեն անգամ կարիք էր զգում սկիզբ դնել իր նախապատրաստության: Այս մի բան է, որ տեսնում ենք Եկեղեցու մեծ այրերի մոտ: Դա ունի երկու պատճառ: Նախ, իրենց ունեցած կարողությունը և իմաստությունը պարտական են Աստծուն: Այն շնորհված է իրենց, հետևաբար, կարող է և ետ վերցվել: Այդ աստվածային շնորհն է, Սուրբ Հոգու լույսը, որ նրանց տրվում է սիրելուց, ոչ թե բնությունից: Ապա, նրանց դիմագրաված նոր խնդիրները առնչվում են մարդու փրկությանը: Դրանք աստվածաբանական են: Դա նշանակում է, թե որպեսզի տան ճշմարիտ պատասխան, նախ իրենք պետք է հասնեն ճշմարտության, ապրեն ճշմարտությամբ, և ապա այն արտահայտեն բացատրեն, պաշտպանեն: Այսինքն, խոսքը սրբազան ռազմավարության մասին է, որին հավատարմորեն հետևեց Բարսեղը:

Նրա ընկերն ու կենսագիրը՝ Գրիգորը Նազիանզեցին, ասում է, թե այդ փրկարար ռազմավարությունը ստեղծել է Բարսեղը: Բայց դա չափազանցություն է, որը բացատրվում է այն փաստով, որ Բարսեղը այն ամենը ինչ գտնում էր Ավանդության մեջ, խորացնում էր մեծացնում, ընդարձակում, բարձրացնում էր առավել ևս:

Այսպես, Կեսարիայի արքեպիսկոպոսը աստվածաբանորեն պատրաստվեց պայքարին: Ճգնությամբ, առ Աստված և մարդու հանդեպ սիրով և ջերմ աղոթքներով, ամփոփվեց ինքն իր մեջ, ինքն իր հոգում: Իր ներաշխարհում փակվեց Սուրբ Հոգու հետ, ապրեց Սուրբ Հոգով, այն է՝ ճշմարտությամբ, սրբազան իրականությամբ, իր կրծքի տակ ունենալով Սուրբ Գիրքը և նրա Բանը: Եվ թափանցեց Գրքի խորության մեջ, ճաշակեց և կուտակեց ինչքան հնարավոր էր քաղել նրա թաքնված գանձերից:

Այն, ինչ մնում էր հիմա, տրվելիքն էր, պահպանելու այն, ինչը ապրեց, ինչը գտավ Հոգու լուսավորությամբ: Դրան անհրաժեշտ էր մարդկային միտքը, այն պետք է հազներ մարդկային զգեստ, արտահայտվեր ժամանակի մարդկանց հասկանալի լեզվով: Ուրեմն, Բարսեղը նվիրվեց մարդկային իմաստությունը գորակոչելուն, որի ուսումնասիրման նվիրվել էր երկար տարիներ:

Այդպես կարողացավ ցույց տալ Եկեղեցու ճշմարտությունը, որը վիճարկում էին չարափառները և հաղթահարեց նրանց չարափառությունները իր գործերով, որոնցում փաստարկները հաստատուն են և լուծարում են անօրենությունները:

Նա ստիպված էր առանձին և հասարակական զրույցներում ոչ միայն բանավոր դիմակայել չարափառներին և մոլորյալներին, այլև թղթին հանձնել իր փաստարկները, որպեսզի դրաք օգտագործեն ուղղափառները և դրանցով լուսավորվեն կեսարիայից հեռու ապրող բաբելյաններն ու հակառակորդները:

Այս գործը սուրբ էր և աստվածային, քանզի ճշմարտության հարազատ արտահայտությունն էր: Ուրեմն, զարմանալի չէ, որ Գրիգոր Աստվածաբանը այս ճառերը, Բարսեղի աստվածաբանությունը համարում է հավասարագոր այն խոսքերի, որ Մովսեսը, Աստծու թելադրանքով, փորագրեց տախտակների վրա: Երկու դեպքում էլ առաջնորդում և լուսավորում է նույն Աստվածը: Բայց չի կարելի կարծել, թե Բարսեղը դարձել էր մի տեսական և անմատչելի ուսուցիչ, որ մի շքեղ ամբիոնում հանգիստ նստած, վերացական գաղափարներ էր նետում: Անշուշտ նա ամբիոններից էր քարոզում; բայց նրա քարոզները դաստիարակիչ էին որոշակի մարդկանց համար և որոշակի հարցերի շուրջ: Ոչինչ ընդհանուր և վերացական: Նրա աստվածաբանությունը միաժամանակ գործողություն էր նաև: Եվ այդ ոչ թե պարզապես այն առումով, որ կիրառում էր այն ինչ քարոզում էր, այլ նաև այն առումով, որ աշխատում և գործում էր իրավիճակին համապատասխան:

Շատ չարափառների նա այցելում էր անձամբ: Լսում էր նրանց դժվարությունները, առարկությունները, ապա պատասխանում ըստ պատշաճի: Նրա նպատակն էր կառուցել հովվել, ոչ թե վիճելիս հաղթել զրուցակցին: Ոմանց մոտ ուղարկում էր հավատարիմ մարդկանց: Նրան արտահայտում էին Բարսեղի ոգին և ջանում էի խելքի բերել դժվարահաճ ուղղափառներին; Քանզի մեծ թվով այդպիսիք ևս կային: Ոմանց էլ կանչում էր իր մոտ նրանց ցույց տալու ճիշտ և զգուշանալու սխալից: Բոլորի համար նույն չափն ու ձևը չէր կիրառում: Նա նկատի էր առնում յուրաքանչյուրի առանձին հոգեվիճակը: Այդ պատճառով էլ Բարսեղի կրտսեր եղբայր Գրիգոր Նյուսացի եպիսկոպոսը ասում էր, թե հոգևոր մարդ է նա, ով «տարբերում է»:

Բարսեղը մեկին հանդիմանում էր, մյուսին խորհուրդ տալիս, երրորդի վրա զայրանում էր, չորրորդին՝ սպառնում: Ամեն ձևից օգտվում էր, մոլորյալներին փրկելու համար: Ամեն ձև լավ է եթե պարզվի, թե հարմար է տվյալ անձի և տվյալ պարագայի համար: Բավական է, որ այդ ձևով երևան է գալիս ճշմարտությունը և չի խախտվում մարդու ազատությունը: Եթե այս մեծ բարիքը վիրավորվի, այդ դեպքում անգամ ամենասուրբ հովվի ջանքը գուր է դառնում: Դեռ ավելին՝ տվյալ անձնավորությունը ավելի ջանքը գուր է դառնում: Դեռ ավելին՝ տվյալ անձնավորությունը ավելի է շեղվում, հեռանում ճշմարտությունից:

Բարսեղի թափած ջանքերը առաջին իսկ օրից արդյունք տվեցին, ինչը կատաղեցրեց պալատականներին շրջապատած արիոսականներին և անգամ իրեն՝ կայսր Վաղեսին:

Իր կողմից Վաղեսը ուներ իրավունք: Հարվածում էր սպառնալիքներով, բռնագրավումներով, արսուրներով, չարչարանքներով և մահով, ամբողջ Արևելքը անհավատության ու չարափառության ենթարկելու համար: Եվ նրա առաջ դեռևս կանգուն և սպառնալից մնում էր փոքրամարմին, հիվանդ Բարսեղը:

Կեսարիան Վաղեսի համար դարձել էր մղձավանջ: Ուստի նա պատրաստվում էր ջախջախել այդ վերջին մղձավանջը: Հակառակ դեպքում նրան սպառնում էր ծաղրանքի առարկա դառնալը, եթե արդեն չէր դարձել:

Փոքրերի Փոքրությունը:

370-ի աշունն ու ձմեռը, բայցև հաջորդած տարին այն ժամանակահատվածն էր, երբ Բարսեղը փորձում էր արծվի նման ավելի բացել իր թևերը:

Նա եպիսկոպոս էր, անգամ Կեսարիայի մետրոպոլիտ: Ուզեր թե չուզեր իր պատասխանատվությունը տարածվում էր Կապպադովկիայի, Պոնտոսի և Փոքր Հայքի վրա: Ուստի պետք է թևերն այնքան բացվեին, որ ծածկեին այդ հսկայական տարածաշրջանի հարցերը: Եվ մինչ նա փորձում էր սիրով և հովվական խնամքով ծածկել բոլորին, ոմանք, որոնց անհանգստացնում էր սերը և ճշմարտությունը, սկսեցին մկների նման կրծոտել սրբազան այրի հոգեկան արիությունը:

Նրանց գործելակերպը փորձարկված էր և անվրեպ: Ջրպարտությունը: Այն օգտագործեցին համբերատար և բազմակողմանի: Այսպես, Կապպադովկիայի, Պոնտոսի և Հայաստանի գյուղաքաղաքներում, ինչպես նաև Կեսարիայում, պատրաստում էին ամենաանհավանական առասպելներ Բարսեղի իբր ունեցած վերաբերմունքի և տեսակետների մասին:

Օրինակ, Փոքր Հայքի Կոլոնիա քաղաքում նրանք լուրեր տարածում էին, որ Բարսեղը վատ վերաբերվեց Կեսարիայի մախկին եպիսկոպոս ավևոր Դիանիոսին, որի մասին արդեն խոսել ենք: Հասան անգամ այնտեղ, որ ասում էին, թե Բարսեղը բանադրեց իր ծերուկին: Փորձառու զրպարտիչները ոչինչ չէին մոռանում տարածելու Բարսեղի դեմ եկեղեցական շրջանակներում: Անգամ Բարսեղին գնահատող պետական բարձրագույն իշխանավորների մոտ:

Տաճարներին ծառայող և միանձնուհի կանանց միջավայրում լուր տարածեցին, թե Բարսեղը հավատքի առումով կաղում է, թե նա լիովին ուղղափառ չէ: Նահանգապետ Պերգամիոսի և նրա շրջապատի միջավայրում լուր էին տարածում, թե Բարսեղը չարափառ է: Եվ այս արվում էր ամեն օր և ամեն ձևով:

Դա առաջին անգամ չէր, որ նրան զրպարտում էին: Այդ սարսափելի որդը Բարսեղին ծանոթ էր: Այժմ դրա չափերը դարձան մեծ: Ջրպարտությունները տարածվում էին ամբողջ Արևելքում: Այս բանից նա վախենում էր իբրև ուղղափառ հովիվ և ճնշվում իբրև մարդ:

Մի կողմից վտանգավոր էր էկումենիկ գործը, որն սկսել էր, քանի որ նշան համարում էին չարափառ, մյուս կողմից ջարդում էին նրա թևերը: Հուսահատվում էր: Վիշտը նրան համակում էր մանավանդ գիշերները և չէր թողնում աչքը փակել: Նրա հոգնած և թուլակազմ մարմինը մնում էր անքուն: Առավոտյան նրա հոգին թվում էր տանջված: Թշնամիները ամեն ինչ լավ էին հաշվարկել: Ճիշտ այդ էին սպասում: Բայց մի սխալ էին գործել: Նրանք չէին հաշվել աստվածային զորությունը, որ իր մեջ ուներ այս փոքրամարմին այրը, ում ատում էին մահացու: Եվ երբ կարծում էին, որ նա կոտրվում է, ջարդվում է ալիքների մեջ, նա դարձյալ կանգնած էր լինում հզոր: Նա համբերատար էր և պատասխանում էր բոլոր զրպարտություններին:

Կոլոնիայի եպիսկոպոս Բոսպորիոսին նա մանրամասն պատմեց, թե ինչպիսի սիրով ու հարգալից կանգնեց ծերունի Դիանիոսի կողքին: Նվիրագործված կանանց շարադրում էր իր հավատամքը: Պերգամիոսին հայտարարեց, որ իր դեմ եղած զրպարտությունները ինքն օգտագործում է իր հոգևոր առաջընթացի համար:

Նա քաջաբար ետ էր մղում իր դեմ եղած բոլոր զրպարտությունները, քանի որ բոլորը պետք է իմանային ճշմարտությունը: Մանավանդ նրանք, որոնք պատասխանատու չէին զրպարտությունների համար, բայց դառնում էին դրա զոհը:

Միաժամանակ խիստ էր վերաբերվում: Բոլորը պարտավոր էին քաջություն ունենալ և հանդգնված լինել իրենց ասածների վրա, նախ քան նրանք և հետո ընդունեն:

- Խնդրեմ, բերեք ձեր ասածների ապացույցը: Որտե՞ղ, ե՞րբ, ինչպե՞ս, ովքե՞ր են եղել ներկա:

- Պերգամիոս, փաստեր ներկայացրու: Միայն դրանք կարող են ապացույց լինել: Այդ դեպքում միայն կարող ես պնդել և ընդունել իմ դեմ եղած զրպարտությունները:

Բարսեղը եթե այդպես կտրուկ չդիմագրավեր զրպարտողներին և զրպարտությունները, մարդիկ չէին կարող վստահել նրան: Պետք է վստահեին, որպեսզի նա առաջ ընթանար իր էկումենիկ գործի և մետրոպոլիայի հիվանդությունները բուժելու ջանքերում:

Կեսարիայի նոր արքեպիսկոպոսը ամեն օր դեմ էր առնում նոր խնդիրների: Դրանք այնքան շատ էին, կարծես տարիներով սպասում էին իրեն: Կուտակվում էին իրար վրա և ամբողջ մի լեռ կազմում, ով կարող էր հաղթահարել դժվարությունների այդ լեռը:

Քորեպիսկոպոսների անհնազանդությունը, սինոնականության ախտերը, անկարգությունը, նվիրապետության արհամարհումը դառնում էին գամեր Եկեղեցու սրբագույն մարմնի վրա և դժվարացնում նրա սրբազան ընթացքը, վտանգում նրա փրկության գործը:

Այդ ամենը պետք է դիմագրավեր ինքը մենակ, իր անձնական պատասխանատվությամբ: Սիրով և խստությամբ իր բոլոր ջանքերի մեջ մենք տեսնում ենք սիրո և խստության սրբազան զուգակցումը: Դա եկեղեցու հովվին բնութագրողն է: Որովհետև շատ է սիրում, ուստի և հանդիմանում է և խրատում:

Միմոնականությունը: Մի գարշելի արարք, որն իր անունը պարտական է մոգ Միմոնին, որը կամեցավ Պետրոս առաքյալից փողով գնել սրբազան իշխանությունը (Գործք, 8, 18-22): Փողասիրությունը եպիսկոպոսներից ոմանց տարավ այն բանին, որ հոգևորական ձեռնադրելու համար փող ստանան: Այս ահավոր արարքը դատապարտվեց առաջին Տիեզերաժողովում (325 թ.):

Բայց սատանան ձևափոխեց մեղքը և այն մատուցեց այլ ձևով: Կապապողովկիայի քորեպիսկոպոսներից ոմանք հոգևորական ձեռնադրում էին առանց կանխավ փող վերցնելու, քանզի այդ արգելված էր: Բայց խորամանկները այդ վերցնում էին ձեռնադրելուց հետո, քանի որ նրանց արարքը չէր համարվում իրենց տված շնորհը վաճառելու գործողություն:

Դա մի ապուշ խորամանկում էր, որը ավելի էր գրգռում պայծառ Բարսեղին: Ուստի նա պայքարեց դրա դեմ և դատապարտեց այն բազում միջոցառումներով և պահպանված շրջաբերականով, ուղղված Սետրոպոլիայի քորեպիսկոպոսներին:

Կար նաև տանը սպասուհի պահելու մեղսալի սովորույթը: Չամուսնացած հոգևորականներ իրենց տներում որպես օգնական ընդունում էին միանձնուհիների կամ եկեղեցու ծառայությանը նվիրված կանանց: Բայց այդ իրավիճակը ոչ պարզ էր, ոչ էլ անմեղ: Եվ դա այն պատճառով, որ մինչդեռ սկզբնապես այն թույլատրվում էր ծերունի հոգևորականներին, հետագայում թույլատրվեց նաև երիտասարդներին: Երիտասարդ հոգևորականներ իրենց տանը պահում էին երիտասարդ միանձնուհիներ:

Այսպես, ամեն ոք հոգևորականի և միանձնուհու հարաբերությունների մասին կարող էր պատկերացնել ինչ ուզեր: Բնականաբար, ամեն անգամ վտանգվում էր կուսության առաքինությունը, որ երկուսն էլ խոստացել էին պահպանել: Գաթակոթությունը առիթ էր դառնում չարախոսելու Եկեղեցուն: Անկայուն հավատացյալները վարակվում էին վատ օրինակից կամ համապատասխան զրպարտություններից: Այս պատճառով էլ Բարսեղը որոշեց չարիքը արմատից կտրել: Կարգադրեց 70-ամյա ավագերեց Գրիգորին, որ իր տանն ուներ մի կին սպասուհի հեռացներ նրան: Գրիգորը ընդդիմացավ:

- Ինչո՞ւ, սրբազան: Ես ծեր մարդ եմ, հասել եմ 70-ի: Վստահեցնում եմ քեզ, որ ես «ազատ եմ որևէ մարմնական կրքից»:

Միայն վերջին ինքնահավաստումը բավական է համոզելու ավագերեցի մոտ հոգևորականության պակասի մասին:

- Գրիգոր, անգամ ոչ մի պահ չկասկածեցի, որ այդ միանձնուհու հետ մարմնավոր կապերի մեջ ես: Բայց մենք իրավունք չունենք գաթակոթություն առաջացնելու: Բացի այդ, քո օրինակին կարող է հետևել մի երիտասարդ հոգևորական և այնժամ հասկանո՞ւմ ես վտանգները:

Քանի լսում էր Գրիգորի միամիտ և կիսախորամանկ պատճառաբանությունները, Բարսեղը դառնում էր առավել խիստ:

- Քեզ հրամայեցի և կրկին հրամայում եմ բաժանվել այդ կնոջից: Ուղարկիր նրան մենաստան, իսկ քեզ էլ թող ծառայի մի տղամարդ: Եթե համարձակվես կրոնական ծես կատարել առանց այդ չարիքը ուղղելու, քեզ կբանադրեն և կհայտնեն, որ ոչ մի հոգևորական քեզ հետ առնչություն չունենա:

Նետերը տնից են: Մեծ այրի մեծ միամտությունը:

371-ը ևս սկսվեց բազում հոգսերով: Կապալադովկիական ձմռան սառնամանիքը նպաստեց նրան գիտակցելու մի բան, որը իր հետ բերում էր սարսափելի հետևություններ:

Իր մետրոպոլության ենթակա շատ եպիսկոպոսներ, որոնք թեև ուղղափառ էին, չէին ընդունում նրան, չէին առնչվում նրա հետ: Վարում էին իրենց եպիսկոպոսությունը առանց հաշվի առնելու արքեպիսկոպոսին՝ Բարսեղին: Այս վիճակը, անշուշտ, նրան սկզբից էլ հայտնի էր: Բայց կարծում էր, թե գոնե նրանցից շատերը պիտի փոխեին իրենց դիրքը իր հանդեպ: Չուր հույսեր:

371-ին դժկամ քորեպիսկոպոսները շարունակում էին չարիքը: Յուրատեսակ ապստամբություն էր: Եկեղեցու համար այդ նշանակում էր բաժանում, հեռացում, հերձված: Եթե մի եպիսկոպոս որոշում է չճանաչել մյուսին, նշանակում է, որ նրան չի համարում Եկեղեցու հարազատ անդամ և օրինական եպիսկոպոս:

Ուստի, կամ Բարսեղը հարազատ և օրինավոր չէր, կամ օրինավոր չէին դժկամ քորեպիսկոպոսները: Բայց Բարսեղն ուներ Հայրերի և առաջին Տիեզերաժողովի հավատամքը: Նա արքեպիսկոպոս դարձել էր օրինավոր ընտրություններով, մեծամասնության կողմից: Ուրեմն, Բարսեղը և՛ հարազատ էր, և՛ օրինավոր:

Հետևաբար, պետք է ուշքի գալին դժկամ քորեպիսկոպոսները և ավագերեցները: Այն ձևը, որով Բարսեղը դիմավորեց նրանց հարցը, դրսևորեց նրա սրբազանությունը և հզորությունը: Նրանց դեմ կատարեց սիրո գրոհ, բայց և խստորեն կանգնեց եկեղեցական կանոնների դիրքերում:

Նեոկեսարիայի Ատարբիոսին առաջինը ինքը նամակ հղեց ցույց տալով և ասելով, որ սերը կարող է ծածկել բոլոր տարբերությունները և դժվարությունները: Այդպիսի նամակներում Բարսեղը դրսևորում էր համեստություն և հասցեատիրոջից ինչ-որ օգուտ ստանալու տրամադրություն, թեկուզև վերջինս լիներ աննշան եպիսկոպոս, աննշան աստվածաբան և Բարսեղին արհամարհող:

Քորեպիսկոպոսներին ուշքի հրավիրելու և Բարսեղի հետ հաշտվելու ջանքերին մասնակցեց նաև Բարսեղի կրտսեր եղբայրը՝ հայտնի աստվածաբան Գրիգորը, որը քիչ անց դարձավ պայքարի բովում հովացնող մի զեփյուռ: Հոգնած արքեպիսկոպոսը այն ընդունեց որպես

քնքուշ փաղաքշանք: Առանց այդ էլ շատ էր սիրում Գրիգորին, որը հիանալի սովորում էր և փոքրուց երևում էր, թե դառնալու է հայտնի աստվածաբան: Բայց արի ու տես, որ նման առաքելության համար նա շատ անհարմար դուրս եկավ: Նա անտեղի և մեծ սխալ գործեց, որը Բարսեղին պատճառեց մեծ ամոթ և ահավոր սրտնեղություն:

Պատահեց այսպես: Գրիգոր եպիսկոպոսը՝ Բարսեղի մորեղբայրը, եպիսկոպոս էր Կապպադովկիայի քաղաքներից մեկում և Բարսեղին չէր ընդունում որպես արքեպիսկոպոս ու չէր հաղորդակցվում նրա հետ: Բարսեղը պատանեկան տարիներից սերտ կապեր ուներ այս Գրիգորի հետ: Երբ իր մայրը՝ Եմելիան, նրան տարավ Կեսարիա, իր հայրական տունը, ամենայն հավանականությամբ իր որդուն վստահեց նրան: Եվ ճիշտ է, որ Գրիգորը հնարավոր ամեն ինչ արեց իր զարմիկի համար: Քեռու և զարմիկի նախկին քնքշալի կապերը վերածվեցին եթե ոչ ատելության, առնվազն առաջինի հակակրանքին երկրորդի նկատմամբ: Ինչո՞ւ, չգիտենք: Երևի, թե քեռի Գրիգորը տարվեց զարմիկի հանդեպ եղած զրպարտություններից և, դրանից առավել, չհանդուրժեց իր քրոջ որդու մեծափառությունը: Գուցե չդիմացավ այն փաստին, որ ընտանիքում բոլորի ուշադրությունը նրա վրա էր, հիանում էին երիտասարդ Բարսեղով և լսում էին նրան:

«Մի՞թե ես ոչինչ եմ, ես ուսյալ հոգևորական չե՞մ, փորձառություն չո՞ւնեմ, ինչը պակասում է մեր զարմիկին», մտածում էր աննշան Գրիգորը:

Մյուս զարմիկը՝ Բարսեղի եղբայր Գրիգոր Նյուսացին որոշեց հարթել եպիսկոպոս քեռու և արքեպիսկոպոս զարմիկի հարաբերությունները: Քեռին դժկամում էր: Ուստի Գրիգոր Նյուսացին դիմեց մի ահավոր միամտության, կարծելով, որ դրանով կմեղմացնի զայրացած քեռուն: Հաջորդաբար կեղծեց երեք նամակ: Նամակները կրում էին քեռի Գրիգորի ստորագրությունը և հայտնում էին բարեկամական զգացումներ արքեպիսկոպոսի նկատմամբ:

Բարսեղի զգայուն սիրտը պիտի պայթեր հուզմունքից: Ուրեմն քեռին ընդունում է իրեն: Արյունը ջուր չի դառնա: Իր անմոռաց մորեղբայրը այժմ իր կողքին էր:

Թաքցրած պարծանքով վերցրեց նամակները և դրանք ցույց էր տալիս ամենուր: Դրանք անգամ դժկամ քորեպիսկոպոսների հնազանդության առաջին նշաններն էին: Առաջին նամակը ցույց տալուց հետո պատահեց հետևյալ ահավոր դեպքը: Այլոց առաջ ներկայացավ քեռի Գրիգորը և մերժեց դրա իսկությունը: Բարսեղը ցնցվեց: Քեռին պնդում էր, որ նամակը իրը չէր:

Հպարտ Բարսեղը վիրավորվեց, ստորացվեց օտար աչքերի առաջ, որոնք այժմ իրեն դիտում էին որպես կեղծարարի և խաբեբայի: Նա պիտի ուզե՞նար այդ պահին գետինը բացվեր և կուլ տար իրեն: Փոքր եղբոր միամտությունը, թեև նա մեծ աստվածաբան էր, սահման չուներ: Հենց որ լսեց կատարվածի մասին մի երկրորդ կեղծ նամակ գրեց:

Բարսեղը անկարող հետևելու իր եղբոր անհավատալի անկմանը, հավատաց երկրորդ նամակին: Եվ երբ հանդիպեց իրեն մրցակից թեկնածու Անթիմոս Տիանացուն, ցույց տվեց նրան

այդ նամակը: Առաջին իսկ առիթով մորեղբայր Գրիգորը Անթիմոսին հայտարարեց, թե այդպիսի նամակ չի գրել երբեք:

Արքեպիսկոպոսի նոր ստորացումը, անպայման նոր խայտառակություն: Չարիքը երրորդվեց: Միամիտ Գրիգոր Նյուսացին սթափվելու փոխարեն լրջության չափը կորցրեց: Գրեց երրորդ նամակը ևս, որը ուղարկեց իր մարդկանց միջոցով: Բարսեղի հանդեպ ունեցած սերը դարձյալ նրան քշեց տարավ և դարձյալ ծանակվեց:

Երբ կեղծիքը հաստատվեց, Բարսեղը աղոթում էր ունենալ երկաթե սիրտ, որպեսզի չհիշի, չզգա, չտառապի նման վիրավորանքներով: Այն մարդը, որ գլուխ չխոնարհեց անգամ կայսրին, հավաքույթից հեռացավ գլխահակ, խայտառակված իր իսկ եղբոր պատճառով: Երբ սթափվեց վիրավորանքից և իր սիրտը խռոված փոթորկից, եղբորը գրեց խիստ, բայց դարձյալ եղբայրական շեշտով նամակ՝ նրան ներելով առանց դժվարության:

Բայց նրան ասաց, թե աններելի միամիտն է, և որ նման քրիստոնյային անվայել է այսպիսի վճռական պահերին: Հստակորեն ասաց նրան, որ այսուհետ չի կարող նրան վստահել նման առաքելություններ և եթե այսուհետ հոգևորականներ ուզենան հանդիպել արքեպիսկոպոսի հետ պայմանավորվելու համար թող ուղարկեն իրենց մարդկանց և ոչ թե Գրիգորին:

Ի՞նչ անել մորեղբոր հետ: Երկու նամակ գրեց նրան: Արտահայտում էր դառը գանգատը, որ այն ազգականը, ով անցյալում իրեն վերաբերվել էր իրեն հոր նման, այժմ լսելով հակառակորդներին, իրեն ատում է առանց պատճառի:

- Ձերդ սրբազնությունից, քեռի, սպասում էի խրատներ և օգնություն: Իսկ դու ատում ես, չես ուզում ինձ հանդիպել, վերջապես ինձ խրատել, եթե որևէ հարցում սխալվեմ: Ուրեմն, եկ Կեսարիա, վերակառուցելու հավատացյալներին ու նաև ինձ: Թող քո գայրույթը, որը վայել չէ քո առաքինության տեր մարդկանց: Նամակներից մեկում նկատել է այդ զավեշտա-ողբերգական վիճակի ինչ-որ հարթեցում: Գրիգոր Նյուսացին շտապեց իր քեռի Գրիգորի մտ: Արդեն սկսեցին գրուցել ազգականների նման: Եվ քեռին կոտրվեց: Քիչ անց Բարսեղին գրեց խիստ ցանկալի նամակը, որն էլ դարձավ նրանց հաղորդակցության սկիզբը:

Այդ գրությանը պատասխանեց Բարսեղը, վստահեցնելով քեռուն, որ ոչ մի քեռն չի պահում իր եղբոր հանդեպ և իրենց հետագա հանդիպումը որոշելու նախաձեռնությունը թողնում է իրեն՝ քեռուն: Այսպես ավարտվեց ողբալի դրվագը, որի հերոսներն էին երկու զարմիկ և մեկ մորեղբայր և որի հետևանքը եղավ Բարսեղի վիրավորանքը և նվաստացումը: Առաքելության հանդեպ սերն ու նվիրումը վերացրին ամեն դառնություն: Բարսեղի գործը շարունակվում է և նրա սերը մեծ աստվածաբանի, բայց այդքան պարզամիտ եղբոր հանդեպ ավելանում է:

Երբ Բարսեղը դարձավ արքեպիսկոպոս և բարձրացավ Արևելքի ամենակարևոր մետրոպոլիտական աթոռին, իր հովվական աչքով ընկալեց իր տարածաշրջանի հիմնահարցերը: Վերևում մենք տեսանք, որ եպիսկոպոսների համերաշխությունը կազմում էր Եկեղեցու կայունության և առողջության հիմքը:

Իր ընտրվելուց հետո իր բարեկամ Եվսեփոս Սամոսատացուն ուղղված առաջին նամակներից մեկում Բարսեղը բացահայտում է իր շահագրգռությունը ամբողջ Արևելքի համար: Այդ, ըստ էության պարզ հետաքրքրություն չէ, այլ ցավ, սեր և խնամք:

371-ից հետո, իր տարածաշրջանի հարցերի մասին մտածելու զուգահեռ, մտածում է նաև արևելյան Եկեղեցու հիմնահարցի մասին և ծրագրավորում է դրա լուծումը:

Արծվի աչքը ընդգրկում է համայն Եկեղեցին:

Տիեզերական այրի ճշմարտության առաջնայնությունը:

Ամեն անգամ, երբ մարդը մտածողության, ողջախոհության և աստվածային լուսավորության միջին սահմանից առաջ է անցնում, դառնում է քիչ թե շատ անհասկանալի:

Այդպես էլ Բարսեղը: Ինչպե՞ս բացատրենք այն, որ այս վտիտ ահյորը ինչքան որ ամեն օր տանջվում էր իր մետրոպոլիայի համար, այնքան և առավել պայքարում էր համայն Եկեղեցու համար: Նա նման էր հսկայական աչքեր ունեցող մի խոշոր արծվի: Քանի դեռ մնում էր ցածում և քայլում էր դաշտում, նրա աչքերը մնում էին չարժևորված, անգամ ցավում էին, ստիպողաբար նեղանալուց հիվանդանում:

Երբ պարզում էր իր թևերը օդում և բարձրանում էր վերև, նա ինքն իրեն գտնում էր: Ինչքան բարձր, այնքան լավ: Այդ բարձրից իր թափանցող սրբազան աչքերով գրկում էր Համայն Եկեղեցին և մերթ ցմծությամբ, մերթ էլ ցավով շոյում էր մարդկանց միասնությունը Քրիստոսով: Մեր արծիվը բարձրերում չէր թռչում ինքնամոռաց: Նրա յուրաքանչյուր թռիչքը կատարվում էր խելամտությամբ: Վախենում էր, զգուշանում, որ գլխապտույտ չունենա և կորցնի հավասարակշռությունը: Արծիվն, անշուշտ, հեշտ չի ընկնում ցած: Նա բնածին հավասարակշռություն ունի, ճիշտ է, բայց գլխապտույտ բարձրությունները նաև սարսափ են ազդում: Պետք է զգույշ լինել: Բարսեղը գիտեր, որ մեկ ուրիշը իրեն ուժ էր տվել բարձրերում մնալու: Աստված ինքը: Ուրեմն, բարձրանում էր աստվածային շնորհով, ոչ թե իր կարողությամբ: Այդ պետք չէր մոռանալ:

Կար մեկ այլ բան ևս: Այդ տարիներին մեկ ուրիշ արծիվ էր ճախրում և եթերի արքան էր: Աթանասը: Ալեքսանդրիայի արքեպիսկոպոսը: Նա իրեն պարզևած շնորհով գերիշխում էր բարձրերում, կանգնած էր բոլորից բարձր, վերահսկում և բոլորից պարզ տեսնում էր Եկեղեցին:

Այդ հայտնի էր Բարսեղին և նա մի պահ անգամ չմտածեց բարձրանալ Աթանասի բարձրության: Ոչ միայնայն պատճառով, որ չէր կարող այնտեղ բարձրանալ, այլ այն պատճառով, որ հայհոյանք կլիներ մտածել հավասարվել այդ մեծ արծվին:

Բայց շուտով իր հերթը ևս կգա: Երկու տարի անց մեծ արժիվը, ուղղափառության արքա Աթանասը կհանգչի փառաբանված: 373-ից սկսած, Բարսեղը կբարձրանա այնտեղ, ուր մինչ այդ վախենում էր և ուր տիրում էր Աթանասը: Կդառնա Եկեղեցու եթերի արքան:

Այժմ դառնանք մեր տակավին փոքր արժիվ գործունեությանը հանուն Եկեղեցու: Բարսեղին շատ անհանգստացնողը արիոսականությունը պարտադրելու կայսր Վաղեսի մոլությունն է: Վաղեսն այդ գործին լծվել էր իր արիոսական խորհրդականների պատճառով և իր երկրի միասնականությունը պահպանելու ձգտումով:

Վաղեսը կարծում էր, որ Արևելքի բնակչության մեծ մասը գերադասում էր արիոսականությունը, ուստիև ինքը ջանում էր այն պարտադրել: Դրանով նա ապահով թիկունք կունենար Հայաստանը վերջնականապես նվաճելու համար: Կապապաղովկիայի, Պոնտոսի և Փոքր Հայքի տարածաշրջանը համարձակորեն ընդդիմանում էր արիոսականության պարտադրման: Դրանով իսկ ոչ անմիջականորեն ընդդիմանում էր կայսրին: Բայց այդ տարածքն էր, որ անհրաժեշտաբար պետք է հպատակ լիներ կայսրին, որպես հենակետ պարսիկների դեմ ձեռնարկելիք ռազմական գործողությունների համար:

Հետևաբար, տարօրինակ չէ, որ Վաղեսն օգնեց հակաուղղափառ բոլոր շարժումներին և ամեն մեկին, ով կհակադրվեր Բարսեղին, որն էլ կայսրի ծրագրերի դեմ ընդդիմության մարմնացումն էր:

Կեսարիայում տեղի ունեցան անգամ հավաքույթներ արիոսամետ եպիսկոպոսների և գործիչների: Նրանք ծագում էին Հայաստանից, Ասորիքից և Կիլիկիայից, այսինքն այն վայրերից, որոնք շատ էին հետաքրքրում Վաղեսին: Բարսեղի մետրոպոլիտության նստավայրում ուժանակներ էին դնում: Ստեղծում էին վարակի և խռովության օջախ: Բարսեղն առաջին հերթին լուսավորեց իր հոտը: Հաղորդակցվեց իր քորեպիսկոպոսների հետ: Բայց արդյո՞ք բոլորը ընդունում էին իրեն: Ինչքան թշնամիների հետ պիտի պայքարեին, ով սուրբ մարդ: Բայց նրա հոտը լուսավորելը դեռ բավական չէր: Եվ դա այն պատճառով, որ ովքեր դավեր էին նյութում նրա նստավայրում շահագրգռված էին ամբողջ քրիստոնյա Արևելքով, բացառյալ Եգիպտոսը:

Ուրեմն, ի՞նչ է անելու Բարսեղը սկսված փոթորկի մեջ: Ծանրությունը ի՞նքը պիտի կրի: Ոչ, չի կարող: Չի դիմանա: Պիտի շրջի դեպի Եկեղեցու մեծ արժիվը, այն այրին, որի ձեռքին է ճշմարտության առաջնությունը և հանուն ճշմարտության պայքարի առաջնությունը: Այդ այրը Աթանասն է:

371-ին Բարսեղի Աթանասին գրած նամակները կարդացողը, իմանալով Աթանասի ծառայությունը Եկեղեցում, կհասկանա, թե ի՞նչ է առաջնայնությունը, ո՞ւմ է այդ պատկանում և ուրո՞նք են դրա նշանները: Այդ մասին կխոսենք ավելի ուշ:

Նա դիմեց Աթանասին, որը կանգնած էր Եկեղեցու «գագաթին», թեև մի փոքր եպիսկոպոսության եպիսկոպոսն էր:

- Պահպանիր մեզ, սրբազան Հայր: Այստեղ եկեղեցին կարիքի մեջ է, տառապում է, հառաչում է, տատանվում է և ցնցվում: Երկչոտ մի ձայն է թրթռում օդում: Բարսեղն այն նկատում է և մի կողմ է վանում: Թվում է, թե բացահայտում է Աթանասի տատանումները, բայց Բարսեղը անդրդվելի է: Չի խնդրում Աթանասին, գրեթե կոչ է անում:

- Դու, Աթանաս, Եկեղեցու համար ցավում ես ավելի, քան մենք բոլորս: Դու հոգում ես նրա մասին: Արդեն 45 տարի է, որ հանուն նրա պայքարում ես ոգի ի բռին: Ո՞վ պայքարել է քեզ նման: Ո՞վ է այդքան անգամ արտորվել: Ո՞վ է ճշմարտությունը ճանաչել և այն ձևակերպել ավելի լավ, քան դու, սրբազան միտք: Այժմ ևս դու մեզ պիտի օգնես: Այլապես մենք կկորչենք:

Այդ ձայնը նրան հուշում է, թե Եկեղեցում կան շատ արժանի հայրեր: Ինչո՞ւ Բարսեղը պնդում է հատկապես Աթանասի վրա:

- Քանզի դու արդեն դարձար մեր խորհրդանիշը, մեր առաջնորդը: Ինձ մի՛ հանդիմանիր, Աթանաս: Չեմ սխալվում: Այն, ինչ ասում եմ, ճշմարիտ է: Դու ամենահարգելի ես հարգելիների մեջ: Ամենակարողը կարողների մեջ: Եվ չկարծես, որ երբ քեզ ասում առաջնորդ, մոռանում եմ մեր Քրիստոսին: Ամենևին:

Բարսեղն առաջ է գնում և դառնում առավել որոշակի: Մարդկային կարողություններն անչափ փոքր են:

- Ընկիր քո սուրբ ծնկների վրա, աղաչիր Աստծուն, խնդիր հարցի լուծումը: Նա անպայման այդ կշնորհի: Ես անշուշտ, քո առաջ մանուկ եմ, ընդունում եմ: Բայց ցավը ստիպում է ինձ մեծ այրին ասել նրա անելիքը:

Ալեքսանդրիայի ալեգարդ եպիսկոպոսի ձայնը այժմ խզվում է տազնապից: Հնարավո՞ր է արդյոք, որ ինքը և միայն դառնա Աստուծո ընտրյալը և միայն իրեն հայտնվի աստվածային կամքը: Այդ մտածելն անգամ սարսափեցնում է Աթանասին:

- Պահը վճռական է, հայր իմ: Ես ոչ մի կերպ չեմ նահանջի: Այո, դու: Ուրիշ ոչ ոք: Դու մոռանո՞ւմ ես, որ Աստված գործում և իր կամքը արտահայտում է արժանի մարդկանց միջոցով:

Այս վերջին ճշմարտությունը հաճախ դառնում է հսկայական մի խաչ, որի վրա մարդը կոտրվում է: Նա այնքան եսասեր է, որ չի հանդուրժում, որ մեկ ուրիշը դառնա այն անձը, ում հայտնվում է աստվածային կամքը: Ամեն մեկս մեզ համար ենք այդ բարձր առանձնաշնորհունը: Այդ պատճառով էլ դժվար, շատ դժվար ճանաչում ենք մեր կողքին միջոցով բացահայտված աստվածային կամքը:

Բայց տես, որ Աստված այդպես է կամեցել: Բոլորիս օգնում, առաջնորդում է Սուրբ Հոգին, որպեսզի ապրենք ճշմարտությունը, բայց վճռական պահերին ընտրում է մեկին և առավելապես նրան հայտնում այն, ինչ բոլորս պետք է ընդունենք, հավատանք և ապրենք դրանով: Երանի նրանց, որ այս սուրբ առանձնաշնորհունը ընդունում են այն այրերի համար,

որոնց ընտրել է Աստված: Թեև Աթանասը ուրիշ դեպքում ևս արժանացել էր այդ շնորհին: Բայց այժմ վախենում էր, երկնչում: Իսկ Բարսեղը՝ ոչ:

- Ուրեմն, առաջ գնա, Աթանաս: Ես գիտեմ ինչ եմ ասում: Դու մեզ պիտի առաջնորդես, քանզի Աստված քեզ կառաջնորդի: Աստված քեզ լուսավորում է ավելի, քան բոլոր մյուսներին: Ապա, դու ունես մեզանից առավել փորձառություն և ողջախոհություն: Այժմ ևս լուծիր մեր հարցը: Մի քիչ մեզ, ինչպես անցյալում ևս չես քել Եկեղեցին: Այժմ ևս, ալեգարդ իմ հայր, կատարիր քո անցյալ հրաշալի կյանքին արժանի մի գործ: Դրանով դու կթողես քո մեծագործության և Սուրբ Հոգուց լուսավորվածության և մեկ հուշարձան:

Արդ, ընթերցող բարեկամ, հասկանում ես, թե ինչու հարցի լուծումը Բարսեղն սպասում էր Աթանասից: Քանզի նրան էր վերապահում ճշմարտությունը ճանաչելու առաջնությունը: Աստված առավելապես նրան էր բացահայտում իր ճշմարտությունը: Իսկ ի՞նչ կար Աթանասի կողմից:

Ի՞նչ առանձնահատուկ բան ուներ Աթանասը, որով առավել էր լուսավորվում: Գուցե շատ բան, որ մենք չգիտենք: Բավական է այն, ինչ նշում է Բարսեղը, - սեր և ցավ հանուն Եկեղեցու, պայքար հանուն նրա, փորձություն և նվիրում նրա հանդեպ:

Ուրեմն, Եկեղեցում առաջնությունը գոյություն ունի: Չի կարող գոյություն չունենալ: Բայց առաջնությունը ունի նա, ով առավել սիրում է Եկեղեցին, ով տանջվում է նրա համար, ով Աստծու կողմից առավել է լուսավորվում: Սրանք են առաջնության նշանները և այս է նրա իմաստը:

Ուստի, այն մերթ հանդիպում է Անտիոքում, ի դեմս Իզնատիոս Աստվածատուրի (+107/117), մերթ Լիոնում, ի դեմս Իրինայոսի (+202), մերթ ի դեմս Կիպրիանոս Կարթագենացու (+258), մերթ ի դեմս Դիոնիս Ալեքսանդրիացու (+264), կամ Աթանաս Ալեքսանդրիացու (+373), կամ ի դեմս Գրիգոր Նազիանզեցու (+390) և ուրիշ դեպքում... Այսինքն, ամեն անգամ Եկեղեցին ընդունում է իր զավակներից մեկի կարծիքը, քանզի նա է դարձել Աստծու ընտրած անոթը: Եթե ճշմարտության առաջնությունը սահմանափակենք միակ վայրով, մենք անարգած կլինենք սուրբ Հոգին, դավաճանում ենք Եկեղեցուն: Այլ ձևի առաջնություն Եկեղեցում չկա: Մնացած առաջնությունները մարդկային շինվածքներ են:

Բուն հիմնահարցը, որի համար անհանգստանում էր Աթանասը, Արևելքի ուղղափառների միասնությունը և համերաշխությունն էր: Արիոսականները արքունիքի օժանդակությամբ կարողացան բաժանել ուղղափառներին, նրանց միջև որոն և կասկածանք սերմանեցին: Այսպես, եթե նրանց բարեկամ չէին, զոնե հասնում էին մի վիճակի, որով դառնում էին անվտանգ և շուտով վրա կհասներ նրանց հպատակվելու ժամը:

Այս էր տեսնում իրատես Բարսեղը, ուստիև ամեն ջանք թափում էր համոզելու ուղղափառներին Եկեղեցական ժողով գումարելու, որպեսզի քիչ անց կեր չդառնան արիոսականներին: Այս հարցում նա գտավ Անտիոքը իբրև կենտրոնական օջախ:

Անտիոքի եպիսկոպոս Մելետիոսը ուղղափառ էր, ինչպես և Պավլինսը և աքսորված էին Գետասա: Արևմտականները օգնեցին Պավլինոսին նույն քաղաքում դառնալու եպիսկոպոս և նրան պաշտպանում էին Մելետիոսի դեմ, որը հայտնի եկեղեցական դեմք էր:

Բարսեղը իմանալով Աթանասի կապերը արևմտական եպիսկոպոսների հետ, խնդրում էր նրան միջամտել այդ վեճին: Աթանասը որոշ ազդեցություն ուներ արևմտականների վրա և կարող էր ճնշել նրանց վրա: Արևմտականները օժանդակում էին Պավլինոսի խմբին և եթե չնահանջեին, բաժանվածությունը կշարունակվեր:

Անտիոքի դրությունը, նրա խորը և չպատճառաբանված բաժանվածությունը թունավորում էր արևելյան Եկեղեցին: Անտիոքի եկեղեցու միասնականության հիման վրա հետո պիտի ջանար Արևելքի միավորման, որով պիտի արիոսական և պալատական տեղատարափը: Բարսեղն ամեն օր աշխատում է այս հեռանկարով: Ուղարկում է նամակներ և անձնական ներկայացուցիչներ: Խրատում է և աղաչում: Չի անտեսում և Մելետիոսին, ում նկատմամբ տաժում է անսահման հարգանք և քնքույշ սեր: Նրա դատին է ներկայացնում իր ծրագրերը, գործողությունները և մշտապես ակնկալում դրանց հաստատումը աքսորված հովվապետի կողմից:

Աթանասի և Մելետիոսի համաձայնությամբ նամակ գրեց նաև արևմտականներին: Նրանց խնդրեց ուղարկել իրենց ներկայացուցիչներին, որպեսզի անձամբ զնահատեն դրությունը: Նա զգում էր արևմտյան եղբայրներին, թեև գտնվում էր նրանցից այդքան հեռու: Արևմուտքում եկեղեցին պակաս էր քայքայվել արիոսականությունից: Մարտնչող Բարսեղի աչքին Արևմուտքը կազմում էր Եկեղեցու դրախտը:

Նրանց նկարագրեց Արևելյան եկեղեցուն տիրող փոթորիկը և մշտական ցնցումները: Իբրև նոր Երեմիա ողբաց սարսափելի վիճակը և պարզ ասաց, որ եթե կամենան կարող են արդյունավետ օգնել: Ճիշտ է, որ եթե արիոսականներն ու Վաղեսի պալատը տեսնեին արևմտականների ուժեղ օգնությունը Արևելքի ուղղափառների նկատմամբ:

Հուսահատության մեջ Հռոմի Դամասոս եպիսկոպոսին ուղղված նամակով հիշեցրեց, թե եկեղեցիները մշտապես հաղորդակցվում էին իրար հետ և փոխադարձաբար օգնում իրար:

- Արևմտական եղբայրներ, գրում էր Բարսեղը, այլ դեպքերում ընդառաջում էիք մեր գերի ընկածներին, օգնում մեզ փողով: Այժմ, երբ արիոսականները նվաճում են եկեղեցին, մի՞թե մեզ չեք օգնելու:

Բայց արևմտականները չէին լսում: Նրանք շատ հեռու էին զգալու համար արևելյան եկեղեցուն կատարվող ցնցումները: Նրանք պակաս զգայուն էին, քան կարծում էր Բարսեղը, որպեսզի օգնեին ճգնաժամը լուծելու: Բարսեղը պիտի մնար դառը հուսախաբության մեջ: Անտանելի ծանրությունը և մարմարե սառնությունը ճնշում էր իր հիվանդ սրտի վրա, սակայն չէր ուզում տեղի տալ ու դադարեցնել պայքարը:

Նույն այդ տարին՝ 371-ին, նրան հռչակելու համար նրա վրա ընկան շատ ու շատեր: Թշնամիներ և բարեկամներ, ինչպես կտեսնենք ստորև: Մինչև իսկ Նեոկեսարիայի նահանգապետ Կլիսթենեսի զինվորները մտնում են Բարսեղի տունը, հարկ պահանջելով նրա ծառայից, և մի անտաշ, անկոչ զինվոր նստում է Բարսեղի տանը և վիրավորում ու հայհոյում է անգամ Բարսեղին:

Նրա խոսքերի խեղաթյուրումը: Առաջին քայլի իրավունքը տալիս է Գրիգորին:

Ամռան շոգերն անցան, բայց Բարսեղի ցավերը չնահանջեցին: Սկսում էր 371-ի աշնանամուտը, երբ նամակ ստացավ իր ընկերոջից՝ Գրիգորից, ում չէր մոռացել, բայց ջնջել էր նրան իր գործակիցների թվից: Ամեն անգամ, երբ խնդրել էր նրա գործակցությունը, Գրիգորը միշտ մերժել էր: Բայց ահա ցավալի մի պատահար դարձյալ նրան հիշեցրեց Գրիգորի հին խոստումները, թե՛ պիտի ապրեին ու ծառայեին միասին:

Այստեղ անհրաժեշտ է նշել, որ երկու ընկերները խոստումները տալիս էին միասին, թե՛ «մշտապես կլինենք իրար հետ», բայց Բարսեղը խոստումները ընդունում էր միակողմանի: Նա միշտ ուզում էր, որ Գրիգորը հետևեր իրեն: Երբեք չեղավ, որ Բարսեղը հետևի Գրիգորին: Սա վկայում է մեկի անգործական և տեսական բնավորության և մյուսի հաստատական և ժրաջան բնավորության մասին:

Այդ ի՞նչ դեպք էր, որ վիրավորեց Բարսեղին: Այդ մասին հիշատակում է ինքը: Մի նորահավատ, ում ինքը հովանավորում էր, որոշ ժամանակ ապրեց իր մոտ՝ Կեսարիայում: Բնական է, որ նա լսում էր այն խոսակցությունները, որ Բարսեղն, որպես արքեպիսկոպոս, ունենում էր բարձրաստիճան հոգևորականների հետ:

Նորահավատ այս քրիստոնյան շատ մեծամիտ էր, կիսագրագետ և ծուռ նկարագրի տեր մարդ: Քիչ ժամանակ անց երբ նա մեկնեց Նազիանզոս, որպես Բարսեղի բարեկամը, անարգել շրջում էր եկեղեցական բարձրագույն շրջանակներում: Բայց այդ իր համար բավական չէր:

Նա մասնակցում էր աստվածաբանական վեճերին, և տպավորություն գործելու համար իբր թե վերլուծում էր Բարսեղի տեսակետները: Բայց այնպիսի բաներ էր ասում, որոնք լուրջ կասկածներ հարուցեցին Բարսեղի ուղղափառության նկատմամբ: Թե ի՞նչ նպատակ հետապնդում էր այդ անաստված նորահավատը, չգիտենք, քանզի կորել է Գրիգորի այն նամակը, որով նա Բարսեղին հայտնում էր այդ մասին և պահանջում էր բացատրություն:

Գրիգորը ներկա էր լինում վեճերին և, որպես Բարսեղի մտերիմ բարեկամ, շատ վատ զգաց: Հավանաբար նա փորձեց որոշ բացատրություններ տալ, արդարացնելու համար ընկերոջը, բայց անհրաժեշտ համարեց բացատրություն ստանալ նաև Բարսեղից: Գրիգորի պա-

հանջը միամիտ էր, քանի որ ինքը լավ ծանոթ էր Բարսեղի տեսակետների: Այդ պատճառով Բարսեղը վիրավորվեց ոչ թե նորահավատի տարածած խոսքերից, այլ այն պատճառով, որ Գրիգորը և լուրջ նազխանգացիներից ոմանք նստում ու լսում էին երևակայությամբ խփնված նորահավատին:

- Ուրեմն դու, Գրիգոր և մյուսներդ: Այսքան ժամանակ է, որ ինձ ճանաչում եք, այսքան հաճախ իրար հետ զրուցել ենք հավատքի հարցերի մասին, հիմա ինձ հարցնում եք, թե ո՞րն է իմ հավատքը:

- Ոչ, բարեկամներս, այդ չեմ ընդունում: Բացատրություններ տալը ինձ համար համարում եմ վիրավորական: Եվ ապա, եթե անցյալի մեր այդքան հանդիպումներում ես ձեզ չեմ համոզել իմ ուղղափառ լինելուն, ինչպե՞ս ձեզ համոզեմ մի կարճ նամակով:

Այսուհանդերձ, նրանց տվեց մի հանգստացնող նամակ-պատասխան:

- Եթե անցյալում մեր ասածները բավական են ձեզ համար, ապա այն ամենը, ինչ լսել եք հիմա համարեք զագրախոսություն և բամբասանք: Այս ամենի պատճառած վշտերին նա ողբագին հակազդեց, ամբողջ պատասխանատվությունը նետելով Գրիգորի վրա:

- Մեր այս տառապանքը քո պատճառով է, Գրիգոր: Եթե ինձ հետ լինեիր, եթե ինձ հետ բաժանեիր իմ պայքարը և իմ դժվարությունները և պարտականությունները, այս ամենը չէր պատահի: Բայց դու ինձ թողեցիր մենակ: Եվ քանի որ ես տկար եմ, այդպես հարձակվում եմ ինձ վրա:

Կարելի է զարմանալ, թե ուժեղ և կամակոր Բարսեղը ինչքան կարիք ուներ Գրիգորի օգնությանը:

- Բայց, Գրիգոր, դու դեռ չես համոզվել: Թող այնտեղ բոլորին և եկ ինձ մոտ: Եկ միասին կռվենք ահավոր թշնամու դեմ: Միասին բանանք մեծ կրծքերը հերետիկոսության և արքունիքի դեմ, տգիտության և երկպառակության դեմ:

Բարսեղն արդյոք հավատո՞ւմ էր իր ընկերոջ այդպիսի կարողությանը, թվում է՝ այո: Քանզի շարունակում է:

- Հենց որ այստեղ հայտնվես, հակառակորդները պիտի կորցնեն իրենց կորովը: Քո ներկայությունը բավական է, որպեսզի ցրվեն այդ ժողովները: Եպիսկոպոսներ, ավագերեցներ և իշխանավորներ դավադրում են, բամբասում են, ուզում են մեզ ոչնչացնել: Եկ այստեղ, և նրանց կոչնչացնես դու: Այդ ինչպե՞ս կհաջողվի: Շատ պարզ: Նրանք կիմանան, որ ուղղափառների շարքերը գլխավորողը դու ես: Այո, այո, դու մի՛ երկնչիր: Նախագահը կլինես դու, ոչ թե ես: Եվ այնժամ ո՞վ կհամարձակվի քեզ ընդդիմանալ: Ո՞վ քաջություն պիտի ունենա բացահայտ «ոչ» ասելու քո աստվածային խոսքին: Դու զիտես, ուրիշ անգամ էլ ասեմ քեզ... Քո խոսքը սուրբ է ամբողջապես: Հասկացիր դու մեր աստվածաբանն ես: Սուրբ Հոգին խոսում է քո բերանով: Եկ ուրեմն ու տես, որ կփակենք անօրենների բերանները: Գոնե բացահայտ չեն կռվելու մեր դեմ:

Տարօրինակ է: Ինչո՞ւ Բարսեղը առաջնորդությունը տալիս էր Գրիգորին: Արդյոք շա՞տ էր հոգնած: Հուսալքվե՞լ էր մշտական հարձակումներից: Հավանաբար: Բայց հիմնական պատճառը իր համոզմունքն էր Գրիգորի հզոր և լուսավոր խոսքի նկատմամբ: Նա հաճախ վիճում էր իր մեծ բարեկամի հետ, բայց լավ գիտեր նրա շնորհքը, նրա աստվածաբանությունը: Այդ պատճառով էլ Գրիգորի հոգեբանական դժվարությունները ցրելու համար, թեև հանդիմանում էր, ասում է.

- Եկ ու կտեսնես, թե ինչքան պիտի հնազանդ լինեմ քեզ և ինչքան պիտի հետևեմ քեզ:

Այսպես կասեր նա Գրիգորին իր 371 թվականի նամակով: Իր հավատամքի համար բացատրություններ տալը նա անհրաժեշտ չէր համարում: Երեխայի պես զանգատվելով, նույն նամակում միաժամանակ նշում է, թե ինչ էլ լինի բոլորը իմանալու են, թե ես ո՞վ եմ, հավատամքս ի՞նչ է, վախեցող եմ, թե համարձակ:

Հոգնատանջ բայց աննկուն մարտիկը տեսնում էր, որ ահավոր զազանը շատ էր մոտեցել իրեն: Վաղեսը նվազագույնը իրեն պիտի արտրեր: Եվ ինքը ամեն ինչի պատրաստ էր: Մեկ պահ անգամ չմտածեց, թե ինչ էր անելու երբ հասներ ժամը: Ապրելով հոգեբանական և հոգեկան նման պայմաններում, բնականաբար նա չէր հուզնար անդրադառնալ բանասարկություններին:

Գրիգորը, կարդալով այս բազմանշանակ նամակը, անշուշտ չհամաձայնվեց, բայց շատ հուզվեց:

«Չափն անցար», ասաց յուրովի: Իր ներսում բարձրացավ եղբայրական գեղեցիկ զգացումը և խեղդեց իրեն: «Չափն անցար, Գրիգոր», մտածեց դարձյալ: «Եղբայրդ տվայտում է հազար ցավերի մեջ, իսկ դու մնում ես Նազիանգում... ամոթ քեզ... այդ ի՞նչ արեցիր, ինչպե՞ս նրան լքեցիր մենակ այս ահեղ մարտում... քո եղբորը... ի՞նչ եմ ասում... քո հարազատ հոգուն»:

Քիչ ժամանակ անց Գրիգորը ճամփա ընկավ դեպի Կեսարիա, դեպի պայքարի էպիկենտրոնը:

Դիմակայում:

«Չերդ մեծություն, պարտվեցինք»: Բարսեղը Մեծ է:

371-ի աշունը, ապա ձմեռը: Այդ ժամանակ Եկեղեցու հալածանքը զազաթնակետին հասավ և նրա փառքը մինչև երկինք բարձրացավ: Այդ ժամանակ Կապադովկիայի Եկեղեցին երևան բերեց իր կրծքում պահած ճշմարտության կրակը:

Մինչ այդ ժամանակ Կապադովկիայի ուղղափառությունը Արևելքում քիչ թե շատ նման էր կղզյակի: Վաղեսը ամենուր սանձազերծել էր հերետիկոսության տիկերը: Բռնությունն ու խորամանկությունը իրար հետ կապակցված տվեցին արբեցնող արդյունքներ: Քան-

դեց ուղղափառությունը և այժմ աքցանի մեջ սեղմում էր Կեսարիան: Ճիշտ էր, որ Կապադովկիացիները չէին ճանաչել Վաղեսի դաժան խստությունը: Նրանք լսում էին այն, ինչ կատարվում էր այլուր: Արյունը սառչում էր իրենց մեջ:

Կայսրության տարբեր կենտրոններ իրոք ենթարկվեցին արիոսականի քաղաքականությանը: Բայց այդ կատարվեց, որովհետև հալածվեցին ուղղափառները, բռնագրավվեց նրանց ունեցվածքը, ճնշվեցին դաժան միջոցներով: Բոլորը ընդդիմացողները փոխարինվեցին:

Գազանությունը և աստվածությունը անսահման էին: Հասան այնտեղ, որ Նիկոմիդիայում նավի մեջ հրկիզեցին ուղղափառ քահանաների: Ինչքան մոտենում էին Կեսարիային, այնքան նրանց գազանությունը դառնում էր ավելի վայրենի: Կայսրի մարդիկ պղծում էին տաճարները: Քաղաքներից մեկում բարձրացան սուրբ Սեղանի վրա և սկսեցին պարել: Մեկ այլ տաճարում, երբ ուղղափառ քահանան փորձեց արգելել պղծարարներին, սպանեցին քահանային և մարդկային արյուն հեղեցին սուրբ Սեղանին: Այս ահավոր արարքները ամեն օր մրճահարում էին ուղղափառ Կեսարիայի ականջները:

371-ին չարիքը հասել էր իր գագաթնակետին: Ժողովուրդը ահաբեկված էր: Դողում էր անգոր տերևիկի նման, որ կորչելու էր իր կողքին հոսող գետում: Չէին կարողնում դիմակայել կատաղի հողմին: Այն սարսափելի էր և պարիսպներ էր քանդում:

Իսկ Բարսեղն ի՞նչ էր անում:

Ինչ որ բան ջանում էր անել: Փորձում է վերակարգավորել իր մարմնի թույլ ուժերը, կանգուն պահել իր ոգին: Փոքր ուժեր այսպիսի մեծ պայքարի համար: Բայց երբ արդեն թվում էր, որ ինքը նվազել էր և իրոք այդպիսին էր, սկսում էր անսպառ մեծանալ: Աստված կամենում էր և դարձնում էր նրան մեծ, այնքան մեծ, որ մեր աչքերը չեն կարող տեսնել այն:

Կամենում էր, որ նա մեծ լինի, քանզի դալկահար սրբազան այրի միջոցով նա փուլ կտար անգամ սատանային: Փուլ կտար անգամ այն ուժը, որ գործում էր կայսրի ոգում, պալատականների և հերետիկոսների ոգում: Ինչքան մոտենում էր դիմակայման ահռելի պահը, այնքան ավելի լուսամիտ էր դառնում հուսալքված Բարսեղը: Նրա հյուծված մարմինը առավել ևս կոփվում է աղոթքով և տքնությամբ:

«Տեսնում ես, Քրիստոս իմ: Ես այդ խնդրում եմ քեզ համար, որպեսզի հավատան քեզ: Չորացրու ինձ, որ հաստատ կանգնեմ ու վկայեմ քեզ: Ոչ մեկ պահ չընկճվեմ, աղաչում եմ քեզ, ոչ մեկ պահ: Ոչ, իմ եսասիրության համար չէ: Փշրիր ինձ, քրքրիր ինձ հիմա, հոգս չէ: Մի՞թե իմ այս վիճակով արդեն կարող եմ երկար ապրել, ուզածս այն է, որ սատանայի առաջ հաստատ կանգնեմ, որպեսզի չհաստատվի ուղղափառ հավատքը քո նկատմամբ: Ուրեմն, օգնիր ինձ, կանգուն պահիր ինձ, ես քո փառքն եմ ցանկանում: Ուրիշ ոչինչ»:

Ամեն գիշեր գրուցում և վիճում էր Աստծու հետ, մինչև որ ուժասպառ ընկնում էր տախտակե մահճակալի վրա, մերկ մարմինը ծածկելով այժի մազից պատրաստած փարաջայով:

Այսքան մաքուր հոգու այդպիսի հաստատակամությանը Աստված անգամ չի կարող հակառակվել: Այդպես չի կարելի, չի ուզում: Նա մարդուն այնքան շատ է սիրում:

Նոյեմբեր-դեկտեմբերն էր: Բարսեղի վրա ճնշումները հաջորդում էին իրար: Այսօր նրան վիրավորեցին: Վաղն ավելի շատ են խոստանում:

Վաղեսը նախքան կորոշեր վերջին հարձակման անցնելը, շատ միջոցներ փորձեց Բարսեղին իր կողմը գրավելու համար: Նա ազամ էր, որ միայն այն փաստը, որ Բարսեղը մնում էր որպես Կեսարիայի ուղղափառ մետրոպոլիտ, իր համար դառնում է իր քաղաքակա-
նության ձախողումը, իր արքայական հեղինակության ծաղրանքը:

Նա դեռևս Կեսարիա չմտած, փորձեց հազար ու մի խորամանկությամբ արհուսական դարձնել ո՞ւմ. Բարսեղին: Երբեմն սատանան անգամ ինչպիսի պարզամտություն կարող է դրսևորել: Ճնշումների հարցում նշանակելի դեր էին կատարում դատական աշխատողները, որոնք արդեն ամբողջապես դարձել էին գործիք կայսրի ձեռքին: Նրանցից ետ չմնացին նաև արքունի ներքինիները՝ այդ թշվառական վիճակին հասած այրերը:

Մեքենայությունները արդյունք չէին տալիս և Վաղեսը շտապում էր: Ուզում էր հնարա-
վորին չափ շուտ վերջացնել գործը դիմադրության վերջին օջախի՝ Բարսեղի հետ: Այդ կերպ անմիջապես կհնազանդվեին Կապադովկիան, Պոնտոսը և Հայաստանը: Ուստի կայսրը ստիպված եղավ գործի դնել իր վերջին խաղաթուղթը: Նախապես Կեսարիա ուղարկեց ե-
պարքոս Մոդեստոսին, արեւորյանների հրամանատարին: Նա իր գործը գիտեր:

Մոդեստոսը մարդկանց այն թշվառական զանգվածից էր, որոնք իրենց դիրքը պահելու համար դառնում են կայսրից առավել կայսերամետ: Աներկյուղ և անմարդկային, որեպեսզի ծառայեն և հաճոյանան իրենց տիրոջ: Արևելքում Եկեղեցին լավ ճանաչեց նրան գազանութ-
յունները: Մոնչում էր առյուծի պես և գիտեր իր սպառնալիքը գործադրել: Բայցև գիտեր հե-
տին նպատակով շողոքորթել: Այդպիսով ամրացնում էր իր դիրքը արքայի մոտ:

Գրիգոր Նազիանզացին ճշգրիտ նկարագրում է հաջորդած դեպքերը, որոնց մասին մենք կպատմենք ստորև, միաժամանակ դիմելով 5-րդ դարի պատմիչներին:

Կեսարիայում Մոդեստոսն իջևանեց Կառավարչատանը: Բայցև դիմակայումը Բարսե-
ղի հետ տեղի ունեցավ դատարանում: Նրան ուղեկցող գորքը ավելի էր շեշտում նրա տրա-
մադրությունը: Առաջին իսկ պահից փորձեց բոլորին համոզել, թե կլինի դաժան և անողորմ: Բայց դրա համար ջանք թափել պետք չէր: Հրամայեց իր մոտ բերել Բարսեղին: Վերջինս ար-
դեն պատրաստ էր:

Ամբողջ գիշեր եպիսկոպոսն աղոթում էր: Մի պահ զգաց, թե ծնկները վախից ծավլում են: Հաջողություն կունենա՞ր արդյոք: Կկարողանա՞ր արժանապատվությամբ կանգնել գա-
զանի առաջ: Դառը բաժակը դառն է նաև մեծերի համար: Բայց իր վախն անցավ: Սուրբ Հո-
գին ամրացրեց իր հողերը և նա սկսեց արդեն այլ կերպ զգալ:

Կապաղովկիայի ձմեռը խիստ եղավ: Ամեն ինչ սառչել էր և թվում էր անշարժ: Ընթացում էր դեկտեմբեր ամիսը:

Իր տանը Բարսեղը հանգիստ չուներ: Յուրտը ծակում էր նրան: Բայց իր ներսում մի կայծ շարժվեց, որն աստիճանաբար վերածվեց կրակի: Այրում էր և միաժամանակ հովացնում: Այդ ինչպե՞ս: Ոչ որ չէր հասկանում: Առավոտյան նրան տեսան զվարթ, տոնական:

Վերջապես տեսան, որ նրա շրթունքները մի փոքր ժպտում են: Յուրայինները նրան տեսնելով սարսափեցին: Հետո, սակայն, նրանք ևս խաղաղվեցին և հետևեցին նրան:

Բարսեղի հոգում ճառագայթող սրբազան տոն էր: Գնում էր դեպի Կառավարչատուն: Ամեն ինչ տոն էր խոստանում: Նրա դալուկ դեմքը այժմ թվում էր գեղեցիկ, զվարթ: Նրա հոգնած քայլը թվում էր շնորհալի, հաստատուն, վստահ:

Անգամ նրան քրքրված փարաջան այսօր թվում էր արժանապատիվ, շնորհաշատ: Նրա ետևից անաղմուկ ուղեկցողների մի փոքր թափոր կազմվեց:

Այդ նրանք էին, որ չէին սառել ցրտից և Մոդեստոսի վայրագությունից: Նրանք էին, որ քիչ թե շատ ինչ-որ բան զգացին Բարսեղի սրբազան տոնախմբությունից: Նրանք ևս ուզում էին տոնել իրենց հերոսի հետ: Ուզում էին լինել պայքարի առաջին շարքերում: Բայց նրանց թույլ չտվեցին: Չինվորներն իրենց երկաթե նիզակները դեմ արեցին: Նշանակում էր, որ բոլորը պետք է մնային դրսում: Առաջ գնաց միայն սրբազան այրը:

Դանդաղ, հաստատուն քայլերով բարձրացավ պրետորիայի աստիճանները: Նրա ուրվանկարը երկարում էր, բայց ինքը մեծանում էր, լայնանում, լցնում մթնոլորտը: Փոքրամարմին այրը այնտեղ էր ամեն ինչի մեջ և ամեն ինչի վրա: Նրան հետևող աչքերում փոքրանում էին մնացած ամեն ինչը՝ զինվորները, լուսավոր շենքերը, քանզի գերբնական մեծացավ Բարսեղը:

Իսկ Մոդեստոսը: Հենց որ հայտնվեցին, գնաց պաշտոնական դահլիճ և հանդուզն տեսքով բազմեց գահին, առավել քան սպառնալից:

Պետք էր առաջին իսկ պահից վախ ազդեր Բարսեղի վրա: Այնքան շատ բան լսել էր այս դալուկ այրի մասին Մոդեստոսը, որ դարձել էր պակաս ինքնավստահ: Նրա սրտում բույն էր դրել ինչ-որ շփոթ և աննկատելի մի երկյուղ, որը չէր լքում նրան:

Ուստի սկզբից ևեթ պետք է Բարսեղին անակնկալի բերել, խեղճացնել և ժամ առաջ հարցն ավարտել:

Եպարքոսի ետևում կանգնեցին մի քանի պաշտոնական անձինք՝ կառավարիչը, ներքինիները և կաշառված դատավորներ:

Դահլիճ բերեցին Բարսեղին: Հպարտ քայլերով մոտեցավ գահին: Չվարթերես, առանց ծիծաղելու: Դահլիճով մեկ էլեկտրական հոսանք անցավ: Չարանենգ պալատականների սրտերը մի պահ կորցրին իրենց ռիթմը: ԲԱՅց շուտով վերագտան այն: Պարտավոր էին իրենց գործը լավ կատարել:

Մոդեստոսը լարվեց: Սառույց և երկաթ դրեց իր ձայնի մեջ և խոսեց. «Բարսեղ: Ինչպե՞ս համարձակվեցիր, ինքդ մենակ, հակառակվել մեր թագավորի կամքին: Ո՞վ ես դու, որ համարձակվեցիր արհամարհել նրան»:

Բարսեղը հասկացավ նրա մարտավարությունը՝ հարձակվել և անակնկալ բերել: Բարսեղը չի զիջելու: Նա կպարտադրի ահավոր այդ դիմակայման իր ռիթմը: Կդառնա ժայռ, որի վրա կջարդվի հերետիկոսների գայրույթը և ատելությունը: Կդառնա այս աշխարհի իշխանությունների առաջ Եկեղեցու բարձրանալու խորհրդանիշը: Նա պահանջում է իրական փաստեր, հստակ մեղադրանք:

Բարսեղ – Ինչի՞ մեջ ես ինձ մեղադրում: Ո՞րն է իմ սխալը, որ ես չգիտեմ:

Մոդեստոս – Չես ընդունում թագավորի հավատքը, մինչդեռ բոլորը հնազանդվել են:

Բարսեղ – Որովհետև իմ թագավորը չի ընդունում Վաղեսի հավատքը, որը պաշտում է արարածին (արիոսականները Որդուն համարում էին արարած): Ինչպե՞ս այդ կանեմ, երբ ես, որ արարած եմ, կոչվել եմ Աստված դառնալ: Ես Որդուն պաշտում եմ որպես Աստված և ոչ թե որպես արարած:

Մոդեստոս – Ուրեմն մենք ի՞նչ ենք, որ հավատում ենք կայսրի նման:

Բարսեղ – Ոչինչ, քանի դեռ հրամայում եք նման բաներ:

Էպարքոսի ռիթմագուրկ հոգում համատեղ կռվում էին քրտինքը, տագնապը և անսահման գայրույթը: Արդեն նա սկսեց կորցնել իրեն: Այդպես կարելի է բացատրել նրա անմիտ հարցումը:

Մոդեստոս – Մի՞թե դու կարևոր չես համարում լինել մեզ կողմնակից և մնալ մեզ բարեկամ:

Բարսեղ - Անշուշտ դուք եպարքոսներ եք արդեն, և անգամ հզորներից: Բայց ես չեմ համարում Աստծուց առավել հարգարժան: Եվ քանի որ դուք Աստծու որդիներ եք, կարևոր է, որ ձեզ ունենան ինձ բարեկամ: Նույնքան կարևոր է, որ ինձ համար ընկերներ լինեն ձեր ստորադաս բարեկամները: Քրիստոնեությունը չի որոշվում պաշտոններով, այլ անհատի հավատքով:

Այս խոսքերով Բարսեղը ուժեղ լույսով լուսավորեց հզոր իշխանավորին: Նրան ցույց տվեց, թե նա ինչքան փոքր է և ինչքան ծիծաղելի է դառնում նրա ինքնավստահությունը:

Մոդեստոսը այդ հասկացավ: Չգաց, որ իրեն մերկացնում են: Չրկում են իշխանությունից, որով սարսափեցնում էր փոքրերին:

Նա բորբոքվեց ու գոռոզացավ: Նրա երակները ուռչեցին: Արյունը ուզում էր թափվել անվեհեր այրի դեմքին: Ուզում էր այրել այն, ցրիվ տալ: Հանկարծ գահից բարձրացավ և գրեթե ահողաբաշխ ահ տվեց:

Մոդեստոս – Ուրեմն չե՞ս վախենում իմ իշխանությունից:

Բարսեղ - Բայց ի՞նչ կարող ես ինձ անել:

Եպարքոսն արդեն իրեն լրիվ կորցրել էր: Գազանությունը ակամայից նրան տանում էր խայտառակության: Սատանան միշտ այդպես է անում: Այնտեղ է առաջնորդում իր զոհերին: Ուրի կանգնած և առավել գազազած պատասխանում է սրբազան այր հարցին.

Մոդեստոս – Ի՞նչ կարող եմ: Իմ բազում իրավասություններից մեկը:

Բարսեղի համար հասել էր հաղթության ժամը: Նա այդ չէր ծրագրել: Բայց այն պահից, որ նա սկսեց չվախենալ մարդկային գայությունից, նա հաղթանակել էր: Այժմ նա կարող է ծաղրական ծիծաղել: Բայց այդպես չարեց: Դժբախտ եպարքոսի համար դա կլիներ մարդկային մի փոքր վիրավորանք: Չէր ուզում նրան ստորացնել, չէր ուզում ցավ պատճառել: Բայց նրա հոգին իսկույն ժպտաց: «Աստված իմ, մարդիկ երբեմն ինչքան միամիտ են: Չի տեսնում, որ ոչինչ չունեն մյուս ամենից, որով այս մարդը կարող է ինձ վնասել»: Իր այդ միտքը չշարունակեց և ժպիտը մարեց իր սրբազան շրթներից: Միայն պարզ հարցրեց. «Ի՞նչ չարչարանք պետք է կրեն: Ասա ինձ»:

Մոդեստոս – Հարստության բռնագրավում, աքսոր տանջանք, մահ:

Բարսեղ – Ուրիշ բանով ինձ վախեցրո՞ւ: Դրանք ինձ չեն վախեցնում:

Այդ խոսքերը եպարքոսին ասես դանակահարեցին: Աչքերը առավել ևս կարմրեցին: Նրա ձայնը կոտրվեց: Նրա ներվերը լաց էր լինում և հանճանվում: Շուրջն ամեն ինչ կորչում էր: Հզորից դառնում էր անզոր: Որովհետև ինքը փոքրանում էր: Դառնում էր այն, ինչ էր: Փոքր: Բայց իր ուժերը հավաքեց և սկսեց մռթմռթալ:

Մոդեստոս - Այդ ինչպե՞ս: Ինչպե՞ թե՛ չես վախենում:

Բարսեղ - Բռնագրավումից չի վախենում նա, ով ոչինչ չունի մաշված զգեստից և մի քանի գրքից բացի, Մոդեստոս: Այս է իմ ունեցածը: Աքսորը ևս ինձ չի վախեցնում, քանզի ես իմ սեփական տեղը չունեմ: Ուստի ուր որ ինձ նետեք, այդ կլինի Աստծու վայրը և ես կլինեմ հյուր: Տանջարանները: Դրան ի՞նչ կարող են անել իմ այս հիվանդ մարմնին: Մեկ հարված, և ամեն ինչ իսկույն կվերջանա: Այդ կարող ես անել: Ինձ սպառնում ես մահով: Դու կդառնաս իմ բարեգործը: Ես էլ եմ այդ ցանկանում, որ շուտ գնամ իմ Աստծու մոտ, իմ Հոր մոտ, ում համար ես ապրում եմ ու պայքարում: Ես շտապում եմ գնալ նրա մոտ: Ո՞վ կկարողանա վախեցնել մի մարդու, ով ապրում և մտածում էր այսպես: Անշուշտ ոչ ոք: Առավել ևս հերետիկոսների պալատական մեկ գործիք:

Մոդեստոսը ներքուստ խոստովանեց իր պարտությունը: Գազանը պարտվեց մեղմաբար մարդուց: Հոգնած նստեց անօգտակար գահին: Այդ նրան չօգնեց ենթարկելու մեղմաբար մարդուն, քանզի Բարսեղը զորացավ Աստծու հետ հաղորդակցվելով: Եպարքոսը կամա-ակամա պետք է դրսևորեր իրատեսություն: Իր թշնամու առաջ, անշուշտ չէր ասելու «պարտվեցի բառը»: Բայց մի քիչ լռեց: Առավել ընկղմվեց գահին: Գլուխը թեքեց առաջ: Սկսեց մտածել: Ուրեմն ամեն ինչ գուր էր այս սրբազան հրեշի՛ Բարսեղի հետ: Դանդաղ բարձրացրեց գլուխը այնքան, որ կարողանար նայել սրահը լցնող այդ դալկադեմ մարդուն:

Ուզեց մի բան ասել, բայց ոչինչ դուրս չեկավ: Մի պահ բացեց բերանը, այն էլ ուղղակի իր պարտությունը խոստովանելու համար:

Մոդեստոս – Ոչ ոք մինչև հիմա այդքան համարձակ խոսել իմ առաջ:

Վրա հասավ նաև շանթահարելու ժամը: Բարսեղը չկարողացավ զսպել իրեն: Շատ կարևոր ժամ էր, վճռական, պատմական: Նրան ոչ ոք չէր կարող մեղադրել եսասիրության մեջ:

Բարսեղ – Քանզի երբեք չես պատահել իրական եպիսկոպոսի: Նա ևս այդպես կխոսեր քեզ հետ, քանի որ վիճելու էր բարձր գաղափարների համար: (Բարսեղն այժմ տեսավ փշրված Եպարքոսին կշռեց իր արտասանած ծանր խոսքը և ուզեց մեղմել մթնոլորտը): Եպարքոս: Մենք՝ ուղղափառներս, բարի ենք և համեստ, ինչքան ոչ ոք: Մենք մեծամտությամբ չենք վերաբերվում ոչ միայն արքային, այլև ամենամվաստ մարդուն անգամ: Բայց երբ վտանգվում է հավատքն առ Աստված, այնժամ արհամարհում ենք ամեն ինչ և փարվում ենք հավատքին: Այնժամ կրակը, դահճի սուրը, գազանները և մեզ չարչարողների ճիրաններով մեր մարմնի հոշոտվելը մեզ առավել բավականություն են պատճառում, քան սարսափ: Ուստի, արա ինչ կամենում ես, ինչը քո իրավասության մեջ է: Հայհոյիր ինձ, սպառնացիր ինչքան կուզես: Բայց թագավորը թող այդ լսի: Քեզ չի հաջողվի ինձ ստիպել ընդունելու չարափառությունը, եթե անգամ ավելի շատ և խիստ սպառնաս:

Այս վերջին սառը լոգանքն էր, որ ողբերգական իշխանավորն ընդունեց Բարսեղից այդ ահռելի և պատմական դիմակայման ընթացքում: Մոդեստոսն ընդարմացած, ծեծված կենդանու պես նշան արեց պահակներին և ազատ արձակել Բարսեղին:

Դրսում նրա հոտի մարդիկ սպասում էին: Տարօրինակ բան... նրանք չէին տազնապում: Գիտեին, որ Բարսեղը (իմա՝ Աստված) պիտի հաղթանակեր: Շրջապատեցին նրան հարգալից: Ինչպես մի ժամանակ մարտիրոսներին, խոստովանողներին, մարտիրոսների մատուցներին: Նա նրանց սրբությունն էր, հերոսը: Այն անձը, որի նման կուզենային լինել բոլորը: Բայց Աստված այդքան մեծ շնորհ չէր պարգևել իրենց:

Իրեն սպասողների մեջ առաջինը իր բարեկամ Գրիգորն էր: Հաղթական Բարսեղը նրան տեսնելով զգաց քնքշացող մի հանգստություն, բայց ցույց չտվեց: Զգացմունքների ժամանակ չէր: Նույն այդ ժամին Գրիգորը շատ էր փափագում գրկել Բարսեղին: Բայց նա զսպեց իրեն: Հիմա անցնում էր ոչ թե իր սրտակից ընկերը՝ Բարսեղը: Անցնում էր այն սրբազան խորհրդանիշը, ում բոլորը պետք է հարգեին որպես Աստծու զորության հայտնություն: Առանց հաղթական բացականչությունների, առանց ավելորդ խոսքերի Բարսեղին տուն ուղեցեցին: Նրա մոտ մնաց միայն Գրիգորը: Մյուսները ցրվեցին Կեսարիայում՝ հաստատելու պատմական հաղթանակը:

Ի՞նչ եղավ Մոդեստոսը: Երկար ժամանակ մնաց մտածկոտ: Ոչ թե գահի վրա, քանզի այդ ևս մեղավոր էր, այլ կառավարչի գրասենյակի կողքին: Ստորացումը նրան փշրել էր:

Բայց չէր որոշում փոխել կարծիքը: Նա իր պատճառները սիրում էր առավել քան Աստծուն: Այդ պատճառով էլ մերժում էր աստվածային շնորհը: Հաջորդ օրը Մողեստոսը դարձյալ փորձեց, բայց այս անգամ առանց գազանության:

Արդյո՞ք Բարսեղը փոխել էր իր միտքը: Բնականաբար ինքը ևս այդպիսի բանի չէր հավատում: Պարզապես հետևում էր սովորության: Ուստի վեր կացավ ու գնաց թագավորի մոտ, որը ժամանում էր Կեսարիա: Անգամ համարձակվեց ասել ամբողջ ճշմարտությունը. «Թագավորդ իմ, պարտվեցի՞նք այստեղի Եկեղեցու եպիսկոպոսից: Սպառնալիքներից նա չի վախենում: Նա ավելի կանգուն է քան մեր խոսքերը, ավելի հզոր, քան մեր հավատքը: Սպառնանք որևէ վախկոտի, ոչ թե Բարսեղին: Եթե արդյունք ենք ցանկանում, դիմենք արքային»:

Կայսրը, որ մինչ այդ իմացել էր ամբողջ կատարվածը և հասկացել էր Բարսեղի հզորությունը, չհամաձայնվեց: Նա մարդկանց առաքիլություններով հիանալու քաջությունն ուներ: Ուստի պատվիրեց բռնություն չօգտագործել:

Ոչ թե միտքը փոխեց Բարսեղի նկատմամբ: Բարսեղի հանդեպ նրա հիացմունքը չէր նշանակում ընդունել իր մոլորությունը: Պարզապես փոխեց մարտավարությունը: Երկաթը կրակում կծռվի, բայց կմնա երկաթ: Ուստի սպասում էր որոշ ժամանակ: Իր ծրագիրը առաջ տանելու համար նա որևէ եղանակ կգտներ: Այդ միջոցներով նա բոլորի նկատմամբ հաջողություն ունեցավ: Մի փոքր համբերություն և Բարսեղը գլուխը կծռի:

Թագավորը կռագավ քահանայի առաջ:

371-ի դեկտեմբերն անցավ և ավարտվեց սառնամանիքով: Պահքի օրերը վերջանում էին: Եկեղեցիները տոնելու էին մեծ իրադարձություններ՝ Տիրոջ ծնունդը և կնունքը, Աստվածահայտնությունը: Մինչև այդ ժամանակ երկու տոները նշվում էին նույն օրը՝ հունվարի 6-ին, հավատացյալների անհրաժեշտ պատրաստությամբ, այդ մեծ տոներին պատշաճ ըմբռնումով, խիստ պաշտոնականությամբ:

Արևելքի Եկեղեցում տիրում էր մի տարօրինակ մթնոլորտ: Բոլորը սպասում էին Կեսարիայի դեպքերի ընթացքին և այժմ չգիտեին ի՞նչ ենթադրել:

Բարսեղի հաղթանակով մի՞թե հարցը լուծվեց: Ուրեմն Վաղեսը նահանջե՞ց: Դժվար թե որևէ մեկն այդպիսի բան ենթադրեր այդ ինքնիշխան կայսրի համար: Հետևաբար, դժվար թե հարցը փակված լիներ:

Մի աննկատելի լարում էր տիրում հենց Կեսարիայում: Մի անհանգիստ խաղաղություն էր իջել ուղղափառների սրտերում: Նրանք քաջալերվում էին Բարսեղի աստվածային գործությամբ, բայց ծանոթ էին նաև կայսրի կամակորությունը:

Քրիստոնեության մեծ տոնն էր: Կեսարիայի մայր տաճարը լցվել էր վաղուց: Մարդկանց շունչը ջերմացնում էր մթնոլորտը, հավատացյալների աղոթքները այն դարձնում էին քաղցր, հոգեպարար, գեղեցիկ: Տաճարը մեծ էր և պայծառ: Ամենուր տիրում էր կարգ ու կանոն: Սրբազան Բեմի առաջ՝ սուրբ Սեղանի մոտ, կանգնած էր սրբազանի կերպարը: Սլացիկ, լուրջ, հաճելի: Անքնությունը մատնող դեմքը լուսավորված էր իր մեջ ունեցած Սուրբ Հոգով և պայծառացել, ճառագայթում էր սիրելի, գեղեցիկ և հարգարժան: Աստծու օրինակն էր աշխարհում:

Կեսարացիները այդ տեսնում էին, զգում: Հաղորդակցվելով իրենց եպիսկոպոսի հետ, նրանք հաղորդակցվում էին Աստծու հետ: Քանզի իրենց եպիսկոպոսը Աստծու ընտրյալ անոթ էր: Սուրբ Հոգին աշխարհում գործում է ընտրյալների միջոցով: Նրանց միջոցով հայտնում է աստվածային կամքը: Դրանից դուրս ոչինչ չկա, ոչ իսկ Եկեղեցի: Քանզի Քրիստոս և անձ է: Մարդու միանալը Աստծու հետ կատարվում է հավատացյալի մասնակցությամբ Քրիստոսի անձին:

Կայսրը իր օրերն անցկացնում էր Կեսարիայում: Ուսումնասիրում էր պետական հարցերը և վերահսկում դրանց լուծմանը: Նրան առավելապես զբաղեցնում էր Բարսեղը, փակում էր իր ճանապարհը: Թույլ չէր տալիս ստեղծելու միասնական, այսինքն՝ արիոսական հավատքով պետություն:

Դրան զուգահեռ նրա հիացմունքը Բարսեղի հանդեպ հաճախ իրեն երկմտանք էր ներշնչում. «Արդյո՞ք այս մարդը իրավացի է: Արդյո՞ք իմ հավատքը ճիշտ չէ»: Համենայնդեպս նա առաջ չէր գնում, քանզի ամեն ինչից առաջ ինքը թագավոր էր, և պետության շահը միասնություն էր, որն այժմ, ինչպես ինքը կարծում էր, ապահովում էր արիոսականության միջոցով: Աստվածահայտնության օրը, սակայն, նա մի որոշում ընդունեց: Մասամբ այդ քայլով Բարսեղին հուզելու հույսով, մասամբ էլ իր հոգում նրանով հիացած լինելու պատճառով:

Կայսերական ձիակառքը, հեծյալ պահակախումբը և ասպարազենները սպասում էին դրսում, կայսերական կացարանի առաջ: Կազմվեց փայլուն մի շքախումբ, որը շարժվեց դեպի մայր տաճար: Բոլորը զարմացան, բայց ոչ ոք ոչինչ չասաց: Փողոցներում խաչակնքվում էին մարդիկ: Թագավորը բարի՞ գործով, թե՞ վատ գործով էր գնում մայր տաճար:

Հանգիստ, դանդաղ քայլերով իջավ կառքից, ձախ ձեռքում թանկագին ինչ-որ իր պահած: Հպարտորեն շարժվեց դեպի տաճար: Եկեղեցում եղողները զարմացան, ճանփա տվեցին: Իրենց աչքերին չէին հավատում: Հավատացյալները նրա աչքերում զայրույթ չկարդացին:

Վաղեսն էլ պակաս չէր զարմացել: Ընդհակառակը: Այնքան տպավորվեց աղոթող բազմությամբ, տաճարում տիրող կարգապահությունից ու մթնոլորտից, որ գլխապտույտ զգաց: Նայեց դեպի սուրբ Բեմը, տեսավ պատարագիչի անասան կերպարանքը՝ լույսով ուղղված: Թեթև մթագնումը թուլացրեց նրան: Նրա առնական դեմքը դալկացավ: Բայց ոչ ոք ոչ

չինչ չհասկացավ: Նա մի փոքր էլ առաջացավ: Կանգնեց գեղեցիկ խորանի մոտ, մատուցելու որպես քրիստոնյա այն նվերները, որ իր հետ բերել էր որպես ընծա: Հոգին տակնուվրա էր լինում: Պալատականներից ոչ ոք չէր նկատում նրա հոգու ողբերգությունը: Շարժվեց իր ձեռքի նվերները տալու համար: Կիսասարկավազն և քահանաները տեսնում էին, բայց ոչ մեկը չէր շարժվում դրանք վերցնելու: Բոլորը երկնչում էին: Բարսեղն արդյո՞ք կընդուներ դրանք: Լարունը հասավ բարձրակետին: Դաժան կայսրի ներվերը ջարդվեցին, ծնկները թուլացան և ամբողջ մարմնով կռացավ: Քահանաներից մեկը նրան թևից ամուր բռնեց ու կանգուն պահեց: Կայսրը գետին չտապալվեց: Խայտառակվելուց խուսափեց:

Աստիճանաբար ուշքի եկավ: Այս դիպվածը գուցե Սուրբ Հոգու նախազգուշացնող դռան զանգն էր, որը Վաղեսն այնուամենայնիվ չբացեց: Ընծաները գնացին սուրբ Բեմ: Լույսով ողողված քահանան ամեն ինչ տեսնում էր, թեև նայում էր ուրիշ կողմ: Նա նշան արեց և սարկավազը վերցրեց չարափառ կայսրի ընծաները: Ինչքան լուսավոր, ինչքան սուրբ պիտի լիներ Բարսեղը, ընդունելու համար մի հերետիկոսի, ուղղափառությունը հալածողի, բազում հոգևորականների մահապատժի ենթարկածի ընծաները:

Ի՞նչ մտածեց, թագավորի այդ արարքի մեջ ի՞նչ նկատեց սրբազան եպիսկոպոսը պատարագի ժամանակ, չգիտենք: Բայց նա ընդունեց ընծաները:

Սուրբ պատարագը վերջացավ: Արքան անշարժ սպասում էր: Բարսեղն ուշադիր շարժումներով հանեց իր քահանայական փայլուն տարագը և մնաց միայն իր մաշված փարաջայով, որը ծածկում էր նրա փոքր և անշուք մարմինը: Շարժվեց դեպի սուրբ Բեմի ձախ դուռը և այնտեղ անձամբ ընդունեց Վաղեսին:

Մենք լավ գիտեինք, որ Բարսեղի բնավորությանը խորթ էին առատ ծիծաղները և արևելյան երկրպագությունները: Բայց ովքեր նրան սիրում և հարգում էին, նրա դեմքին, վերաբերմունքի մեջ նկատում էին խորը ազնվություն, ինքնաբուխ բարություն: Այդ պահին նա այդպիսին էր: Երբ ավարտվեց պատարագը, նա ողողված էր սիրով, բարությանմբ և ճշմարտությամբ:

Ուստի լուրջ, բայցև բարեկիրթ, նա գրուցեց Վաղեսի հետ: Կատարվածը այդ պահի կայսրի մեծ ցանկությունն էր:

Արդյո՞ք Վաղեսը հավատում էր, թե առանձին գրույցի ընթացքում կհամոզեր Բարսեղին: Չգիտենք: Հաստատ է միայն, որ այդ պահին Վաղեսը փոխեց իր դիրքը Բարսեղի և, ընդհանրապես ուղղափառների հանդեպ: Սառույցը հալվեց: Հալածանքները նվազեցին: Ի՞նչի մասին գրուցեցին երկու այրերը՝ հզորը և աստվածայինը, այդ չգիտենք: Խոսում էին ցածրաձայն, այնպես որ չէին լսում անգամ նրանց կողքին եղածները: Այդ հաստատում է Գրիգոր Աստվածաբանը, որը նույնպես գտնվում էր սուրբ Բեմում:

Վաղեսն արդեն Բարսեղի դաժան թշնամին չէր: Նա հիրավի հիանում էր Բարսեղով և հարգում նրան: Ոչ ոք չի կարող խոսել նաև դեպի ճիշտ հավատքը նրա դարձի մասին: Գուցե

այդ էլ կատարվեր, եթե նրան արհուսականներ շրջապատած չլինեին: Բոլոր դեպքերում այդ տեղի չունեցավ: Թագավորի արքունիքում վխտում էին հերետիկոսները, որոնք շողոքորթում էին, որպեսզի կարողանան նրան մղել ուղղափառների դեմ: Հերետիկոսները հաճախ ծառայեցին իբրև պալատական շողոքորթներ: Վարագույրի ետև չարափառները ջանադիր գործելով, Վաղեսին համոզեցին արքային Բարսեղին, թեև իր հոգում նրան ընդունում էր: Ցեխտները միշտ հալածում են մաքուրներին: Եվ եթե մաքուրը մաքրամաքուր ադամանդ է, ավելի վատ իր համար:

Կեսարիան տակնուվրա եղավ: Յուրաքանչյուր հատված տարբեր պատճառով: Չարափառները տոնում էին, որ ջարդում են ուղղափառության հենարանը, իրենց չարափառության կացինը: Ուղղափառները ողբում էին և լռելյայն բողոքում էին, քանզի կորցնում էին իրենց աստվածընտիր հովվին:

Շատ գիշերներ չարափառները աշխատեցին Վաղեսին համոզելու, որ արքայի Բարսեղին: Վերջապես այդ նրանց հաջողվեց: Չար լուրը տարածվեց կայծակի պես: Բարսեղն այդ սպասում էր: Յուրաքանչյուր օրը բացվում էր առավել ամպամած: Վաղեսը չէր սպանում, բայց ներքինները թունավորում էին նրան:

Կայացած որոշման մասին հաղորդեցին Բարսեղին: Եկավ պահը Մողեստոսին ապացուցելու, թե չէր կատակում՝ ասելով, թե որևէ արքայ իրեն չէր սարսափեցնում: Լուրն ընդունեց անհողորդ:

«Այս ևս թող լինի փորձություն հանուն մեր ճշմարտության: Հանուն մեր ճշմարտության այս ամենը քիչ է, ոչնչություն», հանդարտ ասաց իր ընկերոջ՝ Գրիգորին, որը այդուհետև ոչ մի պահ իրեն չքեց: Ոչ ոք չէր համարձակվում նրան մխիթարել: Աստծով լցված այրին մխիթարե՞լ: Մարդ միայն վիշտ և հուսախաբություն կտեսներ բոլոր նրանց դեմքին որոնք գտնվում էին եպիսկոպոսարանում և նրանց, ովքեր մի քանի ընդհանուր անց եկան այնտեղ:

Պետք էր պատրաստվել: Իր հետ վերցնելու իրեր չունեիր: Ընդամենը մազե մի ներքնաշապիկ և մի փարաջա, որ արդեն հագին էր: Խնդրեց մի քանի գիրք բերեն՝ Մուրբ Գիրքը, Օրիգենեսի «Գեղասիրությունը», եկեղեցու հայրերի մի քանի գիրք: Ամեն ինչ պատրաստ էր:

Ստորագրվելու պատրաստ հրամանը կայսրի գրասենյակում էր:

Չարափառները կեցցեներով ողջունում էին թագավորին իր որոշման համար: Ուղղափառները լալիս էին իրենց գլխին եկած չարիքի համար:

Ձիակառքը կանգնեց եպիսկոպոսարանի առաջ: Այն պետք է վերցնեիր Բարսեղին ու տաներ հեռավոր մի գյուղ, այնքան հեռավոր, որտեղից Աստծու վկայի ճառագայթները չկարողանային ջերմացնել կապաղովկիացիներին: Մթնոլորտը լարված էր: Հունվարյան գիշերը ցուրտ և մութ, ինչպես մարդկանց մեծ մասի սրտերը: Ամեն ինչ որոշված էր: Բայց պակասում էր Աստծու վավերացումը: Ուստիև թագավորը չհասցրեց ստորագրել արքայի հրամանը: Ճիշտ այդ ժամին վատ լուրը հասավ կառավարչատուն: Փոքրիկ Գալատեսը՝ թագավորի որ-

դին, ջերմության մեջ տապակվում էր: Ծանր հիվանդացել էր և բժիշկները չէին կարողանում նրան օգնել, թեև Արևելքի լավագույն բժիշկներն էին: Հաստատ կմահանար: Միաժամանակ կայսրուհի Դոմնիկեն և սարսափելի գիշերներ անցկացրեց: Վաղեսը հրամայեց ուրիշ բժիշկներ և բերել: Այդ և չօգնեց: Դժբախտ հայրը աղոթեց ինչպես երբեք, բայց ապարդյուն: Աստծու արդարությունը իր ժամանակ հասավ: Կամա թե ականա թագավոր հոգնած միտքը գնաց դեպի Բարսեղը: «Այո, նա ունի մեծ և ճշմարիտ հավատք: Նա կկարողանա փրկել իմ որդուն: Եթե նա աղոթեր Աստված կլսեր նրան»: Այդ ինչպե՞ս անել: Քիչ առաջ նրան աքսորում էր, իսկ հիմա խնդրելով ընկնի նրա ոտքերը: Մարդիկ ի՞նչ կասեն: Քանի որ հավատում էր, թե Բարսեղը կկարողանար փրկել իր որդուն, նա մեկ ուրիշ ձև ընտրեց: Քանի որ հավատում էր, թե Բարսեղը կկարողանար փրկել իր որդուն, նա մեկ ուրիշ ձև ընտրեց: Բարսեղի մոտ ուղարկեց այդ պահին իր մոտ գտնվող բարեկամների և ազգականների: Բարսեղը մոռացավ հալածանքը, աքսորը: Մտածեց միայն հոր վիշտը, որը բախտից դարձել էր թագավոր, թեկուզև վատ: Անհապաղ իջավ եպիսկոպոսարանի աստիճաններով և բաճրացավ ձիակառք, որը իրեն աքսորավայր տանելու փոխարեն, առաջնորդեց թագավորական ընտանիքի կացարան: Նրան հայտնի էր տղայի վիճակը: Այդ պատմեցին թագավորի մարդիկ: Նա լռելյայն սկսեց իր գուպարը Աստծու հետ, քանի դեռ կառքը անցնում էր Կեսարիայի ձյունածածկ փողոցներով:

Կացարանի բակում մեծ բազմություն կար: Նկատեցին Բարսեղին և բոլորը տպավորվեցին նրա այերային և միաժամանակ ազդեցիկ ներկայությունից: Նրան տուն առաջնորդեցին: Եվ տակավին հիվանդի սենյակ չմտած, հիվանդը իրեն ավելի լավ զգաց: Բոլորը այդ նկատեցին և հաստատեցին: Աստված գթաց դժբախտ Վաղեսին և իր հրաշքը կատարեց իր ընտրյալ սուրբ Բարսեղի միջոցով, որը խորհուրդ տվեց տղային մկրտել և իսկույն մեկնեց: Բայց ահա Վաղեսը խելքի չեկավ: Դարձյալ հանձնվեց հերետիկոսներին, կատարեց նրանց կամքը և տղան մահացավ, հենց որ նրան մկրտեց արիոսական քահանան:

Աստված միշտ տալիս է իր գործության ու կամքի նշանները, բայց մարդիկ ոչ միշտ աչքեր ունեն դրանք ճանաչելու, նկատելու: Այդպես կատարվեց Վաղեսի և նրա ժամանակաշրջանի արիոսականների հետ: Այդ ճանաչելու գլխավոր դժվարությունը Աստծու գործելակերպն է, որով Նա իր կամքը արտահայտում է իր ընտրած անձանց միջոցով: Մարդու մեծ մեղքն այն է, որ ասում է այդ անձանց: Բայց պետք է ասենք, որ այդ նշանները եթե անգամ երևան որպես կրակ և երկրաշարժ, որպես մանանա և ջուր անապատում, որպես ողջերի մահ կամ մահացածների հարություն դարձյալ շատ աչքեր կմնան փակ, և այդ նշաններում չեն տեսնի աստվածային կամքը:

Այս դեպքից հետո Վաղեսը չէր կարող ստորագրել աքսորի հրամանը: Թեև Բարսեղն իր կյանքում մինչև մահ բազում դժվարություններ կրեց, բայց աքսորի դառնությունը չճաշակեց:

Հիվանդանալու նման մի դեպք պատահեց նաև Մոդեստոսի հետ, որն այդ միջոցին հետևելով իր տիրոջ օրինակին, փոխեց իր վերաբերմունքը Բարսեղի հանդեպ: Նա ծանր հիվանդացավ: Մահը թևածում էր նրա տկար մարմնի վրա: Մահվան հոգեվարքի մեջ նա մոռացավ անցյալը և իր մոտ կանչեց Բարսեղին: Երեխայի պես լացում էր ցավերից և սուրբ այրի դեմ արածների համար զղջալուց: Երկար ժամանակ Մոդեստոսը իր բարեկամներին պատմում էր թե ինքը բուժվեց Բարսեղի աղոթքների միջոցով: Այս դեպքից հետո Մոդեստոսի վերաբերմունքը արմատապես փոխվեց: Կա Բարսեղի նամակը Մոդեստոսին, որով սրբազանը գովում է նրան Եկեղեցու և մարդկանց հանդեպ դրսևորած հետաքրքրության համար: Նույն այդ շրջանի համար (372-ի սկիզբ) պատմում են, որ Վաղեսը մասնակցել է պատարագի այն տաճարում ուր քահանայում էր Բարսեղը: Այժմ կայսրին ուղեկցում էր նաև իր տնարար Դեմոսթենեսը, որն ուզեց միջամտել երկու այրերի միջև սկսած զրույցին: Նա չկարողացավ անգամ կարգին հունարեն խոսել, և Բարսեղը հնադարի մեծ հռետորի անունով բառախաղ կատարեց. «Տեսանք նաև անգրագետ Դեմոսթենեսի»:

Դեմոսթենեսը ցանկանալով անպայման նվաստացնել Բարսեղին, փորձեց նրան խայթել, թե իբր նա ճիշտ հավատք չունի: Այնժամ ստացավ արժանի պատասխան, այն էլ կայսրի առաջ. «Քո գործը, Դեմոսթենես, լավ ապուր պատրաստելն է: Դու չես կարող վարդապետություն սովորել, քանզի քո ականջները փակ են ճշմարտության համար»:

Այս բոլոր հրաշալի նշաններով Բարսեղը խորապես հուզեց Վաղեսին: Այդ են վկայում կայսրի կողմից առատաձեռն կատարված նվիրատվությունները չքավորների և հիվանդների, հավանաբար նաև բորոտների խնամքի համար:

Այսուհանդերձ Վաղեսի վերաբերմունքը չուսահատեցրեց արիոսականներին: Կայսրի արքունիքում նրանք ամեն օր հնարավորություն ունեին մեղադրելու անմեղին, ցեխոտելու անարատ Բարսեղին, անմեղ գառին ներկայացնելու որպես գայլ: Նրանց գործելակերպը չվրիպեց: Նրանց հաջողվեց Բարսեղին արքունիքում նոր հրամանագիր պատրաստել: Վաղեսը շատ պայքարեց ինքն իր հետ: Օրերով հետաձգում էր ստորագրել:

Մի առավոտ զգույշ բացեց մագաղաթի գալարը, գրիչը վերցրեց ստորագրելու: Երբ գրիչը դիպավ մագաղաթին, գրիչը ջարդվեց: Տվեցին երկրորդ գրիչ: Այդ էլ իսկույն ջարդվեց: Արքայի դեմքին քրտինք երևաց: Անհանգստացան նաև արիոսական պալատականները: Դողդոջ ձեռքերով տալիս են երրորդ գրիչը: Այդ էլ նույն բախտին արժանացավ:

Այժմ արդեն Վաղեսին հայտնի դարձավ ամեն ինչ: Պետք չէր: Բարսեղին Աստված էր պաշտպանում: Կայսրի աջ ձեռքը դողում էր: Ահն ու սարսափը պատեց նրան: Վերջնականապես որոշեց չանհանգստացնել Բարսեղին: Այսուհետև երբեք դեմ չգնալ Աստծու ընտրյալին: Այսպես որոշեց աշխարհիկ տիրակալը: Եվ զգում էր, որ իրեն հետապնդում էր Բարսեղի սրբազան ոգին: Բավական էր մինչև այստեղ: Էլ չհամարձակվեց առաջ գնալ: Քաջություն չունեի: Այսինքն, նա չընդունեց Բարսեղի ոգին: Միայն վախեցավ և հիացավ:

Սակայն մարդ ճշմարտությունը պետք է ապրի: Բավական չէ դրանով հիանալը: Հիանալը նախադրան սանդուղքի առաջին աստիճանն է: Մինչդեռ կյանք է ճշմարտության մասնակից լինելը: Եվ բացարձակ նշանակություն ունի միայն կյանքը:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Հանուն Եկեղեցու խաղաղության և ճշմարտության: Հանուն գավերի ամոքման:

Գեղեցիկ Կեսարիան:

Հրավառ Հնոցը հանգավ:

Արևելքի ուղղափառության արծիվը դիմացավ կրակին: Հաղթեց նրան և արդեն ազատ էր առաջնորդելու, ճախրելու Կապադովկիայի, Պոնտոսի և Փոքր Հայքի երկնքում, հետևելու և բացահայտելու ճշմարտությունը, որ ճանաչել էր աստվածային եթերներում, ուր հասնում էր իր շնորհալի թևերով:

Ուրեմն, վերջացավ Վաղեսի բերած փորձությունը: Ուղղափառները շունչ քաշեցին, քանզի ազատ էին տեսնում իրենց նոր Մովսեսին՝ Բարսեղին: Բայց, ավաղ, այդ չէր նշանակում նաև եկեղեցական շատ հարցերի լուծում: Չէր նշանակում նաև Բարսեղի թշնամիների բացարձակ հուսալքում: Այսուհետև չէր ենթարկվի անմիջական հարձակումների, այլ կողմնակի, որոնք հոգնեցնում են և երբեմն քայքայում են ներվերը:

Համենայն դեպս, սակայն, Վաղեսի նահանջով Բարսեղի ստեղծագործ աշխատանքում սկսվում է նոր շրջան: Ներկա գլխում կխոսենք այդ մասին: Ինչպես տեսանք, 372-ին Վաղեսը գտնվում էր Կեսարիայում: Սակայն շուտ մեկնեց և նրա արքունիքում որոշվեց Կեսարիան բաժանել Առաջինի և Երկրորդի: Առաջինի կենտրոն մնաց Կեսարիան, իսկ Երկրորդի կենտրոն որոշվեց Պաղանդոն կոչված գյուղը: Այս բաժանումը, իբր ուներ վարչական նպատակներ: Պալատականները կարծում էին, թե այսպես կկարողանային ավելի լավ կառավարել ընդարձակ Կապադովկիան:

Անկախ այն բանից, որ այդ ճիշտ էր, թե ոչ, Բարսեղը շատ դիմադրեց դրան: Քանզի Եկեղեցու միավորման մասին նրա ծրագրերի կենսագործումը առավել դժվարանում էր: Իր դիրքը որպես համայն Կապադովկիայի արքեպիսկոպոսի, հզոր զենք էր տարածաշրջանի շատ շատ եպիսկոպոսների անջատվողական հակումների դեմ պայքարելու համար: Հատկապես այն եպիսկոպոսները, որոնք արիոսամետ էին և ովքեր ճկվում էին պալատականների ճնշման առաջ, իրենց ազատ էին զգում ենթարկվել հզորների կամքին, քանի որ իրենց գլխին չէր լինի որպես անմիջական մեծավոր խստապահանջ Բարսեղը:

Մի քանի ամիս անց Բարսեղի մտավախությունը իրականացավ: Երբ ուզեց հանդիպել Երկրորդ Կապադովկիայի եպիսկոպոսներին, նրանք լիովին անտեսեցին իրեն: Եվ ոչ միայն այդ: Տիանայի (այժմ՝ Թիլիս) արիոսական եպիսկոպոս Անթիմոսի նախաձեռնությամբ և Բարսեղի բարձրանալը չմարսած արիոսամետների մասնակցությամբ ծածկաբար սինոդ էին գումարում և եկեղեցական հարցերին վերաբերող որոշումներ ընդունում, Բարսեղին պաշտոնազրկելու հեռահար նպատակով:

Անգամ կարծում են, թե Կապադովկիայի այդ բաժանումը կատարվեց նվազեցնելու համար Բարսեղի հեղինակությունը որպես ամբողջ Կապադովկիայի արքեպիսկոպոսի: Բաժանելը, հավանաբար, որոշվել էր 372-ից առաջ: Բայց այդ հետաձգում էին այն հույսով, որ Բարսեղը կփոխեր իր դիրքը: Եվ այժմ, երբ այդ մասին կորցրին իրենց բոլոր հույսերը, իրականացրի բաժանումը: Բոլոր դեպքերում այդ բաժանման հետևանքները շատ տգեղ էին Կապադովկիայի այդ հռչակավոր մայրաքաղաքի համար: Պետական իշխանություններին և զանազան ծառայություններին հրամայվեց կիսով չափ լքել լքել Կեսարիան և հաստատվել աննշան Պաղանդոն կոչված գյուղում: Այդ պարտադրվեց նաև տեղական իշխանավորներին, խորհրդականներին, անգամ առևտրականներին, ուսուցիչներին և բնակչության մի մասին: Երևելիներից շատերը ինքնաքստրվում էին հեռավոր վայրեր, խուսափելու համար Պաղանդոն բռնի գաղթվելուց: Ոմանք անգամ վշտից մեռան կամ ինքնասպան եղան, երբ իրենց ստիպում էին վերաբնակության մեկնել թշվառ Պաղանդոն գյուղ:

Կեսարիան կարճ ժամանակի ընթացքում զրկվել էր իր լավագույն տարրերից: Եթե մարդ դրան ավելացնի նաև Կասպից ծովից անուս սկյութական մասնագետների նոր ներհոսքը այնտեղ, կհասկանա, թե ինչու Բարսեղը ողբում էր Կեսարիայի այդ ժամանակի բնակիչների անկրթությունը, դպրոցների և ուսուցիչների պակասը քաղաքում:

Իր մի շարք նամակներում նա մեծ հետաքրքրություն է դրսևորում իր մետրոպոլիսի մայրաքաղաքի նկատմամբ: Քաղաքի գլխին թափված չարիքը այժմ պատճառ է դառնում, որպեսզի քնքուշ սեր արտահայտի իր մոր Եմելիայի քաղաքի նկատմամբ: Մյուս կողմից իր հոտը կազմող կեսարացիները նրան էին ապավինում, միայն նրանից էին օգնություն սպասում:

Նա, բնական է, շատ էլ չէր հավատում, որ ինքը կարող էր փոխել պալատականների ծրագրերը: Նրանք եկեղեցական պատճառներ ունեին համառելու: Բայցև չէր ուզում ծալած ձեռքերով նստած մնալ հիմա, երբ իր գեղեցիկ Կեսարիան կորցնում էր իր մտավորականներին, երբ նրա մարդասիրական կառույցները ետ կմնային, եկամուտները պակասելու պատճառով: Քանզի այդ փոքրոգությունը ևս կատարվեց: Տիանայի եպիսկոպոս Անթիմոսը, ավազակախմբի հետ համաձայնության գալով, թալանում էր ջորիներին, որոնք կրում էին եկեղեցական հասույթները և պետք է անցնեին նրան ենթակա տարածքներով: Նա անգամ արդարացնում էր իր թշվառ արարքը ասելով, որ պետք չէ ոչինչ վճարել Բարսեղի նման չարափառներին:

Բացի այդ իր հոտը իրեն կմեղադրեր, ասելով. «Մեզ վճռական այս պահին լքում ես, ով աստվածասեր»: Դրան չէր կարող հանդուրժել: Նա մտաբերեց նաև իր հզոր բարեկամներին: Պետական մեքենայում կային դեմքեր, որոնք գնահատում էին իրեն: Նրանց հետ կապված էր մտերմությամբ և կարող էր խնդրել նրանց միջամտությունը արդեն Եկեղեցու կատարված բաժանումը վերացնելու համար: Ուստի նա գրեց պետական բարձրագույն պաշտոնյա Մարտինիանոսին՝ պարենավորման նախարարին, անգամ Կոստանդնուպոլսի եպարքոս Մովսիսին: Նրանց ողբերգում էր իրավիճակը, բայց չունեի հարցը կարգավորելու համար գործո-

դության ծրագիր: Միայն կարողացավ շարժել նրանց հետաքրքրությունը և խնդրեց անել հնարավոր ամեն ինչ գեղեցիկ Կեսարիայի համար: Այդ ամենի արդյունքը եղավ միայն այն, որ Պաղանդունը փոխարինվեց առավել բնակչություն ունեցող հնավանդ Տիանա քաղաքով: Եվ, ինչպես կտեսնենք, դրանով իսկ բազում խնդիրներ ծագեցին Տիանայի մետրոպոլիտի հավակնություններից, ինչպիսին այդ ժամանակ գործունյա և համառ Անթիմոսն էր:

Բարեկամության փորձությունը: Պատասխան բաժանմանը:

Բարսեղը Կապադովկիայի Եկեղեցու բաժանմանը խոչընդոտելու կարողությունը չուներ: Բայց ուներ հովվի խելամտություն: Նա հակազդեց այդ անօրինական միջոցառմանը այնպես, որ դրանից օգուտ քաղեն հավատացյալները: Նա եպիսկոպոսներ ձեռնադրեց մի շարք գյուղաքաղաքներում, որոնք եպիսկոպոսություն չէին և որոնց նկատմամբ հավակնություն ուներ Երկրորդ Կապադովկիայի մետրոպոլիտը: Դրա օգուտը անմիջական էր: Այդ քաղաքների հավատացյալները առավել ուժեղ զգացին հովվական հոգատարությունը, առավել խորացան հոգևոր կյանքում և չհետևեցին չարափառներին: Ուստի, Եկեղեցին երկատվելու փոխարեն աճեց հոգեպես:

Նոր եպիսկոպոսություններում նա տեղավորեց, բնական է, իր բարեկամներին, որոնք խիստ ուղղափառ էին: Միայն զարմանալին այն էր, որ նա իր այդ ծրագրի համար օգտագործեց նաև երկու մեծ աստվածաբանների, որոնք երկուսն էլ ձախողվեցին այդ գործում: Խոսքը իր բարեկամ Գրիգոր Աստվածաբանի մասին է և իր եղբայր Գրիգորի մասին: Առաջինին ձեռնադրեցին Սասիմոնի եպիսկոպոսության համար, որը գտնվում էր Կեսարիայի և Տիանայի միջև: Երկրորդին ձեռնադրեց Նյուսայի եպիսկոպոսության համար, որը գտնվում էր Ալիս գետի մոտ:

Բարեկամ Գրիգորը բնավ չգնաց իր եպիսկոպոսություն: Եղբայրը գնաց, բայց հարուցեց ավելի շատ խնդիրներ, քան լուծեց:

Գրիգոր Աստվածաբանին այդ ծրագրի համար օգտագործելու Բարսեղի որոշումը պատճառ դարձավ, որ փորձարկվի երկու այրերի բարեկամությունը, որը վերջնականապես կքայքայվեր եթե երկուսն էլ մեծ չլինեին:

Բարսեղը ծանր խոսքեր գործածեց իր բարեկամ Գրիգորի հասցեին, որ չէր գնում Սասիմոն եպիսկոպոսելու: Նրան մեղադրեց, որ անգիտանում է Եկեղեցու վիճակը, որ ընկերասեր չէ, անդաստիարակ է: Գրիգորն ընդվզեց, հակազդեց: Կյանքում միշտ այդպես է վարվել, երբ իրենից խնդրում էին հրաժարվել հանգստանալուց և անցնել գործունեության: Որևէ գործունեության: Նա լավ գիտեր, որ ինքը գործնական մարդ չէ: Խորշում էր գործնականությունից, ինչպես իր մեղքերից: Իսկ այժմ Բարսեղին ասում էր.

- «Գնա ուրիշներին գտիր, որ պահակ կանգնեն բռնավորված ջորիներին, որպեսզի դրանք քեզնից չհափշտակի Տիանայի Անթիմոսը:

Այդ ասում էր, քանզի Սասիմա գյուղը խաչմերուկ էր, անցավայր, և այդ կետում Անթիմոսը հնարավորություն ուներ հափշտակել ջորիներին, պնդելով, որ Սասիման պատկանում է իր միտրոպոլիայում, որ ոչ ոք հերետիկոսներին պետք չէ մաքս վճարի: Բայց եթե Բարսեղի մարդկանցից որևէ մեկը վերահսկեր այդ շրջանի եկամուտները, դրանք ապահով կհասնեին Կեսարիա և մարդասիրական կառույցները, ինչպես ասվել է, կավարտվեին մեկ ժամ շուտ:

Գրիգորը ամեն ինչ տեսնում էր և ամեն ինչ գնահատում: Արդեն նա ասել էր, որ Բարսեղի ծրագրով զարգացել էր շրջանի աշխարհը: Ինքը բոլորից լավ գիտեր, թե ի՞նչ բանի էին ծառայում բարձած ջրիները: Ամեն ինչ լավ էր, բայց ինքը այդ բոլորի մեջ անմասն էր: Իր խառնվածքի մեջ այդ չկար, խորթ էր իրեն:

- Բարսեղ, արա ինչ կարող ես: Բայց ինձ հանգիստ թող: Գործողությամբ նա դառնում էր փոքր: Մտքով՝ մեծ: «Ինձ համար, Բարսեղ, գործը անգործությունն է»:

Բարսեղը նրան շանթահարում էր խիստ նամակներով, նրան մղում էր նպաստելու միասնությունը փրկելու ընդհանուր գործին, իսկ ինքը նրան ուղարկում էր իր շանթերը, թե գործողություն է անգործությունը»:

Նման նախադրյալներով ինչպե՞ս համաձայնության հանգեին այդ երկու սրբազան այրերը: Այսուհանդերձ, նրանք իրար հասկացան, քանզի իրար սրտի հանդեպ խոնարհվելու ուժ ունեին և տրամադրություն: Բարսեղը հարգեց Գրիգորի անգործնականությունը: Գրիգորն ընդունեց, որ Բարսեղի գործունեությունը թելադրված էր Եկեղեցու շահերով, այն Աստծու կամքն էր:

Լինում են դառը պահեր Գրիգորի համար: Նա բողոքում է. «Բայց դու չմտածեցիր մեր բարեկամության մասին: Ինչպե՞ս ինձ ուղարկեցիր այդ թշվառ գյուղը: Ինձ ստիպում ես այսուհետ չհավատալ մեր բարեկամության»: Ահավոր խոսքեր: Անգամ նրանց բարեկամները զարմացել էին: Լուրը հասել էր ամենուր և Բարսեղը արդարանում է իրենց ընդհանուր բարեկամ Սամոսատի Եվսեփոս եպիսկոպոսի առաջ.

- Ինչպես դու, այդպես ես էլ կուզենայի, որ Գրիգորը հովվեր իր կարողություններին համապատասխան մի Եկեղեցում: Եվ այդպիսի Եկեղեցի է համայն աշխարհը: Բայց այդ չի կարելի: Ուրեմն, թող հովիվ դառնա Սասիմա փոքր գյուղում, որպեսզի այդ վայրը դառնա փառապանծ Գրիգորի շնորհիվ և ոչ թե Գրիգորը վայրից: Մեծ այրի համար հատկանշական է, որ բավարարվի փոքրով և այդ փոքրը մեծ դարձնի:

Այդ կատարվեց 372-ի փետրվարի և Ջատկի միջև:

Տարիներն անցա: Գրիգորը շատ չարչարվեց, մանավանդ 379-ից հետո, երբ մեկնեց Կոստանդնուպոլիս, որտեղ պաշտպանեց ուղղափառությունը արիոսականության դեմ և 381-ին դարձավ արքեպիսկոպոս:

Բայց Բարսեղի պատճառած դառնությունից մի բան մնաց: Այն հիշատակեց նաև Բարսեղի գերեզմանի առաջ իր արտասանած զարմանալի դամբանականում: Այսուհանդերձ, նա պիտի արդարացնի Բարսեղին ասելով, թե նրա գործունեությունը թելադրված էր Սուրբ Հոգուց:

Մյուս տեսքը:

Բարսեղին ճանաչեցինք հպարտ, անհողողող, կասեինք՝ դաժան պահին: Դա այն պահն էր, որ դիմակայում էր պրետորիանականների հյուպարքոս Մոդեստոսին: Բարսեղի վարքն այնպիսին էր, քանզի նրանից պահանջում էին խարդախել հավատքը, վիրավորել Եկեղեցին: Մեծ իշխանավոր Մոդեստոսը այդպիսին ճանաչեց Բարսեղին: Բայց շուտով եկավ ժամանակը, երբ Մոդեստոսը պիտի ճանաչեր մեկ ուրիշ Բարսեղի: Ինչպես նաև Բարսեղը մեկ ուրիշ Մոդեստոսի, որը չի սպառնում, չի վախեցնում, չի նվաստացնում:

Բավական էր այն, ինչ տեսավ Մոդեստոսը: Արդեն հերիք էր Բարսեղից ստացած իր բուժումը, որպեսզի փոխեր իր վերաբերմունքը: Մի ահավոր փոփոխություն կատարվեց նրա ներսում: Մոդեստոսը հոգեկան գուպարի հնոցից դուրս եկավ մշակված, մաքրված, արժանավոր մարդ:

Չմռան ահավոր դեպքերից հինգ թե վեց ամիս անց Բարսեղը այս Մոդեստոսին նամակներ գրեց, խնդրելով նրա միջնորդությունը բոլոր նրանց համար, ովքեր օգնության կարիքն ունեն: Նա կարող էր բոլոր ուղղություններով բոլոր մարդկանց օգնել: Նախ նա հոգ է տանում նրանց համար, որոնց առավել հաճախ է տեսնում՝ իր քահանաների համար: Այդ ժամանակ նրանց եկամուտը չնչին էր: Հերոսություն էր պետք այդքան քչով ապրելու համար:

Անցյալում Մեծ Կոստանդինոսը, տեղեկանալով քահանաների վիճակի մասին, հրամայեց, որ նրանք գլխահարակ չվճարեն: Այդ հրամանը կորցրել էր իր ուժը և Բարսեղը ջերմագին խնդրեց Մոդեստոսին այդ չնչին մխիթարանքը տալ քահանաներին: Նրա սերը մարդկանց հանդեպ, բայցև նրա բարձր գործնականությունը ձգում էին բոլորին, ու կարիքի և հուսահատության պահերին նրան էին դիմում: Խնդրում էին օգնել և իրենց համար միջնորդել իշխանավորների մոտ: Անգամ կազմակերպված հասարակական խմբեր ապավինում էին արքեպիսկոպոսին:

Մի առավոտ իր դուռը թակեցին բանվորներ Կապադովկիայի Տավրոս լեռան շրջանից: Դուռը բացեց սարկավազը, խնդրեց նրանց սպասել մի փոքր և հետո անցան Մեծն Բարսեղի աղքատիկ գրասենյակ: Գիտեին, լսել էին, որ իրենց նշանավոր արքեպիսկոպոսը ապրում էր աղքատիկ, բայց ոչ այսքան: Այս անհավատալի էր: Այդ էլ ստիպեց նրանց ավելի խելամիտ լինել իրենց պահանջների մեջ:

Պակաս չէր նաև Բարսեղի զարմանքը: Բանվորներ Տավրոսից... Այո, գիտեր, որ աշխատում էին երկաթահանքերում: Բայց ի՞նչ են խնդրում կոշտուկներով պատած պատվավոր ձեռքերով այս մարդիկ:

- Բոլորը մեզ քեցին, սրբազան հայր, ասացին նրանք: Մենք աշխատում ենք պետության երկաթի համար, իսկ պետությունը ձգտում է վերացնել մեզ ծանր հարկեր միջոցով: Չենք կարող... Մենք կհեռանանք մեր մետաղահանքերից: Թող ուրիշները գան: Մենք կհեռանանք անգամ մեր գյուղից, եթե նրանք այդ են ուզում: Մենք շատ բան չենք ուզում, սրբազան հայր: Թող պակասեցնեն մեր ձեռք բերած երկաթի վրա դրած հարկը:

Բարսեղը դարձյալ Մոդեստոսին: Խնդրում է նրան, գրեթե ծնկաչոք պաղատում է նրան՝ օգնել այդ հարգելի գործավորներին: Նրանք ամեն օր զբաղեցնում են նաև աղքատների, անիրավվածների, որբերի, այրիների, բարեկամների, հայրենակիցների անձնական հարցերը:

Այս ամենը ցույց է տալիս, որ բոլորի համար այրվող աստվածաշնորհ սիրուց բացի իր բնավորության մեջ ունեն բարեսիրտ քաղաքական իշխանավորի, քաղաքական այրի առաքիլությունները, որոնք ծախսվում են մարդկանց ծառայելով: Ծախսվում են իր հայրենակիցների վրա, իսկ այդ նրան ուրախություն է պատճառում և միաժամանակ հեղինակություն մարդկանց մոտ: Հեղինակություն, որն անհրաժեշտ էր իր բազմարդյուն գործը շարունակելու համար:

Մեկ բան ևս: Ժամանակի հզոր իշխանավորներին ուղղված նամակներում Բարսեղը արտահայտվում էր խիստ ազնվությամբ: Հաճախ նրանց պսակում և զարդարում էր հաճելի խոսքերով: Դրանք ժամանակի հռետորական ձևերն էին: Ասիական ճարտասանությունը, ինչպես ասում էին, խոսքի մեջ դիմում էր չափազանցությունների:

Պետք է ասենք, սակայն, որ Բարսեղն այդ հարցում դժվարանալ չէր կարող: Քանզի նա մեծ էր նաև այլոց մոտ նկատած լավը գովելու և մեծարելու: Իր առաքիլությունները չունեցող մարդկանց առաջ նա իրեն փոքր էր զգում: Նա ավելիով հարգում էր քաղաքական արժանիքները: Բայց երբ աստիճանավորները սպառնում էին Եկեղեցուն, այդ դեպքում նրանք գործ կունենային անհողորդ, անասան, հիանալի Բարսեղի հետ: Այդպիսի դժբախտություն ունեցան Մոդեստոսը և անգամ ինքը՝ Վաղես կայսրը:

Իր թևերը բազում է տիեզերքում:

Դառնում է տիեզերական:

Արևմուտքի եպիսկոպոսներին հղած մի նամակում Բարսեղը գրում է, թե «ձեր գերապատիվ եպիսկոպոս հայրը ուղարկեց ինձ ձեր նամակները»: Չի հիշատակում եպիսկոպոսի անունը: Անգամ դրա կարիքը չկար: Այդ ժամանակ գիտեին, թե ուղղափառ եպիսկոպոսների գլխավոր

րը Մեծն Աթանասն էր: Կարող ենք ասել, որ նա էր ընդհանրապես համարվում եպիսկոպոս և այդ բոլոր ուղղափառների գիտակցությունն էր: Անշուշտ ոչ այն պատճառով, որ Աթանասը որևէ ձևական իշխանություն ուներ: Ճշմարտությունը նա արտահայտում էր առավել մաքուր: Նա ենթարկվել էր ավելի շատ հալածանքների: Այդ պատճառով էլ, բնական է, նա կարողանում էր իր ձայնը բարձրացնել մյուս եպիսկոպոսների վրա, իսկ վերջիններս ուշադիր լինեին և սպասեին նրա խոսքին:

Ամբողջ տասնամյակներ Եկեղեցին ճշմարտության համար մղվող իր պայքարի գագաթին տեսնել Աթանասին: Այդպիսով նա դարձավ Եկեղեցու «եպիսկոպոսը»: Բայց Աթանասը ևս սկսեց ծերանալ:

Արդեն 372 թվականն է: Աթանասն իր ուսերին տանում է ավելի քան յոթանասուն տարիների բեռը (ծնվել է 295/296-ին: 373-ին ավեր մարտիկը պիտի ննջի ի Տեր: Բայց փոթորիկը չհանգստացավ: Համայն Եկեղեցին տատանվում է: Ցնցումները, փորձությունները այն դարձնում են տկար և վախվորիկ: Դարձյալ մեկը պետք է դառնար գլխավոր մարտիկը, աստվածային կամքի ամենահարազատ արտահայտիչը, «եպիսկոպոսը», ում պետք է լսեն մյուս եպիսկոպոսները առանց պարտադրանքի: Նա պիտի ծածանի ճշմարտությունը չարափառների գլխավերևում և ամեն օր ծածանի ճշմարտությունը չարափառների գլխավերևում և ամեն օր պիտի բազմացնի իր զոհաբերումները հանուն ճշմարտության:

Մոտեցավ Բարսեղի աստեղային մեծ ժամը: Բարսեղի աստղը ծագում էր, քանզի արդեն մայր էր մտնում Աթանասի աստղը: Ժամանակն էր, որ բաց աներ նա իր թևերը տիեզերքում, այն ծածկելու, հարստացնելու, աշխուժացնելու համար:

Բայց տակավին ապրում է Աթանասը: Բարսեղը ծնկի է գալիս նրա առաջ: Քանի դեռ ապրում է ուսուցիչը, նրան է պատկանելու առաջնությունը: Բայց այդ առաջնության բնույթը տարբեր է: Այնպիսին է, որ հույս և լույս է տալիս ուրիշներին: Այն պարտադրանք և իշխանություն չէ:

Բարսեղը Աթանասին պարզ ասում է. «Քո կատարելությունը, ով սուրբ, մեր միակ մխիթարությունն է: Քո պահպանությունը մեր միակ հույսը: Մենք շրջվում ենք դեպի քեզ, քանզի միայն դու կարող ես մեզ փրկել Եկեղեցու վրա բարձրացած փոթորկից: Այդ ենք բոլորս հավատում և խոստովանում»:

Եթե Բարսեղին հաջողվեր անձամբ հանդիպել Աթանասին, այդ կլիներ իր համար մեծագույն բարիք կյանքում: Բայց այդ բարիքը չճնորհվեց իրեն: Երկու սրբերը կյանքից հեռացան, առանց անձնապես իրար հետ ծանոթանալու:

Ալեհեր Աթանասը ստանում է Բարսեղի նամակները: Նա կռահում է, ժամանակ առ ժամանակ վստահ է, որ այս այրը Աստծու անոթն է: Տեսնում է, թե ինչքան շատ կարող են բացվել նրա թևերը: Չգում է շնորհաշատ Բարսեղի մեծ ուժը և ուրախ ժպտալով մտածում է. «Փառք քեզ, Աստված: Ես չկարողացա: Դիցուք: Հոգնեցի: Պայքարեցի ձեռքերով և ատամներով: Ես

չեմ տեսնելու Եկեղեցու հաղթանակը: Աստված իմ: Ես այդ ուզում եմ իմ կյանքից էլ ավելի: Այդ գիտես: Բայց չեմ գանգատվում: Արա ինչպես կամենում ես: Ինձ հանգստացնում է զոնե այն, որ տեսնում եմ մարդուն: Այո, տեսնում եմ այն սրբին որ ուղարկել ես առաջնորդելու Եկեղեցին դեպի հաղթանակ: Թող օրհնյալ լինի: Քո Բարսեղը, մեր Բարսեղը արդեն կրակ է: Այն տեսնում եմ փարավոնների այս հեռու երկրում: Այն պետք է տեսնեն ամեն տեղից, աշխարհի բոլոր մասերում: Աչքեր, տուր ինձ Աստված իմ աչքեր այդ կրակը տեսնելու...»:

Սուրբ ծերունին մտորում է և կանխատեսում է ապագան: Բարսեղը, սակայն, պարզ է և ճնշող: Ինքը ճնշվում է Եկեղեցու ներկա վիճակի պատճառով և աղաչում է, խոստովանում է, դիմում է Աթանասին:

- Հասկացիր ինձ, ծերունի: Հուսահատությունից ես կխելագարվեի, եթե չմտածեի քո սրբության մասին Ի՞նչ: Ե՞ս քեզ բացատրեմ, թե ինչպիսին է Եկեղեցու արդի վիճակը: Բայց դու բոլորից առավել կարող ես վերև բարձրանալ և բարձրանում ես: Բարձրանում ես քո կերպարանքով, կանգնում ես Եկեղեցու ամենաբարձր դիտակետին և այնտեղից տեսնում Եկեղեցու փոթորիկը:

Ծերունին երկմտում է: Ուզի թե չուզի ծերությունը ծանրանում է իր վրա: Բայց Բարսեղը շտապում է: Պետք է նրան շտապեցնել: Քանզի եթե նա խոսի, նրան կլսեն բոլորը, նրան կհարգեն: Բարսեղի ականջին հասնում է ավտորի շշուկը. «Բարսեղ որդիս, էլ ի՞նչ կարող եմ անել: Չե՞ս տեսնում, ծերացա, հոգնեցի...»:

Բարեսը ակեքսանդրիական այդ արձագանքին ինչ-որ չափով հավատում է, բայց ծերացած Աթանասը տակավին իր հույսն է: Ուստի անում է վերջին կոչը, որը բացարձակ հրավեր է.

- Նավը, հայր Աթանաս, ջրապտույտի մեջ է, ընկղմվում է: Միայն դու վազելու համարձակություն և քաջություն ունես: Այո, աղաչում ենք քեզ: Միայն դու կարող ես քո աղոթքներով «արթնացնել» Տիրոջը, որպեսզի սաստի ալիքները, խաղաղեցնի ծովը և մենք փրկվենք: Միայն դու կարող ես այդ խնդրել Տիրոջից: Քանզի դու փոքր հասակից պայքարել ես հանուն ճշմարտության:

Պաղատանք և մարտահրավեր միաժամանակ: Աթանասը պարտավոր էր Արևելքի բոլոր ուղղափառներին կապող օղակը դառնալ: Այդպես կդառնային հզոր: Կկարողանային արիսականության մրրիկին դիմակայել: Բարսեղը զուր էր սպասում: 372-ի առաջին ամիսներն արդեն անցել էին: Մոտենում էր Չատիկը և պետք էր ինչ-որ բան անել համայն Եկեղեցու համար: Նա նկատի ուներ ոչ միայն իր եպիսկոպոսությունը: Իր Եկեղեցու բարվոքությունը կախված էր մյուս Եկեղեցիների բարվոքությունից ևս:

Բայց ինչպե՞ս առաջ գնար: Ինքը՝ 42-ամյա մի եպիսկոպոս, ընդամենը երկու տարի էր, ինչ հովվում էր Եկեղեցին: Իրեն փոքր էր զգում: Բայց ճշմարտությունը և խնդիրները նա ավելի խորն էր և ավելի լայն պատկերացնում ու տեսնում, քան ուրիշները: Այդ պատճառով էլ պետք

էր մեկնարկէր, թեկուզ զգար, որ իր թևերը կարճ են: Նա որոշեց ձգել իր թևերը: Փորձեց դրանք տարածել Եկեղեցու վրա: Եվ հրաշք կատարվեց: Բացվեցին հսկայական, հզոր թևեր: Քանի որ Աթանասը ծերացավ, ապա ինքը գրեց և՛ արևելյան և՛ արևմտյան եպիսկոպոսներին: Այսպես Աթանասի փոխանցիկ դրոշը անցավ Բարսեղի ձեռքը:

Ուրեմն Բարսեղի ժամն էր: Բնական է, որ զգում էր դժվարությունները և այդ պատճառով օգնություն էր խնդրում ամեն մեկից, ով օգնելու կարողություն ուներ: Հատկապես Անտիոքի աքսորյալ եպիսկոպոս Մելետիոսից:

372-ի Չատկից առաջ նա շրջաբերական նամակներ հղեց արևմտականներին: Նամակներից մեկը (90) հղում է «Արևմուտքի եպիսկոպոս եղբայրներին» և մյուսը՝ (92) «խտալացիների և գալերին»: Նպատակն էր՝ արթնացնել նրանց հետաքրքրությունը Արևելքի նկատմամբ:

Հատկանշական է այն փաստը, որ նա դիմում է բոլոր արևմտականներին միասին: Չի առանձնացնում Հռոմի եպիսկոպոսին, որին ինքը հարգում է: Եվ Հռոմի եպիսկոպոսը չի խանգարում նրան գրելու ուղղակի արևմտյան մյուս եպիսկոպոսներին, առանց Հռոմի եպիսկոպոսի միջնորդության, առանց նրա թույլատվության:

Եթե մարդ մտածի, թե Բարսեղի նամակները «շրջաբերականներ» էին, այսինքն՝ ընդհանուր և ծառայողական, հետաքրքրում էին բոլորին և հասցեագրված էին բոլոր, այնժամ կհասկանա երկու պարզ բան.

ա) Այն, որ հակառակ իր երկյուղների և համեստության, Բարսեղն զգում էր մի փոքր այլ կերպ: Չգում էր հավելյալ պատասխանատվություն և հավելյալ ուժ, այս կամ այն բանը պահանջելու համար մյուս եպիսկոպոսներից՝ շեշտելով նրանց պարտավորությունները:

բ) Այն, որ Հռոմի եպիսկոպոսը անգամ մինչև 372 թվականը մեծ իշխանություն չուներ Արևմուտքի եպիսկոպոսների վրա: Հակառակ դեպքում Բարսեղը նրան չէր շրջանցի:

Եթե իրականում Հռոմի եպիսկոպոսը թեկուզ Արևմուտքում ունենար իշխանության առաջնություն, ապա անհասկանալի կդառնար այն, որ Բարսեղն այնտեղ ուղարկում է շրջաբերական նամակներ, անտեսելով այդ ժամանակ Հռոմի եպիսկոպոս Դամաստոսին, որն իր ինքնիշխանությամբ ու հզորությամբ համարվում էր առաջին քահանան:

Բնականաբար, Բարսեղն այդպես գործեց ոչ այն պատճառով, որ ուներ իշխանության առաջնություն, այլ ուներ ճշմարտության գանձեր, Եկեղեցուն ծառայելու հարստություն, որը միակ առաջնությունն է: Նա, ով ունի այդ առաջնությունը, աստիճանաբար կճանաչվի եկեղեցու ընթացքի մեջ: Եվ եթե նրա արտահայտածը և խորհրդավոր և աստվածային, շահագրգռված է ճշմարտության առաջնությամբ: Այդ պատճառով էլ Հայրեր և Ուսուցիչներ սովորաբար անվանում է իր այն անդամներին, որոնք ունեցել են ճշմարտության առաջնություն: Վերոբերյալ երկու նամակներում արևմտյան եպիսկոպոսներին կոչ է արվում օգնել արևելյան Եկեղեցուն, որը ահավոր կերպով տառապում է արիոսականության պատճառով:

Վաղես կայսրը թեև գնահատում և բառացիորեն սարսափում էր Աթանասից և Բարսեղից, ի վերջո ենթարկվում էր հերետիկոսների զեկույցներին: Արդյունքում գերիշխում էր հերձվածը և նրա հետ նաև մարդկանց և կղերականների բարոյագրկությունը:

Աշխարհիկ իշխանության օգնությամբ հոգևորականի, հատկապես եպիսկոպոսի պաշտոն ստանում էին անտաշ, իշխանասեր, անկիրթ, անգրագետ, պատվագուրկ մարդիկ, որոնք ներկայացնում էին իբրև հերետիկոսների ամենաջերմ կողմնակիցներ:

Նման եպիսկոպոսներով լցված էր Արևելքը: Նրանք ամենամեծ աղետն էին: Քանզի նրանց հետ ոչինչ անել կարելի չէր: Նախ, որ նրանք տալու ոչ մի բան չունեին: Երկրորդ, եթե անգամ ունենային, չէին կարող տալ: Նրանք պարտավոր էին ասել և անել այն, ինչ կամենում էին իրենց եպիսկոպոսություն շնորհած մարդիկ: Այսինքն՝ նրանք բառացիորեն աշխարհիկ իշխանավորների ստրուկներն էին ու ծառաները: Եվ երբ հոգևորականը, եպիսկոպոսը կորցնում է իր համարձակությունը, բացխոսությունը, այնժամ անհրաժեշտ են բազում Երեմիաներ նրանց անկումը ողբալու համար:

Բարսեղը վշտով նկատում էր հերետիկոսների անկումը և սարսափով դիտում էր Եկեղեցու հետագա քայքայումը: Եկեղեցու սկզբունքները և կանոնները, ավանդությունները, որոնք նրա առողջության ապացույցներն են, ոտնակոխ են արվում: Ամենավատն այն է, որ այդ ամենը արհամարհում են, խայտառակվում, որպեսզի կորչի մաքուր բարոյականության զգացողությունը: Եթե մեկը ոտնակոխ է անում կանոնը, նա պարզապես մեղավոր է: Եթե արհամարհում է այն, ապա կորցրել է նաև մեղավորության զգացումը: Ցավը չզգացող մարմինը մեռած է: Այս իրավիճակն էր տիրում այսօրվա Հարավսլավիայից մինչև Եգիպտոս:

Ուղղափառների հալածանքները ամենօրյա էին: Ուղղափառ եպիսկոպոսների տեղերը գրավում էին հերձվածողները: Նույնը կատարվում էր նաև տաճարների հետ: Ամենուր հերետիկոսներ էին: Նրան, ինչպես միշտ, հետաքրքրվում էին հետևորդների համար: Ոչ մեկ հետաքրքրություն քարոզների և հավատացյալների հոգևոր առաջադիմության նկատմամբ:

Ուղղափառները շատ անգամ եկեղեցանում էին քաղաքներից և գյուղերից դուրս, բացօթյա: Քանզի չէին կամենում հերետիկոսների գրաված տաճարներում եկեղեցանալ նրանց հետ: Գերադասում էին ենթարկվել բնության տարերքի դժվարություններին: Այնտեղ անձրևի ու ցրտի, արևի և խ որշակի տակ պաշտում էին ճշմարիտ Աստծուն: Ճշմարտապես միանում էին ճշմարտին, Քրիստոսին, Սուրբ Հոգուն:

Մխիթարական էր և հուզիչ տեսնել թուլակազմ ծերունիների և փոքրիկ տղաների, որոնք անապատներում լաց լինելով աղոթում էին իրենց հավատքի և ուղղափառության համար: Նշանակում է՝ Եկեղեցին ապրում էր, թեև գտնվում էր վտանգավոր ջրապտույտի մեջ:

Բայց չէր նկատվում մխիթարության և ոչ մի նշույլ, երբ քրիստոնյա աշխարհի կեսը թույլ նավակի նման կռվում էր կատաղած ալիքների դեմ: Երբ հավատքը աստիճանաբար մարում էր այնտեղ, ուր այն ճառագել էր: Իր մի նամակում, ուղղված Հյուսիսային Իտալիայի եպիս-

կոպոսներից մեկին, Բարսեղը հիշեցնում է արևմտականների անտարբերությունը Արևելքի նկատմամբ:

- Եղբայրներ, օգնեցեք մեզ այժմ, որպեսզի փոխհատուցենք այն բարին, որ Արևելքը պարզևեց ձեզ, անցյալում տալով Քրիստոսի լույսը:

Բարսեղի այս խոսքերի մեջ կա արդար մի բողոք: Մի՞թե քրիստոնեության արշալույսին արևելքի քրիստոնյաները ջանք չթափեցին Քրիստոսի ճշմարտությունը Արևմուտքին փոխանցելու համար: Մի՞թե նրանք չվտանգեցին, չգոհաբերեցին, չհալածեցին:

Ինչո՞ւ հիմա Արևմուտքը փակեց իր ականջները: Արևելքում փոքր մի մասը մնաց առողջ: Թող հավաքվեն արևմտյան եպիսկոպոսները և ասեն. «Եղբայրներ, մենք ձեզ հետ ենք»: Թող մի փոքր քայլ անեն, որը կունենա մեծ նշանակություն: Մի քանի եպիսկոպոսի ուղարկեն Արևելք, քաջալերելու հոգնած ուղղափառներին: Իրենց ներկայությամբ նպաստեն ուղղափառների համերաշխության: Վերջապես, փոքր-ինչ հուսալքվեն հերետիկոսները տեսնելով, որ Արևմուտքում բոլոր ուղղափառ են և, հետևաբար, Արևելքի ուղղափառները մենակ չեն: Այսքանը միայն: Մի՞թե շատ դժվար է:

- Երկար ժամանակ է, որ ձեզ սպասում ենք եղբայրներ, - ասում է Բարսեղը: Օգնության չեկաք: Նեղվեցինք, բայց մեր հույսը չկորցրինք: Շտապեք, որպեսզի այդ հույսն էլ չկորցնենք: Նախանձում ենք ձեզ, որ ունեք ճշմարիտ հավատք և միասնություն ձեր մեջ: Այդ մխիթարանք է մեզ համար: Մտածեք նաև մեր մասին: Ձեզ հետ հավատակից եղողներս բավարար թիվ ենք կազմում: Ջանացեք, որ միասնություն ձեռ բերենք: Եթե ձեր մոտից եպիսկոպոսներ գան այստեղ և սինող գումարենք, մենք ցույց կտանք մեր հավատքի միասնությունը: Քրիստոսի մարմին Եկեղեցին դարձյալ կներկայանա ամբողջական: Այնժամ մենք կհռչակենք Տիեզերական Առաջին ժողովի Հայրերի հավատը, կվերանորոգենք մեր հավատը, Արևելքի Եկեղեցին կհաղթահարի իր հիվանդությունը: Ձեզ երախտապարտ կլինենք: Խղճացեք մեզ, եղբայրներ, գթացեք մեզ...:

Բարսեղն իզուր էր աղաչում ու դիմում: Արևմտյանները գտնվում էին շատ հեռվում լսելու համար Արևելքի ցնցումը: Նրանց սրտում չկար ժամանակի թելադրանքը եղող նրբազգացություն և չէին կարողանում զգալ եղբայրների ցավերը:

Այսպիսով, Բարսեղը փոքրաթիվ արևելյանների, հատկապես Կապադովկիայի մեծ գավակների հետ մնաց մենակ իր սկսած պայքարում:

Աստված շնորհեց, որ նրանք չհոգնեցին, նրանց հոգին չհանձնվեց չարափառության: Եկեղեցին ընթացավ դժվարությամբ, ահավոր դժվարությամբ, բայց առաջ գնաց պահելով իր անաղարտությունը և իր անդամներին տվեց կարելի եղածին չափ առողջություն, ինչը կորցրել էին: Եվ հավատացյալները չուշացան տարբերելու մարտիկին և ճշմարտությունն արտահայտողին «ուղղափառության կեղծ պաշտպաններից», որոնք պարզապես միայն գոռում էին, որպեսզի իրենց ձայնը լսելի դառնա, դրանով իսկ այդքան շփոթ էին առաջացնում Արևելքում:

Հիշիր, ընթերցող որպեսզի հասկանաս Բարսեղի տիեզերականությունը, այն, ինչի համար ողբում էր և խնդրում Արևմուտքին, այնքան չէին նկատվում իր եպիսկոպոսության մեջ:

Ամբողջ Կապադովկիայում և Պոնտոսում և Փոքր Հայքում անշուշտ կային հերետիկոս եպիսկոպոսների և քմահաճ ուղղափառների հանդես գալու դեպքեր: Բայց դրանք չափանիշ չէին և մեծամասնություն չէին կազմում, ինչպես նկատվում էր Արևելքի այլ շրջաններում: Նշանակում է՝ Բարսեղը դիմագրավում էր քրիստոնյա աշխարհի մի կես տազնապը և ոչ թե պարզապես իր եպիսկոպոսության խնդիրները, ինչպես կվարվեր սովորական մի եպիսկոպոս, որը տիեզերական չէր, Եկեղեցու Հայր և Ուսուցիչ չէր:

Միասնության պայմանները:

Միասնության համար Բարսեղի տազնապը փիլիսոփայական չէր: Այդ նրան հուզում էր և ցնցում մինչև իր էության խորքերը: Դառնում էր գործնական աշխատանք, մարտավարություն և որոշակի մտահոգություն: Նա իր թևերը բացեց համայն տիեզերքի վրա, այսինքն՝ նաև այն եկեղեցիների վրա, որոնք չէին պատկանում իր անմիջական հովվական հոգածողությանը: Նա պարտավոր էր ընդարձակ, բայցևս հստակորեն ձևակերպել այն պայմանները, որոնց հիման վրա կարելի կլիներ իրականացնել միասնությունը:

Այդ երևում ասորական Տարսն քաղաքի հավատացյալներին ուղղված նամակներում: Պիտի նկատենք հատկապես, որ Բարսեղը, շարադրելով միասնության պայմանները, չի սահմանափակվում միայն խորհուրդներ տալով: Նա պահանջում է, որ կատարվեն իր առաջարկները: Իր արտահայտած անխարդախ ճշմարտության պատճառով նա հավելյալ իշխանություն է զգում, առաջնություն ուրիշների հանդեպ: Նրա առաջարկած պայմանները հիմնականում երկուսն են: Ընդունել Նիկիայի ժողովի Հավատքի Հանգանակը և խոստովանել, որ Սուրբ Հոգին արարած չէ:

Նիկիայի Հանգանակից ոչինչ պետք չէ փոխել, անգամ մեկ բառ: Քանզի այն ձևակերպողները աշխատել են Սուրբ Հոգու ներգործությամբ և լուսավորությամբ:

Ապա խոստովանության այն հավելումը, թե Սուրբ Հոգին արարած չէ, դարձավ անհրաժեշտ: Քանզի առաջանում էին ընկալումներ՝ մերթ կասկածելի, մերթ բացահայտորեն չարափառ, որոնց համաձայն Սուրբ Հոգին արարած է կամ սպասարկող հոգի:

Այս հարցին կանդորադառանք հաջորդ հատվածում:

Հիշյալ պայմանները եթե գործի չդրվեն Եկեղեցու համընդհանուր գործունեությամբ և չսրբագործվեն ճշմարտության և միասնության համար թափված ջանքերով, չեն կարող կիրառվել: Բարսեղն, անշուշտ հանգում այս պայմաններին, բայց նախապես անհուն սիրով խոսում է նրանց համար, ովքեր մոռացել կամ կորցրել են իրենց առողջ հավատքը: Նրանք արժանի են ամեն տեսակ ջանքերի:

Բարսեղը տեսնում և լավ հասկանում էր: Անգամ ճշմարիտ հավատ ունեցողները ի՞նչ են արել իրենց եղբայրների համար հանուն միասնության: Արիոսականների խառնակչությունը և հավատացյալների անտարբերությունը վտանգավոր էին: Հավատացյալների ճշմարիտ հավատքով ընթանալու մասին շահագրգռված էին միայն փոքր թվով հովիվներ:

Գրում և հանձնարարում էր համակրանք և սեր չարափառների նկատմամբ, ինչը ցավոք բացակայում էր: Թող ջանան բուժվելու և վերագտնելու իրենց ճշմարիտ հավատքը նրանք, ովքեր այժմ հիվանդ են: Բայց անողով պայքար պետք է մղել, որպեսզի զորանան ուղղափառները, պաշտպանվեն չարափառության հիվանդությունից: Անհրաժեշտ է այս ամենի նախանձախնդրություն, իրական հետաքրքրություն: Այսպիսով, հավատացյալները կխուսափեն նաև հետագա վտանգներից:

Միավորումը, ինչի մասին մտածում է Բարսեղը, ունի երկու կողմ, երկու տեսանկյուն: Մեկը հեշտ է: Հարցը առավելապես վերաբերում է իրենց՝ ուղղափառներին, որոնք իրար միջև տարածություն էին պահում, քանզի արիոսականության առաջացրած հերձվածներով և խմբավորումներով բոլորը կասկածում էին բոլորին: Սովորաբար անհրաժեշտ էր խոստովանության տրամադրությունը, համոզվելու համար իրար միջև գոյություն ունեցած ուղղափառության անկեղծության:

Միասնության մյուս հարցը դժվար է: Արիոսականամետները բազմապիսի են: Ոմանք, գուցե և մեծամասնությունը, կաթոլիկ եկեղեցուց մեծ տարբերություններ չունեին, շատ էին նրանք իրար մոտիկ, և հաճախ մի կամուրջ, ճանապարհ էին փնտրում վերադառնալու նրանց մոտ: Մեր խոսքը գլխավորապես համաեությունականների (հոմոուսիանականների) մասին է: Ամեն դեպքում նրանց բոլոր հանդեպ Բարսեղը շատ հանդուրժող էր: Պնդում էր, որ նրանցից շատ բան չպահանջել: «Խնդրում էր», հիվանդ եղբայրներից չպահանջեն ոչինչ, բացի Նիկիայի հանգանակից և այն, որ Մուրբ Հոգին արարած չէ: Սրանից առավել ոչինչ չպահանջել»:

Նա վստահ է, որ եթե քիչ թե շատ չարափառ եղողները այժմ ընդունեին այս պայմանները, հետագայում երբ արդեն ընկերաբար շփվեին ուղղափառների հետ, Տիրոջ օգնությամբ կընդունեն նաև անհրաժեշտ ուրիշ ամեն բան: Շատ հուզիչ է նրա հոգատարությունը, որ ուղղափառների կողմից որևէ չարիք չպատահի չարափառերին: «Բարեգործություն է, եթե անցյալում բաժանվածները այժմ միանան»:

Բարսեղը լավ գիտեր, որ չարափառ շատ խբեր հեռու էին գտնվում եկեղեցուց միայն թյուրիմացությունների և սխալ մեկնությունների պատճառով: Այժմ ինչքան ավելի պահանջենք այդ խմբերից, այնքան ավելի մեծ կլինի թյուրիմացությունների վտանգը: Դրա հետ միասին, սակայն, մարդկային սերը չպետք է տաներ միասնության, մի կողմ թողնելով ճշմարիտ հավատքը և դավաճանել նրան: Այդ երկյուղը ստիպեց Բարսեղին հստակ և խիստ ձևակերպելու միասնության պայմանները:

Սիրո հուշարձան: Բարսեղավան:

Կեսարիայի արքեպիսկոպոսի սերն ու հոգատարությունը չէր սահմանափակվում միայն օգնելով որոշ մարդկանց, որոնց ինքը ճանաչում էր կամ էլ նրանք թակում էին իր դուռը:

Դու կհիշես, ընթերցող, Բարսեղի տազնապելը այն ժամանակ, երբ Կեսարիան մատնվեց սարսափելի սովի: Այդ ժամանակ մեր սուրբը ավագերեց էր և կազմակերպեց ճամբարներ ու կացարաններ, որտեղ սնվում ու բուժվում էին սովյալներն ու հիվանդները: Կհիշես նաև, թե ինչպիսի պայքար, ինչքան խնդրանքներ և սպառնալիքներ պետք եղան, որպեսզի ընչեղները բաց անեին իրենց պահեստները: Այդ օրերից՝ 367/8-ի ձմեռվանից, նրա ուղեղում աշխատում էր զարմանալի ծրագիր մի հասարակության մասին, որը դարձաներ ցավերը: Այս հզոր այրը, որ դիմանում էր իր մարմնի ցավին, ճկվում էր իր նմանների ցավի առաջ և ջանում էր ամեն կերպ նրանց ամոքելու: Ինչքան ջանք էր անհրաժեշտ, ինչքան զոհողություններ, այդ մասին նույնիսկ չէր էլ մտածում: Բավական էր միայն մի փոքր ժպիտ տեսնել հիվանդի դեմքին:

Այժմ երբ արդեն հռչակավոր, բայցև տանջված Կեսարիայի արքեպիսկոպոսն էր, որոշել էր իրականացնել իր հույսը, իր ծրագիրը: Բայց արի ու տես, որ դիվային գնդերը ընկան նրա վրա, կոտրելու նրան, ջարդելու նրա թևերը, որպեսզի շատերի նման սողա երկրի վրա և չկարողանա որևէ մեծ բան ստեղծել:

Հերետիկոսներ, չարափառներ, պալատականներ, կայսրն ինքը, ուղղափառների փոքրությունները, ժողովրդի տգիտությունը, իր անողարմ հիվանդությունը, բոլորը և ամեն ինչ ջանացին փակել նրա ճանապարհը: Բայց հզորները չեն փոքրանար, սևակուճ քարը չի կոտրվիր: Նրա մեջ կա առավել ուժեղ մի բան, քան իրեն ոչնչացնել ցանկացողի ուժն է:

Բարսեղն իր մեջ ուներ Սուրբ Հոգու կրակը: Աշխատում էին հանգստացնել այն: Չգիտեին, որ Սուրբ Հոգու կրակը չի հանգչում երբեք: Բավական է, որ մարդ փնտրի ամբողջ կրքով, սիրի նրան:

Այդ փշոտ տարվա (372 թ.) առաջին կեսում նա իր մեջ ուժ գտավ հիմնարկելու հուսաբեր համալիրը: Սկզբում նա կուտակում էր այդ մեծ կառույցի համար անհրաժեշտ շինանյութը: Ունևորներին համոզեց իրենց ձեռքերը մեկնել իրենց չաղ քսակներին: Մեծ թվով չքավորներ հոժարվեցին ջորիներով, անգամ շալակով փոխադրել գնված շինանյութերը: Որմնադիրները սկսեցին պատերը շարել զարնանը: Իր ընտրած դիրքը քաղքից դուրս էր: Ընդարձակ, հարմարավետ մեծագոյու այն ծրագրի համար, որը պիտի ամոքեր ցավերը և պիտի մխիթարեր սարդոստայնով պատած ստամոքսները:

Օր օրի գրաստ, մարդիկ, վարպետներ, աշակերտներ, հյուսններ, ծեփագործներ, կառուցաններ և հետաքրքրվողներ կազմեցին զարմանալի մի մեղվանոց, որ քրտնում և խոնջանում էր լցված ուրախությամբ և հույսով:

ԲԱՐՍԵՂԻՆ ինքը մեզ տալիս է բազմաթիվ մանրամասներ իր տարօրինակ հասարակության մասին: Ճիշտ մեջտեղում դրեցին մեծաշուք տաճարի հիմքը, որն արդեն սկսեց բարձրանալ: Շենքերը չէին բարձրանում մեկ առ մեկ, այլ բոլորը միասին: Յուրաքանչյուր շենքը վերցրել էր շինարար վարպետների առանձին խումբ: Տաճարի կողքին կառուցվում էր այս տարօրինակ հասարակության գլխավորի տունը, որի մոտ էլ՝ հյուրերի սենյակներ, քիչ ներքև՝ հոգևորականների սենյակներ: Այնտեղ կարող էին մնալ նաև անցորդ ռազմա-քաղաքական իշխանավորներ, քանի որ այդ ժամանակներում պանդոկները հազվադեպ էին և միշտ չէր, որ հարմարավետ էին:

Տաճարի շուրջ, ավելի լայն շրջանակ կազմելով, բարջրանում էին տարբեր շինություններ, երկար ու նեղ, հյուրանոցների նման, որոնք պետք է ընդունեին այնտեղով անցնող հոգևորականներին: Այդ շենքերից մի քանիսը –պետք է ծառայեին որպես հիվանդանոցներ ու բուժարաններ: Քանի որ այս դեպքում անհրաժեշտ էին բժիշկներ և հիվանդապահներ, Բարսեղը նրանց համար ևս նախատեսեց կացարաններ: Որպեսզի այս խոշոր համալիրը գործեր, պետք էին մեծ թվով օժանդակ մասնագետներ, ամեն տեսակ արհեստավորներ և մեծ թվով բեռնատար անասուններ: Ամեն արհեստ պետք է ունենար առանձին կացարան:

Բարսեղի խորաթափանց միտքը այս գեղեցիկ հասարակության մեջ տեսնում էր այն, ինչ այսօր կասեինք «արհեստագործական դպրոցներ», որտեղ չքավոր կապաղովկացիները արհեստներ կսովորեին:

Գարնանը՝ Չատկից հետո, այս օրհնյալ վայրը Կապաղովկիայի ամենախոշոր աշխատավայրն էր: Բոլորն աշխատում էին խելոք և նվիրումով: Քանզի բոլորը գիտեին, թե ինչ են կառուցում:

Իսկ Բարսեղը: Օր ու գիշեր պիտի ուզենար լինել որմնադիրների, արհեստավորների, կառապանների մոտ: Այդ մարդի, թեև անգրագետ, նրան հուզում էին իրենց մաքուր հայացքով: Փոքր ինչ տարօրինակ է, բայց ճշմարիտ: Անգամ առավել անտաշ մարդկանց աչքերը պարզվում, լուսավորվում են, երբ իրենց կամքով կատարվում են կարևոր մի գործ: Եվ այս համեստ մարդկանց աչքերը փայլում էին բարությանը լի, առա Աստված կատարած իրենց քայլով, թեև աշխատում էին երկրի վրա: Այս վիճակը շլացնում էր Բարսեղին, գլխապտույտ առաջացնում: Այդ պատճառով էլ կամենում էր ամեն անգամ լինել նրանց մոտ: Բայց այդ անհնար էր: Նրան անթույլատրելի էր հազենալ այդ ցնծությանը: Նա կարող էր միայն համտես անել: Կեսարիայի եպիսկոպոսարանում նա ուներ շատ և առավել դժվար գործեր: Այնտեղ Սատանայի հետ էր կռվում: Սատանան պետք է պարտություն կրեր յուրաքանչյուր մարդու մեջ: Բարսեղը գիտեր այդ: Ուստիև խստորեն աշխատում էր և աղոթում էր ավելի շատ:

Հեշտ է ունևորների հարստությունից մի քիչ դրամ վերցնել, բայց շատ ավելի դժվար է Սատանայի ճիրաններից վերցնել նրան գերի դարձած մարդուն: Մի քիչ ջանք ու աղոթք, և անասունները կարող են քեզ հեշտությամբ հետևել Աստծու ճանապարհին: Բայց ի՞նչ անես կղե-

րականների հետ, որոնք ամեն ինչ գիտեն և ապրում են Աստծուց հեռու: Նախորդ էջերում տեսանք, թե ինչ դժվարություններ կանգնում էին նրա առաջ: Հավատացյալներին շեղում էին չարափառները և չարամիտ ուղղեփառ եպիսկոպոսները: Շատ եպիսկոպոսներ կայսրին տալիս էին երկիր, ուրիշները՝ ջուր, ոմանք և՛ հող, և՛ ջուր: Գիտենք նաև որ կեսարը ավելին էր քան անհավատը: Նա չարափառ էր: Բացահայտ և ծածուկ հերձվածները կազմալուծում էին Եկեղեցին, նրան գրկում էին կենսունակությունից, դարձնում հիվանդ: Մարդիկ դավանագուրկ էին, չգիտեին, թե ինչին են հավատում և ճշմարտությունը ճանաչում էին շատ մակերեսային:

Եթե մարդ հաշվի առնի նաև Բարսեղի դեմ գրպարտությունների չվերջացող խրախճանքը, այնժամ կհասկանա, թե ինչով էր ամեն օր զբաղվում այս սուրբ մարդը: Միաժամանակ նա պետք էր նաև ճանապարհորդեր, անձամբ հանդիպեր եպիսկոպոսների և եկեղեցական գործիչների հետ, հարցեր լուծելու և միասնությունն ու խաղաղությունը ապահովելու համար:

Սակայն, սիրելի ընթերցող, այս ամենին գումարիդ նաև Բարսեղի հիվանդությունը, որը հաճախ նրան օրերով, շաբաթներով և ամիսներով գամում էր անկողին: Ահա այս հնոցում ևս նա չէր մոռանում Հույսի այս գեղեցիկ ավանը, իր ավանը, որը իր անունով պիտի կոչեն Բարսեղավան: Այս ավանը նա պարզապես չէր ծրագրում իր գրասենյակում, այլ նրան հետևում էր քայլ առ քայլ: Նա իր թանկ ժամանակից գողանում էր մի փոքր և գալիս էր այստեղ: Չգուցե էր, որ կանխավ վայելում էր դրախտը: Այնքան հանգստանում էր: Շնչում էր կյանքի պարզևած մաքուր օդը: Ամբողջ համալիրի համար նշանակել էր մեկ ընդհանուր պատասխանատու: Եվ յուրաքանչյուր շենքի համար մեկը պատասխանատվություն ուներ: Առաջինը նրանք իմանում էին Բարսեղի ժամանման մասին: Կայծակի արագությամբ հաճելի լուրը տարածվում էր մեղվանոցում: Բարսեղն իրենց մոտ:

Դավկադեմ, փոքրամարմին մարդը ոտք էր դրել իր սիրելի ավանի հողի վրա և հարբում էր նրա սիրուց: Անցնում էր կառույցների հիմնակմախքների մոտով: Ուզում էր գնալ ամենուր: Չէր վախենում իր մետաքսե զգեստը և թանկ ոտնամանները փչացնելուց: Արհեստավորները ավելի լավ էին հագնված քան ինքը: Քայլում էր դեպ այնտեղ, ուր տեսնում էր բանվորներ: Կանգնում էր... Նայում էր... Նայում էր պատերին, քարերին, ցեխի շաղախին, տախտակներին... ամեն ինչ գեղեցիկ էր... այնքան գեղեցիկ: Նայում էր այս ամենին և աչքերը լցվում էին հիացմունքով: Ապա կամաց-կամաց աչքերը շրջում էր և քնքշանքով նայում էր մարդկանց: Այժմ աչքերը լցվում էին հուզմունքով, շղարշվում արցունքով, չէին տեսնում: Աննկատ աղոթում էր: Տեսնում էր Աստծուն: Լուռ աղոթում էր նրան, խոսում այս սուրբ մարդկանց մասին: Երբեմն նաև հառաչում էր և ասում. «Աստված իմ, եպիսկոպոսներին դարձուր այս մարդկանց նման»:

Իր շուրջը արևախանձ խիստ դեմքերը զգում էին առանց հասկանալու: Հաճախ նրանց աչքով անցնում էր մասնակցի արցունք: Միտը այդ շնորհալի պահի մասնակիցն էր, ինչը դրսևորում էր արցունքի կաթիլով: Բազմիցս պատահում էր, որ երբ նա աշխա-

տողների մոտով անցնելիս կանգնում էր, նրանք հարգանքով ծնրադրում էին աստվածային դեմքի առաջ անասելի սիրով և աստվածային ճշմարտության վստահելով: Քանզի նրանց բույրի համար Բարսեղը, նա, ով երկրի վրա Աստծու դեմքն էր, աստվածային ճշմարտության հայտնությունն էր: Բայց պետք է սթափվեր աստվածային իրավիճակից, որպիսին նա ապրում էր, երբ գալիս էր իր ավանը: Պատասխանատու դեմքերը պարտավոր էին իրազեկել նրան աշխատանքների ընթացքի մասին: Նաև պետք է հարցնեին նրա կարծիքը առավել կարևոր խնդիրների մասին: Այսպիսով գործը նա ղեկավարում էր, թեկուզև ինքը մշտապես այնտեղ չէր գտնվում: Առավել վատն այն էր, որ նրան անվերջ դիմում էին շինանյութի հարցով: Ինչքան գործը առաջ էր գնում, այնքան շինանյութը պակասում էր: Նոր ջանքեր, նոր դիմումներ, խնդրանքներ աշխարհիկ աստիճանավորներին, տեղի ունեւորներին և հատկապես Կեսարիայի հավատացյալներին: Իր սակավ արյունը խփում էր գլխին և դառնությունը խեղդում էր նրան, քանի մտածում էր թե Տիանիայի արքեպիսկոպոս Անթիմոսը Տավրոսից այն կողմ բռնագրավել էր եկեղեցական տուրքերից և նվիրատվություններից գոյացած բեռները:

Բայց ի՞նչ անի: Հասարակ մարդկանց հետ համաձայնության գալը առավել հեշտ էր դառնում, քանզի սատանան նրանցով պակաս էր շահագրգռված: Գործերի ընթացքի համար դժվարությունները շատ էին, բայց գործը առաջ էր շարժվում: Միշտ էլ ինչ-որ լուծում գտնվում էր: Տուն էր գալիս սպառված: Բայց քնում էր սրբի քնով: Ամբողջապես նա օժված էր Սուրբ Հոգու շնորհով: Պետք էր հանգստանալ: Վաղը նրան սպասում էր առավել մեծ աշխատանք: Այսպես գործում էր Բարսեղը և լիացնում էր այն քիչ օրերը, որ Աստված տվել էր իրեն: Հրաշալի, սրբորեն: Այդ հաճելի չեղավ ոմանց: Ասղել ենք, թե չէին ներում նրա մեծությունը: Կարծում էին, թե կարող են նրան փոքրացնել, և սկսեցին չարախոսել իր նոր ավանի աշխատանքների համար: Ուստի գնում էին շուկա և տեղի աստիճանավորների մոտ զրպարտում նրան՝ ատելով: «Բարսեղն այդ խաղերով (չէին հանդուրժում ասել՝ «գործերով») վնասում է հանրությանը: Չարիք է հասցնում պետությանը: Պետք է մի բան անենք : Գոնե դադարեցրեք նրան»: Այս խոսքերն ուղեկցվում էին անձնական բնույթի ուրիշ զրպարտություններով, որոնք մենք անգիտանում ենք և որոնք Բարսեղը աստիճանավորներին հանդիպելիս անմիջապես հերքում էր:

Մենք, համենայն դեպս, Բարսեղավանի վերաբերյալ մանրամասնությունները չէինք իմանալու, եթե այդ զրպարտությունների պատճառով Բարսեղն ինքը նամակ չհղեր տեղի իշխանավորին, որում զայրույթով նկարագրում է, թե ի՞նչ էր կատարվում նոր ավանում:

Առաքելություն ի հայս: Նիկոպոլիսի որաման:

372-ի ապրիլ-մայիս:

Ճշմարտությունը և Եկեղեցիների միասնության հարցը Բարսեղի հոգում և նրա գործունեության մեջ երբեք չկորցրին իրենց առաջնային դիրքը: Եպիսկոպոսների մեծ մասը այդ հասկանում էր: Կայսրը այդ ենթադրում էր: Ուստի Փոքր Ասիայում, Ասորիքում և Հայաստանում տեղի ունեցող որևէ կարևոր բան չէր կարող կատարվել առանց Բարսեղի:

Այդ պատճառով էլ երբ հայկական շատ քաղաքներ որբացան եպիսկոպոսից, մտածեց Բարսեղի մասին: Նիկոպոլիսի (Հայաստան) Թեոդոտոս եպիսկոպոսի օգնությամբ պետք է հովիվներ տար Փոքր Հայքի ժողովրդին և լուծեր Եկեղեցին տանջող խնդիրները: Դրան զուգահեռ եպիսկոպոսները չէին պատկերացնում, թե ինչպե՞ս կկարողանային լուծել եկեղեցական հարցեր քննարկելու համար:

Բայց կա մեկ տարբերություն: Կայսրի հանձնարարականը Բարսեղին հստակ էր, մինչդեռ եպիսկոպոսների Նիկոպոլիս (Փարմագուն) հրավիրելը հստակ չէր և թվում է, թե պարզապես պատրվակի քողարկում էր: Այսինքն, Թեոդոտոսի գլխավորությամբ շրջանի եպիսկոպոսները չէին ուզում Բարսեղին, որովհետև - ասում էին - նա կապեր ունի Եվստաթիոս Սեբաստացու հետ, որը ուղղափառ չէ: Դարձյալ Եվստաթիոսը նրա ճանապարհին: Դարձյալ փուշ ու տատակ է սերմանում Եվստաթիոսը, որն այնքան յուրային էր Բարսեղի ընտանիքում: Եպիսկոպոսների հրավերը ուղարկվեց տեղական մի պաշտոնյայի միջոցով: Այնուհետև պաշտոնական ոչ մեկ հավաստում: Բարսեղն, անշուշտ, ենթադրում էր պատճառը: Ուրեմն ի՞նչ անի: Արդյոք գնա՞ տոնախմբման, եթե մյուս եպիսկոպոսները իրեն այնքան էլ չեն ուզում: Չգնա՞: Բայց ի՞նչ կլինի այդքան խնդիրների հարցը: Ինքը ներկա չլինի՞ խնդիրների քննարկմանը:

Գիտենք, որ Մելետիոսը ևս պատվիրել էր Բարսեղին գնալ Փոքր Հայք, Գետասա, որտեղ ապրում էր քստրական, Սեբաստիայի մոտ, Նիկոպոլիս տանող ճանապարհի վրա:

Տոնախմբությունը և հանդիպումը պետք է տեղի ունենար հունիսին: Հրավիրված էր նաև Եվսեբիոս Սամոստացին, ում շատ գնահատում էր և վստահում Բարսեղը: Բայց նա ևս չէր կարող ներկա լինել: Նրա ներկայության և օգնության վրա մեծ հույսեր էր կապում Բարսեղը: Նրա ոտքերը թուլացան, երբ տեղեկացավ, թե Եվսեբիոսը չի մասնակցելու հանդիպմանը:

Վատ լուրը նրան օգնեց հաղթահարելու գնալ-չգնալու երկընտրանքը: Ն չի գնալու: Բառիս բուն իմաստով նա շատ եպիսկոպոսներից վախենում էր, որոնք ավել կամ պակաս, բացահայտ թե ծածուկ թշնամություն ունեին, իսկ ինքը զրկված կլիներ Եվսեբիոսի օգնությունից:

Սակայն Նիկոպոլիս կզգար տոնակատարությունից հետո, երբ աղմուկը վերջացած կլիներ, որպեսզի վճռական հարցերը նախ քննարկեր Մելետիոսի հետ, և ապա նաև մյուս եպիսկոպոսների հետ: Այդպես էլ արեց: Վերցրեց իր հիվանդ և չարչրկված մարմինը, նստեց փոշոտած փոստատար ձիակառք, և քիչ անց ձիերն իրենց սմբակներով ծեծում էին Սեբաստիա, այնտեղից էլ Նիկոպոլիս տանող ճանապարհներից մեկը Ալիս գետից մի քանի կիլոմետր հեռավորությամբ ձգվում էր դեպի հյուսիս-արևելք: Մյուսը թեքվում էր դեպի Կեսարիա-

յից արևելք և հետո ամբողջապես ուղղվում էր դեպի հյուսիս, Սեբաստիա: Առաջին ճանապարհը առավել երկար և ավելի բարեկարգ, հանրային ճանապարհ:

Անցյալում, երբ Բարսեղը գնում էր դեպի Նեոկեսարիա և Իրիսի իր ճգնարանը, անպայման առնում էր ջորու ճանապարհը: Այժմ, երբ արդեն ճամփորդում էր պետական փոստատար ձիակառքով, պիտի գնացած լիներ այն ճանապարհով, որ կառուցել էին հռոմեացիները, նման գործերի վարպետները: Հոգնեցուցիչ ճանապարհի անվերջանալի ժամերին նա մտածում էր, ծրագրելով իր անելիքը և առաջարկությունները: Ի՞նչ էր պատասխանելու այն զրպարտություններին, որ իր հասցեին տարածում էին իր չարափառ թշնամիները, անգամ դյուրահավատ ու միամիտ որոշ ուղղափառներ:

Ամեն ինչից առաջ Եվստաթիոսի հարցն էր: Ինքը, բարեբախտաբար, ուներ նրա բերանը փակելու պատասխան: Վերջերս խնդրեց նրան հանդիպել: Ծերունի Եվստաթիոսն ընդունեց: Կեսարիայում: Նստեցին սիրով և խոսեցին բավական երկար: Հիշեցին հին օրերը: Ալևոր եպիսկոպոսը պատմեց դեպքեր Բարսեղի ընտանեկան կյանքից: Ամեն ինչ լավ էր, հուզիչ: Բայց Բարսեղն ուզում էր ուրիշ տեղ հասնել: - Ծերունիդ իմ, քեզ մեղադրում են, թե ինչ-որ չափով եղծում ես Հայրերի հավատը: Դի՞շտ է: Եկ, զրուցենք: Խնդրում ե քեզ, բացատրիր:

Եվստաթիոսը չհրաժարվեց: Բայց անկեղծությամբ չբացահայտեց իր միտքը: Ուստի այնպիսի կարծիք թողեց, թե ուղղափառ է: Բարսեղն այդ հասկացավ: Այս տպավորությամբ նա գնում էր Նիկոպոլիս ցրելու այն զրպարտանքը, թե եկեղեցական գործերով հաղորդակցվում է չարափառ Եվստաթիոսի հետ:

Հունիսի առաջին կեսին Նիկոպոլիսի վկաների տոնի նախօրեին մոտենում էր գեղատեսիլ Սեբաստիային: Տարվեց հիշողություններով: Նա ուներ դրանց կարիքը: Դրանց մեջ փնտրում էր անցյալը: Ինչ մեծ տարբերություն անցյալի հետ: Ձիակառքի նեղ պատուհանից դիտում էր ձորը: Ավելի շատ այն պատկերացնում էր, քանի որ դիտում էր անուշադիր: Լավ հիշում էր, ճանապարհի մանրամասնությունները: Աստիճանաբար ավելի մոտենում էին մեծ գետին: Դճանապարհի աջից հոսում էր առավել փոքր մի ետ և խառնվում Ալիսի ջրին: Ձիերը վարկում էին և մոտենում սրբատաշ քարերով կառուցված եռակամար կամուրջին: Սալահատակի խուլ դղրդյունը վկայում էր, որ պիտի թուլանար ընդամենը քառասներկուամյա, բայց պառաված Բարսեղի տառապանքը:

Բայց ոչինչ չէր ստացվում, քանզի հանդիպակաց սարալանջին երևում էր մեկ ուրիշ ճանապարհ, աշխարհի ամենառոմանտիկ ճանապարհը: Պաղատագին նայում էր այդ ճանապարհին, մինչդեռ ձիակառքը հետզհետե ավելի արագ սլանում էր դեպի Սեբաստիա: - Առ ինձ, ճանապարհ իմ բարի: Առ ինձ, պահպանիր ինձ: Քեզ լքեցի և մոլորվեցի անանցանելի ճամփաներով սարկավագության և պարտականության: Այնտեղ ինչքան գեղեցիկ էր Իրիսի ճգնավորական տնակում, Նեոկեսարիայի հայրական տանը»: Անուշ մի դող անցավ նրա մարմնով: Բարձրացրեց ուսերը և մի փոքր թեքվեց դեպի առաջ: Ուզում էր ծածկել, պահպա-

նել հայրենի տանը իր զգացած սերը: Իր հետ պահել այն: Հաճելի գլխապտույտ առաջացնող անտեսանելի ուժ էր այդ: Իր խստաբարո դեմքը քարացավ: Խորշոմները մի փոքր ժպիտ դարձան: Ամբողջ մարմինը շրջեց ավելի ձախ, որպեսզի ուղեկիցները չտեսնեին ինչ կատարվում էր իր ցավատանջ սրտում և արտահայտվում իր սրբազան դեմքի վրա:

Այժմ ճանապարհը դառնում էր ավելի լավ և ձիերը վարգում էին ավելի արագ: Մտնում էին Սեբաստիա : Փոքր տեղաշարժ: Ակամայից Բարսեղը շարժում արեց դեպի ետ: Եթե հնարավոր լիներ չնտնել այս քաղաքը: Այո, Սեբաստիան, որ բազմիցս հյուրընկալել էր իրեն, որ բազում ընկերներ էր իրեն շնորհել այժմ զզվանք էր իրեն պատճառում, վիշտ: Այստեղ էր հաստատվել Եվստաթիոսը: Այս շրջանում ապրում էին նրա բազմաթիվ վանականները, որոնց հիմա արդեն ինքն էր ենթարկվում, փոխանակ նրանց իրեն ենթարկելու: Առանց տրամաբանությամբ մտածելու, ելք էր փնտրում Սեբաստիայից: Եվ չուշացավ այն գտնել:

Քաղաքին մոտիկ՝ Գետասա գյուղում, ապրում էր հայտնի Մելետիոսը աքսորյալ: Քանի որ Նիկոպոլիսի Վկաների տոնակատարության համար հրավերը այնքան էլ անկեղծ էչր, նա ընդունեց իր որոշումը: Սեբաստիայի կենտրոնում կառքից իջավ և ոչ ոքի հետ չհաղորդակցվելով, խնդրեց բեռնատար կառապան և ջորի:

Մի քանի ժամ հետո նա Գետասայում էր: Մելետիոսը նրան ընդունեց ուրախությամբ, քանզի բարձր էր գնահատում Բարսեղին: Գիտեր, թե նա ով էր: Երկու բարեկամ եպիսկոպոսները չհասցրին հանգստանալ, և ահա մարդ ժամանեց Թեոդոտոսի մոտից և համառորեն խնդրեց Բարսեղին գալ Նիկոպոլիս և ժամանող մյուս եպիսկոպոսների հետ գնալ Վկաների տոնին: Այս գեղեցիկ անակնկալ էր Բարսեղի համար: Անշուշտ նա չէր կշտանում Մելետիոսի ընկերությունից և նրա հետ գրուցելուց: Բայց պետք չէր նաև առիթը բաց թողնել: Թեոդոտոսը դրսևորում էր բարի տրամադրություն, ինչը անհրաժեշտ էր առանց եպիսկոպոսի մնացած հայկական քաղաքներում կատարվելիք հետագա միջոցառումների մասին գրուցելու համար:

Ուրեմն ընդունեց գնալ Նիկոպոլիս: Բայց քանի որ մշտապես իր մտքում էր միասնության հարցը, առիթն օգտագործեց հանելու այդ փուշը, որը խանգարում էր այդ շրջանի եպիսկոպոսների հետ ունեցած իր հարաբերություններին: Քանի որ Նիկոպոլիսում պիտի քննարկեին միասնության հարցը, ապա լավ կլիներ նախապես հանդիպել ծերունի Եվստաթիոսին: Գայթակղության քարը նա էր, քանի որ հակառակ այն ամենի, ինչ ասում էր Բարսեղին, նա մնում էր հավատարիմ համաեթնականներին: Ուստի վերադարձավ Սեբաստիա և հանդիպեց Եվստաթիոսին: Առաջարկեց նրան հրաժարվել տարածայնություններից: Սկզբում Եվստաթիոսը ցույց տվեց խուսափողական տրամադրություն: Բայց իր նախկին հոգևոր որդին այսպիսի հանգամանքներում դրսևորում էր ժխտողական ուղղամտություն: Բարսեղը ծերունուն հասկացրեց, որ այժմ արդեն որոշել էր վերջացնել այդ թեման:

- Եթե, ծերուկ, հետևես ուղղափառ ճանապարհին, ես քեզ կլինեմ հաղորդակից ինչ էլ որ ասեն: Այս է ճշմարտությունը: Եվ այդ կանեն ամեն գնով: Բայց եթե մտածում ես տարբեր կերպ, քեզ կհամարեն օտար և ոչ մի առնչություն չեմ ունենա քեզ հետ»:

Այս հստակ բառերը անողորմ, դաժան կերպով թափվում էին Եվստաթիոսի հոգու վրա: Ալևոր ասկետը համոզվեց, որ թաքնվել այլևս չէր կարող: Բայց դիմանում էր: Չենթարկվեց: Յուրովի խոստացավ պայքարել:

Մարդ դժվար կհասկանար Եվստաթիոսի նման դիրքորոշումը: Քանի որ, ինչպես ցույց էին տալիս դեպքերը, նա գիտակցաբար համաեութենական էր, ինչն՞ու համառորեն ձգտում էր իրեն ներկայացնել Բարսեղին, և, ընդհանրապես, ուղղափառներին դավանակից: Ինչն՞ու ջրերը պղտորում էր, երբ Բարսեղը դիմում էր նրան ազնվաբար: Մի՞թե այն պատճառով, որ շրջանի ժողովուրդը մեծ մասով ուղղափառ էր ու Եվստաթիոսին անհրաժեշտ էր Բարսեղի ծառայությունը: Մի՞թե այն պատճառով, որ առանց անգամ իրեն խոստովանելու, զգում էր, որ հեռացել է ուղղափառ դավանանքից և չէր ուզում, որ նման բան հաստատի անցյալի իր հոգևոր որդին, որն արդեն դարձել էր անվանի: Նույն օրը նստեցին մի սենյակում և սկսեցին զրուցել: Պարզ և հստակ Բարսեղը շարադրեց այն մեղադրանքները, որ Թեոդոսը և մյուսները վերագրում էին Եվստաթիոսին: Անդրադառնում էին հավատքի հայտնի թեմային: Թվում է, թե հավատքի ալևորը վարպետ էր և օգտագործում էր ոչ ճիշտ եզրեր: Այդպիսով հեշտանում էր ջուր պղտորելը: Անշուշտ, Բարսեղն ինքը ևս չէր կախվում եզրերից, բայց ճշմարտությունը պետք է հայտնեի հստակ և պարզ:

Ընթերցողը հիշում է, որ տասը տարի առաջ այդ ժամանակ դեռ երիտասարդ աստվածաբանը հիանալի լուծում էր տվել աստվածաբանական եզրաբանությանը և հաջող ելք բարի կամքի համաեութենականներին: Այսինքն, խորհուրդ էր տվել նրանց, ովքեր ուղղափառ էին մտածում և մերժում էին «էակից» եզրը, Որդու համար օգտագործել «նույնն ըստ էության» արտահայտությունը, ավելացնելով «անփոփոխման» բառը: Այս հավելյալ բառով բացառվում էր այն ընկալումը, որ ուզում էին թաքցնել համաեութենականները: Այն, թե Որդին ունի նույն էությունը Հոր հետ, բայց առավել ցածր է նրանից: Որդին նույնական է ըստ էության «անփոխանման» Հորը:

Այդ ժամանակի իր առաջարկով Բարսեղը ցույց է տալիս այն, որ երբեք չի եղել համաեութենական, ինչպես ուզեցին նրան ներկայացնել կողմնապահ ուսումնասիրողները, և որ ասում էր «այդ» աստվածաբանական եզրաբանության ազատության: Ուրեմն, Բարսեղը մռայլ ավանդապաշտ չի եղել, որպեսզի ճշմարտությունը նեղացներ եզրաբանության արցանով: Նա փոքրոգությամբ չէր ճնշում Եվստաթիոսին: Նա սոսկ ջանում էր ամեն կողմից մեկնաբանել ուղիղ հավատքը:

Ալևոր ասկետը ավելի լսում էր, քան խոսում: Նրա առարկությունները ցրվում էին Բարսեղի հատու մտքի զորությամբ և նրա հստակ ճշմարտությամբ:

Երեկոյան երկու այրերը դեռևս գրուցում էին: Իրիկվան արդեն հոգնեցին, բայց համաձայնության չհանգեցին: Հմուտ ծերունին ընդդիմանում էր: Լուրջ դժվարություններ ուներ: Նա մտածում էր իր շրջապատի մարդկանց մասին: Այդ նրան առավել զսպված էր պահում:

Եվստաթիոսի շրջապատը չարափառ էր: Եվ քանի դեռ նա մնում էր միջավայրին գերի, Բարսեղի ջանքերը զուր էին: Գիշերվա ուշ ժամին դադար տվեցին: Որոշեցին հաջորդ օրը շարունակել:

Հաջորդ առավոտյան վերսկսեցին գրույցը: Հիմնական թեման միշտ Հոր հետ Որդու (նաև Հոգու) ունեցած առնչությունն էր: Բարսեղը համոզիչ կերպով պիտի պաշտպանվեր նաև իրեն վերագրվող մեղադրանքներից:

Այդ երկրորդ օրը մի երրորդ անձնավորություն ևս մասնակցում էր գրույցին սեբաստացի երեք Պիմենիոսը, որն ատում էր Եվստաթիոսին և, Թեոդոտոսի նման, կասկածում էր Բարսեղին: Այժմ Բարսեղը պայքարում էր երկու ճակատով: Եվստաթիոսին պետք է ապացուցեր, թե սաբելլիոսաճեստ չէ, իսկ Պիմենիոսին պետք է ապացուցեր, թե հակված չէ դեպի համաեութեմականները: Շուտով նա երկու դեպքում էլ հաջողության հասավ:

Կամաց-կամաց երեք այրերը հասնում էին ցանկալի համաձայնության: Բարսեղը գրույցը տանում էր ընդունված կարգով և ապահով մեթոդով: Ինչքանով որ ձերբազատվում էին ձևական եզրաքանությունից, և մեկը մյուսին բացատրում էր, թե ինչպես է հասկանում այդ նյութը, այնքան հավատում էին, թե իրենց միջև ոչ մի տարաձայնություն չկար: Իրենց ոչինչ չէր բաժանում:

Կեսօրից հետո նրանց համակել էր ցնծությունն ու լավատեսությունը: Բարսեղն իր հոգում և շրջապատում զգում էր Սուրբ Հոգու թևածումը և աստիճանաբար թեթևանում էր իր տկար մարմնի տանջանքներից: Երեկոյան բոլորը միասին վեր կացան և սկսեցին աղոթել: Շնորհակալ եղան Աստծուց, որ իրենց շնորհեց նույն ձևով մտածել և հավատալ: Մեծ է Աստծու ողորմությունը մարդուն: Խորն է մարդու ցնծությունը:

Գայթակողության քարը լուծարվել էր: Եվստաթիոսն արդեն ուղղափառ էր: Ոչ ոք չէր մեղադրելու Բարսեղին, թե կապված է չարափառի հետ: Ուրեմն, Կապադովկիայի, Պոնտոսի և Հայաստանի Եկեղեցիների միասնությանը խանգարող մի արգելք հաղթահարվեց:

Երեկոյից Բարսեղը քաշվեց աղքատիկ մի սենյակ: Այժմ ինքը մենակ սկսեց խոսել: Մինչև գիշերվա կեսը աղոթեց իր մեղքերի համար, և լույս ու կարողություն խնդրեց շարունակելու իր գործը, խաղաղություն և ուղղափառություն, ուղղափառություն և խաղաղություն:

Առավոտյան Բարսեղի մոտ մի խելացի միտք ծագեց: Ավելի լավ կլիներ Եվստաթիոսի համաձայնությունը վերցնել գրավոր: Ինքը կշարադրեր ուղղափառ խոստովանությունը և այն կստորագրեր Եվստաթիոսը: Այդպիսով կվերանար ամենափոքր տարակուսանքն անգամ: Խորհեց կրկին ու կրկին: Մտափոխվեց: Ավելի լավացրեց իր առաջին միտքը: Մարդիկ, հատկապես եպիսկոպոսները իրենց մեծ փոքրություններով իրեն շատ բան սովորեցրին: Ուրեմն

Եվստաթիոսից հավատքի շարադրանքը պիտի պահանջեր գրավոր: Բայց ավելի լավ կլիներ, եթե այդ շարադրանքը կազմեին եպիսկոպոսները, որոնք Թեոդոտոսի հետ պիտի ներկա գտնվեին Վկաների տոնակատարությանը: Այս հանգամանքը նրանց ավելի կկաշկանդեր: Այսպես մտածում էր Բարսեղը: Բայց Եվստաթիոսի ու եպիսկոպոսների փորձությունը, ինչպես կտեսնենք, առավել հզոր դուրս եկավ, քան Բարսեղի ծրագրածը:

Առանց հապաղելու և առանց մեծ հույսերի նա մեկնեց Նիկոպոլիս: Կառքը սլանում էր դեպի հյուսիս-արևելք: Մինչև Ջարա ճանապարհը անցնում էր գեղատեսիլ Ալիս գետի մոտով: Ճանապարհի ձախ կողմում բարձրանում էին լեռնալանջեր: Մշակված ու ծաղկած դաշտ էր: Ջարայից հետո ճանապարհը դարձավ հոգնեցուցիչ և միապաղաղ: Սպառված, վերջապես հասավ Նիկոպոլիս: Փնտրեց եպիսկոպոսին՝ Թեոդոտոսին: Անակնկալը շանթահարեց նրան: Թեոդոտոսը չուզեց գործ ունենալ Կեսարիայի արքեպիսկոպոսի հետ: Նույնը նաև ժամանող մյուս եպիսկոպոսները: Եկեղեցու Մեծ Հայրը և Ուսուցիչը արժանի չէր նրանց բարիլույսին:

Մարդիկ, որոնց անունը պատմությունը պահեց լոկ այն պատճառով, որ հակառակվեցին Բարսեղին, իրենց կողքին չէին հանդուրժում այդ մեծ այրին: Սրտնեղվում էր ամբողջ մարմնով: Շնչահեղձ էր լինում: Բոլորը միաբերան հայիտյում էին նրա հոգուն, նույնն էր, թե Սուրբ Հոգուն, որովհետև վիճարկում էին այն տրամադրությունը որով Բարսեղը հանդիպեց Եվստաթիոսին: Մարդ ուղարկեց Թեոդոտոսի մոտ բացատրելու, որ հակառակ այդ կասկածանքների, համոզել է Եվստաթիոսին ստորագրելու ուղղափառ հավատքի գեկույց, որը պետք է շարադրեր Թեոդոտոսը ինքն իր բարեկամների հետ: Բայց ապարդյուն: Չուր ջանքեր: Սատանան իր գերիներին իր ձեռքում պահում էր ամուր: Փոքր եպիսկոպոսները, Թեոդոտոսի հետ, հպարտ էին իրենց այդ հաջողության համար: Նրանք մեկնեցին տոնակատարության այնպիսի պաշտոնանկությամբ, որ մեծ տպավորություն գործեց ժողովրդի վրա: Բոլորը լուսագարդ և մեծափառ: Քաղաքի գրեթե ամբողջ քրիստոնյա բնակչությունը գնաց տոնակատարության: Քաղաքում մոռացված և անհայտ մնաց մեծակ Մեծն Բարսեղը:

Խեղճ պատմություն, ինչքան ուշանում ես, ինչքան շնչահեղձ ես լինում վերելքի ճանապարհին, մինչև որ փոքրերի ծովում վերջնականապես նկատում ես Մեծ այրին: Իսկ եթե այդ քեզ ի վերջո հաջողվում է, երանի քեզ: Բայց ես դառնանում եմ մտածելով քո սխալների մասին: Եթե փառաբանում ես փոքրերին, դու սխալվում ես: Եթե անգիտանաս մեծ ոճրագործներին, քեզ կախաղան է պետք: Բայց ե՞րբ պիտի կախվես, ե՞րբ պիտի քողարկվես: Մինչև այդ բյուրավոր անմեղներ պիտի տառապեն ճշմարտի և կեղծիքի միջև:

Այսպես, Նիկոպոլիսում Բարսեղը մնաց առանձնացած: Մեծերի սովորական ճակատագիրը:

Տոնախմբությունը վերջացավ, եպիսկոպոսները վերադարձան: Թեոդոտոսը բռնում էր նույն դիրքը: Դրությունը դառնում էր հուսահատական, որովհետև Թեոդոտոսի հետ պետք է կարգավորեին Հայաստանի եկեղեցական գործերը: Նա գիտեր այնտեղ տիրող պայմանները:

րը: Ճանաչում էր մարդկանց, ծանոթ էր դեպքերին: Ճանաչում էր մարդկանց, որոնք բարեհամբավ էին և միաժամանակ խոսում հայերեն, ծանոթ էին տեղի բարքերին և կարող կլինեին որպես եպիսկոպոսներ պաշտոնավարել հայկական Եկեղեցում:

Բարսեղն ինչպե՞ս վարվի դժվարահաճ Թեոդոտոսի հետ: Մտածեց վերադառնալ ետ խելամիտ Մելետիոսի մոտ հարցի շուրջ զրուցելու համար: Կխնդրի նրան: Նա կկարողանար ստիպել Թեոդոտոսին: Մելետիոսը ամեն ինչում գործակցում էր Թեոդոտոսին հետ և բացարձակապես վստահում էր Բարսեղին, որովհետև ինքը մեծ մարդ էր: Նա կարողացավ համոզել Թեոդոտոսին, որպեսզի այցելեն Մելետիոսին: Մի սպառիչ, հոգնեցուցիչ ուղևորություն, արդարացված փոքրության կողմից: Հասան Գետասա, Սեբաստիայի մոտ: Այստեղ Թեոդոտոսը դարձյալ մեղադրեց Բարսեղին, որ վերջինս կապեր ունի չարափառ Եվստաթիոսի հետ: Դարձյալ նույնը: Բարսեղը մանրամասն պատմում է, թե ինչ կատարվեց, ինչպես Եվստաթիոսը զրույցի ընթացքում բացարձակապես ընդունեց ուղղափառությունը: Այնժամ Բարսեղը զարմացած լսում է, որ Եվստաթիոսը Բարսեղից բաժանվելուց հետո, անմիջապես հանդիպում է յուրայինների հետ և նրանց երդվում է, որ չի համաձայնվել Բարսեղի հետ: Հետևաբար, ցավ: Մի՞թե հնարավոր էր: Մի քանի օր առաջ համաձայնվեցին... միասին աղոթեցին, գոհություն հայտնեցին Աստծուն դրա համար...

Բայց ամեն ինչ հնարավոր է, Բարսեղ, քանի դեռ սատանան չի հոգնել: Շուտով ուշքի եկավ և պաշտպանեց այդ հարցում իր դիրքը:

Աստվածասեր Հայրեր: Համաձայն են: Անշուշտ չեն հավատում, որ Եվստաթիոսը այնքան թեթևամիտ է իր կարծիքը այդքան շուտ փոխելու և այդիեշտ ստելու համար: Բայց եթե ճշմարիտ է այն, ինչ Թեոդոտոսն է ասում, ապա պատրաստեք ամբողջական մի Հավատո Հանգանակ և այն տվեք նրան ստորագրելու: Եթե այն ստորագրեց, ես կհաղորդակցվեմ նրա հետ: Եթե մերժեց, ապա ես իմ բոլոր կապերը կխզեմ նրա հետ:

Խելամիտ Մելետիոսը այդ առաջարկը ճիշտ համարեց: Նույնը նաև ոմն Դիոդորոս: Այդ ընդունեց նաև Թեոդոտոսը, և նույն պահին խնդրեց Բարսեղին միասին ուղևորվել Նիկոպոլիս, որպեսզի իրեն ներկայացնի Եկեղեցուն և հետո իրար հետ գնան Հայաստան, Սատաղ:

Բարսեղը, բնականաբար, առաջարկն ընդունեց: Բայց հետո Թեոդոտոսը անհետացավ, և Բարսեղը Գետասայում մնաց մենակ: Չհասցրեց ուրախանալ և նրան փշրեց հուսախաբությունը: Պիտի ուզենար մեկ ժամ շուտ վերադառնալ Կեսարիա: Եթե Աստված թույլ տար, ավելի լավ կլինեի վերադառնալ Իրիսի իր ճգնարանը, թեկուզև այն կիսաքանդ լինեի: Իր հոգում ամեն ինչ այս ու այն կողմ էր վազում: Իրեն դժվար էր զսպում: Բայց Աստված չլքեց իրեն: Ամբողջությամբ նրա կամային բնավորությունը: Նա մնաց կանգուն և մտավ ծառայության ճանապարհ: Դարձյալ դեպի Նիկոպոլիս և... Աստված օգնական: Թեոդոտոսն այնտեղ Մելետիոսի ներկայությամբ կայացած համաձայնությունները չէր մոռացել միայն: Նա մոռացել էր անգամ իր հատկությունը: Որտեղով որ անցնում էր և որտեղ որ կանգնում էր, չարախոսում և ծա-

նակում էր Բարսեղին: Այսպիսով, Սատաղ գնալիս Թեոդոտոսին փոխանակ ուղեկից և օգնական ունենալու, ինքը հետո մեկնեց մենակ, հայհոյանքների և ստորացուցիչ անարգանքների ենթարկված:

Անընկճելի այրը այսպիսի պայմաններում սկսեց իր առաքելությունը Հայաստան: Առանց Թեոդոտոսի օգնության և անհամար խոչընդոտներով:

Թեև դժվարություններով, բայց նրան շատ բան անել հաջողվեց: Նա կարողացավ համաձայնության բերել շրջանի եպիսկոպոսներին, որոնք մինչ այդ բաժանված էին: Ամենակարևորը այդ էր: Նա անցավ շատ քաղաքներով, ինչպես Կողոմիան, հասավ մինչև Սատաղ, որտեղ էլ Պիմենին ձեռնադրեց եպիսկոպոս:

Ուշադիր լսեց Եկեղեցիների խնդիրը, որոնք տարբեր էին Կապադովկիայի խնդիրներից: Նա խելամիտ լուծումներ տվեց այդ խնդիրներին: Տարբեր վայրերում հաշտեցրեց հակադիր շատ խմբեր: Կարգը հաստատվեց: Հայաստանի եկեղեցին դարձյալ մտավ հոգևոր առաջադիմության ուղին, քանի որ խաղաղվեց և լուծվեցին հրատապ շատ հարցեր: Մնացին անշուշտ շատ հարցեր, բայց դրված էր լավ սկիզբ:

Արդեն հունիսին, Հայաստանում իր առաքելությունը վերջացնելով, իրեն շնորհեց հանգստյան ուղևորություն, թեև ֆիզիկապես շատ էր հյուծված: Հոգեպես այնքան էր հոգնած, որ անգագայաբար փնտրում էր ընկերական մի դեմք, որպեսզի նետվի նրա գիրկը, պատմի նրան իր ցավերը, լսի նրանից մխիթարիչ խոսք, զգա ընկերոջ սերը, որպեսզի հովանա նաև իր տառապած հոգին:

Որոշեց ուղևորվել իր սրտակից բարեկամի, Ասորիքի Սամոսատ քաղաքի եպիսկոպոս Եվսեբիոսի մոտ: Հեռու էր: Հոգնեցուցիչ ճանապարհ իր վտիտ մարմնի համար: Բայց արի ու տես, որ նա այստեղ կկարողանար մի փոքր հանգստանալ: Եվսեբիոսին հղած իր բազմաթիվ նամակներում նա կարոտով գրում է իրենց ունենալիք հանդիպման մասին, որը սակայն միշտ հետաձգվում էր: Իսկ այժմ որոշել էր:

Դարձյալ փոշոտված փոստատար ձիակառքում: Սատաղից մի փոքր ընթացավ դեպի հարավ-արևմուտք, ապա միշտ դեպի արևմուտք: Եփրատ գետի կողքով շարունակ, մինչև Սամոսատ: Նա անցնում էր բարեբեր ձորի միջով: Լի հզորությամբ և պտղաբեր: Գյուղացիները առատ բերքը հավաքում էին, ամեն տեսակ բարիք:

Բարսեղն իր տրամադրության տակ ուներ անվերջանալի ժամեր մտածելու, մոռանալու համար իր տառապյալ մարմինը: Հիացած բարեբեր կանաչազարդ ձորով, փակեց աչքերը և ընկղմվեց Եկեղեցու հարցերի մեջ: Տեսավ նրանում ոչ թե գեղեցիկ մի ձոր, այլ ամենագեղեցիկը: Արցունք հոսեց նրա ցամաքած այտերի վրայով: Սա ի՞նչ բնություն է: Եվ այստեղ հաճելի դեմքեր, շատ գեղեցիկ, բարի, ազատ, ուսերին անշուշտ հոգնեցուցիչ խաչեր, այսուհանդերձ քայլում էին ազատ, երգելով Աստծուն, փառաբանելով նրան, շնորհակալություն հայտնելով: Այս ամենը միասին: Ինչպե՞ս համատեղես փառաբանելը, աղաչանքը, շնորհակալությունը:

Աչքերը փակ, նույն հյուսվածքի վրա տեսավ նա այլ մակարդակներ: Ամեն տարիքի և դասի մարդիկ: Բայց չէին տարբերի նրանց դեմքերը: Այդ գեղեցիկ բնավայրը կալսում էին խաչաձև, ուղղահայաց, անկյունագիծ, շրջանակաձև և ջանում էին այն կեղտոտել, պատառոտել, սևացնել և մանավանդ հուսահատություն սերմանել այն մարդկանց դեմքին, ովքեր աղաչելով և փառաբանելով, կրում էին իրենց խաչը և առաջ գնում:

Բարսեղն այնժամ իր կրծքում ուժեղ մի այրուցք զգաց: Կոկորդում առաջացավ մի հանգույց: Շնչառությունը դժվարացավ: Արցունքի մի քանի դառը կաթիլ նրան հանգստացրեց: Ուրեմն, կարողանում էր շնչել: Շուտ, մեկ ժամ ավելի շուտ պետք է հասնել Եվսեփոսին: Անհրաժեշտ էր, որ Սուրբ Հոգուն նա տեսներ այդ անձնավորության մեջ: Անհրաժեշտ էր, որ նա Սուրբ Հոգուն տեսներ այդ այրի մեջ, քանի որ այն թևածում էր նրա մեջ: Ահա թե ինչու նա պիտի հանգստանար, պիտի մխիթարվեր, պիտի հոգեպես կազդուրվեր Եվսեփոսի մոտ: Ահա թե ինչու սրբերի դեմքերը բարի այցելուներին տալիս են հույս, հոգեկան անդորր:

Բարսեղը ի դեմս Եվսեփոսի տեսավ աստվածային ներգործությունը: Ուրիշ ի՞նչ կուզենար մխիթարվելու, համոզվելու համար, որ Եկեղեցու գեղեցկագույն բնությունը ուշ կամ կանուխ պիտի մաքրվի այն մարդկանցից, որոնք ջանում են ոչնչացնել այն: Մի քանի օր մնաց Եվսեփոսի հետ և նրանից խոստում վերցրեց, որ կգա Կեսարիա Եվսեփոս վկայի տոնախմբությանը, որը կատարվում է սեպտեմբերի 7-ին:

Սամոսատից վերադարձավ Կեսարիա հոգեպես թեթևացած: Սակայն ֆիզիկապես քայքայված էր: Ընկավ անկողին: Ամենափոքր շարժումն իսկ նրան սարսափելի ցավե էր պատճառում:

Սիմպոզիում Նագիանգոյում: Աստվածաբանություն և խնայողություն:

Սուրբ Եվսեփոսի տոնախմբությունը կատարվեց:

Բարսեղը ուշքի էր եկել Հայաստան կատարած իր առաքելության դժվարություններից: Այժմ կարող էր տեսնել նաև իր շրջանի խնդիրները: Տոնախմբությունը լավ առիթ եղավ դրա համար: Դրան սովորաբար մասնակցում էին նաև մեծ թվով Կեսարիայի քորեպիսկոպոսներ: Այս անգամ Բարսեղն աշխատեց, որ մասնակցեն ավելի մեծ թվով հոգևորականներ: Ջրուցեց նրանց հետ Եկեղեցու խնդիրների մասին: Նրանց թելադրեց հավատարիմ մնալ ուղիղ հավատքին և իրենց ժողովրդին հովվեն հետևելով ավանդությանը:

Առիթը չկորցրեց նրանց մղելու մարդասիրական գործունեության: Լինել բարեհոգի բոլոր մարդկանց նկատմամբ: Այն խնամքը, հոգատարությունը, որ ինքը ցույց էր տալիս սովյալներին, ծերերին, որբերին, պետք է ցույց տալին նաև բոլոր հոգևորականներին:

Պատահեց, որ Եվսեփոսի տոնին ներկա էր նաև մի երիտասարդ վանական, որոշ չափով ուսյալ: Նա գուցե Նագիանգոյից էր կամ դրա շրջակայից, և հետևում էր, թե ինչ էր անում և ա-

սում Բարսեղը: 372-ի աշնանը՝ սեպտեմբերի 7-ի տոնակատարությունից հետո, այս վանականը ուղևորվեց Նազիանգո: Պատահեց, որ այդ ժամանակ Նազիանգոյում կազմակերպվեց սինաքոլում, որին մասնակցում էին առավել հայտնի կղերականներ և աստվածաբաններ, որոնց մեծագույն մասը Գրիգոր Նազիանգացու և Բարսեղի ընկերներն էին: Բնականաբար մասնակցում էր նաև Գրիգորը, որը իր նամակում պատմում է, թե այնտեղ ինչ պատահեց:

Երբ հավաքվեցին և նստեցին սեղանի շուրջ, նախքան ինչ-որ բան կխմեին, ինչպես սովորություն էր անել ճաշից առաջ, խոսեցին երկու սուրբ այրերի՝ Գրիգորի և Բարսեղի մասին: Հիանում էին նրանց համաձայնության վրա, նրանց ընկերության, կրթության, ճշմարիտ հավատքի, Աթենքում նրանց կենցաղավարության վրա:

Գրիգորը չի երկնչում նշելու, որ այս թեման մշտական գրույցի նյութ էր նման հանդիպումներում: Նա չէր դժվարանում ներկա գտնվել այդ հավաքույթներին, քանզի հիացմունքը և գովեստները գերազանցապես տրվում էին Բարսեղին, ում Գրիգորը ավելի էր հիանում, քան ուրիշները: Սեղանի բոլոր կողմերից ինչ-որ բան լսվում էր Բարսեղի և նրա առաքինությունների մասին: Քիչ թե շատ նույնը նաև Գրիգորի մասին: Միայն զգուշանում էին, որպեսզի չվիրավորեին նրա համեստությունը:

Հանկարծ, երկու այրերին ճանաչելու ներդաշնակության մեջ, ինչ-որ մեկը, խախտելով ներդաշնակությունը, զայրացած գոռաց ուժեղ.

- Վերջ տվեք: Բոլորդ ստախոս շողոքորթներ եք:

Խոսում էր այն վանականը, որ եկել էր Կեսարիայից, սուրբ Եվսիփիոսի տոնակատարությունից: Նրա անսպասելի և դաժան խոսքերը սառեցրին սրտերը, այրեցին գրույցի առաջացրած կլիման:

- Գովաբանեք,- շարունակեց վանականը,- ինչքան կուզեք գովաբանեք Բարսեղին և Գրիգորին իրենց առաքինությունների համար: Ես էլ ձեզ հետ համաձայն եմ: Բայց զուր եք դուք նրանց գովաբանում ուղղափառության համար: Այդ չեմ ընդունում:

Սեղանակիցները զայրացած, բայց հետաքրքրությամբ սկսեցին ուշադիր լսել վանականին:

- Բարսեղը դավաճանում է ուղղափառությանը իր խոսքերով, իսկ Գրիգորն էլ հետևում է նրան:

Սեղադրանքը ահավոր էր: Այն պատահուտեց մթնոլորտը և փշրեց Գրիգորին, որը հազիվ կարողացավ ասել.

- Դու այդ որտեղի՞ց գիտես: Ո՞վ ես դու: Ինչպե՞ս դատում ես: Ո՞վ քեզ դատավոր կարգեց:

- Գալիս եմ սուրբ Եվսիփիոսի տոնակատարությունից,- ասաց վանականը: Այնտեղ լսեցի «Մեծն Բարսեղին» Հոր և Որդու մասին գերազանց աստվածաբանելիս: Այդ հարցում նա անհասանելի է:

Ուրեմն ի՞նչ, առավել զարմացած հարցրին սեղանակիցները վանականին:

- «Բայց նույնը չարեց նաև Սուրբ Հոգու համար: Նրա մասին խոսեց քիչ և ոչ ճիշտ», պատասխանեց վանականը:

Նա չէր կարող ավելին բացատրել: Հենարան գտնելու համար անմիջապես շրջվեց դեպի Գրիգորը, հիշեցնելով նրան.

- Այդ ինչպե՞ս է, հրաշալիդ իմ, որ դու բացահայտ աստվածաբանում ես Սուրբ Հոգու մասին, իսկ նա՝ ոչ: Հիշո՞ւմ ես այն անգամ որ այդքան բազմության մեջ Սուրբ Հոգու մասին դու խոսեցիր հստակ և ուղղափառ:

Գրիգորը ասպանդակեց իր հիշողությունը և վանականը նրան հիշեցրեց մի մանրամասնություն.

- Դու անգամ զայրացել էիր, որ մենք երկնչում ենք Հոգուն անվանել Աստված և, որպեսզի քեզ բոլորը լսեին, ասացիր. «Մինչև ե՞րբ ճրագը պիտի թաքցնենք գրպանի տակ»:

Գրիգորի վիճակը շատ ծանրացավ: Ինքը արդարացավ և գովաբանվեց, բայց բացահայտ կերպով մեղադրվեց իր եղբայրական բարեկամ Բարսեղը: Այս պարագային վանականը առասպել չէր հյուսում, ինչպես 71-րդ նամակում հիշատակված անձնավորության հետ: Այդ մասին մենք դեռ կխոսենք:

Մեր այս վանականը տաքարյուն ուղղափառ էր, ում չէր զարդարում տարբերակելու առաքինությունը, թեև գուցե նա առաջին մարդն էր, որ թեկուզ հեզմական, Բարսեղին բնորոշեց որպես «Մեծ», ինչպես ավանդել է Գրիգոր Աստվածաբանը: Նա Բարսեղին չէր հասկացել խորքով ու լայնքով: Բայց նա չէր ստում ասելով, թե Բարսեղը Սուրբ Հոգուն չէր անվանում Աստված և էակից Հորը:

Գրիգորը ջերմության մեջ էր: Պարտավոր էր լռեցնելու պատասխան տալ ի սեր իր մեծ բարեկամին: Բայց ի՞նչ ասեր: Փորձեց բացատրել իր դիրքը և Բարսեղի դիրքը:

- Ես բարեկամներս, փոքր եմ և ապրում եմ անհայտության մեջ: Այդ պատճառով էլ խոսում եմ պարզ և հստակ: Բարսեղի պարագային նույնը չէ: Նա գտնվում է Եկեղեցու զագաթին և բոլորը ուշադիր են, թե նա ինչ է ասում և ինչ է անում: Նրա թշնամիները շատ են և խիստ: Ես այդ ձեզ ասում եմ և զգույշ եղեք: Թշնամիները դարանակալ սպասում են, որ նրա բերանից մի բան լսեն, որի հիման վրա աքսորեն նրան: Այդ է պետք նրանց: Աքսորեն նրան, քշեն ճշմարտության միակ ուժեղ կայծը, որ մնացել է ուղղափառության ամենակենդանի մարտիկին: Այնժամ իրենք արմատավորվեն Կեսարիայում և այնտեղից բնաջնջեն Արևելքի ուղղափառության վերջին հետքն անգամ: Այլ խոսքով ասած, Բարսեղը կենսագործում է ռազմավարություն: Պարզապես նա լռության է մատնում ճշմարտության մի մասը: Այս կետում նա կիրառում է «Խնայողություն»: Թվում է, թե նա այդ գերադասել է, քան այն, որ չքողարկված արտահայտություններով հիմնովին վտանգվի ճշմարտությունը:

Ներկաները շատ ուշադիր էին: Բայց պատասխանը նրանց չբավարարեց: Նրանց դեմքի վրա թափառում էր մի հարցական: Այդ զգաց Գրիգորը և կատարեց մի վերջին ճիգ ևս: Նա գործ ուներ խստապահ նազիանգացիների հետ, որոնք համառում էին տառի վրա:

- Սիրելիներս, գայթակղվել պետք չէ: Ճշմարտությանը ոչինչ չի պատահի, եթե այն արտահայտելու համար այլ բառեր ենք օգտագործում:

Բարսեղը ճիշտ այդ էր անում: Նրա ուրիշ արտահայտություններից և բառերից բխում է ճշմարիտ հավատքը: Չոռանանք, որ մեր հավատքը ոչ թե մեր օգտագործած բառերի մեջ է, այլ մտքի մեջ, այդ բառերին վերագրված իմաստի մեջ:

Եթե օրինակի համար, որևէ ատեն հրեաները ատեն հրեաները կամենան հարել Եկեղեցուն և Քրիստոս (Օծյալ) եզրի փոխարեն որոշ ժամանակ գործածեն «օծված» եզրը, մենք նրանց մի՞թե պիտի մերժենք և հեռացնենք: Մեր փրկությունը գալիս է ոչ թե բառերից, այլ հավատքից, և հոգ չէ, որ այն տրվում այլ բառերով:

Գիտենք, որ արիոսականները հերետիկոսություն համարում էին, եթե մեկը հավատում էր, թե Սուրբ Հոգին էակից է Հորը: Այսպիսի խոստովանություն անողը պիտի հանդիպեր նրանց զայրույթին և կայսրի պարսավանքին, ինչը կարող էր հետևանքներ ունենալ: Սակայն հարցն այն է, որ ընդհանրապես ուղղափառները ևս երկմտում էին և աստվածաբանական երկար պայքարից հետո հանգեցին այն ճշմարտության, թե Սուրբ Հոգին Աստված է, ինչպես Որդին:

Բարսեղը մինչև իր մահը իր գործերում Սուրբ Հոգու համար չի օգտագործել «էակից» եզրը: Նույն այդ ժամանակ Բարսեղը, որպես Եկեղեցու գլխավոր պատասխանատու անձ, աշխատում էր կամրջելու այն վիհը, որը բաժանում էր համաեկոթենականներին ուղղափառներից: Այդ մենք տեսանք նախորդ մի հատվածում:

Քանի որ համաեկոթենականներին խանգարում և անհանգստացնում էր ընդհանրապես էակից եզրը, Բարսեղը պահանջում էր, որ գոնե ընդունեն, որ Սուրբ Հոգին արարած չէ: Այս լուծումը չէր բավարարում նազիանգացիներին: Չընդունեցին Գրիգորի բացատրությունը: Նրանցից ոմանք շատ վճռական էին: Պնդում էին, թե Բարսեղը վախենալուց է այդպես վերաբերվում և ոչ թե հանուն իրերի «Խնայողության»: Ավելի լավ է պահպանել ուղղափառներին պարզապես ճշմարտությունն ասելով, քան թե հրապուրել, սիրաշահել համաեկոթենականներին մեր իբր թե ռազմավարությամբ:

Գրիգորը գայրացավ, քանի որ ներկաները խմբովին Բարսեղին կասկածում էին երկչոտության և չարափառության մեջ: Նա դարձյալ խոսեց ավելի կտրուկ շեշտով: Նրանք պնդում էին և նա ստիպված թողեց ու հեռացավ: Տուն վերադարձավ շատ ճնշված և փոթորկված: Անշուշտ, նա պաշտպանել էր իր ընկերոջ, բայց ինչ-որ երկրնտրանք անհանգստացնում իրեն իսկ: Արդյո՞ք Բարսեղի բռնած դիրքը ճիշտ էր:

Վերցրեց փետուրը և այն թաթախեց թանաքին: Գրելու էր Բարսեղին: Հիմա, իսկույն: Բնականաբար նրան չէր վիրավորելու: Կպատմեր սիմպոզիումում եղած խոսակցությունը և նրան

ուղղակի կխնդրեր ինչ-որ ձևով պատասխանել: Ինչպես միշտ, նրան կթողներ այս խնդրում ևս իր դիրքը որոշելու նախաձեռնությունը:

Գրիգորը միշտ էլ Բարսեղին համարել է իր համար ուսուցչապետ գործնական խնդիրներում և ուսուցիչ դավանաբանական հարցերում: Ուզում էր գոնե լսել նրան, թեև Գրիգորը, ինչպես հայտնի է, ավելի առաջացել և խորացել էր Սուրբ Հոգուն վերաբերող աստվածաբանության մեջ:

Գրիգ, Բարսեղ և ինձ ուսուցանիր: Մինչև որտե՞ղ պետք է հասցնենք Սուրբ Հոգու աստվածաբանությունը, ուսուցանիր ինձ: Այդ մասին ի՞նչ եզրեր պետք է օգտագործենք և մինչև ե՞րբ պիտի կիրառենք «խնայողություն» եզրը: Պատասխանիր ինձ, որպեսզի իմանամ, թե ինչ պետք է ասեմ մեզ մեղադրողներին:

Երբ Բարսեղն ստացավ Գրիգորի նամակը, վշտացավ, բայց չարտահայտվեց: Իր վիշտը պահեց իր մեջ: Անգամ թվում է, թե թե նամակով չպատասխանեց Գրիգորին: Նրան որոշ բացատրություններ տվեց իրենց վստահությունը վայելող մի անձնավորության միջոցով, որը մեկնում էր Նազիանզո:

Գրիգորն այդպես հանդարտեց: Գուցեև ոչ լիովին: Բայց գոնե մեկ անգամ ևս համոզված պիտի լիներ Բարսեղի հավատքի նկատմամբ, քանզի իսկույն Բարսեղին մի նոր նամակ գրեց, որում նա արդեն երևում է խաղաղված, լի վստահությամբ իր մեծ բարեկամի հանդեպ: Անգամ նրան խոստանում է գալ Կեսարիա, մասնակցելու հանուն հավատքի մղվող ընդհանուր պայքարին:

Գրիգորն իր այցելությունը չուշացրեց: 372-ի ավարտին նա Կեսարիայում էր: Այժմ հնարավորություն ունեին զրուցելու երես առ երես: Նրանք իրարից ոչինչ չէին թաքցնում: Նրանց միջև գաղտնիք չկար: Մի պահ երբ զրուցում էին վիճահարույց նյութ շուրջ, Գրիգորը, իր կամքից անկախ, ցույց տվեց, որ ինչ-որ չափով երկմտում է: Այնժամ Բարսեղը պայթեց գայրացած և արեց այն, ինչ երբեք չէր արել: Նա սարսափելի ձևով երդվեց:

- Եղբայր իմ: Թող ես զրկվեմ Սուրբ Հոգու փրկարար շնորհից, եթե չեմ պաշտում Սուրբ Հոգուն որպես Հոր և Որդուն նրանց էակից և պատվակից:

Գրիգորը սարսափեց այդ ահավոր երդումից և ծնկի եկավ Բարսեղի առաջ: Ներեղություն խնդրեց, որ նրան հասցրեց մինչև այնտեղ: Բայց երբ ծագում են հավատի հարցեր, մարդ պետք է լինի բացարձակապես անկեղծ:

Կարող ենք ասել, որ Գրիգորը միայն այժմ լիովին հանգստացավ: Եվ Բարսեղն էլ գուցե այժմ առաջին անգամ անվանեց Սուրբ Հոգին «էակից»: Հետագայում այս խոստովանությունը հաճախ կանի, բայց միայն բանավոր, մարդկանց առաջ:

Ձրույցը շարունակվեց բացարձակ վստահության մթնոլորտում: Երբ հասան գործնական հարցերին, թե ինչպես ժողովրդի առաջ տարբեր հանգամանքներում պետք է խոսեն Սուրբ Հոգու մասին, նրանք լուռ համաձայնության եկան:

Եկեղեցու համար վճռական այդ օրերին Բարսեղը Սուրբ Հոգու համար չէր օգտագործելու «Էակից» եզրը: Այսպիսով հերետիկոսները և չարափառները պատճառ չէին գտնի նրան արտրելու: Բայցև հոգեմարտ համաձայնականները, որոնք երկմտում էին այս եզրի դեպքում, չէին երկնչելու միանալ ուղղափառներին:

Գրիգորը, քանի որ արքեպիսկոպոս չէր, նրան արտրվելու վտանգ չէր սպառնում և նեղսիրտ համաձայնականներին չէր գայթակղեցնում, պիտի հստակ և բացահայտ օգտագործեր Սուրբ Հոգու համար էակից եզրը: Այս համաձայնությամբ հաստատվում էին երկու կողմերի հավատացյալները ևս: Այսպես ընթացավ Եկեղեցին այդ դժվար տարիներին, մինչև որ հավատացյալները կամաց-կամաց ընդունեն ճշմարտությունը, թե Սուրբ Հոգին Աստված է և էակից Հորն ու Որդուն:

379-380-ին Գրիգոր Նազիանզացին այն պիտի հռչակի Կոստանդնուպոլսում ուղղափառներին և չարափառներին: 381/2-ին Տիեզերական Երկրորդ ժողովում պիտի վավերացվի ճշմարտությունը, որը մինչև քիչ առաջ Բարսեղը ուղղակի չէր խոստովանում: Գուցե նաև դեպքերի զարգացման ընթացքը արագացնելուն նպաստեց սրբազան այրի խելամիտ ռազմավարությունը: Եթե իր դիրքորոշումով սրեր իրավիճակը, գուցեև առավել կուշանար այն ժամը, երբ Եկեղեցին պատրաստ կլիներ սինոդի միջոցով վավերացնելու և բացարձակ խոստովանելու այդ ճշմարտությունը:

Նազիանզոյի սիմպոզիումով սկսած դեպքերով, հոգևոր հովվական հոգսերով, Բարսեղի անքուն հետաքրքրությամբ իր եպիսկոպոսության հավատացյալների անգամ ընտանեկան և անձնական հարցերով, հավատի վրա հիմնված թղթակցությամբ, ճշմարիտը բացատրելով, ավարտվեց նաև 372-ի ծանր տարին:

ՅՈԹԵՐՈՐԴ ԳԼՈՒԽԴառնության բաժակը թափվում է:Հաղթանակ գավերի մեջ:Կազմակերպված գրաարտություն և կեղծագրություն:

Եվստաթիոսականները, որոնք արդեն չարափառ խուճր դարձան Սերաստացի Եվստաթիոսի գլխավորությամբ, իրենց տեսակետները հետզհետե դրսևորեցին ավելի ու ավելի: Քանի որ Եվստաթիոսը պահում էր իր եպիսկոպոսությունը և միաժամանակ շրջանում կազմակերպել էր մեծ թվով վանական համայնքներ, որոնք հնազանդ էին և կապված իրար հետ, եվստաթիոսականները ներկայացնում էին մեծ ուժ: Թվում էր անգամ, որ խմբի հզորներից ոմանք կազմել էին տնօրինություն և լիովին ազդում էին նաև յվստաթիոսի վրա, որը շատ ասկետական էր, բայցև նվազ կամային և խելամիտ: Եվստաթիոսականները համաեռութենականներ էին, բայցև այժմ առավել ևս Բարսեղին թշնամի: Բարսեղին հայտնի էին նրանց տրամադրությունները: Բայց նա կարողանում էր գտնել այն ահավոր ուժը, որով անտեսում էր իր դեմ եղած զգացմունքները: Նրա դիրքորոշումը այդ ժամանակ շատ էր գալթակղեցրել: Նրան մեղադրեցին, թե նա ևս ինչ-որ չափով համաեռութենական էր: Այս գրքի մեկ ուրիշ գլխում մենք ցույց ենք տվել, որ նման մեկնաբանությունը միանգամայն սխալ է: Նույնպիսի մեկնություն կատարում էին նաև ժամանակակից ուսումնասիրողները: Այս ամենը կատարվել և կատարվում է, քանի որ ովքեր այդ ժամանակ գործնականում ճանաչեցին Բարսեղին, և ովքեր այժմ կարդում են նրա երկերը, չեն կռահել նրա հույսի մեծությունը: Բարսեղը հույսով էր, որ այդ ժամանակի չարափառները շուտով կվերադառնան Եկեղեցի: Ուստի նա չէր երկմտում ուղղափառագույն Եվսեթիոս Սամոսատացուն գրել.

«Այն կարծիքին եմ, որ պետք չէ օտարանանք նրանցից, ովքեր չեն ընդունում Նիկիայի Հանգանակը»:

Այս նախադասությունը այժմ ևս առաջացնում է նեղմիտների զարմանքը և հարցականները: Բայց նրանք, ովքեր սիրում են Բարսեղին և հավատարմությամբ հետևում են Եկեղեցու ընթացքին, հիանում են այդ սրբազան այր խորաթափանցությամբ և լուսավորությամբ:

Եվ իրոք, Եկեղեցին իր սիրով և աղոթքներով շուտով իր գիրկն առավ արիոսականների մեծագույն մասին: Արդեն եվստաթիոսականների հետ Բարսեղն ուներ հին կապեր: Նախքան երեց դառնալը, նա հաճախ այցելում էր նրանց: Նրանք Բարսեղին լսում էին աշակերտի նման: Բարսեղը նրանց համար գրում էր վանական կանոնները: Մի քանի տարի առաջ, երբ իրեն պետք էին կարող և հավատարիմ աշխատակիցներ, Բարսեղն օգտագործեց Եվստաթիոսի հետ կապված անճանաչությունների: Խոսքը Բարսեղ և Սոփրոնիոս վանականների մասին է: Այս երկու վանականներն սկզբում հավատարմություն ցուցաբերեցին արքեպիսկոպոսին:

Բայց կամաց-կամաց վերածվեցին դառն զրպարտիչների, օձեր դարձան ոչինչ չկասկածող Բարսեղի ծոցում և թունավորում էին նրան, մինչդեռ նա զոհաբերվում էր հանուն ճշմարտության և Եկեղեցու միասնականության:

Երբ հասկացավ նրանց խաղացած զարշելի դերակատարումը, արդեն ուշ էր: Նրանք մեծ չարիք էին հասցրել: Բայց մտածեց, որ պարտավոր էր փրկել ինչ-որ կարող էր: Երկու բան: Իր բարի համբավը եվստաթիոսականների միջավայրում ու Եվստաթիոսի հետ բարեկամության վերջին մնացորդների պահպանումը: Այդ կարող է չկորչել, կարող է պահպանվել:

Իր մոտ կանչեց եղբորը՝ Պետրոսին, որը տակավին չէր բոլորել երեսունը, բայց նրան մեծապես վստահում էր: Նրան բացատրեց ամեն ինչ և ուղարկեց Եվստաթիոսի մոտ բանավոր տեղեկացնելու:

Երկու վանականներն արդեն Սեբաստիայում էին և Բարսեղի հասցեին տարածում էին այն ամենը, ինչ սատատան թելադրում էր:

Բարսեղը ջերմագին խնդրում էր Եվստաթիոսին, որ նա քննարկի այս ամենը, և ասվածը չընդունի նախքան Պետրոսին լսելը: Բայց արի ու տես, որ Եվստաթիոսը փոքր-ինչ միամիտ և դյուրահավատ էր, իսկ երկու վանականները՝ խորամանկ, անչար զառնուկի դիմակով: Նրանք շրջում էին բարի և սուրբ մարդկանց կերպարանքով, և դրանով հեշտությամբ դառնում հավատալի: Այժմ արդեն Բարսեղն այդ հասկանում էր և դառնությունն իր ներսում դառնում էր անտանելի մի լեռ: Բայց նա չէ ուզում քանդել Եվստաթիոսին միացնող եղեգնյա վերջին կամուրջը:

Բացարձակ անհրաժեշտություն էր այդ կամուրջը պահելը, քանզի Եվստաթիոսի ամբողջ շրջապատը մղում էր հերձվածության մեջ պաշտոնապես առաջանալու: Բարսեղն այդ գիտեր: Ուստի գրեց նրան.

- «Քո սիրովդ փորձիր միացնել բաժանված երկու մասերը, և ոչ թե մեծացնել դեպի հերձված տանող բաժանումը»:

Ուրիշ բաներ ևս գրեց: Շատ բա պատվիրեց: Բացահայտ գրեց վանականության ընթացքի մասին: Պետք էր ամեն ինչ ասել նրան, քանզի Եվստաթիոսն այն անձն էր, որ վանականությանը զարկ տվեց Կապադովկիա - Պոնտոս- Հայաստան տարածքում:

Վանականությունն այնտեղ իր գոյության սակավ տարիներին լավ չէր զարգանում: Եվստաթիոսի դրած հիմքերը լավ չէին և չգիտենք, թե Բարսեղի կանոնները այդ ժամանակ ինչքան ազդեցին եվստաթիոսականների վրա: Վանականներն ու անապատականները թափառում էին անպատասխանատու: Առանց մեծավորի հանդեպ սրբազան հնազանդության, ասկետականության նվիրվելու նրանց տրամադրությունը դարձավ կեղծավորություն, վանականության ծաղր և խաբեություն մարդկանց առաջ:

Չարիքը Կեսարիայում այնքան էր, որ խոնարհությունը և չամուսնանալը վանականներն օգտագործում են որպես խաբեության միջոց մարդկանց մոլորեցնելու համար: Անապատա-

կանին տեսնում էին որպես անբարոյության մարմնացում: Ասկետական կյանքը նշանակում էր անբարոյականություն:

Եթե մարդ մտածի, թե ինչքան ասկետ էր Բարսեղը և ինչքան նա սիրում էր վանականությունը, կհասկանա նրա անդունդաչափ ցավը անարժան վանականների գործած չարիքի համար: Կհասկանա նաև, թե ինչու տառապեց գրելու և կրկին գրելու և բարելավելու իր Կանոնները գրված վանականների համար, որոնց պատկերում էր որպես վանքերում եղբայրություն կազմած համայնականների:

Վերոհիշյալ երկու վանականները լուրջ արդարացրին ընդհանրապես վանականության մասին տիրապետող կարծիքը: Նրանք ամեն կերպ դրսևորեցին իրենց կեղծավորությունը և փչացածությունը: Նրանք խաղացին հրահրողի դերը և զագաթնակետին հասցրին եվստաթիոսականների արշավանքը Բարսեղի դեմ: Նրանք լավ էին կազմակերպել արշավանքը: Փաստ, որը հիմնավորեց Եվստաթիոսի և Բարսեղի միջև վերջնական անհամաձայնությամբ:

Հիշո՞ւմ ես ընթերցող, որ անցյալ ամռանը Բարսեղը շատ ջանք թափեց Եվստաթիոսին ուղղափառության բերելու և նրան այնտեղ հաստատելու համար: Անգամ ջանք թափեց նրան համոզելու որ նա ստորագրի հավատքի ուղղափառ շարադրանք: Եվ այն նրան հաջողվեց: Ստորագրեց հիանալի մի գրություն, որը բացատրում է ժամանակի հուզող հարցերը: Ընդգծում է նաև այն պատճառը, որի համար Նիկիայի Հանգանակում պետք է ավելացվի նաև Սուրբ Հոգու մասին ամբողջացված ճշմարտությունը, որը Նիկիայում մնացել էր անավարտ:

Բարսեղը դրա համար ուրախացավ, բայց կարճ ժամանակով: Եվստաթիոսը (հունարեն նշանակում է հաստատուն, կանգուն) իր անվան ուղղակի հակասությունն էր: Անկայուն էր: Նրա հետ ձևականորեն իր ստորադրյալները վարվում էին ինչպես կամենային:

Եվստաթիոսը մերժեց ուղղափառ շարադրանքը: Բարսեղը փոթորկվեց, քանզի Եվստաթիոսը գլխավորում էր, թեկուզ ձևական, մի մեծ խումբ գործունյա մարդկանց, և միաժամանակ եպիսկոպոս Սեբաստիա խոշոր քաղաքի:

Բարսեղն անմիջապես առաջարկեց Եվստաթիոսին: Վերջինս համաձայնվեց: Հանդիպման վայրը որոշվեց: Բայց Եվստաթիոսը փոխանակ գնալու և հանդիպելու Բարսեղին, գնաց Կիլիկիա և հանդիպեց չարափառ Գելասիոսին: Այնտեղ կատարվեց մի ավելի ահավոր բան: Շարադրեց նոր հանգանակ, ավելի չարափառ, որպիսին կարող էր գրել միայն Արիոսը:

Եվստաթիոսի դյուրափոփոխ արարքները ծածուկ չմնացին: Այդ մասին ինքն էր հոգացել: Գրեց ում որ կարող էր՝ հաղորդելով իր հավատամքը և մեղադրելով Բարսեղին: Նրա մարդիկ լրացնում էին պակասը:

Այսպես Եվստաթիոսը ինքը կտրվեց Բարսեղից: Վերջինս արդեն վերջնականապես համոզվեց, որ պետք չէ հարաբերություն պահպանել Եվստաթիոսի հետև սա վերջը չէր: Ընդհակառակը, մեծ չարիքի սկիզբն էր: Եվստաթիոսականները այժմ գիտեին, որ պետք է կռվեին Բարսեղի դեմ մինչև մահ:

Կապադովկիա-Հայաստան-Պոնտոս տարածքի եկեղեցական ասպարեզում կամ նրանք պիտի կանգուն մնային, կամ Բարսեղը: Սկսեց մահու և կենաց պայքար: Բարսեղը հսկայական հմայք ուներ ժողովրդի մեջ և նրան հարգում էին մեծ թվով եկեղեցա-քաղաքական գործիչներ: Այստեղ նրա հիմքերն ամուր էին:

Ուրեմն, պետք է նվազեցնել հմայքը և ոչնչացնել հարգանքը: Այդ անելը և՛ դժվար էր և՛ դյուրին: Դժվար էր, քանզի նա, ում ուզում էին փոքրացնել և ցեխոտել մեծ էր: Դժվար, որովհետև եվստաթիոսականները մեծաթիվ էին, կալսում էին ամբողջ շրջանը և համոզում էին իրենց մակերեսային բարեպաշտությամբ և, վերջապես, չարիք գործելն առավել հեշտ էր, քան բարիք անելը:

Նրանք ուր որ հայտնվում էին, երկմտություն էին սերմանում Բարսեղի մաքրության վերաբերյալ: Ճամփորդում էին և մեղադրում նրան ինչքան կարելի է ավելի մեծ թվով մարդկանց մոտ: Եվստաթիոսն ինքը գրում էր նամակներ և զրպարտում Բարսեղին: Նույնն անում էին նաև նրա խմբի գործիչները: Ամենից անհիմն ստերն էին հորինում Բարսեղի հասցեին: Նամակներ էին գրում անգամ հեղինակավոր կղերականներին: Պետք էր ուղղափառ մտածողությունից ջնջել նրան: Բարսեղը հետևում էր կեղտոտ պայքարին: Մերթ ընդ մերթ լսում էր նրանց զրախոսությունները, և մի պահ կարծես վարժվեց դրան: Բայց նա այդքան բախտավոր չէր: Մինչև այդ նրան ծանոթ չէր այդ անբարոյության լայնքն ու խորքը: Այդ իմացավ իրեն բերված մի նամակից: Այն ուղղված էր երկյուղած հոգևորական Դազինասին և բովանդակում էր զրպարտությունների և անհավանական մեղադրանքների հեղեղ:

Նամակագիրները Բարսեղին ներկայացնում էին որպես Եկեղեցուն վնասող ծրագրերի ոգեշնչող, որպես ընդունված կարգն ու հավատքը վերացնող: Հետևաբար բոլորը նրա պատճառով վտանգված են: Նա հավատքին արդեն դավաճանել է և խարդախել այն:

Կարդալով այս նամակը՝ Բարսեղը ցնցվեց: Գլուխը պտտվեց: Տեսնելով ամբողջ կատարվածը՝ նա իրեն վստահ չէր զգում: Վատաբարոյության ծավալը խախտեց նրա մտքին: Հետո ինքը ևս ապշեց, թե ինչպե՞ս լիովին չխախտվեց իր բանականությունը: Սակայն մեծ էր նրա դառնությունը: Նրա էությունն այնպես փոթորկված էր, որ վտանգ կար, թե կկորցնի իր բանականությունը և կհանձնվի բոլոր մարդկանց, բարի թե չար, ատելու զգացմունքին: Այդ զգացմունքից փրկվելու համար նա երկար պայքարեց: Ծնկի եկավ և սկսեց սատանայական այդ ամբողջ խաղերը վերագրել իր մեղքերին, այն բանին, որ Աստված իրեն տանջում էր մեղքերի համար:

Կատաղած եվստաթիոսականների անգոյ մեղադրանքներից իրեն առանձնապես փոթորկողն այն էր, որ նրան ներկայացնում էր որպես հերետիկոս: Եվ այդ այդ այնքան լավ էին ծրագրել, որ մարդու միտքը կանգուն էր: Այդ կատարվում է այն դեպքում միայն, երբ սատանայի միտքը աշխատում է Սուրբ Հոգով լցված մարդկանց դեմ:

Այդ ի՞նչ էին ծրագրել:

Խմբի ինչ-որ մտավորականների և աստվածաբանողների հանձնարարեցին շարադրել մի գործ, որն անվանեցին «հերետիկոսների խոսքեր»: Դրա բովանդակությունը կազմում էին գանազան չարափառ գրվածքներ, որոնց մի մասը վերագրում էր 4-րդ դարի հերետիկոս Ապոլինարիոսին: Ջուզահեռաբար շրջանավեց ուրիշ մի գործ ևս այնպիսի գրվածքներով, որոնք ժխտում էին Ապոլինարիոսի ընկալումները և դատապարտում Բարսեղին որպես Ապոլինարիոսի հետևորդ:

Լավ պատրաստված ծրագրի համաձայն այդ գործը շրջանառության դրվեց անանուն: Դրանով մի կողմից մարդկանց համոզում էին, թե Բարսեղը թղթակցում էր Ապոլինարիոսի հետ, մյուս կողմից հուշում էին, որ չարափառ բնույթ կրող գործը պատկանում էր Բարսեղին: Եվ եթե անգամ հավատալի չդառնար, թե այդ չարափառ գրվածքները պատկանում էին Բարսեղին, ընթերցողներն արդեն երկմտում էին նրա նկատմամբ, քանի որ նա ներկայացվում էր որպես հերետիկոս Ապոլինարիոսի հետ թղթակցող: Այսուհետև բոլոր շշուկները դառնում էին հեշտ հավատալի:

Ծուղակը լավ էր լարված և Բարսեղը պիտի փուլ գար հավատացյալների գիտակցության մեջ, որտեղ նա գահակալում էր, եթե Աստված չպահպաներ նրան:

Իրականում, անշուշտ, Բարսեղը չի գրել այդ գործը, որ այդպիսի նենգությամբ վերագրում էին նրան: Անգամ երևում է, որ նամակում իր մեջ բերած հատվածը նա վերցրել է մեկ ուրիշի նամակից, որում ինքը պատահել էր:

Բարսեղը տեղյակ էր այդ գործի բովանդակությանը և համոզված էր, որ նրա ընկալումները չարափառ էին: Մի բան որ իր գիտակցության մեջ շատ էր նվաստացնում Ապոլինարիոսին, որի վարդապետության մասին գրեթե ոչինչ չէր իմանում:

Գալով Ապոլինարիոսի հետ թղթակցության հռչակավոր առասպելին, ճիշտը միայն այն է, որ գրեթե քսան տարի առաջ, երբ տակավին նրանք երկուսն էլ աշխարհական էին, աննշան մի նամակ էր գրել զարգացած Ապոլինարիոսին:

Այդ նամակում չէր խոսում ոչ Եկեղեցիի, ոչ էլ հավատքի մասին: Եվ սակայն այս առնչություն չունեցող հասարակ նամակի համար նրան մեղադրեցին: Դրա հիման վրա անգամ կեղծագրեցին և ցույց էին տալիս նամակներ, որ իբր Բարսեղը գրել է Ապոլինարիոսին:

Իզուր էր բողոքում սրբազան այրը, իզուր խնդրում էր նամակները բերել իրեն, որպեսզի ցույց տա, որ դրանք կեղծ են: Եվստաթիոսականները խստորեն հետևում էին իրենց ռազմավարությանը և այդ պատճառով անտարբեր էին Բարսեղի ապացույցների կապակցությամբ: Նրանց հետաքրքրում էր միայն նպատակը: Եվ կհասնեին դրան, եթե Աստված չմիջամտեր և չզորացներ հավատացյալների գիտակցությունը, որպեսզի չհանձնվեին ստաբանության ոճրագործ խրախճանքին:

Իր բարեկամների և նամակների միջոցով Բարսեղի եկեղեցական գործիչներին և ժողովրդին տեղեկացնում էր, որ ինքը մերժում է աստվածաբանական տեսակետները, որ եվստաթիո-

ասկանները վերագրում են Ապոլինարիոսին: Եվ եթե այդ տեսակետներն իրոք Ապոլինարիոսին են, ապա ապա ինքը նրան համարում է սիբելյանական: Այն է՝ չարաբար, որ չի նկատում Աստծու մեջ գոյություն ունեցող երեք իրական անձ, ինչպես 3-րդ դարում այդ արել է Լիբիացի Սաբելիոսը:

Այսպիսի դավեր էին նյութում եվստաթիոսականները և այսպիսի նպատակներ ունեին Բարսեղի հանդեպ: Բայց միայն նրանք չէին, որ պայքարում էին Բարսեղին ոչնչացնելու համար: Նույն նպատակն էին հետապնդում նաև արքունականները, բայց տարբեր եղանակով: Վաղես կայսրի օրոք արքունիք թափանցեցին մեծ թվով արիոսամետներ, որոնք եկեղեցական հարցերում իրենց անփորձ տիրակալին քթից արիոսամետներ, որոնք եկեղեցական հարցերում իրենց անփորձ տիրակալին քթից բռնած քաշում էին:

Ուրեմն, 372-ի վերջին և 373-ի սկզբին մեկ անգամ ևս համոզեցին կայսրին, որպեսզի զանազան զրպարտությունների հիման վրա Բարսեղին աքսորի: Պալատում գործում էին հերետիկոսները, բայց կար նաև Բարսեղի Աստվածը: Երբ արդեն ամեն ինչ պատրաստ էր, հզոր մեկ աստիճանավոր առաջարկեց հետաձգել: «Մի քիչ հետաձգենք աքսորը և հետո կտեսնենք»:

Բարսեղն այս մասին իմացավ մի անձնավորությունից, որը լավ ծանոթ էր արքունիքի անցուղարձին և միաժամանակ հարգում էր Բարսեղին: Նման պայմանների տակ էր ստիպված գործում Աստծու մարդը: Ուղղակի հրաշք է, թե ինչպես նա կարողանում էր հովվել իր հոտը և ստեղծել իր մեծ գործը այդպիսի ծանր պայմաններում: Թող այնպիսի տպավորություն չստացվի, որ այս ամենը պարզապես ձական խոսք է: Այդ նույն նամակում, որտեղ նա նկարագրում է իր դեմ եվստաթիոսականների հարուցած դժվարությունները, Բարսեղը քննարկում է և առաջ քաշում արևմտականների հետ համաձայնություն գոյացնելու ծրագիրը:

Եվ վատն այն էր, որ արևմտականները ևս, փոխանակ նրան սփոփելու, դառնացնում էին իրենց անտարբերությամբ և դժբախտ արարքներով: Այնքան, որ սկսեց հիասթափվել նաև նրանցից: Պաղատական նամակներով դիմեց նրանց, բայց նրանք չհուզվեցին: Նրանց անտարբերությունից իրեն ստորացված էր զգում և սրտնեղվում էր, երբ նրան խորհուրդ էին տալիս դարձյալ դիմել նրանց: Ոչ մի տեղից հովացնող հույս չկար: Պայքարում էր մի ասպարեզում, որը նման էր հնոցի: Հավվում էր և ջրի երես ելնում: Այրվում էր և ապրում: Սակայն նրան մնացել էին մի քանի ընկերներ, որոնց հետ սրբազան կապեր ուներ: Այդ միակ մխիթարությունն էր աշխարհում: Իր ցավերը նրանց էր գրում և հանգստանում էր: Նրանք այնպիսի մարդիկ էին, ի դեմս որոնց ինքը տեսնում էր Աստծու ճշմարտությունը: Այսինքն, գոյություն ուներ իրական, հոգեկան բարեկամության բջիջը:

Բարսեղն ասում էր, որ հոգևոր բարեկամությունը չի ծնվում մարդկանց ֆիզիկական շփումներից, այլ այն դեպքում, երբ մի անձնավորություն իր ճշմարտությունը կգտնի մեկ ուրիշ անձնավորության մեջ: Ավելի պարզ՝ հավատքի միասնությունը կհանգեցնի բարեկամության:

Ուստի բարեկամությունը և ճշմարիտ սերը գալիս է Սուրբ Հոգուց: Միայն նա է, որ բացահայտում է ճշմարտությունը: Աշխարհում բոլոր մեծ և գեղեցիկ գործերը կապված են ճշմարտության հետ: Պատմության մեջ քիչ են եղել մարդիկ, որոնք հասկացել են բարեկամության խորունկ իմաստը, ինչքան Բարսեղը: Եվ քչերն են այն գնահատել, ինչպես նա: Բացատրությունը պարզ է: Նա, ինչքան քչերը, ճանաչեց մարդկանց դեմքերին արտահայտվող ճշմարտությունը և աշխարհում չափազանց տառապեց: Ուստի նա կարող էր հասկանալ բարեկամությունը, ինչի կարիքը նա շատ ունեցավ: Իր իսկական բարեկամների առաջ նա բացում է իր սիրտը, ուր այրվող կրակից մի կտոր կարող էր դուրս գալ: Այդ էլ մի բան էր:

Խնդրում է հեռվում ապրող Ուրբիկիոսին և խոստովանում.

- Եկ ինձ մոտ հովացնելու իմ հոգին: Նեղությունները ինձ պատել են, փորձությունները այրում են ինձ: Մեծ փոթորիկ է ինձ պատահել: Ալիքները չեն դադարում: Վերջանում է մեկը և փոթորկում է մյուսը և կատաղում ու սևանում է երրորդը: Աղետները չեն վերջանում: Այժմ սպասում են նոր աղետների:

Եռացող ձեթի նման ցավը թափում է թղթի վրա: Չափահաս այրի կուրծքն ուռչում է, ուզում է իր մեջ կուտակված չարիքը դատարկել: Այդ հնարավոր էր, բայց այսպես արդեն չէր կարող, չէր դիմանում:

- Կա միայն մեկ ճանապարհ, Ուրբիկիոս: Թող ազատվեմ այս տառապանքից: Ենթարկվեմ չարափառներին, նահանջեմ ինձ հալածողների առաջ:

Ճիշտ է, որ եթե մի փոքր թողներ ճշմարտության դիտակետը, մի քիչ իջեցներ Ուղղափառության դրոշը, ամեն ինչ ավարտած կլիներ: Հալածանք, զրպարտություններ, մեղադրանքներ, հետապնդումներ... Կլիներ պատիվ, փառապսակ, մեծարում և պարգևներ: Ինչքան էլ որ տառապում էր, չէր կարողանում, չէր ուզում կորցնել սերը ճշմարտության հանդեպ: Դրա համար թանկ էր վճարում: Բայց անուշ լինի, ասում էր: Քանի Աստված տակավին չէր լքել իրեն, ինքը չէր հրաժարվի ճշմարտությունից: Խնդրում է, Ուրբիկիոս, շտապիր, եկ ինձ մոտ: Եկ, մխիթարելու ինձ, խորհուրդ տալու: Եթե պետք եղավ,... ինձ թաղելու: Բավական է, որ քեզ տեսնեն, և ես կլավանամ, վստահեցնում էմ քեզ:

Բարսեղը գրում է և արտասվում: Մի պահ խաղաղվում է, հաջորդ պահին ցավի նոր ալիքը քշում է նրան: Նրա կուրծքը ելևէջում է անկանոն: Ցավը հեղեղեց և խեղդում է նրան: Բարձրանում և փակում է նրա կոկորդը: Բարձրանում է դեպի գլուխը: Ջգում է վտանգը և սարսափահար գրում է.

- Աղոթիր, եղբայր, որ իմ միտքը չխախտվի: Ինչքան կարող ես, աղոթիր դրա համար: Իմ ներսում երկրաշարժ է: Աղաչիր Աստծուն, որ չկորցնեմ իմ վստահությունը նրա հանդեպ: Այնժամ ես կկորչեմ:

Իր ընկեր Թեոդորոսին ևս գրում է.

- Եթե ինձ մնացել է մի փոքր էլ ապրել, աղաչում եմ Աստծուն, որ դու մնաս ինձ մոտ, քանզի միայն այդպես այս կյանքը կարող է քաղցրանալ մի կերպ: Այլապես վիճակն այնքան թշուառ է, որ չեմ ուզում ապրել, եթե գրկվեմ իմ սիրելի դեմքերից: Երբ արդեն հասել եմ այստեղ, էլ ոչինչ չեմ ուզում: Միայն նրանց, ովքեր սիրելի են ինձ և ես նրանց: Եթե նրանք չլինեն, իմ ցանկությունները վերջանում են: Աշխարհը փակ է: Մնում է միայն Աստված: Բարսեղն այսպես լարված տանում էր իր ժամանակաշրջանի իրավիճակը և այն ամենը, որ հյուսում էին նրա թշնամիները: Թուլության պահերին նա անգամ մտածել էր փախուստի մասին: Լրջորեն որոշեց լքել իր պայքարը և հրաժարվել եկեղեցական վեճերից: Որոշ չափով այդ բնական էր: Տեսնում էր իր թշնամիների բազմությունը, անվերջանալի խորամանկ ծրագրված ծուղակները և համեմատում իր ունեցած նվազ ուժերի հետ: Ինչպե՞ս հաղթահարի այդ սատանայական ուժերին: Ուրեմն պետք է հրաժարվի պայքարից: Բարեբախտաբար Աստված քաջություն շնորհեց նրան: Նա կանգուն մնաց, հակառակ չարափառների և պալատականների անվերջանալի հարձակումներին: Նրա ոգին դիմակայեց անգամ հիվանդության, իր ֆիզիկական թուլության:

Հիվանդությունը ամիսներով նրան շարքից հանեց

373-ի գարունը տակավին գեղեցիկ էր: Իրոք գեղեցիկ: Մանավանդ հիմա, երբ արդեն գարնանամուտ չէր: Ուներ հասուն երիտասարդության հմայքը: Կախարդում էր դյուրազգաց էակների: Վայ այդ դյուրազգացներին, մարդ են, կենդանի թե իր:

Գարնան վերջին և ամռան սկզբին Բարսեղի միջավայրում ընկավ մի հիվանդություն, որը մնան էր համաճարակի: Նախ հիվանդացավ Եվստաթիոս սարկավազը, որն այդ ժամանակ Բարսեղի վստահելին էր: Ապա անկողին ընկան Բարսեղավան համալիրի ուրիշ աշխատակիցներ ևս: Եվստաթիոսական վանականների փախուստից հետո Բարսեղը մնացել էր փոքրաթիվ աշխատակիցներով: Այժմ հիվանդացան նրանք ևս: Քիչ անց հերթը հասավ նաև Բարսեղին: Թեև տեսնում էր, որ հիվանդությունը համաճարակային է, ինքը բոլորովին չէր զգուշանում: Նա մշտապես հիվանդների մոտ էր: Անշուշտ միամտություն կլիներ ուրիշ բան սպասել այն մարդուց, ով բորոտներին համբուրում էր այն ժամանակ, երբ այդ հիվանդության անունն անգամ սարսափ և սիրտխառնուք էր առաջացնում լսողներին:

Ուրեմն Բարսեղը ևս վարակվեց այդ հիվանդությամբ: Սկզբում ոչ ինքը, ոչ էլ իր շրջապատի մարդիկ դրան մեծ կարևորություն չտվեցին, քանի որ նրան ճանաչում էին իբրև մշտական հիվանդ: Տարվա մեջ միայն մի քանի ամիս նա լինում էր պակաս հիվանդ: Իր հին վերքը՝ լյարդը, այնքան էր իրեն մաշել, որ բժիշկները զարմանում էին, թե ինչպես է, որ նա տակավին

չի մեռել: Նման դեպքերում բժիշկները ոչ մեկ հույս չեն տալիս հիվանդին: Այսուհանդերձ, Բարսեղն ապրում էր: Սրբազան գործը, որ նա պետք է կատարեր, տակավին չէր ավարտվել: Այժմյան հիվանդությունն սկսվեց բարձր ջերմությամբ: Գիշեր ու գոր անողորմաբար այրվում էր, անդադար: Հաճախ գառանցում էր: Երկար օրեր մնում էր իր ասկետական անկողնին գամված, երկտակ փաթաթված իր մազե ներքնաշապիկով, որից չէր բաժանվում անգամ հիվանդ ժամանակ: Շատեր այցելում էին նրան և ուզում էին ինչ-որ բան անել, տեսնում էին իրենց ապրող սրբին, իրենց մեծ հերոսին, քրքրված իր արժանապատիվ աղքատության մեջ:

Բայց ամեն ինչ ապարդյուն: Ջերմությունը հոշոտում էր նրա թույլ մարմինը: Առաջին օրերին խժռելու ինչ-որ բան դեռ կար: Հետո բույն դրեց նրա չորացած մարմնում և օր-օրի դարձավ այրված պատրույզի նման:

Նրա գործակիցները ապաքինվեցին: Իրենց ուժեղ մարմնով նրանք հաղթահարեցին չարիքը: Բարսեղի մոտ հիվանդությունը դարձավ տևական և մարմնի հետագա քայքայման համար տեղ չկար: Անողորմ ջերմությունը կիզեց նաև նրա լյարդը: Դրա համար շատ բան պետք չէր: Այդ ևս սասափելի տագնապ առաջացրեց: Եվ որքանով որ լյարդի ցավերի պատճառով նաև չէր կարողանում ուտել, ցավը այնքանով դառնում էր անտանելի: Այս երկրորդ հիվանդությունը նրան պատճառեց անհաղթահարելի մի անքնություն, որը չէր ուզում նահանջել: Շատ օրեր ու գիշերներ ապրում էր կյանքի և մահվան միջև: Ընկնում էր թմբիրի, քնափության մեջ և սթափվում էր միայն այնքան, որքան պետք էր իր թշվառ վիճակը հասկանալու համար: Նրան շրջապատողները արդեն լալիս էին, թեև չէին կարող անշունչ պատկերացնել այս թշվառ մարմինը, որ համակ հոգի էր, և այն էլ ամենամեծը և ամենահզորը, որ երբևէ Աստված տվել է մարդուն:

Բարսեղն ինքը որ բժիշկ էր և իր վիճակը հասկանում էր ավելի լավ, քան իրեն շրջապատողները, զգում էր որ պետք է արդեն ուղևորված լիներ: Անգամ երեխան կհասկանար այդ:

Ուրեմն, Աստված ինչո՞ւ էր իրեն պահում այս կյանքում: Ինչո՞ւ էր կատարում այս հրաշքը: Ինքը Բարսեղն է այդ ասում ցավերի մահճակալից անսահման խոնարհությամբ և Սուրբ Հոգուց լուսավորվածի համարձակությամբ: Որպեսզի կարողանա զղջալ իր մեղքերի համար և նպաստել Եկեղեցու տագնապը հաղթահարելու: Այս երկրորդ պարագան սուրբ այրը ինքը բացահայտ չի ասում, որ ինքը կլինի այն այրը ում Աստված Եկեղեցուց կվանի մեծ չարիքները: Սակայն Բարսեղն ինքը ուրիշ առիթով շեշտել է, թե Աստված գործում է իր ընտրած անձնավորությունների միջոցով:

Արդեն վերջանում էր ծանր հիվանդության երկրորդ ամիսը, երբ Ելպիղիոսը նամակ բերեց Բարսեղին նրա սիրելի բարեկամ Եվսեբիոսից, Ասորիքի Սամոսատ քաղաքի հովիվից: Այս եպիսկոպոսը ուղղափառության մեծ և անկեղծ մարտիկներից մեկն էր: Նա սիրեց ուղղափառությունը և այն արտահայտում էր ինչքան կարողանում է մաքրամաքուր: Նա պատրաստ էր հանուն ուղղափառության հանձն առնել ամեն ինչ:

Հիսուն օր է, որ Բարսեղը չարչարվում էր անկողնում: Երբ նրան կարողացան հասկացնել, թե նամակ է ստացվել Եվսեբիոսից, նա կարողացավ խայտալ: Կյանքի իմաստ երևաց նրա դալկացած դեմքի վրա: Իսկ իր ներսում ուրիշ բան էր զգում: Նրա ոգին թևածեց, թռչնի պես թռավ Ասորիք և ընկավ իր բարեկամի գիրկը: Չուշացավ սրափվել... Փորձեց մատը շարժել, ասելու համար, որ նամակը տան, բայց չկարողացավ անգամ մատը շարժել:

Նրա շրթներին նկարվեց հիասթափություն, հուսահատություն: Ընկավ թմբիրի մեջ: Դեռ երկար օրեր մնաց այդ վիճակում: Վերջապես մի առավոտ սկսեց ավելի լավ զգալ: Անշուշտ չլավացավ: Միայն թե ցավերը տանելի էին, բայց տանելի իր համար, ով հսկայական տոկոսություն ուներ ցավերի հանդեպ: Բժիշկները և իրեն խնամող բարեկամները համոզեցին նրան օգտվել բուժիչ ջերմուկներից: Դժվարությամբ: Ուղևորությունը երկար էր և հոգնեցուցիչ: Պետք է գնար դեպի Պոնտոսի ափերը: Հավանաբար այնտեղ անցկացրեց 373-ի օգոստոսն ու սեպտեմբերը: Գուցե ավելի երկար կամ ավելի կարճ ժամանակ:

Անապատային տեղանք: Այլ պարագայում նա կփափագեր նման անապատում լինել: Բայց հիմա մտածում է Կեսարիայում իրեն սպասող խնդիրների և համայն եկեղեցու մասին և խիստ անհանգստանում է:

Դժբախտաբար, եթե համաճարակային հիվանդությունը նահանջեց, ապա լյարդի սուր ցավերը շարունակվում էին: Մի քանի անգամ բուժական ջերմուկների անապատում նրան այցելեցին բժիշկները, բայց ինքը շատ լավ հասկանում էր իր ծանր վիճակը և կարող էր սպասել միայն ժամանակավոր բարելավում:

Նա տեսնում էր, թե ինչքան մոտիկ էր կանգնած մահը, ինչքան խորն էր այն բույն դրել իր մարմնում: Ինչքան էլ հույս ունենար, հետաձգումը կարճ ժամանակի համար էր: Այդ պատճառով էլ նրա ներսում ծառանում էր ցանկությունը, լավ է ասել՝ անհրաժեշտությունը, բարեկամներին տեսնելու: Աղաչում էր Աստծուն, որպեսզի իրեն արժանացնի մեռնելուց առաջ տեսնել իր սիրելի բարեկամ Եվսեբիոս Սամոսատացուն:

- Այս տարի եկ ինձ տեսնելու, Եվսեբիոս: Քանզի եթե գաս հաջորդ տարին, ինձ չես գտնելու:

Ցավը հոգնեց Բարսեղի մարմինը խժռելուց և որոշեց մի քիչ հանգստանալ: Այն մի կողմ քաշվեց և միայն անհանգստացնում էր: Այսպես, բայցև բուժիչ ջերմուկների օգնությամբ, Բարսեղը աշնանը զգում էր իրեն ավելի լավ: Մնաց, անշուշտ սարսափել սպառվածությունը, ինչին նպաստել էին նաև սրտնեղությունները, բայց ինչ-որ չափով ուշքի էր եկել: Բուժման նպատակով դիմեց նաև խիստ դիետայի: Երբ բժշկապետ Եվստաթիոսը նրան առաջարկեց վիրահատման ենթարկվելը, Բարսեղը գերադասեց բուժում դիետայի միջոցով: Ժամանակի մեծագույն մասը անցկացնում էր անկողնում: Բայցև այնպես աշխատում էր:

Դիմում են ուսուցչին, որը հիանում է խոստովանողների համար և գոհվում հանուն միասնության

Բուժիչ լոգանքներ ընդունելու օրից սկսեց ընդունել նաև այցելություններ, առաքելություններ և դեսպանություններ տարբեր Եկեղեցիներից, նամակներ, որոնցով խնդրում էին ամեն տեսակ օգնություն: Անտիոքականները խնդրում էին շարունակել իր փորձերը Արևմուտքի հետ համաձայնության գալու Եկեղեցու հերձվածի հարցը կարգավորելու համար: Մեքսատիայի ուղղափառները համոզվելով, որ իրենց եպիսկոպոս Եվստաթիոսը հերետիկոս էր, խնդրում էին, որ նա մտածի իրենց մասին, իրենց ասի ինչ անել, ում ճանաչել եպիսկոպոս: Իկոնիայի Եկեղեցու հավատացյալները գրում էին և խնդրում հիվանդին, որպեսզի նա մտածի լուսահոգի Փավստինոսի տեղը եպիսկոպոս կարգելու մասին:

Այսպիսի և այլ խնդրագրեր հասնում էին տարբեր Եկեղեցիներից: Հիշեցնում էին անգամ այն, ինչ երկրորդ դարի կեսերին կատարվում էր Դիոնիսիոս Կորնթացու հետ: Այդ ժամանակ Եկեղեցիները, երբ ունենում էին ուսմունքի կամ հերձված հարցեր, Արևելքից և Արևմուտքից դիմում էին Դիոնիսիոսին, քանզի Եկեղեցու գիտակցության մեջ այս սուրբ այրը վաստակել էր տիեզերական ուսուցչի հեղինակություն, քանզի նրա տված լուծումները բխում էին Սուրբ Հոգու լույսից: Ապացույցն այն է, որ այդ ժամանակ տեղական եկեղեցիներում նրա տված լուծումները հետագայում որդեգրվեցին համայն Եկեղեցու կողմից: Մանավանդ այժմ, երբ վախճանվել էր Եկեղեցու Մեծ այունը՝ Աթանաս Ալեքսանդրիացին, բոլորը իրենց հայացքը ուղղել էին դեպի Բարսեղը և նրանից խնդրում էին հոգևոր օժանդակություն:

Բոլորն արդեն նրան համարում էին տիեզերական ուսուցիչ և սպասում նրա կարծիքին: Եվ նա աղաչում էր բոլորին աղոթել իր համար, որպեսզի Տերը լուսավորի իրեն, ներշնչի այն, ինչ պետք է ասի նրանց և անի նրանց համար: Ոչ ոք չէր մնում զանգատավոր: Հավատացյալները ստանում էին ճիշտ պատասխան, քանզի դիմում էին բացառապես լուսավորված վարդապետի: Բարսեղին Աստված էր լուսավորում ճիշտ լուծումը գտնելու համար: Քանզի ինքը առանձին իրեն զգում էր փոքր և անկարող այդ անելու համար:

Բարսեղի ապաքինման շրջանը հեշտ և արագ չէր անցնում: Անցավ սեպտեմբերը, անցավ հոկտեմբերը: Վերադարձավ Կեսարիա: Նա շատ էր հյուծվել: Ապաքինումը դժվարանում էր նաև եկեղեցիներում տիրող անառողջ մթնոլորտի պատճառով:

Ալեքսանդրիայում դրությունը դարձել էր դրամատիկական: Աթանասը ննջեց մայիսի սկզբներից: Նրան հաջորդած Պետրոսը հավատարմությամբ շարունակեց իր մեծ ուսուցչի ուղղափառ գիծը: Այս հանգամանքը բոլորովին հաճելի չէր պալատական հերետիկոսներին և իրեն իսկ Վաղես կայսրին:

Ուստի հալածանք, որը հետզհետե դառնում էր առավել խիստ: Ամբողջ ամռանն ու աշնանը Եկեղեցին շատ էր տուժում չարիքից: Ստացվող տեղեկությունները շշմեցնող էին: Փորձա-

ուու Բարսեղը չէր հավատում իր ականջներին: Հոգնած ուղեղը տեղ չէր անում: Հերետիկոս հալածողներին շատ ավելին հաջողվեց, քան կռապաշտ հալածողներին: Նրանք ավելի դաժան գտնվեցին, ավելի անամոթ, անմարդկային: Եվ անտանելի էր, քանի որ նրանք ևս կրում էին քրիստոնյա անունը: Դրսևորեցին անասելի մարդատյացություն: Չարչարեցին, խայտառակեցին, արքորեցին, լվեցին, գողացան ինչքան կարող էին: Ոչնչի առաջ կանգ չառան, ոչ էլ երկյուղեցին աստվածային հատուցումից: Այնքան, որ մարդ մտածում էր, որ մի՞թե եկել է աշխարհի վերջը: Մի՞թե այս բոլորը վերջին դատաստանի նշաններն են:

Ալեքսանդրացիներն ապրում էին ահավոր օրեր: Իրենց եպիսկոպոսը նույնպես արքայական էր: Օգնության կարիքը մեծ էր: Բարսեղը իր վիճակի մասին չմտածեց: Իր մոտ կանչեց գրչին և սկսեց թելադրել: Ինքը տակավին չէր կարող անձամբ գրել: Բայց հերոսներին ի՞նչ ասեր: Ի՞նչ խորհուրդ տար խոստովանողներին, որոնք արդեն արժանացել են փառապսակի: Հորդում է սիրուց, ինչը նրան դարձնում է թեթևացած: Ցավերի մասին չի մտածում: Մոռացավ: Մեկ միտք է նրան զբաղեցնում: Անհապաղ մեկնել Ալեքսանդրիա, հանդիպել խոստովանողներին, հերոսներին: Գրկել նրանց, համբուրել սեղմել կրծքին: Նրանց շատ սիրեց և նախանձեց ալեքսանդրացիներին... Նրանք այնքան շատ տուժեցին հանուն Քրիստոսի: Հանուն ճշմարտության: Արդեն երանելի են նրանք, ովքեր համբերատար տոկացին տանջանքներին:

Անզգայաբար մի զանգատ առաջացավ նրա մտքում, հասնելով մինչև սիրտը: Ինչո՞ւ ես էլ չեմ կրել նման տանջանքներ: Ինչո՞ւ ինձ չտանջեն հերետիկոս իշխանավորները: Ես արդեն թողած կլինեի այս փուլ աշխարհը: Ամբողջ գազանությունը ալեքսանդրացիները: Ինձ, Քրիստոս իմ, հիվանդ լյարդով ու ջերմությամբ թողեցիր այս նվաստ կյանքում:

Շուտ սթափվեց: Տիրապետեց իրեն: Ոչ, նման մտքեր պետք չեն: Նրանց թող սիրի, այո: Թող հիանա նրանցով, այո: Բայց նախանձել իր համար զանգատվելով, ոչ: Աստված իմ: Աստծուց պետք չէ զանգատվել: Քանի որ երկրի վրա բոլորս անգոր ենք. անգամ թե՛ վկայողները և թե՛ խոստովանողները, Աստված քաջություն շնորհեց Ալեքսանդրիայի քրիստոնյաներին: Նրանց գովեց: Նրանց ասաց, որ համբերեն, և այդպես բոլորը կշահեն դրախտային պսակները: Եվս մի քիչ համբերություն և բոլորը կավարտեին մեծ փառքով և ճշմարտության հաղթանակով նրանց, ովքեր կհամբերեն մինչև վերջ:

Ալեքսանդրիայում ճշմարիտ քրիստոնյաների սրտերում հալածանքները վայելում էին փառք ու պարծանք: Այդ ճիշտ է:

Ճշմարիտ մարդը հիանում է ամեն տեսակ փառքով, որը Եկեղեցու առաջին երեք դարերի կյանքին է առնչվում: Այդ հալածանքները որ այդքան արյուն և կորուստներ արժեցին Եկեղեցուն, դարձան նրա կյանքի արմատը և հիմքը: Դարձան ավելի քան պատմություն: Դարձան կենդանի առասպել, որը կերակրում է հավատացյալներին:

Ցավոք, սակայն, միայն հալածանքները չեն, որ մերթ ընդ մերթ տանջում են և փառավորում հավատացյալներին: Կա նաև անդուլ պայքարը հանուն այդ նույն ճշմարտության,

սխրանք հանուն Եկեղեցու միասնության: Միայն թե մարդ պետք է նրբազգացություն ունենա այդ պայքարի մեջ մտնելու համար, ավելի մեծ նրբազգացություն, քան այն, հավատացյալին անհրաժեշտ է հալածանքների դեպքում: Այսպես կարելի է բացատրել, թե ինչու հալածանքների խոստովանողները շատ են, իսկ ճշմարտության մարտիկները քիչ: Առաջինները կարող են լինել պարզ հավատացյալներ, մինչդեռ մյուսների մոտ ավելի զարգացած է աստվածիմացության շնորհը, նրանք շնորհընկալ աստվածաբաններ են: Դրա ապացույցը Բարսեղն է:

Աշնանը, ինչքան որ ուշքի էր գալիս ահավոր հիվանդությունից, այնքան ավելի հետևում էր Եկեղեցու ընդհանուր հարցերին և աշխատում այդ ուղղությամբ: Ընդունում էր պատվիրակություններ, կարողում էր իրեն ուղարկված նամակներ և յուրաքանչյուր հարց նրան նոր վերք էր առաջացնում կամ քրքրում որևէ հին վերք: Ջգում էր իր շուրջը արցունք ու հառաչանք, որոնք ճնշում էին իրեն և ցավ պատճառում հոգուն: Հոգնած ու պարտասուն փակում էր աչքերը և լսում էր որ սգո երգչախումբը ողբալի շեշտով երգում էր Եկեղեցու ծանր վիճակը: Փոթորիկը ավերներ էր գործում իր մեջ: Ջանք էր թափում վերջին պահին զսպել իրեն, սրտնեղությունից ու դառնությունից չհավվելու համար:

Սակայն, մինչ նրա հոգին չէր հավվում, նրա մարմինը մաշվում էր: Մարմինը միշտ պակաս է դիմանում, քան հոգին: Այսպիսով, հիվանդությունը շարունակվում էր մեկ ուրիշ ձևով, տառապանքով, որը չէր գալիս հիմա համաճարակից կամ լյարդից, որը կարող է հարվածել ամեն մարդու: Դիշտ է, որ Բարսեղը այդ ցավը ապրում էր որպես պայքար, մարտ հանուն ճշմարտության և ուղղափառության: Ուստի այն պահերին, երբ չարախոսում էին իր հոգուն, երբ բացահայտ թե թաքուն զրպարտում էին իրեն որպես թշնամի Եկեղեցու միասնության, քանի որ նա ձգտում էր հավատքի միասնության, բորբոքվում էր: Դավաճանության համար զայրացած, ձայնը բարձրացնում էր:

- Եկեղեցու միասնության համար պայքարում առաջնայնությունը իմն է: Այս հարցում ես չեմ թույլ տա, որ ուրիշ մեկը դառնա առաջինը: Մինող գումարելու համար ոչ ոք չի պայքարել այնքան, ինչքան ես: Իմ մեծ երազանքն է տեսնել բոլոր ոչ հերետիկոսներին մի լուսավոր սինողում, ճշմարտություն հաստատելու նպատակով:

Հուզմունքով ու ցավով է հիշում իր ջանքերը, անթիվ նամակները, որ գրել է տեղական տարբեր եկեղեցիներ, մարդկանց, որոնց ուղարկել է եկեղեցական գործիչների մոտ, հոգնեցուցիչ ուղևորությունները, որ ինքը կատարել է նույն նպատակով:

Հիշում է... Սակայն մտածում է նաև իրականության մասին: Այո, եղբայր, ես բոլորից առավել փափագում եմ միավորիչ սինող գումարել, բայցև բոլորից թույլ կարողություն ունեմ այդ սուրբ նպատակը իրագործելու համար:

Այսպես էր զգում, քանզի մինչև 373-ի նոյեմբեր-դեկտեմբեր ամիսները իր մարմնում տակավին մնում էին սարսափելի հիվանդության մնացորդները: Այսպես էր զգում նաև այն պատ-

ճառով, որ այս գործը կարող էին գլուխ բերել միայն այն դեպքում, եթե գործակցեն մեծ թվով լուսավորված եպիսկոպոսներ և ոչ թե մեկ անձ:

Հիվանդությունը և ձմեռը փոքրագնում են փոթորիկը

374-իտարին անցավ առանց փոթորիկների և ամպրոպների: Ալիքներ և կարճատև ամպրոպներ եղան անշուշտ: Չէր կարող այլ կերպ լինել, քանի որ Բարսեղը մնում էր նույնը և հավատի թշնամիները հուսալքված չէին: Հարաբերական անդորրը առավելապես հետևանք էր 373-ին Բարսեղի անցկացրած հիվանդության: Բարսեղի վրա այն թողել էր այնքան մնացուկներ, որ նա չկարողանար աշխատել իր սովորական թափով: Հետևաբար, հակազդումն էլ եղել էր ավելի փոքր: Չմեռը և մարմնի թուլությունը նրան պահեցին սենյակում փակված: Ժամանակի մեծագույն մասը նա մնում էր անկողնում: Չկա չարիք առանց բարիքի: Քանի որ իր շուրջը տիրում էր հարաբերական անդորր, իրեն տեսավ առավել հանգիստ աչքով: Նա հասկացավ որ արդեն ուղիղ մահվան ճանապարհին էր: Ամեն ինչ վկայում էր, որ շուտով գալու է վախճանը:

Ոչ ոք թող չկարծի, թե նա վախեցավ: Ամենակին: Միմիայն իր սիրելի Ամփիլոքիոսին՝ Իկոնիայի եպիսկոպոսին գրեց, որ գա իրեն տեսնի, քանի որ մահն արդեն կազմակերպում է իր վերջին գրոհը: Իր հոգևոր զավակների, իր համամիտների համար ինքը միշտ էլ ուներ ժամանակ և կարողություն:

Չյունն ու սառույցը Կապադովկիայի լեռներում ու ձորերում հալվում էին: Փետրվարը բացում էր 374-ի գարնան դռները: Բնությունը թափ էր տալիս իրեն, շարժվում էր ազատ: Այդպես նաև Բարսեղի մարմինը: Ինչ-որ մի ուժ ամրացրեց նրա անդամները: Նա, ինչքան կարող էր, դուրս էր գալիս տնից և վայելում գարնան եղանակը:

Միրով ու հոգածությամբ, քարոզով ու պատարագով իր հոտը հոգեպես նախապատրաստեց Չատկի տոների համար: Չատկից հետո նրա վիճակը դարձյալ վատացավ: Ստամոքսի խանգարումները նրան բերեցին նախկին քայքայման: Դարձյալ ընկավ անկողին: Այդ վիճակում էր, երբ նրան այցելեց Իկոնիայի եպիսկոպոս Ամփիլոքիոսը և անչափ տխրեց: Նա միայն այժմ համոզվեց, թե Բարսեղը ճիշտ էր գրում, որ մահը կատարում էր իր վերջին գրոհը:

Գարնան ամիսներին դարձյալ ուշքի եկավ: Շարունակում է իր նամակագրությունը: Ուզում է ամրապնդել դավանակիցների, ուղղափառների կապերը: Մեծապես խաղաղվեց Ասքուլիոսի նամակներով: Վերջինս նախորդ տարում դարձել էր Թեսալոնիկեի եպիսկոպոս: Այս կրոնավորը զարմանալի մաքուր հոգի ուներ բնավորությամբ, վարքով, կենցաղով: Այս էլ ուզում էր մեծ ուսուցիչ Բարսեղը, որպեսզի նրան հռչակի ուսուցիչ և մխիթարիչ իր համար:

Ասքուլիոսը մեծ գյուտ էր: Լինելով հզոր և ուղղափառ անձնավորություն, նա դարձավ ուղղափառության սյունը բուն հունական տարածքում: Դարձավ հզոր հենարան հանուն ուղղա-

փառների միասնության Բարսեղի թափած ջանքերի համար: Այս բոլորը այն ժամանակ, երբ հունական տարածքում չկային եկեղեցական և աստվածաբանական խոշոր դեմքեր:

Բարսեղի գործունեությունը հետզհետե մեծանում է աշնանամուտին: Հիմնական նպատակը միշտ միասնության հարցն է: Փոքր Ասիայում հանդիպում է համամիտ եպիսկոպոսների, նստում է նրանց հետ և բառացիորեն թվում է, թե ապրում է Հին Եկեղեցու երանությունը: Այս երանությունը, այս սրբությունն ունեին միայն ուղղափառները: Չարափառը չի կարող լինել սուրբ, երանելի, լուսավորված, որպեսզի լուսավորի, հանգստացնի իր նմանին՝ մարդուն: Ընդհանրապես Փոքր Ասիայում և մասնավորապես Կապադովկիայի տարածքում կային շատ կղերականներ, որոնց պետք էր մի քիչ օգնություն, գտնելու համար ուղղափառ ճանապարհը: Նրանց համար Բարսեղն անում էր հնարավոր ամեն ինչ: Հիվանդ էր թեև, բայց կատարում էր փոքր ուղևորություններ, խորհուրդներ տալու և օժանդակելու համար: Ձանում էր բարեկամների օգնությամբ ի մի հավաքել մեծ թվով եպիսկոպոսների: Դրանով իր գործը դառնում էր ավելի արդյունավետ: Չուգահեռաբար հովվական կարիքները հսկայական են: Այդ պատճառով Իկոնիայի Ամփիլոքիոս եպիսկոպոսին տեսնում ենք իր ծերունի Բարսեղի մոտ, երբ խնդրում և խորհուրդ է հարցնում, թե ինչ պետք է անել տարբեր պայմաններում, որոնք վերաբերում են հավատացյալների կյանքին ու առաջընթացին:

Բարսեղը տալիս է պատասխաններ, որոնք դառնում են կյանքի կանոններ և վավերացվում են Եկեղեցու կողմից: Այս անսպասելի աշխուժությունը զայրացրեց արիոսամետներին, որոնք այդ պատճառով խստացրին իրենց միջոցները: Մեծ հմտությամբ կիրառեցին Բարսեղի շրջափակումը: Ամեն կերպ ջանացին նրան մեկուսացնել ժամանակի գործիչներից, պարզ քրիստոնյաներից, անգամ բարեկամներից: Այդ նրանց հաջողվում էր նրա հետ հաղորդակցվողների համար դժվարություններ հատուցելու միջոցով: Պատահում էր շատ մտածում էր ինչ-որ մեկին նամակ գրել, թե ոչ, որովհետև գիտեր, որ այդ կիմանային չարափառները և կհալածեին տվյալ անձնավորությանը:

374-ին ուժեղ հարված ստացավ: Իր բարեկամ և գործակից Եվսեբիոսը, Սամոսատի եպիսկոպոսը, աքսորվեց Թրակիա: Այս չարիքը Բարսեղի վրա թանկ նստեց: Արիոսամետները լավ էին հաշվարկել: Աքսորեցին այդ ժամանակ Ասորիքի ամենանշանավոր ուղղափառ եպիսկոպոսին, քանի որ չէին կարող, չէին համարձակվում աքսորել այդ ժամանակ ուղղափառության գլխավոր Բարսեղին:

374-ի ավարտը մարմնական խիստ ցավ վերապահեց Բարսեղի համար: Թվում է, թե առաջին անգամ ունենում էր այդպիսի բարձր ջերմություն, որը պարբերաբար հայտնվում էր ավելի քան քսան անգամ: Աներևակայելի տառապեց և երկար ժամանակով մնաց իր սենյակում, անկարող անգամ մի փոքրիկ քար ավելացնել այն կառույցին, որ հաստատապես հիմնադրել էր և օր օրի վրա կառուցում էր:

Այսպես մտավ 375-ը և Բարսեղին գտավ ծանր հիվանդ: Հատկապես ջերմության առաջացրած թուլացման պատճառով: Դարձել էր սարդոստայնի նման: Ավելի տկար անգամ եղեզից, որը ծռվում և անհետանում է ամենաթույլ քամուց անգամ:

Գործերի և ուղևորությունների մասին, որ ծրագրել էր, այժմ մտածել անգամ չէր կարող: Փակվեց սենյակում և համբերությամբ սպասում էր գարնան: Հույս ուներ, որ այնժամ որոշ չափով իր վիճակը կլավանա: Բացի, անշուշտ, այն դեպքից, եթե հասներ մահը, որ շատ ավելի մոտ էր, քան ապրելու հույսը, քանի որ նրա լյարդը և երիկամները հոգնել էին: Պատահեց նաև, որ այդ տարվա ձմեռը շատ խիստ եղավ: Ձյունն այնպես ծածկել էր Փոքր Ասիայի հանրային ճանապարհները, որ փոստատար կառքերը սկսեցին շարժվել միայն ապրիլից հետո:

Համենայն դեպս, ձմռան նահանջի հետ նահանջում էր նաև Բարսեղի տկարությունը: Գարնան ամիսներին կարողացավ զբաղվել եկեղեցական և աստվածաբանական թեմաներով:

Երբ փոստատար կառքերը սկսեցին շարժվել, նա Միլանի Եկեղեցու հետ կարգավորեց առկախ մի հարց: Այդ մի արարք էր, որ ինքը չէր ուզեցա կատարել: Բայց քանի որ իրենից առաջ Կապադոկիայում ննջել էր Միլանի աքսորական եպիսկոպոս Դիոնիսիոսը՝ Աթանասի ջերմ պաշտպան և ուղղափառության նշանավոր խոստովանող: Նրա աճյունը այնտեղ ճշմարիտ օրհնություն էր և հզոր օրինակ: Սակայն Ամբրոսիոսը, որը նախորդ տարում դարձել էր Միլանի եպիսկոպոս, նամակով և պատվիրակների միջոցով խնդրեց Բարսեղից իր նախորդի, խոստովանող եպիսկոպոսի աճյունը:

Բարսեղը կազմակերպեց գերեզմանից աճյունը հանելը և փոխադրելը: Ամեն ինչ կատարվեց խորին հարգանքով Դիոնիսիոսի հանդեպ: Տեղի ունեցավ համաժողովրդական տոնախմբություն և Բարսեղը խոսեց այն նշանակության մասին, որ Եկեղեցու կյանքում ունի հավատի խոստովանությունը և Եկեղեցու զավակների վկայությունը: Գրեց նաև մի գեղեցիկ նամակ Միլանի երիտասարդ եպիսկոպոսին: Այդ նամակում գովում է նրան, որ թողել է իր աշխարհիկ բարձր պաշտոնները, դառնալու համար Աստծու ծառա: Նրան խորհուրդ է տալիս գրեթե այնպես, ինչպես մի ժամանակ ծերունի Իզնատիոսը Չմյուռնայի երիտասարդ եպիսկոպոս Պոլիկարպոսին: Այդ չէ միայն. նամակում Բարսեղը ներփակում է նաև մի մարգարեությունը, որը դառնում է հիմնարար աստվածաբանություն: Ի դեմս Ամբրոսիոսի, որը այդ ժամանակ դեռևս չէր դրսևորել իր աստվածաբանական ձիրքերը, տեսավ այդ ընտրյալ անոթը, որ Աստված օգտագործում է առկա սերունդի համար:

Ամբրոսիոսը այլոց նման պարզ մի եպիսկոպոս չէր: Աստված նրան օժել էր մեծ շնորհքով, որպեսզի նրան օգտագործեր իբրև աստվածային գործիք հանուն ճշմարտության: Այդպես էլ եղավ: Բարսեղի մարգարեությունը ստացավ միս և արյուն, իրագործվեց: Ամբրոսիոսը դարձավ եկեղեցու մեծ Հայր և Ուսուցիչ, անգամ մեծագույնը մինչ այդ Արևմուտքի Եկեղեցում եղածներից:

Նույն այդ ընթացքում, փետրվար-ապրիլ ամիսներին, Բարսեղը գրեց Կանոնները, որ իրենից խնդրել էր Իկոնիայի եպիսկոպոս Ամփիլոքոսը և զբաղվեց Սուրբ Հոգուն վերաբերող հարցերով և վեճերով:

Հայրենակիցները նրան չեն ուզում: Վիշտը նրան տանում է իր ներքին էությունը հայտնագործելուն:

Իր ուժերը հավաքելու համար սպասում էր ամռանը: Այդ ուժերը իրեն անհրաժեշտ էին շրջագայելու համար իր արքեպիսկոպոսության տարածքում և շրջակա եպիսկոպոսություններում:

Բայց իզուր: Նրա մարմինն այնքան զգայուն էր դարձել, որ ամենափոքր բանն անգամ իրեն վնասում էր: Փորձեց ճանփորդելկառքով, բայց քիչ էր մնացել, որ այդ հանդգնության համար թանկ վճարեր: Ուստի մնաց Կեսարիայում: Կարող էր գնալ միայն իր սիրելի ավանը՝ Բարսեղավան:

Բնական է, թղթակցում էր նամակներով և պատվիրակների միջոցով: Դա միակ ելքն էր, բայց ոչ արդյունավետ: Նսեմ հովիվները և չարափառները ինչքան որ նրան զգում էին հեռու և հիվանդ, այնքան նրա դեմ դավեր էին նյութում: Այդ մեկին նա արդեն վարժվել էր:

Սակայն այս ամռան դավերը հյուսվում էին իր ծննդավայրում, մարդկանց միջոցով, որոնց ինքը ճանաչում էր որպես հայրենակիցներ: Իր ծննդավայր Նեոկեսարիայում նրա հասցեին տարածում են ամենատարօրինակ հերյուրանքները: Ցեխ շպրտողների մեջ առաջինը և ամենահմուտը Ատարբիոս եպիսկոպոսն էր, որը չէր կարողանում հանդուրժել Բարսեղի մեծափառությունը և ուզում էր այս անմաքուր միջոցով թաքցնել իր շեղումները հավատքից և ավանդությունից: Հենց այդ պատճառով էլ նրանք կես բերան քչփչում էին խորհրդավոր արտահայտություններ անում Բարսեղի կյանքի և հավատի մասին, թեև նա երկու դեպքում էլ օրինակելի նախատիպ էր: Ամեն առիթով թունավորում էին հավատացյալների հոգիները: Հասան այնտեղ, որ նրան մեղադրեն անգամ նրա ստեղծած վանական համայնքների համար: Նրանք համարձակվեցին անգամ ասել, որ միայնակյացները և ասկետականությունը նորարարություն էր, որ միանձնուհիները տգեղացնում էին կանացի սեռը և աշխարհը: Այս ամենը և դեռ շատ ուրիշ բաներ լսում էր հիվանդ Բարսեղը և վշտանում էր աներևակայելի:

Գրում և պատվիրում էր հայրենակիցներին: Պատասխանատուներին կոչ էր անում միապին հավաքվել: Բայց ապարդյուն: Լռում էր և չէր հրապարակում ուրիշ եկեղեցիներում կատարվող դեպքերը: Բառացիորեն ամաչում էր իր սիրելի նեոկեսարացիների համար: Եվ ի՞նչ ասեր և ի՞նչ բողոքեր: Թե իր հայրենակիցները, իրեն մանկուց ճանաչողները իրեն համարում են չարափա՞ռ: Ի՞նչ կմտածեին մյուս եկեղեցիների հոգևորականները:

Բարսեղը գիտե մեզ սովորեցնել ճշմարտությունը, Ավանդությունը: Միայն մե՞զ է խրատում և հրամայում: Իր հայրենակիցներին, իր բարեկամներին չկարողացա՞վ համոզել: Հավանաբար նրանք գիտեն ինչ-որ բան, որ մենք անգիտանում ենք:

Այս և հազար ու մի նման ենթադրություններ անցնում էին Բարսեղի մտքով: Այնտեղից իջնում էին սրտին, գերիշխում հոգում և մեծ ցավ պատճառում, խորը, անվերջանալի ցավ: Ցավն ու ամոթանքը պահում էր իր համար: Բայց մինչև ե՞րբ:

Հասավ արտահայտվելու, պոռթկալու ժամը: Նա իր ցավը դարձրեց բառեր, վատերին այրող և ազնիվներին հաստատող կրակ: Նամակ ուղարկեց Նեոկեսարիայի բոլոր հոգևորականներին և նրանց միջոցով բոլոր հավատացյալներին:

- Միրելի քաղաք, բոլոր քաղաքներից առավել հարգարժան: Ինչո՞ւ քո շրթներից մի լավ խոսք չեմ լսում, ինչո՞ւ նամակ չեմ ստանում: Ինչո՞ւ քո շրթներից մի լավ խոսք չեմ լսում, ինչո՞ւ նամակ չեմ ստանում: Ինչո՞ւ քո ականջը բացում ես զրպարտիչներին և դրանով ինձ ստիպում հառաչել ու ցավել վշտից: Չույգ ականջներդ բացել ես զրպարտիչներին: Երանի քեզ: Իսկ այժմ դրանք բաց արա նաև իմ խոսքերին, եթե ուզում ես լինել արդար և առարկայական:

Ձգում էր, որ իր խոսքը սխալ պիտի հասկացվի: Նրան պիտի համարեն փոքրոգի, թե իբր պարզապես փորձում է փրկել իր հեղինակությունը, պատիվը: Այդ ճշմարտություն չէր, իհարկե: Բայց ամեն մեկը թող հավատար ինչպես կուզեր: Դա կարևոր չէ: Ինքը պիտի բացատրեր մեծ խոսքը: Պետք է այդ ասել, թեկուզև քչերն ընդունեն այդ: Չրպարտեցիք իմ կյանքը: Դրա համար փոքրանում եմ և աներևակայելի ցավում: Բայց զգույշ եղեք: Ավելի շատ տուժում եք դուք, որ ինձ զրպարտում եք: Քանզի այդ արարքով կորցնում եք ճշմարտությունը: Ես ցավում եմ , քանզի բաժանվում եմ ձեզանից, իմ սիրելիներից: Իսկ դուք, ինձանից բաժանվելով, բաժանվում եք Տիրոջից: Ահա թե ինչու գրում եմ այս նամակը և հաշիվ տալիս, որպեսզի ձեզ փրկեմ վերահաս մեծ չարիքից:

Սրբազան մարդու ասած խոսքերը ահավոր են: Դա պարզապես խոսքի ձև չէ: Ստորև այդ կրկնվում է անթաքույց: «Ով ինձ հետ չի հաղորդակցվում, իրեն կտրում է Եկեղեցուց»: Այսպիսի խոսքեր ասելու համար մարդ պետք է իր ներսում լսի Հոգու ճիշտ, պետք է ճշմարտության հետ միացած լինի: Այդպես են վարվել հրեա մարգարեները: Այդպես են անում Աստծով ներշնչված Եկեղեցու Հայրերը:

Շարունակության մեջ Բարսեղը հրավիրում է իր հայրենակիցներին և նրանց խնդրում է խոսել պարզ. թող հստակ ձևակերպեն իրենց մեղադրանքները իմ դեմ: Այն, ինչ փսփսուքով ասվում է, թող ասեն հրապարակավ, որպեսզի բոլորն իմանան մեղադրանքը և ինքն էլզիտենա, թե ինչին պատասխանի: Եվ եթե սխալվել է հավատքի հարցում, թող ներկայացնեն իր գիրքը, որում նկատել են իր սխալը:

Նրա խոսքն ընդունում է քննախոսական և բացահայտման բնույթ: Բացահայտում է ինքն իրեն, իր մեջ եղած Ոգին: Այժմ ժամանակ և հնարավորություն չունի վերապահումների համար, չի նի թե իրեն համարեն եսասեր ու պարծենկոտ:

- Ուրեմն, ցույց տվեք այդ գիրքը և դատեք այն: Բայց դարձյալ ձեզ հիշեցնում եմ, որ միակ բանը, որ խնդրում եմ, այն է, որ արդար դատեք: Հիշեցնում եմ նորից, որ զգույշ լինեք: Այս երկը ամեն մարդու համար չէ: Այն աստվածաբանության է վերաբերում:

Միտքը գնում է Սուրբ Գրոց սխալ մեկնություններին և դողում է:

- Պետք չէ, որ ամեն ոք թարգմանի Սուրբ Գրքում ասվածները:

Միայն նա, ով ունի զանազանելու և իմացության շնորհ, ինչպես սովորեցրել է Պողոս առաքյալը: Գալով իմ պարագային, ով որ ուզում է դատել իմ խոսքերը, թող ապացուցի, թե ունի զանազանելու շնորհը: Միայն այն դեպքում նա իրավասու է ինձ դատելու: Եվ դարձյալ նա, ով ինձ մեղադրում է, թե իմ ասածը սոսկ մարդկային իմաստություն է, թող ապացուցի, թե տիրապետում է մարդկային իմաստության: Այնժամ ես նրան կճանաչեմ իբրև ինձ դատավոր:

Ոչնչացնող վստահություն: Ապշեցնող ինքնագիտակցություն: Ջրպարտում էին Բարսեղին, բայց ոչ ոք չէր համարձակվում հրապարակավ ներկայանալ և համեմատվել նրա հետ: Ոչ աստվածիմացությամբ, ոչ էլ աշխարհիկ իմաստությամբ: Ոչ ոք չէր հավատա, որ Բարսեղի նմանը գոյություն ուներ, թեև շատ էին նրա կործանումը ցանկացողները:

Խավարում համարձակվում էին զրպարտել նրան շատերը ազդվում էին այդ փսփսուքներից: Բայց լույս տեղերում չարափառները չէին համարձակվում զրպարտել, քանզի պարտավոր էին հստակ խոսել: Պարզամիտների հոգիներում դժվար կլինեիր կործանել սրբազան այրի մեծագործությունը:

Նրա պաշտպանականը և նեոկեսարացիներին ուղղած նամակը ավարտվում է Ավանդության փաստարկով: Դրան նա դիմել է երկու պատճառով: Որովհետև մեղադրանքները հստակ չէին և որովհետև մարդ իր ուղղափառությունը ապացուցում է միայն այն դեպքում, եթե համոզվի, թե համաձայն է այն ամենին, ինչ ընդունել են Եկեղեցու խոշոր դեմքերը, այսինքն, ինչ որ ընդունում է եկեղեցին:

Ի՞նչ առավել մեծ ապացույց եք ուզում իմ հավատքի շիտակության մասին քան այն, որ աճել ու դաստիարակվել եմ իմ Մակրինա տատի մոտ, որն ինձ սովորեցրել է Գրիգոր Հրաշագործի խոսքը և հավատքը: Քան այն, որ ավելի ուշ ուղևորվեցի Արևելք, հանդիպելու համար նրանց, ովքեր հետևում էին Հավատո Հանգանակին: Իմ սրտում չկա որևէ բան, որ հակառակ լինի առողջ հավատքին: Ինձ մեղադրում եք նաև այն պատճառով, որ հաղորդակից եղա Եվստաթիոսին և նրա հետևորդներին, որոնք գալիս էին Արիոսից: Այս հարցում ես հետևեցի Աթանասին: Ես այդ ինքնագլուխ չեմ արել: Ես նամակ ունեմ այդ երանելի այրից, բով ասում է, թե անվարան ընդունենք նախկին արիոսամետներին, եթե նրանք խոստովանում են Նիկիայի Հանգանակը: Այդ եմ արել: Հնարավոր է, անշուշտ, որ այդ մարդիկ իրենց սրտում ունեցած լի-

նեին այլ բան, քան այն, ինչ խոստովանում էին իրենց շրթներով: Ինչպե՞ս այդ իմանայի: Ինձ համար կարևոր է այն, որ հետևեցի այդ մեծ այրին՝ Աթանասին: Չմոռանանք, որ ես միացած եմ ամբողջ աշխարհի եպիսկոպոսների հետ: Բոլորը գիտեն, թե ինչ է իմ հավատքը, պիսի-դիացիները, լյուկանացիները, իսավրիացիները, փոյուզները, հայերը, մակեդոնացիները, աքայացիները, գալլերը, իսպանացիները, իտալացիները, սիկիլիացիները, աֆրիկացիները, Եգիպտոսի և Ասորիքի ուղղափառները: Սիրելի հայրենակիցներ: Եթե ինձանից անջատվեք, ապա վերոհիշյալներից և ոչ մեկը ձեզ չի ընդունի: Չեզ խնդրում և պաղատում եմ: Մի՛ ստիպեք ինձ, որ իմ սրտից հանեմ և հանրությանը հայտարարեմ այն, ինչը այժմ ստիպում է ինձ հառաչել ու լաց լինել:

Այսպես ասաց նեոկեսարացիներին, որպեսզի ինքը թեթևանա և, մանավանդ, որպեսզի նրանց պահպանի:

375-ի գարնան օրերն անցնում էին ավելի դանդաղ, կիզիչ: Բարսեղի առողջության և Եկեղեցու վիճակի մասին խունացած հույսերով: Ճշմարիտ է, որ մի փոքր բարելավվեց նրա առողջական վիճակը: Դժվար, մեծ ցավերով այժմ կարողացավ մի քանի հովվական այցելություններ կատարել քաղաքներում և գյուղերում: Այս էլ նրան ուրախություն պատճառեց, թեև ոչ լրիվ: Քանի որ Նեոկեսարիայից պատասխան չէր ստացվում: Այնտեղ բոլորն իրեն արհամարհում էին: Բոլորը կասկածում էին: Բոլորը իրեն մոռացան: Նաև նրա ընտանիքին մոռացան: Իր սրտում մի հանգույց բարձրանում էր ու մեծանում, ցավեցնում ու տանջում: Բայց նա իր մեջ ուժ գտավ չզրելու մյուս եկեղեցիներին, թե ինչ էր կատարվում Նեոկեսարիայում:

Դարձյալ գրեց իր հայրենակիցներին: Այդ ընթացքում նա որոշակի նոր նյութեր հավաքել էր իր դեմ եղած զրպարտությունների մասին, իբրև թե մարդիկ այնտեղ անհանգստացել են Բարսեղի փոխաձայնային երաժշտությունից և նրա հաստատած ու խնամակալության վերցրած վանական համայնքների պատճառով, որը շատ հին է և ոչ թե իր ստեղծածը: Ապա, ասկետները և միանձնուհիները Եկեղեցու պարծանքն են և ոչ թե ամոթը: Երանի թե ունենար վանականների գնդեր: Նկարագրում և գովում է նրանց կյանքը: Բայց շատ զուսպ է, քանզի ինքն էր այդ կազմակերպել, ուստիև պատասխանատու է նրանց հոգևոր առաջընթացի համար:

Շատ հեշտ կարող էր ցույց տալ, թե վանականությունն արդեն ավանդություն էր, որ ինքը գտել էր Եգիպտոսում, Պաղեստինում, Միջագետքում: Նամակի վերջում նա հակադարձրեց մեղադրանքը: նրանց փաստերով ապացուցեց, որ իրենք են շուռ տվել Նեոկեսարացի Գրիգոր Հրաշագործի ավանդույթը և ոչ թե Բարսեղը: Նա չի կամենում փշրել հասցեատերերին: Ընդհակառակը, պատրաստ է ներելու: Բավական է, որ նրանք խոստովանեն հավատքի հիմքերը, բավական է վերջ տան իրենց նորամուծություններին: Մի բան ևս: Չմերժեն այն ճշմարտությունը, թե Աստծու մեջ կա երեք էություն, որոնց մասին, ինչպես տեսանք, առաջինը Բարսեղն էր աստվածաբանել:

Վերջացրեց նամակը, կնքեց այն, հանձնեց ուրիշանդակին և սպասում էր: Անցնում էր 375-ի ամառը: Մտավ աշունը Բարսեղի հիվանդության հանդեպ լավ տրամադրություններով: Լիովին չապաքինվեց անշուշտ: Պարզապես տանելի վիճակ էր: Ուստի չէր կարելի առիթը բաց թողնել: Էլ ե՞րբ կարող էր նման պարզև գտնել:

Դարձյալ նստեց փայտե սեղանի առաջ, որը ծառայում էր որպես գրասեղան: Երկար մտածեց: Մտաբերեց իր արքեպիսկոպոսության տարածքը և շրջակաները, որոնց համար պատասխանատու էր և մտածում:

Նույն խնդիրները նախորոշեցին իր երթուղին: Եղավ տարբեր եպիսկոպոսություններում և Պիսիդիայում: Այստեղից գնաց Պոնտոս: Առանձնապես զբաղվեց Դազիմոն քաղաքով: Սկզբում ուղևորվեց հարավ-արևմուտք և հետո դարձավ դեպի Փոքր Ասիայի հյուսիսը: Հանդիպեց մեծ թվով եպիսկոպոսների Պիսիդիայում և Իսավրիայում, որն ուներ բազում խնդիրներ:

Պոնտոսը իրեն առավել հայտնի էր: Բազմիցս այցելել էր այնտեղ, քանի որ այն իր ծննդավայրն էր: Այս անգամ նրան այստեղ բերեցին վատ նորությունները: Եվստաթիոս Սեբաստացին, մշտաշարժուն այդ ալևոր եպիսկոպոսը, իր մարդկանցով ներխուժել է քաղաք Դազիմոն և շատերին համոզել է անջատվել Կեսարիայի Եկեղեցուց:

Բարսեղը պետք է կանխեր չարիքը: Ուստի շտապեց այնտեղ: Նա մեծ հույսեր էր կապում իր բարեկամ Իլարիոսի հետ: Սա իր հին բարեկամն էր և ուսումնակիցը, իսկ այժմ դարձել էր տեղի հզոր գործիչներից մեկը: Նրանք հաճախ թղթակցում էին:

Տեղ հասավ: Եռանդուն գործեց և փնտրեց Իլարիոսին: Վերջինս, Բարսեղի ժամանումից անտեղյակ, ուղևորվել էր ուրիշ շրջան: Ուստի Բարսեղն ամեն ինչ արեց մենակ: Այստեղ ևս նա պիտի բախվեր երկու հզոր խմբերի, որոնք իրեն խիստ ատում էին և զրպարտում: Նրանք էին ոչ-համանունականները և համաեութենականները: Առաջինները չէին ընդունում Որդու աստվածությունը: Երկրորդները չէին ուզում գործածել էակից եզրը, որովհետև այն նրանց անհանգստացնում էր որպես նոր եզր:

Հոգնեց հավատացյալների հետ հանդիպելուց, նրանց հետ զրուցելուց, նրանց բացատրելուց: Դարձել էին դժվարահավատ, Բարսեղի հասցեին տարածված զրպարտությունների պատճառով: Այդ ժամանակ մարդ պիտի մեծ համարձակություն ունենար և քաջություն, որպեսզի ներկայանար իբրև Բարսեղի բարեկամ և հետևորդ: Կայսերական արքունիկի քաղաքականությունը նրան դեմ էր և նրա հետ բարեկամություն անողը ունենում էր անախորժություններ: Պետական մարմիններ, չարափառներ և ավազակներ բռնագրավում էին նրանց թղթակցությունը: Առաջինները, որպեսզի հետևեն նրանց շարժումներին և ճնշեն հավատացյալներին հրաժարվելու իրենց դավանանքից:

Դամիզոնում զգաց մեծ հոգնածություն և հուսախաբություն: Լավ, հասկանալի էր չարափառների և թշնամիների բացահայտ հակառակությունը: Բայց ուղղափառների կասկածամ-

տությունը, իր նկատմամբ նրանց անվատահոռությունը մաշում էր նրան, բազմապատիկ նվազեցնում էր նրա դիմացկունությունը:

Ուր որ գնում էր, ուղղափառների աչքերը նրան նայում էին կասկածամտությամբ, չէին բացվում նրա առաջ՝ նրա հոգևոր աշխարհից հազեցնալու համար:

Լինում էին պահեր, երբ հազար ու մի խորհուրդներ ճնշում էին նրա միտքը: Անցյալում առավել երիտասարդ էր, ավելի առողջ, լեզուն ավելի աշխույժ, աչքերը ավելի ժիր, արտասանությունը հստակ և որոտալից: Մի՞թե այդ պատճառով էին անցյալում լսում իրեն: Այժմ տեսքը ծերունական էր, կծկված, նայվածքը չէր զինաթափում ինչպես առաջ, ձայնը՝ հիվանդագին, դարձել էր անատամ: Իր կրակոտ հոգուց ժայթող բառերը ջարդվում էին նրա լինդերի վրա և հստակ չէր արտաբերվում: Հավաքեց իր ուժերը և թշվառ միտքը թոթափեց իր վրայից: Ինչքան որ այդ կարելի էր: Հոգնած ժամանակ այդ մտքերը ահավոր ճնշում են մարդու հոգին:

Վերջանում էր 375-ի աշունը: Անձրևներն ու ցրտերը շուտ սկսեցին: Այնքան ավելի վատ Բարսեղի տկար մարմնի համար: Վերջապես, չէր կարող կռվել բնության տարերքի հետ: Մի քիչ էլ մնաց Դազիմոնում և ապա բռնեց Նեոկեսարիայի մոտ գտնվող Աննեսա գյուղ տանող ճանապարհը, որտեղ անցել էր իր մանկությունը: Այդ իրեն շատ էր անհրաժեշտ: Այդ մասին չէր ասում, չէր հայտնում, բայց ուզում էր որևէ տեղ տաքանալ, ջերմանալ մարդկային շնչից, իր կրակված հոգիով, սիրով, ճիշտ այնտեղ ուր ճանաչեց սերը, ուր հիացավ հոգու գեղեցկությամբ, իր հայրական տանը, այն ինչ մնացել էր և այժմ պատկանում էր իր եղբորը՝ Պետրոսին: Ընթերցողը հիշում է, որ իր ընտանեկան տունը Բարսեղն արդեն վաղուց բաժանել էր աղքատներին:

Չէր հասցրել մտնել Աննեսա տանող ճանապարհը, երբ իրեն թվաց, որ մի քաղցր, անուշ օդ շրջան կատարեց իր երակներում: Անբացատրելի հանգստությունը: Տնակի բակում իջավ ձիուց և աղմուկը զարմացրեց: Պետրոսը նայեց պատուհանից և մի քանի վայրկյան անց երկու եղբայր արդեն գրկվել էին: Ավելի ճիշտ, փոքր եղբայրը իր գիրկն էր առել մեծին և պահում նրան ապահով, գործվանքով: Լավ էր իմանում, որ գրկել էր երիցս սիրված եղբորը, դյուրաբեկ էակի, սրբի, սրբազան անձնավորության: Գրկեց նրան ու տարավ կրակի մոտ, պառկեցրեց տաք անկողնում, նստեց նրա կողքին, գրեթե ծնրադիր, խնդրեց նրան չխոսել: Մի՞թե կարող էր հոգնությունից և հուզումնքից խոսել: Պատվիրեց թեյ պատրաստել և հիացած ու վշտով նայում էր իր սուրբ եղբորը: «Աստված իմ, ի՞նչ է դարձել իմ մեծ եղբայրը, մեր փառքը, մեր ընտանիքի աստվածային օրհնությունը: Ո՞ր է նրա հաստատակամ տեսքը: Պակասել են ատամները, նոսրացել են մազերը, աչքերը պղտոր են: Եվ տակավին ընդամենը քառասունհինգ տարեկան: Աստված իմ: Ինչպե՞ս թույլ տվեցիր, որ քո սրբազան անոթը դառնա այսպիսին: Ողորմյա, Տեր...»: Չեռքերով ծածկեց դեմքը և լռությամբ անվերջ լաց լինելով ծնրադրեց նրա առաջ, կարծես թե ողբում էր մեծ եղբոր հուղարկավորությունը:

Սկզբում Բարսեղը թույլ տվեց իր փոքրիկ Պետրոսին լաց լինել:

- «Մի՞թե լաց լինելու ապրանք չեմ», - մտածեց Բարսեղը: Հետո, երբ ինքը ևս ավելի լավ զգաց, փորձեց և բարձրացրեց իր աջը, այն դրեց Պետրոսի գլխին և սկսեց անհուն գորովանքով շոյել փոքրի խիտ մազերը: Այսքանը հերիք էր: Պետրոսը սթափվեց, զգույշ վեր կացավ և մեծ երկյուղածությամբ համբուրեց իրեն փայփայող ձեռքը:

Խոսեց նորություններից: Իմաց տվեցին Մակրինային, որը ճգնում էր ավելի հեռվում, նույն շրջանում: Լուր տվեցին նաև մյուս եղբայրներին, ազգականներին, յուրայիններին: Բարսեղը վերջապես հանդիպեց իրեն վստահող հավատարիմ աչքերի: Ուրիշ ոչինչ չէր ուզում: Աստիճանաբար նա հանդարտվում էր:

Բայց ահա նրան թույլ չտվեցին երկար վայելել ընտանեկան սիրո ջերմությունը: Իր տառապած մարմնին հատկացվող հոգատարությունը: Համառորեն փորձեցին թունավորել նրա գեղեցիկ օրերը, որպիսիք նա այժմ ապրում էր եղբայրների միջավայրում: Օրեր, որոնք այնքան անհրաժեշտ էին իրեն և ինքն այնքան սպասում էր դրանց:

Բարսեղն ինքը դուրս չեկավ Պետրոսի տնակի բակից: Բայց նրա գալստյան լուրը տարածվեց ամբողջ շրջանում: Նախ Աննեսայում, ապա Նեոկեսարիայում: Բնական էր, որ նրա ժամանման լուրը չարափառները և չարամիտ ուղղափառները փորձեցին տարածել զարմանալի բամբասանքներով, կասկածելի քչփչոցներով: Ամբողջ շրջանում կասկածներ և չարախոսությունների մի ամպ բարձրացավ ոչինչ չկասկածող Բարսեղի անվան շուրջ: Նեոկեսարացիների մեծ մասը կարծում էր – նրանց ստիպել էին այդպես կարծել -, թե բացի ամեն ինչից, իրենց հայրենակից Կեսարիայի արքեպիսկոպոսը եկել էր դափնեպսակներ և գովեստներ ընդունելու: Եկել է որպեսզի իրեն փառաբանեն:

Եվ տարօրինակ կերպով տեղի հոգևորականների և գործիչների մեջ սասափ տարածվեց: Ասես երկրում ժանտախտ էր տարածվել: Փախչում էին այդ շրջանից, կարծես թե իրենց հալածողը Բարսեղն էր: Այնքան էին շփոթվել ու սարսափել, որ հեռանում էին չհանդիպելու համար Բարսեղին: Մինչդեռ նա եկել էր միայն ու միայն իր եղբայրների մոտ մի փոքր հանգստանալու համար:

Իսկ ուրիշները, որոնք ավելի պարզամիտ էին, հարգում էին Բարսեղին, բայց վախենում էին իշխանավորներից և չարափառ հովիվներից, փախչում էին այնտեղից, որպեսզի Բարսեղը չիմանար, որ եղել են այնտեղ, բայց չեն ուզեցել հանդիպել իրեն:

Նեոկեսարիայի եպիսկոպոսը և նրա շրջապատը չէին թաքցնում իրենց գայրույթը.

- Ո՞վ նրան հրավիրեց գալ մեր երկիրը: Ի՞նչ է փնտրում այստեղ: Գովեստներ՞: Թող գնա այն փնտրի ուրիշ տեղ...:

Ամենուր, հանրային վայրերում, հրապարակներում, թատրոններում և ընթրիքներում գրուցում էին Բարսեղի գալստյան շուրջ, խմելով, ծիծաղելով և անվայել կատակելով: Ժողովրդին այնտեղ հասցրին չարափառների կես բերան ասած խոսքերից Բարսեղը հասկացավ դաժան իրականությունը: Իր հայրենակիցները իրեն չէին ուզում: Այդ էր:

Վերջ ջերմագին գուրգուրանքներին և հոգեկան անդորրին, որ գտել էր իր հարազատների մոտ: Թունավորեցին նրա հոգին: Կարելի էր հասկանալ օտարներին, որոնք իրեն չէին ճանաչում: Բայց համազուտացիները, որոնք իրեն ճանաչում էին մանկությունից: Նրանք ևս իրեն չուզեցին: Դա չափազանց է: Խորն է այն վերքը, որ բացում է եղբոր գամը, ծանոթի, բարեկամի, հայրենակցի գամի բացած վերքը:

Դարձյալ կորցրեց իր անդորրը: Տանջվում էր, չիմանալով անելիքը: Եթե դուրս գար Նեոկեսարիա, կճշմարտվեին իր մասին տարածված լուրերը, թե եկել է գովեստներ լսելու և հեղինակություն վաստակելու համար: Պետք է շուտ հեռանա այստեղից: Չէ՞ որ եկել էր միայն փոքր ինչ հանգստանալու: Պիտի հոգեպես ավելի հոգնած մեկին, քան եկել էր: Նա արդեն որոշեց: Կործանարար ցավը համբերությամբ փակեց իր մեջ և սկսեց պատրաստվել: Հանկարծ մեկ ուրիշ միտք փայլատակեց իր գլխում: Թեթևանալու համար այս տնակից մի նամակ գրել նրանց և հետո մեկնել: Մտածեց նաև, որ պետք է գրեր նրանց, որպեսզի մոլորությունից դուրս բերի անպատասխանատուների և պարզապես մոլորվածներին, ասի նրանց ճշմարտությունը և հետո իրենք ինչ ուզեցան անեն, ինչ դիրք ուզեցան թող պահեն:

Վերցրեց գրիչը և աղքատիկ սեղանի վրա փռեց հասարակ թուղթը, որ ճարել էր Պետրոսը: Հենց որ այս որոշումն ընդունեց, իր մեջ զգաց մի տարօրինակ, անբացատրելի մի գորություն: Նաև վճռականություն: Այո, ամեն ինչ պիտի գրեր նրանց: Պիտի քողազերծեր ամբողջ խարդախությունը, կեղծիքը: Պիտի բացահայտեր պատասխանատուների բոլոր մեքենայությունները, ամոթալի գործերը, չարափառությունները: Բարսեղին պահում էին ժողովրդից հեռավորության վրա: Քանզի միայն ինքը կարող էր ցույց տալ ժողովրդին, թե իրենց եպիսկոպոսը չարափառ էր: Ուստի սկսեց գրել: Նա արդեն չի պաշտպանվում, ինչպես իր 204-րդ և 207-րդ մամակներում: Խիստ է: Նա քննադատում է, պարզապես տալիս է մի քանի բացատրություններ: Բացահայտում է չարափառությունը և տալիս է ճիշտ պատասխանը:

- Ամենից առաջ, նեոկեսարացի հայրենակիցներ, ես պարտավոր չեի ձեզ հայտնելու Աննեսա գալու իմ նպատակը: Բայց կասեմ այդ, որովհետև այնքան խնդիրներ ստեղծեցիք, այնքան անհանգստություն, այնքան ստաբանություններ, այնքան աղմուկ: Ես չեմ եկել ձեր գովեստների համար: Շատ լավ գիտեք, որ ես ձգտել եմ ապրել անհայտ: Ես չեմ սիրում ինձ ցուցադրել: Ես եկա, քանզի այստեղ է անցել իմ մանկությունը: Սա է այն վայրը, ուր ես ճգնեցի և ուր ապրում եմ իմ եղբայրները: Եկա մի փոքր մեղմացնելու իմ ցավերը ոչ թե ձեզ անհանգստացնելու: Դիմում եք անգամ երազադատների, իմանալու համար իմ այցելության նպատակը: Չուր ջանքեր: Եթե ինձ մեղադրողներն ուրիշներ լինեին, ես ձեզ կհրավիրեի որպես վկաներ իմ մաքրության: Իսկ դուք այսպիսի բաներ եք անում: Մոռացաք, թե տարիներ առաջ ինչքան ինձ խնդրում էիք որպեսզի ձեզ մոտ մնայի որպես ձեր որդիների ուսուցիչ: Ես, որ այդ ժամանակ հրաժարվեցի պատիվներից, ինչո՞ւ այժմ չար նպատակով պիտի ներխուժեմ փերերկիրը: Տակավին ինձ չե՞ք ճանաչել:

Նման շատ քաներ ասաց նրանց, մինչև որ հասավ բացահայտելու այն պատճառը, որի համար զրպարտում էին իրեն:

- Իսկ այժմ ձեզ կասեմ, թե ինչու ձեր հովիվները, հատկապես ձեր եպիսկոպոսը իրոք խուսափում են ինձ հանդիպելուց և թե ինչո՞ւ այդ թշվառ եղանակով ժողովրդին պահում են ինձանից հեռու:

Այդպես անում են, որովհետև աղավաղեցին հավատքը և քարոզում են չարափառություն: Այս է ճշմարտությունը: Լավ լսեք ինձ, որպեսզի հասկանաք, թե որն է նրանց չարափառությունը: Տիրոջ համար մերժում են «Միածին» անունը և դրանով ժխտում են նրա իրական գոյությունը: Նրանք վերադառնում են Սաբելիոսին, որը քարոզում էր, թե մեկ Աստվածը ներկայացնում է Հոր, Որդու և Հոգու դիմակներով, իրականում առանց տարբեր անձնավորությունների լինելու, մեկ ընդհանուր բնությամբ: Եղեք շատ զգույշ, քանի որ այս չարափառությունները պիտի հայտարարեն մահ մյուս եկեղեցիներում և դուք պիտի դատապարտվեք: Այդ ասում են մեծ ցավով, քանզի ինձ հայրենակից եք, արյունակից: Բայց ես ի՞նչ անեմ, եթե դուք աղավաղում եք հավատքը: Բնականաբար, եթե չարափառները խոստանան, թե խոստովանում են ուղիղ հավատքը, ես կլռեմ և նրանց կհամարեմ ուղղափառներ: Կմոռանամ նրանց անցյալը: Բայց, ցավոք, նկատում եմ, որ այդ անելն դժվար է, քանզի համապատասխան գրքեր ուղարկել են մի քանի եպիսկոպոսի, հատկապես Անտիոքի Մելետիոսին, ում հետ ես կապեր ունեմ, և նա այդ գրքերը համարում է հերետիկոսություն: Եվ ապա նրանք ձգտում են իրենց չարափառությունը հաստատել Գրիգոր Հրաշագործի «Ջրույցներով», բայց անհաջող: Գրիգորը խոսել է իր ժամանակ և առանց դավանաբանական խստության: Մինչդեռ հիմա Եկեղեցին այդ խնդիրները սինոդներում վերջնականապես լուծել է և ոչ ոք չի կարող ժխտել պաշտոնապես հաստատված ճշմարտությունը: Ես ձեզ բացատրում եմ այս նոր հերետիկոսությունը և ցույց եմ տալիս ձեզ ճշմարտությունը, որպեսզի խուսափեք հերետիկոսությունից: Մահացու թույն է այդ հերձվածը, և ոչ թե իմ խոսքը, ինչպես ձեզ համոզում են չարափառները: Բայց ի՞նչ կարելի է սպասել այդքան չարությամբ լցված մարդկանցից: Աստվածային ներգործությունը չի կարող հայտնվել այդպիսի մարդկանց միջոցով: Կեղտոտ հայելու վրա պատկեր չենք կարող տեսնել: Մարգարեական շնորհը, աստվածային լուսավորության ներգործությունը ծնվում է միայն մաքուր սրտում: Իզուր այդ չարափառ և կեղծավոր մարդիկ թմբկահարում են, թե ճշտված են մարգարեական շնորհով:

Նամակը գրեց մեկ շնչով: Իր ամբողջ սիրտն ու հոգին կուտակվեցին այնտեղ և արագ ավարտեց: Նա ուզում էր իր հայրենիքից հեռանալ կարելի եղածին չափ շուտ: Նամակը փակեց: Պետք չէր այն կնքել, քանզի այն ուղղված էր բոլոր նեոկեսարացիներին, որոնք ձայն ունեին հավաքներում, ժողովներում և ժողովրդին հովվելու գործերում: Կանչեց Պետրոսին, նամակը հանձնեց նրան և խնդրեց, որ աշխատի այնպես անել, որ այն կարդան ավելի մեծ թվով մարդիկ:

Նույն օրը, նույն պահին շարվեց դեպի Կեսարիա: Ուղևորությունը եղավ երկար և հոգնեցուցիչ, անձրևների և ցրտի պատճառով: Կեսարիա հասավ թշվառ վիճակում, ջարդված մարմնով: Ծանր վշտով ընկավ անկողին: Այլևս ոչնչի հույս չունեք: Ոչ մի մխիթարություն չէր երևում: Իր միակ հույսն այն էր, որ ազատվեր վշտի այն դժոխքից, որ իրեն պատճառել էին իր հայրենակիցների վերաբերմունքը: Ազատվեր այն հիվանդությունից, որն արդեն մահ էր: Այնտեղ ուր ինքը հասել էր, մահը կարող էր շուտ վրա հասնել: Մահը սպասում էր իրեն: Բայց մահը չեկավ: Միայն վատ լուրեր հասան կայսերական արքունիքից և Անտիոքից: Հասան նյութեր աստվածաբանական կարևոր հարցերի շուրջ:

Վաղեսի արքունիքում դարձյալ իրենց հրաշքները կատարում էին չարափառները: Բարսեղին ներկայացրին որպես թշնամի խաղաղության և պետության միասնության: Փաստ է անշուշտ, թե քանի որ կայսրը կամենում էր պետությունը միավորել արիոսականությամբ, ապա Բարսեղի մարտավարությունը ուղղափառությունը հաստատելու ուղղությամբ, հակադրվում էր իրեն իսկ կայսրին: Ուստի, լավ է դարձյալ, որ սուրբ այրը ավելի շատ շտուժեց հաստավիզ Վաղեսից: Մյուս կողմից, Բարսեղն էլ չքաջալերեց ուղղափառ հատվածների բաժանում պետությունից, որը ինքը ևս ցանկանում էր բարբարոսների դեմ տեսնել միացյալ և հզոր:

Համենայն դեպս, իրեն բարեկամ մի եպիսկոպոս տեղեկացրեց և խորհուրդ տվեց հետևյալը: Շտապ գնալ Միջագետք, որտեղ կան մեծ թվով ուղղափառ եպիսկոպոսներ, վերցնի նրանց և միասին ներկայանան կայսրին և պատմեն ամեն ինչ:

Այս լսելով, սպառված Բարսեղը չսարսափեց: Լավ մտածեց իր բարեկամի առաջարկի վրա: Այն ճիշտ էր: Բայց ինչպե՞ս այդ հիվանդ մարմնով ուղևորվի ձմեռ ժամանակ:

- Ոչ բարեկամս: Քո խորհուրդը բարի է և սուրբ: Բայց ես կսպասեմ: Տեսնենք դեպքերն ինչպես կզարգանան: Քեզ խնդրում եմ, եթե որևէ նոր բան տեղի ունենա, ինձ տեղյակ պահիր և ասա քո կարծիքը: Եթե շատ պնդես, ես կլսեմ քեզ:

Արքունիքի մկներին թողնելով, որ զբաղվեն իրենց սիրած գործով, Բարսեղն իր հայացքը ուղղում է դեպի Անտիոք: Ստացվող լուրերը հաճելի չէին: Արևմտականները պաշտպանում էին եպիսկոպոս Պավլիհնոսին, Անտիոքի արքայաված Մելետիոսի դեմ: Պավլիհնոսին պաշտպանելու նպատակով նրանք նամակ հղեցին Հռոմից, որը Պավլիհնոսին պաշտպանողները ցուցադրաբար ցույց էին տալիս ուղղափառներին:

Բարսեղը խիստ անհանգստացավ: Նա արևմտյաններին ուղղակի չմեղադրեց, բայց հայտարարեց, թե նրանք չգիտեն, թե ինչ է կատարվում Արևելքում, ուստի նրանց գործողությունները ճիշտ չեն: Նախ՝ չգիտեն, որ Պավլիհնոսը ճիշտ ուղղափառ չէ: Հետևաբար ինչպիսի՞ նամակներ որ նա ունենա Արևմուտքից, Բարսեղն ինքը նրան չի ընդունի: Ոչ թե Հռոմից, այլ եթե երկնքից անգամ այդպիսի նամակ ստացվեր, Բարսեղի համար վճռականը կմնար միայն ու միայն ուղիղ հավատքը:

Այս ամենի մասին նա մանրամասն հաղորդեց Տերենտիոս կոմսին, որը Անտիոքի գերագույն նահանգապետն էր և եկեղեցասեր: Բայց դա բավական չէր: Շատերը ճնշում էին նրան և ինքն էլ հասկանում էր, որ անհրաժեշտ է Հռոմ ուղարկել իր մարդկանց, իրավեճը նրանց բացատրելու համար:

Միտքը գնաց դեպի իր Գրիգոր եղբայրը, որը Նյուսայի եպիսկոպոսն էր և որին այդ ժամանակ զրպարտությունների հիման վրա աթոռից զրկել էին: Բարսեղը վստահում էր միայն Գրիգորին, թեև գիտեր, որ նա անփորձ է և հարմար չէ նման առաքելության համար: Նա տեսական այր էր:

Կարծիք չստացվի, թե իրերի այդ գլխապտույտ զարգացման ընթացքում Բարսեղը մոռացավ իր բարեկամներին: Բարեկամների նկատմամբ ունեցած իր սերը չնվազեց մեծ խնդիրների առաջացման պատճառով: Հենց որ լսեց, թե իր մերձավոր բարեկամ Գրիգորը հանկարծ լքել է Նազիանզոն, որտեղ փոքր ինչ առաջ մահացել էր հայրը, որոշեց մենակ գնալ Նազիանզո, տեսնելու համար, թե ինչ է կատարվում իր մեծ և սիրելի բարեկամի հետ, ի՞նչն է նրան ստիպել փախչելու այնտեղից:

Նոր աստվածաբանություն: Էություն և ենթակայություն: Ընդհանուր և անձնականը

Այս ժամանակահատվածում արիոսամետները փորձեցին դարձյալ պղտորել ջրերը: Այդ դժվար չէր, քանի որ Բարսեղի աստվածաբանությունը նա զարգացրել էր իր «Ընդդեմ Եվնոմիոսի» գրքում, երևի թե Եկեղեցում չէր յուրացվել:

Մյուս կողմից հոգևոր հարցերին վերաբերող սպառնիչ գրքեր չկան: Մեկ հեղինակ, ինչքան էլ որ նա լուսավորյալ և հզոր լինի, չի կարող ուսումնասիրել մի նյութ, մի ճշմարտություն իր ամբողջ խորությամբ, բոլոր կողմերով: Քանզի, ինչպես ասել ենք, ճշմարտությունը անսահման է: Այդպես էլ այժմ չարափառները և անհանգիստ ուղղափառները գտնվեցին,- առաջինները՝ չարափառ, երկրորդները՝ ուղղակի տագնապի մեջ այդ խնդրի շուրջ:

Լավ, մինչև հիմա ընդունեցինք, թե Որդին ունի նույն և անայլալ բնությունը Հոր հետ: Բայց ինչպե՞ս կլինի, որ նրանք նույն ընդհանուր բնությունն ունեն, բայց տարբեր ենթակայություն կամ դեմք:

Այս խնդիրը ավելի սրվեց, քանզի 360-370-ական թվականներին մեծապես զարգացավ ուսմունքըՄուրբ Հոգու մասին, թե նա ևս ունի նույն բնությունը Հոր հետ, լինելով առանձին դեմք: Չարափառները նույնիսկ մեղադրում էին ուղղափառներին, թե վերջիններս քարոզում էին, թե Որդին էակից է Հորը և նրա ենթակայության մեջ: Այսինքն, թե Որդին չունի Հորից տարբեր ենթակայություն: Սակայն այդ հին հերետիկոս Սաբելիոսի ուսմունքն էր երրորդ դարում:

Սա էր այն նոր և մեծ խնդիրը, որ այժմ ցնցում էր Եկեղեցուն: Մարդկանց հոգիները անհանգստացել էին: Եվ պատասխանելը դժվար էր: Գտնվեց մեկը, որ համարձակվեց ասել, թե հոգ չէ: Թող հարցը առանց պատասխանի մնա: Աշխարհը չի քանդվել:

Ոչ միայն չարափառները, որոնք կարծեցին, թե գտել են կարևոր փաստարկ, այլ ուղղափառները ևս համառորեն պատասխան էին փնտրում: Դա այն պատճառով, որ եթե Քրիստոս չէր հանդիսանում Աստված և առանձին դեմք, նրա մարմնանալը և հարությունը, որոնց շնորհիվ մարդն իրոք միանում է Քրիստոսի հետ և փրկվում է, չէին համարվի իրական: Այլ խոսքով, մենք չէինք ունենա իրական փրկություն:

Այս ահավոր երկընտրանքի առաջ, որ հիրավի ցնցեց Եկեղեցուն, Բարսեղը դողում էր, վախենում, բայց փախուստի չդիմեց: Աշխատեց դաժանորեն: Մերթ ծնկաչոք, խնդրելով աստվածառաք լուսավորություն, մերթ գլուխը հակած Սուրբ Գրքին և աստվածաբանական երկերին:

Այսպիսով հասավ «ընդհանուրի» և «անձնականի» (մասնավորի) բազմանշանակ տարբերակման: Այսինքն, աստվածային բնությունը, որը մեկն է երեք անձնավորությունների համար էլ, «հասարակն» է, ընդհանուրը. մինչդեռ ենթակայությունը «անձնականն» է, «մասնավորը», որը պատկանում է Երրորդության միայն մեկ անձին: Ահա ձեզ հիանալի մեկ օրինակ: Պետրոսը, Կոստասը և Պողոսը ունեն մարդկային ընդհանուր բնություն: Երեքն էլ մարդ են: Չուզահեռաբար նրանց յուրաքանչյուրը կա առանձին, սեփական հատկանիշներով:

Այս կարևոր տարբերակումով յուրաքանչյուրը հասկանում է, թե ինքնին ինչքան հետևողական է Եկեղեցու վարդապետությունը, թե Հայրը, Որդին և Սուրբ Հոգին ունեն միևնույն աստվածային բնություն, բայց և յուրաքանչյուրն ունի իր հատուկ ենթակայությունը:

Բարսեղն իր աստվածաբանությամբ լուծեց այս մեծ խնդիրը և Եկեղեցին ընդունեց այդ լուծումը: Դրանով հաղթահարվեց Եկեղեցու տազնապը: Այսուհետև Եկեղեցին կլինի այն ճշմարիտ գիտակցության, թե աստվածության մեջ ունենք մեկ էություն (բնություն) երեք ենթակայությամբ:

Այս դարձավ մեծ, հիմնարար կայան Եկեղեցու կյանքում և Աստվածաբանության մեջ: Ու թեև այն առավել կզարգանա, բայց միշտ հիմնված կլինի այդ տարիներին Բարսեղի ասածի վրա:

Այդ տարի գրված «Սուրբ Հոգու մասին» մեծ երկի մեջ, որը նրա կարապի երգն էր, մենք դարձյալ գտնում ենք նույն աստվածաբանությունը:

Այդ հռչակավոր գրքի էջերը աստվածաբանության և գրական քանքարի հրաշք են: Այդ արդյունք է եռակի զուգորդման: Ավանդություն, լուսավորչություն և փիլիսոփայական ուսմունք: Մրանք աստվածաբանությանը պարզեցին պայծառ մի աստղ: Բարսեղի այս ջանքերը, որոնցով նա տարիներ շարունակ ջանաց ճշմարտությունը ցույց տալ Փոքր Ասիայի հոգեմարտներին, շուտով բերքատվեցին:

Նրանք, որոնք ցրած փոքրասիական եկեղեցիներում ժխտում էին, թե Սուրբ Հոգին ու նի Հայ Աստծու բնությունը, այժմ ձգտում էին հաղորդակից լինել Բարսեղին և ընդունում էին նրա հավատքը Սուրբ Հոգու նկատմամբ կամ, ծայրագույն դեպքում հեռանում էին արիոսականներից:

ԳԼՈՒԽ ՈՒԹԵՐՈՐԴՄեծ ՓայլատակումներԻնչպե՞ս ծնվում է մեծ Աստվածաբանությունը

Ի հեճուկս այլ շրջաններում արիոսականների ունեցած հաջողություններին, Կապադովկիան պահում էր իր ուղղափառությունը: Արևելքը այրվում էր արիոսականությունից և Կեսարիա հասնում էր միայն ծուխը, որը սակայն, խեղդում էր լավ քրիստոնյաներին, ստիպում էր նրանց լաց լինել:

Ինչ վերաբերում է իրեն՝ Բարսեղին, մարդ ի՞նչ ասի: Աստծուց նա մեծ շնորհք էր ստացել և հետզհետե ավելի փորձությունների էր ենթարկվում: Բավական չէր, որ անբախտ ծերուկը այնքան դառնացավ իր հայրենակիցներից: Հենց վերադարձավ Կեսարիա, հոկտեմբերի վերջին կամ նոյեմբերի սկզբին իր մեծ ուղևորություններից և Նեոկեսարիայից, ուզեց փոքր ինչ ուշքի գալ:

Անհրաժեշտ էր հանգիստ և խնամք, հանդարտություն և անդորր: Այն, ինչ մեծ այրերից որևէ մեկը շատ չի վայելել: Կամա թե ականա ստիպված եղավ որոշ օրեր անկողնում մնալ գամված և առանձնացած, որպեսզի ուշքի գար: Այնքան պատրաստել էր:

Նրան սպասող խնդիրները շատ էին և ինքն էլ անգործության չէր հանձնվում: Թեև մինչև այժմ այնքան աշխատել էր բոլորին համոզելու իր հավատքի մաքրության մեջ, բայց այդ նրան չէր հաջողվել:

Անձնական և քաղաքական բազում հանգամանքները համառորեն մեջտեղ էին գալիս որոնց հետևանքով Կապադովկիայի, Պոնտոսի և Փոքր Հայքի տարածքում պտտվում էին կասկածելի գրպարտություններ Բարսեղի դեմ: Ավելի վատն այն էր, որ տարածվող գրպարտություններ դառնում էին հավատալի: Տարածվող գրպարտությունների հարցը մեզ զբաղեցրել է նաև նախորդ գլխում: Այն, որ եվստաթիոսական վանականները լավ հնարներ էին նյութել: Նրանք դարձյալ մեղադրում էին Բարսեղին, թե նա կապեր ուներ հերետիկոս Ապոլինարիոսի հետ և թե նա ընդունում էր նրա տեսակետները: Նրանք հենվեցին Բարսեղին վերագրվող մի կեղծված նամակի վրա, որը տարածում էին ծածուկ, ձեռքից ձեռք, առանց հասարակության առաջ հրապարակելու: Ճշմարիտ է, որ Բարսեղը գրել է մի հասարակ նամակ նամակ Ապոլինարիոսին, առանց աստվածաբանական կարևորության: Եվ այդ կատարվել է քսանհինգ տարի առաջ, երբ երկուսն էլ տակավին աշխարհական էին: Հետագայում Բարսեղը նրան ոչ հանդիպել է, ոչ էլ անձամբ ծանոթացել նրա հետ: Առավել ևս, Բարսեղը չի ընդունել նրա չարափառ ուսմունքը:

Բայց ինչքան էլ նա գրում էր, ապացուցելու համար իր անմեղությունը, տեսնում էր, որ չէր համոզում սկզբնապատճառ եղողներին, ոչ էլ կարողանում էր հեշտությամբ վերափոխել

գրպարտության քաղցր թույնով թունավորվածներին: Այս պատճառով նրան հուսահատությունն էր պատում: Յուրտը և դեկտեմբերի ծանր ձմեռը նրան ստիպեցին առավել խորը զգալ իր դառնությունը: Իր թշնամիները մոտեցել էին պետական գործիչներին և թունավորել նրանց: Մանավանդ այժմ, երբ Պոնտոս եկավ կայսերական նոր ներկայացուցիչ Բիկարիոս Դեմոսթենեսը, փորձեցին սրա վրա ևս ազդել ի վնաս Բարսեղի: Թվում էր, թե դրա կարիքն անգամ չկար: Պոնտոսի Բիկարիոսը տնարար Դեմոսթենեսն էր, որ 371-ին ուղեկցում էր Վադեսին Կեսարիայում: Այն ժամանակ մի պահ, երբ կայսրը խոսում էր Բարսեղի հետ, միջատեց Դեմոսթենեսը, բայց խոսեց այնքան անտաշ ու սխալներով, որ Բարսեղը ծաղրեց նրան և խստությամբ նրան դրեց իր տեղը: Այսուհանդերձ, Բարսեղը ճիշտ համարեց այժմ Դեմոսթենեսին «բարի եկար» գրել և շատ կարևոր բան ուզել:

- Տեր իմ: Շատերը, որոնք ուզում էին վնասել խաղաղությանը, մոտենում ենքեզ և իրերը ներկայացնում են ինչպես իրենք են ուզում: Եկեղեցական հարցերը շատ են և պետք է լուծվեն: Շնորհ արա մեզ լսել: Հրավիրիր մեզ, խոսենք քեզ հետ, բացատրենք: Մեզանից դու կլսես ճշմարտությունը: Մինչև հիմա դու մեզ չես լսել: Տարվել ես անարժան գրպարտչի խոսքերով: Այսպես, հրամայեցիր, որ իմ եղբայր Գրիգոր Նյուսացին ձերբակալվի, թեև հաշվապահական մատյանները քո տրամադրության տակ են և դու կհանդգնես, որ դու նրան իզուր մեղադրեցիր Եկեղեցու փողերը չարաշահելու մեջ: Քեզ վստահեցնում են նաև, որ հակաօրինական ոչ մեկ արարք իր ծանրանում նրա վրա:

Ջուր էր Բարսեղը խնդրում: Դեմոսթենեսը չարափառների գործիքն էր և ատում էր Բարսեղին: Այդ պատճառով էլ 376-ի հաջորդ ամիսների ընթացքում ահավոր արարքներ է կատարելու սրբազան այրին ի վնաս: Այս ամենը Բարսեղին ստիպում էր մտածել փախուստի մասին: Թողնել ամեն բան, ինչպես արեց իր մեծ բարեկամ Գրիգոր Աստվածաբանը: Բայց ինքը այլ բնավորության տեր էր: Մնաց կամային և գործունյա մինչև իր վերջին շունչը: Հակառակ իր մարմնական աննկարագրելի վատ վիճակին, նա ձեռնարկեց լուսավորության համարձակ մի արշավ: Եվ այդ սկսեց այնպիսի ձևով, որ կապշեցնի ընթերցողին: Իր առաջին և ամենակարևոր լուսավորչական նամակը ուղարկեց Եվստաթիոս Սեբաստացուն, ում վաղուց ջնջել էր որպես չարափառ և անզղջում:

Ինչո՞ւ Բարսեղը դարձյալ գրում է Եվստաթիոսին: Մի՞թե մոռացել է նրա թշվառ վերաբերմունքը: Մոռացե՞լ է, որ ուղղափառները սխալ էին մեկնաբանում իր կապերը Եվստաթիոսի հետ: Այնքան միամի՞տ էր, որ կարծեր, թե հնարավոր է Եվստաթիոսի զղջումը այն ամենի համար, ինչ արել էր ի վնաս Բարսեղի: Հաստատ, որ ոչ: Ուժեղ ջիղեր ունեցող իրապաշտ հովիվը մինչև իր մահը ոչինչ չի թերագնահատի:

Մեկ ուրիշ շատ կարևոր բան Բարսեղին ստիպեց գրել Եվստաթիոսին: Համայնքները, որ հաստատել էր և դրանց հետևում էր ինքը Բարսեղը, հաճախ շփվում էին եվստաթիոսական վանականների հետ, որոնք ուղորդում էին պայքարը Բարսեղի դեմ:

Վաղ թե ուշ Եվստաթիոսին գրած նամակը պիտի հասներ բոլոր վանականներին: Ուստի Բարսեղը գրում էր Եվստաթիոսին, որպեսզի իմանային վանականները: Նրանցից շատերը զրպարտությունները թեթև սրտով էին ընդունում, առանց խորանալու, հավանաբար էլ առանց ատելու Բարսեղին: Այդ մարդիկ, սակայն, անպատասխանատու կերպով նպաստում էին այդ զրպարտությունների տարածման:

Բացատրական մի նամակ կարող էր ինչ-որ օգուտ տալ: Կխառներ ջրերը: Ոմանց կստիպեր խորհել: Կարծրամորթները, հակաբարսեղյան պայքարը գլխավորողները մեծ թիվ չէին կազմում: Շատերը գուցե կարող կլինեին իրենց սիրտը բացել ճշմարտությանը: Քանի որ ինքն իրավունք չունեիր, չէր կարող ուղղակի գրել եվստաթիոսական համայնքներին, գրեց նրանց բարձրագույն իշխանավորին՝ Եվստաթիոսին:

Այսպես կարելի է բացատրել, թե անցյալում կատարված դեպքերից հետո Բարսեղն ինչո՞ւ դարձյալ այս մարդուն հասցեագրեց իր նամակը: Գրելով 223 համարը կրող այդ նամակը, նա մտածում էր, թե գրում է բոլոր վանականներին, նաև ապագա սերունդներին: Միայն այսպես կարող ենք հասկանալ, թե ինչու այդ անձնական բնույթ ունեցող գրությունը ներկայացնում է նաև ընդհանուր հետաքրքրություն: Ունի պատմական, եկեղեցական և խորը աստվածաբանական արժեք:

Ջրպարտությունների միջոցով վանականների մտքում խունացավ Բարսեղի մասին նրանց ունեցած պատկերը: Այս պատճառով էլ պարզ, խոստովանանքի ձևով ներկայացրեց իր կյանքի կարևորագույն դեպքերը:

Առաջին հերթին հայտարարում է, թե զրպարտությունները հերյուրողների հանդեպ ինքնախաբեություններ չունի: Բայց պարտավոր է կանգնեցնել կեղծիքի այս հեղեղը: Եվ այդ, ավաղ, կատարում է ամբողջ երեք տարի հարաբերությամբ իզուր սպասելուց հետո:

Իր բազմանշանակ և հարուստ կյանքից առաջին հերթին ի՞նչը հիշատակի, ի՞նչը առավել ընդգծի: Այն երկար տարիները, որ ծախսեց մարդկային իմաստությունն ուսումնասիրելու համար: Իր որոշումը հանուն ճգնավորության և եկեղեցական ծառայության, այդ ամենից հրաժարվե՞լը: Իր հայրական հսկա հարստությունը աղքատներին բաժանե՞լը: Արևելք ուղևորվե՞լը և ճգնավորների մոտ իր աշակերտե՞լը: Եվստաթիոսի վանականների մոտ իր մնա՞լը, թեև ուրիշներ իրեն խորհուրդներ էին տալիս չմոտենալ նրանց, քանի որ մաքուր մտքեր չունեն: Հիշեցնի՞ արդյոք, որ Կեսարիայի արքեպիսկոպոս ընտրվելուց հետո իրեն գործակիցներ վերցրեց եվստաթիոսական վանականների, որոնք, ինչպես պարզվեց, լրտեսում էին իրեն:

Այս ամենը ապացույց են բյուրեղյա կյանքի, հանուն եկեղեցու և ճշմարտության, ցավի և պայքարի նվիրված կյանքի ապացույց:

Ինձ մեղադրեցիք, դու Եվստաթիոս և քո հետևորդները, թե աշխարհիկ իմաստությունը բերեցի աստվածաբանության սուրբ տարածքը: Բայց մոռանում եք, որ այդ ես էի, որ լքեցի այն,

որ թողեցի հռետորի իմ փայլուն ասպարեզը, հանուն ասկետական կյանքի: Եվ քանի որ չկարողացաք իմ գործերում չարափառություն գտնել, խարդախեցիք իմ երիտասարդական մի նամակը:

Եվստաթիոսը երբեք չէր ընդունելու, որ ինքը պատասխանատու է այդ կեղծիքի համար: Բայց Բարսեղը դարձյալ կանխում է նրան:

- Դիցուք, դու չես կեղծել: Ինչպե՞ս համոզվեցիր, որ այն ես եմ հեղինակել: Չմտածեցի՞ր, չասացի՞ր արդյոք. «Ես ճանաչում եմ Բարսեղին ամբողջ մի կյանք: Ես Բարսեղի հետ զրուցել եմ ամեն տեղ, նրա տանը, Աննեսայում, Գրիգոր Աստվածաբանի հետ ճգնարանում, մենաստաններում, Սեբաստիայում, Քաղկեդոնում, Հերակլեայում, Կեսարիայում: Այդպիսի վարդապետություն չեմ լսել նրա բերանից»: Եթե կասկածում էիր իմ հավատքի վերաբերյալ, մի՞թե դժվար էր մի նամակ ուղարկելիք ինձ և պարզ հարցնելիք. «Հեղինակը դո՞ւ ես, թե ոչ քո անունով շրջող նամակի, որը բովանդակում է չարափառություններ»:

Այս ամենին Եվստաթիոսը չէր կարող պատասխանել: Բարսեղի փաստարկները հստակ էին և ճշմարտության պես հատու: Ուստի վանականները այժմ կտեսնեին ճշմարտությունը: Կհամոզվեին, որ ինքն անմեղ է:

Այս նամակում, որը հայտնի է այն ամենով, ինչ արդեն ասվեց, Բարսեղը մտածեց մի քայլ ևս կատարել: Նա իրավացի էր: Իր լսարանը, որը պիտի կարդար իր նամակը, պատրաստ չէր - գոնե մեծ մասը – նման մեծ ցատկ կատարելու:

Այդ ժամանակ շրջանի վանականները այնքան չէին զարգացել, որ կարողանային հետևել արծիվին թռիչքի մեջ: Այս ամենը կհասկանան միայն նրանք, որ կարող են վազել մեծ վագորդի ետևից, մեծ արծիվի ետևից:

Այս անգամ բարի կամքի հարց չէ: Եթե կարողանաս հետևել աստվածաբանական մեծ ընթացքին, ապա կհասկանաս այն, եթե քեզ բացատրեն: Հակառակ դեպքում ամեն ինչ կորած կլինի: Անգամ ավելի վատ. կդառնա թյուրիմացություն:

Բարսեղը վճռականապես մի կողմ թողեց իր տարակուսանքը:

- Այո, մտածեց, այս ամենը ճիշտ է, բայց ես պետք է պաշտպանվեմ: Իմ նամակը կմնա պատմության մեջ, ինձ բացատրելու, ինձ պաշտպանելու համար: Այժմ պետք է առաջ գնամ... Իմ այսպիսի մարմնով ես վաղը կապրե՞մ, որպեսզի մեկ ուրիշ պահին Սուրբ Հոգու շնորհիվ առավել մշակված:

Բարսեղի ականջներում դժժում էին եվստաթիոսականների և իր իսկ Եվստաթիոսի բերանից դուրս ելած խիստ բառերը:

- Դու, Բարսեղ, դարձար նորարար: Ասում ես բաներ, որոնք չկան մեր ավանդության մեջ:

- Բայց ձեզ ասել եմ, բողոքում է ինքը, ես ընդունում եմ ավանդությունը: Այն, որ դու, Եվստաթիոս ընդունում ես:

- Ոչ Բարսեղ: Նեոկեսարիայում, ուր մենք սովորեցինք ավանդությունը և Գրիգոր Հրաշագործի խոսքերը, չենք լսել այն, ինչ դու հիմա ասում ես:

Այսպիսով, հանգույցը դեմ առավ սանրին: Ստիպված էր բացատրություններ տալ: Քանզի, ինչ էլ որ լինի, Բարսեղի աստվածաբանական կարևոր նպաստը, այն արտահայտելու ձևը չկար Գրիգոր Հրաշագործի խոսքերի մեջ այն ձևով, ինչպես դրանք արտահայտել էր Բարսեղի Մակրինա տատիկը:

Այսուհանդերձ, Բարսեղի աստվածաբանությունը և՛ ավանդական էր, և՛ ուղղափառ: Այդ ինչպե՞ս է պատահում: Ի՞նչ ճանապարհով գնացել է Բարսեղը, որ թեև առաջ է անցել աստվածաբանության մեջ, չի փոխել ավանդությունը: Պարզապես այդ էլ փորձում էր ասել Բարսեղը Եվստաթիոսին և վանականներին:

- Ամենից առաջ վստահեցնում եմ ձեզ, որ երբեք չեմ փոխել իմ տեսակետը: Այո, մինչ հիմա պահպանում եմ այն հավատքը և ավանդությունը, որ ստացել եմ իմ մորից և տատիկից:

- Բայց և այնպես, Բարսեղ, ասում է թշնամական ձայնը, այսօր քո հավատքը տարբերվում է քո մոր հավատքից:

- Ոչ հազար անգամ ոչ: Եվ ահա թե ինչու: Այն, ինչ դուք ասում եք տարբերություն և նորարարություն, այն հավելումն է, այն աճն է, որ եղավ իմ մեջ ավանդության նկատմամբ:

- Եվ ոչինչ չե՞ս փոփոխել:

- Հաստատ, մեր ավանդության մեջ ոչինչ չեմ փոխել: Պարզապես լրացրել եմ: Եվ այդ լրացումը չի կատարվել մեր ավանդությանը խորթ տարրեր կցելու միջոցով:

Ընթերցողը այժմ դժվարությամբ կհետևի աստվածաբանական այս գործընթացին: Բարսեղն այդ հասկանում է և շարունակում.

- Իմ մեջ, սիրելիներ, կատարվեց հոգևոր առաջընթաց, ճշմարտության առաջընթաց: Այլ խոսքով, ճշմարտությունը ես զգացի ավելի խորը, ավելի լայն: Այդ է իմ «առաջընթացը», որի մասին ասում եմ ձեզ: Երբ առաջադիմեցի, զնացի առաջ դեպի ճշմարտություն, ավելացավ իմ իմացությունը ճշմարտության մասին:

Սրբազան այրը գրելով այս ահավոր խոսքերը, զգում է քրքրված և փոքրացած: Բացառված չէ, որ նա իրեն մեղավոր է համարում, որովհետև խոսում է այնպես, որ կարող է եսասեր համարվել: Բայց գիտե, որ թղթին է հանձնում իր սրբազան գաղտնիքները անհրաժեշտությունից մղված: Այս ամենը գրելուց հետո խաղաղվեց: Քանզի կարողացավ ասել, թե Աստված իրեն շնորհեց ճշմարտությամբ առաջ ընթանալ: Բարսեղն ավարտեց իր կարևորագույն պարտականությունը: Այժմ անհրաժեշտ էր որոշ պարզաբանումներ տալ կասկածամիտների համար:

- Ձեզ ասացի, որ ոչինչ չեմ փոխել: Ես «լրացրել» եմ այն, ինչ ընդունել եմ: Այսինքն, Գրիգոր Հրաշագործի ավանդությունը, որը պարզ էր, մեծացրի, զարգացրի ճշմարտությունն իմանալու գործում իմ ունեցած հաջողության համաձայն: Իմ պարագային եղավ այն, ինչ կա-

տարվում է ծառի հետ, որը փոքրից դառնում է խոշոր: Խոշոր ծառը այդ նույն փոքրն է, արդեն աճած: Աճեց նույն այդ ծառը, առանց ուրիշ ծառ դառնալու: Դիշտ այդպես էլ, սիրելիներս, կատարվեց իմ աստվածաբանության պարագային: Առանց փոփոխելու իմ գտածը, ես այն ավելացրի, մեծացրի:

Դարձյալ կանխագգում է, թե իր խոսքը ահավոր չափով կաղավաղեն, կուզենան իրեն ներկայացնել մեծամիտ, որ կարծում է, թե լավացնում է իր ստացած ավանդությունը:

Աստծու զորությամբ իմ առաջընթացը և իմ կատարած հավելվածը երբեք չի նշանակում ավանդության, իմ վարդապետության բարելավում: Կարիք չկա անգամ այդ մասին հիշատակելու: Բայց ես այդ կասեմ, որպեսզի վերանա ամեն տեսակի երկմտություն: Մեր հավատքը, մեր ավանդությունը երբեք սխալ չէ, որ որևէ մեկը կարողանա այն դարձնել ավելի լավ: Որովհետև ավանդություն նշանակում է՝ Սուրբ Հոգու լուսավորությամբ ճշմարտության հարազատ արտահայտություն: Ուրեմն, ո՞վ կհամարձակվեր ուղղել այն, որ տրվել է Սուրբ Հոգուց: Անշուշտ, գոնե ոչ մեկ ուղղափառ: Բնականաբար, ես նույնպես չեմ մտածել ուղղել ավանդությունը: Ես միայն լրացրի, ավելացրի այն, ինչ պակասում էր:

Այս բացատրություններից հետո կարող էր որպես օրինակ բերել նրանց իր աստվածաբանությունը, թե Աստծու մեջ մենք մեկ էություն ունենք և երեք ենթակայություն կան անձ: Այս աստվածաբանությունը այսքան հստակ գոյություն չունի Գրքում, բայց օտար չէ այն ամենին, ինչ Աստծու մասին ասվում է այնտեղ: Բոլորովին: Այն կազմում է զարգացում, լրացում այն խոսքերի, որոնք կան Գրքում: Եվ եթե մարդ ուշադիր լինի, կտեսնի, թե բացարձակապես համաձայնվում է և նույնանում Սուրբ Գրային հատվածներին և թվում է դրանց շարունակությունը, հետևանքը:

Բարսեղը տալիս է նաև միջոցը դատելու, թե տարբեր ժամանակներում Մեծ Հայրերի ստեղծած աստվածաբանությունը ինչքանո՞վ է ուղղափառ: Բարսեղի աստվածաբանական նպաստը հարազատ է և ուղղափառ, հանձնարարում է Եկեղեցու Ավանդության լիովին ընդունումը: Բարսեղը չի վիճարկում Եկեղեցում ստեղծված Ավանդությունը: Որդեգրում է այն, լիովին ապրում է դրանով: Նա շնորհիղնկալ է Աստծուց ինչ որ բան ասելու ճշմարտության մասին, որը պարզ չէ Գրքում և Ավանդության մեջ: Ով չի ընդունում ամբողջ Ավանդությունը և Եկեղեցին, չի ապրում դրանով, ինչ էլ որ ասի կլինի մարդու ստեղծածը, ճշմարտության համար օտար: Չի լինի Սուրբ Հոգու լուսավորության արդյունք:

Եկեղեցու պատմության մեջ ովքեր ժխտում էին հիմնարար ավանդությունից ինչ-որ բան, երբեք չեն աստվածաբանել հարազատորեն: Այն, ինչ նրանք ասել են, Ավանդության իրական զարգացում չէր: Այն նոր էր, նոր ավանդություն, այսինքն՝ չարափառություն:

Աստծուն ճանաչելը

Չմռան սրտում ենք: 375-ի վերջին և 376-ի առաջին օրերը: Յուրտը, անձրևները, ձյունը սահմանափակում են մարդկային գործունեությունը նվազագույնի: Բարսեղի դեպքում այն իջեցնում են զրոյի: Չի կարող դուրս գալ անգամ իր սենյակից: Բայց չի հուսահատվում: Եթե չի կարող գործել, հովվել, դուրս գալ ցուցումներ տալու, քարոզել, կարող է մտածել: Իր թշվառ մարմինը դիմանում էր իր հոգու գործությամբ: Եվ իր հոգին մնում էր արթուն, իր մարմնի փոքրիկ դիմացկունության շնորհիվ: Այսպես կարող էր հակազդել մահին և թղթին հանձնել խորը և սրբազան, աստվածային փորձառությունը:

Սովորական չափանիշով զարմանալի էր, թե ինչպես նա մնում էր սթափ, ուշիմ, ինչպես այդ պահանջում էր մեծ աստվածաբանությունը, երբ արքունիքից լուրեր էին հասնում, թե ոմանք իր դեմ դավում էին, թե շուտով իրեն կանչելու են հաշվետվության: Առավել զարմանալին այն է, որ, ինչպես ցույց են տալիս այդ ժամանակ գրված նամակները, նա անհանգստանում էր ամեն ինչի համար: Նա աստվածաբանում էր ոչ այն պատճառով, որ իբր մոռանում էր պալատական դավերը, կամ իբր անտարբեր էր իր եղբոր Գրիգոր Նյուսացու հարցով, ում գահագրկեցին և ստիպեցին ինքնաքստորվել: Ամեն ինչով հետաքրքրվում էր: Ոչինչ չէր մոռանում: Ամեն ինչի մասին ցավում էր միաժամանակ: Չուզահեռաբար աստվածաբանում էր: Այնքան մեծ հոգի էր, որ ամեն ինչի տեղ կար այնտեղ: Ամեն ինչ կարող էր:

Այսպես միայն կարելի է հասկանալ, թե ինչպես հետապնդումների այդ ահավոր հնոցի մեջ, մարմնական և հոգեկան ցավերի մեջ, նա կարողանում էր 223 համարը կրող նամակը 375-ի վերջին և 233-235 համարներով նամակները 376-ի սկզբին, այն ժամանակ երբ Պոնտոսի կայսերական Բիկարիոս Դեմոսթենեսը ջանք չէր խնայում հիմքից քանդելու ուղղափառությունը և անձնապես Բարսեղին փշրելու:

233-235 համարներով նամակները կազմում են Բարսեղի աստվածաբանական վերջին մեծ փայլատակումը: Այդ նրա աստվածաբանության կարապի երգն էր: Նա կատարում էր իր վերջին մեծ ճիգը հիմնահարցին պատասխանելու համար: Դրա առիթը դարձյալ հերետիկոսներն էին: Առավելապես Եվնոմիոսի կողմնակիցները: Տարածված լինելով ամբողջ Արևելքում, հեզնանքով հարցնում էին ուղղափառներին:

- Դու երկրպագում ես քո ճանաչած Աստծուն, թե՞ չճանաչած Աստծուն:

- Անշուշտ, մեր ճանաչած Աստծուն,- վրա էին տալիս չարափառները:

Այս երկրորդ հարցի դեպքում ուղղափառները նկատում էին ծուղակը, քանզի իրենց համար դժվար էր խոսել Աստծու էության մասին: Այդ մասին անգամ չէին մտածել: Շտապում էին խուսափել թակարդից:

- Չենք ճանաչում Աստծու էությունը:

- Ապա ինչպե՞ս նրան երկրպագում եք,- հարցնում են չարափառները:

Ծուղակն ակնհայտ էր: Ինչպե՞ս խուսափել դրանից: Ինչպե՞ս այն չեզոքացնել: Հերետիկոսները հանդես էին գալիս ինքնավստահ: Քանի որ մարդկանց իմացած աստվածային դեմ-

քերի հասկությունները նույնանում են աստվածային բնության հետ, մարդը ճանաչում է աստվածային բնությունը, աստվածային էությունը:

Ուղղափառները, որոնք Բարսեղի աստվածաբանությամբ, տարբերում էին աստվածային բնությունը (որն ընդհանուր էր երեք դեմքերի համար) երեք դեմքերի առանձին հասկություններով, ի՞նչ գիտեին Աստծու մասին և ինչպե՞ս ճանաչում էին նրան:

Ահա այն խնդիրը, որը խոռովել էր հավատացյալներին: Իկոնիայի եպիսկոպոս Ամփիլոքիոսը իր անհասանելի նրբագացությամբ իսկույն ընկալվեց հարցի կարևորությունը: Հավատացյալները պետք է իմանային, թե Աստծուց ինչ է իրենց հայտնի: Այս հարցում կասկածներ պետք չեն: Ջանաց հարցը ինքը մենակ լուծել, բայց ստիպված հրաժարվեց: Դժվարությունները անհաղթահարելի էին անգամ բազում գրքերի հեղինակ, շատ զարգացած Ամփիլոքիոսի մասն հայտնի աստվածաբանի:

Այս անել վիճակից նրան դուրս բերեց Բարսեղի մասին մտածելը:

- Կգրեմ,- մտածեց,- Բարսեղին: Նա հիվանդ է, շատ հիվանդ: Բայց նա կհուզվի և կպատասխանի ինձ: Միայն նա կարող է մեզ հուզող հարցերը լուծել: Նա բառիս բուն իմաստով մեծ մարդ է: Աստված է նրան ուղարկել մեզ մեր այս ծանր ժամանակներում: Նա Եկեղեցու ուսուցիչն է և մեր Հայրը:

375-ի վերջում և 376-ի սկզբում Բարսեղը Ամփիլիքիոսից նամակներ ստացավ այս խնդրի շուրջ հարցումներով: Ամփիլոքիոսից նամակներ ստանալով, 46-ամյա ծերունին դրանք ընդունեց իր տանջված մարմինը հանգստացնող գեփյուռի մասն:

Շատ էր Ամփիլոքիոսին և նրա նամակները հանգստացնում էին իրեն: Եթե խոչընդոտներ չլիներ, Բարսեղն իր կյանքի ամենօրյա ժամատախտակում կգրեր և կուղարկեր Ամփիլոքիոսին: Այս ձևով նա շարունակ կմտածեր Ամփիլոքիոսի մասին և ստիպված կլիներ ավելի հաճախ գրել նրան իր տառապանքների մասին:

Ցավոք, այդ անհնար էր: Հիվանդությունը, փոստատարը, ժամանակի սղությունը: Բայց հիմա այո: Պիտի գրեր Ամփիլոքիոսին: Շատ խորհեց, մտածեց, Աստծուն խնդրեց: Իր մնացած նվազ հույսերով ջանաց լավագույնը կատարել: Խնդիրն սկսեց հենց սկզբից: Մարդուն տեսավ Աստծու ծրագրի մեջ:

Աստծու բնական ուժերը բարի են: Մեր մտքում ունենք «ըստ պատկերի» խոսքը: Բայց միտքը մշտաշարժ է: Նրանում գործում է երկու ուժ: Մեկը նրան տանում է դեպի փոքր բարիքները, մյուսը նրան ստիպում է «երևակայել»:

Այս վերջին բառի իմաստը բազմանշանակ է Բարսեղի մարդաբանության մեջ և այն հաճախ է բացատրվում: Երկրորդ ուժը, որը պարտական է չար ուժերին, մարդուն ստիպում է երևակայել, անգոյը համարել էակ: Նրան ստիպում է անգամ տեսնել փայտը, և այն համարել աստված: Հենց այդ էլ չարափառություն է:

Առաջին ուժի շնորհիվ ինչ-որ բարի բան է մտքին հաջողվում, բայց այդ բանը փոքր է փոքրության համապատասխան: Ամեն դեպքում միտքը Աստծուց տրված է մարդուն ընկալելու ճշմարտությունը, այսինքն՝ Աստծուն: Որպեսզի այդ տեղի ունենա, որպեսզի մարդ առաջ անցնի իր փոքր ձեռք բերումներից և երևակայություններից, պետք է մեկ ուրիշ բան ևս կատարվի մարդու մեջ, ցնցող հեղափոխիչ մի բան:

Այս մեկ ուրիշ բանը Բարսեղը չի կարող բացատրել բանական ձևով: Չի էլ ասում, թե մարդ հասնում է այդ բանին: Միայն ասում է.

–Երբ մարդը թևածի և մուտք գործի Աստծու դրության մեջ, այնժամ իր մեջ ընդունում է աստվածային շնորհը և դրանով ապրում է, հասկանում է բարձր ճշմարտությունները:

Թող ոչ ոք չկարծի, թե այս դրությունը և գործընթացը պարզապես խոսքի ձև է, գեղեցիկ փիլիսոփայություն: Բարսեղը դրան հաղորդում է բացարձակ իրապաշտություն և այն արտահայտում է իբրև կյանք:

–Այս դեպքում մարդկային հոգին լողում է դեպի Սուրբ Հոգին: Դեռ մի բան էլ ավելի: Խառնվում, ձուլվում է Սուրբ Հոգու հետ: Այնքան խորը և անխորտակ է դառնում նրա կապը Աստծու հետ: Այդ միաձուլման հետևանքը այն է լինում, որ միտքը դառնում է հսկիչ, տեսնում է, ապրում է ճշմարտությունը, աստվածային գեղեցկությունը, Աստծուն: Բնականաբար, միտքը այդ ամենի համար արժևորվում է այնքան, որքան վայել է նրան: Չի տեսնում ճշմարտությունը, Աստված իր ամբողջ լիությանը այլ «մասամբ», ինչպես ասում է Պողոս առաքյալը:

Այս խոսքերով Բարսեղը պատասխանեց առաջին հարցին, թե արդյո՞ք ընդհանրապես հնարավոր է Աստծուն ճանաչել: Բայց մնում է երկրորդ հարցումը, որն ավելի այրող է, իր օրենքի համար ավելի վիճահարույց: Մենք Աստծուց ի՞նչ ենք ճանաչում:

Եթե ասի, թե ճանաչում ենք էությունը, այդ կլիներ աններելի չարափառություն: Այդ կնույնացնեք մարդու բնությունը Աստծու բնության հետ:

Այդ ամենը բացատրեց մանրամասն: Ասաց, որ անկարելի է ճանաչել ոչ միայն Աստծու էությունը, այլև նրա ստեղծագործությունների էությունը: Քանի որ նրա ստեղծագործությունները մենք ճանաչում ենք մասամբ միայն, ապա առավել ևս Աստծուն:

Հասկանում էր, որ իր պատասխանը պիտի հանդիպեր չարափառների ահավոր հակազդեցության: Բայց այլ կերպ հնարավոր չէր: Պետք է առաջանար հստակ և պարզ: Նա բազում գեղեցիկ մեջբերումներով պաշտպանեց իր թեզը:

- Մենք, եղբայրներ, Աստծուն ճանաչում ենք, բայց չենք ճանաչում նրա էությունը: Մեր իմացությունը հասնում է մինչև նրա հատկությունները: Մենք ճանաչում ենք նրա մեծափառությունը, գործությունը, նրա կանխիմացությունը, նրա արդարությունը: Եթե որևէ մարդ ասի, թե այս ամենը աստվածային էության պարզ հատկանիշներն են, հետևաբար մենք ճանաչում ենք աստվածային էությունը, մենք նրան կհամարենք սոփեստ, իմաստակ: Էությունը չի կարող ունենալ այդքան հատկանիշներ, այդքան անուններ, քանի որ այն պարզ է: Մեր «Ընդդեմ

Եվնոմիոսի» գրքում պարզ ցույց ենք տվել, որ աստվածային հատկանիշները զանազանվում են աստվածային էությունից: Ով ասի, թե ճանաչում է աստվածային էությունը, չի ճանաչում անգամ Աստծու հատկանիշները, չի ճանաչում Աստծուն:

Եվ որպեսզի դառնա առավել որոշակի և առավել աստվածաբանական, Բարսեղը վճռականությամբ հասավ մի տարբերակման, որը աստվածաբանության մեջ պիտի դառնա մշտական հիմք:

Անհրաժեշտ էր առաջ գնալ, քանի որ ներքին մի հարց դժվարացնում էր ամբողջ ասվածը ճիշտ հասկանալ: Համաձայն ենք, ճանաչում ենք հատկությունները, բայց ինչպե՞ս: Մարդը հատկություններին հասնում է ինքն առանձի՞ն: Մենա՞կ է բարձրանում Աստծուն: Եվ ինչպե՞ս է հաջողվում նրան:

- Ճանաչման սրբազան փաստը դժվար բացատրելի է: Բայց կարող են ասել հետևյալը: Աստված, ոչ թե մարդը, ճանաչում դարձնում է հնարավոր: Մարդը փնտրում է այն և ընդունում է կրքով ու տազնապով: Մեզ սիրող Աստվածն է միշտ մեր ճանաչումը դարձնում իրականություն: Այդ ինչպե՞ս է կատարվում: Աստվածային ներգործություններով: Աստվածային ներգործությունները, որոնք անսահման են, իջնում են մարդու մեջ և այդպիսով մարդը ճանաչում է Աստծուն իր աստվածային ներգործություններով, որոնք բացահայտում են աստվածային հատկությունները, բայց երբեք՝ աստվածային էությունը: Աստվածային էության մասին մենք այն գիտենք միայն, որ գոյություն ունի, ուրիշ ոչինչ: Ես ձեզ կասեմ նաև այսպիսի տարօրինակ խոսքը. աստվածային էության ճանաչումը նրան անճանաչելիությունն է:

Աստվածաբանեց նաև այս հարցի շուրջ: Տվեց բազում բացատրություններ և հատկապես շեշտեց, որ մարդը խաղաղվում է, բավարարվում է, իմանալով, որ Աստված բուն իմաստով ապրում է իր մեջ ունենալով Աստծուն, զգում է երանություն և միաժամանակ անգոր է ճանաչելու Աստծու բնությունը:

Աստծուն ճանաչելու մասին Բարսեղի նամակներից հետո, ընթերցող, դու կարող ես ճշտապես աստվածաբանությունը առնչել Աստծուն ճանաչելու հետ: Նա ով շնորհրդակալ է, ընդունում է աստվածային ներգործությունները, միայն նա կարող է մաքուր թռիչքներ կատարել աստվածաբանության մեջ:

Ամփիլոքիոսի հարցերին Բարսեղի տված պատասխանները շուտով տեղ հասան: Կարճ ժամանակում դրանք տարածվեցին ամենուր: Եվ քանի որ դրանք ամբողջապես համաձայն էին Գրքի ոգուն և Ավանդության, որդեգրվեցին և դարձան հավատք, վարդապետություն եկեղեցու համար: Այս ևս մեկ ապացույց է այն մասին, որ այս սուրբ այրը Աստծու ընտիր անոթն էր: Աստված նրան ընտրեց իր ճշմարտությունը հայտնելու համար: Այն պարզապես հայտնվելու համար ավելի խորը, քանի որ այն անձանոթ չէր, անհայտ չէր:

Ավարտին տանող զավեր ու պայքար:

376–ը Բարսեղի համար եղավ խիստ ցնցող: Ուղղափառ կապաղովկիացիները այն կհիշեն զզվանքով: Անցյալում Եկեղեցու գործերը երբեք այդքան վատ չեն եղել: Եվ այդ ամենի համար մեղավորը կայսերական Վիկարիոս Դեմոսթենեսն էր, որին մենք արդեն ճանաչում ենք:

Մա չուներ աստվածաբանական հատուկ պատկերացումներ: Այնքան անուս էր, որ մման բաներից ոչինչ չէր հասկանում: Հաստատ է այն, որ նա սերտ բարեկամությամբ կապված էր հերետիկոսների հետ: Ինքնագլուխ, անտաշ մի մարդ, հոգևոր հարցերի նկատմամբ անտարբեր: Նա որոշել էր ոչնչացնել ուղղափառությունն ընդհանրապես և Բարսեղին մասնավորապես:

Նա կազմեց իր ահավոր ծրագիրը և սկսեց գործել: 376–ի ձմռան առաջին ամիսներին նա շրջագայեց ամբողջ պրովինցիան: Դա այն ժամանակն էր, երբ Բարսեղը պայքարում էր պատասխանելու համար Աստծուն ճանաչելու հիմնահարցին, երբ արդեն հիվանդությունը իրեն գամել էր անկողնուն:

Նրան չէր անհանգստացնում անկողնին գամած Բարսեղը: Մնացյալ ուղղափառները չէին համարձակվում և կամ չէին կարող Վիկարիոսին լրջորեն խոչընդոտել, վերջինս փոթորկեց համայն եկեղեցին: Հասավ այնտեղ, որ եպիսկոպոսների ժողով էր հրավիրում առանց տեղյալ պահելու Բարսեղին, ինչպես այդ արեց Գալատիայում: Գահագրկում էր ուղղափառ եպիսկոպոսներին և նրանց փոխարեն ուղարկում էր հերետիկոսների: Անտարբեր էր եկեղեցական կարգի հանդեպ և արհամարհում էր Բարսեղին: Կապաղովկիայում մեղադրյալ դարձրեց բոլոր հոգևորականներին: Ամբողջ տարածքում (Կապաղովկիա, Պոնտոս, Փոքր Հայք) զանազան եղանակներով հալածում էր կղերականներին, նաև աշխարհիկ մարդկանց, որոնք կապված էին Բարսեղին և մնում էին ուղղափառ:

Իր ցածր պատրաստականությամբ հանդերձ, Դեմոսթենեսը հասկացավ մեկ բան. որպեսզի ասի, թե երկրում իրադրությունը փոխվեր, պետք է ժողովուրդը Բարսեղին տեսներ ենթարկված, զոհե այնպես, որ անուղակի հաշտված լինելը ստեղծված նոր իրադրության հետ:

Ինչպե՞ս կարելի էր այդ անել:

Երբեք չեն պակասել անպատասխանատու, փոքր, չարափառ եպիսկոպոսներ: Բնականաբար, չեն պակասել նաև 376–ին: Այս բոլորի մասնակցությամբ Դեմոսթենեսը սինող կգումարեր: Կհրավիրեին նաև Բարսեղին: Անուղղակի կապեր կհաստատեին և այն կներկայացնեին որպես ճանաչում: Գործի դրվեցին եպիսկոպոսների խմբեր, որոնք շրջում էին եպիսկոպոսություններում, պարտադրելու համար չարափառներին:

Բարսեղը լսում էր այս ահավոր արարքների մասին և առավել հիվանդանում էր: Այդ ժամանակահատվածում (հունվար, փետրվար, մարտ) հարձակումը եկեղեցու վրա ուղեկցվում էր բռնությամբ և խաբեությամբ: Թշնամիները սարսափելի ոչ մեկ միջոց չանտեսեցին առանց կատարելու: Եկեղեցին ապրում էր իր Բաբելոնյան գերությունը: Հալածանք ամենաահ-

ռելի ժանիքներով: Եթե որևէ մեկը պահպանում էր հարազատ ավանդությունները, պետական մարմինները, խորհրդական ունենալով չարափառներին, պատրաստ էին ահավոր անարդարությանը: Առանց դատի և դատաստանի: Իսկ դատի դեպքում մեծաթիվ մեղադրանքներ էին նյութվում ուղղափառներին ի վնաս: Այսպես, հալածվեցին շատեր: Անարգվեցին ասկետներ, ասկետուհիներ, քահանաներ: Առանց մեղադրանքի, առանց պատճառն իմանալու, արսուրվեցին մեծ թվով ավագերեցներ և աշխարհականներ: Գիշեր ժամանակ ներխուժում էին տները, առևանգում ուղղափառներին, որոնք հաճախ մահանում էին անապատներում լքված, բռնադատված:

Քաղաքներում և գյուղերում սարսափ տարածվեց: Ամենուր սուգ և արցունք: Չարիքը հասավ անգամ հանդերը, ուր ուղղափառներն ապաստանում էին չարախոսներից խուսափելու համար: Չարացած Դեմոսթենեսը այնտեղ ևս հասնում էր, որպեսզի Կապադովկիան, Պոնտոսը և Հայաստանը դարձնել սուգի դաշտ: Ուղղափառներն ամենուր ողբում էին:

Բայց ձմռան նահանջի հետ նահանջում էր նաև Բարսեղի հիվանդությունը: Բարսեղն իր անդամներն զգում էր առավել ուժեղ, առավել ազատ: Հանգիստ շրջում էր սենյակում: Երբ արդեն գարունը բացվեց, դուրս եկավ քաղաք և ապա որոշեց շրջագայություն կատարել իր պրովինցիայում:

Ուզում էր այցելեց հնարավորին չափ ավելի շատ վայրեր: Բնական է, չունեի նախկին կորովը, նախկին թափը: Բայց գիտեր, որ բավական է երևար և անատամ բերանով թոթովեր խոսքեր ուղղափառության մասին, մարդկանց ասել՝ «Քաջ եղեք, եղբայրներ, հաստատ մնացեք ձեր հավատքով և չարիքը կանցնի»:

Եվ իրոք, ուր որ հայտնվում էր, թվում էր, թե եկեղեցին դուրս էր գալիս անձավներից: Կղերականներ, աշխարհականներ, անուս հավատացյալներ տեսնում էին նրան, լսում նրան ցածրաձայն ինչ–որ բան ասելիս, և լցվում էին անհայտ կորովով և ցնծությամբ:

Նրան դիմավորում էին և արտասվում ուրախությունից: Համբուրում նրա վտիտ ձեռքերը, խունացած ու քրքրված շուրջառը: Ասես երդվում էին. «Այո, Աստծու այր տալիս ենք քեզ կյանքի և մահվան խոստում: Կմնանք կայուն մեր ուղղափառությամբ: Միայն թե տուր մեզ քո օրհնությունը»:

Բավական էր, որ ինքը հայտնվեր, և զգացվում էր հույսի և համարձակության զով զեփյուռը: Նա անցնում հեռանում էր, և այնտեղ մնում էր մի հաստատ որոշում, ուղղափառության հավատարիմ մնալու որոշում: Ուղղափառ եկեղեցին սկսեց աստիճանաբար շնչել, բարձրացրեց իր գլուխը, ցույց տվեց իր դեմքը:

Մինչ Բարսեղն իր ֆիզիկական չնչին ուժերով պայքարում էր կանգնեցնելու Եկեղեցու հոշոտումը նրա բացահայտ թշնամիների կողմից, մեկ այլ թշնամի, նենգ և արյունալի, աշխատում էր արևելքում, Անտիոք կենտրոնով:

Քրիստոնեության այս խոշոր կենտրոնում Եկեղեցին ենթարկվեց բաժանման: Պավլինոսի խմբին պաշտպանում էին արևմտյանները, որոնք չէին կասկածում, թե Պավլիանոսը խորապես ազդված էր Անգլուրացի չարափառ Մարկելոյից: Արևմտյանների պատճառած չարիքը դժվարացնում էր առանց այդ էլ ստեղծված ծանր վիճակը: Եվ դարձյալ բոլորի հայածքը ուղղվեց դեպի Բարսեղը:

Աքսորյալ Եվսեբիոս Սամոսատցին և շատ ուրիշներ նրան խնդրում էին ասելով. «նամակներ և պատգամավորներ ուղարկիր Արևմուտք, որպեսզի դադարեցնեն Անտիոքի հերձվածին խառնվելը: Խնդրիր նրանց ընդհանրապես հետաքրքրվեն Արևելքում տիրող կացությամբ»:

Բարսեղն ի՞նչ անի և ի՞նչ ասի: Այդ իրեն մեծ ցավ պատճառող հարց էր, քանի որ Արևմուտքից փչում էին մեծամտության, անհամաձայնության, անտարբերության, կամայականության ինչ-որ հովեր:

Օգնեց, անշուշտ, հավատարիմ Սանկիսիմոս երեցին Արևելքում շրջագայելուն ու եպիսկոպոսներից և պաշտոնատար այրերից նամակներ ու ստորագրություններ հավաքելուն: այդ նամակները պիտի ցույց տար արևմտականներին, որպեսզի փափկեն և հետաքրքրվեն Արևելքով:

Բարսեղն ինքը դժվարանում էր գրել, չէր ուզում: Եվստաթիոսի խնդրանքներին հակադրում է իր խնդրանքը.

—երանի այդ հարցով ինձ չխնդրեիր, որովհետև, եղբայր իմ, արևմտյանները դուրս եկան մեծամիտ: Կանգնում են բարձրում և չեն հանդուրժում մեզ նայել: Բավական չէ, որ մի շարք հարցերում միջամտելով, ամեն ինչ խառնեցին, հիմա էլ Արևելքում անում են իրենց խելքին փչածը: առանց իմանալու վիճակը, առանց դատել կարողանալու, առանց սովորել կամենալու:

Բոլորովին չգրել նույնպես չէր կարող: Երբ եկեղեցին ծառայություն էր պահանջում, մոռանում էր անձը և ենթարկվում: Ուրեմն, կգրեմ մի ընդհանուր նամակ, որով կակնարհեմ, թե այստեղի հարցերին անձանոթ են, և պետք է մեզ հարցնեն, եթե կամենում են որևէ լավ բան անել: Կգրեմ արևմտյան եպիսկոպոսների գլխավորին:

Գարնանը նամակ գրեց Հռոմի եպիսկոպոս Դամասոսին: Ասաց, որ լքել եք մեզ այսքան դժվար պահերին: Չհանդուրժեցիք անգամ մի նամակ հղել, մխիթարական նամակ: Համայն աշխարհը գիտե, թե ուղղափառներս ինչպիսի դժարություններ ենք կրում Արևելքում, իսկ դուք փակել եք ձեր ականջները: Մեր տառապանքը անպատմելի է: Բայց դիմանում ենք: Այո դիմանում ենք և մնում ուղղափառ: Բայց մեզ վրա մի հայացք գցեք: Ի սեր Աստծու, մի քիչ մխիթարություն: Թող ձեր մեջ մեկ անգամ շարժվի սիրոյ թելադրանքը: Ի վերջո, մեզ մի քիչ սեր պարտական եք:

Նվիրյալ ավագերեցներ Դորոթեոսը և Սանկտիսիմոսը բանավոր պիտի Հռոմ տանեին Բարսեղի բոլոր տեսակետները այն մասին, թե Արևմուտքը ի՞նչ կարող էր անել Արևելքում հա-

լածանքների դադարեցման և Անտիոքում հերձվածի վերացման համար: Երկու հավատարիմ հոգևորականների հետ բոլոր մանրամասների վերաբերյալ համաձայնվեց: Հռոմի եպիսկոպոս Դամասոսի համար նամակը, ցուցումները, ամեն ինչ պատրաստ էր:

Այնժամ փորձառու Դորոթեոսը պարզապես նկատեց.

—Գուցե, սրբազան հայր, մի բան քո անունից պետք է տանենք և տանք Իտալիայի և Գալլիայի եպիսկոպոսներին

Դորոթեոսը գիտեր, թե ինչքան քիչ բան պիտի հասկանար Դամասոսը, որը իբրև Հռոմի եպիսկոպոս, արևմտյան եպիսկոպոսների գլխավորն էր: Բարսեղի հոգում դարձյալ բացվեց հին վերքը, այն դառնությունը, որ իրեն պատճառեց Հռոմի անտարբերությունը: Դամասկոսից գրեթե ոչինչ կարելի չէր սպասել: Ուստի անհրաժեշտ էր ուղղակի գրել նաև Արևմուտքի մնացած եպիսկոպոսներին: Այդպես էլ արեց:

Նրանց մանրամասն վերլուծեց իրավիճակը Արևելքում: Նրանց երդվեցնում է նորաստեղծ հալածանքների դադարեցմանը: Հակառակ դեպքում չարիքը կհասներ նաև Արևմուտք:

Հաճախ մտածել էր անգամ ինքն անձամբ ուղևորվի Արևմուտք այն հույսով, որ իրեն կհաջողվի համոզել այնտեղի եպիսկոպոսներին: Բայց խանգարում էր իր հիվանդությունը: Եվ ոչ միայն այդ: Ստեղծված իրավիճակում չէր համարձակվում լքել Կեսարիան: Չարափառները սպասում էին, որ նա հեռանար, որպեսզի իրենք հարձակվեին ու հոշոտեին հոտը: Գայլերը սպասում էին, թե զամփռը երբ պիտի բացակայի, որ վրա տան:

Եվ մարդ մտածի, որ սրբազան զամփռը եղեգի նման թույլ էր: Բերանում անգամ ատամ չէր մնացել մի քիչ խոտ ճարակելու համար: Բայց արի տես, որ նրա առաջ դողում էին: Դողում էին անգամ նրա ստվերից: Դա այն պատճառով, որ ժողովուրդը ինչքան էլ փոփոխամիտ լիներ և անկայուն, խորապես հավատում էր Բարսեղի անկեղծությանը. նրան նույնացնում էր ճշմարտության հետ:

Բայց ավելի այն կողմ, Փոքր Հայքում, Ասորիքում, Փոքր Ասիայի մյուս վայրերում, ուղղափառների գործերը շատ վատ էին: Ամեն օր Բարսեղին հասնում էին ողբալի լուրեր: Ամեն մի դեպքում ուզում էր ինչ—որ բան ասել, մխիթարական խոսք ասել: Այդ դեպքերը կատարվում էին ամբողջ զարնան և ամռան ընթացքում: առաջինը ո՞ւմ հասնի օգնության: Արդյո՞ք նրանց, որոնք իրեն սխալ են հասկանում և կարիք ունեն իր բացատրություններին, թե՞ նրանց, որոնք տանջվում են իրենց ուղիղ հավատքի համար:

Նա աշխատում էր բոլորի համար: Գրում է նարնգ, ովքեր տատանվում են համաեութենականների և ուղղափառների միջև: Գրում է այն պատճառների մասին, թե ինքը ինչո՞ւ հեռացավ իր ալևոր Եվստաթիոսից: Այդ իրեն մեծ ցավ պատճառող հարց է, բայց բոլորը պետք է իմանան, թե ինքը գործել է ճշմարիտ հավատքի համաձայն, իր խղճի համաձայն:

Այս դիրքորոշումը իր վրա շատ թանկ նստեց: Բայց միշտ խիզախում էր այն կիրառել և խորհուրդ էր տալիս հավատքը չփոխել քաղաքական իրավիճակին համեմատ: 376—ի դեկ-

տենքերին նա անգամ ասպարեզ կարդաց իր հակառակորդներին, որպեսզի ասեն, թե երբևէ իրեն տեսե՞լ են, որ փոխի իր ընդունած հավատքը:

Բայց վերադառնանք հալածանքներին:

Նիկոպոլսում և Ասորիքում չարիքի չարն անցել է: Աքսոր, հալածանք, բռնություններ, եկեղեցիների քանդում, տների ավերում: Այս ամենը ամենօրյա սովորական երևույթներ են. թվում է, թե հալածվելու մեջ առաջին տեղը գրավում էին Ասորիքի վանականները, քանի որ հավատարիմ էին ուղղափառությանը:

Չատկից հետո պետական մարմինները չարափառների առաջնորդությամբ հարձակվեցին վանականների հյուղակների վրա: Հրկիզեցին և դուրս արեցին վանականներին, որոնք անօթևան մնացին: Նման անմարդկային գործողություններով վախեցնում էին հավատացյալներին և ստիպում նրանց ընդունել չարափառությունը:

Ենթարկվում էին ոչ միայն հասարակ հավատացյալները: Նախ դասալիք դարձան և չարափառների կողմն անցան հոգևորականներից ոմանք, որոնք դավաճանեցին հավատքին և իրենց հայրենակիցներին: Այս վատ օրինակը գայթակղություն դարձավ: Բայց դրան հակակշռում էր հավատքի մարտիկների օրինակը: Ասորիքի ուղղափառ եպիսկոպոսներ արսորվեցին և հոտերը մնացին առանց հավատարիմ եպիսկոպոսների: Հիվանդ Բարսեղը լսում էր ուղղափառների տառապանքների մասին և երանում ու նախանձում էր նրանց, կարծես թե ինքը չէր տուժում իր ուղղափառության համար, Աստծուն սիրելու համար:

Մոռանում էր իր ցավերը նրանց համար: Քաջալերում և զորացնում էր հավատքի նոր վկաներին ու խոստովանողներին: Նրանց ներշնչում էր, որ այն հալածանքը, որին ենթարկվում են արիոսականների կողմից, նույն արժեքն ունի, ինչ ենթարկվում էին կռապաշտների ժամանակ:

-Համբերություն, եղբայրներ: Քաջ եղեք: Մարտիրոսի պսակն արդեն ձեր գլխին է: Ձեզ վստահեցնում են, այն նախորդից ավելի պայծառ է, քանի որ այժմ թշնամին այն մարդիկ են, որոնք կոչվում են քրիստոնյա: Պետք է այժմ նախկիններից ավելի քաջ լինել ճշմարիտ հավատքին հավատարիմ մնալու համար:

Այս ճիշտ տեսակետը Բարսեղն ուրիշ անգամ էլ ձևակերպել էր իր ժամանակի վկաների համար, որոնց մասին հիացմունքով էր խոսում:

-Եղբայրներ, երանի թե Աստված ինձ ուժ տար ձեզ մոտ գալու համար, գրկելու ձեզ, այո, գրկելու, որ իմ թշվառ մարմնի վրա քրտինք մնա ճշմարիտ հավատքի համար պայքարում թափած քրտինքից: Գուցե այդպիսով ես ևս համն առնեմ այն մրցանակների, որոնք ձեզ սպասում են հավիտենական կյանքում:

Մեկ այլ բան ևս նրան հուզում է առավել խորը: Եկեղեցու ազատագրվելը: Եվ այդ հարցում բոլորից առավել կարող են նպաստել հավաքի վկաները: Իր ողբագին ձայնը ուղղում է նրանց և խնդրում է, պաղատում է, երդվեցնում:

-Այժմ երբ ձեր զոհաբերումով համարձակություն նվաճեցինք Աստծո առաջ, ձեր ձայնը բարձրացրեք մինչև երկինք, արցունք թափեք և խնդրեք Աստծուն, որ դադարեցնի եկեղեցու հասցեին արվող չարիքը:

Ինչո՞ւ այքան համառ է և համոզված:

-Որովհետև, եղբայրներ, եթե գտնվի անգամ մեկ մարդ, մեկ ընտրյալ հոգի, որը մեղմացնի բարի Աստծուն, շուտով խաղաղություն կհաստատվի և կվերանան հալածանքները:

Եվս երկու տարի

376-377-ի ձմեռը չէր թվում անսովոր խիստ: Բայց պետք չէր, որ կատարվեր այնպիսի բան, որ Բարսեղին փակեր իր եպիսկոպոսարանի աղքատիկ խցիկում:

376-ի դեկտեմբերից մինչև 377-ի փետրվարը նա փակվեց այնտեղ: Յուրտը, սառնամանիքը և խոնավությունը ավելի թուլացրին նրա անգոր մարմինը և սաստկացրին անտանելի հալածանքներից զգացած ճնշվածությունը: ամեն ինչը, ցուրտը, հիվանդությունը, նեղությունները միատեղ, անկասելի կերպով իրեն մղում էին դեպի իր անձը: Անզգայաբար հետզհետե ավելի ու ավելի փակվում էր ինքն իր մեջ, դառնում ինքնամփոփ: Այդ էին վկայում նաև նրա շարժումները, մարմնի դիրքը, կեցվածքը: Շարժումները նվազագույն էին: Երբ հոգին դարձել էր ինքնամփոփ, այժմ ամեն ինչ ավելորդ էր:

Անկողնում նա շատ էր մնում: Թիկնում էր, մահճակալի կողին, հավաքում էր իր կմաղքացած ոտները և ձեռքերով զրկում ծնկները: Կամ արմունկները հենում էր ծնկներից և զույգ ափերով պահում էր միշտ դեպի առաջ հակվող սուրբ գլուխը:

Սա այն դիրքն էր, որը օգնում էր սթափ պահելու հոգին և աղոթելու: Թվում է, թե այժմ արդեն շատ մտածելուց հոգնում էր: Ջգում է իրեն արդեն ծերունի: Իրեն հաճախ զգում թմրած: Այնքան հեշտ է մրսում, այնքան շատ է սառչում, որ ասում է, թե սառցակալվում է:

Վերհիշեց Կոստանդնուպոլսում, հատկապես Աթենքում իր ապրած

Այս դիրքում նա մնում էր անվերջանալի ժամերով և ժամանակ ունենում էր կարոտելու, երազելու, ակնկալելու: Քանիցս խորհել է իր առաջին սերերի մասին, հռետորական արվեստի մասին, որից հրաժարվեց, երբ հազիվ էր աշխարհին զարմացրել իր հռետորական քանքարով: Իր վանական կյանքը, որից հրաժարվեց, երբ հազիվ սկսել էր ճաշակել նրա քաղցր պտուղները:

Վերհիշեց Կոստանդնուպոլսում, հատկապես Աթենքում, իր ապրած գեղեցիկ օրերը: Այդ ժամանակ այս հասունությունը չուներ, չէր ապրում ճշմարտությունն այնպես, ինչպես այժմ: Բայց ինչ էլ ասեր, կարոտով հիշում էր իր պատրաստվելու շրջանը: Այն ժամանակները, երբ սկսում էր պարզել իր թևերը, դրանք փորձելով հողմերի դիմաց, և զգում էր, որ կարող է հեշտ դիմագրավել փոթորիկները: Քանիցս- մերթ ուրախ ժպիտով, մերթ դառնությամբ - հառաչելով չի ասել յուրովի. «Ախ, քիչ ժամանակով դառնայի անփորձ պատանի, կարծեի, թե կարող եմ թռնել աշխարհով մեկ և հեշտությամբ տիրանալ ճշմարտությանը»: Նրա միտքը թափառում էր հայրենիքում, հայրական ընչավետ տանը: Նրան չէին հուզում իր հարուստ բարիքները: Բայց այդ տան ջերմությունը երբեք չէր կարող մոռանալ: Այդ պահին նրա հոգին հենվում էր իր մոր՝ Եմելիայի սրբազան ներդաշնակության հիշատակին և վերածվում էր մեղմիկ լացի, որը նման էր ռոմանտիկական մեղմահոս առվի: Եվ այդ ամենը ներդաշնակ սրբազան

մեղեդու, Եմելիայի համար էր: Միաժամանակ նաև իր տան Մակրինայի համար, որն իրեն արբեցրեց թորած ավանդությամբ: Հավերժ է նրանց հիշատակը: Հոգնեց վերհիշելով և կարոտելով: Ապա քունը մերթ ֆիզիկապես հաղթում էր նրան, մերթ պակասում էին նրա ուժերը և դառնում էր ինքնակորույս և ուշագնաց:

Բայց մեր ծերացած Բարսեղը ոչ հիշողությունների պահերին, ոչ ուշագնացության ժամերին, չկարողացավ այս աշխարհում հագնել:

Այժմ, երբ իր ուժերը բառացիորեն լքում էին իրեն, այժմ, երբ նա իրեն զգում էր ավելի փոքր, քան ուրիշ պահերին, այժմ նրա համբավը, մեծ մարդու և սրբազան այրի համբավը մուտք էր գործել անգամ ամենափոքր քրիստոնեական համայնք:

Երբ արդեն մեծը ավարտվում էր, ուրիշներ համոզվում էին, թե նա մեծագործ է: Ուստի նրան հանգիստ չէին թողնում: Բայց և ինքն էլ չէր կարող զլանալ իր խոսքը, իր խորհուրդը, իր ներկայությունը, եթե այդ հնարավոր էր:

Ստանում և ուղարկում էր նամակներ: Մխիթարում և միաժամանակ մխիթարություն աղերսում: Սա էլ նրա հարազատության ամենահզոր ապացույցն էր: Նամակները միայն Կապադոկիայից և Փոքր Ասիայից չէին: Հեռավոր եկեղեցիների հավատացյալները ճանաչում էին նրան, հատկապես հայտնի աստվածները: Օրինակ՝ Դիոդորոսը, հզոր հեղինակ, որը դարձավ Տարսուսի եպիսկոպոս, և նույնպես աստվածաբան Եպիֆանոսը, որը եպիսկոպոսություն արեց Կիպրոսի Սալամինա քաղաքում:

Եպիֆանիոսը այդ ժամանակ ապրում էր Պաղեստինում և շատ էր խառնվում աստվածաբանական և եկեղեցական խնդիրներին:

Երբ Երուսաղեմից դուրս գտնվող Չիթենյաց վանքում մեծ վեճ ծագեց վանականների միջև, որի վերջը չէր երևում, Եպիֆանիոսը շրջեց դեպի Բարսեղը: Վեճը միայն վանականների միջև չէր: Տեղի քրիստոնյաները կարծիք էին հարցնում ժամանակի բոլոր հարցերի շուրջ, Անտիոքի հարցում, Սուրբ Հոգու հարցում և այլն:

Բոլորի կողմից հարգված անձը միայն Բարսեղն էր: Եպիֆանիոսը նամակով հարցնում էր, որ նա խորհուրդ տա, միջամտի, հարցերը լուծի:

Կեսարիայի ծերացած եպիսկոպոսը այս առթիվ ապացուցեց, որ արծիվը, եթե անգամ ծերանա, միշտ կմնա արծիվ:

Բարսեղը մեծ ջանք թափեց և հավաքեց իր ուժերը: Արյունն իր հոգում դարձյալ արագ հոսեց: Նա դարձյալ գտավ ինքն իրեն: Վերցրեց գրիչը և սկսեց: Գրելու էր ականավոր աստվածաբանի, որը նաև տասնհինգ տարով մեծ Բարսեղից:

Բայց ի՞նչ նշանակություն ունի տարիքը: Հոգևոր մարդկանց չափանիշը միայն ճշմարտությունն է և բարոյականությունը:

Գիտեր, որ Եպիֆանիոսը միշտ չէ, որ մեծ հարցերում բռնում էր ճիշտ դիրք: Բարսեղը չերկմտեց: Նրան շատ գովեց, սիրով քննադատեց պարզությամբ ներկայացրեց ճշմարտությունը:

- Շնորհակալ եմ, Եպիֆանիոս, որ հիշեցիր ինձ, որ սիրում ես ինձ այն ժամանակ, երբ եղբայրների համար կորել են համակրանքը և արցունքը: Այն ժամանակ, երբ եղբայրները քչփորում են եղբայրների վերքերը և բոլորը անվերջ վեճեր ունեն իրար հետ: Ուրախ եմ, որ հետաքրքրվում ես խաղաղության հարցով: Բայց ի՞նչ ես խնդրում ինձ նման փոքրից: Ինչպե՞ս կարող եմ ես այսքան դժվար հարցեր լուծել: Ես, որ չունեմ Սուրբ Հոգի և խոսքի ուժ: Ես, որ հրաժարվեցի զուտ իմաստասիրությունից, բայց չկարողացա շատ առաջադիմել սուրբ իմաստության հարցերում:

Այսուհանդերձ՝ Բարսեղը նամակներ գրեց կապադովկացի Պալադիոսին և իտալացի ինոկենտիոսին, որոնք ճգնում էին Չիթենյաց լեռան վանքում: Բնականաբար գրեց նաև Եպիֆանիոսին: Բոլորին գրեց նաև եկեղեցու ընդհանուր խնդիրների մասին: Նրա դիրքորոշումը հայտնի է նախորդ տարիներից: Բայց այժմ իրենից խնդրում էին ավելին: Մի բան, որը Բարսեղը համարում էր նոր խնդիր: Հարցը նոր խնդրի մասին էր, որը Եկեղեցում առաջացավ Ապոլինարիոսի աստվածաբանությամբ, որն էլ այդ ժամանակից և հետագայում խոռվեց եկեղեցին:

Ապոլինարիոսի չարափառությունը Քրիստոսի մասին հարուցեց Քրիստոսաբանության խնդիրը: Եվ ինչպես որ Բարսեղը Նեկիայի հանգանակի մեջ ավելացնում էր Սուրբ Հոգու մասին հողվածը, այդպես էլ ուրիշներ, եթե չէին էլ ավելացնում, ապա փորձում էին գոնե ավելի լայն բացատրել հանգանակում Քրիստոսի մասին ասվածները:

Եվ քանի որ ամեն ինչ տարակուսելի էր, քանզի բանը վերաբերվում էր անփորձ աստվածաբանների փորձերին, խելամիտները շրջվեցին դեպի Բարսեղը: Ոչ ոք չէր վիճարկում աստվածաբանության ասպարեզում նրա գլխավոր և առաջին լինելը: Ուստի նրան այդ մասին հարցրին ընդհանրապես նրա և տեսականորեն Տիրոջ մարդեղության հիմնահարցի շուրջ:

Այս կետում Բարսեղը երկնչեց: Մի պահ կանգ առավ, մտածեց հիմնահարցի մեծության և հրաժարվեց: Չէր ուզում պատասխանել, չէր ուզում անգամ քննարկել: Թեև խնդիրը առաջացել էր, բայց ինքը հրաժարվում էր անգամ քննարկել: Բայց ի՞նչ իրավունքով զլանում էր իր նպաստը բերել հարցի լուծմանը:

Ոչինչ, ոչ մեկ իրավունք, ոչ մեկ պարտավորություն, ոչ մեկ պատճառաբանություն:

Բարսեղն արդեն չէր կարող: Արդեն ծագած աստվածաբանական ներ խնդիրներին լուծում տալ չէր կարող: Նրա մեծ նպաստը մինչև այս կետն էր:

Այլ խոսքով, ինքը մինչև այս կետը դարձավ Աստծու ընտիր անոթը ճշմարտությունից ինչ-որ բան բացահայտելու համար: Առաջացած այս նոր խնդրի համար Աստված կգտներ

Եկեղեցու մեկ ուրիշ այրի: Բարսեղը հոգնեց, հասավ իր տպավորիչ ծառայության ավարտին: Եկել էր ուրիշների հերթը: Նրանց էր հանձնում փախանցավազգի գավազանը, ինչպես որ ինքն էլ այն ստացել էր Աթանասից:

Պետք չէ զարմանալ, ընթերցող: Միշտ այդպես էր կատարվում Եկեղեցում: Երբեք Եկեղեցու որևէ մեկ Հայր և Ուսուցիչ պատասխան չի տվել իր ժամանակ առաջացած աստվածաբանական բոլոր հարցերին: Իբրև օրինակ հիշենք Աթանասին: Ուղղափառության այդ սյունը աստվածաբանական առումով լուծեց գլխավորապես Հոր հետ Ռոդոս Էակից լինելու և դրան առնչակից հարցեր: Այդ պատճառով էլ նա շատ գնահատվեց Եկեղեցու կողմից:

Երբ սակայն հասավ պահը դիմագրավելու մեկ այլ հիմնական խնդիր, Աստծու էության և հատկությունների խնդիրը, Աստված լուսավորեց ոչ թե Աթանասին, այլ Բարսեղին, որպեսզի հարցին վերջնական լուծում տար:

Աթանասը տակավին ապրում էր, բայց ծերացել էր, հոգնած: Ուստի նա խնդրի շուրջ արտահայտվեց ընդհանրապես, երբեմն նույնիսկ անհաջող, կամ հրաժարվեց խնդրին ուղղակի անդրադառնալ: Այժմ էլ նման բան կատարվեց Բարսեղի հետ:

Ինչպես որ ծերունի Աթանասը իր բազմազբաղ կյանքի վերջում խորհուրդ էր տալիս դադարեցնել վեճերը Սուրբ Հոգու մասին, քանի որ հանգանակը բավական է, այդպես էլ հիմա Բարսեղը վտանգավոր նոր տարր է համարում քրիստոսաբանական վեճերը: Ուստի պետք է դրան վերջ տրվի և Եկեղեցին մնա իր պարզ հավատքով:

Բայց արի տես, որ թեև Եկեղեցին ուզում է մնալ իր պարզ հավատքով, չի կարող մերժել իր կյանքը, իր ընթացքը: Ռոմիլետոս հարցականները և երկմտությունները առաջանում են նրա ծոցում:

Այն, ինչ չէր համարձակվում անել Աթանասը, արեց Բարսեղը, որն իրոք հանգանակին ավելացրեց Սուրբ Հոգու մասին հատվածները: Եվ այն, ինչ չէր համարձակվում անել մարդկային անգործության պատճառով Բարսեղը, արեցին Կյուրեղ Ալեքսանդրացին և որիշներ, որոնք եկեղեցու վարդապետությանը ավելացրին քրիստոսաբանական ուսմունքը, որը հետագայում վավերացրեց նաև 4-րդ Տիեզերական ժողովը (451թ.): Եվ եկեղեցին շարունակ Սուրբ Հոգու լույսով հաղթահարում էր իր ներքին ճգնաժամերը, աստվածաբանականորեն լուծելով առաջադրված խնդիրները:

Ինչքան էլ որ ճշմարիտ լինի այս ամենը, ինչքան էլ որ դրանք հաստատվում են պատմությամբ և եկեղեցու կյանքով, խորքում մնում է մի հարցական Բարսեղի բռնած դիրքի առիթով: Գուցե և մի դառնություն այդ ժամանակաշրջանի հավատացյալի հոգում, որը տառապում էր և պատասխան փնտրում. «Ուրեմն, Բարսեղ, դո՞ւ էլ մեզ չես օգնելու »:

Միրարժան հավատացյալ: Դու, որ այդ խնդիրն ունես, Բարսեղը քեզ չի մոռանա: այս սուրբ անձը ինչքան որ հեշտ ընդունում էր իր ցավերը, այնքան դժվար էր մոռանում եղբոր

ցավերը: Բարսեղի մերժումը նշանակում էր սոսկ այն, որ ինքը չէր լինելու այն անձը, որ սկսելու էր մի մեծ աստվածաբանություն, այն անձը, որ պիտի աստվածաբանորեն հիմնավորեր հիմնախնդրի լուծումը:

Նա անտարբեր չէր մնալու այդ հարցերի հանդեպ: Նման բանը իրեն վայել չէր: Եվ ահա ապացույցը:

Պիսիդիայի շրջանում և այլուր տարածվել էին ապոլինարիոսական տեսակետներ, որոնք վիճարկում էին Տիրոջ իրական մարդեղությունը և նրա իրական մահը խաչի վրա: Եպիսկոպոսներ և այլ անձինք գրեցին Բարսեղին և նրան պատմեցին նրանց տարածած տեսակետների մասին՝ խնդրելով նրա օգնությունը:

Բարսեղը չմերժեց: Առանց ծավալվելու, համառոտ գրեց ճշմարտությունը մարդեղության մասին: Շեշտեց այն հանգամանքը, որ Աստված Որդին ստացավ իրական մարմին, Աստվածածնի մարմինը: Իրապես մարդեղանալով և զոհաբերվելով, նա փրկում է մարդուն նախահոր մեղքից:

Բարսեղը, հակառակ կյանքից հոգնած լինելուն, հակառակ այն փաստին, որ մոտ էր զգում իր վախճանը, կատարեց այն ամենը, ինչ կարող էր: Ջգալով իր մոտալուտ վախճանը, շտապում էր մատուցելու՝ առանց զլանալու ծախսելու անգամ իր վերջին ուժերը: Ամեն ինչ եղբայրների համար, ի դեմս որոնց տեսնում էր Աստծուն:

Վերջապես 377-ին արևմուտքից մի փոքր մխիթարություն եկավ: Ավագերեցներ Դորոթեոսը և Սանկտեսիմոսը, որոնք Արևմուտք տարան Բարսեղի նամակները, վերադարձան Արևելք: Նրանք ամեն ինչ պատմել էին արևմտյաններին, որոնք, թվում է, զգացվել էին: Վերջիններս ավագերեցներին նամակ հանձնեցին Բարսեղին ուղղված, որում համակրանք էին հայտնում Արևելքի հավատացյալների կրած տառապանքների համար:

Արևմուտքում դարձյալ չէին հասկացել, գուցե և չէին ուզեցել հասկանալ Արևելքի իրավիճակը: Նրանք մխիթարում էին Արևելքի հավատացյալներին, նրանց կրած տառապանքների համար և անդրադառնում էին միայն արիոսականներին:

- Բայց ոչ, եղբայրներս, - պատասխանում է Բարսեղը, - անշուշտ, մենք չարչարվեցինք արիոսականներից, բայց այժմ վանգն ուրիշ տեղ է: Արևելքում արիոսականները վերջնականապես բացահայտվեցին: Բոլորը նրանց ճանաչում են և գիտեն նրանցից պաշտպանվել: Նրանք ինչ էլ որ անեն, արդեն չեն կարող մեզ խաբել:

Ինչ տարօրինակ են արևմտյանները: Բարսեղը թեև նրանց ամեն ինչ մանրամասն հաղորդել էր, ինչո՞ւ դարձյալ չեն ուզում հասկանալ: Ուրեմն, մի վերջին անգամ ևս պիտի գրի նրանց, և թող հետո անեն այն, ինչ Աստված կներշնչի նրանց:

- Վտանգը, եղբայրներս, այնպիսի թշնամիներից է, որոնք նենգությամբ ապրում և գործում են Եկեղեցու ծոցում: Ես նրանց մասին խոսել եմ ձեզ: Նրանց լավ եմ ճանաչում: Բայց դուք ևս

պետք է հրապարակավ խոսեք, դատապարտեք նրանց: Հավատացյալները միայն այսպես կգիտակցեն, որ այս մարդիկ չարափառ են և վտանգավոր:

- Խոսքս, եղբայրներ, Եվստաթիոս Սեբաստացու մասին է, ով մեզ շատ տխրեցրեց, և Ապոլինարիոսի մասին, ով գրեց բազմաթիվ առասպելական, վտանգավոր և չարաբառ բաներ Տիրոջ հարության և մարմացման մասին: Ես ձեզ ասում եմ նաև Պավլինոսի մասին, ում դուք պաշպանում եք իբրև Անտիոքի եպիսկոպոս: Վերջինս համակրում է Մարկելլոս Անկյուրացու չարափառությունները և նրա հետևորդներին համարում է ուղղափառ: Ես ձեզ խնդրեցի զգուշանալ նրանցից: քանզի նրանք, ներկայանալով իբրև ուղղափառներ, խաբում են հավատացյալներին: Բնականաբար, եթե նրանք ձեզ խոստովանեն ուղիղ հավատքը, նրանց կընդունենք մեր մեջ: Երանի այդպես կատարվեր: Բայց եթե շարունակեն հավատքը աղավաղել, ապա պետք է նրանց մեկուսացնել: Բոլորը պետք է իմանան, որ մենք նրանց հետ ընդհանուր ոչինչ չունենք: Ուստի չարը իրենց շրջանակներում և չի տարածվի առողջ հավատացյալի մեջ:

Այս ամենը անհանգստացնում էր արևմտյաններին, բայց Բարսեղը պարտավոր էր այդ ասել նրանց: Այլապես Արևելքում շփոթը չէր նահանջելու և մեծ թվով զոհեր կլինեին: Պոտոր ջրում չարամիտներն ու չարափառները որսում են բազում կողմնակիցների:

Շփոթը, որի համար խոսում էր, ձևական չէր: Ապոլինարիոսը, հիմնավորվելով Ասորիքի Լատղիկիայում, որի եպիսկոպոսն էր, ստեղծեց իր խմբակը և ջանում էր հիմնադրել իր եկեղեցին՝ իր կողմն ընդունելով Փոքր Ասիայի այլ եկեղեցիներ ևս:

Նրան հաջողվեց անգամ մեծ քանակությամբ և լեզվական բարձրաճ գործերով շատերին հուզել և ամենուր մուտք գործել:

Հին պատմությունները, որ Եվստաթիոսականները ստեղծեցին Բարսեղի դեմ, ստիպեցին Բարսեղին ավելի լավ ճանաչելու նրա ուսմունքը և համոզվելու, որ խոսքը հերետիկոս հեղինակի մասին է, որն ունի բազում չարափառություններ: Բայց հիմա, երբ նկատեց չարիքի ամբողջ մեծությունը, որ թաքցնում էր իր մեջ Ապոլինարիոսը, խորապես վշտացավ: Ոչ միայն այն պատճառով, որ հանդես էր եկել մի բազմադեմ և վտանգավոր հերձված, ուղղափառ և Նիկիայի հանգանակի կողմից:

«Ուրեմն մի յուրային՝ ուղղափառության մի նախկին մարտիկ, այժմ թունավորում ու ավերում է Եկեղեցին: Դա չարիք է, նաև ամոթ: Ես ինձ դավաճանված եմ զգում ընկերոջ և եղբոր կողմից »:

Ժխտում է, մերժում է Ապոլինարիոսի ուսմունքը, բայց նրա դեմ զիրք չի գրում, ինչպես մի ժամանակ արեց Եվնոմիոսի դեմ: Նկատում էր, որ ուժերը չէին պատում: Բայց ձեռք առավ մի շարք հովվական միջոցներ: Դարձյալ արեց այն, ինչ կարող էր:

Խնդրեց եզիպտացի ուղղափառ եպիսկոպոսների, որոնք իրենց ուղիղ հավատքի պատճառով արքայական թաքցված էին Պաղեստին, ուղևորվել Լատղիկիա, գտնել Ապոլինարիոսին,

ուշադիր խոսել հետը, մանրամասն բացատրել Եկեղեցու վարդապետությունը, ջանալ նրան խելքի բերել:

Անշուշտ, Բարսեղն այնքան հեշտ գործ չէր համարում Ապոլինարիոսին ուղիղ հավատքի վերադարձնելը: Նրա նպատակն էր շարքային հավատացյալներին պահպանելը, ուստի և եզիպտացի եպիսկոպոսին շեշտեց.

- Լատղիկիայում գրուցեք հրապարակավ: Հավատացյալներն իրենք թող տեսնեն, որ քողազերծեցիք Ապոլինարիոսի չարափառությունը և նրան ցույց տվեցիք ճշմարիտ հավատքը: Եվ եթե զոջա, թող բոլորն իմանան: Եթե ոչ, դարձյալ բոլորն իմանան և խուսափեն նրանից:

Ինչքան մեզ հայտնի է պատմությունից, Բարսեղի ուղարկած պատգամավորները արդյունքի չհասան: Բայց Բարսեղը գոնե ահազանգը հնչեցրեց: Քառատրոփ մոտեցող վտանգի առաջ հանգահավազի կոչ էր անում:

Այս ճիգերը նա գործադրեց 377-ի և 378-ի ձմռանը: Խսիտ ձմռանը նա զգում էր նաև ձմեռ Եկեղեցում: Մինչդեռ հավատացյալները տակավին իրենց հոգում վերջնականապես չէին մաքրվել արիոսականության ճյուղավորումներից, այժմ կանգնած էին մի նոր բազմադեմ հերձվածի, Ապոլինարիոսի հերձվածի առաջ: Այս ամենը նրան երբեմն առաջնորդում էին հուսահատության, ծայրահեղ խորհրդածությունների:

«Արդյո՞ք մեր սոսկալի տառապանքները, ուրացումները, շփոթումները զգուշացնում են հակաքրիստոսի գալստյան մասին: Աստված իմ, ուժ տուր մեզ, որ կանգնած և անխոցելի անցնենք վշտերի հնոցից: Պահիր մեզ ուղիղ հավատով»:

Հեշտ է հասկանալ, թե 378-ը սկսեց բազում վատ նախանշաններով: Եվ նրա հիվանդությունն էլ նահանջելու փոխարեն նվազեցնում էր առանց այդ էլ թուլացած ուժերը: Գարնան և ամռան հետ մի քիչ շարժվեց: Ուժերի մի անցողիկ փայլատակում շրջապատին հիշեցրեց իր եռանդուն գործունեությունից ինչ-որ բան: Ինչ խոսք, նա ուղևորվել չէր կարող, բայց գրում և ստանում էր նամակներ: Ավելի շատ ստանում էր: Իրեն ծերացած էր զգում, բայց հետևում էր երիտասարդներին և նրանց հարցերին: Հզորների մոտ միջնորդում էր տկարների համար: Մխիթարում էր կնոջը կորցրածին, օժանդակում էր այրի կանանց, որբերին, ասկետներին, հոգևորականներին, հանդիմանում, խրատում, գոհացնում, զովում:

Վերջին ամիսներին նրա միշտ գթառատ սիրտը ծանր հարված ստացավ: Իր մանկական ամենալավ և ամենասիրելի ընկերը, Սովորոնիոսը, որ Կոստանդնուպոլսում դարձել էր մագիստրոս, հավատաց պալատական *շողոքորոտ* հերետիկոսի խոսքերին, որն ուզում էր վնասել Բարսեղին:

Այս Սովորոնիոսը, ում Բարսեղն առանձնացնում էր իր մանկական բոլոր ընկերների միջից, անքննադատ ընդունեց Բարսեղի հասցեին եղած զրպարտությունները: Եթե այդ

արած լինել մեկ ուրիշը, Բարսեղն այնքան չէր վշտանար: Այնքան շատ զրպարտողներ կային՝

Քայց այժմ իր սիրելի Սովորոնիոսը, որի մասին մտածելուց անգամ քնքշաբար հուզվում էր՝

Քանի որ հիվանդությունից և տառապանքից նրա ներվերը թուլացել էին, հարվածն ավելի ծանր զգաց: Կարելի էր ասել, թե նրա կյանքի մնացած սակավ օրերն էլ նվազեցին:

Մտավ մահվան վերջնական ուղին: Ինչքան 378-ի աշունը վերջանում էր և ձմեռը մտնում էր իր իրավունքների մեջ, ամեն բան կամաց-կամաց վերջանում էր: Նրա ուժերը: Նրա դիմակայելու կարողությունը՝

Գլուխ իններորդ

Վախճանը

«Քո ձեռքերին հանձնում եմ իմ հոգին»

Դարձյալ ձմեռը, նրա անհաշտ թշնամին: Արդեն դեկտեմբեր էր և բնությունը հանձնվեց ձմռան իշխանությանը: Դիմադրելն իզուր եղավ:

Բնությունը նրան ուզում էր ձմռանը, թեկուզ և իր գալով սրթսրթար և ոսկրանար: Քանզի ոսկրանալով, մի քանի ամիս այդպես քուն մտնելով, իր խաղաղ կրծքի տակ ծնում էր մի նոր կյանք, հնից ավելի գրավիչ, դյուրական:

Նման մի բան էլ այժմ կատարվում էր Բարսեղի հետ: Չմեռը վերցրեց նրա վերջին կենսահյութը: Սառնամանիքը քնացրեց նրա բոլոր ուժերը: Կարողանում էր միայն մի քանի քայլ կատարել իր խցում, պատերի մեջ, որոնք դողացին և ճաքճքեցին ամենօրյա հառաչանքներից:

Այնտեղ մերթ մեղմ քնքշությամբ, մերթ բարձրաձայն Աստծուն էր կանչում օգնելու մարդուն: Այս պատերը երեք բան են պատմում միայն. «Լուսավորիք իրձ, Մխիթարիչ հոգի », «Օգնիր քո արարածին, Ամենագոր», «Ներիր քո մեղավորին, Տեր»:

Աղքատիկ այս սենյակը հոգնեց սրբազան այրի ասկետությունից: Սպառվեց նաև ամառ թե ձմեռ մազե շուրջառի մեջ փաթաթված մարմինը:

Ամեն ինչը ստորագրել էր նրա վախճանի տակ: Աշխարհը հոգնել էր այրի հզոր ներկայությունից: Նա այնքան մեծ էր, որ աշխարհը չէր հանդուրժում: Լռելյայն ուզում էր նրա մահը: Մեռյալի մեծափառությունը բարձրացնելու համար ուժ չէր հարկավոր, քանզի

պարզապես այն չես բարձրացնում: Ընդհակառակը, սրբազան ննջեցյալը, նրա հոգին բարձրացնում է կենդանի աշխարհի ծանրությունը: Օգնում է մարտիրոսական երկրային կյանքում:

Այս ճշմարտությունը գիտակցում են սակավ մարդիկ: Շատեր մտմտում են այն, բայց չեն բացահայտում:

Բարսեղը մտավ մահվան միակողմանի ճանապարհ: Այն լավ էր ուսումնասիրել: Դրանից չէր վախենում: Բայց հիմա, երբ այն մոտեցել էր, սարսռաց:

Ակամայից նայեց աջ ու ձախ, ետ ու առաջ: Ոչ մի տեղ, ոչ մի հետք:

Միտքը խաղաղվեց մահը մարսելու համար: արդեն ճանապարհի վերջն է: Տարկետել անկարելի է: Կա միայն աստվածային երկիրը, սուրբ հայերնիքը: Օ, հոր գիրկը՝ Երանելի սեր: ամբողջովին սուզվեց ինքն իր մեջ: Իր սրտում գահակալող Սուրբ Հոգու մեջ ընկղմած: Երկար մնաց աչքերը կրծքին ուղղած, ինքը ամփոփված իր սրտի դրախտում:

Կամաց-կամաց դուրս եկավ դրախտի լարված զգացողությունից, բայց աշխարհը, սարկավագությունը, իր հովվական պարտականությունները, այդ ամենը կանգնած էին հեռվում: Այդ ամենի համար ինքը այլևս գոյություն չուներ: Իր ներսում խորապես զգաց, որ այն, ինչ պետք էր աշխարհում կատարել, կատարեց: այլևս երկրում մնալու պատճառ չուներ:

արդեն ամբողջովին շրջվեց դեպի սուրբ հայրենիք: Փափագում էր մի ժամ շուտ հասնել այնտեղ: Բայց պետք է բաժանվեր աշխարհից: այդ մասին անգամ չէր մտածել: Աշխարհից արդեն բաժանվել էր: Դեռևս ապրում էր աշխարհի գրկում՝ առանց աշխարհին ծանրություն պատճառելու, առանց զգալու դրա ծանրությունը և կյանքը:

Դեկտեմբերի վերջին օրերին չէր կարողանում վեր կենալ անկողնուց: այն մարդը, որ ուղևորություններով և նամակներով հասնում էր Արևելք և Արևմուտք, գամված էր մնում փայտե մահճակալին: Այժմ էլ իր հոգով առավել հաճախ էր ուղևորվում, բայց երկնային հայրենիք: Երբեմն նրա փոքրիկ սենյակը լցվում էր հրեշտակներով ու սրբերով: Իրեն հավաստում էին վերահաս երանության համար, անհամբեր նրան վերցնելու իրենց սրբազան շուրջպարի մեջ:

Նվիրյալ մարդիկ կմախքացած սուրբ այրի շուրջ ջանում էին նրան ֆիզիկական ուժ տալ: Բժիշկներ էին բերում, թանկ դեղորայք ճարում, հեքիմներից բուժիչ խոտեր վերցնում:

Բայց նա ոչինչ չէր ուզում: Համոզված էր, որ ճանապարհը վերջացել էր: Իր ինչի՞ն էին պետք հմայական այդ միջոցները: Անգամ մի քանի գդալ ապուրը նա չէր ընդունում:

Երկու բարի հոգևորական Բարսեղավանից գիշեր ու գօր խնամում էին նրան: Ճիշտը եթե ասենք, պահակություն անում: Միշտ նրա կողքին էին, ծնկաչոք նրա սնարի մոտ, լսելու համար, թե ի՞նչ էր ասում, ի՞նչ էր ուզում սուրբը:

Լուրը, թե Բարսեղը վերջնականապես հասել է վախճանին, անցավ ամպամած սար ու ձորերով, մազլցեց միզամած և ձյունածածկ լեռները, մտավ քաղաք ու գյուղ,

միտրոպոլիաներ, եպիսկոպոսություններ, նախ Կապադովկիայի, Պոնտոսի և Փոքր Հայքի, ապա Ասորիքի, Պաղեստինի, Եգիպտոսի, Հունաստանի և Արևմուտքի հավատացյալների սրտերը:

Խուրբ ծննդի տոները անցան: Ամենուր հավատացյալները գիտեին, թե Բարսեղը շուտով լքելու է աշխարհը: Նրանք ձգտում էին հաշտվելնրա մահվան գաղափարին և գիտակցում էին նրա մեծությունը: Ջգում էին, թե ինչ ունեին և ինչ կորցնում են:

Քրիստոնեությունը իրեն զգում էր առավել անգոր: Ուշիմ հովիվներն ու աստվածաբանները հանկարծ իրենց զգացին մերկացած, զրկված Բարսեղի հզոր թիկունքից, ճշմարտության անընկճելի մարտիկից:

Կապադովկիայում և Փոքր Ասիայում շատեր Պաղատում և աղոթում էին, որ Աստված նրան մեկ ուրիշ կյանք ևս շնորհի:

Բազմաթիվ հոգևորականներ, նաև աշխարհականներ գումարվեցին Կեսարիայում: Բարսեղավանի հյուրանոցները լցվեցին: Քաղաքի պանդոկներում տեղ չէր մնացել:

Կեսարիայի եպիսկոպոսարանի առաջ կուտակվել էր հոգևորականների և աշխարհականների մի մեծ բազմություն: Քաղաքի տաճարները լիքն էին սրբի կյանքի համար պաղատանքներն ու աղոթքներն անվերջանալի:

Ասես, թե բոլորը այժմ զարթնեցին ու տեսան, թե ով էր Բարսեղը: Այժմ հասկացան, թե ինչքան ունեին նրա կարիքը: Այդ պատճառով աղաղակում էին դեպի երկինք և աղերսում. «Տեր, կյանք շնորհիր մեր սրբին»:

Այժմ շատեր սիրով իրենց կյանքից օրեր էին շնորհում, որպեսզի երկարեր սրբի կյանքը:

Բայց ուշ էր, շատ ուշ: Աստված այլ կերպ էր որոշել և սուրբը լուռ հետևում էր աստվածային կամքին:

Արդեն դալուկ էր և անշարժ փայտե մահճակալի վրա: Նրա մեջ մնացել էին ուժի հետքեր միայն: Չէր խոսում, չէր շարժվում, ոչինչ չէր խնդրում: Միտը շատ թույլ էր զգացվում:

Վրա հասավ նրա նախավերջին օրը: Այն անցկացրեց որպես տակավին ապրող մեռյալ: Դեմքի կծկումները ցույց էին տալիս, թե նրա մեջ դեռ կա կյանքի անասելի մի նշույլ:

Նա մտել էր երանության գեղեցիկ ճանապարհը և նախաճաշակում էր անպատմելի ցնծություն:

Նրա սենյակ ելումուտ անողները զգույշ էին և մահամերձին վերաբերվում էին այնպես, կարծես իրենց առաջ գտնվում էր մեծ սրբի սրբազան մասունքը: Նրան ևս զգացին, որ Բարսեղն այլևս չէր վերադառնա այս աշխարհ: Նրա շուրջը կանգնած թե ծնրադիր եղողներին համակել էր մեծ ողորմության արժանացած մարդու զգացումը:

Այդ ժամերին շատեր ոգում էին նրա կողքին կանգնելու բախտ ունենալ, բայց քչերն էին դրան արժանանում: Չմեռը, սենյակի փոքրությունը չէին թույլ տալիս շատ շարժվել հիվանդի

մոտ: Ապա Աստծու կարգադրությունն էր, որ փոթորկահույզ կյանք ապրած սուրբ մարտիկը իր վերջին պահերին մնա խաղաղությամբ:

Վերջին գիշերը ոչինչ չփոխվեց: Եպիսկոպոսարանից դուրս կանգնածները, սառած և հոգնած, ոմանք գնացին իրենց տները, իսկ հյուրերը՝ պանդոկ: Ուզում էին սրբի վերջին օրվա համար հանգստանալ:

Բարեբախտություն էր, որ այդ օրերին ցուրտն ու անձրևները հետաձգել էին իրենց գործունեությունը և պատշաճ հարգանք դրսևորեցին:

Եպիսկոպոսարանի մերձակա տները ամբողջ գիշերը անքուն հսկեցին մահամերձին: Բոլոր տներում կարելի էր լույս տեսնել:

Լուսացավ նաև դեկտեմբերի 31-ը: Առավոտյան ցուրտը մի քիչ կծու էր, բայց տանելի: Կեսարիայի գլխավերևում սև ամպեր չէին կուտակվել: Արևն սկսեց դանդաղ բարձրանալ և առատորեն լուսավորել: Մի քանի ամպի կտոր սկսեցին թափառել բարձր երկնքում: Օրը արտակարգ էր:

Մեր սուրբը միշտ պատկած: Սրբազան գլուխը բարձր բարձին դրած, հարգելի ձեռքերը թեթևակի խաչաձևած սրբազան կրծքին:

Մենյակում և շրջակա տեղերում լռություն էր, բացարձակ կարգ ու կանոն: Բոլորը նշաններով էին արտահայտվում: Քայլում էին ոտքի մատների վրա: Մարդիկ ինչքան մոիկ էին գտնվում սրբին, այնքան պակաս էին արցունք թափում ու լալիս: Լաց էին լինում և աղերսում դրսում կանգնածները, որոնք չէին տեսնում սրբազան մասունքը:

Այդ տեսնող բախտավորները լոկ մեկ բան էին մտածում՝ լաց չլինել: Նրանք անխոս խնդրում էին, որ մի բան զգան սրբի այժմ ապրած վիճակից, մի բան այն գեղեցիկից, որ Բարսեղը վայելում էր:

Երբ արևը շատ էր բարձրացել երկնքում, մեր հիվանդը թվում էր ամբողջապես մահացած: Անդամները, դեմքը բոլորովին անշարժ: Մահվան գույն: Շնչառությունը չէր նկատվում: Բժիշկը դժվարությամբ հավաստեց նրա սրտի զարկը, որը հազիվ էր հասնում նրա անդամներին:

Կարծում էին, թե վերջին շունչն ավարտեց առանց որևէ մեկ նշանի: Բայց տակավին ապրում էր: Բավական ժամանակ այսպես մնաց: Բոլորը սպասում էին շունչն ավանդելու և հրաժեշտի նշանին:

Բայց վերջնական մեկնումի նշանի փոխարեն սրբի դեմքին ու ձեռքերին նկատվեց կենդանության նշույլ: Սրբավայել և հաճելի, ինչքան որ կարելի էր: Նրա դեմքը լարվեց, ձեռքերը շարժվեցին՝ մարդկային գլուխներ փնտրելով:

Բոլորը ծնրադրեցին, գլուխները հսկեցին, իրար կողքի, լարված զգացողությամբ, որպեսզի ըմբռնեն սրբի ամենափոքր շարժումն անգամ, որպեսզի հասկանան նրա անգամ ամենաթույլ շարժման նշանակությունը:

Այս պահին՝ կեսօրից քիչ առաջ, ամբողջ քաղաքը գունարվել էր եպիսկոպոսարանի առջև: Կայսերականներ և հյուրեր դառնում էին Բարսեղի վերջին պահերի վկան, նրա, ում սիրեցին և ստեցին, հարգեցին և նախատեցին, հնազանդվեցին ու թշնամացան:

Ոմանք եկան նրա օգնությունը հայցելու, ուրիշներ՝ ներողություն խնդրելու: Բոլորն իրենց զգում էին Բարսեղի հետ կապված: Տեղի մարդիկ նրան կամ պիտի հարգեին, կամ թշնամանային: Նրա առաջ ոչ ոք չէր կարող անտարբեր մնալ:

Այժմ հավաքվել էին ինչ-որ բան տեսնելու, վերջին անգամ ինչ-որ բան լսելու: Այդ անհրաժեշտություն էր:

Նրանք ինչպե՞ս իմացան, թե Բարսեղը չէր մեկենելու առանց հրաժեշտի: Այդ անհայտ է տրամաբանությանը, բայց վավերագրված մարդկային հոգու մեջ:

Ծերուկն ահա պատրաստվում էր իր վերջին արարողությանը: Փոքրաթիվ ներկաների միջոցով իր խուցից պիտի գրկեր իր սիրած ժողովրդին: Նրա համար էր պայքարել: Նրա համար տառապեց, որպեսզի նա կանգնի ճշմարիտ հավատքի վրա՝ Ինչպե՞ս չփափագի նրան փրկել:

Կուպերը շատ դանդաղ բարձրացան: Նվաղած, խոշոր աչքերը լցվեցին մեղմ մի լույսով, որը քաղցրացնում էր համայն բնությունը: Այդ լույսը թափվեց ներկաների վրա, կարծես նրանց լվանում էր աստվածային շնորհը: «Տեր Աստված, ծերունու լույսը պահիր մեզ վրա»: «Ոչ, ոչ, զավակներս: Այդ կատարվեց, որպեսզի դուք տեսնեք այն, ճաշակեք մի քիչ: Այսպես իմ ճառագայթը կանցնի սրբացած մարմնի միջով: Այդ սուրբ մասունքի հրաշքն է»:

Խնդրեց, որ իրեն բարձրացնեն, մի քիչ ևս բարձրացնեն բարձի վրա: Մազե շուրջառը այժմ երևում էր սրբի կրծքի մասում: Կյանք ստացավ: Աջ ձեռքը հենեց արմունկին և մնաց ուղիղ: Դորոթեոսը բռնեց այն, որպեսզի չընկնի: Նրա հոգին շարժվեց ուժգին և հայտնվեց այնքան, ինչքան այդ ներում էին նրա նվաստ ուժերը:

Նրա շրթներին բառեր բարձրացան, որոնք ատամների պակասի պատճառով դժվար էին ձևեր առնում: Թեև դանդաղ, բայց արտաբերվում էին: Ալևորը ճգնում էր իր ուժերը հավաքելու: Նրա ձայնի շեշտը, նրա հոգին ծակում էր մթնոլորտը և մտնում էր խորը, եռիցս խորը բախտավոր ներկաների սրտերը:

Սրբազան հովվի վերջին մաղթանքներն էին իր հոտին, եկեղեցուն: Նրանց հիշեցրեց ուղիղ հավատքի բարիքը, հանուն ուղղափառության մղվող պայքարի սերը: Ամեն ինչ փրկության համար, որ ուղեկից է դեպի ճշմարիտը ձգտող կյանքին: Նա քարոզեց ժամանակի մեծագույն հռետորի վերջին քարոզը: Բոլորն զգում են սրբազան կյանքը, որ ստանում էի նրա խոսքից: Այնքան շատ սրբազան ներգործություն ուներ ալևորը իր մեջ:

Որոշ ժամանակ նրա ձայնը չէր լսվում: Ոչ ոք չգիտեր, թե ի՞նչ է կատարվում, ի՞նչ կկատարվի: Դրսում ժողովուրդը փոթորկվեց: Ողբն ու կականը ցնցում էին օդը, հասնում

մինչև խուցը: Բոլորը համոզվեցին, որ վերջը եկավ, իսկ իրենք այդ չէին կամենում: Ծերունին չէր խոսում, կոպերը իջել էին, բայց աչքերը լռիվ չէին փակվել:

Մի պահ կոպերը շարժվեցին և բարձրացան, աչքերը դարձյալ պարզեցին այդ աշխարհիկ լույսը: Շրթունքները անուններ էին թոթովում: Խցում շարժում նկատվեց: Ծնրադիրներ երևացին: Նրանք, ովքեր իրենց անունը լսեցին, իրենց ճակատը դրեցին մարտիկի սրբացած կրծքի վրա:

Սրբի աջը շոյեց հակված գլուխները, օրհնեց նրանց, որ ընդունեն հոտի պատասխանատվությունը: Ապա Դորոթեոսը սրբի ձեռքը քնքշորեն կրծքին դրեց: Այնժամ ծերունին ասաց իր վերջին խոսքը.

- Քո ձեռքին եմ հանձնում հոգիս:

Եվ աննկարագրելի քաղցրությամբ իր վերջին շունչը փչեց: Բերանը փակեց: Աստվածավախությամբ փակեցին նրա աչքերը:

Այդ էր: Մեծը որոշակի գտնվում էր Հայր Աստծու գրկում:

Դրսում սպասող բազմությունը զգաց, որ իր մեջ կոտորվեց մի մեծ բան և սկսեց ավելի բարձրաձայն ողբալ: Երիտասարդ, ծեր, ծանոթ, անծանոթ ողբում էին Մեծի հեռանալը: Բոլորը դարձան մեկ հոգի, որն անիծում էր մահը և ցավում էր սրբի ննջման համար:

Հուղարկավորությունը

Մեծ երկյուղածությամբ պատրաստեցին սրբազան աճյունը: Մի փոքրիկ աճյուն, ընդամենը մեկ ասի: Բարսեղը, ով ցնցեց աշխարհը, բռնեց նրա օձիգից և թափահարեց մերթ խնդրելով, մերթ սպառնալից:

Անափ մի աշխարհ ողբում էր նրա մահը, ով տեղավորվել էր մի փոքրիկ, պարզ մահվան մահիճում, որի միջից փայլում էր հազար արևի նման: Խաղաղ դեմքը, բարձր ճակատը, մաշված այտերը քաջություն և հույս էին առաքում համայն աշխարհին:

Նույն օրը՝ 378-ի դեկտեմբերի 31-ին, կեսօրից հետո, սրբազան ննջեցյալը դրվեց Կեսարիայի մայր տաճարի մեջտեղը: այս հպարտ քաղաքը այդ օրվանից դառնում էր հռչակավոր: Յույց կտա իր մեծ որդուն: Դարերը այն պիտի ճանաչեն նրա որդու շնորհիվ:

Տաճարը միշտ բազմամարդ էր: Հոգևորականներ և վանականներ կանգնել էին որպես պահակ ննջեցյալի աջից ու ձախից: Անհաշիվ, անվերջ ժողովուրդ գալիս էր վերջին հրաժեշտը տալու: Իսկ գիշերը անցնում էին նրանք, ովքեր տեղ էին հասնում Կապադովկիայի և Պոնտոսի այլ քաղաքներից: Հեկեկալով խոնարհվում և համբուրում էին նրա սուրբ ձեռքը, խնդրում էին նրա օրհնությունը:

Ներողություն խնդրողները նույնպես թոքրաթիվ չէին: Չղջման արցունք էին թափում ու ողբում ննջեցյալի դագաղի առաջ:

Մեռյալի մահճի առաջ կատարվածը հարգանքի արտահայտություն չէր այլ խորհուրդ՝ բառիս բուն առումով: Սրբազան աճյունից ճառագայթող շնորհով կատարվում էր սրտերի դարձ և ոգու մաքրում, սրբագործում:

Հաջորդ օրը (379, հունվարի 1) անվերջանալի թափորը շարժվեց թաղման համար: Մակայն այդ թափոր չէր, այլ մարդկային ծով, որը շարժվում էր դանդաղ, ողբաձայն, սրտաճմլիկ, Գողգոթա հիշեցնող:

Վանականները, մահվան մահիճը բարձր պահած, առաջ էին գնում տպավորիչ քայլերով: Առաջից գնում էին խաչ բռնած քահանաներ և նրանց հետ անհաշիվ բազմություն: Աճյունից աջ և ձախ խոնվում էին հազարներ: առջևից գնացողներին ճնշելով, հետևում էր ավելի մեծ բազմություն: անցնում էին քաղաքի կենտրոնով և թափորը ստվարանում էր: Ամեն անկյունուն, ամեն տանը ուրիշներ ևս սպասում էին, սրբազան հուղարկավորությանը միանալու համար:

Շուկաները, փողոցները, հրապարակները լեցուն էին: Երկհարկանի, եռահարկ տները, որոնք թափորի երթուղու վրա էին, կարող էին փլվել սրբին տեսնելու համար այնտեղ բարձրացած բազմության ծանրությունից:

Հրիբոցը անսահման էր, քանի որ բոլորը հրմշտում էին առաջ անցնելու և գոնե մի պահ սրբին տեսնելու համար, մի պահ իրենց մատով մահճին դիպչելու համար: Մի պահ նրա ստվերում գտնվելու համար: Նրա կողքին լաց լինելու համար:

Ողբերն ու հառաչները խլացնում էին հուղարկավորության սաղմոսները, և ոչ ոք ոչինչ չէր լսում: Բոլորը լաց էին լինում և միաժամանակ ցնծում էին Եկեղեցու մեծ նոր հերոսի համար: Անսասան հավատում էին, որ Աստծու մոտ ազատություն գտածների հույլին ավելացավ ևս մեկը, Բարսեղը, որն իրենցն էր, իրենց ցեղից, ծանոթ, իրենց հոգևոր հայրը՝ Այդ պատճառով ուրախ էին, այժմյանից լաց լինելով խնդրում էին նրա օգնությունը:

Եվ չի կարելի զարմանալ, որ բազմության մեջ կային անգամ հրեաներ, նաև կռապաշտներ: Ոչ ոք չէր կարող անգիտանալ Բարսեղին: Այժմ նրանք ևս նրա համար լալիս էին այնպես, ինչպես քրիստոնյաները:

Թափորը հետզհետե դժվար էր առաջանում, քանի մոտենում էր թաղման վայրը: Այնքան դժվար եղավ, որ ոմանք շնչահեղձ եղան, անգամ, կաթվածահար:

Վանականները առաջանում էին դագաղը բարձր պահած: Ինչքան զգում էին ժողովրդի վերաբերմունքը սրբի հանդեպ, այնքան ավելի էին բարձրացնում: Նրանք ևս ուզում էին սրբին բարձրացնել երկինք: Որպես ուղղափառության դրոշակ և ահավոր նշան: Ապացուցել, որ ճշմարտությունը միշտ կգտնի արտահայտվելու ճանապարհը:

Եվ այս անսահման ժողովուրդը, որ այնքան հեշտ մոլորվում է, իր ողբերգական ներկայությամբ այժմ շեշտում է Բարսեղի նշանակությունը, հանուն ճշմարտության նրա մղած պայքարի և զոհողության նշանակությունը:

Վերջապես մոտեցան փորված գերեզմանին: Հազար դժվարությամբ աճյունը հասցվեց փոսի եզրին: Այդ պահին կատարվեց տարբեր մի բան:

Բվացող բազմությունը կանգ առավ: Կուլ տվեց իր ողբը և արցունքը սառեց այտերի վրա: Ջգայարանները չէին գործում: Նրանց ոգին ծառացավ վերջին հրաժեշտի համար:

Մեծը մայր հող էր իջնում: Այն պիտի անցներ հասնելու համարիլ հավերժական հայրենիքը:

Այնտեղ՝ շիրմի վրա, վանակները պարզեցին իրենց ձեռքերը: Աճյունը բարձրացավ վերև, շատ բարձր, մինչև երկինք, և աչքերից կորավ լճով՝ Հող էիլ և հող կդառնաս:

Ժողովուրդը, որ տեսնում էր այդ բարձրանալը, լսում էր հրեշտակների թևերի թափահարումը: Ծնկաչոք հրաժեշտ տվեց միաձայն՝ Գեղեցկագույն ներդաշնակություն: Ոչ ոք այն չէր լսում, բայց բոլորը զգում էին այն, բոլորը լցվում էին դրանով:

«Մենք կպահենք քո ոգին, Բարսեղ»:

Հազարավոր բերաններ փակ էին: Երկինքը լցվեց անվերջանալի, կայուն մի բոցով՝ Ուղղափառություն՝

